Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/summulatheologia0002jose

SUMMULA
THEOLOGIÆ MORALIS

QUAM IN SEMINARIO REATINO

TRADEBAT

JOSEPHUS D'ANNIBALE

CATHEDRALIS BASILICÆ REATINÆ CANONICUS

EPISCOPUS TITULARIS CARYSTENSIS

PARS II.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ OMNIBUS HOMINIBUS COMMUNES SUNT

239.02
LIBRARY
AN 77
Alma, California

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

EDITIO II.ª

EMENDATA ET AUCTA

MEDIOLANI

Ex Typographia S. Josephi, Via S. Caloceri N. 9

1882

5652

PROPRIETAS LITERARIA

LIBER I.

DE OBLIGATIONIBUS ERGA DEUM.

TRACTATUS I.

DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS.

Prænotanda.

1. Deus est omnium hominum principium et finis; ideo et cultu Eum prosequi, et in Eum contendere nos oportet; quorum alterum præstat virtus Religionis, alterum virtutes Theologicæ. Ab *his* initium.

Principio igitur Deus est finis noster ultimus; quocirca oportet in eum contendere, eoque potiri, nempe per dilectionem, seu potius *caritatem*, qua homo in Deo manet, et Deus in eo. Sed nemo potest caritate Deum prosequi, nisi prius et noverit Eum, et speret consecuturum. Inde, *Fides, Spes, Caritas.* Virtutes hujusmodi dicuntur Theologicæ, quia earum objectum tum materiale immediatum, tum formale Deus est (1). *Materiale*, quia ipse est in quem credimus, quem speramus, diligimus: *Formale,* quippe Ei credimus, quia veritas est; in Eum speramus, quia bonus est nobis; Eum diligimus, quia finis est noster ultimus. Unicuique contraria vitia opponuntur. De singulis hisce seu virtutibus, seu vitiis agamus paucis.

CAPUT I.

DE FIDE ET OPPOSITIS VITIIS.

Art. 1. De Fide.

2. Fides, vocabulum alias significatione maxime varium (1), hoc loco definitur. *Virtus a Deo infusa, qua inclinamur ad firmiter credendum ea, quæ Deus revelavit propter auctoritatem ipsius re-*

1 D. Tho. 2, 2, 1, 1. *Objectum materiale* virtutis dicitur id circa quod versatur virtus: Et duplex est, *quod,* seu immediatum; et *cui.* V. c. objectum Religionis *quod* est cultus divinus; objectum *cui* Deus est. *Formale* est ratio, propter quam in virtutem contendere nos oportet.

1 V. I Corint. 13, 13. Matt. 9, 22. Ephes. 4, 5.

velantis (2). Objectum fidei *materiale* sunt, *per se*, quæ verbo Dei seu scripto, seu tradito continentur in ordine ad vitam æternam (3): *formale* auctoritas ipsius Dei revelantis, quam idcirco TT. *ultimum fidei resolutivum* appellant. At vero quæ Deus revelaverit, quinam sit earum quæ revelavit Deus (cum in obscuro sunt) sensus et intelligentia, utrumque Ecclesiæ Catholicæ testimonio, et magisterio nobis constat; nec aliunde constare potest. Quamobrem tunc demum aliquid erit de Fide, quoad nos, cum hujus Ecclesiæ auctoritate, de ejus revelatione et sensu, utcumque constiterit (4).

3. Fides tria jubet, nempe quæ ipsa docet 1° nosse, 2° credere, 3° profiteri. Primum et alterum omnibus (5); tertium Christifidelibus tantum. *Nosse:* nempe 1° Deum esse, et bonorum malorumque omnium esse remuneratorem. 2° SSmæ Trinitatis, et Dominicæ Incarnationis mysteria (6); 3° Omnia quæ symbolo apostolorum continentur; et præterea; quæ pertinent ad sacramenta quæ quis recipere aut debet, aut vult, aut jam recepit (7). Et priora quidem nosse oportet necessitate *medii*, posteriora necessitate *præcepti*. Utra vero necessitate scire oporteat SSmæ Trinitatis, et Incarnationis mysteria, medii ne,

2 Revelavit, non singulis ut singulis (fides *theologica*), prout interdum (Luc. 1, 45. Rom. 4, 3), sed pro omnibus (fides catholica). Hæc fides dicitur *formata* si fovetur caritate; secus *informis* (D. Tho. 2, 2, 4, 3), mortua (Jacob. 11, 21), quia sine caritate ad vitam æternam *de condigno* valet nihil. Cæterum vera Fides est (Trid. VI, Can. 28); et vere operatur, idest illuminat (D. Th. 2, 2, 4, 4).

3 D. Th. 1, 6. Et in primis ea quæ *non apparent* (Ad Hebr. XI, 1); idest quæ ratione comprehendi non possunt; quæque idcirco *videnda speramus in Patria* (D. Tho. 2, 2, 1, 6 ad 1). *Per se;* nam indirecte ad Fidem pertinent quæcumque in SS. Scripturis continentur, quia his negatis, sequeretur aliquid contrarium fidei (D. Tho. 1, 2, 32, 4): v. c. Tobiam canem habuisse.

4 Ex Matt. 16, 18. *Utcumque:* adeoque vel ex communi sensu fidelium, vel ex omnium PP. doctrina (Gotti, Tr. I, Quæ. I, dub. 4, § 2, n. 23). Et in primis si Concil. aliquod Œcumenicum, vel R. P. ex cathedra definierit aliquid esse *de fide;* vel, contra, *hæreticum* esse. At vero Ecclesia interdum *nota*, seu *censura theologica* inurit propositiones aliquas, non quasi hæreticas, sed vel 1° quasi *hæresi proximas;* vel 2° *falsas, erroneas;* vel 3° *scandalosas* aut *offensivas piarum aurium:* ILLA et ISTA tenere (Prol. § 93), HÆC proferre coram aliis, propter scandalum, grave est. Ad hæc recepta sententia est, nec eum a letali excusari, qui sciens prudens tenet sententias (in his quæ ad fidem vel mores pertinent), quas TT. fere unanimi consensu, erroneas, vel hæresi proximas, impias, temerarias, etc., judicant; quia *imprudentissimum est in doctrina sacra sic opinari, et qui sic opinatur exponit se periculo gravius errandi* (Suar. 19, 6, 1. Lugo 20, 131).

5 Marc. 16, 15.

6 Joann. 17, 3. Ad Hebr. 11, 6. Innoc. XI, 22, 23.

7 S. Alph. II, 3. Ipsum vero symbolum memoria non tenere leve est; nisi periculum sit, ne quid excidat (S. Alph. l. c.).

ceu Thomistæ, an præcepti, uti PP. S. I., non satis constat: utrumque est probabile, sed primum est probabilius (8).

4. *Dein credere.* Sed heic antea admonendi sumus, unicuique nostrum opus esse ad Deum, nedum per fidei, sed et per spei et caritatis actus sese vertere (9) quo primum hæc menti occurrunt (Prol. 167, 18). Nec sufficit id semel præstitisse (10); nam virtutes hujusmodi obligant deinceps quoque; et modo *per se*, idest vi sua, atque ideo omnes pariter; modo *per accidens*, idest cum quis contra eas peccavit aut ejusmodi peccandi periculum subit, quod, nisi elicito ejus virtutis actu, superari non valet (11). Sed impleri possunt per actus (fidei, spei, caritatis) vel implicitos; qui quovis Religionis actu virtualiter insunt (12).

Itaque *oportet credere* (13); idest fidei actum elicere. Est autem actus fidei, *assensus firmissimus his quæ Deus revelavit, propter auctoritatem Dei revelantis* (14). Quando autem quæ Deus revelaverit solius Ecclesiæ Catholicæ auctoritate ediscere fas est (§ 2), fides, quæ non hac auctoritate nititur, nulla est, etsi credas (15). Actum autem hujusmodi elicere oportet *per se* statim ac quis et ea noverit quæ oportet credere, et credendi obligationem noverit; et sæpius in vita (16); idest saltem semel in anno (17): *per accidens* vero cum quis gravem contra fidem tentationem patitur, eoque magis postquam in hæresim lapsus est (18).

8 S. Alph. H. A. IV, 3. Theo. Mor. II, 2. Cf. cl. Perrone *De Virtut. Fidei* etc. Par. I a § 344. Nec obstat S. U. I. 28 Febr. 1703. V. cl.: Balleri. Ad Gury I, 195. Romæ 1874.

9 Alex. VII, 1.

10 Innoc. XI, 11, 17.

11 V. Salm. 21, 6, 13. Plus; interdum obligamur ad eliciendos actus fidei spei, caritatis, *indirecte;* idest ratione alterius virtutis. *V. c. pœnitentiæ* cum quis in letale lapsus est. Ceterum mediorum et finis una est obligatio; ideo qui, illa omittens, hunc non assequitur, unum dumtaxat peccatum admittit.

12 S. Alph. H. A. IV, 13. Ut orare, adorare etc. *Et omnia opera meritoria exercitata ad finem placendi Deo, ut eleemosyna, jejunium* etc. (S. Alph. II, 8). Sed quoad caritatem, nisi quis, hæc exercens, in letali versetur.

13 Hæbr. 11, 6. Matt. 28, 19. Alex. VII, 1. Innoc. XI, 10. Nempe *credere Deo* (objectum fidei formale) *credere Deum* (object. materiale), *credere in Deum*, idest pio voluntatis affectu (D. Tho. 2, 2, 2, 2): quod prostremum est *credere sicut oportet;* nam et *dæmones credunt, et contremiscunt.*

14 Ex D. Aug. *De Prædest. SS.* Cap. XI. *Assensus:* est igitur actus voluntatis. Scilicet cum fides sit *non apparentium* (§ 2, 3), est media inter opinionem et scientiam (D. Tho. 2, 2, 1, 2).

15 Suar. VII, 4, 10. Gotti, Quæ. III, Dub. III, § 1, n. 29.

16 Innoc. XI, 6, 17, 65.

17 S. Alph. II, 7. Addit, et *in articulo mortis* (H. A. IV, 13); verum Sanch. l. c. *id nullo textu aut ratione probari* docet.

18 Sanch. l. c. Croi. II, 52. Addunt

5. Demum necesse est fidem exterius profiteri (19). Hoc præceptum constat ex negativo, et affirmativo; nam ex uno capite vetat *negare* fidem; ex altero jubet eam *profiteri:* inter utrumque est illam *dissimulare.* Et semper grave est fidem negare, seu verbis, seu factis; quamvis indirecte, vel oretenus (20). At non semper necesse est eam profiteri exterius, idest coram hominibus, sed quoties id exigit caritas Dei, vel proximi (21); idest quoties alias vel *Deo suus honor subtraheretur* (22), vel *utilitas proximo* (23); ea scilicet cui salus propria corporalis merito sit præferenda (24). At fidem dissimulare quandoque fas est, quandoque nefas, quandoque oportet: fas est quando non urget præceptum eam confitendi, dummodo absit scandalum, et aliam non simules (25); nefas est quoties quis de Religione sua interrogatur; seu privata auctoritate, sed palam (26); seu publica (27), licet remotis arbitris; dummodo *nominatim* interrogetur, et revera *quoad fidem* (28). Demum oportet fidem dissimulare quoties, ex uno latere nullum urget præceptum fidei profitendæ; ex altero vero caritas Dei, vel proximi, vel sui non patitur eam profiteri; ut puta si exinde Religio magis

quidam, et *quoties actus fidei prærequiritur ad actum aliarum virtutum* (Salm. 21, 2, 33); puta cum quis lapsus est in letali (Azor.): cum Ecclesia fidei professionem exigit; (v. c. a Clericis parochiale beneficium adeptis); sed manifeste in priori casu ex virtute pœnitentiæ obligamur, in secundo ex Ecclesiæ præcepto.

19 Rom. 10, 10.

20 V. S. Cyprian. *De Lapsis.* Tertull. *Apol.* Cap. 27.

21 D. Th. 2, 2, 3, 2 ad 1. Suar. *De Fide* D. 4, 2, 6. Nam finis fidei est caritas, quæ est amor Dei et proximi.

22 D. Th. l. c. *Subtraheretur,* positive inquam (Gotti *De Fide* Quæ. IV, dub. 2, n. 6), ut ecce cum fidei insultatur.

23 D. Th. l. c. Ut puta si fidem confitendo infidelium conversio, vel non confitendo perversio fidelium sequutura sit (S. Alph. II, 15).

24 Laym. *h. t.* XI, 2.

25 Ben. XIV. C. *Inter omnigenas.* Adeoque dummodo id non fiat univoco, seu protestativo aliquo alterius Religionis signo (V. Gotti Q. IV, dub. 4); ut puta religiosis ejus seu ritibus, seu moribus (V. Actor. 15, 20), seu vestibus (V. Gott. l. c. dub. 5) serio usurpatis. Et in primis nefas est adire templa infidelium, vel hæreticorum religionis causa; v. c., pulsandis organis (Ben. XIV, C. *Omnium sollicitudinem* § 4 dub. 13); aut illis extruendis, reparandis, immo et verrendis operam dare (S. Inquis. ap. Antoi. *h. t. Append.* ad Cap. 2).

26 Matt. 10, 33. Ut Petrus Matt. 26, 70. Itaque si interrogetur privatim, respondere poterit: *Quid ad te?* (Gotti, dub. 3, n. 17): immo et interrogantem eludere verbis ambiguis (Azor., Sanch. Dec. II, 4, 6).

27 Inn. XI, 18.

28 Sanch. D. II, 4, 8. Gotti, dub. 2, n. 6. Ut puta si interrogetur, an sit Catholicus, et Catholicorum appellatione quæri velit, v. c.; an sit Hispanus, an Italus.

blasphemaretur, aut perturbationes orirentur (29), aut mortis periculum subeundum foret (30).

Art. 2. De Vitiis Fidei oppositis.

6. Fidei opponitur infidelitas. Quæ in negativam, et positivam diducitur: *negativa* dicitur ejus qui ignorat; *positiva* ejus qui respuit fidem. Positivæ sunt quasi species tres: *Paganismus, Judaismus, hæresis* (1). Hæresis est *Error voluntarius Christiani contra aliquam veritatem fidei catholicæ.* Uti igitur Christianus hæreticus dici possit necesse est 1° ut erret; 2° ut in fide erret; 3° ut erret sciens volens. Ut erret. Error judicio continetur; quid igitur si dubitet? Et siquidem dubio positivo (2), ut ecce si dicat *forte de Virgine natus est Christus*, hæreticus est (3); nam vere judicat non esse certa, quæ Deus revelavit; si negativo non item; veluti si R. P. infallibilem esse, neque affirmet (cogitatione sua), neque neget, quia nihil judicat (4). Ut erret in his quæ ad fidem pertinent; idest quæ continentur verbo Dei, seu scripto, seu tradito; quæque Ecclesia nobis credenda proposuit (5). Demum ut sciens erret; et hoc est quod TT. *pertinaciam*

29 D. Th. 2, 2, 3, 2 ad 2.

30 Laym. Lib. 3, To. 3, Cap. 1, n. 6. V. C. *Sciscitaris* Cau. 7. An igitur liceat in persecutionibus fugere? Sane fugæ inest tacita fidei professio: res igitur tota ex charitate metiri debet. Itaque si de persona publica res est, siquidem fidelibus *præsentia* ejus est necessaria, non licet (Joann. X, 2); sin *persona*, et licet, et oportet. Si neutrum est necessarium, et is privatus homo est, regulariter satius est fuga sibi consulere, ne alias aut capite periclitetur aut fide (V. Matt. X, 23. S. Gregor. *Mor.* Lib. 18, Cap. 6).

1 D. Tho. 3, 2, 10, 5.

2 V. Lug. *De Virt. Fid.* Disp. 20, n. 17. Dubium positivum heic dicitur, cum mens nostra intra duos contradictionis terminos constituta, propter contraria rationum momenta, *nescit* utrum negare, utrum affirmare debeat; negativum si in præsens *nolit* (quod difficile est) quidquam affirmare aut negare: illo igitur judicium inest, hoc secus.

3 S. Aug. *De Trinit.* Cap. 5. Atque huc pertinet vulgatum illud. *Dubius in fide infidelis est* (C. 1 *De Hæret.*). Hoc dubio laborant, atque ideo hæretici sunt, qui adeunt Concionatorem hæreticum, crediturí si persuaserit (Suar. 24; 1, 3); quique ajunt, se paratos esse credere quod ab Ecclesia definitum est, v. c., R. P. infallibilem esse, si demonstratum rationibus fuerit (Vasq. 1, 2, 76; 3. Disc. 126, Cap. 3).

4 Canus *De Loc.* XII, 9. Vasq. 1, 2, 10, 6, Disp. 65. S. Alph. VII, 302). Et si quid dixerit imprecando, vel interrogando (v. c., sit tibi Deus injustus - est ne injustus Deus?) etsi hæc teneat, hæreticus exterius, cum nihil judicet, non intelligitur (Sanch. D. II, 32, 36).

5 V. § 3, 4. Quamobrem hæreticus non esset qui negaret, Eum, quem R. P. Sanctorum albo recensuit, sanctum re-

voluntatis appellant. Itaque si errat ex ignorantia, etsi affectata, hæreticus non est; nam deest pertinacia, et magis facit contra fidei discendæ præceptum, quam contra fidem (6).

7. Hæretici incurrunt excomm. R. P. res. speciali modo (7); fiunt inhabiles beneficiis Ecclesiasticis obtinendis, privantur ipso facto his quæ retinent (8), et mortui carent ecclesiastica sepultura (V. Prol. § 114). Nec ipsi solum, sed et eorum credentes, receptatores fautores; et generaliter *quilibet defensores* (9). Nempe quia hæresim fovent; atque ideo licet illi toleratı sint (10), vel hæretici materialiter tantum (11).

CAPUT II.

DE SPE ET VITIIS OPPOSITIS.

8. Spes est *expectatio boni probabilis* (1). Bonum nostrum est vita æterna: ideo spes Theologica, qua habitus, definitur: *Virtus a Deo infusa, qua inclinamur ad expectandum æternam beatitudinem ex Dei gratia, et bonis operibus nostris;* Qua actus: *Expectatio æternæ beatitudinis ex gratia Dei, et bonis operibus nostris.*

9. Objectum materiale spei est beatitudo æterna, et quæcumque ad eam assequendam sunt necessaria (2); adeoque cum primis Deus

vera esse; vel animas purgantium (V. Conc. Flor. Sess. ult.) igne torqueri. Nihilominus qui *falso existimans* aliquid ab Ecclesia definitum esse, ei non credit: vel ex diverso credit id quod de fide revera est (v. c. præsentiam Christi realem in Eucharistia), putans contrarium ab Ecclesia definitum fuisse, quia Ecclesiæ auctoritatem respuit, ex hoc capite vere formaliter est hæreticus (Regin. IX, 237. Suar. 19, 4, 17. Lugo 14, 33).

6 Suar. 19, 3, 18. Lugo 20, 174. S. Alph. VII, 301.

7 V. Prol. § 364. Nihilominus Episcopus, tamquam Delegatus Apostolicus, potest hæresim absolvere in foro externo, qua absoluta, reservatio cessat (S. Alph. Lib. I, App. II, 38).

8 C. 2, § 2 *De Hæret.* in 6°.

9 Cit. C. *Apost. Sedis.* Porro *Credentes* hæretici et ipsi sunt (C. 15, § 1 *De Hæret.* in 6°); Canones vero eos recensent omnis dubitationis tollendæ causa (Laym. 14, 4. Lugo 25, 3). Item *defendentes* si doctrinam defendunt, et planum est. *Receptatores, fautores* (V. Prol. § 321); qui, si et ipsi hæretici sunt, duplici excommunicatione tenentur (Sanch. Dec. II, 10, 17. Lugo n. 1).

10 Suar. 24, 1, 11. Sanch. D. II, 10, 6.

11 Lugo 25, 2. V. Prol. § 174, 62. Est et *apostasia;* quæ stricto sensu definitur. *A fide Christiana recessio* (V. D. Tho. 2, 2, 12, 1). Apostasia in hæresi formaliter continetur (§ 4, 15), ab eaque differt ut magis et minus. Ideo verius, non est nova species infidelitatis. Hac re, et quia iisdem prorsus pœnis coercetur quibus hæresis (Suar. 16, 5, 7. Sanch. D. II, 7, 18. Lugo n. 96), eam omisi.

1 Cic. Tuscu... 27 *Probabilis*, idest, *ardui*, et *possibilis haberi* (D. Th. 1, 2, 40, 1).

2 D. Tho. 2, 2, 17, 4; 1, 2, 40, 7.

ipse (3), tum gratia, et bona opera nostra (4). Quodnam autem cum primis sit objectum formale spei, utrum Dei omnipotentia, an miseratio, an promissio, inter TT. non satis convenit. Illud nemo ambigit quod *spes* denique *nostra Christus* est (5), cum non sit *aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Quando autem obliget spes patet ex dictis (§ 4).

10. A spe duo recedunt ultro citroque, præsumptio et desperatio. *Præsumptio* est cum quis confidit, se æternam beatitudinem consecuturum vel sola virtute divina, vel solis suis bonis operibus (6). Contra *desperatio* est, qua quis pro certo habet, se non consecuturum a Deo misericordiam, et vitam æternam. Utraque gravis, sed hæc gravior (7), et periculosior. Quæsitum est, an eis subsit hæresis. Et quia magis ad voluntatem pertinent, verius est non subesse; nisi quis ex falso judicio inciderit in alterutram (8).

11. Porro spes amorem parit; *in quantum aliquis, sperans remunerari a Deo, accenditur ad amandum eum, et servandum præcepta ejus* (9). Amor hujusmodi est revera amor sui ipsius, quippe quo Deus diligitur, non propter ipsum, sed ut ab ipso aliquod bonum nobis proveniat (10); Ideo in scholis dicitur *amor concupiscentiæ:* nihilominus amoris Dei ipsius, idest veræ charitatis, initium continet (11).

CAPUT III.

DE CARITATE ET OPPOSITIS VITIIS.

12. Amatur aliquis vel propter alium (aut aliud) vel propter se. Amare aliquem propter se est, ei bonum velle (1). Si is, qui sic amatur, amantem sic redamet, fit per hanc mutuam benevolentiam duarum voluntatum consensio, et velut unio (2). Hæc unio amicitia est, ami-

3 D. Th. 2, 2, 17, 2.

4 Trid. VI *De Justific.* C. 16.

5 I Timot. I, 1; I Petri I, 3.

6 Suar. Disp. 2, Sect. 3.

7 D. Th. 2, 2, 21, 1.

8 D. Th. 2, 2, 20, 2. Salm. XXI, V, 51, 56. Nempe in præsumptionem, v. c., putans hominem posse salvari aut sola virtute Dominicæ Passionis, ceu Luterani: vel in desperationem, ratus, ut olim Novatiani, quædam peccata atrocioria Deum aut non posse, aut nolle dimittere, aut eis dimittendis Christi merita satis non esse.

9 D. Tho. 1, 2, 17, 8.

10 D. Th. 1. c. Sic juvenis, v. c., et puellam et lenonem amat; sed illam propter se, hunc propter illam.

11 Trid. VI *De Justif.* Cap. 6 quæque idcirco charitas *imperfecta* dici solet (D. Th. ib. 17, 8), nam *imperfectum* dicimus quidquid cœptum, nondum consumatum absolutumque est.

1 D. Th. 2, 2, 23, 1. Hinc amor hujusmodi *benevolentiæ* dici solet.

2 D. Th. 2, 2, 27, 2.

citia cum Deo caritas dicitur (3). Verum mutua benevolentia fundari nequit, nisi super aliqua communicatione vitæ (4); hæc homini cum Deo una tantum, nempe æterna beatitudo. Mutua igitur dilectio super ea fundata caritas est (5). Porro ea est vis dilectionis, ut qui aliquem diligit, eos quoque, ipsius causa, diligat qui ad illum pertinent (6): proinde qui Deum diligit necesse est ut et proximum diligat. Idcirco caritas definitur *Virtus a Deo infusa, qua diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum* (7). Objectum igitur materiale caritatis est Deus, et proximus propter Deum (8): formale est bonitas divina in quantum est beatitudinis objectum (9).

13. Dilectio Dei est maximum et primum mandatum. Obligat autem *per se*, ad minimum, quoties obligant spes et fides (10); per accidens vero cum quis quamlibet gravem tentationem patitur, quæ alias superari non potest (11). Et præterea obligat in articulo mortis, si Confessoris copia desit; si is non desit, utrum tunc obliget ambigitur: affirmantium sententia S. Alphonso probabilissima est (12). Deus autem

3 D. Th. 2, 2, 23, 1; 27, 2. Suarez. *De Charit.* Disp. 3, Sect. 2, n. 5.

4 D. Th. 1, 2, 65, 5; 2, 2, 25, 5. Ne cum Deo quidem (D. Tho. 2, 2, 6, 8). Ideo nulla nobis cum brutis amicitia.

5 D. Th. 1, 2, 23, 1. Quæ communicatio inchoatur in præsenti vita per gratiam (D. Th. 1, 2, 65, 5), qua efficimur divinæ consortes naturæ (II Petri 1), et velut unum cum eo (I Cor. VI, 17).

6 D. Tho. 2, 2, 23, 1 ad 2.

7 Ex S. Aug. *De Doct. Chr.* III, 10.

8 1 Joan. 4, 21. D. Tho. 2, 2, 25, 1. *Propter Deum*, idest propter gloriam Dei, ideo utriusque dilectionis idem *objectum*, eadem species est. Proximum autem accipimus omnes quibuscum æternæ *beatitudinis* participes esse possumus; idest angelos, homines; immo et nos ipsos quasi ad Deum pertinentes (D. Tho. a. 4).

9 D. Tho. 2, 2, 23, 4, idest in *quantum est totum, hominis bonum* (Ib. 26, 13 ad 3). *Quamobrem, si per impossibile Deus non esset hominis bonum, non esset ei ratio diligendi* (D. Th. Ibid.), « *Lo stimeremmo più di noi stessi.... ma non l'ameremmo* (S. Franc. di Sales. *Dell'amore di Dio.* Lib. 10, C. 10. V. Massoulié, *Dell'amore di Dio*, Part. I, C. 3, § 1. Bolgeni; *Dell'amore di Dio.* Part. 1, C. 6, § 50). Et ita demum hodierni TT. fere omnes. TT. vulgo caritatem dispescunt in perfectam et imperfectam. Caritas *imperfecta* est amor concupiscientiæ (§ 11); *perfecta* est amor benevolentiæ (§ 12, 1). Illa Deum nobis benefacientem, hac nos diligentem diligimus; hæc igitur sola veri nominis caritas est.

10 Salm. 21, 6, 12. Dixi, ad minimum, nam plures tenent, caritatem sæpius obligare quam fides et spes; quia animæ vitam fovet, et est virtus præstantior ceteris (Suar. 5, 3, 1. S. Alph. II, 8).

11 Salm. 21, 6, 15.

12 S. Alph. II, 23. Ratio est, quia in eo discrimine rerum tutissima quæque sunt adhibenda; quis autem scire potest, an confessioni sive ex parte sui, sive ex parte confessoris, defuerit aliquid? Ceterum, si nullum hujusmodi prudens dubium occurrit, perdurum videtur letalis damnare moriturum, qui hunc caritatis actum omittit (V. Lug. *De Pœnit.* 7, 263, etc. Nec expedit de hac obligatione eum certiorem facere (Salm. 6, 1, 43).

diligendus est caritate perfecta et summa. *Perfecta:* sane *cum dilectio* sit duarum voluntatum unio atque consensio (§ 12), ea velle quæ Deus vult, et quæ Deus non vult ea nolle, in re quaque gravi, hæc denique vera et perfecta caritas est (13). *Summa* idest super omnia, quippe summum bonum est Deus: summa inquam *appretiative,* ut in scholis loquimur, non *intensive,* quia caritas est actus humanus, qui ex appetitu rationali, non sensitivo metitur (14).

14. Præterea necesse est Deum timere (15). Sane timor est mali; malum autem vel culpæ, vel pœnæ (16); inde duplex timor, *filialis,* et *servilis.* Filialis igitur ejus est, qui a peccato abstinet timens Dei, quasi Patris, offensam, etsi posset impune peccare: servilis ejus qui abstinet a peccato quia timet gehennam (17). Uterque ex amore nascitur (18); sed ille ex amore Dei, hic ex amore sui. Hic autem rursus diducitur in servilem simpliciter, et serviliter servilem: *servilis* simpliciter ille est qui retrahit a peccando et manum et mentem: *serviliter servilis* qui retrahit manum, non mentem; nempe cum quis ita comparatus est animo, ut peccare vellet si pœna deesset: ille donum Dei est (19), hic peccatum (20).

15. Hucusque de caritate; nunc de oppositis vitiis. Itaque caritati erga Deum duo adversantur *odium* et *accidia.* Odium Dei est peccatum omnium longe gravissimum, et quovis peccato letali inest virtualiter (21).

Accidia quoddam tædium operandi significat (22). In spiritualibus tœdere aliquem potest bonorum operum, vel quia non carent labore, ac molestia; vel propter opera ipsa; vel propter Deum, idest quatenus ordinantur ad Deum. Prior et altera non est speciale vitium, quia omne vitium refugit tum a labore, tum a bono virtutis oppositæ, sed

13 Joann. XIV, 21, 24. D. Tho. 2, 2, 24.

14 V. D. Tho. 2, 2, 24, 12. S. Alph. VI, 442. Illa est qua quis tota animi devotione Deum diligit, ut quidvis pati malit, quidvis amittere, magis quam Deum graviter offendere; hæc est qua Deum amat prædominanti cordis affectu (V. Cant. 2, 5), prout mater amat filium. Illa ex objecto metitur, hæc ex gradibus; hæc inest voluntate, et appetitu, et profluit ex natura quoque animali; illa voluntate inest, et ex natura rationali profluit.

15 Malach. I. Sed. V. Salm. 21, 5, 10, etc.

16 D. Tho. 2, 2, 19, 2 ad 2.

17 S. Aug. Ser. 18. *De Verb. Apost.* D. Th. 2, 2, 19, 4.

18 D. Th. 2, 2, 19, 3. Nempe *res est sollicita, plena timoris, amor.*

19 D. Th. cit. art. 4. Amore hujusmodi continetur initium charitatis. « *Timor Domini initium dilectionis ejus* » (Ecci. 25, 16), quia homo *timens puniri a Deo cessat a peccato, et per hoc inducitur ad amandum Deum* (D. Tho. Ib. 1, 7, 8).

20 V. Tho. 2, 2, 19. Suar. *De Spe,* D. I, Sect. IV.

21 D. Tho. 2, 2, 34, 2.

22 D. Th. ib. art. 2.

tertia tantum. Et quia omnia bona ordinantur ad Deum per specialem virtutem, quæ dicitur charitas, ita accidia est speciale vitium quod opponitur charitati. Quæque idcirco definitur « *Tristitia de bono divino* ». Est lethalis ex toto genere suo: nihilominus excusatur quamdiu hæret appetitu, eique obsistit ratio (23).

TRACTATUS II.

DE VIRTUTE RELIGIONIS ET VITIIS OPPOSITIS.

CAPUT I.

DE VIRTUTE RELIGIONIS.

Art. 1. De adoratione et oratione.

16. Religio est « *Virtus qua debitum cultum tribuimus Deo tamquam principio rerum omnium* (1). Religionis objectum (immediatum) est cultus divinus. Is autem tribuitur Deo, et qua Deo similes sunt, Deiparæ, et Sanctis (2): inde vel *latriæ* vel *hyperduliæ* vel *duliæ* est. Utrum latriæ, et duliæ; duliæ et hyperduliæ eadem species sit, non satis convenit (3). Quisquis ille sit, actibus exhibetur: ideo in internum et externum diducitur. *Internus dicitur qui solis* internis actibus; *externus* qui ET externis peragitur. Dixi ET, quia cultus externus sine interno consistere nequit (4). Itaque *Deo debetur* cultus quia principium nostrum est: Et quia totius hominis (idest tum animæ tum

23 D. Th. ib. art. 3.

1 D. Th. 2, 2, 81, aa. 2, 3. Ideo in *subjectione* positus est (Ibid. 3 ad 2).

2 V. D. Tho. 2, 2, 103. *Qua* etc. *sive ex una relatione ad Deum* (S. Alph. V, 47): proinde si quis aliquem sanctum diligat, colat, propter se ipsum; v. c.; quia civis est, aut consanguineus, hæc dilectio ad caritatem, cultus hic ad religionem non pertinent: et si ei sic aliquid vovet, vel per eum jurat (quod in dubio non est præsumendum, S. Alph. III, 132), nec votum, nec juram. proprii nominis intelligitur (Lugo *De Pœnit.* XVI, 282).

3 V. D. Tho. 2, 2, 103, 3. Lugo n. 280, et *De Incarnat.* 35, 31. Ad hæc quædam species cultus, quæ reverentia proprio nomine dici solet, debetur et his rebus, quæ vel ad nostram sanctificationem pertinent, ut sacramenta, et sacramentalia; vel ad divinum cultum sunt consecrata, ceu templa, sacerdotes, etc.

4 D. Tho. 2, 2, 81, 2. Quamobrem si qui simulato animo defungitur aliquo Religionis actu, et mendacio et sacrilegio tenetur (Ex Innoc. XI, 25. Suar. *De Relig.* To. 2, Lib. 3); ut puta si ficte juraverit (Viva ad Innoc. XI, 25, § 2).

corporis) principium est, tum internus tum externus debetur. Porro Deus est 1° principium tum creationis, tum 2° conservationis nostræ; et 3° rerum omnium Dominus. Ideo colendus est 1° adoratione; 2° oratione, 3° sacrificiis. His accedunt, pro cujusque voluntate, juramenta, et vota.

17. Adoratio est. — *Actus Religionis, quo quis aliquem propter ejus excellentiam veneratur* (5). Duplex est immediata, seu absoluta, qua quis in se ipso adoratur, ut ecce SS.ma Eucharistia; et mediata seu relativa, qua adoratur in alia re quæ proxime ad ipsum pertinet, seu pars ejus fuerit, ut sanguis, ossa, etc. (6); seu ipsius tactu fuerit sanctificata, utputa sudariola, vestes, cilicia (7); seu demum eum repræsentet, ut imagines (8). Utcumque, adoratio, cum excellentiam spectet ejus qui adoratur, semper ad personam illius referenda est, ut ecce cum Christi Jesu, vel Deiparæ Virginis SS. cor adoratur.

18. Orare est loqui; oratione loquimur Deo (9) mente scilicet, et intellectu (10): inde oratio generatim definitur *Ascensus mentis in Deum*. Mens autem nostra in Deum ascendit, contemplatione, meditatione, prece: inde triplex oratio; sed cum oratio simpliciter dicitur, ea quæ fit prece significatur. De qua solum hic: Hæc definitur. — *Petitio decentium a Deo* (11) — et in internam et externam diducitur; illa solo animo et cogitatione fit, hæc verbis exprimitur *(vocalis)*. Nunc videamus quæ, quos, pro quibus et quomodo orare liceat.

19. Principio igitur, cum oratio sit desiderii nostri veluti interpres (§ 18, 10) *hoc licet orare, quod licet desiderare* (12); idest Regnum Dei, et justitiam ejus; quæque his adipiscendis necessaria sunt: et deinde si his expediant, temporalia bona (13). Eos autem solum orare aut licet, aut expedit, qui et nobis opitulari, et preces nostras audire intelligere possunt; nempe Deum ut *det;* beatos et justos ut *impetrent* (14). Proque his tantum licet orare quibus prodesse potest oratio nostra: idest 1° pro omnibus hominibus (15) infidelibus quoque, et

5 Ex D. Th. 2, 2, 84, 2.
6 Trid. XXV, *De Invoc. SS.*
7 Ex Trid. l. c. Salmat. 21, 10, 22.
8 Trid. l. c.
9 Chrisost. *Homil.* 30 *in Genes.*
10 D. Th. 2, 2, 83, 1. Est enim desiderii nostri significatio.
11 Damasc. *De Fid. Ortod.* III, 24.
12 S. Aug. *Ep. Ad Probam.*
13 V D. Tho. 2, 2, 83, 6.
14 D. Tho. 2, 2, 83, 4. *Deum,* nempe in nomine, et per merita Unigeniti Filii sui (Joan. 16, 23). Utrum et purgantium animæ orari possint, non satis convenit (V. Salm. 21, 9, 23 etc.): negatium sententia videtur verior; maxime quod necessitates nostræ, et orationes eas latent (D. Th. l. c. ad 2). Cur autem Eliam oremus V., si lubet, Salm. 21, 10 a n. 34.
15 I Timot. 2, 1.

excommunicatis (16), 2° pro omnibus purgantibus et pro illis quidem oportet (17), pro his expedit (18).

20. Orare autem oportet humiliter (19), cum fiducia (20), perseveranter (21). Ad hæc oratio vocalis sine intentione non fit (22). Utrum et sine attentione? Ante omnia scire oportet, attentionem triplicem esse posse; ad Deum, ad sensum, ad verba (23). Quælibet sat est (24): sed attentio ad Deum, vel ad sensum (25) non est necessaria. Attentio ad verba eatenus necessaria est, ne quis in eis proferendis erret (26): sed utrum oret is qui ea profert recte ac devote, si animo et cogitatione evagatur? Utique si evagatur invitus, et nemo dubitat. Sin sciens et volens multi negant; primum quia oratio ad cultum pertinet, cultus autem exterior sine interiori mendacium est (§ 16, 4); deinde, quia est ascensus mentis (§ 18) in Deum (27). Multi affirmant; quia oratio est actio humana, quæ ex sola intentione consistit (Prol. § 145); 2° quia est petitio; petitioni autem sola intentio et verba sunt necessaria. Alias 3°, si attentio hujusmodi pertinet ad substantiam orationis, non orat qui distrahitur invitus; adeoque nec sacramentum E. U. conficit, quippe cujus forma deprecatoria est (28). Sententia utraque gravis, sed primam ut sequar inclinat animus.

16 V. S. Prosp. *De Vocat. Gent.* 1, 13. Perro. *De Virt. Relig.* I, 84.

17 V. D. Th. 2, 2, 22, aa. 25, 26. Nempe id caritas exigit; atque ideo eatenus pro eis orandum est, quatenus exigit caritas; idest *in communi.*

18 Ex 2 Machab. 12, 43. Pro beatis autem orare, injuriosum (Ex C. 6 § *Tertio loco. De celeb. Miss.*); pro reprobis nefas est. Nihilominus pro his qui in letali decedunt orare licet, sub conditione (Suar. *De Orat.* 14, 4); catholicis inquam (Salm. 21, 9, 68); nisi manifestissimum sit, eos impenitentes decessisse. Utrum et pro hæreticis, *res incerta est, nec temere quidpiam est affirmandum* (Perro. *De Relig.* I, 88.

19 Ex Ps. 11, 18.

20 Jacob. 1, 6.

21 Luc. 11, 6 etc.

22 S. Alph. IV, 176. Scilicet oratio est *actio* humana (V. Prol. § 145). Si quis igitur docendi, aut discendi causa, verba orationis perlegit, profert, non orat.

23 D. Tho. 2, 2, 83, 13.

24 D. Tho. in 4 Dist. 15, Quæ. 4, sol. 5.

25 D. Tho. l. c. art. 2, solut. 5. S. Alph. IV, 176.

26 S. Alph. IV, 176. Et huc recidit attentio, quam quidam ex Nostris *externam* vocant. Quæ adesse intelligitur si interim his rebus non vaces, quæ cum oratione consistere nequeunt: ut puta si dum oras, legas, scribas, loquenti aurem præbeas, etc.; non tamen si interim induas te vestibus, laves, sternas lectum, focum instruas etc. Cæterum hæc, aliaque id genus, ex persona quoque ejus qui orat metiri debent (Croi. IV, 1335). Hæc attentio si desit, oratio irreverentia, atque ideo peccato (etsi voluntaria sit oratio) per se, saltem levi, non caret.

27 Caj. Sot. Azor. et, teste S. Alph. IV, 77, *alii innumeri;* quibus adhæret. Quin S. Tho. 2, 2, 83, 13 ad 3, putat in voluntaria evagatione irreverentiam, atque ideo peccatum non deesse.

28 S. Antonin. Silv. Durand. Lugo *De Euch.* 22, 25, etc. Croix IV, 1342. Aliique plurimi atque gravissimi.

21. Ad hæc, ut sit oratio vocalis, necesse est, ut orans verba ore proferat (29), et sic proferat, ut seipsum exaudire possit (30): deinde ut ea proferat bene. Qui ea syncopat, aut mutilat, si corrumpit significationem, non satisfacit; nisi excuset parvitas materiæ (31); vel nisi hæc obrepant invito; idest vitio linguæ, vel ex inadvertentia, vel ex habitu quem perperam corrigere studuit (32). Porro cuique fas est in omni oratione vocali uti socio (33). Quod cum fit, quoad ea quæ socius recitat, auditio vicem prolationis implet (34); ideo ille partim recitando, partim audiendo, totum suum facit (35). Hac re nihil interest quo socio utaris (36): sed necesse est, ex parte socii, ut is quoque omnia proferat rite ac recte (37): ex parte tui ut hæc tu accipias aure (38): ideo attentione quoque interna opus est (39): demum ex parte utriusque, ne alter alterius particula nondum absoluta, sequentem occupet (40).

29 Ex C. 1 *De Celeb. Miss.* Salmat. 16, 3, 1.

30 Bonac. *De Hor. Can.* D. I, Q. III, P. 2, § 1, n. 4. Salmat. 16, 3, 5. *Possit* inquam, neque enim necesse est ut revera seipsum audiat (S. Alph. IV, 163).

31 S. Alph. 165. Corrumpi autem non putant si abscindas postremas tantum verborum syllabas (Croix IV, 1302).

32 Less. 11, 37, 56. Salm. n. 12. S. Alph. IV, 164.

33 Suar. (*De Relig.* To. II, 9, 15). Bonac. n. 7. Laym. *De Hor. Canon.* V, 8; ibiq. Navarr. Azor. etc.

34 Salmat. 16, 5, 6.

35 Bonac. n. 5.

36 Croix IV, 1295. Utputa si Sacerdos cum Laico recitet horas canonicas.

37 V. S. Alph. IV, 165, *Hinc:* Utrum vero socius recitet mente evagatus, ex dictis, ad te nihil pertinet (Croi. l. c.).

38 Croix IV, 1294. Bonac. n. 9. Alioquin, ait, non communicat id quod dicitur a socio. Ex quo animadvertit, facilius satis facere qui solus recitat, quam qui cum socio.

39 Croix IV, 1295.

40 S. Alph. IV, 162. Porro virtus orationis triplex est, *meritoria*, nam est opus bonum; *satisfactoria*, quia vix caret aliquo incommodo (Suppl. D. Tho. 15, 3); et *impetratoria*, quippe est petitio; et hæc est propria et specialis orationis virtus. I. Qua est meritoria nititur justitia, qua impetratoria Dei miseratione nititur (D. Tho. 2, 2, 83, 16 ad 2): quocirca *illinc* prodest infallibiliter, *hinc* si Deo, et quatenus Deo placuerit et ceteris paribus. Qua satisfactoria nititur justitia quoad viventes, Dei miseratione quoad mortuos in osculo Domini (Cf. Suar. *De Pœnit.* Dist. 23, Sect. 1. Lugo *De Pœnit.* 26, 5. Cath. Rom. *De Sacram. Pœnit.* n. 51). Nempe, si is qui orat est in gratia; nam si est in letali proderit tantum petenti sibi necessaria ad salutem (V. Jacob. V, 16. D. Tho. 2, 2, 83, 16). II. Qua meritoria prodest oranti soli, qua satisfactoria et impetratoria et sibi et aliis prodesse potest; aliis autem prodest, qua est impetratoria si Deo placuerit, et quatenus illi placuerit. III. Qua est satisfactoria prodest vivis *per modum solutionis*, atque ideo, verius infallibiliter (Suar. et Lugo ll. cc.); mortuis *per modum suffragii* (desiderii) idest impetrationis (Leo X. B. *Exurge Domine*), atque ideo, rursus, si Divinæ misericordiæ et quatenus Divinæ misericordiæ placuerit (S. R. C. 28 Jul. 1840). Et IV. si pluribus applicetur, qua est satisfactoria, quia æstimatur ex orantis vir-

22. Orare autem *pro se* necesse est necessitate nedum præcepti, (nempe divini) quod nemo dubitat, sed et medii, quod est verius: nam et rationi congruit, et Divina providentia ita comparatum est, ut nemini quidquam detur nisi petenti (41). Obligat autem præceptum hujusmodi per se, cum fides (§ 4) obligat; per accidens vero in quavis tentatione gravi (42). Idcirco præcipimur scire orationem Dominicam, et salutationem Angelicam. Nihilominus qui hæc non tenet, quamvis sua culpa, si sciat quæ orare nos oportet, vacat lethali (43). Qui necesse habet orare ex obligatione aliqua positiva, v. c. ex ordine sacro, ex beneficio, ex voto, ex pœnitentia sacramentali, non satisfacit, nisi oraverit *rite ac recte* (V. § 21). Et si non rite ac recte oraverit, vel omiserit plusquam est parva *hora canonica*, ut puta *sexta*, non vacat letali (44).

Art. 2. De Juramento.

23. Juramentum, est. *Invocatio Dei in testem* (1). Invocatio v. c. *Deum testor, testis sit mihi Deus*, vel *per Deum, in Deo:* his enim particulis per, in, invocationem contineri TT. docent (2): nec satis est Deum aliter nominare, utputa per modum simpliciter exclamantis, vel asserentis (3). Dei: Ex hoc capite non jurat qui per falsos Deos jurat; sed aut blasphemat, si sciens et serio id faciat; aut nihil agit, si facit ignorans (ut infidelis), aut joco (4). Verum Deus invocatur, nedum explicite, cum quis per ipsum jurat, sed et implicite cum jurat per opera Ejus seu gloriæ, seu gratiæ (5); immo et naturæ,

tute, minus prodest singulis; qua est impetratoria, quia æstimatur ex Dei miseratione, non ideo minus, quia plures sunt, singulis prodest (D. Tho. 4, D. 45, Art. 4, q. 9. Suar. 26, 6).

41 Luc. XI. D. Th. 2, 2, 83, 2.

42 V. Salmat. XXI, IX, nn. 17, 19.

43 D. Tho. 2, 2, 33, 13. S. Alph. II, 3.

44 Ex S. Alph. III, 147.

1 Ex D. Th. 2, 2, 89, 1.

2 Laym. *h. t.* (Lib. IV, Tr. III). Cap. 1, 5. Porro invocatio his particulis significatur, *per-in* (Sanch. D. III, 2, 8. Laym. Cap. 2, pr.). Proinde vere juratur cum dicitur. *Per Deum*, vel *In Deo* (D. Tho. 2, 2, 89, 1 ad 3), vel *per sanguinem Dei* (Sanch. D. III, 2, 25), *ita est.*

3 V. c. *Potentia Dei! Corpus Christi, ita est!* (Sanch. D. III, 2, 18) vel *Hoc tam est verum quam verum est Deum existere: quam vera est fides* (Sanch. 3, 19). *In veritate* (dum ne addas *Dei* vel *Christi* (Suar. 1, 13, 21); *Deus scit, Deus videt,* etc.

4 Ex L. 5 *De jurejur.* Sot. VIII, II, 3. V. Suar. 1, 3. 10. Adeoque nec qui Deum invocat cum addito distrahente: v. c., *Per Deum Jovem* (Sanch. D. III, 2, 3).

5 Suar. *De Relig.* To. 11 *De Juram.* lib. 1, Cap. 5, n. 10. Opera *gloriæ* sunt Beati; *gratiæ* quæcumque ad nostram sanctificationem pertinet; v. c. Sacramenta, Crux, Evangelia. Itaque vere jurat, qui, v. c., per Crucem, vel Evangelium

si vel per ea juret in quibus magnitudo Dei elucet præ ceteris: veluti per *terram*, per *solem*, per *animam nostram* (6); vel addito in obliquo Dei nomine, ut puta, per *hunc ignem Dei* (7). In TESTEM; testis autem datur Deus vel explicite v. c. cum dicitur: *testis sit mihi Deus, testificor coram Deo;* vel implicite, cum nempe invocatur ut vindex, aut auxiliator (8): immo et cum quis, invocato Dei nomine, minatur aliquid alteri *si*, vel *nisi* aliquid fecerit (9). In dubio utrum ex his aliquid desit, juramentum non intelligitur (10).

24. At vero ut quis jurasse dicatur, necesse præterea est, ut et jurandi animum habuerit, quod nemo dubitat, quippe juramentum est actus humanus (11); utque juramentum suum verbis aut signis juratoriis exterius expresserit, quæ mihi verior sententia est (12); Deus enim testis non sibi, sed alteri datur; testes autem solo animo, et cogitatione non dantur. Porro, quæ sint *signa* juratoria, ex legibus vel moribus; quæ *verba* ex vulgari, idest recepta eo loci, ubi juratur,

jurat vel *in*, aut *per fidem* Christi, vel *Dei*, vel *Evangelii*. (D. Tho. art. 6. Perro. § 324): nisi forte dicat, *juro per* ISTUD *Evangelium per* ISTAM *Crucem*, nullo Evangelio, vel Cruce, aut Crucis signo, demonstratis (S. Alph. III, 143). Item jurat, v. c., per S. Josephum a Leonissa, dummodo quasi per Sanctum juret.

6 Sanch. III, 2, 29. Non item si juret per *fidem* aut *conscientiam suam*, vel *animæ suæ* (S. Alph. 134, 135), quia per dotes suas jurat. Nec si per fidem *sacerdotis*, vel *Christiani* (non *christianam*); nam per ea jurat quæ decent sacerdotem, Christianum, etc. (Suar. 1, 13, 19).

7 Suar. 1, 3, 18. Sanch. n. 10.

8 1° VINDEX D. Tho. l. c. V. c., *Perdat me Deus ni ita est.* Tale apud Hæbræos erat illud, *Hæc mihi faciat Deus, et hæc addat.* Dixi *invocatur*, nam si Dei invocatio desit, v. c. *Occidar, ni ita est*, juramentum benigna interpretatione, non intelligitur (S. Alph. III, 143). Hoc juramentum dicitur *execratorium*, vel *imprecatorium*. 2° AUXILIATOR; nempe quasi a sensu contrario; utputa: *Sic me Deus adjuvet* (C. 4 § *ult. De jure jur.*); idest non me Deus adjuvet, si etc.; nisi quis intendat his verbis magis desiderium suum demonstrare (Sanch. D. III, 2, 26. Suar. 1, 13, 27).

9 S. Alph. H. A. V. 13. V. c. *Per Deum, si hæc feceris*, vel, *nisi hæc feceris, te occidam!* Hoc juramentum *comminatorium* nuncupatur. At si quis dixerit. *Abnego Deum*, vel, *non est potestas in Deo ni ita est*, vel *ni ita fiet*, magis blasphemat, quam pejerat (Sanch. n. 17).

10 Ex S. Alph. II, 129 in fi. 130 v. *Ad hoc.* Utputa si dixerit: *Testis est Deus: Coram Deo loquor*, si non satis apparet, utrum hæc verba invocative usurpaverit, an enunciative, uti ajunt (Suar. 1, 13, 7. Sanch. D. III, 2, nn. 20 21. Laym. 1, 4).

11 Laym. 1, 3. Ceterum non requiritur, ut quis explicite velit jurare, vel ut *explicite* intelligat quid sit juramentum; sed satis est signis aut verbis juratoriis scienter uti. (V. Sanch. D. III, 2, 1).

12 Salmat. 17, 2, 6. Nihilominus Sanch. D. III, 1, 2. Laym. l. c., aliique putant, *verum coram Deo sine ulla signorum expressione juramentum existere.* Quod cum quis *alteri* jurat mihi perdifficile est. Illud convenit, nulla certa verborum forma opus esse ad jurandum.

significatione, æstimari debet (13). Itaque juramentum cessat seu jurandi animum non habueris, licet verbis juratoriis usus sis, quod nemo dubitat (14): seu verbis juratoriis usus non sis, etsi habueris animum jurandi; quod verius puto (15).

25. Juramentum diducitur in *assertorium*, et *promissorium*. Assertorium Deum testem dat ejus *rei* quam jurans affirmat, aut negat; promissorium quo jurans promittit (sive Deo, sive SS., sive homini) *se* daturum facturum aliquid (16). Illud respicit tempus præsens, vel præteritum tantum; *hoc* utrumque. Nam jurans 1° in præsens Deum dat testem suæ *intentionis* et se obligandi et implendi suo tempore quod promittit (ideo ex hac parte vere est assertorium); et 2° quoad futurum Deum interponit, ut is cui promittit certissime sciat, se suo tempore promissionem suam *impleturum*. Verum utrum ex hac parte Deus iterum quasi testis intersit, ceu docet Angelicus (17), an quasi sponsor, uti putat Suaresius (18); an potius jurans Deo suam fidem obstringat, Eique obligetur, quasi ex voto, uti existimant Salmaticenses, lis est sub judice: S. Alphonso hoc est verius: quem sequor (19): nam juramento promissorio nos obligari Deo,

13 Ex C. 4 *h. t.* C. 7 *De Sponsal.* L. 7 *De Suppel. leg.* Signa (quod dicitur jurare corporaliter), ut puta tactis Evangeliis, tacto pectore sacerdotali; vel si subscripseris chartæ, qua continetur te aliquid juratum asserere, vel promittere (Sanch. D. III, 2, 12). Verba: utputa, si dixeris. *Vivit Deus*, aut, *Veritas est Deus, ita est* (S. Alph. III, 134, 5). Et, contra, si dixeris, *juro tibi, Sejum esse hominem fugiendum; juro ultionem sumpturum*, verbum juratorium non intelligitur, nisi precesserit interrogatio, saltem tacita de juramento præstando (S. Alph. 136).

14 Sanch. D. III, 2, 6.

15 Suar. 1, 13, 15. Ut puta si *in veritate sua*, vel, *in fide sua*, aliquid asseruerit, vel promiserit, falso existimans hæc verba juratoria esse. Contra putat Sanch., ratus ad jurandum *nulla verba desiderari*, sed *solam jurandi intentionem* (l. c. n. 12). Quæstio hæc eo spectat, utrum is, si quid falso *asseruerit*, teneatur perjurii pœnis; si quid *promiserit* juramento teneatur: quorum primum a regulis juris (Prol. § 304) alterum a jure (L. 3 *De Reb. Dub.*) alienum videtur.

16 Laym. n. IV, 4. *Sive etc.* Nam potest quis jurare se facturum, daturum aliquid, quin idcirco illud promittat sive homini, sive Deo (Suar. *De Juram.* Lib. I, Cap. XIII, n. 5 etc.); veluti cum aliquid juratus minatur. Quod cum fit juramento nudum *propositum* adstruitur, et præterea nihil aliud (Sanch. M. VIII, 13, 14. Laym. l. c. Pirhin. II, 24, 13). *Se daturum* etc. (D. Tho. 2, 2, 89, 7). Nam de alio non potest (L. 83 *De V. O.*). Si quis igitur juret (ut Jonatas I Reg. 20, 3), v. c., Orosium tibi non nociturum, is magis opinionem suam jurejurando confirmare intelligitur (Suar. n. 4. Laym. n. 4. Pirhin. l. c.); adeoque magis assertorium est juramentum.

17 D. Tho. 2. 2, 89, 7 ad 3.

18 Suar. 1, 9, 2. V. Judic. XI, 10.

19 Salm. 17, 2, 53. S. Alph. III, 173. Alias is qui postea non implet promissum in re minima, peccaret graviter (seu quasi testis Deus interfuerit, seu quasi sponsor nam uti *mentiri*, ita et *fidem fallere*, in re vel minima, omnino non potest), quod aut verum, aut saltem certum non est (S. Alph. l. c.)

prorsus indubium est (Matt. 5, 33): quod proinde, cum Ei soli obligamur, pene in votum recidit.

26. Verum ut juramentum licitum sit requiritur, quoad rem quæ juratur, in assertorio cum primis *veritas*, in promissorio cum primis *justitia*; quoad jurantem vero in utroque *judicium* requiritur (20). VERITAS ne Deus falsus testis dari videatur: ideo hoc est gravissimum et nullam materiæ parvitatem admittit (21). Exinde necesse est, ut verba, in juramento mere assertorio, *menti*, et *rei*; in promissorio, ut *intentioni* respondeant (22). JUSTITIA: ex hoc capite non licet jurato asserere quod *prodere*, nec promittere quod *præstare* nefas est (23). Et primum quidem est leve etiam in re gravi; quia Deus datur testis rei prout veræ, non prout malæ (24): alterum ajunt grave esse, si quod promittitur est letale; veniale, sin est aliquid leve (25); Demum JUDICIUM eo spectat, ne temere quid jures, aut leviter: *temere*, ne forte aut non verum sit quod asseris, aut implere nequeas quod promittis (26), et est letale (27): *leviter* idest non

20 Ex Hierem. IV, 2.

21 Innoc. XI, 24. Et ex hoc capite juramentum est actus latriæ, quippe eo tacite profitemur, Deum, corda nostra intueri, et fallere aut falli non posse.

22 V. D. Tho. 2, 2, 89, 7. Suar. 3, 5, 4. Salm. 17, 3, 16). Lugo *De Justit.* 39, 19. Scilicet si verba non respondeant *menti*, formale; si menti, sed non *rei*, materiale perjurium erit: adeoque grave peccatum, illud jurantis, hoc juramentum scienter exigentis (V. Lugo *De Justit.* 39, 20, etc.). Quapropter non caret perjurio; 1° qui affirmat quod falsum, aut negat quod verum putat, quamvis alterum reipsa verum sit, alterum falsum (Salmat. 17, 2, 42); licet pœnis non sit obnoxius (Prol. § 155, 3): quive 2° quasi certum asserit id de quo dubitat, vel contra (Sanch. Dec. III, 4, 8. Suar. 3, 4, 7). Verum non ea exigitur certitudo quæ nullam prorsus dubitationem patitur, sed moralis sufficit (Sanch. n. 10); ut puta si rem audieris a persona fide digna, (S. Alph. III, 148); nisi juramentum *de scientia* delatum fuerit, ut regulariter, in judiciis. *Intentioni:* Quocirca necesse est ut jurans *in præsens* habeat intentionem se obligandi et præstandi suo tempore quod promittit (de obligatione postea id præstandi alibi).

23 CC. 16, 22. Cau. 22, 4.

24 Suar. 3, 12, 8. Veluti si quis *juramento se jactet de aliquo peccato*; excepto *si juramentum assumat ad firmandam detractionem*, is enim SS. Dei nomine abutitur *ad infamiam alterius certiorem reddendam* (S. Alph. III, 146. Salm. 17, 2, 47).

25 Cajet. in 2, 2, 89, 7. Suar. 3, 19, 3. Salmat. 17, 2, 57. Verum hoc mihi difficile est, nam si Deus datur ut testis utrumque est leve; sin ut fidejussor utrumque est grave: item si jurans fidem suam obstringit Deo, cum Deus acceptare nequeat promissionem rei malæ, etiam levissimæ, quin probare eam videatur (S. Alph. III, 146, 5).

26 D. Th. 22, 89, 3. Ideo qui jurato promittit aliquid, si putet illud suo tempore implere non posse, propter periculum fallendi fidem (nisi juramentum hyperbolicum sit), sacrilegio non caret (Sanch. 4, 16, 19). Ceterum sufficit si spem probabilem implendi habeat (Salmat. n. 49. S. Alph. III, 172).

27 Sanch. n. 33.

sine gravi causa (28), et hoc regulariter est leve (29). Juramentum, cui aliquid ex his deest, perjurium est: nihilominus quoties perjurium simpliciter dicitur, illud cui deest veritas intelligitur (30). Ad hæc illicitum est simulate jurare, quia *mendacium* est (31): adeoque leve per se; nisi quis teneatur jurare ex lege, vel ex pacto (32). De juramento promissorio an, et quatenus teneat, alibi dicendum erit.

CAPUT II.

DE VITIIS RELIGIONIS OPPOSITIS.

A virtute Religionis duo recedunt ultro citroque, superstitio, et irreligiositas. De utraque seorsim.

Art. 1. De Superstitione.

27. Superstitio definitur *vitium quod exhibet cultum Divinum vel eo modo quo non debet, vel ei cui non debet.* Inde est duplex; superstitio *cultus indebiti, et superstitio rei cultæ* (1). Priori superstitione tenetur is qui Deum prosequitur cultu falso aut superfluo: *falso* ut puta judaico; superfluo eo nempe qui ad pietatem, vel devotionem fovendam nihil valet (2). Uterque est mortalis ex genere suo. Verum *ille* ex parvitate materiæ vix leve fit, aut ne vix quidem (3), quippe mendacium continet, quod in his quæ ad christianam religionem pertinent *maxime perniciosum est* (4); *hic* in re levi leve

28 D. Tho. l. c. Suar. 3, 12, 4.

29 Sanch. D. III, 6, 22. Dixi *regulariter*, quia *difficile est, ut* qui *sæpe jurat, aliquando non pejeret* (Chrisost.). Inde monemur, *Jurationi ne assuescat os tuum, multi enim casus in illa:* Quamobrem consuetudo, seu habitus jurandi non caret letali, quia *numquam vacat pejerandi periculo* (Perro. § 293).

30 V. Suar. Lib. 3, Capp. 6, 7, 8. Ad hæc si quid *homini* promittitur, ut juramentum valeat necesse est, ut id ei non sit inutile; sin *Deo*, ut sit melius suo opposito, prout in voto.

31 Innoc. XI, 15.

32 Sot. VIII, 1, 7. Suar. 3, 17, 3. Idest in judicio, et in contractibus. Utrum autem liceat jurare cum æquivocatione, suo loco dicendum erit.

1 D. Tho. 2, 2, 92, aa. 1, 2.

2 D. Tho. art. 2 *Falso:* Huc pertinent qui falsas SS. Reliquias venditant; aut falsas prophetias, revelationes, (quibus nunc pene obruimur), miracula in vulgus spargunt etc. *Superfluo*, ut est orare sub solis ortum, missam ejus Sacerdotis, qui tali nomine nuncupatur, pluris facere; non nere Sabbato; nudis pedibus ab extrema unctione non incedere etc.

3 Suar. *De Relig.* To. I, Lib. 2, Cap. 2, n. 15. Sanch. D. II, 37, 3. Salm. 21, 116.

4 S. Aug. *De Mendac.* Cap. 14.

peccatum est; nisi quid fiat intentione novum in Ecclesia ritum introducendi.

28. Superstitionis rei cultæ triplex genus est, idolatria, divinatio, et vana observantia. De *idolatria* expedita res est. Definitur: *Cultus divinus imaginariæ divinitati, vel creaturis exhibitus.* Dividitur in perfectam et imperfectam: perfecta si is, qui creaturæ hujusmodi cultum præstat, Deum eam putet; secus imperfecta (5): Idolatriæ species est *dæmonolatria*; verum dæmonolatriæ vocabulum latius acceptum est. Scilicet dæmonem colere nedum is intelligitur qui ei offert sacrificia, vel eum adorat, vel per eum jurat (6); sed et is qui auxilium ejus invocat ad aliquid cognoscendum, vel faciendum (7). Et siquidem solius Dei hæc scire, facere est, vera et propria; sin et dæmonis, lata et minus propria dæmonolatria erit: illa plena ac perfecta apostasia a Deo est; hæc societatis cum dæmone, atque ideo apostasiæ a Deo, initium est (8). Porro dæmonem invocare ad aliquid cognoscendum *divinatio:* ad aliquid faciendum *vana observantia* dici solet.

29. Utraque hæc superstitio nititur invocatione dæmonum expressa vel tacita (9). Tacita intelligitur cum quis conatur aliquid scire, vel efficere mediis ineptis (10); *sciens* inepta esse. Nec excusatur quod fecerit non animo invocandi dæmonem (11); immo protestatus, nolle se ope ejus uti, exploraturus dumtaxat rei exitum (12): vel joco (13).

5 Suar. VI, 20, 21. Perfecta hæresim continet (Sanch. D. II, 38, 91).

6 D. Tho 2, 2, 86, 9.

7 D. Tho. 2, 2, 95, 2. Ad *cognoscendum* ut olim pytones, harioli, sybillæ; et quotquot Oracula reddebant (quæ nihil aliud fuisse quam Sacerdotum astus et fraudes, perperam evincere conati sunt superiori sæculo Van-Dole, et Fontanellius). Ad *faciendum*, ut olim sagæ seu lamiæ; si tamen veri fuerunt eorum sabbatini congressus nocturni, de quibus tam multa hic inde scriptis prodita sunt (Cf. Tartarotti, *Del Congresso notturno delle lammie;* Lib. 3; Rovereto 1749): immo, si verum est, eas unquam cum dæmone quodcumque commercium habuisse, quod jam ab an. 1631, impugnare cœpit Frider. Spee in Op. *De Processibus contra Sagas.*

8 1 Cor. 10, 21. Less. II, 42, 70. Itaque a Dæmone *prece* adhibita nihil prorsus petere licet, ne ut nocere quidem desinat; adhibito *imperio* non licet ab eo aliquod officium petere (Sanch. D. II, 42, 19), nisi fiat ex divina inspiratione, et ad eos coercendos.

9 Sanch. Dec. II, 38, 3. Porro sunt quædam signa a dæmone constituta, quæ pro invocatione ejus habentur; his uti, dæmonem invocare est. Qui nonnunquam his quoque adest qui signis hujusmodi ignorantes utuntur.

10 Cajet. in 2, 2, 95, 2. Sanch. II, 40, 25. Suar. *h. t.* (*De Relig.*). Cap. IX, 13. Idest, quibus nulla inest vis hujusmodi, neque natura sua, neque ex promissione divina (D. Th. 2, 2, 95, 5).

11 Sanch. cit. n. 25.

12 Ex C. 2 *De Sortil.*

13 Pal., Less., Croix III, 1, 11. Ut ecce si quis joco preferat verba quibus prolatis, scit dæmonem adesse.

Dixi *sciens*, et planum est: ideo ab hac superstitione facile excusantur rudes (14); immo, et docti excusantur, quamdiu non apparet manifeste, media hujusmodi inepta esse: quamvis dubitent, dummodo fecerint experiendi causa, et protestati, se ab omni dæmonis interventu abhorrere (15). Utraque hæc superstitio in dæmonolatriam recidit, atque ideo una est species utriusque (16); sive tacitæ, sive expressæ; et nullam materiæ parvitatem admittunt (17). At vero his uti, quæ quis a dæmone didicit, licet; dummodo 1° et illa sint per se bona; ut scientia, sanitas, divitiæ, etc.: et 2° ipse possit eis uti quin ullatenus ab eo dependeat, atque ideo 3° nulla alia adhibita superstitione uti possit (18).

30. Divinatio *(Divina notio)* hoc loco est: *Inquisitio occultorum ope dæmonis.* Fit hujus invocatione expressa vel tacita. *Illa* generali appellatione dicitur *Necromantia:* et aeromantiæ, pyromantiæ, idromantiæ, et rursus necromantiæ nomen subit, prout dæmon responsa dat signis aere, igne, vel aqua impressis; vel mortuorum apparitionibus. *Hæc* intelligitur cum quis scrutatur occulta mediis ineptis; seu ex causis ineptis ea deducat, ut *astrologia;* seu ex signis ineptis *chiromantia, metaposcopia,* etc. (19); seu demum opere et facto suo aliquo id quærat velut *sortilegiis, virga divinatoria* (20). Quibus addenda est *oniromantia.* De qua et de sortilegiis, et astrologia dumtaxat (nam cetera obvia sunt) paucis erit agendum.

14 V. Perrone *De Virt. Relig.* § 389.

15 Sanch. n. 26: maxime si velit experiri, utrum in his rebus lateat revera aliquid dæmoniacum.

16 Suar. X, 1 etc.

17 Less. II, 44, 26. Sanch. D. II, 40, 13.

18 Del Rio (seu Delrius) *Disquisit. Magic.* Lib. II, 9, 4. Suar. 15, 24. Salm. 21, 11, 163. Addunt: *et sine cujusquam injuria:* verum hoc huc non pertinet.

19 V. D. Th. 2, 2, 95, 3. Porro divinatio ex manuum (V. Job 37, 7) *chiromantia,* ex frontis lineamentis *metoposcopia* dici solet; utraque nec non astrologia, circulatorum et fatuorum, magis quam superstitiosorum hominum forent, nisi dæmon se, nobis decipiendis, his ingereret.

20 V. Bovier To. V (Edit. Par. 1859) *h. t. Virgæ divinatoriæ.* Hujus usus utrum licitus sit, an illicitus in rebus physicis, (velut aquis, metallis), et sine morali cujusquam influxu, inquirendis, quæstionis est (V. Croi. III, I, 35): quæstio autem in eo est num rebus hujusmodi aliqua virtus insit, qua ad se attrahere valeant lignum aliquod, puta corylum. Quocirca omnibus exploratissimum est, illicitum esse hujusmodi virgam adhibere rebus moralibus, vel qua morales sunt inquirendis, utputa furibus, vel transpositis agrorum *limitibus*: et 2° quoties ejus motus ex circumstantia aliqua morali pendet, et in primis si virga non semper movetur, sed cum vult is qui ea utitur; nam in moralibus naturalis attractio ne intelligi quidem potest. Erit tunc igitur superstitio proxima *divinationi per virgam,* seu *lituum auguralem* quæ Osæe IV, 12, graviter reprehenditur.

31. Oniromantia est *divinatio per somnia.* Porro somnia ex causis tum naturalibus tum spiritualibus excitantur. Naturalis causa est affectio vel corporis vel animi: ex his licitum est conjectare quæ ad eorum causas pertinent, idest indolem, valetudinem, studia et cætera hujusmodi (21). Causa spiritualis vel Deus, vel dæmones; utra tibi in re præsenti, hoc æstimare difficile, et periculosum est. Et in primis putandum non est somnium fuisse a Deo, ex *specie* tibi visa, utputa si Angelus apparuerit (22); vel ex *re,* quam tibi suasit, velut aliquid restituere, missas celebrare, etc. (23); vel demum ex *eventu,* puta si quid prædixerit, et ita evenerit (24). Contra certissime tenendum est, non fuisse a Deo somnium, si te ancipitem, vel turbatum, vel ad bonum tardiorem dimiserit. Tantum si quietum reliquerit, et ad bonum promptiorem, nec ancipitem animi, sperari potest, somnium fuisse a Deo (25). Sperari inquam, nam heic quoque caute admodum procedendum est, neque confessario inconsulto; *multos enim errare fecerunt somnia:* nisi forte tibi adeo persuasissimum sit, somnium fuisse a Deo, ut id paullulum dubitare instar infidelitatis putes (26).

32. Sortilegium (quod apud rei criminalis scriptores generale nomen est, et omne genus superstitionis continet) heic definitur, *Divinatio per sortes.* Sunt autem sortes vel divisoriæ, vel divinatoriæ, vel consultoriæ: *illis* utimur ad quæstiones dirimendas; *istis* ad occultum aliquod (seu præsens, seu præteritum, seu futurum) detegendum; *his* demum quasi ad Deum consulendum cum ignoramus quid agere debeamus. Divisoriæ licitæ sunt (27): divinatoriæ superstitiosæ ideo semper illicitæ: consultoriæ Dei tentationem continent; ideo regulariter non licent (28), præterquam in rebus gravioribus quæ aliter expediri non possunt, et precibus antea ad Deum fusis (29).

33. Demum astrologia est: *Divinatio per astra;* Hæc ex siderum ortu, situ, cursu, lapsu futura prædicit. Duplex est naturalis et judiciaria: *Naturalis* dicitur quæ ex his conjectat ea, quæ naturaliter evenire solent; ut pluviæ, tempestates, sterilitates etc., *judiciaria*

21 Delrius Lib. IV, Cap. 3, q. 5.

22 Ex 2, Cor. 11, 14.

23 D. Th. 2, 2, 172, 6. Suar. Cap. 13, 21. Item si periculi alicujus dormientem admonuit.

24 Deut. 13, 2. Hæc igitur observare grave est (Levit. 19, 26). Nihilominus sibi cavere, veritus ne forte somnium a Deo sit, aut leve est (Suar. n. 25), aut ne leve quidem.

25 Sanch. D. II, 38, 58.

26 D. Th. 2, 2, 96, 5. Suar. Cap. 12, 2.

27 Sanch. nn. 67, 68. Sed vetantur in officiis et beneficiis ecclesiasticis (C. *ult. De Sortil.*).

28 C. *Sortes* 16, q. 5. Scilicet Deus consulitur orationibus, jejuniis, eleemosynis, etc.

29 D. Tho. 2, 2, 95, 8.

quæ liberas hominum actiones ex his prænoscere studet (30). Naturalis per se licita est (31); et si quis hæc venditet majori certitudine quam sciri possunt, erit, non superstitionis, sed mendacii, *et levitatis, aut imprudentiæ levis culpa* (32). Judiciaria est prorsus illicita et hæreticalis (33). Nihilominus si quis aliquid harioletur generaliter, et probabiliter tantum; v. c., fore hoc anno bella, seditiones, etc., superstitione caret, quippe astra in corpus nonnihil, corpus vero plusquam nonnihil in animum influit (34).

34. Vana observantia est: *Superstitio qua quis nititur efficere aliquid ope dæmonis* (35). Hac tacite niti intelligitur qui utitur mediis ineptis (36). Cum quis igitur in aliquid nititur, dispicere oportet, utrum media quibus utitur valeant ad id adipiscendum, seu divinitus, quod facile scitu est; seu naturaliter. Sane constat, multa solis naturæ viribus fieri posse, utputa mederi morbis; contra multa fieri non posse, ut ecce solo verbo rem loco movere: multa demum inter hæc esse incerta, et utrum naturaliter fieri valeant, an minus, utrumque merito dubitari posse. Itaque *illa* naturalia esse tenendum est, *ista* superstitiosa, *hæc* cujusque arbitrio relinquimus, dummodo protestetur, nolle se effectum si aliqua superstitio subsit (37); et dum ne his aliquid circulatorium, nugatorium admisceat (38). Porro ex hoc capite dæmonis auxilium assumi potest vel 1° ad patrandum insuetum et mirum aliquid; vel 2° ad prospiciendum sibi aliisve; vel 3° ad scientiam aliquam adipiscendam: inde 1° Magia; 2° Observantia sanitatum, aut futurorum eventuum; et 3° Ars notoria.

35. *Magia* est ars efficiendi mira et insolita, virtute propria, vel ope dæmonis; inde diducitur in naturalem et superstitiosam (39). Hæc tantum illicita est. Et si quis ea utitur ut alteri noceat, *maleficii*

30 Salm. 21, 11, 35.

31 D. Tho. Art. 5.

32 Sanch. D. II, 37, 29. Salm. l. c.

33 Xistus V. C. *Cœli* et *Terræ*. Qui huic Astrologiæ student *Mathematici* a veteribus dicebantur (C. *Illos* 26, q. 2). Dixi *hæreticalis*, quia liberum hominis arbitrium aut adimit, aut labefactat.

34 Del Rio Lib. IV, Cap. 3, 9, 1.

35 Sanch. D. II, 40, 1.

36 Ex D. Th. 2, 2, 96, 2. Scilicet is utitur mediis hujusmodi non quasi causis, quippe ineptissima sunt; ergo quasi signis utitur; *et sic pertinent ad pacta significationum cum Dæmonibus inita* (D. Th. art. 2).

37 S. Alph. III, 20.

38 Ex D. Tho. Art. 2 ad 1.

39 Salm. 21, 2, 108. Verum hodie *Magiæ* vocabulo hæc posterior tantum significatur. Quam unquam post Christi adventum extitisse perperam quidam negarunt, quos recenset Zaccaria *Storia letteraria d'Italia*, in his Scipio Maffei, in Op. *Arte Mag. annichil.* (V. P. *Haidel*, *Ars magica adserta*. Et Renazzi *De Sortilegio et Magia*).

nomen subit (40). Quæsitum est, an sit illicitum maleficia a malefico dissolvi, quæ, neque medicamentis dissolvi possunt, neque precibus, neque exorcismis. Et videamus num alio tantum maleficio adhibito, an sine eo dissolvi possint, an hoc sit incertum. Si primum non licet, quamvis maleficus paratus sit ea sic dissolvere, quippe est malum natura (41): sin alterum licet, tametsi maleficus alio maleficio sit illud dissoluturus (42): sin tertium licet, sed conditione adjecta, si hoc sine novo maleficio fieri possit. At vero dirimere signa maleficii, v. c., imagines, nexus, ligaturas, etc. licet vel ipsi malefico, qui illa posuit, quippe ea removendo magis recedit a societate dæmonis (43).

36. Vana quoque observare ad salutem seu conservandam seu recuperandam, vel ad futuros casus præcavendos, superstitio est; et illa quidem *observantia sanitatum* dici solet; hæc *observantia futurorum eventuum*. Prioris rei sunt, cum primis, qui omnem orationis aliorumque pietatis operum, vim et efficaciam ineptissimis quibusdam rerum adjunctis contineri putant (44). Posterioris vero qui ex fortuito aliquo casu calamitosi aliquid aut prosperi ominantur (45). Hæc divinationi prope accedit; in eo tamen ab illa distat, quod divinatio

40 Salmat. 140. Maleficium si nocet hominibus, aut brutis, aut rebus sensu carentibus, *veneficium:* sin eo odium, vel turpis amor excitatur, *phyltrum* (veneficium amatorium) proprio nomine dici solet. Ad veneficium pertinet *fascinatio*, seu virtus lædendi intuitu et obtutu. Dividitur in *naturalem*, cum quis ex occulta, et insita sibi natura; et *dæmoniacam*, cum ope dæmonis, lædit obtutu quæcumque intuetur. Dæmoniacam dari Nostris nulla dubitatio est: utrum et naturalis non convenit. Affirmat præ cæteris D. Th. 1, D. 117, 3 ad 2; quam multis exemplis inter recentiores probat doctissimus Gorres To. 3, p. 250.

41 Sanch. Dec. II, 48, 6. Salm. 2, 21, 147.

42 Suar. C. 18, 9. S. Alph. III, 25.

43 Salmat. n. 157. *Communissima.*

44 V. Sanch. D. II, 15, 10. Ut ecce subito, et non suo fato haud interiturum qui certas preces recitaverit, vel certis horis, vel certo situ. Non interiturum ex vulnere qui jejunaverit in perviglio S. Stephani, etc. (Croix III, 1, 39). Huc pertinent qui putant reddere canes mutos prolatis his verbis, *in camo et fræno maxillas eorum constringe:* vel tussim expellere recitato ter *pater* sub solis ortum. Qui Reliquias SS. gestant alligatas a tali persona, vel tali filo; qui sibi persuadent, fore ut nunquam quosdam casus incurrant, v. c., ut ab equo decidat, vel si deciderit, ut damnum sentiat, is qui S. Georgii numisma gestaverit (Croix III, I, 28).

45 Puta si sommo excitatus sternutaverit, si mane domo egrediens in limen offenderit (V. Tibull. Lib. I, Eleg. 7) si canis prægnans occurrerit (S. Aug. *Doctr. Chr.* Lib. 20, C. 20). His addendi sunt, qui observant dies quibus expediat aliquid facere, vel omittere: ut ecce quando oporteat, vel non, iter aggredi, sponsam domum deducere etc., atque ideo nolle, v. c., initium alicujus rei facere die Martis, ungues præscindere die Veneris, mutuum dare die lunæ, etc.

occulta scire, hæc futuris cavere apprime studet. Sed in his facile bona fides excusat, præsertim rudes (46).

37. *Ars notoria* Nostris est ea superstitio, qua quis, certa prece adhibita, vel poculo hausto, illico doctum se fieri putat (47). Hæc superstitio difficile excusari potest a letali; quem enim fugit, neminem quidquam scire posse (nisi fuerit a Deo immissa scientia), nisi quod antea studio et multo labore didicerit (48)? Ceterum si quis rudis, et ignarus homo, subito scite loqui aliquid cœperit, et ea promere quæ nunquam didicisse apparet, non illico pronunciandum est hoc dæmoniacum esse: nam qui morbo aut somnambulismo, aut dementia laborant, non raro hæc præstant (49).

APPENDIX

De potioribus ævi nostri superstitionibus.

38. Tres sunt præcipuæ hujus ævi nostri superstitiones. *Magnetismus animalis*, seu *Mesmerismus*, *Tabulæ semet moventes*, *et Spiritismus*, uti vocant, *Americanus*.

De Magnetismo Animali.

39. Fridericus Antonius Mesmer, medicus Germanus, an. 1774, omnium primus docere cœpit, fluidum quemdam subtilissimum, fluxui magnetis persimilem, toto orbe universo circumfusum esse; eoque cum primis animalium vitam foveri, quem idcirco *Magnetismum Animalem* nuncupavit. Docuit præterea, fluidum hujusmodi, de corpore in corpus, licet remotissimum, transfundi, vel excitari posse; eoque morbos sanari pene omnes (1). Quamobrem magnetismus animalis

46 V. Sanch. D. II, 33, 21. Hac re si quæ in pagis, aut oppidis adhuc vigent, quoties non apparet dæmonem se eis immiscere, expedit ea tolerare, seu potius tacite dissimulare (nam convellere difficillimum est), ne forte hi qui hæc, plerumque sub specie Religionis agunt, de materiali in formale peccatum transeant (Sanch. II, D. 40, 36). Et si pœnitens de his Confessarium interroget, is hæc irrideat, pœnitentem carpat, sed letalia esse non dicat (Frass. Vol. I, 172).

47 D. Tho. 2, 2, 96, 1. Suar. 15, 5. Unde autem sic appellata fuerit ignoratur.

48 Suar. 15, 6, 16, 2.

49 Caroli *Del Magnet. animale* § 213.

1 Mesmer: *Memor sur la découverte du Magnet. anim.* Definitionem magnetismi animalis prætermisi, quippe in ea tradenda laborant vel ipsi Magnetologi (Cf. G. M. Caroli *Del magnetismo animale*, Bologna 1858, Perrone *De Virt. Relig.* § 407).

initio quidem medicæ artis quasi inventum habitum est, morbisque curandis incubuit totus (2). Sed paulo post insolita quædam et mira efficere cœpit, quæ ad valetudinem nostram nihil pertinent: demum ab instituto plane descivit; etenim in apertam superstitionem discessit (3). Sorte usus est primum adversa; tum (ab anno circiter 1825) secunda, et huc ætatis jam prope omnia implevit, urbes, oppida, universitates, theatra; officinas ephemerides; scriptores vero pene innumeros nactus est (4); sectatores autem plane innumeros. Juverit igitur potiora ejus portenta obiter persequi, tum quid de his senserint sapientes paucis agere, post hæc sententiam meam proferam.

40. Principio igitur in Magnetismo Animali res agitur inter Magnetizatorem, seu Magnetistam, et Magnetizatum, seu Crisiacum. Itaque Magnetizator in eum quem magnetizare vult, (olim ope gesticulationum, palpationum, insufflationum; serius solo oculorum obtutu; tum solo verbo) hodie, solo internæ voluntatis imperio (*hypnotismum* vocant), soporem immittit. Hoc mersum Crisiacum nihil prorsus est quod postea excitare valeat, ne ignis quidem aut ferri candentis vis; sed opus est interventu Magnetizatoris, a quo, iisdem fere modis quibus somno mersus fuerat, excitatur: a somno autem nihil meminit. Porro somno isto (magnetico) superstructa sunt omnia Magnetismi portenta: e somno enim Crisiacus 1° in *somnambulismum:* inde 2° in *luciditatem*, seu *claram intuitionem* (chiaroveggenza), ex qua demum 3° nonnumquam in *extasim*, uti vocant, *magneticam*, transit.

41. Primo igitur Magnetizatus, mox cum obdormierit, somnambulismum (a naturali plane diversum) vel sponte sua, vel ad nutum magnetizatoris ingreditur. Videtur, nempe, velut mente expergisci, et cum magnetizatore, et si quo alio huic placuerit, (licet in remotis agente) conversari incipit. Somnambulismi phœnomena fere omnia *physica* sunt; præstantiora hæc, transpositio sensuum, communicatio affectionum corporis, attractio, paralisis. *Transpositio sensuum:* Inde plerumque Crisiacus, v. c., audit ventriculo, olfacit extremis digitis,

2 V. La Fontaine *L'Art de Magnetiser*, pp. 53, 56.

3 V. Caroli § 223.

4 V. Caroli § 79. Inter quos recenseri merentur Billot doctus, cautus, et pius; Abbas Maupied Professor Sorbonicus doctissimus, Gorres doctissimus et religiosissimus, Rostan cautus, nec indoctus; Charpignon, et Mirville parum creduli in Magnetismi phœnomena, Deleuze celebris magnetismi antesignanus, Morin, et Du Potet ille impius, hic impiissimus, Guidi (Taurinensis) leviter doctus, a Morino parum absimilis, Abbas Ludovicus Constant, impius et ipse; ac demum Alphonsus Cahagnet quo magis delirus somniator extitit nemo.

et, quod est plane mirabile, videt occipite, occlusis plane oculis ludit aleis; literas, adhuc obsignatas et in peris reconditas, perlegit; intuetur per opaca corporum interjecta. *Communicatio affectionum corporis,* quas patitur Magnetizator, vel quisquis alius qui cum magnetizato cœperit conversari. Ex hac fit, ut is, (incredibile dictu!) in hoc vel illo esse, vivere, et sentire videatur; nam quos ille morbos, languores, ægritudines patitur, his Crisiacus interdum laborare, et torqueri videtur. *Attractio:* nempe Magnetizator, eum quem magnetizavit, solo indicis nutu, ita (ceu magnes ferrum) ad se trahit, ut is, nulla plane objecta vi, ab illo prohiberi, arceri queat; interdum invitum in aera sublevat. Ad hæc voluntas magnetizati in manu magnetizatoris adeo posita est, ut ille vix sui arbitrii esse videatur, aut ne vix quidem. Demum *paralisis,* quæ (arbitrio magnetizatoris) Crisiaci, quos ille voluerit, occupat artus: isque, v. c. - pedibus, vel lingua, vel oculis actutum torpet, neque loco moveri satis est; aut verbum proferre, vel quidquam adspicere, quoad ille voluerit (5).

42. E somnambulismo Crisiacus hodie fere semper in eum statum transit, quem claram intuitionem appellant. Hujus status phœnomena fere omnia psycologica sunt. Potiora, scientiæ subito acquisitæ, et occultorum cognitio *(seconda vista)*. Etenim Crisiacus, caudex licet, vel plumbeus homo, plerumque de his loquitur, disserit, quæ eousque penitus ignoraverat; ut ecce de Deo, de anima etc.; et tam diserte, sapienter, acute, ut ipsos quoque doctos et sapientes expugnet (6). Sed in primis medicæ artis se peritissimum exhibet *(visione medica)*. Etenim interrogatus quo morbo, v. c. laboret Osius, cum Osium attrectaverit, vel (si is absens est), ejus strophium, sudariolum, cincinnum; illico sibi patent interiora Osii; morbi cujusvis, occulti licet et impervii, quo is in præsens laborat, immo et ejus quo post mensem corripiendus erit (7), sedem, naturam, causas intuetur; remedia indigitat, plerumque ignota, et efficacissima; et, si opus fuerit, curationis quoque peragendæ tenorem docet. Quæ omnia tanta prosequitur verborum

5 V. Charpignon. p. 76. Teste *Man. Prat.* Cap. 14, p. 456. Guidi *M. A.* p. 223. La Fontai. *L' Art de Magnetis.* pp. 53, 56, 86. Rostan *Diction. De Medic.* Paris 1825. Du Potet pag. 121. Georget: *Physiologie Du Sisteme Nerveaux* To. 2, pag. 281. Deleuze p. 176.

6 Segouin: *Le Mister. de la Magia* pp. 80-81. Bellanger: *Tract. Du Somnambulisme,* Paris 1823, pag. 729. Deleuze Vol. 1, p. 80. Quod et infantes magnetizatos, immo et surdos ac mutos a nativitate, præstitisse compertum est (D'Orient, *Accomplissement des propheties.* Paris 1849, 1850. To. III, p. 30. Dupotet, *Essai,* etc. p. 195).

7 Carpign. p. 215 V. Monticelli P. IV, Cap. 2.

proprietate, tanta medicinæ, et pharmaceuticæ artis peritia, ut nihil supra (8). Denique nihil fere est quod Crisiacum lateat. Nam, interrogatus, præterita (antea sibi ignota), vel ab ultima antiquitate repetit (9); futura prædicit, libera quoque (10); præsentia spectat, seu remota locis (11); seu abdita cordibus (12). Et in primis quæ magnetizator versat animo hæc (si is velit) continuo in animo magnetizati, quasi in speculo, repræsentari videntur (13).

43. E statu luciditatis nonnunquam Crisiacus in extasim abit, quod omnium primus Deleuze animadvertisse traditur. Heic nova phœnomena, quæ omnia mere *spiritualia* sunt. Itaque crisiacus, qui hucusque cum aliis conversari visus fuerat, subito ab eis recedere, et extra se rapi videtur. Mox, primum secum ipso, tum velut cum Angelis (14) colloqui; vel cum animis defunctorum, utputa patris filii mariti (15). Ad hæc, invisibilia conspicere (16), atque inde cœlestia, et arcana verba fari, et, quasi sedes beatas devenerit, Magnetistam orare, deprecari, obtestari, ne se ad sensus, et vitam revocet (17). Quo in statu, nisi ab eo protinus revocetur, eum in magno vitæ discrimine versari *Magnetologi* affirmant (18).

8 Georget, To. I, p. 104.

9 V. Caroli, § 134.

10 Loubert p. 303. Carpign. p. 305. V. *Civil. Cattol.* Ser. I, Vol. VII, p. 318.

11 Cf. Deleuz. *Instruct. sur le magnet.* pp. 379, 380. Interdum Crisiacus peregre se agere putat, et qua transire se existimat, obvia quæcumque, utputa itinera, flumina, pontes, agros, arbores, prata, oppida; urbes, hominum mores, quæ nunquam vidit, graphice, et verissime describit. Quarum rerum visio a Magnetologis *Porrorasis* nuncupatur. Nec his multum dissimilia reperire est apud Ethnicos. Conf. Goerr. Lib. IV, Cap. 8, Lib. V. Perrone § 840, ubi refert, quemdam *intuentem* cuidam ostendisse, ope chrystalli, Reges Anglos qui ei successuri erant qui tunc regnabat.

12 La Fontain. p. 85. Pailloux, *Le Magnetis.* p. 250.

13 Carpign. p. 80. Quocirca si magnetizator aliquid sibi fingit animo, v. c., telam depictam, silvam, agrum, etc., statim eorum species crisiaco ita obversantur, ut telam se oculis adspicere, aut in silva, vel in agro versari se putet. Et si jussus fuerit, v. c., gradum proferre, quæritur, locum esse frutice et virgultis, vel glebis, aut sulcis invium; et si pedem movere cœperit, illico quasi virgultis, aut sulcis impingit (Garcin. pp. 147, 149. Guidi *M. A. e Sonnamb. Magnet.* p. 236. Teste *Man. prat. del M. A.* p. 214). Hoc phœnomenon vulgo dicitur - *Riverbero del pensiero.*

14 Carpign. Part. I, Cap. 4. Billot *Richerch.* etc. To. 1, p. 251. Qui se eos omnium primum detegisse putat, an. 1829. (To. I, pag. 41).

15 Deleuz ap. Caroli §§ 64, 65. V. *Journ. Du Magnet.* To. XVI, pag. 166.

16 Billot To. I, p. 229.

17 Caroli §§ 58, 64. *Enciclop. Ecc.* Venezia etc. V. *Magnetismo an.* pp. 413, 414.

18 V. Malherbe *Journ. du Magnet.* To. XIV, p. 366 etc. Interdum extaticus peregrinari traditur, et nonnemo usque ad Saturnum pervenit; ubi habitatores reperit cum quibus et colloqui potuit (Garcin. ap. Perro. § 437)!!!

44. En præcipua Magnetismi portenta. Primo initio hæc multis circulatorum, et ludionum præstigia (19); aliis, ex morbis nervosis, deliramenta (20). Utrumque devium, nam constant evidentissime; quamvis nec fraudes, nec circulatorum, et ludionum artes semper abfuerint (21). Itaque a sapientibus in causas eorum inquiri cœptum est; sed tot pene sententiæ, quot capita. At profecto causas hujusmodi, vel in ipso Magnetizatore, vel in Magnetizato, vel extra eos extare necesse est.

45. Plurimi in ipso Magnetizatore extare, easque fluidum esse putant, quem ipse in magnetizatum injicit; *fluidistæ* ideo dicti. His igitur pro certo est, in nobis inesse fluidum quemdam animalem, *(bioticum)* atque, uti ope hujus fluidi quisque movet sui corporis membra, ita ope ejus in alium immissi, hujus membra moveri (22). Sed multi rident fluidum hujusmodi (23): inter eos autem, qui illum adstruunt, non convenit, utrum sit instar electrici, an nervei (24). At quisquis ille sit, non apparet quemadmodum Magnetizator illum, in alterum, absentem quoque ac remotissimum, jacere valeat. Sed valeat; fluidus ex materia est, quî igitur ea quæ immaterialia sunt in alios transferre potest? Utputa ideas, judicia, actus voluntatis (25)? Et quæ numquam fuerunt in mente magnetizatoris, hæc a quo in Crisiacum transfert?

46. Quamobrem Recentiores censent, phœnomena M. A. ab ipsomet magnetizato, et latentibus in eo facultatibus esse repetenda: Sed hi quoque diversi. Nam quidam censent naturales esse hujusmodi facultates, quidam præternaturales. Et qui *naturales,* alii physiologicas, alii, ex morbo cerebrali, patologicas (26). At facultatibus quæ naturæ vires non excedunt præstari posse ea quæ supra usum naturæ sunt, (ut ecce videre ea quæ non sunt, sive præterita quæ numquam no-

19 Caroli § 100 *Civ. Catt.* Serie V, Vol. XI, pag. 558 etc.

20 In his eminet Dr. Littrè. V. *Civ. Catt.* Serie VI, Vol. I, pag. 552.

21 Cf. Perro. § 440 ad 466.

22 Garcin. *Le Magn.* II, 10. Hæc opinio primum ipsi [Mesmer, deinde Magnetologis Gallis], et Germanis fere omnibus, inter quos eminet Deleuze, maxime arrisit.

23 Muller. *Manuel de fisiologie.* Paris 1851. V. Caroli § 109.

24 V. Caroli §§ 122 etc. *Civ. Catt.* Ser. VI, Vol. 2, pag. 309. Qui (fluidi) ex cordatioribus physicis, contrarii sunt inter se! Sed electricum esse jam ipsos magnetologos dicere pudet (V. *Civ. Catt.* Ser. VI, Vol. 2, pag. 320).

25 V. Caroli § 181. His prope accedunt qui nituntur hæc explicare per *reverberationem idearum*, seu cogitationum magnetizantis in somnambulum: delirium quod cl. Monticelli profligavit, delevit, extinxit (*Sulla causa dei fenom. mesmer.* P. IV, Cap. 3. Bergamo 1856).

26 V. *Civ. Catt.* Ser. VI, vol. 3, p. 295. V. Brierre de Boismont. *Histoire raisonné des apparitions, des visions*, etc. Paris 1852.

vimus, sive futura quæ ex libera voluntate hominis pendent; sive præsentia quæ in remotissimis regionibus aguntur); et in his, quæ hucusque nos penitus latuerunt, doctos actutum fieri, hæc effutire plane dementis hominis est. Qui *supernaturales*, docent eas inhæsisse naturæ hominis *elevatæ* et (cum per Adæ peccatum non fuerint penitus interemptæ) per ascesim redintegrari; seu naturalem, ut in Neoplatonicis; seu supernaturalem, ut in Sanctis (27). Sed, fatentibus ipsis Magnetologis, hæc asseruntur gratis omnino (28). Nec gratis tantum, sed contra doctrinam catholicam, quæ tenet, naturam elevatam positam fuisse in gratia sanctificante; ex hac vero duo tantum constitisse dona supernaturalia, integritatem et immortalitatem. Et ab his quæ a sacra scriptura accepimus alienissima sunt. Sane Eva sub serpente diabolum latuisse ne suspicata quidem fuit; neque invidiam diaboli animadvertit; nec demum præsensit ingentes calamitates quæ peccato suo in posteros devocabat. Nec plus Eva hæc omnia scivit Adam; ergo neque præterita norant, neque præsentia, neque futura (29).

47. Quæ si vera sunt, palam est, neque a Magnetizatore neque a magnetizato repetenda esse phœnomena Magnetismi: ergo ab alia causa extra eos posita repetenda sunt. Porro causa hæc vel est physica, vel spiritualis; nihil est tertium: atqui non physica, quod ex superius dictis evidens est: ergo spiritualem esse oportet: ergo a spiritibus repetenda (30). Quod adeo jam fere omnibus persuasum est, ut, mutato nomine, negocium hoc, quod hucusque Mesmerismus,

27 La Fontaine p. 449, Carpignon. *Physiologia* etc. pp. 263, 283, 284. Billot. *Recherches psicologiques* etc. To. II, p. 22. Hæc hypotesis Germanis cum primis arrisit (V. *Civ. Catt.* Ser. III, vol. 5, p. 404): et sectatores nacta est quamplures, doctos alioquin, et pios (*Civil. Catt.* Ser. VI, vol. 3, § 51); inter quos la Fontaine recenset P. Lacordaire.

28 V. Journal *Du Magnetis:* To. XV, pag. 580. Extasim vero magneticam ab extasi Sanctorum distare toto cœlo pluribus evincit Görres 11, 54.

29 Billot. p. 65. Caroli § 167. Quid quod magnetizati tumidi plerumque sunt, et indociles; immo invidi, nequam, impii? Num hæc ascesis?

Amplius: si facultates hujusmodi naturales fuerunt *nullatenus;* sin supernaturales *penitus*, adeoque perpetuo eas amisisse protoparentes, utrumque viro Theologo planum est. Denique si eas non amiserunt, cur tamdiu inertes in nobis jacuerunt, et velut obliteratæ? Nam si naturales sunt hoc ab ipsa natura alienum est, quæ sponte ac necessario vires exsersit suas: sin supernaturales alienum est a Dei providentia, quæ, nihil frustra esse patitur. Et si per ascesim redintegrantur, cur sodes, nunquam redintegratæ inter ascetas Pytagoricos (V. Des Lantes *Histoire critique de la phylosophiæ.* Livr. 3, Chap. 14), vel Essenos (V. Jo. Cleric. *Proleg., Histoir. Eccles.* Sect. I, Cap. IV). Quare hanc hypotesim exstrusit vel ipse Morin. *Journ. de Magnet.* To. XV, p. 580.

30 Cf. Monticelli P. II, Cap. 2, Perrone §§ 547, etc.

seu Magnetismus animalis dictum fuerat, ab ipsis Magnetologis *Spiritismi* nomen acceperit (31). Sed iterum hic dissidia, nam quidam animas mortuorum hæc præstare putant, alii Angelos, alii dæmones (32).

48. Qui animas mortuorum, his ipsa sua incredulitas pro ratione est; nempe quia nullos extare credunt neque Angelos, neque dæmones (33). Sententia hæc prætermittenda esset; nam aut salvæ sunt animæ defunctorum, et quæ de Angelis; aut damnatæ, et quæ de dæmonibus alii disserunt aptari eis debent (34). Sed absurdum est, eas separatas a corpore quidquam posse, quod corpori unitæ (cum perfectiores fuerant) haud potuerunt (35). Quid, quod *ubi ipsæ sunt ea quæ fiunt* (atque ideo evocationes nostras) *scire non possunt* (36)? Sed, etsi scirent, adesse nequeunt, nisi a Deo facto miraculo (37); Et licet adesse possint vi sua, non daretur eis (quia sensibus carent) nobiscum, qui omnia ope sensuum percipimus, conversari (38): neque (etsi hoc daretur) possent vel occulta detegere, quippe hæc ignorant; vel naturalia, quæ viventes ignoraverant, edocere; nam et hæc ignorant adhuc (39). Immo ne ea quidem præstare possent, quæ viventes potuissent; velut corpus loco movere (40).

31 V. Mirville, *Des exprits*. Par. II, Chap. 10. *Civ. Catt.* Ser. VI, vol. 5, p. 62.

32 *Civ. Catt.* Ser. VI, vol. 5, p. 64.

33 Cahagnet (V. *Civ. Catt.* l. c. p. 65). qui ab anima Swedmborgii se in somno id accepisse affirmat! Is in Svecia ortus spiritismi auctor penes Recentiores fuisse videtur an. 1743, venditans se cum spiritibus conversari: spiritus autem appellabat animas defunctorum (quippe Angelos, sive bonos, sive malos, incredulus oderat). Et exinde *novam Ecclesiam Christianam* fundare aggressus est. Quamobrem, quum phœnomena magnetismi evulgari cœpta sunt, ejus asseclæ ea Spiritismo tribuerunt omnium primi. Dixi *penes Recentiores,* etenim necromantia Gentiles, et initio Religionis nostræ Neoplatonici cum primis *(Theurgiam* vocabant) delectati sunt.

34 Suar. *De Relig.* To. I, Lib. 2. *De Superstit.* Cap. 14, n. 7.

35 V. D. Th. 1, p. tot. q. 89.

36 S. Aug. Lib. *De cura pro mortuis* Cap. 13. Exceptis Beatis qui hæc vident in Verbo (D. Th. art. 8).

37 D. Tho. I, 89, 8 ad 2. Atqui Deus miracula facit tunc tantum cum sibi sapientissimo (qui omnia disposuit in pondere, numero, et mensura) visum fuerit; et raro admodum facit: nec nisi propter animarum salutem, Religionis incrementum, et gloriam Nominis sui. Est igitur absurdissimum, et supra quam cogitari potest, impium, Eum miracula operari, animas mortuorum suscitando, velut arte machinali, ad nutum cujuslibet histrionis, circulatoris, veteratoris, furciferi; ut frivolis, ludicris, fatuis cujusvis mulierculæ, nebulonis, increduli, irrisoris lubidini indulgeat; utque ipsæ suscitatæ mortuorum animæ, sedeant in cathedra pestilentiæ, et Religionis Christianæ fundamenta convellant penitus et evertant!

38 Suar. cit. n. 7.

39 Cf. D. Th. I, 89. AA, 3, 4, 8.

40 D. Th. I, 117, 4.

49. Quamobrem alii magnetismi fœnomena omnia ad Angelis repetunt; moti his quæ Crisiaci docent, faciunt, detegunt; Nam *docent* religiosa et pia: *faciunt* quæ naturæ creatæ vires excedere videntur: *detegunt* quæ dæmones aut vix scire possunt, prout ea quæ remotissimis locis aguntur; aut nullo modo, prout abdita cordium et futura libera, quæ nosse solius Dei est (41). Contra alii a dæmone omnia 1° ex his quæ Crisiaci effutiunt contradictoriis, circulatoriis, erroneis, impiis; 2° Ex his quæ faciunt ludicra interdum (42), interdum noxia (V. § 55, 72); 3° Ex finp quo spectant phœnomena mesmerismi; eo enim spectant, ut homines tandem (liceat ipsis blasphemis verbis eorum uti) *e luto Christianismi educant, et ab imperio Divinitatis redimant* (43). Nec obstant quæ crisiaci docent interdum pia; quem enim latet, quod *Satanas transfigurat se in Angelum lucis* (44)? Nec quæ *faciunt* mira prorsus; nam quousque dæmones valeant *homini explorare impossibile est* (45). Quos de fide est operari posse signa magna, et prodigia (46). Nec demum quæ *detegunt* nam quæ remotissimis locis aguntur utique scire possunt, *qui in momento ubique sunt* (47). Item et abdita cordium, quæ ad naturam animalem (Prol. § 122) pertinent (48). Et licet voluntates, immo et cogitationes nostras, in *seipsis* minime agnoscant (49), eas nihilominus conjectare (cum acutissimi sint), et quandoque etiam certissime, possunt nempe ex signis quæ illa in organis corporeis imprimunt (50). Item et futura contin-

41 V. Caroli §§ 275, 76, 79.

42 Billot, *Correspondance avec Deleuze*. Quem plures sequuti sunt V. Caroli § 465.

43 Du Potet (Magnetophilorum antesignanus (*Essai* pp. 30, 115, 117. Qui proinde docent, Satan esse (horresco referens)! *dimidium Christi; cujus Regnum adveniet: cujus vexillum erit libertas, æqualitas, fraternitas* (Olivier *Du Magnetisme*. Toulouse 1849, pp. 225, 340.

44 II Corinth. 11, 14.

45 S. Aug. *De Trin.* III, 9.

46 Matt. 24, 24. *Non est potestas super terram quæ comparetur eis* (Job. 40, 24).

47 Tertull. *Apol.* 22, 5. S. Aug. *De Civ.* II, 24, 2. Sane Apollonius Thyaneus (uti in ejus vita refert Philostratus), cum *Ephesi* moraretur, exclamavit, Domitianum *Romæ* interfici!

48 S. Aug. *De Trinit.* 12, 17. D. Th. 1, 57, 4. Sunt enim materialia, et necessaria (Suar. *De Angelis* I, 21, 1).

49 III Reg. 8, 39. D. Tho. 1, 57, 4. Angelos non agnoscere in seipsis internos voluntatis actus Suaresio (*De Angel.* II, 21. 3) *de fide;* actus intellectus, *certum* (Cap. 25 a n. 5) est.

50 S. Aug. Epist. 9, n. 3, Clas. 1. Edit. Maur. et Lib. I *Contra Academic.* C. VIII, 28. Nec improbat Angelicus 1, 57, 4. Et tenent ex philosoph. hodiernis Rosmini *Psicolog.* Vol. I, p. 168; ex magnetologis Bellanger ap. Caroli § 49. Görres To. 2, p. 61; et ipsemet Caroli p. 341; ex Medicis Vitteaut: *La medicine dans ses rapport avec la Religion*, pp. 82, 112; ac demum eodem Caroli teste l. c. physiologi fere omnes. Sane, si nihil fit in corpore quod non illico anima sen-

gentia (51): quæ præterea interdum vere prænoscunt, Deo (cujus investigabiles viæ sunt) illa per Angelos suos eis revelante (S. August.). His igitur magnetismus vera (nec nova prorsus) superstitio est, et genus Magiæ. Quæ sententia Nostris, immo et laicis viris doctrina, et pietate insignibus, semper arrisit (52), et nunc eam tenent TT. quique doctissimi (53); neque id denique diffitentur ipsimet Magnetologi, et Magnetistæ (54).

50. Adhuc de aliorum sententiis: antequam meam proferam scire oportet, quæ de M. A. censuerit S. R U. Inquisitio, et S. Pœnitentiaria. Extat igitur hac super re triplex responsum. Primum hæc habet. *Remoto omni errore, sortilegio, explicita aut implicita invocatione*

tiat, quæ longe nobilior est, cur non contra? Et quorsum secus obsessis præcepta mentalia, quæ vocant?

51 S. August. *De Civit.* VIII, 14.

52 Fiard. *La France trompé par le Magiciens et les demonolätres du XVIII siècle* an. 1803. Fustier. *Le Mister des Magneticeur etc.* 1815. Wurtz. *Superstisions et prestiges des philosophes du XVIII siècle,* 1817. De Molins 1826; De la Marne 1828. Clerus Rhemensis an. 1833. Et penes nos Auctor trium dialogorum super M. A. qui Ferrariæ primum impressi, postea a Scriptoribus Ephemerid. *La scienza e la Fede*, Neap. iterum editi sunt. (Is penes nos omnium primus Magnetismum distrinxit). His addendi d'Orient *Accomplissement des propheties*, etc. Paris 1849. Vol. 2 et 3. Mirville; *Dex Esprits.* Paris 1854.

53 Monticelli in Op. anonimo. *Sulla causa dei fenomeni Mesmerici.* Bergamo 1850. Caroli §§ 245, 247. Perrone § 626 etc. Scavini, Gury I, 279. ibiq. Baller. *Civ. Catt.* Ser. VI, vol. 5, p. 68; quæ, primo initio, re nondum plane perspecta, verita fuit id asserere (Ser. I, vol. 8, p. 412); immo palam professa est (adeo lente et caute processit) se esse *lungi le mille miglia dal dire cosa diabolica il M. A.* (Ser. II, vol. 2, pag. 613); et contra sentientes carpsit (Ser. I, vol. 8, p. 409).

54 V. Car. § 223. Sufficiat pro omnibus Du Potet qui fassus tandem est, magnetismum esse magiam, sibique videri, in omni, vel minimo opere magnetico magiam reperiri (V. Perro. § 601). *Il magnetismo è la magia* (ita ex versione Ephem. *La Civil. Catt.*). *E di vero che cosa è mai questo sonno sonnambolico? Un effetto della potenza magica. Che cosa è la magnetizzazione a distanza col solo pensiero, e senza verun rapporto se non l'azione usata un dì dagli stregoni? E chi determina questi attraimenti, queste crisi, queste convulsioni, se non quell' istesso.... agente tanto conosciuto dagli uomini del passato? Tutti i principali caratteri della Magia si trovano scritti sui fenomeni presentemente prodotti. Ciò che voi chiamate fluidi nervosi, magnetismo, estasi, gli antichi lo chiamavano affatturamento* (V. *Civ. Catt.* Ser. VI, vol. 6, p. 306). Eadem habet Cahagnet; qui ingenue fatetur Recentiores *fluidum nerveum* appellare, quem veteres *Dæmonem* dixerunt (Id. p. 307). Quid quod ipse Franc. Mesmer id subobscure confessus est? Confessus est enim in M. A. subesse; *l'insinuazione di un agente superiore* (Ib. p. 703). Quamobrem vel ipse Du Potet seipsum tremens interrogat, utrum sapientis sit *reveiller l'esprit de Pyton:* et respondet. *Un istincte secret, ma coscience, crie qua je fais mal toucher a ces choses* (Ap. Mirville p. 304)!

dæmonis, merus actus adhibendi MEDIA *physica aliunde licita, non est moraliter vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum, aut quomodocumque pravum. Applicatio autem principiorum, et mediorum pure physicorum ad res, aut effectus vere supernaturales, ut physice explicentur, non est nisi deceptio omnino illicita, et hæreticalis* (55).

Alterum (quod Episcopo Genuensi, qui potiora Magnetismi phœnomena S. Sedi renunciaverat, datum est) his verbis continetur: *Usum magnetismi, prout exponitur, non licere* (56). Demum eadem S. U. I. literis datis 4 Aug. 1856 ad omnes Episcopos, monuit *Novum quoddam superstitionis genus invehi ex phœnomenis magneticis; quibus haud scientiis physicis enucleandis, ut par esset, sed decipiendis, ac seducendis hominibus student Neoterici plures: rati, posse occulta, remota ac futura detegi magnetismi arte, vel præstigio, præsertim ope muliercularum, quæ unice a Magnetizatoris nutu pendent: Eosque* damnavit qui in somnambulismo et clara intuitione *se invisibilia quæque conspicere effutiunt, ac de ipsa Religione sermones instituere, animas mortuorum evocare, responsa accipere, ignota ac longinqua detegere, aliaque id genus superstitiosa ausu temerario exercere præsumunt.*

51. His præmissis, quæ ego sentiam paucis expediam. Principio et his qui putant omnia magnetismi phœnomena licita esse, et his qui, ex adverso, censent omnia esse illicita, si quid judico, (absit verbo invidia) utrisque in utramque partem, modus defuit. Et re quidem vera, ipsa S. Sedis responsa, quæ nuper laudavimus, non magnetismum damnant, sed abusum magnetismi (57). Igitur si quæ palam est non excedere; si quæ, contra, excedere visibilis naturæ vires; si quæ demum sunt, inter hæc, dubia media et incerta, illa naturalia, ista dæmoniaca (58) esse dixerim; hæc cujusque sensui relinquam.

52. Sane magnetismi phœnomena quædam mere *physica* sunt, quæ-

55 S. U. I. 23 Jun. 1840. Quod responsum iterum datum est sub die 28 Jul. 1847.

56 S. Pœnit. 1 Jul. 1841. Quod totidem plane verbis pridem sub die 21 April. ejusdem anni datum fuerat a sacra Inquisitione.

57 Nobiscum sentiunt Eminent. Gossuet *Th. Moral.* Parmæ 1850, vol. I, p. 176. Bouvier, Scavini, Gury, etc. Quod Patrum, et Theologorum doctrinæ apprime congruit; quorum sententia fuit, naturalia censenda esse quæ non constat excedere naturæ vires (Sanch. Dec. II, 40, 44. Salmat. 21, 12, 112. Croix III, 1, 28, 4). Et sane ab extremis cavendum est, ne forte dum licita exagitas, etiam quoad illicita fidem amittas.

58 D. Th. II, 2, 96, 2. Delrius Lib. III. q. 2. Sect. I. Suar., Sanch. l. c.

dam mere *spiritualia*, quædam velut ex his mixta; quæ Magnetologi vulgo *psycologica* vocant. Mere physica videntur, præter somnum, ea fere omnia quæ in somnambulismo locum habent. Porro cum nihil repugnet in nobis fluidum inesse, seu magneticum, seu bioticum, seu quo alio nomine vocetur (59), ultro admiserim, ex eo in nobis immisso, vel excitato, nedum somnum regulariter prodire posse (60); sed ea quoque phænomena, nisi quid obstet, quæ alias naturaliter prodeunt (e. g. vi morborum, aut medicamentorum) in somnambulismo naturali, in ebrietate, in amentia etc.; utputa paralisis, attractio, communicatio affectionum corporis, sensuum transpositio (61). Demum (ut cum Magnetophilis perquam liberalissimi simus), ipsam quoque eis concedam, mihi prorsus imperviam, visionem vel sine ope oculorum (62), vel per opaca corporum interjecta (63); immo et rerum procul positarum (64); dum ne hæc adeo a Crisiaco remota sint, ut nec ipsius anima in eas, nec illæ in animam ipsius agere possint: nam quæ adeo longinqua ac remota sunt, palam est, naturaliter attingi non posse (65).

53. Mere spiritualia phœnomena ea omnia sunt quæ in extasi occurrunt. Et in primis *invisibilia quædam conspicere, animas mortuorum evocare, responsa accipere* etc. (§ 50); hæc diabolica esse manifestissimum est: itaque *deceptionem continent omnino illicitam, et hæreticalem* (cit. § 50).

59 V. Enric. Martin. *Filosof. Spirit. della Natura,* Parigi 1849, p. 205.

60 V. *Civ. Catt.* Ser. I, vol. 8, p. 410. Dixi regulariter, nam sopor qui immittitur solo internæ voluntatis actu, præsertim in absentes, naturalis qui potest esse? Ceterum immissio somni per manuum contrectationem superstitio fuit Ethnicis haud ignota (V. Plaut. in *Amphitr.* Act. 1).

61 S. August. *De Civit.* XIV, 24; Turreblanch, Epitom. *De magia* Lib. 22, Cap. 1. Sane *paralisim* rem naturalem esse, multa, sed in primis piscis, quem idcirco torpedinem vocant; *attractionem* magnes; *communicationem affectionum corporis* contagia; *sensuum* denique *transpositionem* catalepis, satis probant.

62 Scilicet medici hoc in somnambulismo naturali nonnunquam factum fuisse tradunt.

63 Hoc quoque nonnemo existimavit fieri posse; ut ecce Cœlius Rhodhiginus, *Antiquit.* Lib. 16, Cap. 2. Varius *De Fascin.* Lib. II, Cap. 4. Et medici testantur, non raro id incidere in catalepsi (V. Carol. § 150). Quid quod Zauri (sic vocant Hispani) venas aquarum, et metalli fodinas sub terris cernere dicuntur (Göerr. To. 3, p. 78, unumque ex his se vidisse Matritii an. 1575 testatur Delrius? Lebrunius quoque scriptis tradidit, mulierculam quamdam Ulisipponensem, hominum viscera, et quæ in his agebantur, solitam intueri. Similia refert de viris alias doctis, et probis Vera Crux Lib. 2 *De Anim. Specul.* 2. V. Guillois vol. 1, p. 93, Prato 1865.

64 Brierre ap. Caroli § 150: qui ex plurium medicorum testimonio in *catalepsi* id fieri tradit.

65 Delr. Lib. II, Quæst. 5, lit. B. Sanch. Dec. II, 40, 43. V. D. Tho. 1, 89, 7.

54. Supersunt phœnomena *psycologica*, quæ in statu *claræ intuitionis* locum habent. Ex his diabolica indubitanter esse dixerim 1° ea omnia quæ *arti notoriæ* proxime accedunt (§ 37): uti, eum legere qui literas nescit, vel linguam ignorat qua scriptum est; de his disserere quæ nunquam didicit (66), ac præsertim *de ipsa Religione sermones instituere;* 2° Quæ proxime accedunt *Divinationi:* et in primis *detegere;* seu præterita, si prius illa ignoraverat *(ignota);* seu præsentia, sive quæ animo, et cogitatione latent, *(occulta);* sive quæ in remotis aguntur *(remota ac longinqua);* seu libera ea sint, seu contingentia (§ 50).

55. Quæ cum ita sint, Magnetismo animali fas erit uti ad ea dumtaxat obtinenda, quæ ex ipso naturaliter prodire queunt: nempe somnum, et ex eo crisim, vel paralisim, valetudinis curandæ causa. Verum remota *omni circumstantia illicita* (67). Et quidni liceat, quæret fortassis aliquis, ad morbos quoque, qui nos interius torquent, detegendos? Nam hos Crisiacum naturaliter introspicere posse non improbabile est. Hoc illicitum esse non ausim equidem definire: at profecto opus est, ex alio capite, periculosissimum. Nam, præterquamquod in morbis hujusmodi dignoscendis Crisiaci interdum decipiuntur (68), interdum decipiunt (69), his negociis dæmones hodie aut subeunt manifeste (nempe cum Crisiacus responsa dat quasi medicæ artis peritus), aut, ne latenter subrepant, graviter metuendum est. Quo sæpissime fit, ut, dum æger crisiacum se consulere putat, consulit infensissimos sui et humani generis hostes, qui nihil aliud quam mentiri, et nocere sciunt (70). Res impia, et fatua. Quamobrem is quoque qui hujus rei

66 V. *Civ. Catt.* Ser. I, vol. 7, pp. 175, 296. Adeoque etsi somnambulus possit viscera nostra introspicere, et medicamina quæque aptissima præscribere (quod ab ægrotis nonnunquam præstitum fuit); at illa suis vocabulis describere, quæ vigilans ne audiit quidem; et morbi naturam indigitare, utrumque diabolicum puto.

67 S. U. I. 23 Jun. 1840. Ut puta gesticulationibus, et tactibus, si res agatur inter personas sexus diversi.

68 Rostan, ap. Carrie. § 118. Quare et ipse, et alii prudentiores Magnetologi, et cum primis Billot, monent, ne quis utatur medicamentis a Crisiaco præscriptis, medicis inconsultis. Et re quidem vera, aut is ea præscribit sponte sua, et stultissimi hominis est illi vitam suam credere; aut ope dæmonis, et quis nescit quod *dæmon nihil aliud potest quam nocere* (Lact. *Divin. Inst.* XV, 15)?

69 Guidi *M. A.* Torino, 1851.

70 Diabolus appellatur *homicida ab initio* (Joan. 8, 44), *tentator* (Matt. 43) *nequissimus* (Eph. 6, 17), qui *circuit* semper, *quærens quem devoret* (I Petr. 5, 8). *Qui si tantum nocere posset quantum vult, nullus justorum remaneret* (S. Aug. in Ps. 61). Spiritus mendax, qui *falsa veris semper involvit; fallitur, et fallit* (S. Cyprian. *De Idolor. Van.* § 7).

causa aliquem magnetizat, et is qui hujus rei causa magnetizare se patitur, et impius, et fatuus est. Impius uterque, quippe quoddam quasi fœdus cum dæmone ineunt (71). Fatuus ille, quia nonnunquam alienos morbos contrahit, queis mederi studet (72): fatuus iste, qui ipse sibi velut manus infert, quippe magnetizatio vires corporis paulatim absumit, nervos perturbat: inde catalepsis, spasmata, morbi comitiales (73), amentia (74), et interdum mors denique ipsa (75). Præterea, si mulieres sint, quam facile, quam sæpe pudor earum profligatur! Sed et aliis quoque illicitum est hujusmodi operationibus interesse, nisi intersint ex gravissima ac justissima causa (v. c. jussu Antistitum Ecclesiæ, rei explorandæ gratia); tametsi nihil quærant, nihil interrogent. Primo, quia præsentia sua ludicris hisce superstitiosis et impiis negociis auctoritatem conciliant, eaque fovent, excitant; augent. Deinde, quia in his mores (76); et in primis fides periclitantur; nam qui semel viderint magnetismi portenta, facile (præsertim rudes, adolescentes, et infirmi in fide) despicient prophetias, et miracula, quibus religio nostra velut superstructa est (77). Demum quia, cum hodie Crisiacus e somno facile in somnambulismum, et e somnambulismo facile in claram intuitionem transeat, in qua dæmonem, ipsorum magnetophilorum confessione, adesse constat, cum eo conversari incipiunt, qui existimant, se cum Crisiacis conversari. Unum heic quæro, et hoc omnibus quæro, et minimum est; utrum hoc negocium periculo, quoad æternam salutem, gravissimo vacet? Et si nemo est adeo vesanus, aut impius est, qui id vel negare, vel dissimulare ausit, omnis quæstio eo demum redit, utrum licitum sit exponere se periculo incidendi in la-

71 Maupied. *Dieu, homme* etc. Paris 1851, To. 2, p. 186.

72 V. Caroli § 266. Testes ipsi Magnetophili Carpignon, Olivier, D'Orient, Foisacc., etc.

73 V. Loub. *Le Magnet. etc.* p. 170. Rost. ap. Montic. To. I, p. 268. Dupau, etc.

74 Deleuze: *Histor. Chri.* 1813; Vol. 1, p. 139.

75 Deleuze *Instr.* pag. 217. Rost. ap. Caro § 266. Nec raro vitæ tædere eum facit, et ad suicidium trahit (Billot *Recherches* To. II, p. 259. D'Orient, *Accompliss.* etc. To. III, p. 30 etc.) Unde non immerito suicidarum numerus exinde tantopere postremis hisce temporibus excrevisse creditur (Cf. De Roys, *Verité sur le spiritisme*).

76 V. Car. § 271 *Civ. Catt.* Ser. I, Vol. 4, pag. 631. Debryen. ex Medico Trappista (*Pens. d' un Croyant Catholique. Exame Du M. A.* an. 1851: cui Mesmerimus visus est, adeo fœdam perdendorum morum occasionem præbere, ut ex inferno fœdior numquam eruperit. Quid plura? Ipsimet Alph. Cahagnet, quo inter Magnetophilos somniatur delirus magis surrexit nemo, conqueritur, morum et in primis honestatis excidium ex Mesmerismo prodiisse! (V. Deleuze P. I, ch. 9.

77 V. Pailloux, p. 214.

queos diaboli! Sed hæc jam fere supervacanea sunt etenim hodiernus magnetismus in apertum *spiritismum* discessit, de quo statim.

De Tabulis semet moventibus, et de spiritismo Americano.

56. Alterum superstitionis genus exhibent mensæ, seu tabulæ semet moventes. Quod in fœderatis Americæ Provinciis (tribus pueris, manibus cuidam mensæ superpositis, casu ludentibus) primum ortum anno 1832, subinde Europam invasit; et Italiam quoque nostram incessit (1): in qua tamen æstus hujusmodi jamdiu resedit.

57. Initio igitur tabulæ quædam leviores, disci figuram habentes, junctis summis plurium hominum digitis circum ora, pulsu venarum attactæ, visæ sunt in gyrum moveri, qua voluntas tangentium impulerat. Serius, ad nutum alterius, assurgere, frustra aliis obnitentibus (2). Nunc 1° per aera volitant, cursitant, exiliunt, choreas miscent, et, dum hac illac discurrunt, quosdam ex adstantibus, sese inclinando, salutant, alios calcibus feriunt, modo reptant muris, modo aliquid captare satagunt, v. c. plumas, avem; modo sese e fenestra proripiunt, etc. Interdum super his tabulis manus quædam permagnæ apparent, quas cave ne tangas, nam illico tangentem corripiunt, et quasi tenaci forcipe constringunt (3). Ad hæc 2° nonnunquam visæ sunt coruscare per obscura locorum, quasi cum multa nocte fulgurat: interdum 3° substrepere, sonos atque concentus edere, modo imitari sonitum tonitruum, nimborum, ventorum luctantium etc. Alias 4° animum intuentium elidunt, sanguinis motum subito sistunt: interdum morbis actutum medentur, interdum eos pariunt, et plerumque incurabiles; et, occulta atque arcana vi, homines in amentiam agunt (4). Ad hæc dant responsa. Et primo quidem initio aut motu ipsarum vario data sunt, aut ictibus in terram percussis; subinde alphabeti literas, ex quibus opus esset verba componere, indigitare cœperunt: serius calamum ducere, manu prius alterius, dein invisibili per hæmatitem in aere pendulum, vel abdito loco reconditum (5): demum voce loquentis invi-

1 Cf. *Civ. Catt.* Ser. I, Vol. 2, p. 586; Ser. III, an. 1856, p. 129. Verum initia hujusmodi superstitionis antiqua sunt (V. Sanch. D. II, 40, 43. Tyreum *De Infestis* etc. Lugduni 1599: et ipsum Du Potet *Magie dévoilée*, pag. 212).

2 Cf. *L'Ami de la Relig.* 24 Jan. 1854.

3 V. *Civ. Catt.* Ser. V, vol. 2, § 14.

4 V. Mirville. *Quæstion. des Esprits*, p. 80. Poilloux, *Le Magnetisme, le Spiritisme*, etc.

5 Mirville *Quest. sur les esprits.* V. Caroli. *Del M. A.* etc. § 338. Quod *psycographiam* vocant. Hoc genus superstionis antiquissimum est apud Sinenses (V. Perro. § 843).

sibilis reddita sunt (6). Quibus interdum vel ea revelant quæ in remotissimis regionibus aguntur (7); vel ea prædicunt, quæ ventura sunt; quæque nonnunquam ita postea accidunt, uti fuerant prænunciata (8). Atque heic ostentum istud nectitur *spiritismo;* ut subinde vix, aut nullo modo, ab eo discerni, ac separari possit.

58. Et hic quoque in America ortum habuit an. 1848; ex quo ab an. 1852. Europam fere universam pervasit (9), et nunc Italiam nostram, fidei Sanctuarium, insidiis scelestissimorum hominum, totam incestat! Hac superstitione Spiritus evocantur, ope alicujus mediatoris, *(Medium, Mediums).* Advenientis spiritus signa interdum hæc: domus pavimenta labant, parietes nutant, mensæ, subsellia, ipsa quoque (si quæ sint) vitrea vasa; uno verbo, omnis suppellex, quæ in cubiculo est, movetur, exsilit, subsultat, in numerum ludit. Interdum ipsæ quoque apparent (licet non omnibus) mortuorum species: modo quasi tenues sine corpore, modo quasi cum corpore vitæ (10). Evocati spiritus interrogantibus responsa dant super quavis pene re, seu præterita, seu futura. Hæc primum data pulsando, quasi digitorum articulis; postea ducta manu scribentis; serius scriptis: demum verbis ore prolatis (11). Illi vero sese exhibent quasi spiritus, vel angelos, vel dæmones (12), vel animas defunctorum: quorum loquelam sic imitantur, ut quisque sibi videatur defuncti, v. c., patris, filii, uxoris, viri, notas

6 V. Xavier Poilloux. *Le Magnetisme, le Spiritisme* etc. p. 20. Bizouard *La table parlante,* 1854. Porro prima illa tabularum semoventium phœnomena naturaliter explicari cœpta sunt, quæ, nempe, digitorum impulsu, licet insensibili moverentur, aut ictu venarum (V. Orioli, *Delle tavole Giranti.* Roma 1853). Verum cum mox cætera accessissent, explicatio hujusmodi inanis apparuit. Itaque alii effutire, fluidum quoddam nerveum ex voluntate nostra, prout in corporis membra, ita et in tabulas injici, ejusque nutu, et imperio, prout illa, ita et istas moveri. Alii, contra omnia, quasi circulatorum præstigia et fallacias, aduncо suspendere naso (*Revue des deux Mondes,* 15 Febr. 1856). Utrumque merito displicuit. Quare ab aliis dæmoniacum aliquid heic subesse, inter initia dubitari cœpit. Quod postea adeo evidenter apparuit, ut illud negare hodie nemini fas sit, qui suæ mentis videri velit..

7 V. Mirville, *Question.* etc. ch. 2 p. 25. *Annal. Catholiq.* de Genève. Aprilis 1856, *Civil. Catt.* Ser. III, vol. 5, p. 36.

8 Pailloux *Le Magnetisme* etc. p. 250. Ceterum tabulæ divinatoriæ antiquiores sunt; eis enim utuntur apud Indos Orientales Sacerdotes, *Lamæ,* ad occulta et deperdita reperienda (V. Ephemerid. *La Patrie,* 3 Junii 1853), et apud Simenses portenta multa edunt Americanis pene similia (V. Ephemerid. *L'univers,* April. 1857). Earum meminit Tertull. *Apolog.* Cap. 23 et apud Gentiles extitisse pluribus demonstrat cl. Perrone. § 835.

9 *Civ. Catt.* Ser. II, vol. 2, p. 53, etc.

10 V. *Civ. Catt.* Ser. V, vol. 2, p. 186.

11 Caroli § 338.

12 Cf. Pailloux, *Le Magnetisme.* Des Mousseaux *La Magie* etc. Perro. § 673.

audire, et reddere voces (13). Et initio quidem mos eis fuit sancta quæque, et pia eloqui ; postmodum, pro forma quam sumerant et locis, varia. Nam qui *spiritus* se simpliciter dicunt, quæsitis dumtaxat respondent; interdum *ludunt, mentiuntur, decipiunt, prout ipsis libet* (14). Qui se quasi *angelos*, vel catholicis exhibent, pia loquuntur, et erga S. Sedem devotionis plena: qui se *dæmones*, vel Protestantibus, ludicra, obscœna, impia, Catholicæ Religioni ac S. Sedi (15), et (si quando Deistis, vel rationalistis) cuivis positivæ Religioni infensissima, effutiunt (16). Hæc spiritismi portenta. Qui his delectantur ea sibi opinione blandiuntur, quod spiritus hujusmodi non sint nisi defunctorum animæ. Perperam (§ 48) ; nam dæmones sunt (17) quod nemini suæ mentis amplius dubitare fas est. Sed etsi essent animæ defunctorum: nonne eas evocare, eas consulere, ab eis veritatem exquirere, *omnia hæc abominatur Dominus et propter hujusmodi scelera delevit gentes* (18)?

59. Uti patet ex dictis, tabularum rotantium, et spiritismi multa in primis ipsis eorum initiis communia sunt: pedetentim vero alterum ad alterum prope, propius, proxime accedit, ac demum utrumque in apertam necromantiam, immo in propriam ac veram dæmonolatriam, desinit. His igitur nunquam omnino uti licet, nec eis interesse; cum nullam heic liceat prætexere curandæ valetudinis causam. Eos tantum lethali vacare dixerim, qui *quadam animi levitate, aut curiositate, jocandique causa, mensis manus apponunt, ut in gyrum moveant, aut ejusmodi experimentis assistunt* (19).

13 V. *Civ. Catt.* l. c. p. 190.

14 Roys. *La Verité sur l'espiritisme*, Paris 1863. Perro. § 675.

15 V. *Annal. Cathol.* de Genève, *Mai* 1855. Interdum se Christum esse dicunt; et tunc adstantes primum salutant his verbis « *Pax agni mei, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* ». Et novam eos orationem dominicalem docent; novas gratiarum actiones, novos hymnos, psalmos etc. Dixi *varia pro locis.* Ut ecce *Monasterii* nihil nisi pium sonabant, profanos, vel otiosos sermones carpebant, confessionem auricularem, et SS. Missæ sacrificium vehementer commendabant, etc. Contra Genevæ Novatorum dogmata laudibus extollebant; Genevam urbem esse Deo dilectam; fore ut ex ea oriretur lumen gentium, et fides vera, nihilque ei commune futurum cum Ecclesiæ Romanæ flagitiis: inde in Romam convicia, maledicta (V. *Civ. Catt.* Ser. III, vol. 5, p. 34).

16 Perro. § 677. Ad hæc norunt Spiritus hujusmodi versare domos odiis; viris fidem uxorum suspectam reddere, unde nuncii uxoribus remissi, filii quasi adulterini domo ejecti etc. (*Civ. Catt.* Ser. II, vol. 2, pag. 593. Ser. I, vol. 9, p. 49).

17 V. S. Augustin. *De Civit.* X, 11. Chrisost. *Homil.* 39 *in Matt.* D. Th. 2, 2, 95, 4 ad 2. Quod Ethnici ipsi et noverunt et fassi sunt, in his Porphirius (Cf. Balt. *Suite de la response*, Par. I, chap. 5, etc.).

18 Deut. 28, 12. Vid. I Regum 28, 9. Isai. 8, 20.

19 Perrone § 750.

Art. 2. De Irreligiositate.

60. Transeamus nunc ad irreligiositatem. Irreligiositas est; *Vitium quo Deus in se, vel in rebus sacris inhonoratur.* Hoc vitium, uti patet, in irreverentia contra Deum positum est. Irreverentia autem peccatur in Deum vel directe, vel indirecte: directe in his quæ ad Ipsum immediate; indirecte in his, quæ ad cultum Ejus pertinent: directe *blasphemia, tentatione, et perjurio:* indirecte *sacrilegio.* De perjurio jam supra; alibi de sacrilegio; de blasphemia, et tentatione Dei paucis hic.

61. Blasphemia est: *Verbum contumeliosum in Deum* (1). Uti igitur sit blasphemia necesse est 1° ut sit verbum, 2° ut contumeliosum, 3° ut in Deum. Et primo *ut sit verbum:* scilicet blasphemia opponitur laudi (2); ideo quæ fit rebus aut factis contumeliosis, magis sacrilegium est (3): illud non interest utrum verba ore prolata fuerint, an solum mente concepta, quia uti laus, ita et blasphemia vel solo animo fit (4). Deinde ut verbum sit *contumeliosum,* idest, ut contemptum, injuriam significet (5): quod æstimari oportet tum ex verborum significatione, tum ex modo loquendi, et ceteris rerum adjunctis, quia res magis facti, quam juris est (6). Verborum autem significatio, saltem in foro

1 Ex Suar. *h. t.* (*De Religione,* To. I, Lib. I (*De irreligios.*) Cap. VI, n. 1. Pulchre Less. *De Just. et Jure* II, 45, 23. *Quod in homines est contumelia, in Deum est blasphemia.*

2 Tolet. IV, 12. Suar. VI, 5.

3 Ex C. 2 *De Maledic.* Suar. IV, 5. Sanch. D. II, 32, 5. Nihilominus verba accipere debemus et *ea facta quæ habent vim verborum in significando* (D. Tho. 2, 2, 71, 1 ad 2), ideo vere blasphemat qui, v. c., irato contra Deum animo, in cœlum expuit (Laym. VI, 2); quod vel ipse Suar., n. 5, denique admittit. Verum, quia alii id negant (Sanch. n. 5. Mazz. *h. t.* Cap. I, § 1); et vulgo is non intelligitur blasphemare, censuris et reservationibus (sicubi latæ sunt in blasphemos) eximitur.

4 D. Th. 2, 2, 13.

5 V. Suar. IV, 6. V. c. Si quis dixerit *Ulciscar, velit nolit Deus.* Nec interest quo modo pronunciata fuerint, indicativo ne, an imperativo, an optativo, v. c. *injustus est Deus, Pereat Deus, Utinam Deus esset injustus!*

6 Bonac. To. II, Disp. III, Quæst. VIII, P. 2. Sanch. D. 2, 32, 9, etc. Ex VERBORUM etc., nempe propria et vulgari: ideo; e. g., in his verbis, *sanctus diabolus!* cum penes Calabros blasphema non reputentur, blasphemia apud ipsos non intelligitur (F. Potest. Mazz. *h. t.* § 2, n. 1). Ex MODO etc., ut puta si quis per ironiam exclamaverit: *Vere pius Deus est! vere misericors!* vel per modum exprobrantis, v. c. *Exurge, quare obdormis, Domine?* Demum ex CETERIS etc., veluti, irato in Deum animo, *abnego Deum.* Dixi *irato,* etc., nam qui alias Deum abnegat, non blasphemus est, si quid opinor, sed infidelis. Etenim blasphemia, quæ non inest factis, verbis (quæ hæc facta significant) quî postet inesse?

externo, tum ex singulis verbis, sic uti pronunciata sunt, si forte *non integra* pronunciata fuerint; tum ex integra propositione, si hæc forte conditionem continet, metiri debent (7). Si contemptus abest, blasphemia cessat, etsi aliqua irreverentia non desit (8). Denique ut verbum sit contumeliosum *in Deum.* At vero, prout in operibus suis laudatur Deus, ita et blasphematur (9): quocirca blasphemia est maledicere operibus Ejus seu gloriæ, seu gratiæ (10); immo et naturæ, si hæc aut nobiliores sint, velut anima (11); aut aliquid eis adjunxeris quod refertur ad Deum; ut ecce si dixeris, maledictus *dies Paschatis,* vel hic *ignis Dei* (12); vel si maledixeris toti mundo (13).

62. Præterea, quia nullum peccatum est, nisi voluntarium, ut sit blasphemia necesse est, ut quis proferat hujusmodi verba sciens, volens. *Sciens;* ideo non blasphemat, saltem *in se,* qui ea evomit plane temulentus; vel ex habitu, dummodo habitus omnem prorsus advertentiam adimat (Prol. § 149, 44) quod difficile est (14). *Volens:* proinde nec is blasphemat, qui verba blasphema profert non ex se, sed ea refert, legit, vel docendi causa pronunciat. At vero contemptus inest verbis ipsis (15): ideo qui ea pronunciat sciens volens, non excusatur quod nullam Dei contemnendi intentionem habuerit, sed blasphemavit, v. c.,

7 V. S. Alph. III, 124. Itaque si quis dixerit, Renego *De...,* vel: renego Deum, *si hæc feci,* nec fecerit; vel *nisi te percussero,* et sibi certum sit te percutere, blasphemia cessat. Dixi *saltem* etc.; nam si pœnitentia ductus illa obtruncaverit, vel hæc addiderit, blasphemia (quæ solo animo fit) in foro conscientiæ non deerit (Suar. VI, 2).

8 V. S. Alph. III, 124. Velut his: *Per vitam Dei,* vel, *Christi;* vel, *per Deum: per Christum; Corpus Dei, Sanguis Christi;* licet indignatus (modo non in Deum) in ea proruperis (Laym., Viva, etc.). Eoque minus blasphema sunt ea verba, *hoc tam verum est, quam Evangelium* nam hyperbolica tantum loquutio est (Sanch. D. II, 32, 31).

9 D. Tho. 2, 2, 13, 1 ad 1.

10 V. § 23, 5. Et qui maledicit Sanctis bis peccat, quippe et Deo et his facit injuriam (Lugo *De Pœnit.* 16, 279): nisi forte in Sancto ipso sistat (§ 16, 2), cui maledicit (Vasq. *De Adorat. imag.* Lib. I, Disp. IV, Cap. 4. Sanch. D. II, 32, 6), quod difficile est.

11 Ex Matt. 5, 35. Salm. 21, 2, 28. Secus si mortuis, aut viventi, aut tibimet maledixeris; quippe ex intentione maledicentis hæc maledictio in priori casu refertur ad cadavera mortuorum, vel ad exprobrationem viventium; in ceteris nullatenus ad Deum refertur. Et primum per se leve est (S. Alph. III, 130), alterum, et tertium grave, si malum imprecetur consulto, et grave (D. Tho. 2, 2, 76, 4. S. Alph. V, 83).

12 Sanch. n. 14. Salm. 21, 3, 121. Ideo, v. c., blasphemia non est maledicere ventis, æstui, pluviæ, nisi Dei nomen addideris (D. Tho. l. c. ad 1).

13 S. Alph. III, 129. V. *Sed hic.* Ni mundum intelligas de quo scriptum est; *et mundus Eum non cognovit.*

14 S. Alph. III, 127.

15 Sanch., Suar., S. Alph. n. 124.

desperatione motus (16): vel quod ea protulerit sine intentione blasphemandi; ut ecce terrendi causa, vel ex joco (17).

63. Blasphemiæ duplex species est, hæreticalis, et simplex (18). *Hæreticalis* dicitur si verba hæresim continent (19). Hæc mutat speciem; nam si is qui blasphemat errorem tenet, quem verba significant, peccat *contra fidem*; sin minus, *contra fidei professionem* peccat (20). At enim hæresis judicio continetur, ideo si is nihil affirmet aut neget, sed verba blasphema proferat per modum optandi, vel imperandi, vel imprecandi, blasphemia hæreticalis non intelligitur (21). Quæ nullum hujusmodi errorem continet dicitur *simplex*: Hæc, si malum aliquod imprecatur Deo, *imprecatoria*, seu *execratoria*; sin minus *dehonestativa* simpliciter dici solet.

64. Blasphemia, uti liquet ex dictis, capit malitiam ex contumelia quæ irrogatur Deo: ideo sive in Deiparam, sive in Sanctos prolata fuerit, est letalis ex toto genere suo (22). Et quando cultus debetur Deiparæ et SS. ex *una relatione ad Deum* (§ 16, 2), consequens est dicere, omnes ejusdem speciei esse (23). *Et sive* contra Deum in pluribus rebus prolata fuerit, ut puta si dixeris, Deum esse injustum,

16 Laym. VI, 6. Sufficit intentio virtualis (Prol. § 150, 44). Nec blasphemia mutat speciem, si quis eam proferat intentione directa et formali contemnendi Deum; quippe utriusque contemptus (virtualis et formalis), una est malitia (Cajet. 2, 2, 13, 1). Aliud putat S. Alph. III, 126, ex Salmat. 21, 3, 123. Laym. VI, 12 et Less. II, 45, 83. At illi de hac re nihil; iste solum docet, *ad Officium Confessarii pertinere id inquirere*; hic id docet quidem, sed quia putat utramque blasphemiam specie differre; quod caput quæstionis est.

17 Nisi forte jocus auferat omnem in Deum irreverentiam (S. Alph. III, 124, v. *Sic.*): v. c. si S. Crispinum sutorem, vel SS. Joannem et Paulum eunuchos appellet: nempe hæc ad olim homines pertinent.

18 Bonac. *h. t.* P. 1, n. 4. Est etiam vel *cordis vel oris*, sed hæc distinctio nullatenus necessaria est.

19 Quæ fieri dicitur cum quis tribuit Deo quod Ei non convenit, vel detrahit quod convenit, vel tribuit creaturis quod solius Dei proprium est. (Laym. VI, 7). Ut puta si dicat Deum esse injustum, vel omniscium non esse, vel si dæmonem appellaverit Sanctum; omnipotentem (S. Alph. III, 124); aut per ipsum juraverit (§ 28, 6).

20 Borang. *h. t.* § 5. Et nedum contra FIDEM peccare blasphemando aliquis potest, sed et contra SPEM si aut præsumptionem aut desperationem quoque significat; e. g., *salvabor, velit, nolit Christus* vel, *non miserebitur Galilæus!* Et contra CARITATEM, si odium adversus Deum exprimat; uti omnes blasphemiæ imprecatoriæ, seu execratoriæ, veluti, *Pereat Deus!*

21 Suar. V, 7.

22 Suar. VI, 2.

23 Suar. n. 19. Sanch. D. II, 32, 38. Salmat. 21, 3, 125. S. Alph. III, 132. Propterea non tenetur in confessione explicare *quem* blasphemaverit (S. Alph. l. c.) Et ideo hanc opinionem sequimur. V. § 16, 3.

mendacem, crudelem; sive in plures Sanctos, ut ecce, si omnibus Apostolis maledixeris, unum dumtaxat peccatum est (24).

65. Venio ad tentationem Dei. Tentare experiri significat: Dei tentatio est: *Dictum vel factum quo quis aliquid circa Deum experiri vult* (25). Duo autem de Deo experiri aliquis potest: 1° utrum certam aliquam perfectionem habeat; 2° utrum aliquid velit (26). Utrumque peccatum est (27); sed primum est letale ex toto genere suo, quia arrogantiam maximam præfert: et hoc omnibus constat (28). Utrum et alterum, non satis convenit (29); mihi negantium sententia videtur verior, etsi non communior: scilicet hæc tentatio in eo tota est, ut Deus voluntatem suam ostendat signo aliquo extraordinario, quando id opus non est: atqui hoc petere a Deo non videtur gravis irreverentia; nisi fiat ex mera curiositate (30), vel arrogantia, vel in re graviter periculosa (31). Immo si agatur de re necessaria, vel utili, nec alia ejus expediendæ pateat via, hoc a Deo humiliter implorare nullum omnino peccatum est (32).

66. At si nihil circa Deum exploratur, tentatio Dei (saltem expressa et *formalis*) non intelligitur. Nihilominus, si quis aliquod periculum sponte subeat, a quo liberari non poterit, nisi a Deo facto miraculo; vel in negocio aliquo, aut periculo, quo forte versatur, media quæ in potestate sua sunt prætermittat, confidens, se hæc expediturum solo Dei adjutorio, hæc quoque a TT. tentatio, sed *interpretativa*, dici solet (33). Quæ *per se* leve peccatum est; sed si negocium, pe-

24 Salm. XX, 12, 41; X, 1, 183. Et probabile putat S. Alph. V, 47.

25 V. D. Tho. 2,2,97, 1. Suar. *DeRelig.* To. 1, Lib. I, Cap. 2. Experiri, nempe expectans a Deo aliquid extraordinarium: nam qui Deum tentat *solius Divinæ potestatis* (ait D. Th. l. c.) *expectat effectum.*

26 D. Tho. l. c. Suar. II, 3. Puta si is qui letali morbo laborat respuat medicinas, ut experiatur, num Deus possit, vel num velit eum liberare.

27 Deuter. VI, 16.

28 Salmat. 21, 12, 3. Quippe tacite Deo dicere videtur. *Doce perfectiones tuas* (Suar. Cap. 1, n. 2). Et præterea, quia dubitationem continet, contra fidem peccatum est.

29 Suar. n. 15. V. S. Alph. III, 30.

30 Less. II, 45, 2. Et hoc tantum denique suadent rationes contrariæ sententiæ (V. Salm. 21, 12, 4. S. Alph. l. c.) Et sane durum videtur, peccare graviter eum, qui hærens in aliquo negocio; v. c., utrum iter aliquod aggredi debeat, an minus, *sortibus* quærit a Deo, utrum facere expediat magis.

31 Valent. 2, 2, D. 6, Q. 14, 2. Ut puta in gravi infirmitate, in statu eligendo, etc. Verum ex hoc capite graviter, non religio, sed caritas erga seipsum videtur lædi.

32 Sanch. D. II, 34, 9.

33 Conf. Suar. l. c. Cap. II. Veluti si quis, ut innocentiam suam doceat, in ignem se conjiciat; si letali morbo decumbens medicinas et medicos contemnat; si in æstu persecutionis, cum posset sibi

riculum est grave, et caritas, vel justitia illud cavere jubeat, ex hoc capite letali non caret.

LIBER II.

DE OBLIGATIONIBUS ERGA SE IPSUM

TRACTATUS UNICUS

Introductio.

67. Actum est de obligationibus erga Deum: sequitur ut agamus de obligationibus erga seipsum. Omnis igitur obligatio hujusmodi ab ipsa natura hominis statum capit. Homo naturaliter suæ felicitati studet, inde prosequitur cum primis sensibilia et corporalia bona, refugit autem sensibilia et corporalia mala: nempe *appetitu*. Porro eorum quæ homo naturaliter avet, aut refugit, ratio est ordinatrix (1): ne igitur appetitus a ratione desciscat, et illis plus æquo indulgeat, ab his plus æquo refugiat, illinc *temperantia* data est, hinc *fortitudo*. Sed neque hæc satis sunt; nam quidquid faciendum, aut fugiendum est, quisque facere, fugere debet cum oportet, ubi oportet, prout oportet (2); hæc *prudentia* docet. Quamobrem omnis hominis erga se ipsum obligatio oritur cum primis vel ex temperantia, vel ex fortitudine, vel ex prudentia.

Art. 1. De Temperantia.

68. Bonorum sensibilium (quæ ad vitam pertinent) triplex genus est. Nam quædam ad individuum, quædam ad speciem conservandam, quædam vero ad vitam recreandam sunt ordinata. Quæ proinde licitum est prosequi, et appetitum quoque suis actibus frui; dummodo id fiat

cavere latendo vel fugiendo, sibi non cavet. Dixi *confidens* etc. Etenim necesse est ut faciat hæc *cum aliquo respectu ad Deum* (Suar. 2, 4): alias tentatio *Dei* ne intelligi quidem poterit. Quamobrem si is opem a Deo non expectet, contra caritatem, non contra Religionem peccat (Salm. 21, 12, 2).

1 D. Th. 2, 2, 162, 1.

2 D. Tho. 1, 2, 64, 1 ad 2. Et hoc est *medium* virtutis quod vocant. Nempe *rationis;* nam medium *rei* ad justitiam pertinet.

juxta rectæ rationis regulam (1); idest in eum dumtaxat finem proximum, ad quem bona hujusmodi ordinata sunt (2). Itaque, ne appetitus hanc regulam excutiat, temperantia data est. Quæ idcirco definitur: *Virtus qua concupiscentia refrænatur* (3). Et, qua sive *illa*, sive *ista*, sive *hæc* moderatur, in *abstinentiam, castitatem* (4), et *modestiam* (5) diducitur.

69. Abstinentia moderatur appetitum quoad cibum, et quoad potum, qui inebriare potest (6). Ei opponitur *gula:* quæ definitur: *Inordinatus appetitus cibi vel potus* (7). Et siquidem cibi, *gulæ* nomen retinet, sin potus, *ebrietatis* nomen subit. Porro, cum finis proximus cibi et potus sit vitæ et valetudinis conservatio, *inordinatum* accipere debemus quod valetudini nocet (8): ideo gula et ebrietas sunt intrinsice mala (9). Et gula quidem, ex genere suo, leve peccatum est (10): ebrietas, cum perfecta fuerit, grave, (11); quippe usum præterea rationis (12), et potestatem proximam hujus usus intercipit (13). Ideo

1 D. Th. 2, 2, 141, 1.

2 Ex D. Th. 2, 2, 153, 2. Scilicet, ratio est quæ omnia ad finem ordinat; et in ordine hujusmodi bonum rationis positum est; finis autem est regula eorum quæ sunt ad finem. Utrum vero omnium in hac vita delectabilium finis sit necessitas aliqua (D. Th. 141, 6), an quorumdam (utputa, cantus, odorum) iucunditas, voluptas (Salmat. 25, 2, 4)? Mihi hoc videtur convenientius. Ideo v. c., licet ob solam odoris jucunditatem florem olfacere (Lugo *De Just.* 31, 4); opus conjugii ob solam voluptatem explere non licet (Innoc. XI, 8, 9); quippe hoc esset medio pro fine uti (S. Alph. VI, 912).

3 D. Th. 2, 2, 141, 3.

4 D. Th. 2, 2, 143, 1.

5 D. Th. 2, 2, 160, 1.

6 D. Th. 2, 2, 149, 1.

7 D. Th. 2, 2, 140, 1.

8 Salmat. 25, 2, 45.

9 Salmat. n. 16.

10 D. Th. 2, 2, 154, 2 ad 6. Etsi te ingurgites usque ad vomitum (Laym. n. 2. Salmat. 25, 2, 8). Nihilominus qui ideo evomunt, ut mensam repetant, *vix a mortali excusantur* (S. Alph. V, 13).

11 I Cor. 6, 10. Perfecta vero intelligitur cum ita rationis usum intervertit, ut ebrius nesciat amplius discernere inter bonum, et malum (S. Alph. V, 75): cujus indicium est, si ab ebrietate nihil meminit (*Communis*).

12 D. Th. 2, 2, 150, 2. Quod utriusque naturæ (Prol. § 122) ordinem gravissime perturbat. Ideo probabiliter non peccat *per se*, qui inebriat infantem, vel amentem (Croix V, 325).

13 Less. IV, 3, 17. Salmat. 25, 2, 20. Croix V, 316 ibique Cajet. et Valent. Secus ac in somno, a quo, quandocumque quis excitatus fuerit, sui compos evigilat. Et in hoc omnis vis et ratio hujus peccati posita est. Ideo si quis inebrietur odore lupoli salictarii, letali non caret. A quo, per contrarium, excusatur qui soporiferum aliquid haurit ut dormiat, vel ut diutius dormiat (Less. n. 19); quamquam hoc quoque, si fiat voluptatis causa, et somnus citius quam ebrietas depelli nequeat, grave putant. Gob. Cap. 6, 25, et Croix n. 318. Ad hæc ebrietas perfecta letalis est propter pericula quæ in ea naturaliter continentur: nam et luxuriosa (Ad Ephes. 5, 18), et rixosa (Prov. 23)

non excusatur ebrius quod protinus dormitum ibit (14): tantum, si ebrietas duratura sit minus una hora, excusabitur, quasi ob materiæ parvitatem (15). Quæri potest utrum opus sit se inebriare voluptatis causa, ut ebrietas peccatum dici possit: sententia communissima affirmat (16).

70. Castitas (a castigando) est: *Virtus quæ moderatur concupiscentiam circa venerea.* Duplex est: perfecta qua quis abstinet ab omnibus voluptatibus carnis; et imperfecta, qua tantum ab illicitis abstinet (17). Castitati opponitur *luxuria:* quæ definitur: *Appetitus inordinatus venerearum* (18). Appetitus, quo nomine heic accipere debemus etiam voluntatis actus. *Inordinatus:* nempe venerea ad coitum, coitus ad matrimonium, hoc ad sobolem cum primis gignendam, et educandam pertinet: quæcumque venerea igitur huc non spectant, inordinata sunt, atque ideo naturaliter mala (19). Dividitur autem

res est: et *nullum secretum est ubi regnat ebrietas* (Prov. 3, 14. V. Less. a n. 20). Porro ebrio non imputantur quæ ebrius effutit quia nemini nocent (Sot. *De Just.* V, IX, 2 v. *Ad.* Salmat. 25, 2, 3. Sanch. D. I, 16, 44): nempe si nocent nemini. Sed an ei imputandæ sint blasphemiæ, (nempe *in causa*) non satis convenit (V. S. Alph. V, 78 v. *Quid*).

14 S. Alph. V, 75, 78. Ideo grave est aliis ebrietatis occasionem præbere: Utputa provocando ad æquales calices (Less. IV, 3. 31); vel ad cœnam (D. Th. 2, 2, 150, 1 ad 3), sine rationabili causa (Gob. 13, 19. Croix V, 321), eos invitando.

15 Gob. 6, 37. Croix 317. S. Alph. 75.

16 V. Croix V, 309. Cajet. Laym. n. 4. Bonac. *De præcept. Eccl.* To. 2 Disp. ult. Q. 1, P. 4, n. 3. Salm. 25, 3, 37. Less. IV, 3, 36. Dicast. etc. Et favet D. Th. 1, 2, 88, 5; 2, 2, 150, 2. Hæc sententia difficilis videtur: nam si gravitas ebrietatis in voluptate est, cur non gravis et gula? Si in mentis perturbatione, quo mihi cur eam perturbes, si perturbas sciens volens? Alias nequeo animadvertere, quomodo peccet is, qui inebriat reum capitis damnatum, ne sentiat cruciatus: vel seipsum, ad dolores atrocissimos somno sopiendos, (quod hi docent qui hanc sententiam tuentur, Gobat. C. 13, 38. Croix V, 331; *et bene* docent. S. Alph. V, 76, q. 1): sive ad vitandam necem, quam sibi renuenti bibere, alius intentat (quod nedum S. Aug. Serm. 232 *De Temp.* et S. Alph. l. c. q. 2, sed et Cajet. et Laym. et Bonac. et Croix, et late Salmat. 25, 2 a n. 51 tuentur). Dicent; sed ni ita est, qui licitum se inebriare ex consilio medicorum ad morbum letale, immo vel tantum grave (Cajet., Tolet., Gob., Croix 312) depellendum, cum aliter depelli nequit? Nempe, quia hoc est vino pro medicina uti; ebrietas autem præter intentionem sequitur (S. Alph. l. c. q. 2). Ceterum hæc dixerim dubitandi gratia; neque enim velim sententiam explodi, qua admissa, non peccat is qui aliquem materialiter (idest vino potentiori cujus ille vim ignorat) inebriat, ad gravius delictum impediendum (S. Alph. V, 77), vel ad secretum extorquendum, quod sua graviter interest, et ille revelare tenetur (Gob. C. 13, 35. Croix n. 329).

17 D. Th. 2, 2, 151, 2. Prior *virginitas* proprio nomine dici solet: de qua V. Salmat. 26, 2, 40.

18 Ex D. Th. 2, 2, 153, 3.

19 Innoc. XI, 49. D. Th. 154, 1.

luxuria in consumatam et non consumatam. Consumata intelligitur *effusione seminis:* et hæc iterum si ex hujusmodi effusione generatio sequi possit, vitium non contra naturam, sin minus, vitium contra naturam dici solet. Prioris generis est *fornicatio.* Quæ definitur *coitus inter solutos ex mutuo consensu* (20). Posterioris species (infimæ) tres; sodomia, bestialitas, et mollities (21). *Sodomia* est si coitus (cum vivente) locum, aut sexum (22); *bestialitas* si speciem perdidit (23): *mollities* si prorsus absit (24). Ad mollitiem pertinent *Onanismus* (25), et *pollutio* (26). Sed pollutio latius patet, quippe quam invitus pati aliquis potest; immo et inscius; nempe dormiens; *nec est objective mala, nisi ut procurata* (27): ideo quoties per accidens, et præter intentionem sequitur, aut omni, aut certe gravi culpa vacat (28).

20 S. Alph. VI, 916. H. A. IX, 11.

21 Alex. VII, 24.

22 D. Th. 2, 2, 154, 11. Et siquidem sexum perdidit *perfecta* est; sin locum tantum *imperfecta* et minus propria (S. Alph. l. c.): quæ sodomiæ appellatione in odiosis non venit (S. Alph. III, 471). Utraque vel *pederastria,* vel *irrumatio* (*aversa,* vel *ore venus*).

23 V. Exod. 22, 20. Levit. 20, 15. D. Th. 2, 2, 154, 1. Nec distinguitur quam aliam (speciem) inierit, vel cujus sexus (S. Alph. III, 474).

24 Cor. 6, 10. Innoc. XI, 49. Cujus fœditas nec Ethnicos fugit (V. Martial. Epigr. 19, 42). Nec excusatur in his qui generare nequeunt, uti Spadones (S. Alph. III, 476); immunditia (V. Galat. 5, 19) enim est. Huc redeunt coitus cum mortua, vel inter brachia, vel crura. (S. Alph. III, 466).

25 V. Salm. 26, 2, 10. Si vir, abrupto coitu, extra vas fundit (V. Gen. 28, 10). Nihilominus licet fœminæ (extra matrimonium) viri ad se ingressi semen haud recipere: seu vi superata fuerit *quod omnes fatentur* (Lugo *De Just.* 10, 197): seu antea consenserit (quod non omnibus placet), quia tenetur non continuare peccatum (Sanch. M. IX, 19, 7. Lugo l. c. Croix III, I, 928). At receptum extrudere, (si tamen possibile est) probabilius (quasi jam possideat) non licet (S. Alph. III, 394; VI, 594).

26 V. Croix III, I, 921, etc. Seu foras effundatur semen, ut in maribus; seu intus defluat in matricem, ut in fœminis. Nec mutat speciem (secluso concubitu) undecumque orta, vel quomodocumque facta fuerit (S. Alph. III, 467, 476).

27 Lugo *De Pœnit.* 16, 369. V. D. Th. 2, 2, 154, 4. *Nam quod pollutio absque procuratione sequatur, non affert magnum damnum proli* (Lugo ibid.). Nihilominus quæ vigilantibus excidit grave periculum præstat consentiendi in delectationem veneream (Croix III, I, 931).

28 S. Alph. III, 482 etc. Duo hic præterea notanda sunt. Primum est, quod ea pollutio, quæ dormientibus accidit, interdum est quædam exoneratio naturæ; ideo non est illicitum eam desiderare desiderio inefficaci, e. g., minuendæ tentationis, vel sanitatis causa (Croix III, I, 932. Salm. 26, 2, 75. S. Alph. III, 480) et cum naturaliter evenerit, de illa gaudere (D. Th. 2, 2, 154, 5). Alterum, quod *natura non obligat ad conservandum semen cum periculo vitæ* (S. Alph. 478). Quocirca non est illicitum semen corruptum extrudere pharmacis, tametsi aliquid sani exinde extrudatur: immo et corrumpere ad extrudendum, valetudinis curandæ causa (Sanch. M. IX, 17, 15.

71. Non consumata luxuria ea dicitur quæ, citra seminis effusionem, fit solo desiderio, vel sola delectatione morosa rei turpis. De desiderio expedita res est (V. Prol. § 275). Delectatio *(sensibilis)* triplex distinguitur, venerea, carnalis, et naturalis. *Venerea* est, quæ sentitur circa partes genitales per commotionem seminis, vel spirituum generationi deservientium (29): carnalis quæ circa pectus cum aliquo calore; vel circa cor (30): *naturalis* demum quæ sensus permulcet ex indita rei (ex qua oritur) suavitate, pulchritudine, dulcedine etc. (31). Nulla ex his peccatum *ipsa* est (Prol. § 273, 10), sed venerea, et carnalis cum pervenerint ad consensum voluntatis: et tunc utraque gravis; illa nempe, *per se*, quippe est delectatio rei (extra matrimonium) naturaliter malæ (§ 70); hæc ob proximum et pene certissimum periculum labendi in delectationem veneream (32). At naturalis regulariter est, prout alias, licita (33); excepta ea quæ capitur ex tactibus (nempe pudicis) personæ alterius sexus (nisi valde pueri, aut puellæ) quippe carnali proxima est (34).

72. Et hæc sunt, quæ castitas vetat directe et per se. Ad hæc indirecte et in causa vetat quæcumque delectationem veneream (eoque magis desiderium, vel pollutionem) excitare possunt; quamvis non sint

S. Alph. 478). Et quidni, dices etiam non corruptum extrudere? Nam potum inebriantem sumere licet (§ 69, 16). Nempe, quia vinum pertinet ad individuum conservandum; ideo non videtur eo abuti, qui se inebriat ad vitam servandam: at semen ad conservandam speciem pertinet (Salm. 25, 2, 40). Amplius, nemo tenetur cœptam, invito se, pollutionem cohibere, quia et perdifficile est, et valetudini perniciosum (S. Alph. 479).

A pollutione differt distillatio. Est liquor medius inter urinam et semen, fluitque cum aliqua, et interdum insensibiliter absque ulla carnis commotione (V. Sanch. M. IX, 45, 2), tum in maribus, tum in fœminis (Salm. 26, 7, 32). Quæ non sine commotione accidit instar pollutionis habenda est, quoties aut notabilis est, aut cum notabili commotione; quippe *est notabiliter turpis et quasi inchoata pollutio* (Sanch. n. 31). Modica, et cum levi commotione non *magis curanda quam de sudore videtur*. (Cajet. Opusc. 22, q. 1); ideo potest permitti dummodo quis *mere passive* se habeat, *absque ullo delectationis consensu* (Salmat. n. 33): at procurari non potest, et est grave, quippe sine aliquantuli seminis effusione non fit (S. Alph. III, 477).

29 Croix V, 93. Salmat. 26, 3, 31.

30 Croix l. c. Multis carnalis, et venerea eadem est. Alii dissensiunt, sed verbo tenus (V. Baller. ad Gury I, 411).

31 V. Salm. 26, 3, 34. Vindic. Ligor. P. III, Quest. XII, Art. I, n. 2. Ut ecce si quis deosculetur infantem (S. Alph. III, 417); aut venustæ juvenculæ faciem aspiciat, vel cantum audiat, aut manum, quasi rem lenem (puta holosericum, rosam) palpet.

32 V. Salm. nn. 43, 48. S. Alph. III, 416. H. A. IX, 1).

33 V. Salm. 26, 3, 2.

34 S. Alph. III, 416.

per se illicita: sed aliter, et aliter. Nam si fiant CUM delectatione venerea *ea solum* vetat, quæ hanc excitare valent vi et natura sua (35), et *tunc solum* vetat, cum nulla subest causa necessitatis, vel non modicæ utilitatis ea faciendi (36). At si PROPTER hujusmodi delectationem fiant, idest ad eam capiendam, vetat *omnia* prorsus: et *semper* vetat (37), etiam cum nullum periculum subest pollutionis, vel consensus in delectationem veneream (38).

73. Porro quæ pollutionem, vel desiderium, vel delectationem veneream excitare possunt in genere luxuriæ, sunt tactus, aspectus, oscula, turpiloquia, et id genus cetera. Horum quædam gravia sunt, idest grave periculum continent (39); quædam levia, quædam media (40); quædam vero sunt prorsus innoxia. Singula perstringam paucis. Principio igitur gravia sunt *tactus* in verendis, hisque proximis personæ alterius sexus; vel super vestibus tantum (41); immo ejusdem, quod in re tam lubrica omnino tenendum est (42). Quin et suis, nisi fiant obiter, et raro (43). Ad tactus pertinent amplexus, et oscula: hæc

35 V. Sanch. M. IX, 45. S. Alph. III, 482. Idest ea quæ sunt gravia in genere luxuriæ. Ergo caret letali (remoto periculo consensus) si non sit grave, quamvis sit in genere luxuriæ; ut puta breve colloquium cum puella, levis aspectus, vel curiosa lectio venialiter turpis (S. Alph. 484): aut sit grave quidem, sed in alio genere; ut ecce si quis ebrietate, præter intentionem, polluitur (Prol. § 156, 8). Eoque magis si polluitur ex actione indifferenti, ut puta decumbendo certo sito, movendo se, superpositis cruribus insidendo, etc. (Salmat. 26, 7, 5. Croix III, I, 925). Hac re licet ei, qui magnum pruritum patitur in verendis, tactu eum abigere, etsi pollutio sequatur (S. Alph. 483); oritur enim ex acrimonia salsi humoris in eas partes fluentis, pollutio autem per accidens sequitur (Salm. 49).

36 Salm. n. 46 V. Prol. § 172, 47. Ex hoc capite licet Medicis et Chirurgis pudenda mulierum inspicere, vel tangere: licet Confessariis fœdissima quæque aure percipere: famulis mulieribus in balneis deservire licet etc.; tametsi polluantur. Et si consentiant in delectatione venerea, perinde habendi sunt, ac hi, qui occasione moraliter necessaria (Prol. cit. § 172) versantur (S. Alph. III, 438); adeoque absolvendi quamdiu rationabilis spes apparuerit, occasionem remotam reddituros (S. Alph. III, 483; V, 63; VI, 453, 457).

37 Ex D. Th. 2, 2, 154, 4. Salm. 42.

38 Ex Alex. VII, 40. Scilicet delectatio venerea oritur ex commotione spirituum ad generationem deservientium; omnis autem commotio hujusmodi quædam quasi inchoata pollutio (Sanch. M. IX, 46, 7), seu motus ad pollutionem (S. Alph. III, 415) est.

39 Nam sunt *per se* indifferentia (D. Tho. 2, 2, 154, 4).

40 Salm. 26, 7, 37.

41 Sanch. M. IX, 46, 11. Salmat. l. c. S. Alph. III, 420; nisi cum puerulis agatur (Croix III, I, 902); v. c. dum nutrices eos vestiunt, dummodo eos non tangant cum mora, aut carnali delectatione (S. Alph. l. c.).

42 Salm. 26, 3, 50. Quamvis fiant ex joco, vel petulantia (S. Alph. III, 420).

43 S. Alph. III, 419; vel ex justa causa.

media, ideo non licent (pudica scilicet), præterquam ex honestis gravibusque causis (44), et sine ardore, levia, et fugaciter (45). *Aspectus* sunt vel honesti, vel minus honesti: honesti earum partium quæ omnibus patent; inhonesti earum quas pudor tegit: illas aspicere, demirari, per se innoxium est, quamvis exinde aliquam naturalem delectationem capias (46); in has, vel depictas, alterius sexus, oculos conjicere, grave; nisi procul et obiter (47). Inter utrosque tenent minus honesti, nempe aspicere brachia, crura, pectus (dum ne pectus denudetur nimis lascive), quæ a mulieribus quadam petulantia et procaci more interdum detegi solent: hæc igitur aspicere regulariter non est grave; præsertim assuetis ex patrio more (48). Demum obscena *loqui, audire*, legere; vel obscenis comœdiis interesse; (dummodo non sint fœda prorsus) per se leve est (49). Honestos autem et familiares sermones, et colloquia miscere cum persona alterius sexus, omni culpa vacat, tametsi in his naturaliter delecteris (50). Nec choreæ (exceptis larvatis) sunt illicitæ, quamdiu aguntur cum personis honestis, et honesto more; adeoque mulieris manus, cum ducuntur, leviter apprehendere, aut omni, aut certe gravi culpa vacat (51). Verum, ut generaliter dixerim, quæ leve per se periculum continent, plerumque evadunt graviter periculosa si fiant crebro, vel diu. Hoc primum: deinde varie ex personis æstimari debent; et sedulo cavenda ab eis qui aut sunt in lasciviam proni, aut calent ætate, aut perdite amant.

74. Vidimus quomodo lædatur castitas. Porro cum castitate, ple-

44 V. Genes. 29, 12. Utputa ex patrio more, officii, aut benevolentiæ captandæ gratia (S. Antonin., S. Alph. III, 483): etiamsi delectatio venerea suboriatur, te invito; dummodo in eam non consentias (S. Alph. 417). At joci, vel lusus causa, juvenculæ vel tantum pedem premere, brachium vellicare, digitum intorquere, grave esse tenendum est (S. Alph. 415).

45 Croix III, I, 900. Alias erunt gravia (S. Alph. III, 417).

46 S. Antonin. P. II, Tit. II, Cap. I, Salm. 26, 3, 3. Sed in praxi non caret periculo oculis hærere in muliere pulchra, vel ea quam ardes (S. Alph. III, 422).

47 S. Alph. III, 421, 424. Vel nisi aspicias infantem, vel senio confectum (Salm. 26, 3, 12): quod tamen S. Alphonso (cui adhærendum) non placet.

48 S. Alph. II, 55. *Modo aspectus non sit diuturnus, vel aspiciens ad venerem valde proclivus* (Id. III, 423).

49 S. Alph. III, 426, 27. Verba obscœna proferre, vel audire, remoto scandalo, indifferens aliquid est, adeoque pendet ex bono, vel malo fine, quo ea proferuntur, vel audiuntur (Sanch. M. IX, 46, 34. S. Alph. l. c.). At hi qui turpia scribunt, pingunt, edunt, etc., propter scandalum letali non carent (S. Alph. II, 56; III, 428).

50 Salmat. 26, 3, 22. Sed cum ea, quam quis deperit, colloqui non vacat periculo. (S. Alph. III, 422).

51 S. Alph. III. 429. *Dixi exceptis larvatis*, quippe libidinem fovent (Gury I, 244; ibiq. Baller.).

rumque læditur justitia, vel pietas, vel religio. Justitia 1° cum quis conjugatus non suam petit, vel contra: 2° Cum quis (seu mas, seu fœmina) vi superatur: aut 3° libidinis causa abducitur invitus; vel invitis his, quorum potestati subest, nempe parentibus, vel tutore; inde *adulterium* (52); *stuprum* (53) *raptus* (54). *Pietas,* si hi commiscent, qui aliqua necessitudine sese contingunt, seu naturali; seu legali: unde *incœstus* (55). Duo autem solum, probabilius, mutant speciem incœstus 1° necessitudo naturalis, et legalis (56): et 2° ille consanguinitatis gradus qui naturali jure matrimonium dirimit, idest primus lineæ rectæ (57). *Religio*, et hæc violari potest 1° personis, 2° loco, 3° rebus (58); quoties nempe obscœnum aliquid admittitur 1° ab obstrictis, vel cum obstrictis voto castitatis, aut ordine sacro (59); aut cognatione spirituali (60); vel 2° in loco sacro (61), vel 3° contra rebus sacris debitam reverentiam (62). Læduntur autem virtutes hujusmodi luxuria consumata, et tactibus semper (63): aliter lædi desiderio (64), aspectibus non lædi (65), utrumque Nostris exploratum

Post hæc quæri potest, utrum in luxuria non consumata detur parvitas materiæ. Quæstio hæc, uti patet, ad delectationem morosam pertinet tota. Et in delectatione venerea, adeoque et carnali (quæ proximum venereæ periculum continet), et in his quæ proximum alterutrius periculum præstant, nullatenus dari, amplius dubitare non licet (Ex Alex. VII, 40. V. S. Alph. III, 415). In non morosa, si modica ea sit, dari tenet Sanch. M. IX, 46, 10, quia facile compesci potest. In naturali, etiam morosa, adeoque et in his quæ excitare eam valent, datur profecto: et liquet ex dictis.

52 C. 6 *De Adulter.* Conjugatus etc. Non item sponsus (S. Alph. III, 447).

53 Ex L. 8 *Quod met. cau.* Sed penes Nostros stuprum strictius accipitur, *accessus ad virginem invitam* (Salmat. 26, 4, 14); adeoque nec in *marem* cadit, nec in virginem *consentientem*, nec in *corruptam.*

54 D. Th. 2, 2, 154, 7.

55 LL. 39, 56 *De Rit. Nup.*

56 Salmat. 26, 5, 41. Ideo sive consanguineam quis cognoverit, sive affinem, probabilius speciem non mutat (S. Alph. VI, 469).

57 Cajet. 2, 2, 154, 9. Adeoque non ulteriores *rectæ* (Lugo *De Pœnit.* 16, 315); nec *primus* obliquæ (D. Tho. 2, 2, 154, 9 ad 3. S. Alph. VI, 470) nec (quod tamen S. Alph. 469 non placet) in affinitate primus rectæ.

58 Salmat. 26, 6, 2.

59 C. 6 *Cleric. Conjug.*

60 D. Th. 2, 2, 154, 10. Sed linea non mutat speciem; sive quis ei quam tenuit in baptismo, sive matri ejus commiscuerit (S. Alph. III, 450).

61 S. Alph. III, 459. Etiam copula maritali, nisi instet periculum incontinentiæ, vel nisi diu (puta per decem dies) illa abstinendum foret (S. Alph. 458).

62 V. Salm. 26, 6, 35 etc. Utputa sacerdos gestans Eucharistiam, vel statim a communione, vel indutus ad Missam (S. Alph. H. A. IX, 23).

63 Sanch. M. IX, 46, 17.

64 Deuter. 5, 20. S. Alph. V, 15.

65 S. Alph. III, 421; adeoque eo minus colloquiis, nisi forte propter periculum concupiscendi.

est (66). Quæstionis est, an lædantur delectatione morosa: et hoc quoque, propter periculum desiderii, saltem in praxi, tenendum est (67). Hactenus de castitate et oppositis vitiis; ad modestiæ virtutem transeamus.

75. Modestia passiones leviores coercet (68). Quæ si versatur circa interiores actus, *humilitatem;* sin circa exteriorem cultum, *honestatem* parit. Humilitati opponitur superbia, quæ est « *Inordinatus appetitus propriæ excellentiæ* (69) » et in eo cum primis posita est, quod *non vult Deo et ejus regulæ subjici;* atque ideo, ex hoc capite, inter gravia peccata, gravissimum est (70). Contra modestiam peccant mulieres, quæ ornatu parum modesto aliis luxuriandi periculum præbent. Hoc peccatum ex periculo hujusmodi metiri debet: ideo erit leve, si utantur ornatu dumtaxat vano aut superfluo (71): grave, sin procaci, et prorsus meretricio (72). At si quasi medio inter utrumque (in quo scilicet non leve, nec contemnendum periculum continetur), ut ecce quæ brachia, vel crura, vel ubera nuda gerunt, quæ illum introducunt letali non vacant; quæ jam introducto utuntur ex patrio more, deterrendæ ab eo quidem sunt, sed nisi certum sit eas esse aliis scandalo, non sunt damnandæ letalis (73).

Art. 2. De Fortitudine et Prudentia.

76. Hactenus de temperantia: Fortitudo est « *Virtus quæ circa ardua, et difficilia regit animum, ne plus æquo audeat, aut metuat* (1). » Duo igitur sunt ejus officia; aggredi, et sustinere. Aggredi, nempe eximia quæque, et in hoc utitur *magnanimitate.* Cui opponitur 1° per excessum *præsumptio,* quæ nititur in ea quæ supra vires ipsius sunt; et *audacia,* quæ temere se periculis objicit: illa regulariter levis; hæc, ex periculo, gravis, aut levis. 2° Per defectum *pusillanimitas,* et *timiditas;* quarum altera, parum fidens suis viribus, officia his quoque paria detrectat: altera omnia metuit, levia quoque. Utraque levis (2). Alterum officium fortitudinis est susti-

66 Excepta reverentia locis sacris debita, quæ non læditur desideriis (nisi quis desideret admittere in loco sacro aliquid turpe): aspectibus læditur (S. Alph. III, 461, 462).

67 S. Alph. V, 15. Qui contrariam sententiam speculative valde probabilem putat III, 475.

68 D. Th. 2, 2, 106, aa. 1, 2.

69 D. Th. 162, 2.

70 D. Th. ibid. aa. 5, 6.

71 S. Alph. III, 423.

72 Laym. S. Alph. II, 55.

73 S. Alph. ibid. et III, 425.

1 Cf. Valent. To. III, Disp. VIII, q. 1, p. 1.

2 Cf. D. Th. 2, 2, 127, 128, 130, 133. Laym. Lib. III, 3, Sect. 3, nn. 8, 9, 24.

nere, nempe adversa. Ex hoc capite utitur *patientia,* qua quis mala æquo animo perfert: et *perseverantia*, qua difficultatibus, quæ ex diuturnitate temporis oriuntur, nihil permotus, in bono opere perstat (3). Patientiæ opponitur *impatientia,* quod vitium leve est; dum ne quis irascatur Deo, neque dimittat quæ sunt necessaria ad salutem (4). A perseverantia recedunt ultro citroque *pertinacia*, quæ est tenax, cum non oportet, propositi animus, et *inconstantia.* Utraque levis, præter quam in his, quæ graviter nocere possunt (5).

77. Porro omnis virtus consistit *in medio:* medium autem est, ea quæ virtus præcipit facere quando oportet, ubi oportet, prout oportet. Medium hujusmodi invenire *Prudentiæ* officium est (6). Quocirca definitur « *Virtus recte ordinans ea quæ sunt ad finem totius vitæ* (7). » Prudentiæ igitur est, explorare quæ expediant; judicare (cum ea exploraverit), quæ expediant magis; demum quæ judicaverit magis expedire, hæc ad operandum suscipere (8). Ei ex adverso stat *imprudentia.* Hæc dicitur duobus modis, *privative,* cum quis nescit ea providere, quæ opus sunt; et *contrarie,* cum nempe contemnit ea quæ prudentia suadet; ideo regulariter in negligentiam recidit (9). Illa est vitium naturæ, hæc peccatum, non per se, sed quia potest esse peccati causa, adeoque lethale ex genere suo (10).

APPENDIX.

Utrum homo sit vitæ, vel famæ suæ dominus.

78. Hominem non sui dominii esse, sed in Dei potestate, qui illum creavit propter semetipsum, nec Ethnicos latuit (1). Ex hoc autem prono alveo fluit, grave esse mortem sibi consciscere, vel oppetere, vel desiderare. *Consciscere* (2) quamvis minimum vitæ spatium supersit, v. c., unius horæ (3). Adeoque nec accelerare; id est aliquid

3 D. Tho. 137, 1. Si autem difficultas oritur ex alio capite habetur *Constantia* (D. Tho. Ib.).

4 Laym. n. 15.

5 V. D. Tho. 2, 2, 138, 2 et Laym. n. 16.

6 D. Tho. 2, 2, 47, 7.

7 D. Tho. art. 5, arg. 2.

8 D. Tho. 47, 8. Ex quo patet prudentiam, licet in intellectu subsistat, ad virtutes quoque morales pertinere (D. Tho. aa. 8, 16); et inter utrasque velut mediam esse (D. Tho. aa. 4, 5).

9 D. Tho. art. 3.

10 Laym. Lib. III, Sect. 2, n. 7.

1 Cic. *De Somn. Scipion.*

2 D. Tho. 2, 2, 64, 5. V. Lugo *De Just.* 10, 2.

3 Lugo n. 32; ut puta si reus jam capite plectendus sit (S. Alph. III, 369).

facere, vel omittere eo consilio, ut maturius obeas (4). Nec *oppetere:* idest mortis periculo sese exponere (5). Verum hoc non est inferre sibi mortem, sed magis illam permittere; ideo licet, ex gravissima causa, non subtrahere se periculo hujusmodi, immo ultro illud adire (6). Quæ causa duplex esse potest, nempe 1° ut mortem evadas, aut certiorem, aut proximiorem, aut atrociorem; quamvis ejus evadendæ vix aliqua spes affulgeat (7). 2° Alicujus virtutis amor (8). Amplius, nemo tenetur adhibere media extraordinaria et difficilia, aut nimis dura ad vitam conservandam; ut ecce amputationem pedum, medicamenta prætiosissima exquisita, alio migrare etc. (9). Demum *desiderare:* sed hoc distinctionem recipit; nam mortem sibi desiderare aliquis potest: 1° ob amorem æternæ vitæ; et hoc caritas est (10): 2° quia vita sibi est amara: et hoc pusillanimitas est, adeoque (§ 77) leve (11): demum 3° tædio vitæ, vel ob leviores molestias; et de hoc dubitari potest, utrum sit grave: quidam affirmant quia *vitium timiditatis et pusillanimitatis est* (12): alii negant (13): et rectius forte; nam neque timiditas neque pusillanimitas sunt letalia per se (14).

79. Sed nec membrorum suorum dominus homo est (15): ideo grave est sibi aliquod eorum abscindere (16), v. c., se ipsum evirare, quamvis castimoniæ (falso ceteroquin) zelo; vel ut in Ecclesiis suavius canat.

4 Lugo X, 37. *Eo consilio;* nam, hoc remoto, aliquid facere, quo vita paullatim absumitur, letalis damnari non solet. Ut in his qui honoribus aucupandis stulto labore consumuntur; vel qui ditescendi gratia ineunt navigationes periculosas; qui inanis gloriæ cupidi, castra sequuntur, qui incumbunt negociis, scientiis, immo et voluptatibus, quibus vita sensim sine sensu pereditur (V. S. Alph. III, 27).

5 Lugo n. 25. Hac re gravi non carent, qui tauros agitant, arenautæ, et funambuli, si quod agunt non caret probabili periculo vitæ (S. Alph. n. 369).

6 V. Lug. 10, 50 etc.

7 Lugo n. 5. S. Alph. III, 367; veluti si conflagrante domo, e fenestra desilias (S. Alph. 366); quia mors præter intentionem sequitur.

8 D. Tho. 3, 29, 5. Velut Caritas, pudicitia, fides. *Caritas:* licet hinc cedere alii tabulam naufragii; dedere se hosti, ut patriam servet incolumem: Principem a telo defendere objectu corporis (S. Alph. III, 866. *Pudicitia* (Lugo X, 21, 29). Ut ecce si puella malit occumbere morti, quam Chirurgi (non item fœminæ) manum subire (S. Alph. 372). *Fides,* nempe alteri data (V. Salm. XI, 2, 137): puta si Carthusianus graviter decumbens malit obire, quam vesci carne (Salm. 16. S. Alph. 370). Nisi forte res promissa facta sit illicita, vel inutilis.

9 Laym. Lib. 3, Par. 3, Cap. 1, n. 5. S. Alph. III, 371, 372.

10 Ad Philipp. 23, 1.

11 S. Alph. II, 30. *Melior est mors quam vita amara* (Eccl. 30, 17) V. 3 Reg. 19, 1.

12 Salmat. 20, 13, 46. Navarr. 15, 15.

13 Diana Par. V, Tr. 14, Res. 29.

14 V. Baller. ad Gury I, 223. Nec contra *caritatem* est velle vitam præsentem cum futura commutare.

15 L. 3 *Ad L. Aquil.*

At vero sanitatis recuperandæ causa membrum aliquod sibi amputare non est illicitum, et planum est (17).

80. Aliud juris est in fama, seu existimatione. Hæc a nemine nobis provenit, sed quisque eam sibi comparat; ideo est ejus dominus (18): nec alicui est necessaria propter se, sed propter proximum ædificandum (19). Quamobrem, aut non est illicitum infamare se ipsum aut certe non est grave (20). Nisi quis exinde aut sese in aliquod grave periculum conjiciat, aut aliis scandalum præbeat; aut fama sibi necessaria sit, ut munere suo fungi possit; aut demum nisi ipsius infamia ad aliorum pudorem, et existimationem pertineat; utputa Religionis, Collegii, etc. (21).

LIBER III.

DE OBLIGATIONIBUS ERGA PROXIMUM.

Introductio.

81. Actum est de obligationibus erga Deum, et erga se ipsum: restat ut agamus de obligationibus erga proximum. Omnis igitur erga proximum obligatio his duobus continetur « *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; Quod tibi vis fieri, alteri feceris.* » Porro obligatio sine jure, ex adverso, non intelligitur (Prol. § 21): jus autem istud aut penes ipsum proximum est, aut penes Deum. Obligatio quæ illi stat ex adverso (cum ex proprio cujusque jure statum capiat), *justitiæ:* quæ huic (cum ex præcepto dilectionis Dei initium sumat) *caritatis* obligatio est.

82. Quamobrem id quod debetur ex justitia, debetur mihi; quod ex caritate, Deo debetur: ideo 1° justitia præstat caritati; quocirca si quis utrique obligationi satisfacere nequeat, ei prius, regulariter satis-

16 D. Th. 2, 2, 65, 1. C. *Si quis abscidit.* Dist. 55. LL. 4, 5. *Ad L. Cornel. De Sicar.* Alii contra putant. V. S. Alph. III, 374.

17 Lugo 10, 21. S. Alph. III, 478. Sot. IV, VI, 3; post med.

18 D. Tho. 2, 2, 53, 4. Laym. Lib. 3, Tr. 3, Par. 2, Cap. 3, 15. Licet homo sit in dignitate constitutus, vel caput alicujus Collegii (Sot. l. c. Contra Cajet. aliosque).

19 D. Tho. Quodl. 10, Art. 3. Ideo peccat si ea de se prodit, quæ scandalo aliis esse possunt (Sot. l. c.).

20 S. Alph. III, 983.

21 Laym. l. c. S. Alph. III, 1003. *Nobis necessaria est vita nostra, aliis fama nostra* (S. August).

facere debet, qui suo jure aliquid petit, quam qui alieno. Dixi *regulariter*, quia si ex uno latere nullum, aut leve creditoris damnum agatur; ex altero vero immineat grave debitoris, vel alterius damnum, caritas prævalet (1). 2° Qui alterutram virtutem lædendo damnum dat, siquidem justitiam lædit, restitutioni obligatur; sin caritatem non obligatur; quippe illa mihi adimit quod meum est, hæc non item. Demum 3° obligationes justitiæ ex jure cujusque, adeoque ex rebus; obligationes caritatis ex personis, ultro citroque, metiri debent.

83. Ceterum virtus non est virtuti contraria, licet nonnumquam per accidens stent ex adverso: ideo 1° caritas non evertit justitiam, nec justitia caritatem evertit: hac re, v. c., læso non licet injuriæ ultionem petere, damni injuria dati restitutionem petere licet (2). Quin 2° interdum cohærent mutuo, nempe quando in eadem persona concurrunt alterius et jus et damnum; hinc Parochus, e. g., qui non absolvit, non ungit moriturum, violatæ et justitiæ et caritatis reus est (3): Demum 3° quæ caritatis erant, si ea utcumque promiseris, justitiæ esse incipiunt (4); ideo simplex confessarius qui pœnitentem, post confessionem ejus auditam, inabsolutum dimittit, injustitiæ tenetur (5). Sed jam singula ingrediamur.

TRACTATUS I.

DE CARITATE ERGA PROXIMUM.

Prænotanda.

De caritatis definitione ac natura.

84. Diligere est alicui bonum velle. Bonum nostrum est Deus: homini id velle *ut in Deo sit,* eum caritate (propter Deum) diligere est (1).

1 Ex D. Tho. 2, 2, 62 ad 1. Hinc licet, v. c., debitori solutionem differre quæ in præsens sine gravi damno fieri non potest; ensem depositum restituere volenti hominem occidere, omnino non licet.

2 V. D. Tho. 2, 2, 108, 1.

3 Lugo *De Pœnit.* 29, 10. Item Prælatus qui subditum peccantem non corripit (Lugo 16, 356. Salmat, 6, 8, 62). Et qui non restituit creditori pecuniam mutuam acceptam, vel depositam, si ille ea graviter egeat, graviter etiam caritatem lædit.

4 L. 17, § 3. *Commodati.*

5 S. Alph. III, 660; VI, 604. Immo etsi caritas nihil exigat, promissio obligat ex justitia (Cit. § 3 *Commod.*).

1 D. Tho. 2, 2, 25, 1. Idest, *ut simul ad beatitudinem perveniamus* (D. Tho. *De perfect. vit. spirit.* Op. 17, Cap. 2).

Oportet autem et seipsum diligere et eos qui nobiscum in Deo esse possunt adeoque beatos et viatores: et viatores omnes prorsus, impios quoque et inimicos (2). Diligere autem eos oportet actu tum interno, tum externo: interno idest explicito ac formali (3); externo idest opere et veritate (4). Et quoad bonum quod proximo optamus omnes pariter; at quoad actum sive internum, sive externum, inest, uti naturæ ordo, ita et caritati (5), quæ naturam non mutat. Et is est, ut quisque primo seipsum diligat (6); deinde ut plus ceteris is diligatur, qui propius accedit ad dilectionis principium; idest, et ad Deum propter quem diligitur, et ad eum qui diligit (7). De caritate sui expedita res est. *Caritas* sui est hæc; ut quisque suæ æternæ saluti studeat, et caveat ea quæ in ejus discrimen ipsum adducere possunt. *Ordo,* ut in his, quæ ad suam æternam salutem pertinent, plus seipsum diligat; in his quæ pertinent ad æternam salutem proximi plus hunc, quam temporalia sua bona (8). Veniam igitur ad caritatem erga proximum.

85. Caritas igitur quoad *actum voluntatis* (appretiative) ex Deo, quoad *opus externum* (intensive) ex eo qui diligitur metiri debet (9). Proinde quisque diligere debet *majori reverentia* eos qui *Deo* sunt proximiores religione, gratia, virtute, etc.: atque ideo christicolas, justos, parentes, præ ethnicis, peccatoribus, liberis. Efficacius autem qui sunt propinquiores *sibi* sanguine, amicitia, patria, vel quo alio jure (10). Quamobrem hoc ordine oportet in pari causa singulis (cum quis non potest omnibus), opem ferre, nempe conjugi, liberis, parentibus, fratribus, necessariis, amicis, civibus (11).

86. Obligat autem præceptum caritatis erga proximum, quoad actum

Scilicet Dei gloria est, nos in Eo esse. Caritate igitur *non diligimus in proximo nisi Deum* (D. Th. 2, 2, 103, 3 ad 2): adeoque una utriusque caritatis (Dei et proximi) species est.

2 Matt. 22, 29.

3 Ex Innoc. X, 10, 11. Et non virtuali tantum et implicita, quæ in dilectione Dei virtualiter continetur (Salm. 21, 6, 16). Ceterum satis est eos in communi diligere et planum est.

4 Joann. 3, 18.

5 Cantic. 2, 4. D. Tho. 2, 2, 26, 1.

6 D. Th. aa. 7, 8, 9. Sed nonne diligere oportet alios *sicut seipsum* (Matt. 22, 3)? Ita porro; sed *simili*, non *æquali* dilectione (D. Th. 11 ad 4): idest ut eis *eadem* velit, etsi non eodem modo.

7 D. Tho. 2, 2, 26, aa. 1, 6.

8 D. Tho. in 3, Dist. 29, Solut. 2 ad 2.

9 D. Tho. aa. 7, 11. Primum ratio suadet, alterum natura; gratia neutrum mutat.

10 D. Tho. 2, 2, 26, 4.

11 Dixi in pari causa; nam si quis extrema necessitate laboret, ei opitulandum est, quamvis extraneo, prætermissis his, qui in minore necessitate sunt constituti, etiam conjunctissimis (D. Th. 31, 3). Ceterum, excepta hac necessitate, ordinem invertere leve est (Salm. 21, 6, 39).

voluntatis, quando obligat per se præceptum caritatis erga Deum (12); quoad opus externum, quando proximus necessitate laborat; seu temporali, seu spirituali, si ea tibi innotuerit (13). Sed an obliget, cum incommodo gravi? Nam quisque potest regulariter ex seipso consulere *illi* labore, industria, solertia: *huic* eleemosynis, oratione, jejuniis: utique, et nemo dubitat in necessitate extrema, vel gravissima. In gravi, siquidem spirituali adhuc obligat (§ 84, 8); in temporali non item, et huc pertinet illud - *caritas non obligat cum incommodo gravi* (14). Itaque caritas *jubet* proximis opem ferre; atque ideo; quasi e contrario, *vetat* quæ eis quoquo modo nocere possunt. Præter hæc sunt alia quæ nec jubet, nec vetat; sed cujusque voluntati *permittit*. De singulis obiter.

CAPUT I.

QUÆ CARITAS JUBEAT.

Art. 1. De subveniendis proximis in necessitatibus temporalibus.

87. Necessitates temporales, quibus premi aliquis potest, innumeræ prope sunt: communior et potior cum quis indiget his quæ ad vitam alendam pertinent; ideo potior, et communior, ex hoc capite, caritatis obligatio est eleemosyna (1). Hæc obligatio metitur ex proximi necessitate, et ex nostris superfluis. *Ex proximi necessitate.* Quæ potest esse gravissima, gravis, levis. Gravissima, seu extrema, dicitur, in qua alteri desunt necessaria vitæ: aut cum periclitatur valetudine, integritate membrorum, libertate, pudicitia, existimatione (2). Gravis,

12 Ex Matt. 22, 39. Salm. 17. Et præterea *per accidens*, cum quis contra dilectionem proximi tentationem patitur, quam aliter superare non valet (§ 4, 11).

13 S. Alph. II, 27. *Si tibi* etc. Neque enim necesse habes inquirere, an aliquis egeat (S. Alph. n. 58).

14 Cf. Azor. To. II, Lib. XII, Cap. V, q. 3. Lugo *De Pœnit.* 22, 63. S. Alph. II, 27; VI, 621).

1 V. Sanch. *Consil.* Lib. I, Cap. V, Dub. 5. Et Vasquez *De Eleemosyna;* heic tamen rigidus, immo rigidior.

2 D. Tho. 2, 2, 32, 5. Suar. 3, 1, 4. Salm. 21, 7, 4. Lugo *De Justit.* 16, 140. Croix II, 195. Et moraliter certo immineat (S. Alph. III, 520). Verum, ut hæc *deesse* intelligantur, necesse est, ut nec in re habeat, nec in spe; itaque si *in re* habet, velut peregrinus qui domi possidet; vel *in spe*, ut puta filius divitis, vel qui artem lucrosam callet, huic sufficit id quo indiget mutuum dare (D. Tho. Quodl. 5, 17. S. Alph. III, 520, q. 5).

in qua ei desunt necessaria status, aut grave periculum subit valetudinis, pudicitiæ, libertatis, bonorum (3). Demum levis, seu communis, ea intelligitur, in qua quis, ægre quidem, sed nihilominus tolerabiliter diem carpit; prout hi qui victum ostiatim mendicant (4). Ex *nostris superfluis*. Superflua accipimus duobus modis; naturæ, et status; quod superest deductis his, quæ sunt omnino necessaria ad vitam alendam, *superfluum naturæ*, seu vitæ: quod superest deductis his, quæ sunt necessaria pro cujusque præsenti conditione, *superfluum status*, seu *personæ* dici solet (5). Utrumque autem ex his quoque metiri oportet, *quorum curam gerere debet*, sive is qui eget (6), sive is qui dat (7); utputa uxore, filiis, parentibus. Utroque igitur opus est, ut quis teneatur eleemosynam facere (8). At quando, et quatenus *sub gravi* teneatur, hoc incertum est, et oppido salebrosum. Unum inter Nostros convenit; nempe, ei sub gravi eleemosynam faciendam esse, qui in extrema necessitate est constitutus. Sed utrum ei facienda sit etiam de necessariis personæ (9), utrum sit facienda constitutis in necessitate communi (10), immo et in gravi (11), non convenit. Ergo lex dubia est.

88. Vidimus hucusque qui debeant, nunc videamus qui possint eleemosynam facere. Et profecto hi tantum possunt, qui rei, quam dant, dominium, et administrationem habent. Itaque de suis facienda est; de alienis licet solum, pro viribus patrimonii, I° Tutoribus et Curatoribus (12); et juxta consuetudinem domus, quam administrant, 2° Li-

3 Lugo *De Just.* 16, 136. Ut ecce, si ægra valetudine diu laborare debeas, vel in carcere detineri diu, foro cedere etc.

4 Croix II, 197.

5 D. Th. 2, 2, 32, 6.

6 D. Tho. 4, Dist. 15, Q. 2, a. 4, q. 1.

7 D. Tho. 2, 2, 32, 5.

8 D. Tho. l. c. Et in primis alterius necessitate, ex qua omnis obligatio hujusmodi initium capit (S. Alph. II, 32).

9 V. Lugo *De Just.* 16, 138. Sane D. Th. 2, 2, 32, 6 docet, in eo casu *laudabiliter* fieri (V. D. Tho. 71, 1).

10 V. S. Alph. II, 32, qui plures pro sententia affirmante et (nec omnes sub gravi), complures pro negante recenset.

11 Cf. Sanch. *Consil.* 46, 1, Cap. 5, d. 2, 27. Affirmant ipse n. 23. Vasq. Cap. 5, d. 3, n. 25. Salm. 21, 7, 12. S. Alph. II, 31. Negant Viguer, Rosella, Palaus, S. Anton., Lugo *De Just.* 16, 138, et vel ipse, D. Tho. 2, 2, 32, 5, quem Salmat. aliique pro se nihilominus allegant. En ejus verba *Non omnis necessitas obligat, sed illa sola, sine qua is qui necessitatem patitur sustentari non potest.* Laudant Salm. S. Doctorem in 4, D. 15, Q. 2, A. 1, q. 4. Et in 2, 2, 118, 4 ad 2; sed illic S. Doctor generaliter loquitur, hic ad rem non pertinet. Porro ex his duabus sententiis difficile est definire utra sit *probabilior*, propter gravia utriusque rationum momenta; utra *communior*, quippe multi qui priorem tuentur, necessitatem gravem plerumque accipiunt eam, quæ extremæ prope, immo et proxime accedit.

12 Salm. 21, 7, 22. Item œconomis, sed ex presumpta dominorum voluntate.

beris, 3° uxori, 4° famulis. Nempe ex præsumpta domini voluntate (13). Atque ideo quamdiu dominus non prohibuerit. Sed etsi prohibuerit, nisi ipse eas faciat, adhuc licet aliquatenus liberis quasi dominis (14), et maxime uxori quasi sociæ (15): nempe si proprium nihil habeant, et ex juxta causa; utputa cum agitur de calamitate, seu temporali, seu spirituali, avertenda (16). At in extrema necessitate licet omnibus, ceteris paribus; sed de hac serius. Porro quæ de eleemosyna diximus de reliquis operibus misericordiæ dicendum est. Proinde si aliquod malum immineat proximo, quod per nos averti potest sine incommodo gravi, avertendum est: sive causam damni removendo, v. c.: ignem ab ejus ædibus; sive denunciando, corripiendo, etc. damnificatorem; scilicet, si hoc non inutile futurum sit; seu demum proximum ipsum monendo, ut sibi cavere possit.

Art. 2. De subveniendis proximis in necessitatibus spiritualibus.

89. Necessitates spirituales multæ sunt; sed in primis eorum, qui sunt in periculo peccandi graviter, vel jam peccarunt, vel salute æterna quoquo modo periclitantur. Hæc quoque necessitas triplex est; extrema, gravis, communis (1). Extrema, seu gravissima, et gravis non intelliguntur, nisi instante mortis periculo: itaque extrema est, qua moriturus *nullatenus*, gravis qua *difficile* poterit se liberare, alieno auxilio destitutus (2). Illa laborant adulti qui nesciunt elicere, hac qui probabilissime non elicient (3), in eo discrimine, perfectæ contritionis, vel caritatis actum. Utrique subvenitur administratione sacra-

13 D. Tho. 2, 2, 32, 8. Quæ varie æstimari debet ex tempore, locis, et in primis ex personis dominorum, dantium, et accipientium: quare vix licet famulis.

14 Ex L. 11 *De liber. et posthum.* S. Alph. III, 540. V. Vasq. Cap. 4. Lugo *De Just.* 16, 64 etc.

15 Less., Lugo *De Just.* XVI, 65, 69. Etiam, sed moderate, 1° liberis ex alio matrimonio susceptis, parentibus, immo et fratribus, et sororibus in gravi necessitate constitutis (Moli. II, 274, n. 8. Less. II, 12, 88. Lugo n. 71. S. Alph. 542): et 2° ceteris omnibus, si ex more regionis dedeceat eam non facere (Less., Mol., Lugo n. 64). Verum quam sive illis, sive, ultra mores regionis, his facit, soluto matrimonio ipso jure dotem minuit (Lugo n. 7. Salm. 21, 7, 20).

16 V. I Reg. 25, 18 etc.

1 Croix II, 175.

2 Lugo *De Pœnit.* 22, 10. V. Suar. *De Carit.* IX, 2, 3.

3 Bonac. *De Tert. Dec. Præcep.* Disp. 3, Q. 5, P. 4, n. 1. Infantes non baptizatos præterii, quippe infidelium filiis vix, aut ne vix quidem baptismus conferri potest sine perturbatione, vel offensione parentum: filiis fidelium pericula hujusmodi quam rarissime occurrunt.

mentorum. Atque extremæ subveniendum est etiam cum periculo vitæ (4); gravi verius dumtaxat cum incommodo gravi (5): nempe si constiterit, alium deesse qui sive illi, sive huic opem ferat; et æque probabilis spes salutis eorum appareat. Denique communis necessitas ejus intelligitur, qui aut peccavit, aut peccaturus est letaliter (6); quamvis materialiter tantum, nam etiam peccata materialia ordinem perturbant, atque ideo caveri debent quando versamur in jure certo et manifesto (7). Huic autem subvenitur cum primis eum corrigendo, aut docendo, aut prohibendo: scilicet si hæc fieri possint citra incommodum grave (§ 86, 14).

90. Et primo *corrigendo* (seu potius corripiendo) eum qui sciens peccat, correctione fraterna (8). Nempe si non videatur probabile emendaturum se sponte sua (9), et desit alius qui eum corrigat, et probabile sit correctionem profuturam (10). *Docendo*, si ignorat vel errat: seu putet esse peccatum, vel grave esse, quod est innoxium, aut leve (11); seu, contra, putet, nihil dubitans, nullum, aut leve, quod peccatum, aut grave revera est (12). Et primum quidem semper

4 Ex Joan. 3, 17. D. Tho. 2, 2, 26, 5. Nisi aut publice expediat vitam tuam conservari (D. Tho. 2, 2, 185, 5), aut nequeas huic subvenire sine proximo, et pene certo peccandi periculo (Salm. 21, 6, 29, etc.)

5 Lugo *De Pœnit.* 22, 12, ibique Sot., Bonac. Scilicet nemo *tenetur cum periculo vitæ, aut bonorum extrahere alios a peccatis, a quibus possunt liberare se per seipsos, aut per pœnitentiam* (S. Alph. II, 27). Nihilominus in gravi necessitate communi, puta sæviente cholera morbus, vera est Suaresii sententia, quia vix fieri potest, ut aliquis non versetur in necessitate gravissima (Laym., Lugo n. 13. Salm. n. 32).

6 Croix II, 175.

7 Lugo *De Just.* 39, 21. Dixi *cum in certo*, etc. Nam, si incerta aut dubia lex est, qui non tenetur hæc vitare *sui ipsius* causa, nec *aliorum* causa tenebitur.

8 Matt. 18, 16. Quæ definitur: *Admonitio fratris de emendatione delictorum* (D. Tho. 4, Dist. 19, q. 2, a. 1). Et non eo spectat, ut is qui peccavit non iteret, sed ut emendet (S. Alph. II, 39).

9 Mazz. *h. t.* § 6, q. 1. Quamvis probabile sit non relapsurum. (S. Alph. II, 39).

10 Suar. 7, 3, 6. S. Alph. II, 39. *Ubi auditus non est, non effundas sermonem.* Eccl. 32, 6. Et præterea, quod commune est, si fieri possit absque incommodo gravi, vel timore, vel verecundia (Ex D. Tho. 2, 2, 73, 4). Ex hoc capite eam omittere æquali leve est, inferiori ne leve quidem (V. Lugo *De Just.* 14, 132. S. Alph. III, 981).

11 Sanch. M. II, 38, 5. Dices. Sed si sciverint esse leve, peccabunt sæpius. Esto, *sed melius est permitti innumera venialia, quam unum mortale* (S. Alph. III, 130.

12 Suar. *De Pœnit.* 32, 4, 3. Nam peccatum quoque materiale vitari debet, quia malum est (Lugo *De Just.* 39, 21). Nihilominus si hoc sit malum solo jure positivo, velut edere carnes die esuriali, plures censent, Superiorem dumtaxat teneri sub gravi eum admonere (Salm., Bonac., Navarr., Viva., Palaus ap. S. Alph. II, 36 qui id putat probabile). Dixi *nihil dubitans*; nam si dubitat, peccat (Prol. § 272, 8) ideo admonendus erit. Quid

licitum est; alterum non semper; sed, si admonitio hujusmodi certo profutura sit, nam alias obfutura, atque ideo contra caritatem, foret (13). Et hoc cum agitur de solo licito vel illicito, perpetuum est: cum agitur de damno aliorum, gravi, inquam, et injusto (14), distinctione eget: nam si damnum est publicum monitio fieri *debet* (15), sin est privati alicujus, quod nempe caritas non cogit eum pati, fieri *potest* (16). Utrumque manifestam rationem continet. Demum *prohibendo* (quia opus externum saltem materialiter malum est, et scandalo plerumque non vacat); ut ecce subtrahendo quæ ei necessaria sunt ad peccatum exterius consumandum (17). Sed an liceat *vim* adhibere peccare volenti sine cujusquam damno et injuria? Negat Molina (18), affirmat Lugo, ex gravissima causa (19): ego, si vim passus, sedata animi perturbatione non invitus futurus sit, quasi tunc non suæ mentis fuerit, Lugoni; secus, quia vis injuriam continet, Molinæ assentior. At vero, si prohibitio aliter peccare faciet eum qui prohibetur, ut puta imprecationibus, blasphemiis, caritas magis eam vetat.

si permotus levi dubio, seu scrupulo, quærat, utrum hoc, vel illud licitum sit, an illicitum? Communior sententia est, ei pro veritate respondendum esse, quippe dubia conscientia laborare incipit (Lugo *De Pœnit.* 22, 29). Sed non plus respondere oportet, quam alter quæsierit (S. Alph. VI, 616). Itaque si, v. c., duæ ignaræ consanguineis suis nupserint, et una præterea simplicis castitatis voto, altera socrui cognatione spirituali sit obstricta, utraque exinde sciscitante, an propter votum, vel affinitatem valeat matrimonium, respondendum erit utrique, valere. Et si illa iterum petat, an debitum reddere, hæc an petere possit, respondere oportet illi, *se reddere;* huic, se *petere* posse (Sanch. M. II, 58. S. Alph. 611).

13 Ex C. 6 *De Consang. ed Affin.* S. Alph. II, 36; III, 977; VI, 610, 612, 616. *Obfutura,* quod duobus modis contingere potest: si vel is qui peccat emendaturus non sit; vel scandala, infamiæ, dissidia etc., ab aliis timeantur: quo enim hæc monitio, nisi ut ille in formale peccatum transeat, vel ut Deum offendere incipiant qui nihil peccant? Nihilominus si admonitio brevi profutura sit, nec aliunde obfutura, non est omittenda (Laym. VII, 2. S. Alph. VI, 616).

14 V. Lugo *De Pœnit.* 22, 26. S. Alph. VI, 614.

15 Lugo, Salm., S. Alph. 615. Itaque admonendus est 1° si error hujusmodi publice perniciosus est (Ben. XIV. C. *Apostolica* § 20), ut puta si alii putent licitum esse quod non corrigitur. 2° Si erret in his quæ sunt necessaria necessitate medii ad salutem. 3° Si alteri scandalo sit.

16 Cf. Vasq. *De Testam.* V. I. Utputa si quis b. f. possideat rem alienam. Nam si dominus potest eam vindicare, salva caritate, ergo et tu potes de ea restituenda possessorem admonere; quippe erga utrumque par est charitatis obligatio. Et si a te illam possidet, *debes:* verum hoc justitia, non caritas exigit.

17 D. Tho. 2, 2, 65, 3 ad 3. Sot. S. Antonin. Par. II, Sect. IV, Cap. 14, § 2.

18 Mol. Disp. 755, n. 4.

19 Lugo *De Just.* 21, 34.

CAPUT II.

QUÆ CHARITAS VETET.

Art. 1. De odio proximi.

91. Tria cum primis vetat charitas: 1° proximum odisse; 2° peccandi ei occasionem dare; 3° cooperare peccatis ejus.

Odisse est alteri malum optare, qua ei malum est (1). Itaque caritas vetat alteri optare, adeoque et imprecari malum (2). Et utrumque est grave ex genere suo (3); nisi quis ex subito aliquo motu, vel ex habitu, qui mentem præripiunt, excusetur (4); aut nisi maledicta fuderit verbo tenus (5). Dixi *qua ei malum est,* quia non est contra ordinem caritatis optare alicui aliquod malum pœnæ propter majus bonum spirituale ipsius (6), vel propter bonum temporale alterius, *quem plus tenemur diligere* (7); dummodo malum hujusmodi non sit gravius justo (8), nec injuste inferendum (9). Quod autem alteri optare non licet, de eo, si forte huic acciderit, nec *delectari* licitum est. Et, quia *contrariorum eadem est ratio,* non licet tristari de bono

1 D. Tho. 2, 2, 158, 4. *Optare,* idest casu, vel ab alio inferendum: nam *velle* illud inferre, injustitia foret (Suar. *De Charit.* 6, 2, 4. Lugo *De Pœnit.* 16, 262). Heinc quidvis malum alteri *optes,* v. c., mortem, infamiam, jacturam bonorum, ejusdem speciei peccatum est: at si id *velis,* speciem mutat (S. Alph. II, 30) et numerum auget.

2 D. Tho. 2, 2, 76, 1.

3 I Cor. 6, 10. D. Tho. art. 3. Tametsi ex eo malo aliquod sibi emolumentum temporale sit obventurum: utputa, ex morte patris pinguis hæreditas (Innoc. XI, 13, 14).

4 S. Alph. V, 83. Uti plerumque rustici, mulierculæ, agasones, etc. (Azor. To. 3, L. II, Cap. 10. Salm. 13, 4, 28).

5 D. Tho. 2, 2, 72, 2; 76, 3. Ceu sæpius parentes, qui filiis suis maledicunt (Azor. Cap. 23, q. 2. Salm. 13, 4, 27). Quid si pœnitens dicat, se iratum fudisse, nescire autem, utrum ex animo, an verbo tenus? Et si fudit adversus eum quem odit, vel a quo gravem injuriam aut damnum accepit, verendum est, ne ex animo fuderit: contra si adversus eum quem diligit, puta filium, conjugem, fratrem etc.

6 V. S. Alph. V, 21. V. c. morbum, ut peccare desinat; eoque magis ob bonum spirituale alterius (Ad Galat. 5, 12), e. g., ejus, qui scandalum præbet.

7 D. Tho. in 3, Dist. 30, q. 1, art. 1 ad 4. V. c., ut sontes coerceantur (D. Tho. 2, 2, 158, 2). Hinc non est illicitum, v. c., cupere mortem grassatoris, qui vias obsidet (Less. *De Just.* II, 47, 21), filii qui suis dedecori est (Salm. 20, 13, 44), præpotentis, qui humiles vexat.

8 Ex S. Alph. V, 22 in fin. V. c. Optare mortem filiæ quæ divexatur a viro suo (S. Alph. II, 30): nisi tam acerbe vexetur, ut non sit grave sibi mortem desiderare (§ 78): Nam si ipsa caret letali quidni et alius qui eam diligit?

9 Azor. Cap. II, q. 4. Ne materialiter quidem; v. c., ab amente, vel ignorante; nam et hoc malum est.

(temporali) alterius, nisi hoc in tui injustam perniciem cedat (10), vel ille sit eo indignus (11). Tristari autem de bono alterius temporali qua bonum ejus est, et nostram excellentiam minuit, *invidia* est (12).

92. Proximum autem accipere debemus omnes homines, nemine excepto, adeoque et inimicos. Quare et inimici diligendi sunt (13). Proinde is qui alteri injuriam fecit, debet ei veniam petere (14); et qui accepit injuriam (sive alter veniam petat, sive non petat) debet ei ex corde dimittere (15); et id exterius ostendere communibus benevolentiæ signis (16). Demum oportet inimicis benefacere (17); idest pro eis orare, eisque egentibus opem ferre. At vero inimici diligendi sunt, non peculiari aliqua dilectione, nec illa qua olim forte, sed ea generali et communi, qua omnes homines diligere oportet (18). Proinde nec specialiter pro eis orare, vel eis opem ferre necesse est, sed prout ceteris (19). Nec opus est specialia benevolentiæ signa eis exhibere (20); nisi forte 1° his omissis videaris odium fovere (21), aut 2° eis præstitis inimicus

10 D. Tho. 2, 2, 36, 2. Salm. 21, 8, 9.

11 Ex Ps. 72, 3. Nempe profluit ex zelo justitiæ.

12 D. Tho. 2, 2, 36, 1. Et est letale ex genere suo (D. Tho. a. 3). *Temporali,* quia invidia fraternæ gratiæ magis contra Spirit. S. (qui glorificatur in suis operibus) peccatum est. (D. Th. 4 ad 2). *Qua nostram* etc.: nam si tristatur, eo quod sibi deest, *zelus* est; et potest esse cum peccato et sine peccato (D. Tho. art. 2).

13 Levit. 19, 17. Matt. 5, 43. Nempe qua proximi, non qua inimici (D. Tho. 25, 1) et planum est.

14 Croix II, 188. Et si non appareat, uter prior fecerit injuriam, in re tam periculosa, tenetur uterque (Salm. 21, 6, 22). Ceterum satis est eam petere facto, et reipsa; veluti si ei donum miseris (Croix 11, 189). Cessat hæc obligatio si 1° injuriam passus vel pari injuria affecerit injuriosum, vel petitam veniam spreturus sit: aut 2° is qui fecit injuriam, ei cui fecit, præstet imperio, vel dignitate, vel statu; nisi forte atrocem injuriam fecerit (Croix l. c.).

15 Matt. 6, 15.

16 Suar. 15, 5, 9. Sed non statim ab accepta injuria, et dum adhuc animus æstuat (S. Alph. II, 29). Nihilominus S. Antonin. P. II, Tit. VIII, Cap. 2, § 6, putat, neminem teneri loqui offensori, qui *condignam* satisfactionem, quum potest, non exhibet. Porro *communia* benevolentiæ signa accipere debemus, quæ ceteris ejusdem conditionis, v. c., ceteris civibus, ceteris vicinis, ceteris cognatis, præstari solent (Salm. 21, 6, 19). Nihilominus Pater, Superior, potest hæc omittere (non diu tamen), ut justum dolorem, aut læsam dignitatem ostendat (Laym. II, 2. S. Alph. II, 28).

17 Matth. 5, 44.

18 D. Tho. 2, 2, 25, 8. Velut Indos, Etiopes (D. Tho. *De Virtut.* Quæ. 2, art. 8).

19 D. Tho. 2, 2, 25, 9; 83, 3.

20 D. Tho. cit. Art. 9. Ut ecce hospitio eos recipere, ægrotos invisere, obvios salutare (Salmat. XXI, VI, 19, 20).

21 Suar. V, 5, 7. S. Alph. II, 28. At grave est, eis non exhibere signa communis benevolentiæ, v. c. inimicum obvium non resalutare (Suar. n. 8. S. Alph. l. c.): immo et non salutare, si superior tuus sit: si ceteros omnes, quibus per-

desinet odiis; est enim veluti opem ferre ei in necessitate spirituali (22): aut demum 3° si citra scandalum prætermitti non possunt (23). Ceterum caritas non vetat ab inimico satisfactiones exigere, sive damni, sive injuriæ (24); sed valde periculosum est, reum criminis postulare inimicum, quamvis zelo justitiæ; facile enim eo latet odium (25).

Art. 2. De scandalo.

93. Scandalum proprie est: *Factum (vel dictum, vel non factum) minus rectum præbens alteri occasionem peccandi* (1). Uti igitur scandalum sit necesse est: 1° ut detur alteri occasio *peccandi:* etiam venialiter (2), etiam materialiter tantum (3); immo, vel solum peccati exterius consumandi (4); Utque 2° detur facto *minus recto:* idest malo; seu revera, seu specie tenus: nam quæ bona sunt, et apparent bona, expediunt, ædificant. Nostri vulgo scandalum dispescunt *in activum,* seu *datum;* et *passivum,* seu *acceptum.* Scandalum ac-

mixtus est, salutaveris, eo prætermisso: aut soleas salutare obvium quemque (Laym. IV, 2); aut antea consueveras eum salutare (S. Alph. l. c.). Quamobrem non invisere, v. g., famulum ægrotum, prout antea, regulariter a letali non excusatur (V. n. 16).

22 Suar. v. v. 5, 8. Salm. 21, 6, 19.

23 Croix II, 192. Verum hoc non obligat cum incommodo gravi, *modo scandalum amoveas* (S. Alph. II, 28). At si quis putet, te odium fovere, quia inimico tuo non amplius, ut olim, arcana animi tui credis, non omnia consilio suo geris, ut olim; negociationes, ut olim, cum eo non inis; quamvis ille te iterum, ut olim, colat, is desipit (V. Eccl. 12, 10. I Reg. 24, 23. Hoc igitur dumtaxat grave est, oratione nostra, vel opitulationibus inimicum excludere; eis in extrema necessitate opem non ferre (D. Tho. ll. cc.); vel non arcere ab eo damnum, quoties arceri potest sine incommodo gravi (Exod. 23).

24 Ex D. Tho. 2, 2, 108, 1. Suar. 6, 2, 4. Laym. IV, 3. V. *Deinde.*

25 S. Alph. II, 29.

1 Ex D. Tho. 1, 2, 43, 1. Scandalum autem dictum est quasi *offendiculum* in via salutis (Psalm. 139, 6. Isai 8, 19).

2 D. Tho. 2, 2, 43, 7 ad 5.

3 Sanch. D. II, 8, 24. Lugo *De Pœnit.* 16, 155, junct. 22, 65. Ut puta, si alius, videns, eadem faciat, putans licita esse: aut Sacerdos hostiam non consecratam in missa adorandam ostendat (C. 7 *De celebr. miss.*).

4 Suar. *De Char.* 10, 4, 5. S. Alph. II, 47. Quippe sic et gravius, et periculosius peccat. Proinde qui dat alteri occasionem hujusmodi (v. c. qui meretricem sollicitat), non excusatur eo quod hæc jam ad peccandum parata erat, seu habitualiter, quod planum est; seu etiam actualiter, quod tenent Cajet. 2, 2, 78, 4. Sanch. D. 1, 16, 14. S. Alph. l. c. Ex quo patet, utrumque teneri scandali; et qui, v. c., mulierem sollicitat, et mulier quæ sollicitationi consentit. Et ideo verius est, eum qui alterum sollicitavit ad peccandum, non teneri id explicare in confessione (Lugo *De Pœnit.* 16, 142. V. S. Alph. II, 40), quia per se patet.

ceptum si oritur ex facto minus recto, *pusillorum;* sin ex recto, *pharisaicum* dici solet (5); sed manifeste hæc extra definitionem sunt.

94. Datur autem vel directe, vel indirecte. *Directe* cum quis intendit alium trahere ad rem malam, seu qua hæc peccatum est (directum formaliter), seu qua est sibi utilis, vel placens est (directum materialiter): *indirecte* quoties alterius lapsus sequitur præter intentionem dantis (6). Directe datur jubendo, petendo, instigando, consulendo ea quæ mala sunt (7). Indirecte dari potest innumeris prope modis; sed in primis exemplis, præter intentionem, datur. *Hoc* ante omnia æstimari debet ex personis quibus datur; nempe si eo exemplo moveri possunt; adeoque non cadit in hominibus perfectæ virtutis, aut (contra) perditissimis; quippe malis aliorum exemplis, illi non moventur, hi non egent (8). Porro scandalum hujusmodi recidit in voluntarium in causa; ideo ut imputari possit necesse est 1°, ut prævisum fuerit; 2° ut debuerit, 3° ut potuerit evitari (Prol. § 157). Ex 1° igitur excusatur qui non animadvertit, vel non putat, se scandalum dare (9). Contra, ex 2° nulla excusatio ejus est, qui scandalum præbet eo facto, quod revera malum est, seu natura, seu lege. Ex 3° excusatur qui dat scandalum facto malo, non reipsa, sed specie tenus, si non possit eo abstinere, aut videntes admonere, sine incommodo gravi (10).

95. Scandalum est peccatum mortale *ex genere suo;* ejusque gravitas, in re præsenti, metitur ex peccato ad quod alius pertrahitur (11), vel tantum materiali (12). Et quia caritati specialiter adversatur; speciale contra caritatem peccatum est (13). Præterea scandalum directum contra eas quoque virtutes, ad quas lædendas proximum pertrahit, peccatum est, quia *vult* eas lædi (14): an et indirectum? Quæstio subdifficilis: quæ in eo posita est, num omnis virtus vetet, ne detur alteri occasio lædendi se, an id proprium sit solius caritatis (15).

5 Ex Matth. XVIII, 15; XV, 8.

6 Suar. 10, 2, 9. Lugo *De Pœn.* 16, 160.

7 Lugo l. c. 157. V. Prol. § 174.

8 Bonac. To. II, Disp. II, Quæ. IV, P. 2, n. 43: ibique Navarr., Bannez, Sanchez, Vasquez, Azor, Billuart. (Art. VI, § 1). Immo si ipsemet adeo flagitiosus sit, ut putaverit, exemplum suum neminem commovere (Sanch. D. I, 6, 7).

9 Cf. Sanch. D. cit. Cap. 6.

10 S. Alph. II, 52.

11 Ex D. Tho. 2, 2, 43, 4. Ideo, v. c., qui, racemum ex alterius vinea decerpendo, plures ad idem faciendum movet, si dominus graviter læditur, gravi non caret (S. Alph. III, 537).

12 Sanch. D. III, 8, 24. Idem juris est in eo qui occasionem præbet peccati vel solum exterius consumandi (S. Alph. II, 47). Et planum est (§ 93, 4).

13 S. Alph. II, 45, v. *Tertia.*

14 Collet To. 3, p. 327.

15 V. S. Alph. II, 45. V. c., an is qui exemplo suo Cajum ad furandum, vel pejerandum movet, utriusque furti, perjurii, teneatur, nempe sui et Caji? Sen-

Ego hoc verius puto: alias et cooperatores, immo hi magis, eas læderent (16).

96. Sed et a recte quoque factis caritas abstinere jubet, si alius ex his, *ob humanæ naturæ infirmitatem,* peccandi occasionem sumpturus erit; v. c., petendo quæ alter licite præstare quidem potest, sed non sine peccato, etiam letali, præstabit (17). At heic excusat quævis justa, etsi non gravis, necessitatis, vel utilitatis causa (18); non tamen frivola, aut levis prorsus. Nihilominus etsi nulla nec hujusmodi causa subsit, si hæc petas ab eo, qui ea dare paratus est *actualiter,* TT. plures et gravissimi putant, te non peccare mortaliter (19). Dixi *ob infirmitatem,* etc.; nam si alter magis ex improbitate sua peccandi, v. c., detrahendi, obmurmurandi, ansam caperet, de hoc regulariter curandum non est (20).

97. Ad hæc charitas damna quoque temporalia proximorum cavet.

tentiam negantem tenent Laym., Suar., Lugo *De Pœnit.* 16 a n. 153; affirmantem Azor., Sanch., S. Alph. II, 44, 45, qui tamen aliud alias (III, 537. H. A. X, 30) tenere videtur.

16 Prol. § 175. Præterea scand. indirectum datur aliis quoque modis. Ut ecce 1° obscœnis figuris depictis, vel expositis, etiam intra domesticos parietes (S. Alph. H. A. IX, 8); procaci mulierum ornatu, ubera penitus denudantium; immo nec penitus, ubi hujusmodi mos non viget (S. Alph. II, 55); comœdiis, scriptis, sermonibus valde turpibus (S. Alph. III, 426, 427, 428). 2° Cum quis facto aliquo suo, quod aliis nocet, aut displicet (ut puta furtis, ebrietatibus, contractis nuptiis), dat aliis occasionem, v. c., imprecandi, blasphemandi, vel odia, rixas, discordias suscitat (Less. II, 12, 34. S. Alph. III, 443, 635). Ad hæc 3° vulgo scandalum accipitur quidquid aliis obmurmurandi, vel detrahendi adversus aliquem ansam præbet; ut puta si quis frequenter mulierem invisat (Navarr. 14, 31). Nec immerito, quia obmurmurationes, et detractiones peccato non carent. Demum rumor ipse, et admiratio in vulgus, ex alterius peccato suborta, scandalum (passivum) communiter dici solet (Suar. 10, 1, 1. *De Censur.* 5, 3, 19).

17 V. S. Alph. II, 47, 49. V. c. mutuum ab usurario, juramentum ab idololatra, sacramentum a ministro qui in letali versatur.

18 Ex D. Tho. *De Malo* XIII, 4 ad 7. Salmat. I, VIII, 34, 38. Hinc licet v. c., petere mutuum ab usurario, etiam ad exercenda negocia (Ex S. Alph. II, 47); confiteri Sacerdoti indigno, ut præcepto communionis Paschalis satisfacere possis: vel ad lucrandas indulgentias (V. S. Alph. II, 49, 77, III, 635 in fi. VI, 89). Et puella quæ se decenter ornando, vel prodeundo, juveni scandalo est, non tenetur his abstinere, nisi semel aut iterum (S. Alph. II, 51, 53, 54).

19 Sanch. D. III, 8, 23. ibiq. Cajet., Navarr., Sot., Sa., Ledesma, etc. Lugo *De Justit.* 25, 2, 34. Pal. etc. Hoc S. Alph. non placet, aliisque sane multis; sed gravem, seu *non levem* (II, 47) vel potius *rationabilem* (n. 53) causam exigunt.

20 Ex Matt. 15, 14. D. Tho. 2, 2, 43, 8. S. Alph. II, 52. Hinc, v. c., nemo tenetur indebitum naulum, licet exiguum, solvere portitori, aut rhedario, ne in blasphemias prorumpat (Gury I, 236).

Exinde vetat facere, vel prohibere, vel persequi, tametsi jure tuo, quod tibi nihil aut parum profuturum, alteri vero graviter nociturum est (21), etsi noceat per accidens tantum (22); nisi facias, prohibeas etc., in pœnam tui juris ab eo violati, quia interest et tui, et aliorum nullius jura impune violari (23). Ex hoc capite grave contra caritatem est a debitore, statim ac dies venit, extorquere quod debet, si ille solvere absque gravi jactura non possit, tu differre possis absque incommodo gravi (24). Vel gravi mœrore, sine gravi causa (etiam citra injustitiam), aliquem afficere; sive ille rationabiliter tristetur, quod nemo dubitat (25); sive irrationabiliter (ut puta ex lusibus, jocis), forte quia modico et pusillo animo est (26).

Art. 3. De cooperatoribus.

98. Agimus de cooperatione materiali, ea nempe quæ præstatur opere indifferenti; quo is cui præstatur et bene, et male uti potest. Hæc cooperatio per se non est illicita (Prol. § 175); sed quia efficit ut alter peccatum exequatur exterius, caritas eam vetat (§ 93, 4). Nec excusaris, quod te non cooperante, alius certissime cooperaturus erit; alias nemo teneretur (1). Verum ita demum caritas cooperationem vetat, si tu possis ea abstinere et citra injuriam, vel gravius peccatum ejus qui cooperationem exigit; et sine tuo incommodo gravi (2). Sed incommodum varie æstimari debet: etenim eo graviori incommodo opus est, quo aut 1° peccatum alterius est gravius: aut 2° tua cooperatio ejus consumationi propius accedit: aut 3° quo probabilius est, te non coo-

21 V. Less. *De Just.* II, 16, 21. Croix III, II, 424. V. c., aquam quæ in tuo fundo oritur disperdere, ne vicinus ea utatur, vetare per agrum tuum ire, venari, etc.

22 V. S. Alph. III, 636 in fi. Veluti si damnum alteri infers, quod prævides mihi imputandum fore.

23 Ex CC. 1, 2. *De Novi oper. Nunc.* V. c., ut is, qui post denunciationem novi operis ædificium extruere perrexit, destruat quod ædificavit; sive jure, sive injuria ædificatum sit (Cit. C. 1).

24 V. S. Alph. III, 702 etc.

25 V. S. Alph. V, 70.

26 Bonac., Sair., Salon., Trull., Molina Tr. IV, 21. Lugo 16, 34. Salm. etc.

1 Less. II, 13, 2. Lugo *De Just.* 19, 16. S. Alph. III, 427, 562. Et nemo id dubitat.

2 Ex C. 6 *De Jurej.* Sânch. D. 1, 7, 11. S. Alph. II, 59. Dixi *Citra injuriam* (V. 4 Reg. 5, 19), quia justitia regulariter caritati prævalet. Quamobrem, v. c., cogitur conjux debitum reddere conjugi voto castitatis obstricto (Sanch. M. IX, 66. Lugo *De Sacram.* VIII, 182), et depositarius depositum restituere reposcenti ad peccandum (Sot. *De Just.* IV, VII). Dixi *gravius peccatum,* quia inest caritati ordo, hinc licet, v. c., dare vinum ebrioso, alias blasphematuro (Gob., Croix V, 324).

perante, alterum non consumaturum pravæ suæ voluntatis propositum (3): quamobrem si ille absque ullius cooperatione certo sit peccaturus, vix est ut cooperatio lædat charitatem (Prol. § 175, 73); et si alter ei morem gerendo, aut vix cooperari videtur, aut nullo modo, nullatenus charitatem lædit (4). Ad ultimum admonendi sumus cooperationem in lubricis rem esse periculi plenam (5), adeoque graviori causa ei opus esse. Hæc generatim: nunc frequentiora, et pene quotidiana quoad famulos, caupones, et mercatores prosequar paucis.

99. Itaque famulis licet, sola ratione famulatus, apponere vinum domino se inebriaturo, parare carnes die esuriali (6): immo (etsi versemur in lubricis) et amicæ id petenti ostium aperire, utrique mensam, lectum instruere (7), quia ipsis quoque recedentibus peccatum committeretur (8). At 1° alterum ad alteram ducere volentem ire; 2° alterius epistolas amatorias deferre alteri scienter; 3° hero ascendenti per fenestram ad stuprandam virginem scalam deferre, vel humeros supponere, ostium aperire (nempe vi adhibita), illud quia propius ad peccatum accedit, ista quia proxime, hæc demum quia injuriam quoque et damnum alterius continent, nisi ad vitandum damnum in illo grave (9), in istis gravius (10), in his gra-

3 Laym. XIII, 5. Sanch., S. Alph. II, 59. Alia igitur (ex 1°) ratio habenda est ejus qui, v. c., furi vel stupratori, vel homicidæ operam præstat: alia (ex 2°) ejus qui, v. c., furi scalas vendit, aut defert, aut supponit ascensuro: alia demum (ex 3°) ænopolæ qui in urbibus, vel in oppidis, vel in pagis vinum vendit se inebriaturis.

4 Molin. *De Just.* II, D. 328, 10. Lugo *De Just.* IV, 59. S. Alph. III, 492. Veluti si quis panem, quem patri suo, extrema necessitate laboranti, dare debuisset, tibi offerat, tuque in eadem necessitate constitutus accipias (Lugo *De Justit.* XVIII, 50. *De Sacrum.* VIII, 180. Salmat. 12, 2, 143. S. Alp. l. c. et IV, 110). Verum si is dando, v. c., rem furtivam, lædit jus alterius, tu quoque id lædis illam accipiendo.

5 Eccli. 13, 1. *Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea.* Nec improvide, etsi nonnihil rigide, Concina docet *nullo modo licitum esse famulari meretrici* (Diss. IX, Cap. 12, 17).

6 Sanch. D. 1, 7, 35, ibiq. Cajet. et Azor. 7S anch. 24. Salm. 21, 8, 66. Sa., Ledes., Rodrig., Azor., etc. Quod tamen negant Elbel. *Conf.* 12, n. 38, et Croi. II, 254.

8 Laym. *De Carit.* 12, 5, v. *Sexto.*

9 Viva ad Innoc. XI, 51, 5. Ronc. Tr. VI, Cap. 6, Reg. 2. S. Alph. II, 67. Quidam id licere putant sola ratione famulatus, si dominus, recedente famulo, solus iret (Sanch. D. I, 7, 22. Salm. 21, 8, 72); alii absolute admittunt (Mazz. *De Char.* Cap. IV, § 4, q. 2).

10 Ante omnia necesse est, ut is qui literas defert probabiliter suspicari possit, *amatorias* esse: ut puta *si constet de turpi amore* (S. Alph. II, 67), *aut personæ sint valde suspectæ* (Sanch. D. 1, 7, 26), alias *caritas non cogitat malum.* Has igitur literas deferre quidam *intrinsece malum* (quippe turpem amorem fovent), non secus ac per internuncium hæc agere, atque ideo *nunquam* licitum putant (Salm. 21, 8, 70. Viva ad Inn. XI, 51, 5. S. Alph. l. c.). Alii contra *indifferens,* atque ideo licitum ex causa, seu

vissimum (11), omnino non licent. Cauponis licet apponere his, qui apud ipsos divertunt, carnes diebus esurialibus, quamdiu ignorant, an aliqua subsit justa causa (quam inquirere eos non oportet), qua forte excusentur: at si sciant nullam subesse, non licet, nisi alias hospites hujusmodi ab ipsis recederent (12). Mercatoribus licet vendere ea quibus emptores et bene, et male uti possunt, prout arma, aleas, ornatus puellæ eis abusuræ; si alias *notabile incommodum* paterentur; idest si alias emptores ab eis recederent, vel res invenditæ remanerent (13). Idem juris est in his qui ædes suas locant scortis, vel aleatoribus, si desint alii quibus eas locent; immo etsi non desint, si, propter locorum opportunitatem, præbeant occasionem uberius peccandi (14). Nec prætereundi sunt hi qui suppetias ferunt eis, qui artificio suo aliis scandalo sunt, utputa qui comœdis, vel scriptoribus ephemeridum stipem conferunt, quo ludicra, turpia, impia sua edere pergunt; quin hi longe deterius peccant, quippe et horum peccata, et aliorum occasiones fovent (15).

CAPUT III.

QUÆ CARITAS PERMITTAT.

100. Tria heic inquirimus; utrum liceat ad vitandum scandalum pusillorum omittere res præceptas; utrum facere quod nobis tempo-

damno gravi (Sanch. l. c., Bonac., *De Matr.* Q. 4, P. 14, n. 6). Alii, mediam viam ineuntes, causam exigunt *urgentiorem* (Mazz. l. c.), seu *valde gravem* (Gury I, 251, q. 5): et melius forte. Porro quæ diximus de literis deferendis, eadem de scribendis dicenda sunt (Sanch. l. c.). An et de munusculis ferendis? S. Alph. II, 65, hoc quoque *intrinsece malum* putat, quia hæc quoque per se *turpem amorem fovent*. Verum ipsæ *Vind. Ligor.* p. 174, fatentur id *communi DD. sententiæ adversari*. Et sane id alii ex gravi causa. (Rebell. Lib. II, Quæ 1453. Tambur., Decal. Lib. 5, Cap. I), alii sola ratione famulatus (Sanch. D. 1, 7, 29), licitum putant: sed hoc postremum merito displicet (Viva l. c. Reuter To. I. *Analys.* n. 94).

11 S Alph. II, 66. Ut puta metu mortis.

12 Suar. 2, 3. Sanch. D. 1, 7, 34. Croix II, 261. S. Alph. II, 69. Aut, non sine gravi ipsius damno, minuerentur (Holzm. *In Dec.* I, 243).

13 Ex D. Tho. 2, 2, 169, 2 ad 4. S. Alph. II, 71. *Unam tamen vel alteram rem non magni pretii invenditam superesse, non est causa sufficiens* (Mazz. Q. I, Cap. 3, § 4). Quod autem nonnulli docent, licitum esse hæc vendere, si alias emptores ab aliis emerent, *non est admittendum* (S. Alph. l. c.)

14 Salm. 21, 7, 65. S. Alph. II, 70.

15 D. Tho. 2, 2, 168, 3 ad 3. Nisi id faciant ex gravi vel necessitatis, vel utilitatis causa (S. Alph. III, 427). At nunquam prorsus excusandi sunt, qui id genus ephemeridum in suis officinis, tabernis, diversoriis proponunt, quasi advenientium illecebras.

raliter nocet; utrum denique præbere alicui quandoque opportunitatem peccandi. Quoad I. certum est, nunquam ob hanc rem licitum esse peccatum, vel levissimum, admittere, aut ea omittere quæ ad æternam salutem sunt necessaria (1). His exceptis, verius est, fas esse omittere quæ jure, seu positivo, seu naturali præcipiuntur (2): quin et exponere sese, ex causa gravi, probabili; immo, in extrema necessitate spirituali, probabiliori, non tamen moraliter certo, peccandi periculo (3).

101. Quoad II. nulli quoque jam fere dubium est, licere pro salute proximi amittere temporalia, et vel ipsam vitam pro tuenda vita alterius in discrimen adducere (4); immo et certæ occumbere morti (5). Et, ut generaliter dixerim, cum quisque debeat diligere proximum sicut seipsum, quidquid pro se, hoc et pro aliis facere potest (6); immo debet, si ea facere possit absque incommodo gravi (7).

102. Quoad III. denique licitum est ex gravi causa peccato aliquem non prohibere, ut puniatur; quo et ipse pœnis, et alii exemplo deterriti, minus delinquant (8). Immo et peccandi opportunitatem apponere: ut experiaris, v. c., cujus fidei, vel innocentiæ sit famulus (9). Quæstionis est, utrum ei qui destinavit admittere aliquid grave, licitum

1 D. Tho. 2, 2, 43, 7.

2 V. S. Alph. II, 51. Adest heic triplex sententia 1ª docet hæc omitti non posse, quippe scandalum hujusmodi non est datum sed acceptum (Vasq., Pal., Croi. 11, 244); 2ª contra omitti debere, quia præcepta naturalia prævalent positivis (Suar. 10, 4, 9. Salm. 21, 8, 7); 3ª id cujusque arbitrio relinquit; nisi agatur de his quæ sunt contra finem caritatis (velut admonere eum qui ignorans peccat), quæ proculdubio omittenda sunt (Tamb. Elb. etc. aliiq: ap. S. Alph. l. c.). Et hoc est melius. Et interdum licet etiam ad vitandum scandalum pharisaicum; v. c., uxori ad vitandam gravem indignationem viri sui omittere (secluso legis contemptu) jejunia (S. Alph. III, 1034); vel, sed hoc raro propter periculum contemptus, vel scandali aliorum, sacrum die festo (Ib. 327). Dixi *Omittere:* nam si præcepta differri possint, absque incommodo gravi, ut oratio, eleemosyna, differenda sunt (D. Tho. 2, 2, 43, 7. S. Alph. II, 50).

3 S. Alph. II, 26; V, 63; VI, 453. Prol. 172, 51.

4 Less. 9, 29. Suar. IX, 3, 7. Contr. Bellarm., Tolet. etc. Alias, qui liceret ministrare his quos pestis infecit (Salm. VI, 38)?

5 S. Alph. III, 366. V. c., tabulam alii naufrago cedere (V. D. Tho. in 3, Dist. 29, Art. 5 ad 3).

6 V. S. Alph. III, 389, 391, 392. D. Tho. 2, 2, 60, 6 ad 2. V. Exod. 2, 12.

7 Lugo *De Just.* 10, 208. S. Alph. III, 390.

8 S. Alph. II, 58.

9 Laym. XIII, 5. S. Alph. II, 58. V. c., arcam reseratam relinquere. Item, si scias filium a fure sollicitari ad rem aliquam surripiendam, licet eam filio dare furi deferendam, ut cum re furtiva deprehensus capiatur, nec amplius sollicitet. Vel demum parato grave aliquid perpetrare; v. c., patriam proditurо, vel te abducturo, vinum objicere, quo ille seu materialiter (v. c. nesciens ejus vini potentiam), seu etiam formaliter (idest sciens volens) inebrietur (Less. IV, 3, 33), quod S. Alph. videtur satis probabile V, 77.

sit, si aliter a proposito removeri non potest, suadere quid aliud levius (10). Et si hoc continetur in eo quod ille destinavit admittere, utique licet, et planum est (11). Secus multi negant, quia bis peccaret is, te auctore (12): plerique affirmant, quia videris tantum eum deducere a peccato graviori; etenim neutrum suades, sed ostendis quid sit levius; quod proculdubio licitum est (13); dummodo hoc non cedat in damnum alterius (14). Sententia utraque gravis; sed illa fortassis verior (15).

DE JUSTITIA ET JURE.

Prænotanda.

103. Justitia (1) definitur: *Constans et perpetua voluntas* jus suum cuique tribuendi (2). Est virtus ad alterum (3); ejusque objectum est *jus cuique suum;* subiectivum inquam (Prol. § 22). Porro juris late sumpti triplex ordo est; reipublicæ in cives, civium in rempublicam, civium seu potius hominum inter se (4). Justitia quæ illa regit, le-

10 V. Laym. n. 7. Sanch. VII, 2, 15.

11 Salm. 10, 2, 52. V. c., ut quem vult occidere potius cædat (Lugo *De Just.* 19, 44); quam vult incendere domum potius expilet (Less. II, XIII, 19. Salm. 25, 2, 52).

12 Laym. l. c. Salm. 7, 11, 15. Ut Genes. 19, 18 et C. 1, Cau. 23, 2.

13 Sanch. M. VII, 2, 15. S. Alph. II, 57. V. c. volenti uxorem necare et adulteram ducere, suadere, ut hujus consuetudine potius uti pergat (S. Aug. in C. 9, 32, 2). Nam perinde est ac dicere *Si vis hoc facere, fac illud potius* (Suar. 10, 3, 4. Lugo, *De Justit.* 19, 46). Alias, ajunt, viatori nefas esset offerre crumenam prædoni, ne occidatur. (V. Jerem. 41, 8), quod nemo dixerit (D. Tho. 2, 2, 78, 4). Ideo nihil interest quis id suadeat, v. c. Confessarius, Pater, Judex (Sanch. 23).

14 Laym. 13, 7. Quamobrem volenti furari a Sejo pauperi nefas est suadere, ut furetur ab Osio divite (Croi. II, 225), nisi tam modicum sit hujus damnum quod caritas cogat pati. Immo paratum inferre damnum utrique, si *possis* ab utroque deducere, *debes;* adeoque non licet, salva caritate, ei suadere, ut illud inferat Osio (Sanch. M. VII, 2, 24).

15 Ex C. 4 *De Usur.* Alias parato furari Sejo (n. 13) quidni liceat suadere ut furetur Osio? Nam ostendit dumtaxat utrum sit levius.

1 Justitia *æqualitatem* (D. Tho. 2, 2, 61 ad 2); justum *æquale* (Moli. Tract. I *De Just.* et *Jur.* Disp. 12) significat: inde dicere solemus justæ partes, justa mensura, justum prœtium, justa pœna, justa petitio.

2 L. 1 *De Just.* et *Jur.*

3 D. Tho. 2, 2, 58, 2, idest circa ea quæ sunt ad alterum (D. Tho. Art. 9). Ideo nemo sibi debere quidquam dicitur; nemo sibi quidquam solvit, injuriam infert (Lugo *De Just.* I, 19). Quam proinde non is exercet qui jus suum petit, sed qui ei reddit: v. c., qui debitum solvit (Salm. 12, 1, 25).

4 D. Tho. 2, 2, aa. 5, 7. Alias, justitia ordinat partes ad totum, totum ad partes, partes inter se.

galis, quæ ista, distributivæ, quæ hæc, commutativæ nomen habet (5). *Legalis* igitur ordinat omnes virtutes ad bonum commune (6): *distributiva* versatur circa munera publica, præmia, et, ut multis placet, pœnas ab eo qui præest reipublicæ civibus decernenda (7): demum *commutativa* pertinet ad ea quæ cuique stricto jure debentur; idest circa meum et tuum (8). Legalis vix justitiæ nomen meretur; etenim nihil aliud revera est, quam *obedientia scriptis legibus institutisque populorum* (9); ideo eam prætereo. De distributiva expedita et plana res est; de sola igitur commutativa agendum est nobis.

104. Hæc verius ac brevius definiri potest: *Virtus quæ reddit unicuique suum* (10). Scilicet hujus *objectum* non est quidquid alteri ex qualibet causa debetur, sed ideo quia suum est; idest jus cujusque suum (11). Nititur identitate (12); et si huic nequit locus esse, æqualitate metitur; seu absoluta, seu (quoties res inter plures creditores agitur) relativa, idest pro jure cujusque (13): sive absolutæ locus esse non debeat, ut in jure adcrescendi; sive locus esse non possit ob inopiam debitoris, ut in creditorum concursu (14). Quamobrem non æstimatur ex personis, sed *ex re* quæ cuique debetur (15).

105. Justitiæ opponitur injustitia. Justitiæ legalis violatio leve peccatum est quamdiu non lædit graviter bonum commune, aut jus singulorum (16): distributivæ, et commutativæ, pro re nata, leve aut grave. Quæ lædit justitiam commutativam injuria proprio nomine dici

5 D. Tho. cit. art. 7.

6 D. Tho. 2, 2, 58, 5 ad 4. Unde *universalis* a veteribus dicta fuit.

7 V. Moli. Tr. 1, D. 1.

8 Suar. Opusc. *De Justit. Dei*, Sect. 11, n. 13. Lugo 1, 52. Prior legalis dicitur, quia *legum* est, uti omnes actus, ita et omnes virtutes ordinare ad bonum commune (D. Tho. 2, 2, 58, 5); altera distributiva, quia cum bona communia inter multos partimur, *tribui* dicuntur: tertia demum commutativa, quia in rebus ultro citroque *commutandis* communius versatur.

9 Tull. *De Legibus* Lib. 1.

10 Ex L. 1, § 1 *Depositi*.

11 D. Tho. 2, 2, 58, 11. Suar. 11, 3. Salm. 12, 1, 30. Alias quidni justitia sint et Caritas et Religio Deo, et pietas, Parentibus debita? *Suum* vero accipere debemus, lata significatione, quod unicuique competit; seu naturali jure, utputa pecunia *deposita* penes te, vel tibi *credita;* seu æquitate juris civilis (vel canonici) velut restitutio in integrum concessa minoribus, nuptis, etc.

12 Ex L. 3 *De Reb. cred.* Suar. 1, 52. Nempe, quoties *idem* reddi potest idem omnino reddendum est, ut in pignore, deposito, commodato etc.

13 Ex D. Tho. 2, 2, 58, 11. Lugo *De Pœnit.* Disp. 2, n. 6.

14 Cf. Latini *Elem. Jur. Civ. h. t.*

15 Wesemb. *Ad Pandect.* 1, 1, 12. Prout, v. c., in emptionibus et venditionibus, in permutationibus, locationibus etc.

16 Ex S. Alph. III, 521, junct. D. Tho. 2, 2, 66, 5 ad 3. Ut ecce si quis debitori suo vi adhibita, cum alias nequeat, vel occulta compensatione, extorqueat quod sibi debetur.

solet. Injuria heic est *Læsio voluntaria juris alterius inviti* (17). Porro jus nulli, nisi personæ, competit; ideo injuria nulli nisi personæ fit (18). Verum uti injuria facta esse dicatur, necesse est ut quis jus alterius lædat, 2° eo invito, 3° sciens volens. Ex 1° nulla mihi injuria fit ab eo qui nullum jus meum intervertit, etsi rem mihi damnosam faciat (19): et faciat animo et affectione lædendi (20): at, ex diverso, si jus meum lædit, injuria est, etsi damnum absit (21). Ex 2° non fit injuria volenti et consentienti (22), sed invitis tantum; et rationabiliter invitis (23): Demum ex 3° non tenetur injuriæ, etsi alterum læserit, qui ignoravit se injuriam facere, vel noluit injuriam facere (24), vel errans alium pro alio læsit; ut puta si Titium occiderit putans esse Cajum; vel Titii, putans Caji, domum incenderit (25). *Errans;* nam si ignorat quis ille sit, cui injuriam facit, non excusatur; ut ecce si Clericum cædat, nuptam ineat, nesciens quis ille, vel cujus hæc uxor; is enim cuicumque Clerico, cuicumque marito vult facere injuriam (26).

106. Et hæc expedita sunt: verum in jure multa erga proximum continentur, quæ in naturali, utrum justitiæ, an caritatis sint; in positivo, utrum sint justitiæ, an obedientiæ, non satis apparet. De

17 Ex L. 5 *Ad L. Aquil.*

18 Lugo 17, 76. Seu physicæ, seu *morali,* quam vocant (Prol. § 42).

19 Ex L. 21 *De A. P.* Nec ad rem pertinet, utrum hæc faciendo jure suo utatur, an minus (Ex C. 31 *De Elect.* L. 13, § 1 *De Injur.* L. 50 *Ad L. Aquil.*). Veluti si puteum aperiat, quo aperto, meus puteus exaruit, sive in suo (L. 24, § ult. *De Damn. inf.*), sive in alieno aperuerit.

20 S. Alph. III, 584. Animus opus non mutat (Prol. § 146, 17).

21 Ex L. 5 *De Injur.* Lugo 25, 55. Ut ecce si domum vel agrum meum ingreditur invito me.

22 C. 27 *De R. J.* in 6°. D. Tho. 2, 2, 66, 4. Scilicet *unicuique licet* (regulariter) *juri pro se introducto renunciare* (L. 29, C. *De Pact.*). Ait lex *pro se;* ergo in his quæ et alterius intersunt non deerit injuria. Quamobrem qui hominem volentem occidit, clericum volentem cædit, alienæ commiscet lenone marito, homicidio, sacrilegio, adulterio non caret (V. D. Tho. 2, 2, 59, 3 ad 2).

23 V. Croix III, II, 430. Ut puta si quis furetur in extrema necessitate, vel aliquem lædat ut se juste tueatur (L. 46, § 2 *Ad L. Aquil.*). Porro invitum accipere debemus, non eum tantum qui contradicit, sed et qui non consentit (L. 8, § *Invitum. De procurat.* L. 45, § *Deinde. De ritu nupt.*): adeoque et errore deceptus, et metu coactus invitus intelligitur.

24 L. 5 *De injur. Ignoravit,* utputa si rem alienam perdiderit, putans hæreditariam (L. 1, § ult. *Depos.*). *Noluit,* veluti si quem læsit casu, vel joco, vel corrigendi gratia (L. 5, § *Sutor. Ad L. Aquil.*).

25 Moli. To. III, 127, 4. Lugo 17, 75. S. Alph. III, 629. V. Prol. §§ 145, 299.

26 LL. 5, 18 *De Injur.* Nec excusatur eo quia facturus non esset, si sciret: v. c., si Clericus ille sit filius, mulier uxor sit necessarii, et amicissimi sui; quippe *interpretativa* hæc intentio, cum nihil sit nihil mutat (Lugo VII, 75).

jure naturali nihil, una certa generali regula, constitui potest; quare de eo suis locis. Quoad jus positivum, et in primis civile, nemo dubitat, eas leges quæ explicant jus naturale, vel naturalem æquitatem, justitiæ obligationem parere (27). De his quæ res, aut personas respiciunt discors Nostrorum sententia est (28): dicam plane quod sentio. Omnis imperandi potestas ex necessitate administrandæ reipublicæ metiri debet: atqui *res* nostras quodam quasi dominio legislatoris contineri necesse est, ut de his lex non inutiliter quidvis decernere possit; v. c., quæ usucapiones introducit, quæ pupillo res tutoris pignori obligat, quæ revocat alienata in fraudem creditorum etc.: nam, alias, si nullum dominii jus transfert, nullum hypotecæ jus præstat, si nihil revocat, verbis ludit. At *personas* sufficit obedientiæ vinculo obstringere, ne lex supervacanea esse videatur (29). Quæ cum ita sint, leges quæ de rebus nostris decernunt, justitiæ; quæ personas spectant, obedientiæ obligationem parere, alterum omnibus certum (30) alterum communius (31), et, si quid opinor, verius est.

107. Itaque justitiæ objectum est jus, juris autem vel nosmet, vel ea quæ nobis extra nos competunt, lege seu naturali, seu positiva. *Nosmet;* idest vita, incolumitas membrorum, libertas, dignitas; *extra*

27 Utputa, quæ hæreditatem intestato decedentis proximioribus defert, quæ cogit parentes alimenta præstare filiis *spuriis*. Quæ taxant pretia rerum, mercedes operum, quæque decernunt quando hæc solvi nihilominus debeant, aut repeti possint ob operam fortuito casu non præstitam. Quæ in integrum restituunt minores, vel dolum, aut metum passos: quæ rescindunt alienationes in fraudem creditorum factas, aliæque sexcentæ.

28 Cf. Less. II, XXX, 56.

29 Cf. Lugo 39, a n. 6.

30 Ex L. 3 *De Usucapion.* C. 3 *De Præscript.* Hinc leges coercent quasi injurium, et damnificatorem eum, qui jussus non exhibet testamenti tabulas (L. 3 *De Tab. exhib.*), qui interrogatus in judicio civili non respondet (§ 18 *De Probat.*). Et Nostri restitutionis damnant creditores chirographarios, seu personales, qui a debitoribus suis aliquid exigunt in præjudicium creditoris privilegiati, vel hypotecarii; nec ego dubito et eum damni reum esse qui, e. g., prohibet vicinum restituere in suo aggerem dejectum vi fluminis (Ex L. 25, § *quamquam. De A. P. A.* C. It. 537); qui in suo tam alte fodit, ut paries vicini stare non possit (L. 24, § ult. *De Damn. inf.* Ex C. It. 573, 575).

31 Moli. I, 83; III, 700. Less. 30, 59. S. Alph. IV, 270. Contra Navarr., Sanch., Sot. V, VII, II, etc. Et re quidem vera, adversus eum qui non præstat ea quæ personam onerant, ut puta si munus publicum detrectavit, leges animadvertunt eo quod *non* OBTEMPERAVIT (L. 1, § *Propter casum. De Postul.* L. 53 *De Re Judic.*), quod CONTEMPSERIT *jubentis auctoritatem* (L. 5 *De Judic.*). Quocirca recte Nostri communius docent, damni non teneri testem, qui in jus vocatus non ierit, aut reticuerit (S. Alph. IV, 270); qui contra Edictum Principis evehit frumentum (Bonac. *De Contr.* D. 3, Q. 2, P. 5, n. 6); Regularem, qui contra Clem. 1 *De Privil.* persuasit morituro, ne quid relinqueret huic, vel illi Regulari Instituto (Lugo 18, 95), etc.

nos, existimatio, et res. Hæc justitia lædere vetat; læsis, siquidem sola injuria irrogata est, *satisfactionem;* sin et damnum illatum, *restitutionem* exigit. De satisfactione expedita res est: de restitutione longa, implexa, difficilis. Porro restitutio ad existimationem, et res quæ in dominio nostro sunt, pertinet tota; ideo primum nosse oportet quid sint res (quid æstimatio dictum est alibi Prol. § 120); tum de acquirendo rerum dominio. Deinde ea quæ utriusque restitutionis communia sunt dispicere oportet. Post hæc singulas restitutionum species versabimus. Et hucusque de his juribus quæ omnibus competunt, seu natura, seu lege. Ad hæc sunt plerumque et alia singulis quæsita ex ultimis decedentium voluntatibus, ex pactis conventis, ex officiis ab aliis haud gratuito susceptis: ex quibus aliis, ex diverso, obligationes nascuntur; quas justitia servare jubet (32). De his omnibus igitur, favente Deo, agendum erit, paucis quidem, quia patent latissime, sed non obiter prorsus; sunt enim quotidiana, et scitu quam maxime, et præ omnibus necessaria; et præ omnibus ardua. Quæ cum primis ex jure civili expediri oportet, et ex his TT., præter S. Alphonsum, qui juris civilis peritia censentur; utputa Molina, Soto, Vasquezio, Lugone, Lessio, Azorio, Sanchez, Laymanno, Reginaldo, aliisque paucis.

TRACTATUS V.

DE REBUS, ET DE ACQUIRENDO RERUM DOMINIO

CAPUT I.

DE REBUS, DE DOMINIO, ET DE POSSESSIONE

Art. 1. De rebus.

108. Res heic dicitur: *Quidquid ejus est naturæ ut in bonis esse possit* (1). Ex his illæ, quæ sensibus attingi nequeunt, sed magis intellectu percipiuntur, *jura* (res incorporales) proprio nomine dici solent. Rerum divisio petenda est vel ab ipsarum natura, vel ex his ad quos pertinent, vel ex usibus quibus sunt destinatæ. Ex primo capite,

32 Dixi ex officiis *haud gratuito* etc. nam ex his quæ gratis obimus justitiæ obligationem non oriri, aut verius est, aut æquius certe (V. S. Alph. 11, 40).

1 Ex LL. 5, 25 *D. V. S. Possunt*, nam quæ sunt, *bona* dicuntur. Res *jure communi* distinguuntur per species et genera (L. 54, *De V. O*): *species* sunt singula corpora, quas dialectici individuos vocant; velut hic equus, hic ager. *Genera* sunt quas dialectici species appellant, velut equus, ager.

sunt vel immobiles, vel mobiles. *Immobiles (res soli)*, quæ salva earum substantia de loco in locum moveri non possunt; ut prædia omnia; nempe agri, quæ *prædia rustica*, et ædificia, quæ prædia *urbana* dici solent (2). *Mobiles*, quæ de loco in locum vi sua, vel aliena moventur. Hæ si usu haud consumuntur, ut libri, vestes, *non fungibiles;* si consumuntur, ut triticum, pecunia, *fungibiles* dici solent (3). Inter res immobiles et mobiles sunt quæ, suapte *natura* mobiles sunt, sed immobilibus accensentur; seu quasi natura sua, seu destinatione patrisfamilias, seu ex objecto ad quod pertinent (4). Verum de his viderint J. C.

109. Ex altero capite vel alicujus sunt, vel nullius. Alicujus vel humani, vel divini juris. Humani quæ profanis, divinæ quæ religiosis usibus sunt addicta. Et vel publica sunt, vel singulorum. *Publica* (quasi populica) quæ totius gentis *(Stato)*. vel omnium Christianorum communibus usibus sunt destinata; ut litora maris, portus, arces (5); templa, cœmeteria, etc. Cetera aut singulorum sunt, aut singulorum jure censentur; singulorum appellatione personis quoque moralibus usurpatis (6). Quæ alicujus non sunt, dicuntur *res nullius*. Quarum

2 L. 198 *De V. S.* Porro quidquid supra solum positum est, velut ædificia, arbores, vites, *superficies* appellatur (L. 3 *De Servit.* L. 13 *De S. R.*); quidquid subtus solum, pretio æstimabile, ut creta, lapides, ferrum, aurum, etc., *fodinæ* dicuntur; v. c. cretifodinæ, aurifodinæ etc.

3 L. 30 *De Leg.* 1, C. G. 1874. It. 1819. Idest mutua vice funguntur (L. 6 *De Reb. Cred.*). Proinde cum sic datæ fuerint ut restituantur, illæ eadem specie, istæ eodem genere reddendæ sunt. Fungibiles *constant pondere numero et mensura.* Res quæ usu consumuntur (*quarum usus in abusu est*) dici solent *res, quæ servando servari non possunt.*

4 V. C. G. 511. It. 407, Au. 293. I. VELUT NATURA SUA ea quæ immobilium partem constituunt (LL. 18, 19 *De A. E. V.*); ut portæ, tegulæ domus, pali vinearum; quamvis ad momentum (idest ut iterum collocentur) detracta (Cit. L. 19, Toull. 111, 19). II. DESTINATIONE PATRISFAMILIAS (non item conductoris, vel inquilini (Zachar. 170, 20) 1° quæ is posuit in fundo, vel quasi *instrumenta;* utputa, *cauponæ*, doliaria, vasa, ancones, calices; *vineæ* rastri, ligones etc. (LL. 13, 16 *De instrum. leg.*); vel 2° quasi *dos;* ut ecce animantia quæ fundi causa parata sunt, alvearia, stramina, stercora, frumentum ad sementem repositum (C. G. 552, It. 413); vel 3° *perpetui usus causa* (L. 222 *De V. S.* C. G. 524, It. 413, Au. 924); prout granaria in terris defossa (L. 19 *De A. E. V.*), statuæ suis ædiculis, aut basibus positæ; tabulæ, specula parietibus inclusa (cit. AA.): et ut generaliter dixerim, omnia inclusa, vel inædificata (L. 26 *De fund. instr.* leg., citt. AA.). Demum III. EX OBJECTO ad quod pertinent *jura* siquidem realia, immobilium, sin personalia (Prol. § 219) mobilium jure censentur (V. C. G. 526, It. 415, Au. 206). Fructus quoque naturales prædiorum, quamdiu arboribus vel solo tenentur; item arbores, quamdiu cæsæ, avulsæ non fuerint, immobilibus accensentur.

5 §§ 2, etc. *De Rer. divis.* C. G. 538, It. 426, etc.

6 V. C. It. 433, 435. *Personis moralibus* V. Prol. § 142 atque ideo nedum Mu-

duplex genus est, etenim vel nunquam cujusquam fuerunt, ut fera animantia; vel esse desierunt, ceu res mobiles derelictæ (7). His accedunt bona quæ Nostri vocant *incerta;* id est quorum dominus, facta solerti inquisitione, inveniri non potuit (8). Ab his distant bona *vacantia,* idest eorum qui nullo relicto herede decedunt, quippe abeunt ad Fiscum (9).

110. Demum ex postremo capite quædam *in commercio* sunt, quædam *extra commercium.* Extra commercium ea hodie accipimus, quæ in patrimonio *singulorum* esse non possunt. Ejusmodi vero sunt res publicæ, sive humani, sive divini juris (10). Nihilominus lata significatione quodammodo extra commercium esse vulgo dicuntur ea quoque, quæ emi vendi, donari, prohibentur; uti arma, venena mala, libri improbatæ editionis (11) vel non ex jure editi (12) etc.

nicipiis, sed et Provinciis, immo et *Statui,* quem vocant (Ex C. G. 2227, It. 2114). Porro res divini juris *publicæ* sunt Ecclesiæ, et cœmeteria; privati seu singulorum quæ sunt in patrimonio cujuslibet Ecclesiæ, vel Monasterii, vel Loci Pii, dummodo is auctoritate Ecclesiastica fuerit erectus (Pirhin. III, 13, 4; Schmalz. III, 13, 4): beneficia ecclesiastica, et Capellaniæ vel mere laicales, quippe sunt bona divinis obeundis addicta (Berar. J. E. U. To. II *Diss.* VI, *Append.* V, v. *Deinde*). Non item bona legatis piis satisfaciendis destinata, si ex fundatorum voluntate remanserint penes heredes. Bona quoque Confraternitatum laicalium laicalia sunt (Berar. l. c. Lucidi *De Visit.* To. III, n. 44, § 16). Porro Ecclesiæ in illius Episcopi potestate consistunt, in cujus Diœcesi (nisi fuerint exemptæ) positæ sunt (C. 10, Cau. 16, 7, 20, 6, 7 *De Religios. domib*). adeoque injussu ejus alteri concedi prohibentur (C. 20 *De jure patr.*).

7 §§ 12, 49, *De rer. divis.* C. It. 711. De thesauris infra.

8 Sot. IV, VII, l. v. *Solutio tertii.*

9 L. 1, C. *De bon. vac.* C. G. 768, It. 758, Au. 760.

10 L. 9 *De usucap.* Ex C G. 538, It. 427, 430, 2113. Nihilominus Ecclesiæ, et monumenta in Ecclesiis extructa (L. 4 C. *De Religios.*), et sacræ supellectiles (L. 21, C. *De SS. Eccles.*) materialiter consideratæ, in privato cujusque patrimonio esse possunt qualiter qualiter (Barb. J. E. U. II, 10. De Luca, *De Jure patr.* Disc. 53. Lotter. *De Re benefic.* II, IV, 14. Rot. Rom. *In Roman. Fideicomm.* 22 febr. 1717). Ideo permittitur Patrono Oratorii publici a se excitati clavem retinere (Fargna, Par. I, Can. 4, § 6; S. C. 28 maji 1864. Acta I, 598). Et emi vendique possunt (Suar. *De Simon.* XIV, 18, 23. Barbo. 7, l. c.): dum ne veneant in usus prophanos, quia *quod Deo semel dicatum est, in usus profanos amplius converti non potest.* (C. 51 *De R. J.* in 6°): Eoque magis commutari; et si altera pluris valet, hoc pecunia compensari potest (Ex C. 6 *De rer. permut.* Pirhin. III, 1, 114. Schmalz. III, 19, 37).

11 L. 4 *Famil. ercis.* L. 35, § 2 *De C. E.* D. Th. 2, 2, 169, 2. Scilicet commercium est alienandi, et acquirendi invicem jus (L. 1, § 2. *Quæ res pignor*). Ideo si quis hæc alteri promiserit, aut legaverit, nihil agit (Ex L. 34 *De V. O.* L. 49, § 2, *De leg.* 2); secus sic dederit quovis titulo, nam cum vere ejus sint, vere facit accipientis (cit. LL. 34, 49. Cf. Lugo 18, 48 etc.).

12 Zachar. § 175.

111. Rei appellatione venit, nedum res ipsa, sed etiam quidquid rei accedit, seu *accessiones;* atque ideo *fructus:* Fructus (reditus), ampliata significatione, accipimus, *quidquid res fert, vel percipitur intuitu rei:* Inde sunt vel *naturales*, vel *civiles* (13). Verum hodie hæc distinctio magis ex legibus, quam ex natura rerum, petenda est. Etenim, ex NN. LL., mercedes agri locati fructuum civilium loco sunt (14), exceptis his qui constant quota parte (v. c. dimidia, tertia) fructuum ipsius prædii (15). Naturales modo pendentes dicuntur, modo percepti: *percepti* intelliguntur statim ac separati fuerint ab ea re (solo, arbore) qua tenentur (16); inde patet quinam *pendentes.* Civiles in dies cedunt (17); nihilominus, quoad exacti fuerint, quasi pendentes accipiuntur (18). At vero *fructus non intelliguntur nisi deductis expensis* (19). Hoc autem distat inter naturales, et civiles, quod *illi* natura, hi jure constant: adeoque illi semper debentur; hi non item, nisi aut conventione, aut testamento aut lege statuti fuerint (20).

112. Hucusque de rebus: Porro omnes res pretio, seu pecunia æstimantur (21). *Pretium* dicitur *quanti res omnibus valet* (22); *omnibus,* quia *rerum pretia non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur* (23). Metitur autem regulariter 1° ex mercium copia, vel inopia; et 2° ex dantium, vel accipientium numero (24).

13 L. 62, *De R. V.* LL. 34, 36. *De Usur.* C. G. 547 etc. It. 444, Au. 405 *Naturales* qui renascuntur (L. 8, § *Si vir. Sol. matr.*). Ut puta poma, virgulta, fœtus pecorum, lana, lac, etc. (*mere naturales*); fruges et sata omnia (*industriales*). His ex NN. LL. accedunt fodinæ (C. It. 444. Ex C. G. 598, contra cit. L. 8); dummodo institutæ (*aperte*) sint (C. It. ex 494, ex 598, Durant. IV, 550). *Civiles* pensiones ædium, navium, vecturarum, usuræ. *Reditus* (L. 7 *De Us. leg.*).

14 C. G. 584, It. 444. Contra L. 52 *De Petit. hered.*

15 Toull. III, 400. Prohud. *Usufrutto* II, 95. Zachar. 195, 7.

16 L. 48 *De A. R. D.* Tametsi nondum avecti, aut collecti fuerint (L. 77 *De R. V.*); et quamvis casu deciderint (C. G. 485, It. 480, Au. 330).

17 Ex L. 24 *De Usuf. lega.* C. G. 586, It. 481.

18 Ex L. 1, C. *De Petit. hered.* Zachar. § 195.

19 L. 1, C. *De fruct.* Nempe eorum *quærendorum, cogendorum, conservandorumque gratia factis* (L. 39, § *ult. De Petit hered.* C. G. 548, It. 445). Dividuntur autem in singulos annos, duodecim partibus factis (LL. 7, 8, *Sol Matr.*). Sed annus varie ex rebus, vel ex moribus regionum computatur: in dubiis æquum est a januario initium capere.

20 L. 62 *De R. V.* L. 121 *De V. S.*

21 L. 1 *De C. E.*

22 L. 33 *Ad L. Aquil.* Quanti autem valeat ex usu earum magis, quam ex utilitate, æstimatur D. Tho. 2, 2, 77, 2 ad 3. Regin. 25, 279. Lugo 26, 42.

23 L. 63, pr. *Ad L. Falcid.*

24 Ex cit. L. 63, § *ult.* Ideo, v. c. in transitu exercitus res pluris veneunt; contra, sub exitum nundinarum, dilapsis emptoribus, vilius emuntur (Laym. *De*

Nec cujusvis arbitrio metitur, sed vel publica auctoritate, vel æstimatione vulgi: inde est legitimum, et vulgare (25). *Legitimum* consistit in puncto: hoc præsumitur justum quamdiu ex circumstantis, postea forte mutatis, aliud non appareat (26). *Vulgare* quadam latitudine continetur, et in summum, infimum, et medium diducitur: summum est ultra quod non potest res vendi, infimum citra quod non potest emi sine injustitia: quod tenet inter utrumque dicitur medium (27). Pretia verum variant pro tempore et locis.

113. *Pecuniam* hoc loco accipimus numeratam, seu nummos (28). Nummorum potestas est vel intrinseca, seu naturalis; vel extrinseca, seu imposititia; illa ex materia, hæc ex lege æstimatur. Intrinseca augetur, minuitur, (prout mercium) ex metallorum copia, vel inopia; adeoque (ut mercium) variat pro tempore, ac locis (29): extrinseca minuitur, augetur sola Principis voluntate; cum nempe veterum nummorum valori aliquid detrahitur, aut superadditur, solo nutu ejus, qui Remp. administrat; vel nummis eodem pondere, sed ex deteriori materia percussis, idem valor imponitur (30). Utraque non ex substantia sed ex quantitate æstimatur (31); præsenti inquam (32): atque ideo licet tibi eam dependere ex præsenti valore, tametsi scias, solus forte, brevi depretiatam, vel proscriptam iri (33). Et si schedulis,

Pact. XVIII, 8). *Regulariter;* nam interdum ex aliis quoque circumstantiis metiri solet (Laym. Lib. III, Tract. II, Cap. IV, 2): ideo, v. c., minimi fiunt res quæ perituræ timentur, ut puta in incendio, in direptione urbis, in latronum incursu (Lugo).

25 Lugo 26, 38.

26 Less. II, 21, 7. Lugo n. 58. S. Alphon. III, 803.

27 D. Tho. 2, 2, 77, 1. Verum quanta hæc latitudo esse debeat, nulla certa regula definiri potest: sed profecto in rebus pretiosis major est, in vilioribus minor (S. Alph. III, 804).

28 V. LL. 5, 178, 222. *De V. S.* Alias pecunia *patrimonium* significat (L. 50 *De V. O.*).

29 V. Lugo 16, 25 *Pro tempore.* Scilicet, post repertas Americas, quantum apud nos crevit nummorum copia, tantundem eorum valor decrevit. Lud. Molina refert, ea quæ 80 ann. antea emebantur, vel conducebantur uno, tunc temporis (exeunte circiter sec. XVI) emi, aut conduci quinque, vel sex (*De Just.* Tr. II, D. 685). Et Lugo testatur, quinque ducata, ætate Soti (idest ab ann. circiter centum) æstimata pluris fuisse quam ætate sua decem (Lugo 10, 178). Et sic paullatim eo deventum est, ut superiori sæculo auri argentique copia jam octuplum penes nos circiter creverit, et valor nummorum tantundem decreverit V. (Ant. Genov. Dieces. Lib. 1, Cap. 14, § 20). *Pro locis:* quem enim latet in America pecuniam numeratam minoris esse quam in Europa? Et in Europa minoris Londini, quam Parisiis, Parisiis, quam Romæ?

30 V. Less. II, 23, 34. Lugo 28, 5. Interdum schedulis quoque, seu tesseris mensariis, nummorum valor imponitur, uti penes nos hodie.

31 L. 1 *De C. Empt.* L. 94, pr. *De Solut.*

32 C. G. 1895, It. 1821.

33 Cf. Less. II, 21, 44. Lugo 25, 128.

seu tesseris mensariis nummorum valor per legem fuerit impositus, pro nummis quibuslibet (sive argenteis, sive aureis) æstimantur: sed nemo cogitur eas accipere, nisi lex id quoque jusserit nominatim (34).

Art. 2. De dominio.

113 *bis.* Dominium definitur: *Jus quo res nostra est* (1). Planius: *Jus de re corporali pro lubitu, regulariter, utendi ac disponendi* (2). Constat igitur jure utendi ac disponendi, et hoc *plenum* dominium est. Utroque hoc jure inter duos separato, dominium ultro citroque *semiplenum* fit (3). Utrumque vel perpetuum est, vel revocabile: *perpetuum* quod sine voluntate nostra per se a nobis abire non potest; *revocabile* quod abire speratur si conditio aliqua extiterit (4). Dominium suapte natura est, adeoque in dubio præsumitur, plenum et perpetuum.

114. Principio igitur quisque re sua pro lubitu *utitur*. Rem accipere debemus, etiam rei accessiones, nam quod rei meæ accedit, regulariter meum est (5). Et in re soli quantum præterea inferius superiusque tendit (6). Proinde mihi jus est 1° quantumlibet et supra plantare, inædificare (7); et subtus effodere, et si in tuo fundo aqua erumpat, quæ in meo venas habet, has incidere et fontem avertere (8): aquam, quæ in meo oritur, continere, vel alio divertere (9). 2° Prædia mea colere qua cultura maluerim (10). Nec obstat si utendo re mea

34 Merlin, Zachar. 318, 7.

1 Voet 6, 6, 1. Inde *proprietas,* quasi propria res.

2 Ex L. 21. C. *Mand.* C. G. 544. It. 436. Au. 362. Rei *corporalis*, quia incorporalium non dominium, sed *jus* intelligitur (§ 108).

3 Voet l. c. Cujus duo genera; rei *dotalis,* et *vectigalis*. Et quod uxori competit, *naturale;* quod viro, *civile* (hanc distinctionem NN. LL. verbo tenus prætereunt): quod ei qui dat in emphyteusim, *directum;* quod ei qui accipit, *utile* dici solet.

4 L. 66 *De R. V.* Adeoque ex causa quæ ei titulo inest, ex quo in nos transiit (V. Zach. § 196, 4): sive uti ajunt, *ex causa primæva,* seu pacto, seu jure insit, ut puta res empta cum pacto revenditionis, vel a minore.

5 LL. 7, 9. *De A. R. D.* C. G. 546, It. 443. V. C. Au. 404, etc.

6 Ex L. 14, § 1 *Si Servit. vindic.* LL. 8, 9 C. *De Serv. et aqua.* C. G. 552, It. 440. Et in primis fodinæ, et superficies (§ 108, 2).

7 LL. 3, 8, 9 C. *Eodem.* Ædificare; nempe vel in ipso confinio (C. It. 570).

8 L. 21 *De A. P. A.* L. 20 *De S. U.* L. 26 *De damn. inf.* Et aquam immittere in fundum vicini, refuso damno (C. It. 600. V. Zach. 235, 45).

9 Ex L. 10 C. *De Serv. et aqua.* C. It. 653. Dum ne ea egeat oppidum, vel suburbium aliquod (Ex L. 14 *Quem serv. amitt.* C. G. 643, It. 542). Et dum ne eas divertat perdendi causa, vicinis prædiis utilem (C. It. 545).

10 L. 3, § pen. *De A. P. A.*

forte alteri noceo (11) quoties alias re mea uti nequirem (12), quia per accidens noceo (13); dummodo loci naturam non mutem (14). Demum 3° possum re mea alios prohibere (15); ac proinde mea prædia sepire (16); vetare ne quis in eis quid immittat, projiciat, infundat (17); aucupetur, consistat, eat (18). Si arbor vicini in meo fundo radices egerit, possum eas succidere (19); si ei impendit cogere eum possum, ut ramos cedat (20); et si ventus in meum illam inclinavit, possum cogere ut adimat (21).

11 L. 1: § *Quod si aliter De A. P. A.* S. Alph. II, 569. V. *Secunda ratio.* V. c., si ædes meas altius tollam, et luminibus vicini officiam. (L. 26 *De damn. inf.*); si ex agro pratum fecerim, et cœperim assidua irrigatione nocere vicino, (L. 3, § pen. *De A. P. A.*); vel ex prato agrum, et per sulcos aquarios, vel porcas, aqua ad inferiorem defluat; dummodo rite colam (Cit. § *Quod si aliter*).

12 L. 1 *Quod si aliter. De A. P. A. Quoties* etc. Itaque si, v. c., aqua pluvia noceat, non naturaliter, sed ex opere manufacto, v. c., ex sulcis aquariis, si quidem sine his arare et serere potuissem, teneor damni; licet colendi agri causa videar fecisse (cit. L. 1, § *Sed si quis arare*). L. 24 *Eod.* Pardess, *Servitù*, § 86.

13 V. Lugo 11, 81. S. Alph. III, 632. Scilicet *loci natura nocet* (L. 9 § *Hunc* 14, *Eod.*).

14 L. 2 § *Ait enim De A. P. A.* Teneor igitur damni si ex agro pratum fecerim, et locum complanaverim, quo facto aqua citior ad vicinum decurrat (L. 3 § *si vicinus Eod.*): si salicta plantem, et ob id aqua restagnet, et ea aqua vicino noceat. (L. 1, § 6 *Eod.*). Sed an possim rem, vel locum in pristinum restituere, si hoc noceat vicino? v. c., si inde aqua naturaliter ad inferiorem agrum decurrat? Utique, si in pristinum restitutio fit operis manufacti (L. 1 *sed etsi vicinus De A. P. A.*); non item si natura loci ipsa per se mutata fuerit, velut chasmate, terremotu etc. (L. 2, § *Apud Namusam. Eod.*). Ceterum nemo nocet ei quem lucro, quo utebatur, prohibet (L. 26 *De damn. inf.*): ut ecce si divertat aquam quæ e suo in alienum naturaliter defluit.

15 L. 11, C. *De Servit.* C. Au. 362, It. 438.

16 Ex § 12 *De R. D.* C. G. 647, It. 422. Nisi servituti *pecoris pascendi* nominatim (Ex L. 4 *De S. R.* Pardess., Salviat. § 131), vel compascuis (V. C. It. 682) sint obnoxia.

17 L. 44 *De Injur.* Velut aquam lapides, fragmenta, et ne fumum quidem (L. 8 § Aristo. *Si serv. vind.*). Hinc nemo cogitur in prædio suo, sive rustico, sive urbano stillicidium vicini recipere (Ex § 1 *De Servit.* C. G. 681, It. 591). Immo nec in suo vicinus immittere potest, si exinde in meum defluat; nisi forte, uti ex tecto, ita ex agro, aqua in meo naturaliter deflueret (Toull. III, 538. Demol. 589. Pardess. 213): vel nisi via publica intercedat (Citt. AA. 681, 591).

18 L. 16 *De S. R.* L. 13 *De injur.* L. 11 C. *De Serv. et aqua* C. It. 712.

19 L. 6 *De arbor. furt. cæs.* C. G. 672. It. 582. Au. 422. Et, verius, *quandocumque,* quippe jure dominii quisque fodit in suo (Pardess. *Servitù*, § 197).

20 Cit. LL. Exceptis oleis, jure nostro (C. It. 582). Et hoc etiam, verius, *quandocumque,* quia vix definiri potest quando usucapio procedere incipiat (Durant. V, 398. Pardess. § 196. Prohud. Zachar. 242, 2. Contra Tropl. *Prescriz.* 1, 547).

21 L. 2 *De arbor. cæden.* Item si radices arborum fundamentis ædium periculum afferant (L. 1 C. *De interdict.*).

115. Deinde unicuique licet de re sua pro lubitu *disponere* (22): ideo possum eam locare, distrahere, pignori, aut servituti obligare. At vero, si resolubile dominium est (§ 113 *bis*, 4), resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis (23). Possum et perituram derelinquere (24): adeoque cogi non possum quidquam facere servandæ ejus causa (25): tametsi illam derelinquendo, vel ea non utendo alteri noceam: nisi forte damnum ex opere meo antea manufacto initium capiat (26). Eoque minus cogi possum rem meam alteri alienare, jus meum alteri cedere nisi publicæ utilitatis causa (27). Atque, ut uno verbo dixerim, jus nostrum ibi desinit ubi incipit lædere jus alterius.

116. Nihilominus jura dominii coercentur jure naturali publicæ utilitatis gratia: quod tamen in æstimatione juris civilis positum est; ipso autem jure civili vel sola æquitatis causa. Nam interdum cogit dominum pati vel non facere aliquid in suo I cum alius id opus habet suis rebus, non quidem prosequendis, hoc enim justitiæ, non æquitatis est (si quid opinor), refuso damno (28): verum servandis, tuendis (29): vel II propter utilitatem prædiorum vicinorum, et hoc nomine nonnunquam vicinum etiam facere cogit, et re sua cedere: sed III ipsis quoque creditoribus concedit revocare quæ a debitoribus in

22 L. 21 C. *Mandat.* Ibi; *Unusquisque est rei suæ moderator et arbiter.* Eaque uti et abuti potest (L. 28, § *Consuluit. De Petit heredit.*).

23 L. 31, *De pignor.* Adeoque servitus v. c. imposita ab emphyteuta super re vectigali, vel a marito super prædio dotali, finita emphyteusi, soluto matrimonio, evanescit. L. 5 *De fund. dot.* C. It. 665.

24 L. 28, § *Consuluit De Petit hæred.* Quamobrem si, v. c., aggerem, qui in fundo meo erat, vis aquæ dejecerit, vicinus cogere me non potest ut illum restituam (L. 2, § 5 *De A. P. A.*). Sed, si ipse restituerit, impensas pro rata lucri ei refundere debeo ex C. It. 537, etc.

25 Ex L. 29, C. *De Pactis*, et cit. § *Consuluit.*

26 Ex L. 24, § 4. L. 40 *De damn. inf.* Puta si non refecerim labentia ædificia, fossas non purgaverim (L. 2, § 1, *Eod.*).

27 L. 12, C. *De C. E.* C. G. 545, It. 438, Au. 355: *Quod nostrum est sine voluntate nostra* (regulariter) *in alium transferri non potest* (L. 11 *De R. J.*).

28 Utputa si vis fluminis rem tuam in meum fundum detulerit (L. 9, § 1, *Damni inf.*); aut examen apum ex alveo tuo avolaverint et in arbore meo consederint (§ 14 *De A. R. D.* C. It. 713, Au. 384). Scilicet quamdiu tua jura manent integra perabsurdum est, te ea ex jure vindicare non posse. Nihilominus si ejus prosequendæ tempus in lege definitum sit, ut in cit. L. un. *De gland. legen.*; et ut AA. 713, 384; eo denique elapso dominium amittitur.

29 L. 2, § *Quamquam De A. P. A.* Ex L. 9, § 1, *Damni inf.* L. un. *De gland. legen.* C. It. 592. Itaque si, e. g., vicinus aggerem vi fluminis dejectum restituere velit, sive in suo, sive in meo; aut reficere labentia ædificia (cit. § *Quamquam* L. 39 *De damno infecto*), quominus hoc nomine per meum eat, in meo consistat, prohibere non possum; dummodo damni, si quod forte dederit, repromittat (L. 9, § 1 *Eod.* L. un. *De glan. legen.* C. It. 1. c.).

fraudem ipsorum gesta sunt: et (quod NN. LL. est introductum) juribus *eorum* uti, cum id opus est juribus propriis sarctis tectis servandis (30); exceptis his juribus quæ personæ cujusque privative cohærent (31). Quæ heic attigisse sufficiat.

117. Sed quæri potest, utrum leges hujusmodi, quæ, sola æquitatis causa, coercent jura dominii, extensivam interpretationem recipiant; adeoque utrum ego possim, salva justitia, uti jure meo cum id sola æquitas naturalis, non lex vetat, et in primis, an id possim eo facto quod mihi nihil profuturum, tibi vero nociturum sit? Etenim *malitiis indulgendum non est* (32). Et quando sola damni causa nullum jus tribuit (§ 105, 19), palam est injuriæ mecum agi non posse (33); tametsi (verius) id faciam animo et intentione nocendi (34), quippe hæc opus non mutant (Prol. § 153, 18). Tantum in controversiis quæ moventur circa usum aquarum, quia hoc interest agriculturæ et industriæ, atque ideo Reip. interest, fas est judici statuere inter partes quod bonum et *æquius* putaverit (35).

APPENDIX.

De Communione seu condominio.

118. Restat ut videamus quid juris sit in re communi. Res communis dicitur quæ plurium est (1). In re communi valent regulæ.

30 C. G. 1166, It. 1234. V. c. ad præscriptionem impediendam. Nempe quatenus ipsorum *interest*. Hac re si quid obtigerit debitori, v. c., legatum, hæreditas, isque ei renunciaverit, poterit a creditore acceptari debitoris nomine (Contra L. 6, *quæ in fraud. credit.*); non ut ipse legatarius vel hæres fiat, sed quatenus sibi debetur (C. G. 788, It. 949). Nec ulla jurium cessione, secus ac ex jure communi, opus habet.

31 L. 7 *De except.* cit. AA. 1166, 1234. Cujusmodi sunt v. c. jus agnoscendi liberos, rescindendi donationes ob ingratitudinem (V. Zach. § 312, 13, etc.). Verum quæ sint hujusmodi jura, et utrum ea sint quæ debitori competunt quasi patri, marito etc., negocium est penes J. C. implexum, difficile. Negantium sententia *penes* nos videtur verior (Ex C. It. 137).

32 L. 39 *De Rei Vindic.*

33 L. 2, § *Quamquam.* L. 21 *De Aqua pluv. arc.* V. Sot. IV, VI, 3. *Ad sextum:* Sanch. M. III, 18, 29; S. Alph. III, 584. V. *secunda;* Ut ecce si prohibeam te per meum ire, vel ex fonte qui in meo oritur haurire aquam; si in domo mea puteum aperio, quo aperto venæ putei tui præcisæ sunt (L. 24, § ult. *De damn. infer.*). Et, via publica ruina vel impetu amissa, cum eo qui in suo ire vetat, ubi lex id non permittit, reor damni agi non posse.

34 Sot. IV, VI, 3; S. Alph. III, 584.

35 C. G. 645. It. 544. *In controversiis* etc., ergo alias non licet. *Judici,* atque ideo si alius hoc definierit, conscientiam non obstringit.

1 V. LL. 30, 31. *Pro Socio.* Utputa si duobus simul legata fuerit, vel a duobus

Quod pro parte meum est totum meum est (2): et nihilominus. *In re communi melior est conditio prohibentis* (3). Ideo (ex 1°) de ea disponere in abstracto cuique pro sua parte jus est (4): at (ex 2°) in concreto jus est nemini (5). Nec novi aliquid in ea fieri potest altero invito, ne in melius quidem (6); nisi forte necessarium ad refectionem (7), aut alteri nihil omnino nociturum (8). Hæc quoad proprietatem, nunc dispicienda sunt usus, administratio, refectio. I. Ususquisque debet uti re communi pro cujusque rei destinatione: more boni patrisfamil., et sic ut ne impediat alterum ea uti (9). II. Res communes administrandæ sunt ex communi consensu: sed in eis elocandis prævalet consensus dominorum, seu domini, majoris partis; nisi judex aliud æquum censuerit (10). Demum III refectio est communis omnium pro rata (11): nisi aliquis malit partem suam derelinquere (12).

119. Hæc generatim: in muro vel arbore communi sunt quædam specialia. Principio sciendum est, parietem inter duas ædes, vel cavædia, vel hortos, communem præsumi (13): scilicet pro indiviso; quæ verior sententia videtur. Itaque in muro communi nemo utique potest fenestras aperire (14); ei fistulam aquariam adjungere (15), secundum illum aliquid noxium, utputa sterquilinium, habere (16):

simul empta. Et duobus modis dicitur communis; *pro diviso*, ut lapis qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu non fuerit exemptus: vel *pro indiviso*, cum singuli intellectu magis partes habent, quam corpore; ut equus, acervum frumenti, grex (L. 8 *De R. V.*).

2 L. Recte 25 *De V. S.*

3 C. 55 *De R. J.* in 6°.

4 Ex L. 69 *Pro Socio.* L. 3, C. *Comm. divid.* C. Au. 828, 829, It. 679.

5 L. 28 *Comm. Divid.* C. It. 677. *Prohibendi potius quam faciendi jus socio est* (L. 11 *Si Serv. vindic.*).

6 Cit. L. 28. C. It. 677. Sed si socius, cum poterat, non prohibuit, alter ut opus tollat cogi non potest (cit. L. 28).

7 Ex L. 4 C. *De Ædif. Priv.*

8 LL. 12, 18. *De Servit.* At scalam ad parietem communem habere licet, quia removeri potest (L. 18 *De S. U.*). Eoque magis licet parietem communem incrustare, depingere (L. 12 *Eod.*), quia nihil mutat.

9 Ex LL. 10, 16. *De Usufr.* § 9. *De Rev. Divis.* C. It. 675.

10 C. It. 678, Au. 836.

11 Ex L. 22 *De Damn. inf.* C. G. 655, It. 548, 676.

12 Ex L. 6, § 2. V. *Denique. Si Serv. Vindic.* L. 70, *De Usufr.* C. G. 656, It. 549, 561, 676. Sed si quid deterius factum sit culpa sua, hoc sarcire prius debebit (Ex L. 71 *Eod.* C. It. 549, § 1).

13 Ex L. 7 § *ult. De A. R. D.* C. G. 653, It. 546, Au. 854.

14 L. 39 *De Serv. Urban.* C. G. 675, It. 583.

15 LL. 12, 18 *De Serv. Urb.* C. It. 573, §§ 1, 2, C. Au. 855.

16 L. 17, § 2, *Si Serv. Vindic.* C. It. 574. Immo nec furnum, nec caminum adstruere (L. 12 *De S. U.* C. G. 674, § 1, C. It. l. c.).

at hodie licet in eo tigna immittere; vacuum aliquid, utputa armadium, facere; superimponere, et altius tollere (17). Dummodo per totam tollat muri latitudinem (18), nec muro communi, aut alias condomino noceat (19): et refusis damnis, si quæ interim vicino intulit (20). Sed nec injussu alterius hæc facere potest: alias, aut docere debet non noxium opus esse, aut cessare, vel opus tollere (21). Plus quisque potest cogere vicinum reficere, vel construere communibus sumptibus parietes qui in urbibus vel suburbiis separant ipsorum domos cavædia, pomaria. Quin potest eum cogere, nisi obstent pacta conventa, cedere sibi partem muri, si quam communibus ædibus superimposuit (22).

120. Quoad arbores, harum communio jamdiu ex trunco (non, ut jure communi, ex radicibus) æstimatur: proinde quæ sunt in confinio positæ communes intelliguntur (23): nempe quæ in sepibus sunt (quæ communior sententia est) æquis partibus; etsi uni prædio forte proximiores sint (24); quæ alibi, qua parte in prædio cujusque sunt (25); sed quisque cogi potest eas succidere; exceptis his quæ pro limitibus agrorum sunt (26).

121. Post hæc videamus quid juris sit, si plures sint earumdem ædium, alii superiorum, alii inferiorum partium, domini. Itaque murorum quibus ædificium regitur, tecti, scalarum et cujusvis aliæ rei communis, ut puta vestibuli putei, solarii, communis refectio est, pro valore cujusque partis (27): sed unusquisque fornices extruit,

17 C. G. 655, etc. It. 551, 555. Et, si altius extulerit, suum est, quamdiu alter communionem ejus non petit (Pard. 12, 11): at in eo fenestras quascumque immittere jure nostro prohibetur (C. It. 586).

18 Demolom. n. 143.

19 Pardess. n. 173; Durant. 330.

20 Ex C. It. 554, 557. Veluti si habitatores migraverint (L. 37 *De Damn. inf.*).

21 Ex C. G. 662, It. 557.

22 C. G. 660, 663, It. 551, 557. V. C. Au. 555, 558. Ad ultimum heic admonendi sumus, ex NN. LL. jus esse vicino muri alieni communionem petendi, vel ejus partis (C. G. 661, It. 556); nisi forte obstet servitus muro quæsita (Zach. § 239, 3); velut prospectus (Ex C. It. 584). Sed tota qua sua proprietas late patet (etsi non tota qua superius inferiusque tendit) petenda est (C. It. 556). Immo, et ejus muri qui citra sesquimetrum ab agro vicini extructus est, licet antea extructi; *lex non distinguit* (exceptis ædificiis publicis), nisi dominus malit suum ædificium ad confinium usque producere (C. It. 571, § 1).

23 L. 8 *De A. R. D.* C. G. 673, It. 569, Au. 421. Nempe pro diviso (L. 7 in fi. L. 8. *De A. R. D.*); atque ideo fructus unicuique competunt ex regione cujusque prædii (Durant. V, 376).

24 Pardess. n. 189. Marcad. Art. 673. Toull. II, 406; nempe sepes communis præsumitur utriusque prædii. C. G. 670, It. 588, Au. 854.

25 L. 84, *Pro soc.*

26 C. G. 673, It. 569. Et his quos quis per usucapionem suos fecerit.

27 C. It. 562. Valorem accipere debemus quanti res valet *per se*, ac si rudis

quibus tegitur; vel desuper pavimenta sternit, quibus ambulat (28). Quid si alter, reficiendo, alteri damnum, vel incommodum præstet? Et si necessariæ refectiones sint, is pati debet, secus sin voluptariæ, vel factæ uberioris commoditatis gratia (29). Cæterum cuique integrum est, si nolit reficere, partem suam, derelinquere (§ 120, 12). Demum ei, qui partis superioris ædium dominus est, non licet, sine aliorum consensu, eas altius tollere; quamvis crepidine, aut lorica, sepire liceat (30), si nihil noceat.

122. Heic non abs re erit de aqua profluente aliquid addere. Principio igitur aqua profluens, dummodo naturaliter profluat, et sine opere manufacto, excepta ea quæ publici (§ 112, 9) juris est, vel potius ejus usus, eorum est, qui prope ripas prædia possident (31). Hac re licet eis illam, interea dum defluit, derivare ad suos agros irrigandos (32), vel ad opificia exercenda (33): nempe, alteri sine alterius injuria (34); ac proinde dum ne cursum ejus deflectant, perturbent (35). At si per agrum tuum *naturaliter* interfluat, poteris interim ea uti cujusvis rei, etiam amœnitatis gratia (36), et cursum ejus perturbare, deflectere etc.: quippe nulli facis damnum, injuriam. Sed ea lege, ut illi eam quæ post usum superest, si quid superest, in profluentem: tu profluentem ipsam, cum ex tuo prædio elabitur, ordinario et assueto suo corsui restituas (37). Scilicet ut inferiorum agrorum domini, uti incommoda, ita et commoda sentiant aquarum prope defluentium (38). Sed satis hæc, et e diverticulo redeamus in viam.

123. Ad ultimum, igitur, unicuique licet rei communis quandocumque divisionem petere, nisi agatur de re singulari omnibus necessaria (39);

foret; et non si tectoriis, picturis, etc. exornata sit (Toull. II, 223. Pard. n. 193).

28 C. G. 664, It. 562. Pavimenti vero appellatione contineri et laquearia et tabulæ et tigna, quibus superstructa sunt docent J. C. (Toull. III, 224. Pardess. n. 193. Demol. XI, 429. Mazzo. III, 104).

29 Durant. V, 344. V. C. It. 564.

30 C. It. 564.

31 Ex § 2 *De A. R. D.* C. It. 563. Proud. IV, 421. Durant. ad Lib. II, Tit. IV, § 206.

32 C. G. 644, It. 543. Et pro modo possessionum dividenda est (L. 17 *De Servitut. Urb.*), nisi aliud judex æquum putaverit (Ex C. G. 645, It. 544). Duo heic controversa sunt: 1° Utrum is qui nequit ex sua ripa eam derivare, possit ex ripa vicini (V. Mazzo. *Comm.* II, 138). 2° Utrum ad agros dumtaxat contiguos, an etiam ad alios eam ducere possit, procul positos.

33 C. It. 543, 613, 614.

34 L. 17 *De Servit. Rust.*

35 Demolom. n. 144. Et refusis damnis, si quo opere manufacto a ripa ad ripam in medio fluminis utendum sit (C. It. 613).

36 Ex C. G. 644, § 1, C. It. 543, § 1. V. L. 3 *De Aq. quotid.*

37 C. It. 543.

38 Ex L. 8, C. *De peric. et comm. R. V.* L. 1 § *Denique De A. P. A.*

39 LL. 4, 19. *Comm. divid.* Velut puteo communi, aut vestibulo duarum ædium.

quamvis convenerit (40); aut testator jusserit (41), ne divisio fieret. Nihilominus pacisci potest, ne divisio intra certum tempus, penes nos ne in decennio proximo, fiat (42); et testator vetare eam permittitur quoad hæres natu minimus 22 ætatis annum impleverit (43). Quomodo autem sit facienda de hoc alibi dicendum erit. Divisione facta perinde est, ex NN. LL. ac si res, quæ cuique obtigerint, ejus fuissent ab initio, quasi nunquam aliorum sociorum factæ. Quamobrem divisio penes nos, non transfert rerum divisarum dominium, sed ostendit, cujus illæ fuerint ab initio (44).

Art. 3. De possessione.

124. Possessio lata significatione est: *Rei, jurisve detentio, vel usus.* Scilicet in naturalem et civilem diducitur: naturalis ejus dicitur qui *alieno;* civilis ejus, qui *suo nomine* rem detinet, jure utitur (1). Hæc (de qua solum hic) definitur. *Rei jurisve alicujus detentio vel usus animo domini* (2). Ex quo patet ea solum possideri posse quæ in patrimonio nostro esse possunt (3).

40 L. 4, § 1, *Eod.* C. G. 815, It. 681, Au. 830, 832.

41 C. It. 984. Jure Gallico non satis constat (V. Zach. 197, 15).

42 C. It. 681, Gallico in quinquennio Art. 815. V. C. Au. 830, 831, 832. Sed *eo elapso* prorogari potest ad aliud decennium (quinquennium etc.): quod si illo nondum elapso prorogatum fuerit, a die prorogationis, ne fraus legi fiat, computatur (Toull. IV, 406. Durant. VII, 81).

43 C. It. 984.

44 C. G. 883, It. 1034. Vulgo dicitur. *La divisione è dichiarativa, non traslativa di proprietà.* Secus ac jure communi et Au. 847, quo instar venditionis (L. 1, C. *Comm. Utriusq. jud.*), seu potius permutationis (L. 20 § 3. *Famil. ercisc.*) erat. Hac re si Titius commune prædium, nondum facta divisione, vendiderit, hypotecæ, aut servituti obligaverit, et divisione serius facta obtigerit Sejo, jure communi venditio, hypoteca servitus, pro Titii portione, rata manent (L. 1 C. *De comm. rer. alien.* L. 7 C. *Comm. utriusq. judic.*), NN. LL. penitus evanescunt Zach. 52, 61).

1 L. 23 § 1 *h. t.* (*De Aquir. possess.*). Porro quoties possessio simpliciter dicitur, civilis, regulariter, intelligitur.

2 Ex L. 115 *De V. S.* C. G. 2228, It. 685, 686, Au. 309. *Detineat.* etc. sive per se, sive per alium; v. c. inquilinum, fructuarium (L. 3 § *Sablus h. t.*): scilicet, *is possidet cujus nomine possidetur* (L. 5 *De interdict.*). *Animo* etc; idest ut rem detineat quasi suam, jure quasi suo utatur, adeoque suo nomine (L. 2 C. *h. t.* C. G. 2134, It. 685, Au. 309). Proinde is qui facit aliquid jure vicinitatis, vel familiaritatis, v. c. qui amici fundum ingreditur, qui aquam attingit ex puteo vicini, *non videtur possidere* (L. 41 *h. t.* C. G. 2232, It. 688, V. Au. 313. Ceterum unusquisque præsumitur suo nomine possidere, nisi alieno possidere cœperit (Ex L. 11 *De petit. hered.* C. G. 2230, It. 687). Dixi *animo*, (et non *opinione*) domini, nam et fur possidet (L. 1 *De vi arm.* L. ult. *Quemad. Serv. amitt.*).

3 L. 29 *h. t.* C. Au. 311, It. 690. Proinde nemo res *publicas* (§ 109) seu humani

125. In eo qui possidet tria dispicienda sunt 1° quo titulo, 2° quo modo, 3° qua opinione possideat. Inde possessionis divisio in justam et injustam; vitiosam et non vitiosam; bonæ vel malæ fidei. Possessio *injusta* est quæ nullo justo titulo nititur (4): *vitiosa* ejus qui vi aut clam ab adversario suo (5), aut precario (non suo nomine) possidet (6): inde patet quæ sit *justa*, quæ non *vitiosa*. Demum *bonæ fidei vel malæ fidei* (7). Fides, heic, animi nostri opinionem significat (8): itaque possessor *b. f.* est is qui putat, eam rem quam possidet suam esse (9); quamvis erret in jure (10), et careat titulo (11): contra *m. f.* is qui scit, aut putat esse alienam (12). Quid si dubitat, dubio inquam probabili et gravi (13)? Sane Nostris *b. f.* est opinio prudenter, probabiliter existimantis rem suam esse (14); ideo *bona fide* is possidere intelligitur, qui bona conscientia (15), idest sine peccato letali (16), rem detinet, jure utitur. Quamobrem si is dubitat dubio practico, est possessor *m. f.* tum canonicæ, tum civilis: sin tantum speculativo pos-

(L. 6 pr. *De C. E.*) seu divini juris (L. 30 § 1 *h. t.*) possidere potest: nec laicus, v. c. jus decimandi (C. 7 *De Præscript.*).

4 Savigny, *Del possesso* § 8, Makeld. § 225, Haimb. § 182.

5 Makeld. Haimb. ll. cc. Idest ab eo a quo controversiam metuit (L. 6 *h. t.*). Proinde si huic nullam vim fecit, si non clam ab eo possidet, non erit vitiosa possessio, licet vi ab alio, aut clam possideat (L. 1 § ult. L. 2, *Uti possid.*). Nihilominus hæc vitia purgantur ex NN. LL. si postea vis cessaverit, aut is palam possidere cœperit (C. G. 2233, It. 689), licet res clam aut vi possessa in potestatem domini reversa non fuerit (Contra § 8 *De Usucap.*).

6 Ex L. 10 pr. *Si Servit. Vindic.* Vitiosa autem dicta est quia laborat vitio quod omnem vim et effectum possessionis corrumpit.

7 L. 3 § ult. *h. t.* C. G. 550, It. 701, Au. 326.

8 CC. § 20 *De Præscript.*

9 Ex cit. CC. et L. 110 *De V. S.* Moli. II, 63 v. *Hoc ita.*

10 Ex L. 28 § *Scire. De petit. heredit.* C. Au. 327. Ex C. G. 540, It. 701. Lugo 7, 32.

11 Ex L. 33 § *Idemque. De Usucap.* C. Au. 326. Ut ecce si procurator meus falso mihi persuaserit, rem emisse, vel ego me heredem existimaverim (Cit. L. 38 § *Hoc amplius*). Scilicet, *utrum quis b. an m. f. possideat, non ad jus, sed ad factum pertinet* (L. 48 *De A. R. D.*). Atqui, dices NN. LL. possessorem b. f.: eum esse definiunt qui *justo titulo* possidet (C. G. 550, It. 701). Ita porro, verum ea ratione, quia in foro externo nemo præsumitur b. f. possessor, nisi titulum, saltem putativum habeat (L. 11 *h. t.* § 3 *Uti possidet*). Quæ communissima, recentiorum J. C. sententia est.

12 L. 110 *De V. S.* CC. 5, 10. *De præscript.* Esse *alienam;* adeoque etsi putet esse Petri, cum sit Pauli (Lugo 27, 78. Durant. XI, 215).

13 Nam leve dubium contemnendum est (Sot. IV, V, 4 v. *Et arguitur.* S. Alph. I, 37 n. 1).

14 Less. II, VI, 9. Laym. *De justitia* Tr. I, Cap. VIII, 10; Croix III, II, 479. Salmat. 12, 2, 108. S. Alph. III, 504.

15 C. 20 *De præscript.* Croix l. c.

16 Moli. et Laym. ll. cc. Lugo *De Justitia* VII, 37. S. Alph. III, 511.

sessor est *b. f.* canonicæ (17), et ex NN. LL., verius, etiam civilis (18). Ceterum *b. f.* præsumitur quamdiu *m. f.* non appareat manifeste (19).

126. Possessio acquiritur, retinetur, amittitur. Acquiritur regulariter animo et corpore simul; et non solo animo, quia in facto consistit (20); nec solo corpore, quia est detentio, usus, *animo domini*, et multa jura ei cohærent. Ideo eam *per se* inire non potest qui non est suæ mentis (21), vel nescit (22), vel errat (23). *Retinetur* vel solo animo, quamdiu res manet in potestate nostra (24). *Amittitur* cum in potestate nostra esse desiit (25). Ad hæc possessio auctoris sui accedit successori universali ipso jure; singulari, si is velit ea uti (26): at utrique *cum sua causa suisque vitiis*, quippe utraque velut una possessio intelligitur (27).

17 Cajet., Navarr., Moli. Tr. II, 63. Sanch. M. II, 41, 8. S. Alph. III, 504. Sane jure Canonico m. f. possessor is dicitur qui *novit*, qui *habet conscientiam* rei alienæ (CC. 4, 20. *De præscript.*) et, e contrario, *tamdiu quis b. f. possessor legitime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum* (S. Aug. in C. 5, Cau. 34). Atqui is qui dubitat non *novit*, non *habet conscientiam*, sed adhuc ignorat rem esse alienam (Less. II, VI, II. Spor. *De Conscient.* I, IV, 66. S. Alph. I, 35). Ergo etc.

18 Ex C. G. 550, It. 781, Au. 326. Zachar. 217, 14. Contr. Tropl. *Prescriz.* II, 915, 922; et L. 48 pr. *De A. R. D.* L. 22 § *Petitam.* L. 28 § *Si ante. De petit. heredit.*

19 L. 30 C. *De eviction.* C. G. 2268, It. 702, Au. 328, S. Alph. III, 511.

20 L. 3 pr. *h. t.* Sed quum ab alio accipitur, per contractum, utputa venditore, donante, etc.; etiam oculis accipi potest (L. 1 § *Si jusserim h. t.*), re e longiquo demonstrata (traditio *longæ manus*): immo et sine traditione si is qui rem acquirit eam jam precario possidebat (traditio *brevis manus*); vel si is qui rem alienat eam interim retineat acquirentis nomine (*constitutum possessorium*). Quin ex NN. LL. vel solo animo et voluntate transferri potest (Toull. VIII, 146, Durant. XI, 197. V. C. Au. 320, 441).

21 L. 1 § 2. *h. t.* C. Au. 310. Velut infans furiosus. *Per se*, nam per alium, v. c., parentes, tutorem, potest.

22 L. 44 § 1, 6. *Qui nescit non possidet* (L. 3 § 2 *Eod.*); v. c. aurum domi reconditum. Sed si per alium capit possessionem, sufficit hunc scire (L 49, § 1 *Eod.*).

23 L. 3 § *Neratius h. t.* V. c., si quid accipias aliud putans: nisi quodcumque est capere, possidere velis.

24 § 5 *De interdict.* Veluti si peregre abii, et possessionem desertam reliqui (L. 4 C. *h. t.* Zach. 216, 20). Porro quo nomine sive alieno, sive suo quis *olim* possidere cœpit, eo et *nunc* præsumitur possidere (L. 3 § 19 *h. t.* C. G. 2231, It. 687. Nec quisquam potest sibi *mutare causam possessionis*, nisi aut alia causa superveniente, aut rejecto domino, cujus nomine in possessione erat: utputa si colonus rem sibi locatam emerit; vel dominum mercedes petentem, quasi extraneum, rejecerit (L. 3 § *Illud* 19. L. 47 *h. t.* L 21 § 1 *Pro herc.*; C. G. 2240, 2241. It. 2118, Au. 319).

25 L. 3 § *Nerva filius* LL. 44, 47 *h. t.* Ut ecce si res ab alio occupata fuerit, vel adempta (LL. 15, 43. *Eod.*), etiam nobis insciis (L. 4 C. *h. t.*); vel in mare decideri, ut recuperari non possit (L. 13 *h. t.*).

26 LL. 5, 11. *De divers. et tempor.* §§ 8, 11 *De Usucap.* C. It. 639.

27 L. 13 § 1 *tit.*

127. Verum ut possessio licite iniri et retineri possit *b. f.* opus est (28): Qui dubitat, rem sedulo explorare debet (29). Qua explorata, si nihil certi invenire potuit, et possessioni nihilominus incumbere velit, necesse habet efformare sibi conscientiam *certam* principio aliquo, uti vocant reflexo: nempe, dominum esse, vel fuisse eum a quo possessio in se transiit (30). At si neque hac præsumptione uti possis, possessionem te inire non posse tenent omnes, et jure prorsus, quia *quod non est ex fide peccatum est.* Sed utrum possis eam jam utcunque initam retinere? Et si eam *b. f.* inieras, posse, communissima sententia est, quia *in dubio melior* est conditio possidentis (31): sin mala, communior sententia docet, rem esse restituendam, saltem pro rata dubii (32). Quod mihi nonnihil difficile est. Scilicet, utrum quis *b.*, an *m. f.* possideat, hoc ad jus alterius minuendum vel augendum nihil pertinet quidni igitur valeat et heic regula: *in dubio melior* etc. (33): vel, si ab alio rem acceperis, ea: *in dubio standum est pro valore actus* (34)? Quidni liceat et huic credere dominum fuisse eum a quo res in se transiit, et accessione possessionis ejus uti (V. n. 30)? Nisi forte is rem occupaverit alio possessore dejecto, quippe huic, quasi injuriam passo, restituenda ea est (35). Ceterum si is qui dubitat eo animo sit,

28 Ex C. Ult. *De præscr.* Lugo 17, 84. Croix III, II, 564. S. Alph. I, 37.

29 V. Lugo 18, 81. *Communiss.* S. Alphon. 35.

30 Tropl. *Prescrizio.* I, 217. *Communiss.* Cujus nempe possessionis accessione tibi licet uti (Lugo VII, 64; XVIII, 81. S. Alph. I, 37, not. 1).

31 Ex L. 10 *De pign. et hypot.* C. 6 *De Præscr.* C. 36 § 1 *De jurejur.* Seu jus petitoris sit æque probabile, seu etiam probabilius (Sanch. I, 19, 9. Vasq. Lugo VI, 93. S. Alph. I, 35): seu dubium sit facti, quod nemo ambigit: seu juris (S. Alph. III, 711, 927).

32 Sot. IV, 5, 4. Less. II, 20, 45. Salm. 14, 3, 31. S. Alph. III, 504, 511, 625, 761; VI, 906.

33 Et re quidem vera lex non distinguit. Contraria sententia niti videtur ea definitione possessionis, quam Nostri communiter tradunt. His possessio est, *Rei corporalis detentio* CUM JURIS ADMINICULO (Silvest. v. *Possessio*). *Rei* CUM *b. f. detentio* (Sanch. M. II, 41, 24). LEGITIMA *rei detentio* (Scavini). Quæ alienissima est et a natura possessionis, quæ in facto consistit; et a jure civili, quod vitiosam quoque (etsi non ab adversario) possessionem tuetur (L. ult. *h. t.* V. § 135, 5).

34 Ex S. Alph. VI, 906 et H. A. XIX, 37. Sane qui contraxit matrimon.: dubius impedimenti (excepto impedim. *ligaminis*, quia prius matrimon. possidet), post rem frustra exploratam, licite petit (S. Alph. VI, 906). Et is qui, putans se irregularem, acceptavit beneficium ecclesiasticum fructus suos facit (Prol. § 399, 15). Et S. Pœnit., 16 Jan. 1837; respondit, absolvi posse eum, qui moderatum lucrum ex mutuo perceperat cum dubia vel m. f., dummodo paratus esset stare mandatis Ecclesiæ (ap. Gury I, 878). Ceterum hanc *b. f. civilem* non dixerim, et planum est.

35 C. ult. *De Ordin. Cognit.* Nisi forte evidentissime appareat tuam esse. Sane hoc postremum non admittunt jura fori exterioris, in quo valet regula. *Spoliatus ante omnia restituendus;* nempe quia *vim* coercent (V. L. 12 *De vi arm.*).

ut velit rem suo domino restituere quandocumque is apparuerit, licite capit possessionem (36); eoque magis (si dubium post eam acceptam supervenerit) licite retinet, si quid opinor. Verum quam bene hæc dixerim ego moralistarum minimus, viderint sapientes.

128. Nunc quæ sint commoda possessionis: singula persequi J. C. est, attingam quæ pertinent ad forum conscientiæ. Principio igitur qui *b. f.* rem possidet, præsumitur dominus (§ 127, 30); quamobrem, etsi speculative dubitet, potest eam nedum tenere *quasi suam, sed* et consumere et alienare (37); dummodo, propter evictionis periculum, acquirentem admoneat (38), si immobilis ea sit (V. § 131): et ipse paratus sit illam, vel (illa distracta) pretium domino restituere, si quando apparuerit (39).

129. Ad hæc ex NN. LL., quoad res mobiles et schedas mensarias innominatas, possessio pro titulo est acquirenti eas in bona fide (40). Quoad *res* inquam, et non jura, ceu nomina debitorum (41); et res *mobiles* natura sua. non item sola fictione juris (42). Hoc autem tributum est bonæ fidei acquirentis, adeoque reor, non prodesse quod eam comparaverit bona fide, si quo tempore ei tradita fuit non ignoravit alienam esse. Nihilominus in rebus furtivis vel deperditis, domino earum hoc tributum est, ut eas vindicare possit intra biennium: sed refuso pretio quanti possessor eam emit, si forte is eam emerat in nundinis, vel sub hasta, vel a mercatoribus qui res hujusmodi venales habere solent (43). Porro biennium non eo spectat ut possessor rem usucapere, sed ut dominus rem suam (quadam quasi restitutione in

36 Lugo VI, 82 ibiq. Sanch. Nam quasi depositam accipit. Sane S. U. I. et S. Pœnitentiaria pluries censuerunt, non esse inquietandos fœneratores, dummodo et modicæ usuræ sint; et ipsi parati sint parere mandatis Ecclesiæ.

37 Ex L. 19 *De R. I.* Nam alius inutilis foret sibi possessio (Sanch. M. II, 41, 12).

38 Sanch. n. 21. S. Alph. I, 35 v. *Secunda.*

39 Sanch. n. 21. *Pretium,* nempe quanti res valuit, et non quanti ipse factus est locupletior (Contr. Less. II, 14, 23).

40 C. G. 2279, It. 707, V. C. Au. 367. Nempe proinde ac si illam a vero domino acquisivisset (Zacher. 186, 7. V. Tropl. *Prescriz.* II, 1061). Exceptis *mobilium universitatibus* (Cit. A. 707): non *facti* quidem, ut bibliothecis, armentis, gregibus; sed juris, ut hereditatibus, quæ verior sententia esse videtur.

41 Durant. VIII, 396. Nec *nomen* possidere intelligitur is qui nominis instrumentum, vel cautionem possidet (Tropl. *Prescriz.* II, 1065, 1066. Zach. 186, 5): exceptis schedulis mensariis innominatis (C. It. 707. Vazeille *Prescrizio.* n. 620).

42 C. It. 707. Vazeille l. c.

43 C. Au. 367. It. 708, 2146. V. C. G. 2239. *Furtivis*: ergo huc non pertinent quæ quis alias forte intervertit; ut puta si ea dixtraxerit tutor, conductor, depositarius, etc. (C. Au. 367. Toull. Durant. Lib. ult. n. 435. Zacher. 186, 12).

integrum) condicere possit (44): adeoque biennium computatur, non ex quo mihi quæsita, sed ex quo tibi surrepta vel deperdita fuit (45): et biennio exacto non nocet, nec in foro conscientiæ, quod ego post eam mihi quæsitam et traditam resciverim alienam esse.

CAPUT II.

DE ACQUIRENDO RERUM DOMINIO.

Prænotanda.

130. Omnis res vel nullius est, vel alterius, vel nostra. Res nullius acquiruntur *occupatione:* res alterius regulariter *titulis.* At quod nostrum est amplius nostrum fieri non potest (1); nihilominus si aliquid adjungitur, unitur rei meæ, regulariter *jure accessionis* (§ 114, 5) meum fit. Ad hæc, res alterius acquiruntur interdum usucapionibus et præscriptionibus, verum quia usucapionibus et præscriptionibus et acquiri, et amitti possunt, de his seorsum agendum erit.

131. Sed ut quis acquirere possit rei sive nullius, sive alterius dominium duo cum primis ei necessaria sunt: 1° ut sit capax dominii acquirendi, sive per se, sive per alium; v. c. parentes, tutores; et hoc expeditum est; nam omnes capaces sunt, etiam civiliter mortui (Prol. § 118). 2° Ut velit dominium acquirere, non enim acquiritur nisi volenti, nisi forte lex suppleat acceptationem nominatim (2). Quod non positiva aliqua lege introductum est, uti visum Molinæ, et Suaresio, sed ipso naturali jure (3): et non in solo dominio rerum, sed in quovis jure acquirendo locum habet. Illud non quæritur, si forte rem ab alio comparaverim, utrum eam comparaverim, pecunia aliena, puta furtiva, quia *res non succedit in locum pretii;* nec (ex diverso) si pecunia aliena aliquid emerim, *pretium succedit in locum rei* (4).

44 Cf. Zachar. 186, 11.

45 Zachar. l. c. Ceterum nullo jure prohibeor docere *meo nomine* in possessione esse eum qui rem detinet; v. c., a me ei commodatam, locatam pignori datam fuisse (Toull. IX, 94).

1 L. 19, § 2 *De donat.* Dominium non potest nisi ex una causa contingere (L. 3, § *Ex plurib. De A. P.*). Proinde si quis rem suam, alienam putans, v. c., emat, conducat, nulla emptio nulla conductio est.

2 L. 19, § 2 *De Donat.*

3 Ex L. 3 *De Pollicitat. Nisi* etc. (Soto III, V, 3. Less. II, 18, 38. Sanch. M. I. 4, 10. Lugo 23, 38. S. Alph. III, 726).

4 L. 7, § 1 *Qui potior in pign.* Hinc

132. Quocumque autem modo res mihi quæsita fuerit, res soli transeunt ipso jure *cum omni sua causa;* idest cum omni jure, omnique onere, quod ei cohærebat tunc cum ad me transiit (5). Quæcumque autem ea sit, seu soli, seu mobilis, omne commodum quod circa rem ipsam contingit meum est (6): et si casu penes alium perit, v. c. conductorem, commodatarium, etc., mihi perit (7); inde regula, *res quæ perit domino perit:* adeoque etsi peritura apud me non fuisset.

133. Quod autem semel *nostrum factum est sine facto nostro* regulariter *ad alium transferri non potest* (8). Quamobrem res mea, quam alius e periculo eripuit, utputa in incendio, ruina, naufragio, mea manet (9). Item si in potestate mea esse desiit, quamdiu probabiliter recuperari potest (10). At ex quo omnis ejus recuperandæ spes evanuit, nostra esse desinit, et incipit nullius esse (11): scilicet rerum dominia introducta sunt ut rebus uteremur; ex quo igitur re aliqua ego uti amplius non possum, desino dominus ejus esse, ut alii possint ea uti (12). Sed etsi recuperari possit, si admodum probabile videatur,

v. c., prædia empta pecunia dotali, aut deposita, non sunt uxoris (L. 12, C. *De jure dot.*), aut deponentis (L. 6, C. *De R. V.*): et, contra, nummi redacti ex re furtiva, furtivi non sunt (L. 49, § ult. *De Furt.*).

5 L. 18 *De pignor. actio.* L. 67 *De C. E.* L. 20, § 1 *De A. R. D. Cohærebat;* Adeoque *realibus* tantum, ut servitutes, et hypotecæ: nam jura et obligationes personales (*ad rem*), idest quæ ad personam auctoris pertinent, regulariter ad successores singulares non transeunt (L. 5 *De divers.* et *tempor.* ibiq.: Gl., Cujac. in L. 54 *De R. J.*). *Ipso jure;* adeoque etsi nihil inter dantem et accipientem de his actum sit; vel ea ignoraverint (L. 47 *De C. E.*). Immo onera transeunt etiamsi venditor fundum liberum dixerit (L. 20, § 1 *De A. R. D.*), In summa nemo potest esse melioris (LL. 131, 186 *De R. J.*), nec debet esse deterioris (L. 199 *Eod*) conditionis ejus a quo jus in se transiit; *sed jure ejus* (nempe *reali*) *uti debet* (L. 138 *De R. J.* C. 46 *De R. J.* in 6°).

6 L. 8, C. *De peric.* et *comm.* R. V.

7 L. 9, C. *De pignor. act.*

8 L. 11 *De R. J.* Nisi forte ab eo acceperat cujus revocabile dominium fuerat: heic enim valet regula: *resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis.*

9 Ex LL. 3, 5 *De Incend. ruin.* Moli. D. 55. Salmat. 13, 1, 58. Quamvis alius non sine vitæ suæ discrimine eam salvam fecerit (Lugo 6, 99): et alias certissime interitura fuisset (Ex L. 44 *De A. R. D.* Less. II, 5, 67. Sed refuso ei laboris et periculi prætio.

10 L. 44 *De A. R. D.* Utputa quæ in tempestate, levandæ navis causa, ejiciuntur (§ 47 *De R. D.*).

11 L. 44 *De A. R. D.* Lugo 6, 100.

12 Ex L. 44 *Si quis sponte De Furto.* § 16 *De Rer. divis.* Sot. V, III, 3. S. Alph. III, 603. Ideo, v. c., ovis mea, quam lupus eripuit, mea est quamdiu ab eo non fuerit consumpta; et si vicinus canibus consecutus eam lupo eripuit, mea manet: at quis manere nostrum dicat, quod avis transvolans ex area, vel ex agro transtulit, aut quod milvus eripuit (cit. L. 44)? Ideo et is qui jacta in naufragio ex navibus *peritura* collegit, innoxius est (Ex L. 4 *De Incend.* V. Lugo 6, 100. Laym. V, 22. Salm. 12, 2, 49).

dominum de ea sollicitum non fore, sed pro derelicta eam habere (quod varie ex rebus, et dominis ipsis æstimari oportet), incipit nullius esse (13). Porro quæ diximus de dominio acquirendo juribus quoque acquirendis aptari debent.

Art. 1. De Occupatione.

134. Res nullius occupatione acquiruntur: Occupatio est: *Rei corporalis, quæ nullius est, apprehensio animo eam sibi habendi:* Fit corpore et animo simul (V. § 126, 20). *Corpore,* quod heic non intelligitur, nisi res vere apprehensa fuerit; eo nempe modo quo quæque res patitur, vel fert usus; utputa manu, pedibus, rete, laqueo, vulnere inflicto (1). *Animo,* nimirum eam sibi habendi: ideo qui affectionem tenendi non habent, occupatione nihil acquirunt, licet maxime rem suo corpore contingant: sive suæ mentis non sint (2), sive ignorent, se rem contingere (3). Itaque *res nullius fiunt primi occupantis* (4), licet is illas occupaverit in alieno (5), aut vi, aut dolo adhibito (6); aut lege prohibente (7), quia non idcirco desinunt nullius esse. Ejusmodi vero res sunt, cum primis, fera animantia, thesauri, et res derelictæ.

135. Animantium triplex genus est, fera, mansueta, et mansuefacta, seu cicurata. Fera quibus vis infinita insita est libere vagandi terra, aere, mari: mansueta, quæ nobiscum vivunt: mansuefacta, quæ natura quidem fera sunt, sed quæ assuefactione a consuetudine hominum non abhorrent. *Illa* igitur venatione acquirimus, exceptis iis quæ quis sub

13 Ex L. 44 *Si jactum De furt.* Moli. D. 55: ut puta ligna, quæ inundatio fluminis alio detulit, si, v. c., exigui valoris sint, et longe detulerit (Lugo 6, 99): vel sine magna impensa, quæ rei valorem exsuperat, recuperari non possint (Laym. *h. t.* Tr. I, Cap. V, 22).

1 LL. 1, 5. *De A. R. D.* Lugo 6, 77. Nec prodest alii, si forte prior eam aspexerit, vel ostenderit (Vinn. in § 46 *De A. R. D.* Lugo nn. 97, 98).

2 L. 1, § 3 *De A. P.*

3 L. 3 § *Neratius Eod.* V. c. Si nesciam in trunco arboris thesaurum latere, et vendiderim (Laym *h. t.* VI, 23): si examen apum consederit in arbore meo, vel in vacuo meo alveari, quod alicubi, non hac data opera, sed casu posueram (Moli., Lugo 6, 73).

4 § 12 *De R. D.* C. It. 710, 711.

5 L. 13 § ult. *De Injur.* Laym., Salm. 12, 2, 19. Veluti si apes incluserim quæ in arbore tuo consederant (§ 14 *De R. D.*).

6 Ex cit. L. 13 § ult. Utputa si, vi in tuo fundo ingressus, venatione cœperim aliquid; vel si, exspiscatus a te ubi thesaurus lateat, illum abstulerim. Sed si dolo aut vi adhibito prohibuerim te eum occupare, teneor injuriæ et damni.

7 Lugo 6, 65. Is autem ne peccat quidem, quia legem pure pœnalem transgreditur (Prol. § 194. V. S. Alph. 1, 145).

sua potestate sic redegit, ut libertatem naturalem amisisse videantur (8). *Ista* non item, quamvis potestatem nostram evaserint, et quo loco sint ignoretur (9). At *hæc* quamdiu avolant et revolant, abeunt et redeunt loco mansuetarum habentur; postquam revertendi consuetudinem amiserint, et in feritatem naturalem redierint, loco ferarum sunt (10). Quæ igitur venatione acquiri possunt, mea fiunt statim ac in retia aut laqueos meos ita inciderint, vel ita vulneraverim, ut illa evadere non potuerint, hæc certe capturus fuissem (11).

137. Thesaurus est: *Pecuniæ depositio, cujus initii memoria non extat* (12). Pecuniam accipere debemus quamlibet rem mobilem quæ pretio æstimatur (13). Sed ut hæc thesaurus dici, et inventione acquiri possit, necesse est, 1° ut *deposita*, idest eo loci abscondita fuerit hominis manu (14): quamobrem si aurum in terræ superficie repereris, vel in angulo domus, vel in vestimento, vel in area (15); si statuam, vel columnam obrutam terra, thesaurus non est: 2° Ut *ignoretur a quo deposita*, seu abscondita fuerit: itaque si apparet a quo deposita fuit, ipsius erit, vel hæredum, etiam per longissimam successionem (16), et, contra, si is latet thesaurus intelligitur, tametsi depositio recens videatur (17). Thesaurus cedit, penes nos, domino fundi (18). Sed si

8 Ex L. 3 § *Item feras De A. P.* Lugo 6, 71. Cujusmodi sunt quæ quis in vivaria vel in piscinam conjecit, vel alveariis inclusit. Non item quæ in magno lacu, vel in silvis circumseptis evagantur, quippe relictæ sunt in libertate naturali (cit. L. 3, § *Item feras*), et effugere possunt capientes (Lugo 6, 72). His accensentur columbæ quæ ex ædificiis nostris avolant (cit. L. 3, § *Quidam autem* C. It. 462): Quas proinde aucupari, capere, instar furti est (Lugo 6, 45). Sed licet eas occidere si agros vastant quasi quodam jure defensionis (Lugo n. 48).

9 L. 44 *De A. R. D.*

10 § 15 *De Rer. Divis.* Ex NN. LL. columbæ, cuniculi, pisces, nostra esse edsinunt simul ac in aliud ædificium, vivarium, piscinam sese receperint sponte sua (C. G. 564, It. 462. Molin. II, 50. Less. II, 6, 28. Lugo 6, 43). Item apes qui in tuo evolaverint; feræ cicuratæ, si quas cœperis; nisi illas in biduo proximo prosequutus fuerim, vel has intra vigesimum diem vindicaverim (C. It. 713).

11 Ex L. 55 *De A. R. D.* S. Alph. III, 604.

12 C. It. 714, G. 716. Jure communi definitur. Vetus *depositio* etc. L. 31, § 1 *De A. R. D.* C. Au. 398. Sed revera vix distant a NN. LL. nam etsi depositio recens appareat, si nemo suam esse docere possit, perinde est ac si nullius foret. Sed inquirendum est cujus sit, nisi vetus depositio fuerit.

13 L. un. C. *De Thesaur.* C. G. 716, It. et Au. ll. cc.

14 Ex cit. L. un. Ibi. *condita ab ignotis dominis;* sive abdita vel humi defossa (C. G. 716, It. 714), abscondita (C. Au. 398). Alias non thesaurus erit, sed res nullius in genere, quæ cedit primo occupanti.

15 Ex L. 67 *De R. V.* Cit. A. 714. Laym. I, 23. Sed in scriniis abdita thesauros esse verius est (Durant. IV, 311. Demolom. XII, 34).

16 Vinn. in § 39, n. 6 *De R. D.*

17 Durant. IV, 310. Zacher. 200, 5.

18 C. It. 714 ex C. G. 716 huic, et inventori, prout jure communi, cit. § 39, ex C. Au. 399 tertia pars cedit Fisco.

in fundo alieno (sive rustico sive urbano) fuerit inventus, dimidia pars cedit inventori, dummodo illud invenerit fortuito casu (19), domino dimidia; sive is privatus homo sit, sive fiscus, sive civitas, sive Ecclesia (20).

138. Qui res suas abjicit, vel ideo id facit quia in numero rerum suarum eas amplius esse non vult; vel eo animo, ut, si salvæ fiant, habeat; prout in naufragio, vel incendio (21): illæ *derelictæ*, hæ *jactæ* dici solent. Et si non appareat qua intentione abjecerit, magis est, ut animo sibi habendi videatur abjecisse; ut in naufragio (22), nisi sciverit perituras (23). Itaque res derelictæ fiunt primi occupantis (24): non item jactæ (25), nisi palam appareat, dominum eas pro derelictis habere (§ 133, 13).

139. Liceat heic de rebus deperditis et de rebus incertis (§ 109) pauca subtexere. Principio is, penes quem sunt res hujusmodi necesse habet dominum quærere (26). Invento restituere: non invento, servare quamdiu spes est eum adfuturum: et si servando servari non possunt, distrahendæ sunt, more boni patrisfamilias, et pretium reponendum. Quando autem deinde spes hæc non apparet amplius probabilis (quod esse debet in æstimatione boni viri), intererit utrum agatur de rebus

19 C. It., G. et Au. ll. cc. Itaque si Cajus conduxerit Sejum fossorem, thesauri inveniendi causa, neutri acquiritur, sed totum cedit domino fundi (Zach. cit. § 200). Porro hæc, jure communi, pœna est thesaurum in alieno quærentis (Less. II, 5, 39. Lugo 6, 131. S. Alph. III, 662); jure nostro non item: adeoque totum restituendum est vel ante sentent. judicis. Ei autem qui invenit fortuito casu, puta dum specui effodiendo operam dabat (L. un. C. *De thesaur.*), pars acquiritur statim ac illud detegere cœpit (Demol. XIII, 55. Mourl. II, 12).

20 Cit. § 39 et L. 3, § ult. *De jure fisci.* Lugo 6, 117. Nihilominus repertus in loco usibus publicis destinato, ut in via, foro, theatro, templo, etsi data opera, totum inventori cedere communis sententia est (Less. 5, 63). *Domino fundi,* non enim cedit fructuario (Pr. *Inst. De her. inst.* It. 494, G. 598). Nec viro in fundo dotali (L. 7 § *Si fundus. Solut. matrim.*). Inventus in fundo emphiteutico cui cedat; domino directo ne, an utili: non satis convenit. Ex C. It. 1561, cedit utili ex Au. 399 utrique cedit. Inventus in fundo empto cum pacto revenditionis, emptori quidem cedit, sed resoluta emptione, venditori restituendum esse communior l. C. sententia est (Tropl., *Vente* 767, 816. Mazzo. IV, 7).

21 L. 21, § 1 *De A. P.*

22 Cit. § 1, § 47 *De R. D.*

23 Ex L. 44, § *Si jactum De Furt.*

24 § *Qua ratione* 46 *De R. Divis.* Dummodo suæ ætatis, suæque mentis fuerit is qui eas abjecit.

25 § 47 *De Rev. Div.* Quamobrem si quis eas sibi collegerit, sive ex mari, sive ex litore, fur est (L. 5 *De Ruin. inc.* etc. L. 9, § ult. *De A. R. D.*).

26 Lugo 6, 138. Sed non ex justitia (Ex L. 44, § *Plerique De Furt.*); nisi ipse eam tollendo fecit, ut dominus difficilius possit eam reperire (Lyonnet ap. Scavi: II, 570). At eam occultare est prope furtum.

deperditis, an de rebus incertis. *Res deperditas* quidam putant erogandas esse in pias causas ex præsumpta domini voluntate: alii inventori cedere putant (27). Et rectius, quia desierunt illius esse qui eas amisit (V. § 133, 11). *Res incertæ*, siquidem licite penes te sunt, v. c. depositæ ab ignoto viatore, quasi res nullius, tuas fieri puto: sin illicite, ut puta furto sublatas, tibi cedere et iniquum, et publice perniciosum est (28): quamobrem si de his nihil cautum est jure civili (29), pauperibus cedunt (30).

Art. 3. De Accessionibus.

140. Accessio est: *rei ad rem unio et adhæsio*. Accessione ex duabus rebus fit una; quoties igitur non idem est utriusque dominus, nec facta fuit consensu utriusque, vel nomine alterius, utri debebitur? Et regulariter 1° si separari possunt sine gravi earum detrimento, utraque suo domino separanda est (1): secus 2° accessorium regulariter, vi solius accessionis, cedit principali (2): sed 3° is cui res cedit, necesse habet pretium solvere quanti ea res valet (3): et si ipsemet eam adjunxit mala fide, quanti præterea interest domini (4). Sed hæc generatim: nunc singula dispiciamus: et videamus utrum accessio facta sit in re soli, an in re mobili.

141. In re soli accessio fit vel hominis industria, vel sola natura.

27 V. S. Alph. III, 603. Quod autem *illi* argumentantur ex præsumpta domini intentione, gratuitum est. Alias quidni hæc conjectura in thesauris quoque locum habeat (Sotus)? Ad hæc cum tam multi sint, et longe plurimi, qui sibi ea retinent, si dominus velit dari pauperibus, *fures;* sin, ut habeant, *innoxios* eos faciet. Utrum verosimilius?

Ex C. It. AA. 716, 717, 718, res inventæ, si dominus ignoretur, Syndico loci protinus ferendæ sunt: (alias inventor pene quasi fur punietur): Ille duobus continuis dominicis diebus, edictis palam propositis, notum id facere debet. Et si in biennio proximo dominus apparuerit ei reddendæ sunt; decima, aut (si res pluris 2000 libellarum valeat) vicesima earum pretii, vel ejus pecuniæ parte inventori persoluta.

28 Cf. Lugo 6, 135.

29 V. Sot. IV, VII, 1.

30 Ex CC. 5, 13 in fin. *De Usur.*

1 C. It. 449, 464, 471. Ut puta pali vineis, tegulæ ædibus junctæ. Secus ex jure Comm. et Gallico.

2 Ex L. 20 § *Perveniamus. De aur. arg. leg.* Nihilominus postea forte exemptam dominus vindicare poterit, nisi pretium sit consecutus (§ 28 *De Rer. divis.* Mazzo. III, 32). Dixi *vi solius* etc., adeoque etsi a fure sit facta (Ex C. G. 577; It. 475, Au. 415 etc. Durant. IV, 375. Vinn. in § 26, n. 3 *De Rer. divis.* Voet. 41, 1, 21). Verum si facta fuerit a domino rei accessoriæ, periculo ejus erit quoad dominus rei principalis eam vindicaverit (Ex L. 41 *De Petit. heredit.*).

3 L. 24, § 3 *De R. V.*

4 Ex L. 14 *De A. E. V.*

Hominis industria *inædificatio, plantatio, satio.* Quidquid igitur solo inædificatur, plantatur, seritur, solo cedit (5). Nempe, refuso pretio; idest 1° si alius sua tigna (6) vel plantas in meo posuit, quanti ipse impendit, vel quanti fundus meus prætiosior factus est, utrum ego maluerim (7): nisi fecit sciens solum alienum esse, nam hunc cogere possum ut opus tollat (8). 2° Si alius, vel ego ex re aliena ædificaverim, plantaverim, severim, quanti res valet; et præterea, sive ego, sive alius sciens fecerit, quanti rei domino interfuit (9). *Sola natura* ex flumine prodeunt, alluvio, avulsio, alvei mutatio, nova insula. *Alluvio est incrementum latens;* idest quo ita paullatim agro nostro aliquid adjicitur, ut intelligi nequeat quantum quoquo temporis momento adjiciatur: contra *avulsio* dicitur cum pars terræ, vi fluminis detracta, ad alienum agrum defertur (10); eique vel adjicitur, vel superimponitur. Quidquid igitur utrovis modo agris meis (vel septis) accedit meum fit, sed quod alluvione continuo; quod avulsione, per occupationem post annum, nisi eam dominus vindicaverit (11). Item

5 L. 3, § 7. *Uti possidet.* Itaque si aliquis in suo solo ædificaverit ex materia aliena, ipse; sin ex sua, vel alterius, in alieno, is fit dominus ædificii (§§ 29, 30 *De R. D.* C. G. 555, It. 449, Au. 416. Item si supra alienum ædificium construxerit (L. un. *De tign. jun.*). Idem juris est in plantis, idem in satis (§§ 28, 31, 32. *Eod.* cit. AA.). Et plantæ ex NN. LL. illico cedunt.

6 *Tigna* appellantur omnes materiæ ex quibus fiunt ædificia (L. un. *De tigno junct.*).

7 LL. 38, 39 *De R. V.* C. G. 555, It. 450.

8 C. G. et It. ll. cc. Perdura lex, quæ vetat ei qui inædificavit, aut plantavit opus tollere absque rei detrimento; contra jus commune, quo id licebat, nisi dominus paratus esset tantum dare quantum ille habiturus fuisset his rebus ablatis (L. 39 *De R. V.*): ideo strictissimam interpretationem recipere hæc lex debet. Quod autem jus commune *præsumit,* donasse eum qui in alieno, sciens alienum esse, plantavit, ædificavit etc. (§ 30 *De R. D.*). non obtinet (Vinn. in cit. § 30); maxime si alicujus suæ utilitatis causa id fecit, ut, e. g. colonus (L. 57, § 1 *Locat.*).

9 C. G. 5 94, It. 449, Au. 416, 417 etc. V. § 136, 4. Amplius, jure nostro 1° si mea tigna, vel plantas in tuo *tu* posueris, licet mihi ea auferre, si tolli possint quin opus extructum rescindatur, vel plantatio intereat (AA. 449, 451). 2° Si quis dum in suo *ædificium* poneret, solum vicini forte occupavit b. f., eo sciente, nec prohibente, cum prohibere posset, poterit et ædificii et soli, quem occupavit, dominus renunciari officio judicis, refusis damnis, et duplo soli occupati pretio (A. 452. V. L. 28 *Comm. Divid.*): tametsi vicinus ignoraverit, solum suum esse (Mazzo. III, 35, 4°), quod nescio an verum sit. Est et alia species accessionis industrialis, nempe si per agrum meum aquæductum trajeceris; ideo licet mihi vel privata auctoritate illum rescindere (L. 2, C. *De servit.*), nisi tu jam eo uti cœperis, et sis in quasi possessione servitutis.

10 L. 7, § 1 *De A. R. D.* C. G. 556, It. 453.

11 C. G. 539, It. 456. V. §§ 20, 21 *De R. D.* C. Au. 411, 412. Et post annum satis est, me vel uno die ante eam oc-

si flumen ab una ripa paullatim recedat, et juxta alteram fluere cœperit, locus derelictus his accedit, qui juxta ripam *illam* agros possident, nullo refuso damno (12). Et si flumen, toto alveo naturali relicto, alio fluere cœperit, prior alveus ripuariis accedit, pro latitudine cujusque prædii (13). Quorum est et insula in medio flumine nata: dum ne flumen sit navigabile, vel aptum rebus vehendis (14).

142. In re mobili duo res ita uniri possunt, 1° ut vel una integretur ex altera, vel 2° ut ex utraque nova species efficiatur, vel 3° ut unum tantum ex ambabus corpus coalescat: inde *adjunctio*, *specificatio* et *commixtio*, seu *confusio*. Itaque adjunctio intelligitur cum duo res ita junguntur, ut ex utraque unum corpus integrum efficiatur, discreta manente utriusque substantia (15). Fit inclusione, textura, scriptura, picturis, etc. (16). Utcumque sit facta si nequeunt separari (§ 140) accessorium cedit principali (17): verum si accessorium sit longe pretiosius, in potestate domini ejus est aut totum sibi vindicare, aut rem suam eximere, licet id sine detrimento alterius fieri non possit (18). Porro accessorium accipimus quod alteri vel additamento, vel ornamento, vel usui est (19): si neutra accessoria videatur, quæ pretiosior; et si nulla pretiosior: quæ major est ad se alteram trahit (20).

cupasse (Demol. X, 108. Mazzo. III, 37). *Vel septis*, quia sepes ad tuendos, non ad limitandos, agros pertinent: et lex non distinguit. At si quid in meo vi fluminis lapsum vel impositum fuerit, hæc dominus quandocumque tollere potest, refuso damno; sed omnia tollere debet (L. 9, § 1 *De dam. inf.*).

12 C. G. 554, It. 454. Nempe si locus derelictus alveus esse desiit: idest, si non amplius flumen contineat quando imbribus consuetis, naturalem rigorem cursus sui tenens, excreverit (Ex L. 3 *De Flum.* Pardes. n. 35). Dixi *flumen*; quia lacus, et stagna suos terminos retinent, sive crescant, sive exarescant (L. 12 *De A. R. D.* C. G. 558, It. 455).

13 § 23 *De R. D.* C. It. 461. Quid si hi qui juxta novum, vel hi qui juxta veterem alveum prædia possident, flumen in pristinum reponere velint? Et sive melior, sive deterior eorum conditio sit facta, cum id naturaliter acciderit, cui potius, altero forte invito, id concedimus? Ergo neutri concedendum erit (Ex L. 20, § *Labeo contra Namusam. De Aqu. pluv. arcen.*). Et si uni concesseris, v. c., illis, reponent si proderit, vetabunt si nocet: quod profecto est iniquum. V. 114, 14.

14 V. L. 7, § 4 *De A. R. D.* C. G. 560, It. 457, 458, Au. 407 etc. *Nata*, quia si facta est flumine agrum circumfluente, manet ejus cujus fuerat (§ 22 *De Rer. divis.* C. G. 562, It. 466, Au. 408).

15 V. §§ 26, 32, 34 *De Rer. divis.*

16 § 24 *Eod.*

17 § 26 *De Rer. Div.* C. G. 566, It. 464.

18 C. G. 568, It. 466. V. C. Au. 413.

19 L. 26 *De A. R. D.* C. G. 567, It. 464. Ut rota currui, purpura vestimento, lecto fulcrum. Vel quæ sine ea re, cui cohæret, extare non potest; ut pictura, scriptura; sed heic regula fallit.

20 C. G. 569, It. 467. Jure communi contra (Cf. Vinn. in cit. § 26, n. 2). Et si neutra nec pretio, nec magnitudine alteri præstat, neutra alteri cedit, sed sua cuique res manet (L. 27, § 3 *De A. R. D.*). Et huc pertinent, ni fallit, C. G. 572, It. 469.

Specificatio definitur, *Accessio novæ formæ ad præexistentem materiam* (21). Si quis igitur speciem aliquam fecerit ex materia aliena, nova species ei cedit; sive materia ad priorem rudem formam reduci non possit, ut vas ligneum (22), sive possit, ut vas aureum (23). Confusio est *plurium rerum liquidarum*, commixtio *plurium aridarum rerum, unio*. Si commixtio facta sit plurium rerum *diversi generis*, ex *utrisque* fit nova species: quæ utri cedere debeat, jure specificationis æstimabitur (24). Si nulla species nova facta fuerit, si res commixtæ separari non possint, quin deteriores fiant, tota massa fit communis, pro cujusque portione, aut pretio (25). Sed, ex NN. LL., nisi inter dominos aliud convenerit, sub hasta venire debet (26): nihilominus si forte unius pars quasi principalis videri possit; aut multum pretio ceteris præstet, hujus dominus totum sibi vindicare permittitur, refuso ceteris pretio (27).

Art. 3. De titulo ad transferendum dominium habili.

143. Titulus quid sit dixi Prol. § 79, 73. Heic est, voluntas domini rem suam in alium transferentis, ceteris paribus. Cum igitur quod nostrum est sine facto nostro in alium transferri non possit (§ 133), nemo potest sine hujusmodi titulo rei alienæ *per se* dominium acquirere: itaque titulo opus habet; nempe ad transferendum dominium habili, et vero. *Habili*, etc.; et planum est: hujusmodi sunt testamenta; et, ex contractibus, emptio et venditio, datio in solutum, permutatio donatio, dos (1). *Vero*, quia *nemo plus juris in alium transferre potest, quam ipse habet* (2). Nihilominus titulus coloratus haud plane inutilis est, etenim usucapiendi conditionem præstat, ceteris paribus.

144. Sed an etiam traditio sit necessaria? Utique ex jure communi (3), non item ex NN. LL., sed sola domini voluntate, rem suam

21 Heinecc. J. n. 1, 259. Utputa, si ex aliena lana vestimentum; ex ære, aut ligno vas, ex uvis vinum, ex olivis oleum feceris (§ 28 *De R. D.*).

22 Cit. § 25. C. It. 468.

23 C. G. 570, It. 468. Contra cit. L. 25.

24 Vinn. in § 23 in fin. *De Rer. Div.* Durant. § 445. Veluti, si ex melle, et vino mulsum fecerim.

25 §§ 27, 28 *De Rer. Div.* C. G. 573, It. 471. V. Au. 414, 415.

26 C. G. 573, It. 473.

27 C. It. 472. V. C. G. 574. Lugo 6, 166.

1 V. Tot. Tit. *De Usucapion.* Non item transactio, nisi cum quis suum aliquid alteri cedit controversiæ alicujus finiendæ gratia: nec judicum sententiæ, quippe quæ *juris declaratioriæ* sunt (Ex L. 8, § 3 *Si servit. vindic.*); adeoque, penes nos, nec divisio (§ 123 in fine).

2 L. 55 *De R. J.*

3 L. 20 C. *De pact.* C. Au. 425. Seu vera, seu ficta, aut simbolica, ut puta, domo vendita, traditis clavibus.

in alium transferentis, dominium acquiritur eam acceptanti (4). Nihilominus quoad tertios alienatio rerum mobilium sine traditione (5); rerum vero immobilium alienatio sine transcriptione, traditionis loco, nullas penes nos vires habet (6). Quin, jure nostro, instrumentis quoque, modo publicis, modo privatis, opus est: verum de his, et de transcriptionibus alibi dicendum erit.

APPENDIX.

Art. 1. De usucapionibus et præscriptionibus.

Sect. 1.ª *Generalia utrarumque.*

145. Usucapio, seu præscriptio definitur: *Juris acquirendi vel extinguendæ obligationis modus per definiti temporis lapsum, et cætera legum adminicula* (1). Duo igitur præstat; aut enim jus aliquod (vel rem) nobis acquirit; aut aliqua obligatione (vel onere) nos vel res nostras solvit. Inde est vel *acquisitiva*, vel *extinctiva*; illa proprius usucapio, hæc magis præscriptio dicenda est (2). Utraque dicitur *ordinaria*: si impletur decem aut minori annorum spatio; *extraordinaria* si, jure civili 30 (3), canonico 40 annis (4) impletur. Omnes *bono publico* sunt introductæ; et in primis, ne fere semper incerta dominia essent, et ut sit aliquis sollicitudinis et litium finis (5). Introductæ autem sunt jure civili; jure autem canonico comprobatæ quoad forum internum; proinde si quid eis desit ex his quæ exigit jus civile, non procedunt, neque in foro externo neque in interno;

4 C. G. 1138, 1583, 1689, It. 1125, 1448, 1538.

5 Ex C. G. 2279, It. 707. V. § 129. Et, juribus cessis, pro traditione est instrumentum cessionis, debitori denunciatum: quamobrem ante ejus denunciationem, vel acceptatam a debitore actu authentico cessionem, jurium translatio, quoad tertios, non intelligitur (C. G. 1689, It. 1539.

6 C. It. 1932. V. C. Au. 440.

1 C. G. 2219, It. 2105, Au. 1451, etc.

2 Nihilominus separari nequeunt; nam quæ quoad unum acquisitiva est, quoad alterum est extinctiva: et utraque suapte natura exceptionis vim habet (L. 3 C. *De Præscr.*: 30 *ann.* Lugo *De Justitia et Jure* VII, 1).

3 C. G. 2262, It. 2135. Novissimæ Leges præscriptiones ann. 30 longiores non admittunt.

4 CC. 4, 6, 8 *h. t.* (*De Prescript.*): Sunt hoc jure et 60, et 100 ann. præscript. (V. *Latini El. Jur. Civ. h. t.* § X); sed hæ magis privilegia sunt quibusdam Regularibus Institutis, vel Ecclesiis concessa.

5 L. 1 *h. t.* (*De Usucapion.*). L. 5, *Pro suo.* Sed est et quod sibi imputet, qui negligendo res suas amittit; *vix enim non videtur alienare qui patitur usucapi.* (L. 28 *De V. S*).

si quid autem ex his desit quod exigit jus canonicum, in foro dumtaxat externo procedere possunt.

146. Acturi de usucapionibus et præscriptionibus videamus primo quæ utrarumque communia sunt; (atque hoc loco liceat hæc vocabula indiscriminatim usurpare); tum de utraque seorsim. Principio igitur duo semper necessaria sunt utroque jure, ut usucapio procedat; *res apta,* idest quæ usucapionem recipiat; et legitimum *temporis spatium* (6). Præterea opus est *bona fide;* nempe jure civili in ordinariis tantum, et tantum in ipso præscriptionis initio (7): jure canonico in omnibus et continuo; *quia quod non est ex fide peccatum est* (8). Atque ideo quoties *b. f.* non est necessaria ex jure civili, sufficit *b. f.* canonica, si tamen hæc jure nostro differt ab illa (§ 125, 18).

147. Præscriptio præter quam inter duos, quorum alter præscribat ab altero, contingere non potest: omnes autem præscribere possunt, et ab omnibus præscribi potest; ab absentibus quoque vel ignorantibus (9), a fisco, ab Ecclesia (10). Sed non ab omnibus eodem modo. Nam ut præscriptio inchoari possit, necesse est, ut is a quo præscribi vult, possit se judicio tueri. *Contra non valentem agere* (jure, non facto) *non currit præscriptio* (11). Hac re non potest inchoari nisi a *die natæ actionis* (12): nihilominus, tertio (seu possessori, seu debitori) procedit 30 ann. usucapio, nisi is, cujus interest, eum judicio convenerit, juris sui super ea re agnoscendi causa (13).

6 L. 3 *h. t.* Nec ad momenta temporis, sed ad dies computantur; neque complentur, nisi postquam novissima dies tota præterierit (C. G. 2260, 2261, It. 2133-34). Verum dies termini *a quo* non computatur in termino (C. It. 2133. Troplon. *h. t.* I, 1912); quippe integros esse dies oportet.

7 C. G. 2262, 2265, It. 2135, 2137.

8 CC. 5, 20 *h. t.* C. Au. 1463, 1477. Nec obstat ex NN. LL. præscriptioni error juris. C. Au. 326. (C. G. ex Art. 550, It. 701. Tropl. II, 906. Zachar. 217, 10. Contra L. 31 *h. t.* et Durant. *h. t.* 388). Porro b. f. requiritur etiam in personis moralibus quæ habent corpus collegii: *lex non distinguit.* Et si hi quibus constat, vel Syndicus qui res earum administrat, ab initio fuerint in m. f., quia collegium semper idem esse intelligitur (Prol. § 46), non proderit b. f. eorum loco succedentium (Voet. 41, 3, 8).

9 L. ult. C. *De Præscr.* 30 *ann.* V. C. Au. 1475, 1495. Præscribere *ab alio* est, præscribere *adversus aliquem.*

10 CC. 8, 9 *h. t.* C. G. 2227. It. 2114, Au. 1472.

11 L. 30, C. *De Jur. dot.* L. 1 § ult. C. *De ann. præscr.* Hæc regula in NN. LL. verbis, non reipsa, desideratur (Tropl. 700, 701): sed minus late patet, quod velim animadverti.

12 L. 7, § 4 *De Prescript.* 30 ann. Ideo non currit pendente die, vel conditione sub qua aliquid, v. c., promissum, vel testamento relictum fuit. (L. 30, C. *De fund. dot.* C. G. 2257, It. 2120. V. Zach. 772, 10). Et si obligatio in plures dies divisa est, ex unaquaque die singulæ præscriptiones computantur (L. 7, § ult. *Eod.*

13 C. It. 2120, 2121, 2126. Itaque si testator Sejo fundum, centum Osio legaverit, danda ab hærede illi *post. ann.* 15;

148. Ad hæc inita præscriptio quandoque suspenditur, quandoque interrumpitur. *Suspenditur* (dormit) 1° adversus nuptas, constante matrimonio, quoad bona dotalia (14); et quoad immobilia quæ pro dote et pactis nuptialibus pignori uxori obligata sunt (15). 2° Adversus minores non emancipatos, vel majores civiliter interdictos (16). Ac demum 3° (licet facto non jure impeditos) adversus milites, qui signa sequuntur, tempore belli, ubicumque degentes (17). Suspensione cessante, usucapio iterum procedere incipit ac priora et posteriora tempora conjunguntur (18). At vero suspensio regulariter non prodest coheredi, socio, condomino (19).

149. Demum III *interrumpitur*, nempe vel naturaliter, vel civiliter. Naturaliter cum quis rei quam vult usucapere toto anno possessionem amittit (20). Civiliter (potestate juris), si is a quo præscribitur in jus vocaverit præscribentem (21). Præscriptio naturaliter interrupta denuo inchoanda est (22): interrupta civiliter, usucapiente victo evanescit, victore (quasi nunquam interrupta) procedit (23). Ad hæc in-

huic *si navis ex Asia venerit*, utrique interim currit usucapio. Jure communi neutri currit (L. 3, 6. *Comm. de legat.*). Jure Gallico 2257, §§ 1, 3, non currit quoad creditum, ne extraordinaria quidem; quoad fundum, si alienatus fuit ab hærede, currit vel ordinaria (Tropl. 800). Ad hæc jure nostro non currit præscriptio I. inter eos qui velut una persona censentur; idest 1° inter conjuges; 2° inter filium familias et eum cujus is patriæ potestati subest; 3° inter eos quibus administrator ex jure datus est, eorumque administratores, quoad rationes redditæ dispunctæque fuerint. (C. It. 2119. Arg. ex A. 309). II. Inter eum qui adiit hæreditatem cum beneficio inventarii, et aditam ab ipso hæreditatem (cit. A. 2219, 5).

14 L. 16 *De fund. dot.* C. G. 2255, It. 2120, 4. Etsi diverterint: et quamvis (ut jure Communi cit. L. 16 et Gallico Art. 1561) ante matrimonium procedere cœperit. Lex non distinguit.

15 C. It. 2120, 4.

16 L. 3, C. *Quib. non objcit. longi temp. præscr.* C. It. 2120, C. G. 2252. Licet majori, vel non interdicto successerint (L. 20 *De Minor.*).

17 C. It. 2120, 1. Ergo currit tempore belli, pestis etc. (Secus ac, ex jure Canonico C. 10, *h. t.*, Gallico V. Trop. 726), et Au. § 1496). *Exceptio legis firmat regulam in contrarium pro casibus non exceptis.* Amplius; jure nostro in tribus his quoque casibus usucapio 30 ann. procedit ei qui prædium possidet; vel reali jure (puta servitute) utitur (C. It. 2021). Ad hæc jure Canonico præscriptio non currit adversus Ecclesiam quamdiu caret Rectore (CC. 4, 15, *h. t.*); immo, ex nonnullorum J. C. sententia, quamdiu vivit Prælatus qui rem Ecclesiæ perperam alienavit (Fab. *Cod.* L. IV, Tit. 28, Def. 27. Richer. *Inst.* § 1848).

18 Ex L. 3 C. *De Præscr.* 30 ann. CC. 10, 14 *h. t.*

19 C. It. 2122. V. 2132. V. C. G. 1199.

20 L. 5, *h. t.* C. G. 2243 It. 2124.

21 L. 26, C. *De R. V.* C. G. 2244, 2246, 2247, It. 2125, 2128.

22 L. 3 C. *De ann. except.* V. L. 15 *h. t.* Et in hoc maxime *a suspensione* distat. V. not. 18.

23 LL. 18, 20. *De R. V.* C. G. 2247, It. 2128.

terrumpitur si is qui cœpit præscribere, ea nondum impleta, agnoverit jus alterius quoquo modo (24).

150. Usucapione seu præscriptione impleta, res acquiri et obligationes extingui in utroque foro Nostris jam fere omnibus constat (25). Quæstionis est inter J. C., an id fiat ipso jure, vel ope exceptionis; quippe præscriptio suapte natura, exceptionis vim habet (§ 145, 2). Et in præscriptione acquisitiva res acquiri ipso jure recepta et inter eos sententia esse videtur (26); in extinctiva diversi (27). Quæstio eo spectat, utrum is, qui juris ignarus præscriptam obligationem implevit, v. c., debitum solvit, repetere possit. Cum igitur res dubia sit pro possessore respondendum est, maxime quia error juris heic nocet (Prol. § 181, 29). Illud autem nemo dubitat præscriptionem, cum semel fuerit impleta, retrorsum computari; perinde quasi jus (res) quæsitum fuerit, vel obligatio (onus) extincta eo die, quo præscriptio procedere cœpit (28). Verum, quia coercet jura singulorum, strictam interpretationem desiderat (29). Sed an renunciari ei possit? Utique, sed ab eo tantum qui potest alienare (30); et tantum postquam impleta illa fuerit (31).

Sect. 2.ª *De usucapionibus.*

151. Usucapere est usu, idest possessione, acquirere (1). Usucapio definitur: *Adeptio dominii per possessionem temporis lege definiti* (2). Uti usucapio iniri, et procedere possit opus est *possessione*

24 L. 25 C. *De duob. reis.* C. G. 2248, It. 2129, Au. 1497. Utputa si prædium, quod a non domino emerat, a domino conduxerit; si debitor restituere cœperit (Ex L. 9 § ult. *Ad S. C. Maced.*); si usuras solverit creditori, vel soluturum promiserit, aut pignus dederit (Fab. *Cod.* Lib. VIII, Tit. XIII, Deff. 21, 24). Hæc interruptio jure nostro (C. It. 2119), civilis est, atque ideo, quasi res inter alios acta, aliis (si qui alii sint) dominis, creditoribus, etc. non prodest (C. It. 2130), exceptis creditoribus solidalibus, de quibus suo loco.

25 Ex CC. 3, 20 *h. t.* C. 1 *Eod. tit. in* 6°. D. Th. *Quodl.* II, 27. Moli., Sot., Less. II, VI, Dub. 17. Lugo VII, Sect. 1, S. Alph. III, 564, 513.

26 V. Zach. § 215.

27 Cujac. in L. 95 *De Solut.* Dunod. *h. t.* Cap. 14 Tropl. n. 29; aliique tenent extingui ipso jure. Durant. § 107. Zacher. 775 etc. contra putant.

28 L. 26 *De Usur.* Tropl. II, 826. Ideo, v. c., debito per præscriptionem extincto, neque præteriti temporis usuræ, vel fructus prædii debentur.

29 Zach. 216, 1.

30 C. G. 2222, It. 2108.

31 C. G. 2220, It. 2107, Au. 1502. Scilicet *bono publico usucapiones sunt introductæ* (§ 145, 5); et si, v. c., inter debitorem et creditorem stipulari posset, ne ulla inter eos procedat usucapio, actum de præscriptionibus foret. *Jus publicum privatorum pactis mutari non potest* (L. 39 *De Pact.*).

1 LL. 75, 115. *De V. S.* C. Au. 1452.

2 L. 3 *h. t.* (*De usucap. et præscr.*).

ex jure civili, *bona fide* ex jure canonico, et præterea, in ordinariis usucapionibus, *titulo*. Principio igitur *sine possessione usucapio contingere non potest* (3); eaque pacifica, manifesta, non æquivoca, continua, completa (4). *Pacifica,* idest *absque vi* (5): *manifesta,* idest *non clam* (6). *Non æquivoca:* ex hoc capite necesse est ut palam appareat, te rem possidere quasi tuam, jure quasi tuo uti (7). *Continua,* idest non interrupta neque naturaliter neque civiliter (§ 149). *Completa:* sed ad implenda usucapionis tempora, successor singularis uti potest accessione possessionis auctoris sui (8); universalis, idest heres, debet (9); dum ne res medio tempore ab alio possessa fuerit (10).

152. Deinde opus est *b. f.* Bonæ fidei possessor est qui causam possessionis vitiosam habet, quod ipse ignorat (11). Vitia autem hæc; si rem a non domino comparavit; vel a domino quidem, sed non suæ mentis (12). Bona autem fides continua esse debet (§ 146, 8); ideo

3 LL. 2, 25 *h. t.* C. 3 *De R. J. in* 6°. Possessione *civili* (§ 124, 2) inquam (L. 2 C. *De Præscr.* 30 ann. L. 1 C. *Comm. De Usucap.*). Adeoque colonus, fructuarius, etc. nullo unquam tempore præscribunt; ne post locationem quidem, vel usumfructum finitum (Dunod. *h. t.* Cap. VII. Durant. *h. t.* § 243). Et nec heredes eorum (L. 13 § 1 *De A. P.* C. G. 2237, It. 2115, Au. 1462), quia causam possessionis sibi mutare non possunt (§ 126, 24). Amplius; si quis falso putat, se alieno nomine in possessione esse, non capiet usu (Ex L. ult. *Quemad. Serv. Amitt.*).

4 C. G. 2229, It. 686, 2106. V. C. Au. 1460, 1464.

5 L. 10 *pr. Si servit. vindic.* Nempe (V. § 125, 5) *ab adversario suo:* utputa si me, vel colonum meum dejecit, aut vi prohibuit (L. 1 *De vi arm.*).

6 Cit. L. 10 et AA. 2229, 686. Itaque si fundum, quem tibi locavi, Sejo vendideris, et in possessione ejus remanseris quasi Seji conductor, emptori non procedit usucapio. Hoc eo spectat ut is a quo usucapitur rem vel jus suum tueri possit: atque ideo *clam* heic quoque accipere debemus *ab adversario suo* (Cit. § 125, 5) tantum. Et dum ne hæc vitia (vi-clam) purgaverit (Cit. § 125, 5).

7 C. G. 2229, It. 686. Ex L. 33 § 4 *h. t. Æquivoca,* utputa si conductor, ex prædio sibi locato, aquam in suum ducat; vel aliquid faciat quod fieri solet jure familiaritatis, vicinitatis, amicitiæ (V. § 124, 2).

8 §§ 7, 8 *h. t.* C. It. 693, 1. Et emptor uti potest possessione venditoris; et venditor emptoris a quo vel redhibuit (L. 13 § 2 *De A. P.*), vel, resoluta conditione, res ad se rediit (L. 15 *h. t.*).

9 L. 11 C. *De A. P.* C. G. 2237, It. 693, Au. 1462. V. § 126 in fine. *Heres,* seu proximus, seu heres heredis (Lugo VII, 61. V. Prol. 37, 23). Porro qui alicui succedit in officio, instar successoris particularis, non heredis, est, ut Epus, Parochus (Moli. II, 65, Lugo l. c. Reiff. II, 26, nn. 132, 140).

10 L. 20 *h. t.* L. 13 § 4 *De A. P.*

11 C. G. 550, It. 701. V. L. 110 *De V. S.* C. Au. 326. *Ipse;* non enim obesse puto m. f. procuratoris, si per procuratorem, v. c., emeris, in solutum acceperis (Contr. L. 25 *De C. E.*): primo quia nusquam id in NN. LL. cautum est; deinde quia b. aut m. f. personæ cohæret.

12 L. 27 *De C. E.* L. 13 § 1 *h. t.* Non item si is nondum suæ ætatis erat, ut minor; vel non suæ potestatis, ut

frustra uteris accessione possessionis auctoris tui, si vel is, vel tu non fueris in *b. f.* (V. § 126, 27). Quid si a Sejo rem emeris dubitans, ne esset Caji, si postea, re explorata diligenter, nihil certi rescire potueris? An innixus ea juris præsumptione, quæ tenet Sejum fuisse dominum (§ 127, 30), usucapies? Nam es, ut opinor, in *b. f.* canonica (§ 125, 25). Utique usucapione extraordinaria, ordinaria non item: scilicet illa *nullam*, hæc *tuam b. f.* jure civili desiderat (13).

153. Ad ultimum in usucapionibus ordinariis opus est titulo (14): nempe habili, colorato, et justo. HABILI ad dominium transferendum (15), excepto *titulo pro herede*, quia heres defuncti personam sustinet (16). COLORATO (17): scilicet verus non requiritur, quia vi sua trasfert dominium, jus; putativus non sufficit, quia magis opinio tituli est, quam titulus (18). JUSTO, idest, cui sua *forma* constat (Prol. § 213); alias nihil prodesse ad usucapionem in foro externo (19), adeoque nec interno (§ 145 in fi.), HEIC indubitati juris est. Ad hæc jure nostro titulus (excepto titulo pro legato), eget transcriptione; ab eaque exacta, procedere incipit usucapio (20). Denique si titulus

nupta: quamvis non ignoraverit hos per leges alienare non posse (Tropl. II, 902, 906; Zach. 217, 10, 14; Mazzo. VI, 299. Contra L. 25 *De C. E.*). Ratio est, quia valet quod actum est, licet revocari possit per restitutionem in integrum.

13 C. G. 2265, It. 2137. V. § 163 in fi.

14 L. 27 *h. t.* C. G. 2265, It. 2137, Au. 1461.

15 L. 24 C. *De R. V.* cit. AA. V. § 143. Adeoque non prosunt judicum *sententiæ* (D'Argentrè *h. t.* X, 20, 6. Tropl. II, 883): nec ex NN. LL. verius, *divisio* (Zach. 197, 21, 621, l. V. § 140, l). *Transactio*, non prodest ei qui transactionis nomine aliquid sibi *retinuit*, sed ei qui accepit eo nomine prodest (L. 8 C. *Usuc. pro Empto*).

16 L. 4 *De Usucap. pro herede.*

17 Pr. Inst. *h. t.* Illud non obest si quis, v. c., heres, titulum alium putaverit: v. c. emptum a defuncto, quod illi donatum fuerat (L. 21 § ult. *h. t.*).

18 LL. 1, 2 *Pro donat.* Veluti si te emisse aut tibi donatum fuisse putes (L. 6 *h. t.*). vel putes te heredem domino extitisse (L. 4 C. *De Præscr. long. temp.*), vel si alius fundus pro alio traditus sit. (L. 2 § *Cum Stichum. Pro empt.*). Nec prodest, ex NN. LL., quod justo errore id credideris (Tropl. II, 888, 889. Zach. § 217); ut ecce si Procurator, cui mandasti rem emere, persuaserit tibi, se emisse, et tradiderit (Contra L. 11 *Pro empt.*). Secus, ut puto, si quid tibi legatum fuerit testamento, quod postea revocatum apparuit (L. 4 *Pro legato*): quippe quod vere titulus *putativus* est jure, etsi non facto. Alii aliud putant.

19 C. G. 2267, It. 2137. *Forma;* utputa si prædium venditum fuerit sine scriptura (C. It. 1314 § 1), vel donatum instrumento privato (C. G. 931, It. 1056). Non item si omissæ fuerint juris solemnitates, quæ favore quarumdam personarum introductæ sunt (utputa si res minoris vendiderint sine judicis decreto, uxoris injussu viri), si forte extraneus rem vindicet; est enim *res inter alios acta* (Tropl. II, 302, 906. Zacher. 217, 8, 10).

20 C. It. 2137, Au. 1467.

transfert jus, vel dominium ex die, vel sub aliqua conditione suspensiva, ab hac demum impleta possessio, atque ideo usucapio procedit (21).

154. Cum usucapio innitatur possessione civili, palam est ea sola posse usucapi quæ a nobis possideri, idest, quæ in patrimonio nostro esse possunt (§ 110). Hac re usucapionem non recipiunt ea quæ non sunt in commercio natura sua (22). Sed nec, jure canonico, fines Parochiarum, vel Diœcesium (23); dummodo constet a legitima auctoritate constitutos fuisse (24). Amplius: quoties agitur de *re* usucapienda, hæc *certa* esse debet; incertæ enim res possideri, atque ideo usucapi non possunt; velut dimidia prædii Sejani pars (25).

155. Usucapione impleta, res et jura usucapta ipso jure acquiruntur usucapienti (§ 150, 26). Verum, quia præscriptiones stricti juris sunt, *tantum præscriptum, quantum possessum* (26). At si is qui cœpit rem usucapere eam alii alienaverit, et is in quem transiit impleverit usucapionem, perinde est ac si ille impleverit, qui usucapiendi conditionem præstitit (27). Quamobrem si, v. c., eam in dotem, vel in solutum dederat, re usucapta, liberatur (28).

156. Age modo: triennii usucapione acquiruntur res mobiles (29), decennio res immobiles laicorum, omni penes nos inter præsentes et absentes distinctione sublata (30); tricennio vero quæ minori temporis spatio usucapi non potuerunt propter defectum vel tituli, vel *b. f.* civilis (31), vel ex dispositione juris ceu servitutes. At vero bona Ecclesiarum immobilia minori quam 40 ann. spatio, sive cum titulo,

21 L. 2, § *Si sub conditione. Pro empt.* Toull. VII, 609. Secus si est resolutiva (L. 2, § *Si Sabinus. Pro empt*).

22 LL. 9, 24 *h. t.* C. G. 2226, It. 2113, Au. 1456. Utputa a laicis jus conferendi ecclesiastica beneficia (C. 7 *h. t.*).

23 CC. 4, 6, 7. Cau. 16, 4. C. 4 *De Paroch.*

24 Engel. II, 26, § 2. Pirhin. II, 26, 18. Reiff. II, 26, 40.

25 L. 4, L. 6, § 1 *Pro empt.*

26 Ex L. 14. *Si Serv. Vindic.*

27 Ex L. 33 *De donat. cau. mor.* L. 54 *De Eviction.*

28 L. 60 *De solut.* Itaque si fundum alienum in solutum, sed indebitum, dedit, ipse, non dominus, repetit (L. 15 § *Sed etsi De condict. indeb.*); si sub conditione eum donavit, vendidit, conditione impleta ad ipsum non ad dominum redit (Ex L. 33 *De Donat. Cau. mor.* L. 47, § 1 *Mandati*).

29 L. 23 *De admin. tutor.* Verum cum penes nos huic usucapioni locus amplius non sit (§ 129), hoc valet quoad bona Ecclesiarum, ut olim (Auth. *Quas actiones* C. *De SS. Eccles.* Extrav. *Ambitiosæ. De Reb. Eccles. non alien.* Reiff. II, 171. Less. II, 6, 22. Laym. 7, 22. Molin. Tr. II, 68. Lugo 7, 69. S. Alph. III, 506).

30 C. It. 2137. Contra L. un. C. *De Usucap. transfor.* et C. G. 2265. Hæ leges, si dominus absens sit, requirunt ann. 20; et si partim absens, partim præsens fuerit, absentiæ annos duplicant. (Nov. 119, 8; C. G. 2266).

31 L. 8 C. *De prescr.* 30 *ann.* C.G. 2262, It. 2135. Less. II, 6, 17.

sive absque titulo, ex jure canonico usucapi non possunt (32). Quid igitur si quis, v. c., emerit a non domino prædium Seji, quod postea, ante impletam usucapionem (v. c. ex legato) ad Ecclesiam transiit? vel, contra, prædium Ecclesiæ, quod postea (e. g. vendito) transiit ad Sejum? Et profecto tempora usucapionis metiri debebunt ex utroque jure; nempe *illinc* ex civili et canonico, *hinc* ex canonico et civili, pro rata (33).

Sect. 3.ª *De præscriptionibus.*

157. Præscriptio exceptionem significat (1); præscribere est exceptionem opponere (2). Porro exceptionibus actiones submoventur, ideo præscriptio, heic definiri potest: *Exceptio qua actionem aliquid petentis submovemus, eo quod jure suo suo tempore usus non sit* (3). Objectum præscriptionum sunt jura; adeoque, ex adverso, obligationes quibus alteri obstringimur. Age nunc omnia jura, omnesque obligationes sunt obnoxia præscriptionibus (4): exceptis 1° obligationibus quæ publici juris sunt, v. c., obligatio pendendi tributa, obedientia superioribus debita (5);, et 2° juribus *facultativis*, quæ vocant: Sed hoc postremum explicatione indiget. Facultativa vulgo accipimus quæ quis, non pro jure, sed pro libertate sua facere vel omittere intelligitur. Et lata significatione, profluunt vel ex jure naturali, vel ex jure civili, vel ex privatorum concessione; velut in suo ædificare, plantare, a vicino muri communionem, per agrum alienum iter petere; ædificare,

32 Ex CC. 5, 8, 20 *De Præscript.*

33 Pothier. *Obbligaz.* § 687. Quamobrem si res a Seio ad Ecclesiam; vel, contra, ab Ecclesia ad Seium devenerit qui eam b. f. a non domino, v. c., emerant jam a quatuor annis, in priori casu aliis 24, in posteriori aliis novem implent usucapionem.

1 L. 91 *De Solution.*

2 L. 25, § ult. *De Judiciis.*

3 Ex L. 3 C. *De præscr.* 30 *ann.* C. Au. 1451. Ex C. G. 2219, It. 2105. *Suum,* idest quod cuique debetur, competit naturali jure suo, non quod æquitate juris civilis, seu canonici (V. § 104, 10); ceu, v. c., restitutiones in integrum, seu rescissiones contractuum, concessæ minoribus, nuptis, metu inductis, errore lapsis. Ex his enim nulla oritur *obligatio* restituendi ante sententiam judicis. *Jus* autem quod alteri competit ea revocandi, prosequendum est intra tempus a lege definitum; quo elapso, in utroque foro submovetur *exceptione,* quod actor jure suo suo tempore usus non fuerit. Exceptiones hujusmodi præscriptionibus proxime accedunt, et lata significatione, usu quoque juris, præscriptiones appellantur. J. C. *decadentias* eas vocant.

4 C. G. 2262, It. 2135.

5 Ex C. 12 *h. t.* Et, verius, oneribus missarum (V. Ferrar. V. *Usucapio* n. 17. S. C. C. 18 Febbr. 1702, 18 Aug. 1845). Utrum et procurationibus debitis Episcopis sacram visitationem obeuntibus, incertum est (V. Reiff. II, 26, 51).

plantare citra legitimum spatium a prædio vicini. *Illa* hominibus, *ista* civibus, *hæc* singulis competunt; ideo illa et ista non sunt obnoxia præscriptioni (6), hæc obnoxia eis sunt (7).

158. Præscriptio duobus opus habet: ex jure civili quadam *quasi possessione* suæ libertatis, reive suæ; et, ex jure canonico, *b. f.* Ex primo igitur necesse est, ut quis obligationem suam non agnoverit toto tempore a legibus definito (8); sive ipse ab ea implenda cessaverit (9), puta si creditori usuras non solvit; sive alter jure suo usus non sit, v. c. servitute itineris, aquæductus. Ex altero, ut ignoraverit obligationem hujusmodi: Quid si scivit, nec implevit? Et si ejus implendæ moram fecit, etsi *b. f.*, etiam in foro conscientiæ præscriptio cessat (10). At si nulla mora ei objici possit, nulla nec m. f. objici poterit; atque ideo præscriptio ei procedit. Hoc autem bifariam contingit: si me nihil facere oporteat, sed pati tantum; v. c.; te per meum ire (11): aut facere quidem oporteat, sed requisitum; utputa coheredem ad successionem admittere, legatum solvere etc. (12).

159. Age nunc præscriptiones in NN. LL. cum primis hæ recensentur: 1° Biennii quo venditionis (13), 2° quinquennii quo divisionis (14), ob læsionem, rescindendæ; decennii, quo adversus eum qui tutelam administravit reddendarum rationum (15) actio finitur. Item ann. 30 jure civili (16); 40 jure canonico (§ 145, 4), quibus omnes ceteræ actiones finiuntur, seu reales, seu personales, quæ breviori tempore non finiuntur.

160. Ad hæc ex NN. LL. prescriptioni quinque annorum sunt obnoxiæ *omnes* exactiones, seu præstationes earum rerum, quæ *per se* in annos singulos, vel per breviora temporum intervalla præstari so-

6 Ex L. 2 *De Via publ.* C. Au. 1459. Pirhin. II, 26, 17. V. Tropl. II, 1123. Huc pertinet illud: *In facultativis non datur præscriptio.*

7 Pothier, *Vendita* 391. Zach. 772, 1). Ut ecce si ego vicino permiserim ædificare citra legitimum spatium, isque per ann. 30 hoc jure usus non sit (Dunod. *De Prescrip.* I, XII, 20. Tropl. I, 112, 123).

8 Ex L. 5 *De S. R.* V. Zach. 772, 4.

9 L. 7 § ult. C. *De Præscr.* 10 ann. Eoque magis si fecerit aliquid suæ obligationi contrarium; vel alterum jure suo uti prohibuerit (Ex L. 4 § ult. *h. t.*).

10 Moli. Tr. II, D. 66. Laym. VIII, 11. Lugo 7, 49. *Omnes* (Reiff. II, 26, 112).

11 Moli. l. c. Silv., Less. II, 6, 12. Laym. n. 12. Lugo n. 48 etc. Pirhin. II, 26, 52. Engel. II, 26, 107. Ut ecce in servitutibus.

12 De Luca *De Judic.* Disc. XXI, 17, 18. Nam est quasi sub conditione obligatio. Idem juris est in multis fisco inferendis (Ex L. 2 C. *De Vectigal.* Less. n. 21. Lugo n. 50. S. Alph. III, 513).

13 C. G. 1676, It. 1529.

14 C. It. 1038, 1300. V. C. G. 887, 1304.

15 C. It. 309. V. C. G. 475.

16 C. G. 2262, It. 2135.

lent (17); dummodo liquidæ sint (18). *Omnes;* adeoque sive competant ex testamento, sive ex contractu, sive ex lege (19); sive plurium annorum sint, sive novissimi, sive unius tantum (20). Quinquennium autem a die citationis retrorsum computatur (21) et currit adversus omnes, minores quoque et interdictos (22): nisi fuerit civiliter interrumptum. Interrumpitur autem nedum si debitor in jus vocatus fuerit, sed et si extra jus se soluturum promiserit (23).

17 C. G. 2277, It. 2144, Au. 1480. Quas et in foro conscientiæ locum habere nulla mihi dubitatio est (V. Less. II, 6, 19 in fi. S. Alph. III, 517). Dixi 1° *exactiones* etc. Ideo oportet ut sint velut accessorium aliquid; ceu mercedes prædiorum, canones, usuræ (Ex Cit. AA. Tropl. 1011, Mazzo. VI, 276), pensiones, alimenta, et id genus cetera (Cit. AA.). Quare huc non pertinent debita in plures solutiones v. c. menstruas, annuas, divisa (Mazzo. 275 V. § 147, 12). Nec stipes annuæ, quæ conferri debent, v. c., communibus ædibus, aut agris, puta juxta flumen positis, reparandis. Nec indebita repetitio, utputa si quis tributa vectigalia etc., pro aliis fisco per errorem dependerit. Scilicet, hæc lex eo spectat, ne acervatis præstationibus, fructibus, usuris etc. debitores ad egestatem reducantur. Dixi 2° *per se,* adeoque huc non spectant, quæ quis restituere debet quasi male percepta, ut fructus quos possessor m. f. percepit ex re aliena; vel condominus ex re quam sciebat esse communem.

18 Zach. 774, 22. Adeoque non procedit hæc præscriptio adversum eum qui bona aliorum administravit, quoad rationes redditæ fuerint (Tropl. II, 1027, 1032).

19 Zach. 774, 17. Tropl. 1003. Sive ex judicum sententiis. Hæc longe communior J. C. sententia est (V. Zach. l. c.); et legis quidem rationi, at non verbis, melius cohæret; numquid enim *statis temporibus* persolvendæ sunt (V. C. G. 2277, § ult. It 2144, § ult.)?

20 Zach. 773.

21 Ex Cit. AA. Zach. 774, 30.

22 C. G. 2278, It. 2145.

23 Tropl. II, 1002. Mercadè art. 2273. Mazzo. VI, 275. Sed is tantum hac præscriptione uti potest, qui ignoravit *se* debitorem esse. Verum hæc ignorantia non prodest heredi quoad ea, quæ auctor suus non præstitit, non solvit sciens prudens, quia heres succedit in omnes obligationes defuncti.

Est et aliud, NN. LL. introductum, præscriptionum genus; queis nempe actiones præscribuntur ob res a mercatoribus, pharmacopolis, cauponibus, diversoribus, lixis, præstitas; ob mercedes operum, vel salaria, stipendia, onoraria etc. operariis, famulis, magistris, institutoribus, medicis, chirurgis, architectis, apparitoribus, advocatis, procuratoribus, etc. debita (C. G. 2271, 2272, It. 2138, 2143). Et quædam biennio, quædam anno, quædam sex mensibus finiuntur. Sed magis præsumptiones sunt juris et de jure; ideo eas prætereo. Etenim in foro externo juramento debitoribus, hisque mortuis eorum viduis, vel heredibus, immo et tutoribus præstito, submoventur (C. G. 2276, It. 2142): in foro interno veritas inspicienda est (S. Alph. III, 516). Itaque tunc solum utiles erunt, cum ignoratur, utrum quis revera solverit, si is fato suo functus est: immo etsi vivat, si forte id non meminit: quippe in dubio onus probandi in actorem transferunt (Prol. § 208, 68).

CAPUT II.

DE SERVITUTIBUS, PRIVILEGIIS ET HYPOTECIS.

Liceat de his heic agere, primo quia sunt jura realia prout dominium, deinde quia eis jura dominii limitantur.

TIT. 1. DE SERVITUTIBUS.

Prænotanda.

161. Servitus heic definitur: *Jus in re aliena, quo dominus aliquid pati, vel non facere tenetur in suo, ad alterius personæ, vel prædii utilitatem* (1). Servitus non est pars dominii, seu proprietatis (2); sed, quoad eum cui debetur JUS est (*servitus activa*); quoad rem a qua debetur, est ONUS (*servitus passiva*). Utrumque constitutum esse oportet super aliqua re, quia in servitutibus hujusmodi res, non persona, servit (3). Et qua *jus* est, in eo consistit, ut quis aliquid facere possit in alieno, aut vetare ne dominus faciat in suo (4). Qua est *onus*, in eo consistit, ut dominus aliquid pati, aut non facere teneatur in suo; non ut aliquid ipse facere debeat, utputa reficere prædia serventia, eo quod alias, non res, sed persona serviret (5). Denique jus servitutis, cum personæ, vel rei constitutum sit, adeo ei coheret, ut alii personæ, alii rei, excepto usufructu, cedi, locari, uno verbo, in alium transferri, non possit (6).

162. Porro omnis res aut personæ servit aut rei: inde servitutes vel personales, vel reales, seu prædiales. Planius: omnis res homini servit; at si ei servit qua homo est, *personalis;* sin qua est alterius rei (prædii) dominus *realis* est. Verum quoties servitus simpliciter dicitur realis intelligitur. Servitutes constituuntur hominis voluntate, aut lege: acquiruntur præscriptionibus. Nulla autem servitus con-

1 Heinecc. Inst. § 329. Toull. II, 469.

2 Ex L. 4 pr. *Si servit. vindic.* Velut iter ad fontem (L. 30 *De Serv. Rust.*). Sed nonnunquam difficile est definire, utrum jus aliquod sit servitus, an pars dominii, utputa in puteo, ex quo multi aquam hauriunt (V. Pardess. *Servitù* § 7).

3 L. 15 § 1 *De servit.* C. Au. 474.

4 L. 15 § 1 *De servit.* V. c. per fundum alienum ire, in alieno depascere, vetare, ne vicinus lumina aperiat in suis ædibus, ne has altius tollat.

5 L. 25 § 1 *De servit.* C. Au. 482.

6 L. 24 *De S. R.* L. 47 *Locati. Servitus servitutis esse non potest.*

stitui, acquiri potest, nisi in re aliena, vel saltem communi, nam re sua dominus utitur jure proprietatis, non servitutis (7). Ceterum futuris quoque prædiis acquiri vel imponi posse non incerti juris est (8). Porro omnis servitus coercet jura dominii, ideo numquam præsumitur (9): et quæ manifestæ sunt strictam semper interpretationem recipiunt (10). Hæc generatim, nunc singulas ingrediamur.

De Servitutibus personalibus.

De Usufructu.

163. Servitus personalis est, qua res servit personæ. Servitutes hujusmodi prope infinitæ esse possunt; potiores *ususfructus, usus, habitatio.* Constituuntur actibus seu ultimæ voluntatis, seu inter vivos: acquiruntur præscriptione (1), seu ordinaria, seu extraordinaria (2); et ususfructus datur præterea lege *patrifamilias* super adventitiis *filiorum familias* (Prol. § 54); et *viduo* in bonis defuncti conjugis. Utcumque vero consistant, sine persona, seu physica seu morali, cui prosint, ne intelligi quidem possunt: proinde, hac non extante, eas vel incipere, vel durare, *non est penitus possibile* (3). Sed de singulis singillatim.

164. Usufructus est *Jus alienis rebus utendi fruendi prout ipse dominus uteretur, salva earum substantia et forma* (4). Salva etc.

7 Ex L. 5 pr. *Si usufruct.* L. 27 *De S. R. Res sua nemini servit.* (L. 25 *De S. U.*). *Communi* (L. 27 *De S. R.*).

8 L. 4 *De Servit.* V. c. Ædibus ædificandis, vel emendis. At interim non servitus intelligitur, sed in personam jus, et obligatio (L. 53 *De fidejuss.* Cœpolla *De Servit. Urban.* Cap. 21 n. 1. Pardess. *Servitù* n. 49). Quæ autem pactis conventis constitutæ sunt, penes nos quoad tertios non intelliguntur, nisi ex quo *transcriptus* titulus fuerit (C. It. 1932, 1937 V. § 144, 6).

9 L. 9 *Si Servit. Vindic.* L. 1 *Si ususfr. petat.*

10 Ex L. 26 *De S. R.* Pardess. n. 62.

1 L. ult. in fin. C. *De præscr. long. temp.* Vinn. in § 1 n. 2 *h. t.* Proudhon *h. t.* (*Dell'usufrutto*) II, 750.

2 L. 23 *Quib. mod. ususf. amitt.* Zacher. § 223, 4. Toull. III, 393.

3 LL. 12, 14 C. *h. t.* (*De Usufr.*). Itaque ususfructus, e. g., Seio ex Calendis Januarii, Caio ad ann. 12 constitutus; Seio ante eas calendas mortuo, ne intelligi quidem poterit (Cit. L. 12); Caio mortuo, e. g., post annum, statim cessat.

4 C. G. 578, It. 476, V. L. 1 *h. t.* (*De Usufr.*) et C. Au. 509. In jure duplex distinguitur ususfructus; causalis, qui est pars dominii (L. 14 *h. t.*); et formalis, qui a sua causa (dominio) separatus est. (Ex L. 5 *Si ususfruct.*). Heic de formali, uti patet; qui solus est veri nominis ususfructus (Ex § 9 *De Legat.*). Hoc est *jus utendi* etc. Proinde si legati sint reditus alicujus prædii, redituum legatum erit, non ususfructus (L. 38 *De usufr. legato*).

Nihilominus constitui potest sive earum rerum, quæ usu nec consumuntur, nec atteruntur, sive earum quæ consumuntur (§ 111), sive earum quæ usu dumtaxat atteruntur. *Illarum* dominium penes dominum remanet, ideo in his VERUS; *istarum*, quasi rei creditæ, in fructuarium transit, ideo QUASI dumtaxat usufructus in his erit; *harum*, UTER placuerit: in dubio, si res æstimatæ datæ fuerint *quasi*, sin minus, *verus* usufructus intelligitur (5). Constitui potest ex die, vel in diem: sed non potest fructuarii vitam (§ 163, 3), et si is est persona moralis, 30 ann. spatium (6) excedere.

165. Venio ad jura et obligationes fructuarii. Itaque, nisi voluntate constituentium definita fuerint, hæc sunt. *Jura;* dempto jure disponendi (§ 115), quoad utendi fruendique jus, fructuarius loco domini pene est (7). Quocirca ei tradenda est res fructuaria; nempe qualis tunc est, cum incipit usufructus (8). Re accepta, jus fructuarii in duas velut partes diducitur; nempe et quoad fructus percipiendos, et quoad res fructuarias administrandas. Ex 1° fructus omnes pendentes, et obventiones suas facit (9). Quin et fodinas exercere potest nempe institutas *(aperte)*, quæ jam exercebantur (10): sed quia earum pretium domino restituendum est finito usufructu, interim satisdare debet (11). Ex 2° est velut domini procurator in rem suam (12). Ideo potest res fructuarias elocare, vel commodare; mobiles quoque, quæ vel natura sua elocari et commodari solent, vel dominus elocare et commodare solitus fuerat (13). Quin potest jus suum hypotecæ supponere, alteri cedere, vendere (14). Atque ideo ipsum quoque dominum prohibere potest, ne quid faciat

5 Ex LL. 1, 5, 6. *De Usufr. ear. rer.* etc. C. G. 587, 589, It. 483, 484.

6 C. G. 619, It. 518.

7 Ex L. 1 *h. t.* C. G. 578, It. 477.

8 Ex L. 71 *h. t.* C. G. 600, It. 496. Sed si reditus legati sint, in arbitrio domini est rem tradere, vel reditus præstare (LL. 38, 39 *De Usufr. legato*).

9 L. 7 *h. t.* C. G. 588, It. 479, Au. 511. Hac re potest navim suo tempore navigatum mittere, licet naufragii periculum timeatur (L. 13 § *Navis h. t.*).

10 C. G. 598, It. 494. Jure autem communi etiam instituere (LL. 5, 9 *h. t.*).

11 Ex § 2 *h. t.* Ex C. G. 606, It. 497.

12 Voet. 1, 7, 33.

13 L. 18 *h. t.* Prout naves, jumenta, aulæa, scœnicæ vestes etc.; sed vestes locare prohibetur (L. 18 § *Sed si, h. t.*). Quæsitum est, an exigere possit *nomina* debitorum. Affirmantium sententia (Richer. *Inst.* § 1701, Prohud. 1044, Zacher. 225, 1) recepta videtur: nec immerito, quia *quasi* usufructus (§ 159) heic intelligitur; dummodo caveat proprietario (L. 1 C. *h. t.*).

14 L. 13 § 3. L. 13 C. *h. t.* C. G. 595, 2118, It. 492, 1967. Verum is cui venditur, ceditur, donatur etc., ceu fructuarius uti debet. Ideo, si quid interim deterius fecerit, uterque tenebitur (Proud. III, 896).

in re fructuaria, licet melius (15); nisi forte necessarium conservationi rei fructuariæ (16).

166. *Obligationes* hæ sunt. Fructuarius, ante quam re frui incipiat, rerum immobilium *statum*, mobilium *inventarium*, quisquis ipse sit, suis impensis conficere (17); et cautionem (excepto patre vel matre, in usufructu legali, et eo qui rem vendidit aut donavit reservato sibi usufructu) præstare debet (18); nisi is qui usumfructum constituit illum, istud, hanc remiserit (19). Deinde fructuarius, si verus ususfructus sit constitutus, I° debet uti re fructuaria salva ejus substantia, adeoque non potest invito rationabiliter domino ejus formam, nec in melius (20), vel destinationem immutare (21). II° Debet ea uti more boni patrisfamilias (22), atque ideo sarctam tectam servare debet; nempe uti accepit: sed ordinariæ tantum refectiones ad ipsum pertinent (23).

15 L. ult. *De Usu, et habit.* Utputa in area ædificium ponere, vel positum altius tollere (L. 7 *h. t.* V. Proud. III, 1466).

16 Ex L. 17 § 1 *De Usu et habit.* Ex C. G. 599, It. 495, Au. 516.

17 C. G. 600, It. 496, Au. 518. Sed rerum æstimatio non est necessaria (Arg. ex C. It. 1070. Mazzo. III, 59).

18 C. L. 1, L. 8 § 4 C. *De Bon. quæ lib.* L. 62 *De Ædil. edi.* C. G. 601, It 497. *Cautionem*, vel fidejussoriam (C. It. 1873, 1875, 1890), aut pignus (Art. 1922). *Nempe* quandocumque proprietarius eam petit (Salviat., *Dell' Usufrutto*, n. 110, Genty 191, Prohud. 815); adeoque etiam post rem fructuariam traditam (Mazzo. III, 59. V. Durant. V, 600, etc). Si fructuarius neque inventarium conficit, neque cautionem præstat non ideo amittit usumfr. (Prohud. II, 798, Laurent. VI, 501, Zach. § 226 pr. Mazzo. III, 59); sed in priori casu cogi potest judicis officio ad inventarium conficiendum; in posteriori consulitur utrique immobilibus elocatis, vel in administrationem datis: mobilibus distractis, et collocato eorum pretio (C. G. 602, 603, It. 498, 499, Au. 520). Quin mobilia sibi necessaria, si judex æquum putaverit (C. G. 603, It. 499); et domus, ex fructuariis, ad habitandum (C. It. 498) ei relinquenda sunt.

19 C. It. 496, 497. Voet. 7, 9, 9. Nihilominus dominus proprietatis nunquam prohiberi potest inventarium conficere suis impensis (C. It. 496, Prohud. 2800): et hæredes necessarii cautionem exigere possunt, si fructuarius re male uti, aut facultatibus labi cœperit (Prohud. 2833).

20 L. 16 § *Sed si ædium. h. t.* Ex C. G. 518, It. 477. V. c. Ædificium inchoatum consumare, tametsi eo loco aliter uti non possit (L. 67 *Eod.*). In summa, unum fructuario permittitur, rem, salva ejus forma, facere meliorem (L. 16 *h. t.*).

21 L. 16 § ult. L. 23 § 1 *h. t.* V. c. ex domo facere stabulum vel diversorium.

22 L. 16 § *Si tamen h. t.* C. G. 601, It. 497, Au. 513.

23 C. G. 601, 606, It. 501, 504. V. C. Au. 513. Sed permittitur usumfructum derelinquere, etiam post judicium acceptum (L. 70 *h. t.*). Extraordinarias neuter præstat; non fructuarius, nisi intervenerit culpa sua (L. 71 *h. t.*); non proprietarius, quia servitus est ususfructus (L. ult. § 9 *De Damn. Inf.* Ex C. It. 562. Mercadè art. 605), tametsi titulo oneroso sit constitutus (Mazzo. III, 62. V. Prohud. 1675, 1683): eoque minus cogitur reficere quæ sine culpa sua, nondum tradito usufructu, deteriora facta sunt (L. 8 *h. t.*). Sed si eas præstiterit, fructuarius, finito usufructu, repetit quod impendit si adhuc

III° Custodiam ejus præstare (24) debet ; ac proinde si quid inciderit, quod domino proprietatis nocere potest, huic mature renunciare necesse habet (25). IV° Vectigalia et onera agnoscere quæ *fructus* onerant (26) ; nec non stipendia, salaria, alimenta ab ea forte relicta (27). Non item creditores dimittere, vel usuras præstare, si res hypotecæ supposita sit (28) : nisi forte ususfructus legatus sit omnium, vel certæ partis bonorum, puta dodrantis (29). Demum V° litis expensæ quæ *proprietatem*, dominum ; quæ *fructus* tuendi gratia factæ fuerint, fructuarium onerant (30).

167. Ususfructus extinguitur 1° morte fructuarii (31) : 2° extante die, vel conditione sub qua constitutus fuerat, nisi fructuarius prius mortem obierit (32) : 3° Interitu totius rei (33), vel rei principalis (34) ;

extant, quatenus utiles sunt (C. It. 502) : idest quatenus dominus fit ex eis locupletior (Ex L. 6 § 2 *De Neg. gest.*) ; sed eousque sine usuris (C.It.502). Sin dominus, is pati debet fructuarium uti (L. 8 *h. t.*). sed refusis sibi usuris pecuniæ quam impendit (C. It. 503, L. 56 *h. t.*). Porro quæ *extraordinariæ* sint, quæ ordinariæ V. C. It. 505, G. 605, Au. 513.

24 L. 2 *Usufr. quem cav.*

25 Ex L. 6 in fin. *Eod.* L. 16 § ult. *De Fund. Dot.* Utputa si tertius rem fructuariam usurpaverit (C. G. 614, C. It. 511), vel extraordinariis reparationibus egeat (Prohud. IV, 1672).

26 L. 58 *h. t.* C. G. 608, C. It. 506. Extraordinaria quoque (L. 33 § 2 *h. t.* L. 28 *De Usufr. legato* C. Au. 512), quippe sunt onera fructuum (L. 13 *De impens. in rem dot.*). Immo et præteriti temporis insoluta (L. 5 in fin. *De Cens.* L. 7 *De Public.* Prohud. IV, 1834) ; sed has repetit (Ex L. 41 § 3 *De Legat.* 1). At ea que onerant proprietatem ; velut imposita ab Ædilibus, dominus solvit, refusis sibi usuris a fructuario. Qui si ipse ea dependerit, repetit finito usufructu (C. G. 609, It. 507).

27 L. 8 *h. t.* C. G. 608, It. 509, Au. 512.

28 L. 43 *De Usufr. leg.* C. G. 611, It. 508. Contra C. Au. 512.

29 Cit. L. 43 et L. 69 *Ad L. Falc.* C. G. 612, It. 509. Scilicet *bona non intelliguntur nisi quæ, deducto aere alieno, supersunt.* Quamobrem si eos dimiserit repetit finito usufructu, sed sine usuris. Si dimittere nolit, in potestate domini est, aut res fructuarias pro rata distrahere, aut solvere æs alienum, et solutæ pecuniæ a fructuario usuras exigere (C. G. 612, It. 509).

30 C. G. 613, It. 510.

31 § 3 *h. t.* C. G. 617, It. 315. Nisi pluribus constitutus fuerit, et superstites gaudeant *jure accrescendi*, de quo serius.

32 V. § 162, 3. Et relictus tibi vel constitutus *quoad Titius*, v. c. *ad majorem ætatem pervenerit*, stat, licet Titius ante id tempus mortem obierit (L. 12 C. *h. t.* C. G. 620, It. 517, Au. 528.

33 L. 5 *Quib. mod. usufr. fin.* C. G. 617-623, It. 515, 519. V. c. agri usufructu legato, si stagnum sit factum, vel contra (L. 10 *Eod.* Prohud. IV, 2419, Toull. III, 462. Salviat. 325, 326). *Totius rei :* Ideo v. c. ædium usufructu tibi legato, quamdiu quælibet portio earum remanet, totius soli usumfructum retines (L. 59 *h. t.*).

34 Ex LL. 1, 2. *De Pec. leg.* Ideo, diruto penitus ædificio, horti ususfructus extinguitur (Prohud. 2546. Mazz. III, 72). Contra ædibus fructuariis, prædio rustico adnexis, dirutis, vel exustis, areæ et cementorum superest usufructus (C.G. 624), Sed permittitur dominus eas reponere. præstito fructuario quanti ejus interest (C. It. 520).

nec reviviscit ea postea restituta (35); 4° consolidatione, sive fructuarius domino usumfructum cedat, sive ipse rei proprietatem acquirat (36). Amittitur 5° prescriptione, vel usucapione; nempe si fructuarius jure suo tanto tempore usus non sit, quo res fructuaria ab altero possit usucapi (37).

168. Finito usufructu, si *quasi* usufructus constitutus fuerat, siquidem res æstimatæ datæ fuerant, fructuarius pretium restituere debet: si non æstimatæ, hoc, vel idem genus, utrum ipse maluerit (38). Sin *verus*, res fructuariæ redeunt ad proprietarium. Et si fructuarius aliquid deterius fecit, damnum sarciet; at sin melius, non repetit; nisi refigi, tolli possit et utiliter, et sine rei detrimento (39): tantum si exinde fundus pretiosior sit factus, et ex alio capite ille rem fructuariam, citra gravem culpam, deteriorem fecerit, fiet compensatio utriusque pro rata (40). Dura lex: ideo meliorationes hic accipere debemus eas quæ rei, ut ita dixerim, modum dumtaxat adjiciunt; nec immodicas (41). Quoad fructus pendentes, æqua prorsus, tum fructuari, cum incipit; tum domini, cum desinit usufructus, conditio esse debet. Et est; etenim usufructu accedente *illi*, recedente *huic* debentur omnes tunc temporis pendentes, licet maturi (42), nec deductis impensis (43). Quamobrem si alteruter eos immaturos decerpsit, tenebitur; nisi id fecerit ex more vel regionis, vel patrisfamilias (44). Idem juris est si illos vendiderit; sed, quæ longe communior sententia est, venditio valet (45).

35 L. 10 *Quib. mod. us. fi.* Ex C. It. 520. V. c. repositis ædibus (Contra C. Au. 525).

36 § 3 *h. t.* C. G. 617, It. 515.

37 L. 16 C. *h. t.* L. *ult. De Præscr. long. temp.* Prohud. IV, 2133. Tropl. *Præscr.* 854. Verum dominus, ut adversus usumfructuarium præscribere possit, 30 ann. opus habet (C. G. 617 § 3, It. 515 § 4. Durant. 671). Demum usufructus extorquetur fructuario, si re non mediocriter abutatur, vel alienet, vel faciat deteriorem (C. It. 616. V. C. G. 618). Sed hoc ad judicis officium pertinet.

38 C. It. 483. V. C. G. 587.

39 C. It. 495 § 599. V. C. Au. 517. Sed neque has tollet, si dominus paratus sit ei refundere quantum habiturus esset illis ablatis (C. It. 495. Durant. 380).

40 C. G. 499, It. 495. Contra L. 7 C. *h. t.*

41 Demol. X, 645. Marcad. Art. 555. Itaque si novum quid fecerit, v. c., si pistrinum, olivetum posuit, si paludem exsiccavit, repetit; sed quasi m. f. possessor (Durant. 380. Toull. II, 315. Prohud. 1144, 1145, 2590. Mazzo. III, 78).

42 L. 8 *De Ann. legat.*

43 C. G. 585, It. 480. Contra jus commune (Voet. VIII, 1, 28), et C. Au. 519 et regulas juris (§ III, 19). Impensis inquam *illic* a proprietario factis, *hic* a fructuario. Non item factis a colono partiario (Cit. AA.). At si tertius aliquis eas fecit, si semina suppeditavit, hæc quoque deducenda sunt, propter privilegium ei a jure concessum (C. G. 2102, It. 1958, 5): sed in priori casu dominus fructuarium; in posteriori is dominum indemnem præstare debet (Toull. II, 402. Durant. 530. Zacher. 227, 6. Prohud. 1150. Mazzo. III, 62). Communissima J. C.

44 Ex L. 42 *De Usuf. leg.* Voet. 7, 129.

45 Toull. III, 401. Durant. 544. Mazz. l. c.

169. Quid si fructuarius res immobiles elocaverit, an dominus nondum finitas locationes agnoscere debeat? Minime, si ususfructus in diem certam constitutus fuerat, et ultra hanc diem elocatio sit facta (46). Alias intererit, num locatio ultra quinquennium facta fuerit, an secus. Si *primum*, perinde habetur ac si per plura quinquennia facta fuisset, et quinquennio currenti, vel (si non integrum quinquennium locationi supersit) reliquo locationis tempore exacto, locatio finitur (47). Sin *alterum*, locatio quidem in tempus constitutum durat, sed si, eo nondum elapso, renovata fuerit, nova hæc locatio non valet si, quoad prædia urbana, ante sex menses, quoad rustica, ante annum (priusquam antiqua finiret) renovata sit: nisi forte ante usumfructum finitum priori locatione exacta, nova hæc jam incœperit (48).

170. Hæc generatim: videamus quid juris sit, si in usufructu continentur arbores, vel animalia. Si in prædio fructuario arbores sint, frugiferæ tantum ad fructuarium pertinent (49). At vero frugiferas accipere debemus cæduas quoque; seu natura sua cæduæ sint, ut arundineta; seu ex destinatione patrisfamilias. Ideo permittitur succidere; rite tamen et sicut (idest quibus interstitiis, qua parte, quo modo) paterfamilias cædebat (50). Amplius, si quæ ex his interierint, sive naturaliter perierint, seu vi ventorum avulsæ, aut confractæ fuerint, ad ipsum pertinent; verum ea lege ut alias substituat (51). Amplius, palos

46 L. 9 § 1 *Locat.* C. It. 493 § 2. Itaque locatio currenti anno (seu biennio, seu triennio, si fructificat alternis aut ternis annis) finitur. Sed V. Cit. A. 493.

47 C. It. 493. Itaque, si locatio in annos, v. c., 23 facta fuerit, et fructuarius anno (post eam factam) 8°, aut 21° mortem obierit, illinc 10° hinc ipso 23° anno finitur. Nempe si proprietarius ei stare nolit (Ex C. 1128. Mazzo. II, 58): etenim hoc favore ejus est introductum.

48 C. It. l. c. Proinde si agri locationes ad Calend. Januar. an. 1874, renovaverim Calendis Decem. 1872; et postridie Cal. Januar. 1875, mortem obierim, valent. Jure communi locationes in quodcumque tempus fieri poterant, quippe finito usufructu ipso jure finiebantur (L. 9, § 4 *De Locat.* L. 25, § 4 *Sol. Matr.*).

49 C. G. ex Art. 592, It. ex 488. Infrugiferæ pertinent ad proprietarium pleno jure: et quæ postea infructuosæ factæ sunt ad plenum dominium eius redeunt. (Mazzo. III, 55). Frugiferas autem accipere debemus quæ hominum industria plantantur, vel inseruntur (Prohud. III, 1175). Sed si dejectæ, vel emortuæ incommodiorem usumfructum, vel iter præstant, dominus cogi potest ut tollat (L. 22, § 1 *h. t.*). At proprietarium posse ad extraordinarias refectiones arbores quoque fructiferas, aliis deficientibus, *gratis* cædere, communis J. C. sententia est (Prohud. 294. Demol. X, 420. Mazzo. l. c.).

50 L. 10 in fine *h. t.* C. Au. 511. Et ex NN. LL. grandes quoque (C. G. 591, 592, It. 486, 487. Contr. L. 12 *Eod.*), Porro sylva cædua ea est, *quæ in hoc habetur, ut cæderetur* (L. 10 *De V. S.*): quod ex more primum patrisfamilias (Prohud. 3, 1182. Salv. 221), dein regionis (V. Forti *dell'Usufr.* § 99 etc.) æstimari debet. Seminaria quoque pertinent ad fructuarium; sed renovari debent (L. 9, § 6 *h. t.* C. G. 590, It. 491).

51 C. G. 594, It. 490. Nec satis est ea

vinearum ex silva cædere potest (52), et arbores ubivis positas ad *ordinarias* prædii refectiones (53): dumne illas cædendo fundum faciat deteriorem (§ 166, 20), nec grandes arbores sint (54), aut fructiferæ (55), aut voluptuosæ (56).

171. Animalium usufructu legato; siquidem singulorum capitum, tot sunt ususfructus quod capita (57); ideo uno eorum extincto, in eo extinguitur ususfructus (58). Sin gregis, vel armenti, fructuarius in locum deficientium (59), quæ sibi cedunt, alia supplere debet ex *agnatis*, idest natis ex eodem grege (60): et nonnisi postquam omne caput perierit, extinguitur ususfructus (61). Utcumque autem extincto usufructu, carnis et coriorum animalium, quæ casu perierunt, ratio reddenda est; seu *gregis* ususfructus sit constitutus (62), seu *unius capitis* tantum (63). Ceterum animalium, quæ prædii fructuarii dotem constituunt, non verus sed quasi ususfructus intelligitur (64).

De usu et habitatione.

172. Usus est *jus utendi rebus alienis ad necessitatem salva earum substantia* (1). Habitatio, ex NN. LL., est, *usus ædium* (2): ideo usus

implantasse, si postea interierint (Salv. 225. V. § 161, 27).

52 Cit. L. 9, § 7. C. G. 593, It. 489.

53 LL. 11, 12, 13 *h. t.* Dummodo necessitas proprietario comprobetur (C. It. 488) et desint cæduæ (Demol. n. 415 bis). Jure communi ad ignem quoque cædere poterat (L. 13, pr. *h. t.*).

54 LL. 10, 12 *Eod.* C. G. 592, It. 487. Vel fiant (Prohud. 1187). Porro grandes (*di alto fusto*) arbores sunt castaneæ, quercus, pini, cupressi, ulmi, populi, platani, etc. (C. It. 579).

55 L. 16, § *Fructuarius Eod.* Voet 7, 1, 22. Cattaneo e Branca super art. 488 C. It. Et jure prorsus, quia hoc a more boni patrisfamilias alienum est.

56 Ex L. 6, § 4 *h. t.* Demol. X, 415. Nisi malit uti his, quæ pertinent ad proprietarium, avulsis forte, aut confractis (C. It. 488).

57 L. 76, § 1 *h.* t. C. It. 512.

58 L. 30 *Quem. Usufr.* Durant. § 629.

59 C. It. 513. V. C. G. 616. Idest eorum quæ casu pereunt (L. 74 *h. t.* C. G. 616); vel inutilium (L. 75 *Eod.*).

60 L. 74 *h. t.* C. G., ex Art. 615, It. 513. Prohud. IV, 1094. *Ex agnatis* atque ideo si nascantur (Salv. 168). At si id nequeat, v. c., finiente usufructu, prætium deficientium præstare debet (V. Maleville in Art. 616 C. Gall.); quanti ex eis lucrifecit. Contra sentire videtur Durant. 630.

61 Ex C. G. 616, It. 513, 1. Durant., Marcad. A. 613, 3. Demol. X, 316. Mazz. III, 61. Alias lex quæ supersunt capita reddi jussisset. (Contra L. ult. *Quibus mod. Usuf.*).

62 C. G. 616, It. 513.

63 Ex citt. AA. Mazzo. III, 78. Alii aliud putant, quia lex quod voluit expressit. Sed eadem est ratio in utroque casu: et nemo locuples fieri debet cum aliena jactura. *Caro* et *corium in fructu non est* (L. 30 *Quib. mod. usus. amitt.*).

64 C. It. 514.

1 Ex C. G. 555, It. 521. Nempe ex jure comm. (Heinecc. *Inst.* 425) et Au. (AA. 633, 634) *quotidianam.*

2 C. G., ex Art. 633, 634, It. ex 524, 528. Prohud. VI, 2796.

et habitatio penes nos idem valent (3). Quæ autem, diximus in usufructu de inventario et cautione, heic quoque, suo modo, locum habent (4). Nunc videamus quæ sint jura et obligationes usuarii.

173. Jura hæc sunt. Usuarius commoditatem ex re, non fructus (5), præter quam prædiorum (6), percipit. At vero pro sua conditione ac dignitate (7): et licet ipse dives sit (8). Ideo licet ei ædes inhabitare, fructus, quos ager usuarius fert, colligere (9) quantum ex eis sibi et familiæ sufficiet (10). At jus quod ipse habet locare, vendere, gratis concedere nemini potest (11). Onera autem et vectigalia, si usuarius omnes rei fructus percipit, omnia agnoscere debet (12); secus pro rata (13). Quibus autem modis ususfructus, iisdem et usus amittitur et finitur (14). Sed utrum eo finito, vel amisso infra annum, quod ex eo superest restituendum sit ex NN. LL.? Negant J. C. ex benigna interpretatione juris (15).

3 Prohud. l. c. Durant., Zach. 233, 1.

4 L. 4 *Usufr. quem cav.* C. G. 626. It. 525. Nisi Prætor satisdationem ex juxta causa remiserit (C. It. l. c.).

5 LL. 2, 12 *h. t.* Vinn. *h. t.* Makeld. § 297. Ideo qui, e. c., bovorum, vel ovium usum habet, illis ad arandum utitur, his ad stercorandum; at fætus, lanam, caseum non percipit (Cit. L. 12).

6 Cit. L. 12, § 4, C. G. 630, It. 521. V. C. Au. 508.

7 Cit. L. 12, pr. C. It. 521, 524, Au. 605. V. C. G. 630. Prohud. IV, 2774. Salviat. 354, 373. Nempe ea, qua præstat quo tempore usus constituitur (C. Au. 506).

8 C. Au. 505. Vinn. in § 1, n. 2 *h. t.*

9 C. It. 521, 527. Ex quo apparet ipsum colere eum posse; et ideo cautionem præstat. Jure communi non potest (Ex § 1 *h. t.*): utrum Gallico, obscurum est (Durant. V, 27. Zach. 233, 4).

10 Cit. L. 12, § *Sabinus. Ex eis:* non enim potest, his distractis, uti pecunia ad ea comparanda, quæ alias sibi ad vitam sunt necessaria (Prohud. 2770. Demol. 772). *Sibi et familiæ:* familiam accipere debemus famulos, conjugem, liberos, etsi postea matrimonium contraxerit (LL. 5, 19 *h. t.* C. It. 521, 522, C. G. 630, 632), aut iterum contraxerit. (Prohud. 1813). Non item parentes, nec filiorum filios, etsi cum ipso inhabitent, nisi alia appareat mens constituentis; quod æstimari convenit ex bono et æquo (Prohud. 2766, 2778. Durant. V, 19. Marcadè art. 627, etc.). Et aucta subinde, absque dolo, vel imminuta familia, præstationes quoque augentur, vel minuuntur. (LL. 2, 3 *h. t.*). Porro is qui usum, vel habitationem constituit, eam legem dicere potest, ut quis solus sine conjuge utatur, non ut sine conjuge inhabitet (L. 8, § 1 *h. t.*).

11 § 1 *h. t.* C. G. 631, It. 528, Au. 507. Porro quando ejusdem rei alii usus, alii ususfructus conceditur, id percipiet fructuarius quod usuario superest (L. 48 *De Usufr.* Prohud. IV, 274). Dixi *jus:* Nam res ipsas, quas ipse percipit quasi fructus, et locare et vendere posse non dubito; utpu'a fructus ex sylva cædua (L. 23 *h. t.*).

12 L. 19 *h. t.* C. G. 635, It. 527.

13 C. G. et It. ll. cc. Salviat. 371. Ex jure communi (cit. L. 19), et Au. § 508, nihil prorsus.

14 Pr. *Inst. h. t.* C. G. 625, It. 529. Sed si pluribus conjunctim constitutus aut legatus fuit, non fit locus juri accrescendi (Voet 7, 7, 1).

15 Durant. V, 26. Demolom. n. 774. Et recte. Secus ex jure comm. et Au. V. n. 1.

Art. 2. De Servitutibus realibus.

174. Servitus realis est qua prædium servit prædio (§ 161). Definitur, *Jus in prædio alieno ad utilitatem alterius prædii* (1). Ideo sine duobus prædiis, quorum alterum utilitatem præstet, alterum capiat; alterum dominetur, alterum serviat, ne intelligi quidem potest. Est igitur 1.° *jus,* non hominis, sed prædii dominantis (2): et *onus,* non personarum, sed prædii servientis (3); ac proinde non personis nec a personis competit (4). 2.° Debetur toti fundo, et a toto fundo debetur, nisi certo loco definita sit (5). 3.° Divisionem, quoad substantiam, verius, non recipit (6): quamobrem etsi ab uno, et uni constituta fuerit, si, eis mortuis, plures utrique hæredes extiterint, solida singulis competit, et a singulis debetur in solidum (7).

175. Servitus 1.°, qua jus est, dividitur in URBANAM et RUSTICAM, prout nempe prædium quod dominatur est aut urbanum aut rusticum (8). Urbanæ velut *stillicidii, prospectus, tigni immittendi,* vel *projiciendi,*

1 Ex § 3 *h. t.* (*De Servitutib.*). C. G. 637, It. 531, Au. 473. UTILITATEM autem etiam voluptatem, amœnitatem accipimus (L. 3 *De Acqua quot.* LL. 3, 20 in fine *De S. R.* Pardessus *h. t.* (*Delle Servitù*) n. 13). Proinde si domum tibi vendam prope Ecclesiam ea lege, ne taberna fiat, servitus intelligitur (Pard. n. 11).

2 L. 20 in fine *De S. R.* (*Servitutibus rusticis*). Ejusque nomine exercetur. (L. 6, pr. *Quemad. serv. amit.*).

3 Ex pr. *Inst.* et § 1 *h. t.*

4 L. 20 in fine, L. 34 *De S. R.* Adeoque si persona serviat prædio, utputa si promiseris prædii mei fossas purgare, magis locatio operarum intelligitur (Pard. n. 18); quæ extinguitur cum persona. Et si prædium serviat personæ, v. c., si convenerit, ut tibi in meo deambulare, ut cœnare, ut pomum decerpere liceat, non servitus erit (L. 7 *h. t.*), sed quasi usus, seu jus *in re* personæ constitutum (L. 4 *De S. R.*). Quod proinde, qua onus, intertios quidem possessores transit (Zach. 247, 2), sed extinguitur cum persona (L. 4 *De S. R.*). Et in dubio utri jus constitutum sit, prædio, an personæ, hoc magis, quippe temporarium, intelligitur (Pard. nn. 12, 276). Sane usus aquæ personalis est, et ideo ad hæredes usuarii non transit (L. 22 *De Usu ed habit.*). V. c. si digitum aquæ ex meo fonte, in domum tuam, *quamcumque volueris,* tibi concessero (L. 37 *De S. R.*).

5 L. 6 *h. t.* L. 23 § ult. *De S. R.* Ex C. G. 709, 710. It. 671, 672.

6 L. 17 *h. t.* V. Durant. V, 466 etc. Zach. 247, 4. Secus quoad *modum*: v. c., ut quis per meum certo loco, certis horis; vel ut pedester eat, aut equo, aut curru (LL. 4, 5 § ult. *h. t.*).

7 L. 4 § 4. *Si servit. Vindic.* Nempe si unum sit prædium dominans, unum serviens; nam si plures fuerint sive *illi,* sive *hi,* plures illuc activæ, huc passivæ servitutes intelliguntur LL. 6, 16. *Quem Servit. Amitt.* L. 31 *De S. U.* (*Servitut. urbanis*). Immo etsi uni prædio fuerit imposita favore unius prædii, alterutro diviso tot erunt servitutes quot partes (Cit. L. 6. Pardess, n. 302).

8 L. 1 *h. t.* C. G. 687, Au. 474.

oneris ferendi, altius non tollendi, etc. Rusticæ *itineris, aquæ haustus, aquæductus, pascendi, cædendi ligna, cretæ eximendæ*, etc. (9). 2.° Qua est onus, si in patiendo consistit AFFIRMATIVA, ut ecce stillicidii, itineris; si in non faciendo, utputa altius non tollendi, NEGATIVA (a J. C.) dici solet. 3.° Ex modo quo exercetur in CONTINUAM et DISCONTINUAM diducitur. Continua dicitur quæ absque facto nostro exerceri potest; ut servitus prospectus, stillicidii, aquæductus: quæ secus discontinua; ut servitus pascendi, itineris, aquæ haustus (10). Ad hæc ex NN. LL. sunt 4.° vel APPARENTES, vel NON APPARENTES. Apparentes vocant quæ signo aliquo apparent *exterius*, ut servitus stillicidii, luminum: quæ hoc signo carent dicuntur non apparentes; ut ecce servitus altius non tollendi, pascendi, itineris, etc. (11). Constituuntur, vel hominis voluntate vel lege, et præscriptione acquiri possunt.

176. Hominis voluntate. Ut servitus ex hoc capite, constitui possit, necessaria est *causa*, idest utilitas (saltem futura), prædii dominantis (12) atque ideo opus est, ne medium aliquod alienum prædium, quod non servit, impediat servitutem (13). Constituuntur autem vel justo titulo, vel destinatione patrisfamilias (14). *Titulo;* idest actu aliquo, seu ultimæ voluntatis, seu inter vivos (15). Et nedum sub conditione, sed vel ex die, vel in diem constitui posse, ex NN. LL. recepta sententia est (16): sed nemo potest servitutem acquirere nisi suo prædio (17):

9 LL. 1, 3. *De S. U.* LL. 1, 2. *De S. R.* C. Au. 475 etc. *Pascendi* etc. nempe si pecus est dos, vel instrumentum alterius (prædii). *Cædendi-eximendæ* etc.; idest non ad cujusquam, sed ad alterius prædii utilitatem (LL. 5, 6. *De S. R.*).

10 Ex L. 14 *h. t.* C. G. 688, It. 617. Porro servitus aquæductus, si aqua defluat per fistulam, vel aliud opus manufactum (in fundo servienti), ex NN. LL. (C. It. 619. Pardess. n. 28) *continua* est, quod olim controversum fuit (V. Pecch. *De Servit.* Lib. 6 Cap. 1); licet aqua ducatur alternis diebus, aut horis (C. It. 619), vel ad horam, v. c., post tertiam, in horam decimam (L. 5 *h. t.*).

11 C. G. 689, It. 618. Item servitus aquæductus, modo non subterraneus sit, ac opere manufacto (et non tantum rivo depresso) aqua ducatur (Laurent. VIII, 141. Mazzo. III, 138).

12 L. 15 *h. t.* Ergo, si inter nos convenerit ne ego ædes meas altius tollam, ne luminibus tuarum officiatur, et medius mons earum conspectum auferat, nihil erit actum. Et si non mons, sed vicini ædes intercedant, si is postea altius extulerit ædificia sua, non prohibeor cousque mea altius sublatas habere (L. 6 *pr. Si serv. vindic.*).

13 L. 7 § 1 *De S. R. Alienum:* meum non impedit (L. 15 *Quem serv.*).

14 C. G. 690, 692. It. 629, 630.

15 Toull. III, 631. Demol. XII, 782.

16 Durant. V, 480. Zach. 347, 2.

17 § 3 *h. t.* L. 6 § *Si tibi De A. E.* V. Pardess. 260. Scilicet quia nemo stipulari alteri potest. Itaque si quis sibi, et vicino eam stipuletur, *huic* (L 5 *Comm. Præd.*); si fructuarius, *domino* (L. 18 § ult. *De Usufr.* Durant. V, 550), nihil acquirit. At socius eam acquirit prædio communi

nemo concedere nisi in suo (18). Amplius; necesse est, ut servitus non personarum, sed prædiorum causa constituta sit: alias valet quidem, sed velut usus (19); adeoque cum personis expirat (20).

177. *Destinatione patrisfamilias* (21): sed apparentes, simulque continuæ dumtaxat (22). Si dominus igitur duorum prædiorum, in utroque *ipsemet* aliquid fecerit, vel ab auctore suo factum servaverit, quod, si duo seorsim essent eorum domini, alteri jus, alteri onus servitutis præstaret (dummodo patens, nec momentaneum opus fuerit), si ea prædia postea ad duos (v. c. coheredes, emptores) seorsim devenerint: vel ipse alterum distraxerit, alterum retinuerit, utrique prædio servitus (nempe alteri jus, onus alteri) manet ipso jure (23). Et jam fere obtinuit idem juris esse, si id fecerit in duabus ejusdem prædii partibus, eo postea diviso (24).

178. Deinde acquiruntur præscriptione; verum solæ apparentes simulque continuæ: et verius sola præscr. ann. 30 (25). Nec inquiritur quis eam acquisierit, utrum dominus prædii dominantis, vel possessor seu b. seu m. f. (26), quippe quasi a fundo dominante acquiri videtur.

(Pard. 264) et possessor, seu b. seu m. f., ei fundo quem possidet (L. 12. *Quem servitt. amitt.*), et maritus prædio dotali, et emphiteuta prædio vectigali (L. 5 *De Fund. dot.* C. It. 665. Durant. l. c.); quippe hi sibi non alteri, stipulantur.

18 L. 1 *Comm. præd.* Ideo imposita v. c.; a possessore, seu b. seu m. f. per se nihil valet (LL. 1, 6. *Comm. Præd.*). Et si unus constituerit servitutem in re communi, nihil agit (quamvis ea uti vetare non possit L. 19 *Comm. Præd.* L. 11 *De S. R.* C. It. 636): nisi forte postea in divisione ei obtigerit (§ 123, 44).

19 LL. 4, 34. *De S. R.* L. 6 *De Serv. Legat.* L. 1 § *Permittitur* 53. *De Aq. quot. æst.* Cœpol. *De Serv. Urb.* Pars I, 21, 1.

20 L. ult. § 1 *De C. E.* Cuiac. *Observat.* 24 Cap. 24. Itaque si, v. c., aliquibus promiseris ex tuo fonte vel rivo aquam ducere, si quidem ad utilitatem *prædii,* extinctis personis non extinguitur; sin ad utilitatem *personarum* amittitur (Cit. § 53. *De aqua quot.* C. It. 645, V. G. 701, Pard. 80, Laurent. VII, 277).

21 V. C. G. 691, 692, 693. It. 632, 633.

22 C. It. 629, 630. C. G. ex A. 691.

23 C. It. 632, 633. V. C. G. AA. 693, 694. *Dominus*; adeoque non fructuarius (Demol. XII, 811. Laur. VIII, 174).

24 Durant. V, 566. Demol. Zachar. 252, 2. Mazzo. III, 142. Contra Pardess. 300 in fi.

25 C. G. 690, It. 629, 630. *Annorum* 30; Adeoque, *verius,* non sufficit præscr. 10 ann. cum titulo colorato. Et sane consultissimum est, usucapiones hujusmodi longiores esse, quia, cum minus nobis appareant, difficilius caventur. *Solæ:* scilicet servitutes discontinuæ, etsi apparentes; et servitutes non apparentes ne immemorabili quidem usucapione (C. G. 691, It. 630), nec quo alio adminiculo, puta via strata, vel protestatione judiciali (Pardess. 276); verum solo titulo acquiri (Cit. AA.), vel augeri (Dunod. *De præscr.* Par. III, Cap. 5, Pardess. 266) possunt. Titulo *vero* inquam, non colorato; nam quod quis hoc titulo acquirit, id non titulo acquirit, sed usucapione (Pard. l. c. Zach. 251, 7. Laurent. VIII, 196).

26 L. 12. *Quemad. servitt. amitt.* Toullie. III, 692. Pard. 307. Eoque magis acquiri possunt a fructuario, colono, etc. quia domini nomine possident (Durant. V, 591).

Initur autem hæc præscriptio ex eo tempore, quo quis servitute palam, et quasi jure suo uti cœpit (27). Sed in foro conscientiæ opus est bona fide canonica (§ 124); bona fides autem heic est, existimare dominum qui patitur alium servitute uti, invitum non esse (28).

179. Demum jure quoque civili servitutes constitutæ sunt. Triplex harum genus est: I° quæ cogunt in fodiendo, plantando, extruendo, aliquod, a prædio vicino, spatium derelinquere, II° quæ in suo alteri viam; vel, ex NN. LL., III° aquæductum præstare cogunt. Quoad I^{um} spatia hujusmodi (nisi aliud statutis locorum definitum sit) hæc apud nos: 1° qui foveam fodit, quantum profundum, tantum derelinquat (29): qui puteum duplex metrum (30). 2° Qui sepem plantat, vites, arbusta, dimidium metri a prædio vicini derelinquat, etsi via publica intercedat; qui arbores non grandiores (utputa piros, malos, cerasos) sesquimetrum: qui grandiores (velut nuces, castaneos, ulmos) metrum triplex: verum muro (vel communi) interjecto, hæc spatia servare non oportet si arbores murum non supereminent (31). 3° Qui parietem, vel ædificium ponit triplex metrum a muro vicini derelinquat (32): et si nullus intra hoc spatium vicini murus extat, terminum non excedat (33). Demum 4° quoad fenestras, intererit utrum *luciferæ* sint, an *prospectivæ* (34). Luciferas quisque in suo pariete facere potest, vicino etiam invito; etiamsi paries in confinio positus sit. Sed munitas crate ferrea, cujus intersectiones sint unius centimetri, et clathris vitreis muro corona defixis; duobus metris insuper et sesquimetro, tum ab area vicini, tum a pavimento domus in infimis cellis; duobus tantum, a pavimento, in dietis superioribus (35). At prospectivas, mœniana, et quodcumque id genus protectum, immittere prohibetur, nisi, si exinde

27 L. 1 § 6. *De itin. act. priv.* L. 5 *De S. U.* C. It. 631. V. c. ex quo ædificare, plantare cœpit, non servato spatio legali. In negativis! (hæ sunt omnes non apparentes; art. 630), ex quo quis, jure servitutis, prohibuit me aliquid facere in meo, v. c., plantare ædificare (C. It. 631 § 1). *Quasi jure suo.* Quamobrem is qui falso putat, se uti via publica ut ad suum eat, non usucapit (L. ult. *Quem serv. amitt.* Pardess. 281).

28 Ex L. 11 *Si Serv. Vind.* V. Moli. Tr. II, 14. Atque hic valet illud veterum *patientia domini est loco tituli.*

29 L. 13 *Fin regund.* Nisi plus exigant statuta locorum (C. It. 575. V. C. G. 674).

30 C. It. 573. V. C. G. 674.

31 C. It. 579. V. C. G. 671. Quæ spatia servanda sunt etsi *via publica* intercedat. (Durant. V, 387. C. It. ex AA. 587, 588).

32 C. It. 571. Ex C. Sardo 592.

33 C. It. 570. Ex C. Sardo 591.

34 V. L. 12 C. *De Ædific. priv.* (quæ jamdiu ab aula recesserat). *Luciferæ* sunt quæ lucem tantum, seu lumen præstant; *prospectivæ* quæ aspectum gratiorem et liberum (Ex L. 14 *De S. U.*).

35 C. It. 585. V. C. G. 676 etc. Sed vicinus, contra ædificando, eas quandocumque obscurare potest (L. 8 *De S. U.* C. It. 584 § 2). Quandocumque V. § 157, 6.

directo prospicitur in prædium vicini, sesquimetro; sin *a latere*, semimetro ab eo protecto *(sporto)*, et a prædio (non a protecto) vicini interjecto (36). At vero haud necesse est hæc spatia observare si paries, in quo fenestræ apertæ sunt, positus sit juxta viam publicam (37); aut medius (inter fenestras et prædium vicini) murus eorum conspectum auferat, quamdiu aufert (38).

180. Quoad II si cui prædio aditus sit necessarius, a vicinis prædiis, justo pretio, dari debet (39), quandocunque petenti (157, 6): sive dominus illud colere, sive aliter eo convenienter uti velit (40). Et dari debet sive nullus ex via publica pateat aditus (41): seu pateat quidem, sed quo sine ingenti aut incommodo aut dispendio iri (42), vel amplius iri non possit (43). Competit hoc jus cuivis domino, fructuario, et possessori etiam m. f. (44). At merito negatur his qui aditum ex via publica ipsi sibi præcluserint (45): aut, prædio diviso, jus itineris quod ei debebatur, alteri (v. c. socio, coheredi, emptori) renunciaverint; quippe ab hoc dandus est (46). Sed peti nequit nisi qua minus est prædiorum servientium detrimentum (47). Et, quoties utriusque prædii incommodum vertit, potior est causa prædii servientis, etsi majus sit detrimentum vel incommodum domini prædii dominantis (48). Verum si postea ex via publica aditus patere cœ-

36 C. It. 587, V. Gall. 678. Pard. 205, 206. Contra L. 8 § *Aristo. Si servit. vindic.* V. Mantelli To. II, § 113. *Vicini*, seu proximi, seu ulterioris (Ex L. 1 § *Quod ait. De Cloac.*). Adeoque non prodest, inter ædificium et prædium vicini, interjectum angustius prædium alterius consentientis (Demol. n. 564). Nec inspicitur quis murus sit; v. c., utrum ædificii alicujus, an horti (Demol. n. 562); vel utrum prædium vicini septum sit, an minus (C. It. et G. ll. cc.). Quin, penes nos, nec supra tectum alterius hæc immittere licet (C. It. 587).

37 C. It. 587, 588. Licet angustam (Pardess. n. 204. Toull., Delvinc). At si mihi jus quæsitum sit (seu pactis conventis, seu præscriptione, seu destinatione patrisfamilias) fenestras hujusmodi, mœniana, protectus, ita immissas habere super prædium vicini, huic non licet contra illas ædificare, nisi triplicis metri spatio ab eis interjecto (C. It. 590).

38 Ex L. 37 *De S. U.* Pard. 204. Durant. V, 410.

39 L. 38 *De S. R.* C. G. 682, It. 593. Hæc servitus a Romanis dicebatur *itineris, actus, viæ* (V. Pr. *Inst. h. t.*).

40 C. It. 593. Utputa si opificium, tabernam in eo ponere, fodinas instituere velit (Laurent. VIII, 89. Mazzo. *Comment.* II, 744, 745). Quod in C. G. V. art. 682, et penes J. C. Gall. non satis constat. Quamobrem etsi viam habeat, si his positis, institutis, alia, vel amplior et commodior via sit necessaria, præstanda erit (Solon. 330. Demolom. 610).

41 Cit. L. 38. C. G. 682, It. 593.

42 C. It. 593. Laurent. VIII, 76. Demol. XI, 610.

43 Ex C. It. 645. Mazzo. III, 119.

44 Jousselin II, 549. Solon 346.

45 Pardess. 219. Solon 328.

46 Ex C. It. 595. Toull. III, 559.

47 C. It. 593, 1. Ex C. G. 682.

48 Ex L. 9 *h. t.* V. Pardess. 220. Qua-

perit (utputa ea juxta fundum strata, vel ex alio fundo, postea forte acquisito), servitus tollenda est, domino prædii servientis *quandocumque* id petente, restituto prætio si quod accepit (49). De servitutibus aquæductus dicam infra.

Art. 2. Servitutibus quemadmodum utendum sit, et quomodo amittantur.

181. Principio cui servitus competit ea quoque competunt sine quibus servitus exerceri aut conservari nequiret (1). At vero debet ea uti quatenus fundo dominanti opus est (2): nec uti potest pro alio fundo, postea forte quæsito, vel pro alia fundi parte (3): Deinde uti debet pro concessionis modo; et ita ut ne prægravet fundum servientem; immo cum minori, quo fieri potest, hujus detrimento (4). Verum si servitus naturaliter noceat fundo servienti, is pati debet (5). Et, ex

mobrem ea iri debet, qua minimum est *illius* detrimentum, etsi transitus multo sit longior *Communis* J. C. (Mazzo. III, 122). Et, verius, licet post constitutam servitutem aliquid supervenerit quod eam graviorem reddit (Ex C. G. 701, It. 645): ut ecce si dominus prædii servientis ex agro vineam fecit (Cf. Mazzo. III, 122, 123). Qui præterea nullo jure vetatur prædium suum circumsepire, dummodo sic aditum præstet, ut sine ope et ministerio suo iri possit.

49 C. It. 596. At si servitus inutilis facta sit, dominus prædii dominantis pretium non repetit: nec, si eo nomine annuum quid præstet, liberatur (Ex C. It. 596).

1 L. 12 *Comm. Præd.* C. G. 696, 697, It. 639. V. c., servitute itineris concessa, qua, nisi opere facto, iri non possit, licet fodiendo et substruendo iter facere (L. 10 *h. t.*). Et si reficiendum aliquid sit non sine damno fundi servientis, is pati debet: verum dominus fundi dominantis, necesse habet res in pristinum reponere suis impensis. Sed an et damnum sarcire debeat, inter J. C. non satis convenit. Placet sentent. existimantium, sarciendum esse si refectio ex casu aliquo fuerit extraordinaria; si ordinaria, et citra suam culdam, non item (Mazzo. III, 145).

2 L. 56 *De S. R.* C. It. 647.

3 LL. 24, 33. § 1 *De S. R.* Lassaulx III, 223. Zach. 253, 3. Nisi 1° aliud actum videatur (Ex L. 1 § *Illud Labeo* 16. *De Aqua quot.*); utputa si aquæ hauriendæ servitus mihi ita constituta sit, ut meum ingressa mea fiat, vel ut inde egredi, qua velit, possit. Aut 2° id nihil prorsus noceat fundo servienti (Demol. n. 847). Sed V. § 120, 35.

4 LL. 9, 19. *De S. U.* C. G. 701, It. 640, 646, 647. Hinc, v. c., ei cui servitus stillicidii concessa est, hoc altius tollere, retroducere licet; demittere, producere, non licet (L. 9 *De S. U.*). Itinere concesso, non licet regulariter per medias villas, aut vineas ire; et si semel viam direxeris, eam deinceps mutare non poteris (L. 9 *Eod.*). Qui aquæductum habet rivum purgare debet, ripas reficere, ne aqua restagnet, refluat, exundet. Si quid reficiendum sit, eo tempore, eove modo fieri debet, quo fundus serviens minori, quo fieri potest, incommodo afficiatur (L. 4, § 1. L. 5 *De itin. act. priv.* C. It. 640). Et si domino prædii dominantis plures hæredes extiterint, omnes quasi unus uti debent. (Ex C. G. 700, It. 644).

5 L. 20, § 2 *De S. R.* Velut, in servitute aquæductus, si imbribus crescat aqua in rivo, et exundet.

diverso, qui servitutem debet, nihil facere potest, quod usum servitutis impediat, minuat, deteriorem faciat (6). Quid si ea res (v. c. pascuum, aqua) qua, tu servitutis, ego dominii jure utor, postea casu aliquo ita defecerit, ut non amplius utrique sufficiat? Et si titulo oneroso servitus tibi quæsita fuit, damnum meum erit; secus tuum potius (7).

182. Denique si aliquid reficere opus sit, ne servitus intereat, neuter cogi potest; non is qui habet jus servitutis, quia unicuique licet renunciare juri suo (8); nec is qui onus habet, quippe hoc in patiendo, vel non faciendo consistit (9). Quid si convenerit ut is reficeret, utrum hæc pacta pariant onus *reale* quod ad successores quoque particulares transit, quia rei causa statuta sunt (10); an *personale*, eo quod, alias persona, serviret (11)? Hoc mihi verius sed illud longe communius. Verum in potestate ejus est fundum servientem derelinquere; et ea obligatione se liberare (12).

183. Servitutes amittuntur pluribus modis, utputa renunciatione, resoluto jure imponentis, extante die, vel conditione, sub qua constitutæ fuerant, etc. Sed in primis confusione; cum nempe idem utriusque prædii dominus esse cœperit (13). Quid si postea is desierit esse alterutrius dominus, an servitus reviviscat? Utique si id factum sit resoluto, aut rescisso titulo, quasi infecto (14): non item si distracto aut legato prædio (15); nisi forte servitus continua et apparens fuerat, et nihil interim innovatum sit, quasi *destinatione patrisfamilias* constituta (16). II Præscriptione annorum 30 (17). Utrum et decem ann., fa-

6 L. 13, § 1 *De S. R.* L. 7, C. *h. t.* L. 1, § *Labeo putat. De aq. quot.* C. G. 701, It. 645. Velut, pecoris pascendi servitute constituta, ex agris facere novalia (Voet 8,3,10). At quod nihil impedit, vel minuit, licet, v. c., ei qui stillicidium recipit, ædificare usque ad eum locum in quo cadit (L. 20 *De S. U.*). Modum autem servitutis exercendæ utrique mutare licet, si hoc alteri necessarium, alteri vero nihil nociturum sit (C. G. 701, It. 645).

7 Ex L. 6, C. *h. t.*

8 C. It. 642.

9 L. 15, § 1, *h. t.* C. G. 698, It. 641, 642, 638. Nisi ei quoque servitus prosit (C. It. 641, § 1); aut deterius aliquid factum sit culpa sua.

10 Durant. V, 613. Demante II, 555 bis. Laurent. VII, 243. Mazzo. III, 145.

11 Zachar. 253, 3.

12 L. 6, § *Etiam. Si Serv. vind.* C. G. 699, It. 643. *Fundum* etc.: *totum ne?* (Pard. 816)? an eam fundi *partem*, in qua servitus constituta est (Durant. 615 etc.)?

13 L. 10, § 1 *Quem serv. amitt.* C. G. 705, It. 664. Nisi forte medium alterius prædium impediat confusionem (L. 31 *De S. R.*). Ceterum hoc locum non habet in herede beneficiato (Pardess. 399).

14 Ex L. 73 in fine *Ad S. C. Trebell.* L. 7 *De Fund. dot.* L. 18 *h. t.* Utputa venditione resoluta ex pacto, vel ex restitutione in integrum.

15 L. 29 *De S. U.* L. 11 *Comm. Præd.* Pardess. n. 300.

16 Pardess. 300. V. Zach. 255, 5.

17 C. G. 706, It. 666.

vore ejus, qui fundum quasi liberum possidet titulo et b. f., non convenit: negantium sententia est communior (18), et verbis legis convenientior. Initur autem præscriptio, si nondum servitute uti cœperas, ex quo poteras vel ea uti, vel id facere quo uti potuisses (19). Sin cœperas, ex quo vel *tu* cessaveris jure tuo uti, si servitus discontinua sit, (quippe hæc sine facto tuo exerceri non potest); vel, si continua, (cum hæc sine facto tuo exerceri possit) ex quo *alter* aliquid fecerit tuæ servituti contrarium (20). Ceterum, quia servitus est hinc jus, inde onus *prædii*, non inquiritur, ad præscriptionem removendam, quis servitute usus fuerit (21). Amplius; quia servitutes divisionem non recipiunt, si plures sint domini prædii dominantis, eo nondum diviso, si adversus unum ex his non procedit usucapio, nec quoad alios procedit (22). Demum III servitus extinguitur si res ad eum statum devenerit, ut nullus amplius sit servitutis usus (23). Sed reviviscit rebus restitutis (24) *ante* impleta præscriptionis tempora (25); nisi forte extincta fuerit interitu prædii servientis, et dominus prædii dominantis mature usucapionem interpellaverit (26).

18 Pard. 306. Mazzo. III, 158.

19 Pardess. n. 310. V. c., ex quo poteras per meum ire, vel aquam ducere: vel ædes construere, quibus servitus stipulata, aut legata fuit. C. G. 707, It. 667.

20 C. G. 707, It. 667 (§ 158). V. c. (in 1° casu) ex quo quis in suo haurire, cædere, depasci, vel per suum ire prohibuit; (in 2°) ex quo in suo plantavit; ædificavit, vicini lumina, vel aquæducti os obstruxit (Pard. 508. Laurent. VIII, 309).

21 LL. 12, 20 *Quem. servit. amitt.*

22 LL. 6, 10, 16 *Quem. serv. amitt.* C. G. 709, It. 671, 672. Ne adversus eum quidem, qui servitute nunquam usus est, si ei, divisione facta, prædium obtigit. At eo subinde diviso, perinde est, ac si ab initio servitus deberetur pluribus prædiis; ideo eam amittit qui postea non utitur (L. 6 pr. *Eod.*).

23 L. 24 *Quib. mod. Us. amitt.* C. G. 703, It. 662. Veluti si fons exaruit; vel dilapsis ædibus, queis servitus debebatur, vel quæ servitutem debebant. Quid si ea pars fundi perierit, qua iter erat? Et si locus determinatus fuit ab initio, servitus cessat; secus, alio debebitur (Ex L. 9 *h. t.* L. 13, § 1 *De S. R.*

24 L. 35 *De S. R.* L. 6 *Si Serv. vind.* ibique Gl. Utputa repositis ædibus, vel si fons ad suas venas redierit. Num igitur reponere possim juxta prædium vicini arbores demortuas, aut ventis dejectas? Et verius videtur non posse, si jus eas sic habendi præscriptione acquisiveram; quia impossibile est eas restitui quales fuerant, nam eædem esse debent (Ex L. 19, § 2 *De S. U.*); *quia tantum præscriptum quantum possessum* (Durant. § 391. Solon. n. 245. Marcad. Art. 671. Demol. n. 502).

25 Ex C. It. 663, 2126, C. G. 704. Malev. Art. 704. Demol. 979. Demante 562. Durant. V. Mazzo. III, 157 in fine. Non *post.* Hæc sententia (Contr. L. 14 *Quemad. serv. amitt.* et C. Au. 525) communior quidem est; sed utrum verior ex regulis juris (V. Zach. 255, 3), immo ex ipsis AA. 663, 704, viderint sapientes.

26 Ex C. G. 2244, It. 2125, 2126. Pard. 296. Demol. 679. Mazzo. l. c.

184. Porro quæ de servitute præscriptione acquirenda vel amittenda cauta sunt, omnia quoad *modum* servitutis seu acquirendam seu amittendum pariter locum habent (27). Proinde qui per ann. 30 servitute usus est aliter quam uti debuit, semper amittit id quo usus non est; at id quo usus est non acquirit si ea sit servitus, quæ usucapione acquiri non potest. Quamobrem si, v. c., cum *iter* vel *hausius* haberem certis horis, ego aliis ierim, hauserim, veterem servitutem amitto (28), nec novam acquiro (29).

APPENDIX.

De servitute aquæductus, aquæ derivandæ, et de aquæ superfluis.

185. Aqua quæ in meo oritur, vel in meo restagnat, mea est: at cum ex eo elabitur, incipit esse aqua profluens, ac proinde nullius: scilicet, nisi velim 1° ad alia mea prædia eam ducere, vel 2° aliis eam concedere, vel 3° divertere (§ 114). Verum divertere, seu potius disperdere, eam prohibeor si vicinis prædiis utilis est. Inde servitutes 1° *aquæductus*, 2° *Aquæ derivandæ*, 3° *de aquæ superfluis*. In servitutibus hujusmodi multum agrorum culturæ et industriæ per NN. LL. tributum est; et si qua de his controversia oriatur, is qui jurisdictioni præest, horum incrementa et proprietatis jura, quantum fieri potest, ex bono et æquo componere debet (1). Quamobrem heic (V. § 117) quod domino fundi non nocet, agrorum autem culturæ vel industriæ prodest, regulariter est concedendum, sed officio judicis, et *malitiis indulgendum non est* (2).

De servitute aquæductus.

186. Hæc servitus triplex est, aquæ *ducendæ*, vel *educendæ*, vel *exonerandæ*. Prima competit ei qui quamlibet aquam, vel aquæ usum

27 C. G. 708, It. 668.

28 LL. 10, 18 *Quem servit. amitt.*

29 Durant. V, 607. Contra Zach. 255, 9. Item si via latiori usus sim vel si via constituta, ut pedibus irem, iverim equo, vel curru, usucapione nihil aquiro (Pardes. n. 305. Mazzo. III, 141). Eoque magis hæc locum habent si servitus qua usus sum *alia* esse videatur, utputa si ex alio fonte hauserim, vel iverim alia fundi parte.

1 C. G. 645, It. 544. V. L. 3 § *Nos et hic De Rivis.*

2 Ex L. 38 *De R. V.* V. § 117, 35.

habet, ut ad sua prædia eam ducere; altera ei in cujus agro aqua restagnat, ut illam exinde educere possit (1). Tertia demum utrique competit, quasi per consequens, ut ductam, vel eductam aquam subinde in publicum flumen, torrentem etc., immittere valeat; de qua proinde non oportet seorsim agere. Servitutes hujusmodi ita demum tibi competunt, si et ea subsit prædii tui dominantis utilitas, quæ prædiorum servientium dispendiis præstet, nec mediocriter (2): et tu per tuum, vel alia, eam ducere vel educere omnino, vel sine graviori dispendio non possis (3). Verum ea ducere debes qua et tibi magis expedit, et aliis minus nocet (4); dumne per domos, atria, viridaria, eorumque areas ducas (5): ac demum refuso eorum dominis soli pretio, et damnis (6). Hæc generatim.

187. Porro aquæ per tua prædia *ducendæ* jus mihi competit, seu uti ea velim ad necessitatem vitæ, seu ad agros irrigandos, seu demum industriæ (v. gr. opificii extruendi) causa (7). Nec interest quæ aqua sit, dummodo usui destinato revera sufficiat (8). Ideo competit omnibus quibus hæc utilia esse possunt, adeoque, nedum domino fundi, sed et cuivis possessori ejus, seu b. seu m. f.; immo et fructuario, et conductori, et inquilino competit (9). At jus aquæ *educendæ* solius agricolturæ (10), et forte etiam industriæ causa (11) constitutum est; adeoque ei soli conceditur, qui fundi dominium habet (12). Itaque licet mihi in tuo, aquæ ducendæ, vel educendæ causa, fistulam in rivo ponere, specus suffodere, aggeres extruere (13) etc. Sed si in tuo fundo *tu* aquæductum (eoque magis si rivum depressum) habeas, et velis me eo uti, eo uti debeo, si commode possim, nec aquæ

1 C. It. 598, 117.

2 C. G. ex art. 645, It. ex art. 544.

3 Ex L. 38 *De S. R.* C. It. ex Au. 593. Porro servitus aquæductus servituti itineris proxima est, iisdemque pene juris regulis regitur (Ex C. It. 602).

4 C. It. 598, 606, 611. Immo et per aquæductus alienos, quo modo (judici) convenientius videbitur; dummodo nihil noceat (Art. 600).

5 C. It. 698. *Domos* (*case*) vero accipere debemus non eas tantum, quæ ad inhabitandum inserviunt, sed omnia ædificia (Ex AA. 562 § 1, 563 § 1, 570, 571 § 2). Alias rescindere, et inficere licebit horrea, quibus res ad vitam necessarias recondimus; apothecas quibus degimus interdiu; bibliothecas, pinacothecas; ipsas quoque ædes publicas, theatra, templa, etc.

6 V. C. It. 599, 603.

7 C. It. 598, 543.

8 C. It. 598, 602. V. c., ex fonte, an lacu, stagno, pluvia, vel ex nive resoluta (Mazzo. III, 128).

9 Ex C. It. 598. Mazzo. III, 128.

10 C. It. 609.

11 Mazzo. n. 135, ibiq. Garnier; contra Demol. XI, 236 bis, et alios. Utputa ad fodinas in eo instituendas, ad opificia extruenda (V. Mazzo. *Comm.* II, 854).

12 C. It. Art. 609. Adeoque et emphyteutæ (Mazzo. *Comm.* II, 853); et marito (§ 113 bis 3).

13 L. 15 *De S. R.* C. It. 609.

natura noceat (14). Sed etsi aquæductum ego instituerim, alveus nihilominus et ripæ tuæ remanent (15).

De servitute aquæ derivandæ.

188. Servitus aquæ derivandæ est: *Jus derivandi aquam ex prædio alieno ad alterius prædii utilitatem.* Acquiritur concessione ejus cujus est aqua. Quanta autem aquæ copia debeatur ei cui concessa est, et quibus temporibus huic ea uti liceat, ex voluntate constituentium extimari debet (1). Quæ si titulo oneroso constituta fuit, quædam quasi venditio, aut locatio aquæ intelligitur (2): proinde 1° eam te tuis impensis, etiam extraordinariis, tradere oportet cum e tuo prædio egreditur: atque ideo 2° eousque rivum, fontem etc., sarcta tecta servare, purgare, etc. (3); et si aqua deficere cœperit sine tua culpa, 3° pretium seu mercedem restituere pro rata (4). Interim vero si aqua pluribus competat, inopiam is pati debet, cui eo tempore deberetur (5). Et si debeatur omnibus una simul, siquidem jus servitutis singulis successive quæsitum fuit, is eam patitur cui novissimo quæsita est (6). Secus, si omnes *ex eodem* alveo eam derivent, inferiores (7); sin ex *eodem capite,* remotiores (8), et si nemo remotior, quisque per gyrum. Denique si convenerit, ut quod tibi superest ex aqua restituatur concedenti, totum quod superest restituendum erit, licet auctum opera tua, vel industria (9).

14 C. It. 599. *Tu:* nam si communis cum alio est, socius invito adjungi non potest (Ex L. ult. C. *Comm. divid.*).

15 Ex C. It. 648. V. § 161, 2. Proinde juxta ripas plantare, et fructus ex eo percipere, modo nihil noceas, poteris. Non item in alveo piscari, quia aqua profluens mea est. Et ne, alveo postea forte depresso, servitus prægravet, a me tibi prospiciendum est, prout in art. 607.

1 V. C. It. 620, 623. Quid autem juris sit quoad primum, si *os* ædificii, per quod aqua ex tuo prædio in meum prædium defluit, definitum, vel jam extructum fuerit, et alter nihilominus illud reformare velit altero invito: vel si nec definitum fuerit, nec extructum, et partes dissentiant. V. AA. 620, 621. Quoad turnum vero, quibus temporibus debeatur aqua æstiva, quibus hyberna. V. Art. 624. Quibus festis diebus (quos ex Kalendario ecclesiastico metiri oportet). V. AA. 624, 1131. Quibus horis si per rotam horarum statuta sit. V. AA. 625, 626.

2 Ex C. It. 650. Quod constitutum videtur ad fraudes præcavendas.

3 C. It. 649. *Eousque,* nam ulterius, in prædiis alienis nec oportet, nec licet (Ex Art. 598).

4 C. It. 650. Et si hoc alterius opera factum sit, possum te cogere ut mecum cum eo damni agas (Cit. Art.): scilicet, ne forte cum reo colludas.

5 C. It. 651.

6 C. It. 652 *Prior in tempore potior in jure.*

7 C. It. 652. V. C. Sard. 667.

8 Mazzo. *Comm.* III, 404. Ex cit. Art. 652.

9 C. It. 653, 654. Mazzo. III, 154.

189. Hæc servitus usucapione quoque acquiri potest. Porro quamdiu aqua, non ducente aliquo, e tuo prædio in meum naturaliter influit, servitus ne intelligi quidem potest (10): hac re, uti a te usucapere possim necesse est, ut opus, quo aqua ad meum prædium facilius defluat, ego instituerim *jure servitutis*, adeoque *in tuo* (11): utque opus sit (nam oportet possidere non clam, et continuo) et patens (12), et perpetuum (13): eoque demum absoluto, procedere incipit usucapio (14). Quæsitum est, si tu cœperis in tuo aliquid facere, quo aqua aliter flueret quam fluere solet, et ego tibi actu judiciali obstiterim, quodam quasi jure servitutis, tuque ab eo opere cessaveris, utrum exinde incipiam usucapere? Quidam affirmant, perinde quasi ex eo tempore cœperim illam jure meo possidere; alii negant, quia lex opus exigit manufactum (15). Ego hoc jure nostro verius puto (16); nisi officio quoque Judicis eo nomine prohibitus fueris per sententiam, quæ transierit in rem judicatam.

De aquæ superfluis.

190. Aquam quæ in meo oritur, vel restagnat, postquam ea usus sum, disperdere, vicinis prædiis utilem, nequam est; itaque cogor illam eis derelinquere. Est igitur hæc *quasi servitus*; est enim jus *legè* constitutum ad utilitatem alterius prædii. Nempe agriculturæ, non alicujus commoditatis aut industriæ, causa (1). Ideo cuivis possessori competit, colono quoque; sed æquo refuso pretio (2). Sed ita demum competit 1° si aquæ utiles sint agris colendis; et 2° eas concedere mihi, aliisque superiorum prædiorum dominis nihil sit nociturum (3); et 3° si ego velim eas perdere, non item si forte naturaliter pereunt. Et quia mihi semper integrum est alias uti quam uti solebam (§ 114),

10 Ex LL. 2, 10, C. *De Serv. ed aq.*

11 Ex L. 1 § *Sicut* 21 *De A. P. A.* C. It. 541, 637, § 1. Et ita apud Gallos J. C. obtinuit (Durant. V, 181). Quod si in tuo opus extruxeris, quo aqua ad inferiorem facilius deflueret, huic non quæsita, sed magis imposita servitus videretur (Voet 8, 3, 6).

12 C. It. 541, 637, § 1. Ceterum si per canalem vel tubum suffossum eam ducam, satis erit, si horum indicia, v. c., foramina, fornix, appareant (Pard. n. 100, Daniel., Tom. 3, 773).

13 C. It. 541, 637. Proinde satis non est, v. c., fossam tantum purgare per quam defluit aqua (Pard. n. 106. Demol. n. 75).

14 C. G. 642, It. 541, 637.

15 Pard. n. 94. Zach. I, 363. Demol. III, 777.

16 C. It. 541, juncto, a sensu contrario, Art. 637, § 1.

1 C. It. ex Art. 545, 637.

2 Ex Cit. Art. 545. Nam prædiis non personis tributum est. Sed si plura sint prædia, in potestate mea est, cui malim concedere (Ex Art. 436).

3 C. It. 545.

hæc quasi servitus cessat, si ego aqua alias uti velim, v. c., ad alia prædia mea ducere, vel aliis concedere.

191. Sed et aquæ superflua *(scoli)* disperdere nefas est (4): et usucapione acquiri possunt. Nempe eo plane modo quo jus aquæ derivandæ acquiri potest: et præterea si quis, domino fundi superioris id formaliter prohibente, ea nihilominus usus fuerit triginta continuis annis, non vi, non clam, non precario (5). Verum hoc in foro civili tantum et planum est (V. § 146, 8).

TIT. II.

De Privilegiis et hypotecis.

192. Alterum quod coercet jura dominii, favore creditorum, est pignus. *Pignus,* lata significatione, *heic* est. « *Jus creditori constitutum in re aliena, ut ipsi præ ceteris creditoribus ex ea satisfactum sit.* » Est igitur prælationis jus (1). Oritur vel ex *privilegio* aliquo, vel ex *hypoteca.* Privilegia credito, hypotecæ creditoribus tributa sunt; ideo illa æstimantur ex *causa,* hæc ex *tempore* (2). Privilegia ex sola lege consistunt, hypotecæ pactis quoque conventis constitui possunt. Utraque sunt aliquid indivisibile (3); et accessorium aliquid sunt (4) et cum coerceant jura dominii strictissimam interpretationem recipiunt (5).

193. Privilegium est, pignus creditori constitutum in re debitoris, sive mobili sive soli, ut ei præ omnibus creditoribus etiam hypotecariis satisfactum sit (6). Quod competit super re soli unum est, nempe quod tributum est impensis factis ad immobilia debitoris *proscribenda,* eorumque pretia inter creditores *distribuenda,* super reipsa. Hoc privileg. omnibus præstat (7). Cetera obstringunt res mobiles tantum; et vel generalia sunt, vel specialia. I *Generalia* tributa sunt 1° sum-

4 C. It. AA. 545 et 637 pr.

5 Cit. Art. 637, § 1.

1 L. 1 *De pignor. act.* C. G. 2094, It. 1950. Dixi *heic*, nam de *contractu* pignoris alibi dicendum erit.

2 L. 16 *De privil. credit.* L. 32 *De reb. auct. judic. poss.* C. G. 2095, It. 1925.

3 L. 6 C. *De distract. pignor.* Adeoque integra manent quoad totum debitum cum usuris, et impensis fuerit extinctum.

4 Ex L. 28 § *Si quis* 12 *De petit. hered.* Zach. 256. Scilicet persona debitoris est principaliter obligata; pignus autem ad creditorem tuendum dumtaxat pertinent.

5 Grenier II, 584. Zach. l. c.

6 *Etiam hypotecariis*, verum hoc in eo tantum privilegio quod competit super re soli locum habet.

7 C. It. 1961, G. 2101.

ptibus funerum (8), et his quæ quis postremis sex mensibus impendit, 2° in valetudinem ejus qui postea decessit, vel 3° in alimenta ipsius, et eorum qui de familia ejus erant, et in salaria ejus famulis debita (9). II *Specialia* quæ sint. V. C. G. 2102, It. 1958, nam piget in his immorari. Quod si, inde generalia, hinc specialia privilegia concurrant, illa præstant his quæ III loco 2° recensuimus. His exceptis generalia specialibus præstant.

194. Hypoteca est, *pignus creditori constitutum in re immobili aliena, ut ei cautum sit præ ceteris creditoribus personalibus,* seu chirographariis (10). Hypotecam recipiunt immobilia duntaxat natura sua, ususfructus, et redditus ex versuris publicis (11). Triplex est legalis, judicialis, conventionalis (12). *Legalis* quæ lege ipsa decreta est minoribus vel interdictis, super bonis *tutorum*, excepto avo paterno (13). 2° Nuptæ super bonis præsentibus mariti pro dote restituenda, et lucris dotalibus (14). 3° Cuivis alienanti, vel dividenti super rebus seu alienatis, ad tuendum pacta in alienatione conventa; seu divisis ad æqualitatem servandam (15). *Judicialis* quæ competit ex judicum (vel arbitrum) nostratum sententia (16). *Conventionalis* quæ datur creditori pactis conventis (17), vel testa-

8 L. 45 *De Relig.* Etiam uxoris (LL. 22, 23, 27, 28 *Eod.*). Scilicet necessariis, ex more regionis (C. It. 1956, 2. V. C. G. 2101, 2).

9 C. It. l. c. §§ 3, 4. V. C. G. l. c. Sed adde C. It., Art. 1963, junct. Art. 1953, qui non bene cohærere videntur.

10 C. It. 1964, G. 2114. *Aliena,* idest seu debitoris, seu tertii consentientis.

11 C. It. 1967. V. C. G. 2133, 2118, Au. 448. *Immobilia* adeoque et dominium rei vectigalis, sive utile, sive directum (Cit. Art. 1967).

12 LL. 1, 26 *De pign. act.* C. G. 2116, It. 1968, Au. 449.

13 C. It. 292, 293, 1969. V. C. G. 2103, 2121, 2, *Tutorum;* adeoque non parentum, nec viduæ mariti (Tropl. II, 429), nec Curatoris (Tropl. 423. Durant. XIX, 313. Mazzo. VI, 106).

14 C. It. 1969, 4. *Mariti,* licet dos alii, puta Socero, soluta fuerit: *lex non distinguit* (Mazzo. VI, 187, ibiq. Aubry et Rau). Nec postea quæsitis (Cit. Art. 1969). Hæc hypoteca jure Gallico patet latissime.

15 C. It. 1969. *Divisis;* omnibus inquam, et non ejus tantum qui forte plus ceteris accepit (Toull. VII, 181). *Ad æqualitatem* etc., ac proinde *sive* inæqualiter divisa fuerit, sive aliquid subinde uni fuerit evictum. Ex jure Gallico ex hoc capite non hypoteca competit venditori, vel dividenti, sed privilegium.

16 C. It. 1970, G. 2123. Sententia, contumaciali quoque et nondum parti denunciata (Grenier. 1, 96. Zach. 265). Sed vide C. It. 1971, 2070, G. 2123, 2146.

17 L. 5 *h. t.* C. It. 1974, G. 2124. Hæc hypoteca aut publico instrumento constituenda est, aut scriptura ipsius constituentis authentica subscriptione munita (C. It. 1978, 1989). Est species alienationis (L. 7 C. *De reb. alien. non alien.*); adeoque ab eo tantum constitui potest qui alienandi potestatem habet (L. ult. C. *Eod.* C. It. 1974, G. 2124), et rei pignori datæ dominus est (LL. 4, 6 *De pign. et hypot.*). Nihilominus valet data pro pecunia numeranda, si numerandi obligatio interposita fuit (L. 11 *Qui potior.* C. It. 2007),

mento (18). Hypoteca jure nostro tria desiderat: 1° *certam* pecuniæ *summam* (19), 2° *specialitatem,* (20) 3° *publicitatem.* Ex hoc postremo capite nulla hypoteca intelligitur quoad tertios quamdiu tabulis hypotecariis non fuerit *inscripta* (21). Et inter plures creditores inscriptos *prior in tempore* (inscriptionis) *potior in jure* (22). Hypoteca dat jus *in re* (23): verum jus quod ex inscriptione consistit amittitur, nisi hæc tricesimo quoque anno renovata fuerit (24). Ipsa vero hypoteca evanescit 1° obligatione principali, vel re hypotecæ supposita, extinctis (25),

vel super re debitori acquirenda (L. 41 *De pignor. et hyp.* ex C. It. 1976). Et *illa* valet ex tunc, etsi alius postea prior crediderit (Cit. L. 11, C. It. 2007); *hæc* verius ex nunc (Cit. L. 41. Tropl. I, 521), vel ex eo tempore quo dominus fundi ratam illam habuerit (L. 20 *Eod.*). Data autem ab eo qui sub tutela erat, si postea suæ potestatis factus eam comprobaverit, convalescit: sed utrum ex tunc, an ex nunc, disputatur (Zach. 266, 10. Mazzo. VI, 192).

18 L. 26 *De pign. act.* Motivi del Cod. It. super art. 1968.

19 C. It. 1965.

20 C. It. 1965, 1979, 1987. Idest prædia suis locis, natura, finibus nominatim descripta ita ut ab aliis secerni possint. Hac re distinctio hypotecæ in generalem, et specialem penes nos exsulat.

21 C. It. 1965, 1981, 2007, C. Au. 1368. *Nulla* adeoque nec legalis (Contr. C. G. 2121). *Quoad tertios ;* nam quoad constituentem valere, etsi non fuerit inscripta, nemini unquam dubium fuit (C. G. 2134, It. ex Art. 1989. Tropl. 1, 223. Mazzo. VI, 184): nec obstat, penes nos inconcinnus art. 1965. *Soli* alienanti transcriptio pro inscriptione est (C. It. 1942, 1969).

22 C. It. 2007. V. C. G. 2134. Ideo gravi non vacat qui rem pignori obligatam Cajo, postea obligat Sejo, utrique imparem ; nisi is (forte jam creditor) eum coegerit jure suo. Nam si Cajus pignus inscripsit, decipit Sejum ; sin minus, rem facit periculosam Cajo. Sed an peccet Sejus, si faciat sciens prudens (nempe si Cajus nondum suam hypotecam inscripsit)? Quæstio hæc ad caritatem redit, quæ peccato alterius cooperari vetat. Itaque si potest hac re abstinere sine incommodo gravi letali non vacat, secus vacat et levi.

23 L. 17 *De pign. et hyp.* C. G. 2166, It. 2010. Nempe pro sorte exigenda, et pro usuris superioris biennii et currentis anni (C. G. 2168, It. 2010). Et quia divisionem non recipit (§ 200, 3), nec quoad *rem* pignori obligatam, nec quoad personas seu *creditoris,* seu *debitorum,* ideo 1° quamdiu non est integra pecunia creditori numerata, is distrahendi pignoris facultatem non amittit (L. 6 C. *De Distr. pignor.*). 2° Si debitor res hypotecæ obligatas pluribus alienaverit, quisque cogi potest, ut vel integrum debitum solvat, vel re quam detinet cedat (L. 2 C. *Si un. e plurib. hered.*). 3° Si unius creditoris, vel *unius* debitoris plures fuerint heredes, et unus ex creditoribus partem suam exegerit, vel unus debitorum suam partem solverit, jus pignoris creditoribus ceteris adversus singulos heredes debitoris manet integrum (cit. L. 2). At vero quæ non sunt pignori obligata, creditor invito creditore, si obligata satis sint distrahere non potest (L. 9 C. *De distr. pignor.* C. G. 2209, It. 2080).

24 C. It. 2001. Jure Gall. 2154 decimo. Excepta hypoteca uxoris legali, quæ anno proximo a soluto matrimonio utiliter renovatur (C. It. 2004).

25 LL. 6, 13 *quib. mod. pign.* C. G. 2180, It. 2030, Au. 467, 469.

2° resoluto dominio rei pignori datæ (26), vel alii quæsito præscriptione ann. 30 (27). 3° Remissione, vel tacita, creditoris (28).

195. Quibus autem competit privilegium vel hypoteca, his competit in utroque foro: et grave est hæc jura eis intercipere (29). Quando igitur creditores dimittendi sunt, primo loco veniunt creditores privilegiati; *prout* § 193, dictum est. Tum hypotecarii. Post hos credita generale privilegium habentia, quæ in cit. § 193, recensuimus I, 1, 2, 3 (30). Postremo ex bonis quæ supersunt dimittendi sunt creditores ceteri. Hi autem si debitor omnibus solvendo non est, non ex *causa* (31), non ex *tempore* (32) quod nullo prorsus jure quidam ex Nostris (33) perperam negant eoque minus ex *personis* (31), sed *omnes* PARITER æstimantur; adeoque omnes concurrunt *pro rata* (35). At vero uni-

26 L. 31 *h. t.* C. G. 2180, It. 1976.

27 L. 7 C. *De præscr.* 30 *ann.* C. It. 2030 (Jure G., Art. 2180 ann. decem.) a die non constitutæ hypotecæ, sed initæ possessionis computandis (Fab. *Eod.* Lib. VIII, Tit. 6 *De pignor.* Def. 38).

28 L. 8 *Quib. mod. pign.* C. G. 2180. It. 2029, Au. 467. *Vel tacita*, puta si creditor consensit pignus venire, permutari, donari; aut venditionem etc., ratam habuerit (L. 7, 8, 4 in fine) *Quib. mod. pign.* etc. Mazzo. VI, 227). Sed si res est aliis pignori obligata, pignus solidum in proximum creditorem (inscriptum) transit (L. 15, § 2 *De pignorib.*).

29 Lugo 20, 37. Salm. 131, 226.

30 C. It. 1963, 2092.

31 L. 6 C. *De bon. auct. judic. poss.* Hinc recte Nostri communius docent, ei qui habet debita ex contractu, et ex delicto, neque illa his, neque hæc illis præferenda esse (Less. II, 16, 16. Lugo 20, 50).

32 Cit. LL. et AA. Vasq. *De restit.* Cap. II, D. II, n. 49. Moli. To. II, D. 536, Less. II, 15, 44. Laym. *De Restit.* XI, 6. Hæc sententia S. Alphonso III, 690, probabilis. Lugoni 20, 146, probabilissima est.

33 Suar., Tolet., Lugo 20, 147. Salmat. 13, 1, 246. S. Alph. l. c. Scilicet, ajunt, prior in tempore ipso naturali jure potior est, et lex civilis correcta fuit per legem Canonicam illa juris regula. *Prior in tempore potior in jure* (C. 34 *De R. J.* in 6°). Satis, hercule, confidenter! Nam docendum fuerat, hoc naturali jure constitutum esse, et leges civiles injustitia laborare, ut a jure canonico corrigi potuissent. Quid quod ipse Lugo nn. 37, 81 et Salm. 224, 226, negant id iniquum esse quoad creditores privilegiatos, vel hypotecarios? Et quidni potius confirmatum sit jus civile per jus canonicum? Etenim illa Canonici juris regula 54. *Prior* etc., descripta est ex jure Civili totidem fere verbis (LL. 9, 11, ff. L. 4 C. *Qui potior. in pign.*)? Quæ autem sit hujus regulæ significatio petendum est ex jure a quo deprompta est, quia *jus non ex regula sumitur, cum potius ex jure quod est regula fiat* (L. 1 *De R. J.*). Atqui jus canonicum et civile conspirant amice (Prol. § 201, 1). Nihilominus propter S. Alphonsum non ausim hanc sententiam dicere penitus improbabilem.

34 S. Alph. III, 961. Et est evidens § 104, 15. Nihilominus S. Doctor l. c., probabilem censet sententiam existimantium pauperes præferendos esse.

35 L. 16 *De priv. credit.* L. 32 *De reb. auct. judic.* C. It. Civil. 1949. Di procedura 646, 651 etc. G. 2092, 2093, Au. 860.

36 L. 24 in fine *Quæ in fraud. credit.*

cuique licet sibi vigilare (36). Quamobrem si *omnes* petunt, omnibus solvendum erit pro rata; et si debitor uni plus solvit, hoc reddendum erit (37). Sin *aliqui* tantum, recte his solidum solvit, sive in jure petant, quod jam fere nemo dubitat; sive extra jus, quod est verius (38). At si *nemo* petat, et debitor uni solvat, ipse quidem peccat, quia ceteris nocet: sed utrum id quod plus creditori solutum est, ab eo revocari possit, quia non est potior ceteris (39); an non possit, quia suum recepit (40)? Ita porro (41). Ceterum creditores heic accipimus eos, quibus debetur ex causa onerosa: nam hi quibus ex causa lucrativa debetur novissimi habentur, adeoque si, aliis dimissis, nihil supersit in bonis debitoris, nihil capiunt (42); quia *bona non intelliguntur nisi quæ deducto ære alieno supersunt* (43).

TRACTATUS VI.

DE RESTITUTIONE IN GENERE.

Prænctanda.

196. Restituere *(rursus statuere)* est, aliquid reponere in pristinum, inde restitutio generatim nihil aliud est quam in pristinum repo-

37 L. 6 § *Quod si. De bon. auct. judic. poss.* L. 24 in fine *Quæ in fraud. credit.*

38 L. 19 *De Re judic.* Less. II, 15, 30. S. Alph. III, 692.

39 Azor., Salmat., S. Alph. 693.

40 Moli. To. II, D. 36. Less. II, 16, 41. Laym. XI, 6.

41 L. 6 § *Sciendum. Quæ in fraud. credit.* L. 19 *De Re judic.* Reponunt contrariæ sententiæ patroni, leges civiles, id solum cavere, ne quod solutum est revocari possit (nempe in foro externo), non ut retineri liceat; et proemio dumtaxat afficere diligentiam creditoris, non ei retinendi jus dare. Sed 1° utrumque dicitur gratis. 2° Deinde legislatori civili satis erat dixisse *non revocari*, quippe leges civiles non directe sed per consequens ad forum internum pertinent. Demum 3° si ad coercendam segnitiem licite auferunt negligenti quod suum est (V. § 145, 5) quidni vigilanti dare possint quod stricto jure alienum non est? Quid quod utrumque forum convenire oportet (Prol. § 206, 50). Et si hæc dubia, in dubio melior est conditio possidentis.

Est tertia sententia Lugonis XX, 178, 179, existimantis, eum qui accipit b. f. retinere posse quod accepit; eum qui m. f. non posse. Sed non bene: primo quia *nihil dolo facit qui suum recipit* (L. 172 *De R. J.*): deinde quia juri suo nihil prorsus addit bona fides, nec detrahit mala.

42 S. Alph. III, 688. Ut puta si quis aliquid petat ex donatione, vel ex legato, vel ex voto.

43 L. 39 *De V. S.*

sitio (1). Cum ad damnum refertur, est: *Damni dati redintegratio.* Verum damni restitutio competit aut natura, aut lege, aut pacto (2); heic de ea solum, quæ natura competit. Hæc autem definitur: *Damni injuria dati redintegratio* (3). *Damnum ab ademptione*, et quasi diminutione patrimonii nostri dictum est (4): in patrimonio autem nostro (lata significatione) duo sunt *res*, et *existimatio*; ideo damnum accipimus seu rerum, seu existimationis: non item corporis, aut animi; veluti si quis alteri membrum ruperit, vel malis artibus dementaverit; is enim *malum*, non damnum infert: nisi forte cum malo damnum quoque sit illatum. Damnum autem in rebus dari potest maxime duobus modis: 1.° eas destruendo, aut corrumpendo; 2.° auferendo; vel, ab alio contra jus ablatas, retinendo: inde duæ restitutionis causæ, seu *radices*, injusta acceptio, et res injuste accepta (5). *Injusta acceptio* Nostris est, detrimentum injuste illatum; utputa si ædes meas incenderis, animal vulneraveris, vinum corruperis: *res* autem *injuste accepta* est, rei alienæ, ex causa, seu titulo injusto, injusta possessio (6). Utriusque maxima dissimilitudo ea est, quod restitutio ex injusta acceptione est velut pœna, ex re injuste accepta non item; cætera fere conveniunt. Et licet separatæ sint, nihilominus plerumque concurrunt; veluti si quis rem quam surripuit deteriorem fecerit dolo malo. Et interdum qui initio obligatus fuit ex re injuste accepta, v. c., furto sublata; postea (e. g., ea amissa, vel interempta) ex injusta acceptione obligari incipit. Quæ cum ita sint nobis primum de his quæ utrique restitutioni communia sunt, tum de utraque seorsim, postremo de causis a restitutione excusantibus agendum erit.

197. Sed ante omnia admonendi sumus multa heic occurrere, ut alias, ultro citroque probabilia tantum. Si hæc vere probabilia sunt, his nobis adhærendum erit cum favent possessori: Adeoque nondum facta restitutione nec is qui damnum dedit cogendus est restituere, nec ei, qui damnum accepit, occulta compensatione uti licebit. Et ex diverso si damnificator, v. c., putans restitutionem debitam esse, eam

1 L. 9 *De Vi Arm.* Proinde restitutio supponit *dejectum* aliquid, nempe loco, jure suo: ideo quæ quis a domino sic accepit, ut restituerentur, v. c., mutuum, commodatum, magis *reddi*, idest *retro dari*, dicuntur.

2 Vasa commodata sibi fregerunt Cajus *dolo*, Sejus *culpa* (civili), Publius *casu*: tenentur damni Cajus naturali jure, Sejus civili, Publius neutro, sed tenetur, sed si casum in se suscepit, tenetur ex pacto.

3 Ex Laym. *h. t.* (*De Restit.*). Capo VII, n. 1.

4 L. 3 De *Damn. inf.*

5 D. Tho. 2, 2, 62, 3.

6 Less. II, 7, 19. Lugo 8, 25 *Ex causa injusta*; velut a fure, nam qui ex causa justa rem possidet, v. c. depositam, commodatam, locatam, huc non pertinet.

fecerit, melior erit damnificati possidentis conditio. Hoc primum: deinde scire oportet, non omnia, quæ de hac restitutione in jure civili continentur, in foro conscientiæ locum habere: nam in eo damno, quod sola culpa civili datum est, non obligant ante sententiam judicis sed post ea tantum; et quando (falsa) facti præsumptione nituntur, nec post eam obligant (7).

CAPUT I.

COMMUNIA UTRIUSQUE RESTITUTIONIS.

Art. 1. Quo facto opus sit ut competat restitutio.

198. Restitutio est: *Damni injuria dati redintegratio* (§ 196); quocirca non intelligitur sine damno, et injuria (1). *Sine damno:* sane damnum est si quid amiserim, ubi autem nihil amissum est, cujus rei fiet restitutio? Utputa si quis vim adhibuit debitori suo, ut ei solveret (2), vel damnum suo nomine illatum ratum habuit (3).

199. Sine *injuria;* nempe formali in *injusta acceptione*, saltem materiali in *re injuste accepta.* Itaque necesse est ut *jus tuum* læsum sit: etenim si nullum *jus* læsum est, quæ redintegratio (4)? Si nullum *tuum* quæ tibi (5)? Nulla igitur competit restitutio si læsa fuerit caritas (6), pietas (7), justitia legalis (8), vel distributiva (9). Quid si quis eo animo aliquid fecerit vel omiserit, ut tibi noceret? Et si omisit, convenit damni eum non teneri, quia nemo solo animo nocens est (utputa si medicus ægrotum curare noluit): sin fecit (v. c.,

7 Cf. S. Alph. III, 554.

1 L. 50, § 1 Ad *L. Aquil.*

2 L. 12 *Quod. met. cau.*

3 Moli. To. III, D. 729. Less. II, XIII, 13. Lugo 19, 32. Salmat. 13, 1, 119.

4 L. 4, § 1. LL. 5, 50, § 1 *Ad L. Aquil.*

5 Cit. L. 50. Hac re, e. g., magister qui non corripit discipulos furantes, aut detrahentes, licet ideo mercedem accipiat, ut eos bonis moribus imbuat, his quibus furatur, vel detrahitur non obligatur (Salm. 13, 1, 114).

6 Sanch. Dec. 1, 6, 5. Salmat. 13, 1, 8. Utputa si Confessarius non admonuit pœnitentem restitutionis faciendæ, vel exigendæ (V. Salm. 114).

7 Lugo 1, 32. Veluti si filius non aluit parentes inopes.

8 S. Alph. III, 547. Utputa si reus, ne bona sua publicentur, neget se reum esse: vel id neget testis (Less. 12, 134. Lugo 8, 108. S. Alph. III, 583; IV, 270): vel si quis contra edictum Principis evehat frumentum, et exinde ingravescat annona.

9 Lugo 1, 51. Itaque si Epus conferat beneficium indigno, vel Princeps munus publicum inidoneo, ille fidelibus (S. Alph. IV, 107) quidem, is civibus (Lugo 35, 83) qui exinde detrimentum ¦cœperint; at neuter dignis et idoneis, quos prætermiserint, obligatur.

si in suo puteum aperuit, quo aperto tuus puteus exaruit), quidam putant damni eum teneri, quia intentio injusta opus injustum facit; alii negant, quia intentio opus non mutat; et hoc est communius (10) et verius (Prol. § 153, 18). Itaque necesse est ut læsa sit justitia commutativa (11): utque invito te (12), et invito rationabiliter (§ 105, 23); nam secus alius magis jure suo facere videretur. Quamobrem nulli restitutioni est obnoxius qui damnum dedit cum aliter se tueri non posset (13), vel ut evaderet damnum grave superioris ordinis (14); immo et ejusdem, si damnum alterius sit longe levius, quod caritas cogat eum pati (15).

200. Ab eo autem qui cum damno injuriam attulit competit restitutio, sive damnum dederit directe et per se, sive indirecte et per consequens (16). Et obligat sub gravi si damnum sit grave sive directe et per se, sive indirecte et per consequens tantum. Videamus igitur quodnam damnum dicendum sit grave, sive directe, sive indirecte, maxime in re familiari.

201. Et primo directe, et per se. Itaque hoc æstimari debet 1° ex rebus ipsis, 2° ex personis quibus damnum illatum est (17), nonnunquam vero, 3° etiam ex modo quo infertur damnum. Præ oculis habeam S. Alphonsum, duplicato fere ex eo tempore, quo is vivebat, rerum pretio (V. § 113, 29). Itaque pro præsenti numorum valore, semper leve *per se* esse dixerim damnum, quod ad unam libellam circiter non pertingit, etsi mendico; contra grave *per se* quod 30 circiter libellas exsuperat, etsi ditissimo, vel Regi fuerit illatum. Inter hæc damnum *relative*, idest ex personis, metiri debet: reor igitur grave esse I. *Pauperibus*, idest mendico - vel operario - vel artifici, damnum unius libellæ - vel duarum - vel duarum cum dimidio. II. *Mer-*

10 Less. II, 12, 128. Sot. IV, VI, 3. Moli. III, 273. Laym. *h. t.* Cap. I, n. 3. S. Alph. III, 584. Contra Lugo 19, 100, etc.

11 D. Tho. 2, 2, 62, 1. Salm. 13, 1, 33. S. Alph. III, 547, v. *Tantum.*

12 D. Tho. 2, 2, 66, 4. Etenim *volenti et consentienti non fit injuria.* Ideo v. c., non tenetur damni qui provocatus, adversarium in duello graviter læsit (S. Alph. III, 638).

13 Ex L. 46 § 2. L. 50 *Ad L. Aquil.* Ut puta si, ut inimicum insequentem evaderet, tibi equum abstulerit, vel fugiendo tuas segetes proculcaverit (Less. II, 9, 57).

14 Salmat. 13, 1, 28. *Communissima.* S. Alph. III, 571, v. *Secunda.*

15 Less. XVI, 59. S. Alph. IV, 277, III, 520. V. c., si fur non restituat, ut famæ suæ parcat; vel in graviori necessitate constitutus.

16 L. 3 *Ad L. Aquil.* Ut puta si magistratui crimen impegeris, et is, onerata existimatione, loco motus fuerit.

17 V. Croix III, 1, 984. Scilicet, etsi res omnibus pariter valeant, non tamen pariter ab omnibus æstimantur: et quod pauper plurimi facit, diviti nauci est. Ex hoc capite damni æstimatio res est difficilis, et salebrosa propter varias TT. sententias.

catoribus, pro cujusque fortuna, vel infima - vel media - vel summa - duarum et dimidii - vel quatuor - vel octo. III. *Divitibus*, prout eis ex proprio vectigali, detractis sumptibus, nihil redundat - aut parum - aut multum - aut plurimum, trium et forte minus - vel quatuor - vel septem - vel decem. Demum quoad personas morales quæ habent corpus Collegii damnum grave est quod decem, vel si fuerint opulentæ, quod viginti æstimatur (18). Quoad modum, si quis pluries uni inferat damnum leve, is semper, regulariter, cum ad materiam denique gravem pervenerit, graviter peccat, quippe hæc coalescunt (Prol. § 293): sed duo ei prosunt; nam ei materia dimidio graviori opus est, ut ad letale pertingere possit (19); deinde hæc damna, si modica fuerint, 15 dierum spatio; vel bimestri, sin prope gravia, interjecto, coalescere non intelliguntur (20).

202. Deinde damnum grave indirecte, et per consequens intelligitur quod in re quidem levi datum est, sed in re præsenti vi sua non leve ei cui datum fuit, aut detrimentum infert, aut lucrum aufert: ut puta si tabulam naufrago eripias; aut pictori sciens prudens surripias, vel corrumpas pennicillum quod ei supererat, atque ideo ille grave periculum subeat, is operas suas amittat (21). At vero damna coalescunt: quid igitur si plures seorsim quidem, sed altero alterius haud inscio, uni, in eadem re, inferant damnum; singuli quidem leve, sed omnes grave; utrum singuli peccent graviter, quia grave ex omnibus alteri damnum redundat (22); an leviter, quia redundat per accidens (23)? Ita porro; nisi præter damnum (per se), noxam quoque gravem intulerint; utputa si duo sarcitori duos acus quos reliquos, dum urgeret opus, habebat surrepserint, fregerint: nam si fecerint eodem tempore, uterque in solidum; sin diverso, novissimus totius noxæ tenebitur (24); *illic* enim uterque, *hic* solum is est causa adæquata totius damni.

18 V. S. Alph. III, 527. H. A. X, 22. Ceterum quod parum distat a materia gravi nihil distare intelligitur (Less. 12, 32. V. Mazzo. Tr. IV, Disp. II, Q. I, Cap. 1, § 2). Verum quam recte ego hæc dixerim viderint sapientes omnino.

19 S. Alph. III, 530. Itaque si alias, v. c., quatuor libellis opus foret ut damnum grave dici posset, hic sex opus erit. Scilicet is qui aliquid paulatim abstrahit minus nocere intelligitur, quam is qui totum simul aufert, adeoque dominus minus invitus præsumitur.

20 S. Alph. III, 530.

21 Lugo XVI, 20.

22 Vasq., Suar., Moli. III, 689.

23 Sot., Less. II, 12, 52. Lugo 16, 55.

24 V. Lugo XVI, 58, 62. Ideo si quis hominem ægrotum leviter percusserit, et is obierit, tenebitur quasi homicida (L. 7 § *Sed si quis. Ad L. Aquil.*).

Art. 2. Quid restituendum sit.

203. Restitutio est damni *redintegratio* (§ 196); redintegrari dicitur quod ad integrum redit: itaque restitutio non intelligitur, nisi damnum passus recuperaverit omne id, quod sine eo damno habiturus fuisset (1): sive, uti Nostri ajunt, nisi facta fuerit *ad æqualitatem* (2). Duo igitur necessario exigit restitutio, ut restituatur id quod ademptum fuit, et id quod interest. Et primo id quod ademptum fuit, sive existimatio, sive res. Et si de re agatur, is qui tenetur ex injusta acceptione restituere debet rei pretium, qui ex re injuste accepta rem ipsam.

204. Tum id quod interest: idest quantum ex facto tuo mihi abest, quantumque lucrari potui (3). Utputa, exustis ædibus quas partim habitare partim elocare solitus fueram, pensiones et quas cogor solvere, et quas percepturus fuissem, quoad ædes repositæ iterum habitari, locari possint. Verum hoc, cum in facto non in jure consistat, æstimatur arbitrio boni viri (4); et *in dubio ad minimam summam deducitur* (5): verum in foro conscientiæ id solum, idque totum præstandum est, quod, saltem in confuso, prævisum fuit (6). Amplius; præstatio ejus quod interest cessat statim ac damnum passus potuisset aliam æqualem rem comparare; seu pretio sibi persoluto ab eo qui damnum dedit; seu, citra omne suum incommodum, pecunia sua (7).

205. In his autem æstimandis cavendum est, ne damnificator ditior fiat ex re ejus qui damnum patitur; neve is ex re vel industria damnificatoris, licet hic sit fur aut predo, fiat locupletior (8). Age modo: qui rem ademptam (vel pretium) restituit et id quod interest, ad æqualitatem restituit: quid igitur si aliquid lucri fecerit, quod dominus facturus non fuisset, num et hoc restituere debeat, si ex re ipsius factum sit; ut puta si rem surreptam carius vendiderit, quam dominus venditurus fuisset? Quidam negant, ne plus sit in restitutione quam in damno (9); alii affirmant, quia quod ex re mea pro-

1 LL. 35, 75 *De V. S.*

2 D. Tho. 2, 2, 62, 2.

3 L. 21 § 11 *Ad L. Aquil.* L. 13 *Rem. rat. hab.* Moli. III, 726, 1. Lugo XVIII, 75, 80. Ideo si, v. c., ex quadriga, vel pari equorum, unum occideris, debes restituere quanti depretiati sunt qui supersunt (L. 22 *Ad L. Aquil.*).

4 Ex L. 32 *pr. De Usur.*

5 Ex L. 19 *De Peric. et comm. R. V.* L. Un. *De Sent. quæ pro eo quod int.* Poth. *Obbl.* § 167.

6 Less. II, 21, 102. Lugo 18, 28. Scilicet restitutio æstimari debet ex animo et affectione lædendi. L. 3, § 1 *De injur.*

7 Lugo 18, 82. Less., Molin., S. Alph. H. A. X, 77.

8 LL. 36, 41. *De Petit. heredit.*

9 Vasq., Moli. III, 375. Laym. IV, 5.

venit meum est (10). Hoc est *verius* omnino (11), exceptis duobus casibus 1° si hoc lucrum magis ex re (12), vel industria tua repetendum sit (13); vel tu rem alienam tui periculi feceris (14). Sed si res ipsa melior aut deterior sit facta non idem plane juris est: nam si melior facta est, hoc jure accessionis domino accrescit (15), nisi aliquid tribuendum sit impensis, vel industriæ damnificatoris: sin deterior æstimabitur ei qui est in mora restituendi, quamvis acciderit casu (16).

Art. 3. De restitutione facienda.

206. Restat ut videamus quid restituendum sit, cui, et quando facienda sit restitutio. Primum expeditum est: etenim restitui debet quod ademptum fuit, seu fama seu res; et si res restitui non possit, pretium restituendum erit. Restitutio vero facienda est damnum passo tota prorsus; si tota ei nequit, quanta ei fieri potest: et si nihil prorsus, ei fieri possit, his facienda est, quibus ipse probabiliter fieri mavult. Itaque si scitur quis passus sit damnum, ei restituendum est. Si neque scitur, neque adhibita diligentia sciri potuit, nec probabile est sciri posse aliquando *(debita incerta)*, nisi de his, quasi de bonis vacantibus, caveat jus civile, pauperibus vel in pias causas est facienda (1). Sin denique nec scitur prorsus nec prorsus ignoratur, idest si scias unum esse, v. c., ex quatuor aut quinque, facienda est omnibus pro rata dubii (2); et si damnum passi plures, vel plurimi fuerint, sic facienda est, ut omnibus, vel quamplurimis eorum prosit. Hinc, v. c., a mercatore, qui carius vendidit, his facienda est qui ab eo emerint;

10 Lugo 18, 26. Salm. 13, 1, 59.

11 S. Alph. III, 621. V. *Quid si.* Et juri congruit LL. 55, 59 *De Petit. hæred.* L. 23 § *Neque refert. De Edil. Edict.*

12 L. 41 in fi. *De petit. hered.* Ut puta si vitulum furtivum saginaveris; si in re aliena aliquid impenderis conservandæ ejus causa.

13 Ex L. 32 *De R. V.* Ut puta si eam alio advexeris, et carius vendideris (Lugo 17, 19. Croix III, 2, 12).

14 Ex L. 62 *Eod.* Utputa si rem furto ablatam advexeris distrahendam quo plurimi erat cum periculo incidendi in latrones: et si pecuniam furtivam fœnori dederis usuras restituere non cogeris.

15 Ex L. 14 § 1 *Depositi.*

16 L. 72 *De Solution.* 336, 36. Nisi apud dominum æque deterior futura fuisset (Less. II, XII, 108, 105).

1 Ex CC. 5, 13 in fi. *De Usur.* D. Th. 2, 2, 62, 5. Less. II, 14, 33. Lugo 6, 134. Adeoque tibi retinere poteris si vere sis pauper (Moli. III, 747. Less. 5, 41. Lugo 6, 148). *Nisi* etc. (Navarr., Enchir. 17, 50. Cajet. V. *Restitutio* Cap. 8. Regin. X, 240). Quæstionis est, utrum hæc restitutio sit facienda pauperibus ipso naturali jure (nempe ex præsumpta domini voluntate) ceu putant Molina et Lugo, an ex dispositione juris Canonici, uti Vasq. et Less. (V. Lugo 6, 144 etc.).

2 Sot., Lugo 20, 2. Salm. 13, 1, 108.

vel eo loci ubi vendidit, vilius vendendo. Et si nec id possit sine incommodo gravi, pauperibus restituendum erit: non quibusvis, ut in casu superiori, verum ejus loci, si et his prodesse possit, qui damnum passi sunt: sed si aliis fecerit, probabile est, non esse lethale (3).

207. Et protinus facienda est, quia damnificator semper in mora est; et in statu damnationis (4). Nempe, si non caret culpa theologica, suis impensis, et eo loco unde eam subtraxit, vel ubi nunc extat, arbitrio damnum passi (5): secus impensis creditoris, et ubi res extat sine suo dolo malo (6). At si pretium restituendum sit, possessor m. f. restituit ubi creditor petit: et planum est: b. f. possessor ubi ipse domicilium fovet (7).

CAPUT II.

DE UTRAQUE RESTITUTIONE SEORSIM.

Art. 1. De restitutione ex acceptione injusta.

I. *Quo ex facto competat hæc restitutio.*

208. Hæc restitutio competit ex eo facto (ut uno verbo dixerim) quod jus meum quoquo modo intervertit: sive ex eo quid amiserim, sive consequi non potuerim (1): ut ecce si quis prohibeat me prosequi id ad quod jus habeo sive in re sive ad rem (2); puta legatum, beneficium ecclesiasticum, ad quod præsentatus sim cæteris paribus (3); vel arte mea vel officio defungi; v. c. piscari, venari, medicinam facere, causas agere (4). Sed in primis ex hoc capite tenetur qui prohibet me lucrari ex alterius liberalitate. Quod bifariam fieri potest: 1° si me petere quoquo modo vetet; ut puta si removet, arcet ab eo a quo sperabam aliquid consecuturum; e. g., stipem, legatum (5), et hoc planum est; 2° si prohibet volentem benefacere, v. c., alimenta testamento relinquere, arcere a meis ædibus fures, incendium etc. (6):

3 S. Alph. III, 534, 594. H. A. X, 28, 68.

4 D. Tho. 2, 2, 62, 8. *Omnes.* Salmat. 13, 1, 261.

5 LL. 10, 11, 12 *De R. V.*

6 Ex L. 49 § 1 *De legat.* 1. D. Tho. 2, 2, 62, 8. Salm. 13, 1, 192.

7 Ex cit. L. 49 C. G. 1247, It. 1249.

1 Ex L. 6 § 3 *De Offic. Præs.* Amisisse dicimur et id quod consequi potuimus (L. 3 *Ad L. Aquil.*).

2 Ex L. 15 *De R. J.* L. 52 *De V. S.*

3 D. Tho. 2, 2, 62, 2 ad 4. Less. 12, 122.

4 Ex L. 12 § ult. *De injur.*

5 Sot. IV, VI, 3 ad 6.

6 Ex L. 3 § pen. *De Incend. ruin.* L. 1 C. *Si quis alig. test. pro.* Mol. III, 725. Less. 66. Lugo 19, 10.

scilicet cuique jus est petere, et accipere ab alio dare volenti, atque ideo, per consequens, ne alius hunc dare prohibeat (7). Sed ut damni injuria dati cum eo agi possim necesse est 1° ut ea res quam peto licite dari possit; 2° ut ego ea re non sim indignus (8); et 3° ut alter fraude adhibita, aut vi, seu metu incusso, prohibeat vel me petere, vel alium dare (9): nam si utitur prece, consilio etc., nullam mihi facit injuriam, sive persuaserit mihi ne peterem, quia renuncio juri meo; sive alii ne daret, nam si is amplius dare nolit, qui accipiendi jus mihi esse potest (10)?

209. Restitutio ex injusta acceptione quoad damnum passum *creditum* est; sed quoad eum qui damnum dedit est quædam quasi *pœna* (pecuniaria), quippe patrimonium ejus diminuit (11). Quamobrem ex hoc posteriori capite si quis damnum dederit sine injuria, uti ajunt, formali, idest sine culpa theologica (12); sive, ut in jure dicitur, sine dolo malo (13), restitutio cessat. Ideo necesse ut damnum dederit

7 Sot. IV, VI, I. Moli. 727. Less. 13, 123. Et favet L. 4. *Si quis. omis Cau. testamen.*

8 D. Tho. 2, 2, 62, 2 ad 4. Less. 12, 126.

9 Lugo II, 82, 105, XVIII, 96.

10 Ex LL. 1, 2. ff. L. 1 C. *Si quis aliq. test. prohib.* S. Alph. III, 572. Ut puta si me volentem ad testatorem ire, vel debitorem meum interpellare quo die præscriptio completur, arceas notarium, apparitores: ceterum si ad alia conficienda instrumenta vel citationes adhibeas, licet data opera id facias, jure tuo uteris. Item si volenti mihi hæreditatem adire, falso persuaseris damnosam esse (L. 9 *De Dol. Mal.*). Si procuratorem meum, proxenetam, intercessorem, etc., metu cogas negocia mea deserere; vel si, quo tempore ei his expediendis satagendum est, tu illum, id non animadvertentem, studeas ab officio divertere, urgere ciatis, in tricas conjicere (Lugo 18, 101): nisi forte is sit sub tua potestate, veluti servus, filiusf. tuque possis jure tuo talibus negociis prohibere (Lugo 102, Croi. III, II, 78). Item rursus, si Cajo, e. g., volente testamentum facere, et mihi aliquid relinquere, ar ceas notarium, testes (LL. 1, 2. *Si quis aliq. test. prohi.*); vel ei persuaseris non esse morbum letale, et intestatus decesserit (Lugo 103); vel me existimationi ejus atrociter detraxisse (Moli. III, 727). At aliud prorsus juris erit si, v. c., mulier persuadet viro ut se heredem faceret, aliis præteritis (L. 3 ff. L. 3 C. *Si quis al. test. prohib.* S. Alph. III, 587): si Episcopo parato mihi beneficium conferre persuaseris, ut conferat Osio, minus digno (Sot. IV, VI, 3 ad 6. Laym. VII, 1); vel heredi, ne dotem relictam uni ex puellis quam ipse elegerit, det Aspasiæ (Lugo 105); aut vicino ne a domo mea fures prohibeat (Id. 102). Adeoque etsi odio mei feceris non teneris (Less. II, 12, 128. S. Alph. III, 585).

11 Ex L. 3 *De Religios.* L. 3 § *Hanc. Si mensor.* D. Tho. 2, 2, 67, 7. Less. II, 7, 27. Lugo 7, 49. S. Alph. III, 550. *Quasi* (Lugo 13, 22): etenim a pœna stricte sumpta pluribus distat nam 1° hæc est pœna dumtaxat; illa *debitum* quoque naturale est (Lugo 19, 94); alias qui *creditum* damnum passi? Ideo 2° altera *post*, altera *ante* sententiam judicis debetur. Illa 3° heredes non tenet, hæc tenet; de quo propediem.

12 Sot. IV, VII, 2. Regin. X, 68. Less. 7, 27. Lugo VIII, 54, 57. S. Alph. III, 850.

13 L. 3 § *Quod ait prætor. De Incend.*

sciens, volens (§ 105). Non tenetur igitur damni qui *ignoravit* vel non animadvertit (Prol. § 147, 27) se injuriam facere; sive erraverit in jure, sive in facto erraverit (14); ut puta si in ludis consumpserit rem inventam, ratus eam inventori cedere; vel hereditariam, putans se solum heredem (15): vel *noluit* injuriam facere; ut ecce si aliquem læsit per jocum, vel corrigendi gratia (16), aut compulsus vi cui non potuit resisti (17); eoque magis si fecit ut se tueretur (18). Sed, etsi fecit sciens volens, injuria æstimatur ex animo et affectione lædendi (19): adeoque non tenetur de eo damno de quo a se *cogitatum non fuit;* sive circa rem ipsam erraverit (20), sive circa id quod interest (21).

210. Porro nemo facit injuriam nisi ei cui facere vult (§ 105): proinde cessat restitutio si quis actionem quidem damnosam sciens volens fecit, sed erravit circa personam: utputa si Paulum cæciderit, Sejum putans, vel Pauli messem incenderit putans esse Caij (22). Nisi forte aut damnum datum sit non contemplatione personæ, sed alia causa: aut error circa personam accidentalis fuerit; quia prævalet utrobique id quod principale est; nempe te injuriam facere velle (23): ut puta si volens *clericum* percutere, percusseris Osium clericum,

14 L. 18 § 2 *De injur.* Salm. 12, 4, 118. S. Alph. III, 996.

15 L. 1 § ult. *Depos.* Aut rem indebitam sibi ignaro solutam (L. 64 § pen. *De Cond. indeb.*). At vero, ei qui non ignoravit se injuriam facere, non prodest si forte ignoraverit obligationem restituendi (Lugo 36, 98).

16 L. 3 § 1 *De injur.*

17 L. 4 C. *De peric. tutorum.*

18 V. § 191, 13. V. c., si hostes fugiens, conculcaverit alienas segetes, vel pueros per viam fusos obtriverit equo vel curru (Less. IX, 57, XIII, 13. S. Alph. III, 569, 637). Item si navis mea vi ventorum impulsa, in funes anchorarum alterius, vel circa retia piscatorum inciderit, et funes, aut retia præciderim, cum nullo alio modo explicare eam potuissem (L. 29 § 3 *Ad L. Aquil.*). Item si incendii ab ædibus meis arcendi causa, vicini ædes interciderim (L. 59 § 1 *Eod.*); alias æque perituras (L. 7 § *Est et alia. Quod vi*).

19 L. 3 § 1 *De injur.* V. Croi. III, II, 198. S. Alph. III, 618. Salm. XIII, IV, 118, 124 in fi.

20 Ex LL. 14, 44 § ult. *De A. E. V.* Si, v. c., anulum aureum surripuerit, et postea aereum putans, in mare projecerit, aerei fiet æstimatio (S. Alph. III, 613).

21 Cit. L. 44 § 1. Itaque si tignum vitiosum vendideris, et ædes vitio tigni corruerint, siquidem ignorans vitiosum esse, solius tigni; sin sciens, ædium quoque æstimationem præstabis, et eorum quæ pro conditione domini in ædibus fuerint: at non si quæ prætiosissima alius forte eis reposuit, quæque vix credibile erat penes dominum ædium fuisse (Poth. Obbl. § 165).

22 Suar. *De Censur.* 22, 1, 54. Lugo 18, 86. S. Alph. III, 628, 629. Sane si injuria in personam dumtaxat cadit (§ 105, 18) et is qui amicum lædit errans amico non facit injuriam (Prol. § 299) cuinam alii, sodes, injuriam facit?

23 Ex L. 18 § 3 *De injur.*

Sejum clericum putans (24). Denique, tametsi nec circa personam erratum fuerit, si damnum illatum sit grave, culpa vero theologica inferentis levis, restitutio cessat; quippe nec sub gravi debetur, ne pœna sit gravior culpa; nec sub levi, quia vix non absurdum videtur id quod grave est deberi sub levi (25): utputa si gemmam alienam, vitrum putans, in flumen projeceris (26): aut fregeris in motibus primo-primis.

211. Ex quibus manifestum est non teneri damni eum qui nocuit casu (27), vel sola culpa civili (28), quippe quæ in casum recidit (Prol. § 297, 20), quamvis lata (29). Nisi forte vel ille casum in se susceperit pacto (30); vel is per sententiam judicis damnatus fuerit damnum præstare culpa datum (31): nam et pacta servari debent quæ non contra leges et mores bonos fiunt; et culpa civilis juste semper in foro externo coercetur, quia mali exempli res est (Prol. § 297). Amplius, si prævideris culpam tuam (civilem), v. c., negligentiam tuam mihi periculosam futuram, culpa hæc non caret dolo, et restitutioni obligat (32). Amplius etsi *casu* feceris rem alteri damnosam, si postea potes damnum impedire, illud proculdubio impedire debes ex justitia, quippe quæ *non solum obligat ad damnum non inferendum, sed et ad procurandum, ne ex actione tua alteri damnum sequatur* (33). Verum in

24 Lugo 17, 78. V. § 105, 25. Quid, si, volens Osium lædere in aliqua re, læseris in alia? Utputa si volens mulam occidere, occideris equam? Multi putant te damni teneri, quia injuria tum formalis, tum materialis in Osium cadit: alii negant, quia non est occisio voluntaria. Sane cujus fiet æstimatio? Non mulæ, quia non occidit; non equæ quia noluit occidere.

25 Sot. IV, VII, 2. Less. II, 7, 28. Lugo 8, 59. S. Alph. III, 552.

26 S. Alph. III, 613.

27 L. 1 *Ad L. Aquil.* Lugo 8, 123. Quamvis daret operam rei illicitæ (Prol. § 157, 19). Utputa, si ingressus domum alienam furandi causa, aliquid fortuito incenderit (Moli. III, 728. S. Alph. III, 549); vel fregerit quæ attrectat, dum eligere vult (Croi. III, II, 168); vel, domino insequente, impetu fugæ aliquid everterit, fuderit, fregerit (Lugo 18, 86. Salm. 13, 7, 4).

28 Less. 7, 26. Lugo 18, 36. Sot. V, VII, 2. Laym. VII, 2. S. Alph. I, 100, III, 550. V. c., si putator ex arbore ramum dejiciens juxta viam publicam, non proclamaverit, et prætereuntem imprudens oppresserit.

29 Moli. D. 698. Sot. IV, VII, 2. Less. 7, 27. Lugo 8, 93. Sed nonne *lata culpa dolus est* (L. 226 *De V. S.*)? Utique, sed præsumptione juris (Ex L. 7 *Ad L. Corn. De Sicar.*).

30 Ex § 3 *De Empt. et Vend.*

31 Lugo VIII, 41, 46, 54. Quid si damnum passus nequeat judicio experiri? V. Prol. § 24, 9.

32 Lugo, S. Alph. III. Utputa si non refeceris tua labentia ædificia, et collapsa oppresserint domum vicini (L. 43 pr. *De damn. inf.*): licet tibi propositum fuerit huic damna sarcire, nam jus ejus lædis (V. Lugo 8, 65). Huc pertinet illud, nemo facere debet quod intelligit alteri periculosum futurum (L. 8 § 3 *Ad L. Aquil.*).

33 Lugo XV, 4, 20, 62. S. Alph. III, 564. Veluti si rem alienam vendideris tuam

hoc casu mitius obligat, adeoque tunc demum teneris impedire damnum hujusmodi, si possis absque incommodo gravi (34). Demum si damnum per accidens sequutum sit, cessat restitutio, nam quod per accidens fit, casu fit (35): quamvis ego eo consilio aliquid fecerim ut tibi noceretur; quippe animus opus non mutat (36). Ceterum utrum damnum per accidens, an suapte natura sequutum fuerit, interdum ex circumstantiis æstimari debet: ut ecce si vulneratum a te fuerit animal non mortifere, quod ex eo vulnere periit: nam si eo loci facile curari poterat, de vulnerato teneris (37), sin minus teneris de occiso (38).

II. *A quo restitutio ex injusta acceptione competat. De eo qui damnum dat.*

212. Hæc restitutio competit ab eo qui dedit, damnum vel causam damni. Et primum ab eo qui damnum dedit. Damnum datur vel solo

putans, et possis eam redimere (L. 3 *Depos.*): si alicui falsa crimina imposueris, putans vera, et notoria esse (S. Alph. III, 994): si imprudens die ventoso tuam stipulam incenderis, venenum pro medicina miseris ægroto; consilium Cajo dederis sibi vel alteri perniciosum; *et mature* ignem coercere possis ne serpat ad segetes vicini, ægrotum certiorem facere, Cajum dedocere (Lugo 8, 95. *De Pœnit.* 22, 66. S. Alph. III, 564, 994, VI, 626. Salmat. 6, 12, 51).

34 Lugo et S. Alph. ll. cc. Itaque si falsum crimen imposueris Cajo, ratus verum et publicum esse, non cogeris dicta retractare cum gravi existimationis tuæ detrimento (Less. II, 12, 116). Nec, si ferculum venenatum porrexeris Osio, et is tradiderit Sejo accumbenti, hunc admonere, si citra tuum periculum nequeas.

35 Lugo XI, 82, 105. Salm. 13, 2, 108. S. Alph. III, 632. Ut puta si captivus carcere evaserit, et exinde in pœnam ejiciatur custos.

36 V. S. Alph. III, 636. E. g. Si sparsis per itinera falsis literis, quibus continebatur, Romam inopia frumenti laborare, tu magnam eo frumenti copiam advexeris: est enim quod credulitati tuæ imputes (Less. II, 12, 130. Bonac. Q. 3, P. 3, n. 11). Ex his autem resolvi potest is casus. Homicidii, quod tu perpetrasti, damnatur Sejus: teneris huic damni? Minime, si nihil a te factum sit, quo testes, ac judices deciperentur; ut puta, si vestibus, quibus uti solebas, usus fueris, Seji vestibus quam simillimis (Less. 9, 114. S. Alph. III, 635 in fi.); quia *nemo videtur damnum dare in ea re, in qua usus est jure suo* (L. 24 § 12 *De damn inf.*). Sin aliquid præstiteris, quo testes et judices deciperentur, interierit, utrum hoc fuerit ejusmodi, quo vir cautus et prudens decipi potuisset, an minus. Si *primum*, teneris damni, quia justitia vetat quidvis dolo aut fraude agere in perniciem alterius; *Nemo facere potest quod intelligit alteri perniciosum futurum* (L. 8 *Ad L. Aquil.*), et Sejus vere fraudem et dolum patitur (Ex LL. 13, 23 *Ad L. Corn. de Fals.*); utputa si illis vestibus tunc primum usus fueris (Croi. III, II, 157). Sin *alterum* magis imperitiam testium, ac judicis patitur Sejus: ideo damni tecum agi non poterit (Ex L. 7 § ult. *De dol. mal.*); ut puta si posueris ante ejus domum cadaver occisi (Less. II, 9, 111. Lugo 8, 84).

37 L. 30 in fi. *Ad L. Aquil.* Scilicet magis domini negligentia perit.

38 Laym. Lib. III, Tr. III, Par. III, Cap. 10, 5. Less. II, 9, 103. Sot. V, 1, 9.

consensu, vel facto et re ipsa. Solo consensu datur cum primis iniquo suffragio: iniquum autem accipimus sive *ex re*, si contra justitiam datur; sive *ex persona*, si datur ab eo cui nullum suffragii jus competit (1): verum hi soli tenentur qui priores necessaria rei expediendæ tulerint vota (2). Huc pertinet judex qui fert sententiam injustam, sive tantum materialiter injusta ea sit, sive formaliter tantum (3).

213. Datur facto et reipsa cum quis velut suis manibus infert damnum; e. g., segeti alienæ ignem admovet. Quæstionis est, an damni agi possit cum eo, qui rem meam e periculo (v. c. naufragio, incendio) eripuit, et mox in eodem periculo (v. c. in eadem navi, domo) reposuit, in quo periit: et quæstio hæc est, utrum is mihi revera attulerit damnum. Multi affirmant, eo quod illa melior conditio, quam res mea nacta fuerat, est quasi quædam accessio, quæ domino cedit (4): Alii negant, rati hanc meliorem conditionem esse aliquid tuum (5). Quod si (ut puto) verum est, consequens est dicere, te potius caritatem lædere: sed etsi justitiam lædes, haud infers damnum, sed non prohibes. S. Alphonso utrumque est probabile, sed hoc probabilius (6): nempe, ait, si tua interest eo loco reponi. Sed etsi non intersit reor idem juris esse, quadam quasi compensatione utriusque facti (7).

1 Sanch., Lugo 19, 56.

2 Less. II, XIII, 28. V. Prol. 305, 25.

3 V. Prol. § 308. Moli. D. 273. Idem juris est in testibus: in advocato non idem prorsus, quippe cui licet quod reo licitum est (V. Lugo 19, 74).

4 Moli. To. III, 722. Cajet., Sot., Croi. III, II, 100. Hæc ratio Lugoni 17, 30 *fortissima* visa est; nam si hominem, ait, a te e flammis ereptum, mox in easdem flammas injeceris, quis neget, te esse reum homicidii?

5 Less. XIV, 14. S. Antonin., Bonac. Q. IV, p. 2, n. 1. Lugo cit. n. 30. Salmat. XIII, 1, 83, 84. Ex L. 32 *De R. V.*

6 S. Alph. III, 569. Nec obstat ratio Lugonis. Sit enim is homicida, at homicida ita demum est obnoxius restitutioni, si cum homicidio damnum attulerit: alias quidni restitutionis et is teneatur, qui mortifere jam ab alio vulneratum animal citius exanimavit?

7 Ex L. 10 pr. *De Compens.* Tolle enim utrumque, et revera mihi facto tuo nihil abest. Sane vix potest intelligi (nisi cavillamur ex apicibus juris) quemadmodum justitiam lædat, aut damnum præstet, is qui rem in pristinam causam restituit. Rem a te deperditam in via publica sustuli ejus tantum inspiciendæ gratia, mox in eodem loco repositurus. Repositam viator abstulit. Quæro an damni mecum agi possit? Et quidni, si vera est sententia Molinæ? Etenim, ea res, statim ac illam contrectavi, meliorem conditionem adepta fuit. At quis suæ mentis hoc dixerit? Et si nemo dixerit, cur, sodes, licuit mihi eam rem suo loco reponere? An quia illam sustuli statim repositurus? Vel quia statim reposui? Nam, si quid judico, nihil est tertium. Atqui non primum, quia nemo præcipere sibi, aut vetare quidquam potest (L. 56 *De Recept. Arbitr.*); sed neque secundum, quia cum *tempus non sit modus neque tollendæ* per se *neque inducendæ obligationis* idem juris foret si serius reposuissem. Et mihi consentit S. Alph. III, 563.

De his qui dant causam damni.

214. Deinde tenetur is qui causam damni dat (8). Porro causam damni dare is intelligitur qui facit aliquid, ex quo damnum sequitur quasi per consequens. Horum triplex genus constitui potest: nempe corum I° qui animum movent. II° qui opem præstant, III° qui non impediunt.

215. I° Qui animum movent. Animus movetur jussu (mandato), prece, consiliis. Principio igitur *is damnum dat qui jubet dari* (9), qui rogat (10). Nempe si revera movit eum cui jussit, mandavit etc. (11). Sed eatenus tenetur quatenus jussit, rogavit etc. Quid si mandatarius, cum posset servare fines mandati, eos præteriit, et plus intulit, vel aliud, vel aliis? Et si per errorem fecit, mandans non tenebitur, nisi præviderit; quia hæc magis in casum recidunt: sin fecit sciens volens non tenetur, etsi præviderit, quia ille magis nequitia sua fecit (12). Verum non semper est in potestate mandatarii non excedere fines mandati; utputa si, jussus Osium verberare, in colluctatione Osium occiderit, vel mutilaverit: quamobrem, si mandans hoc præviderit, tenebitur quasi homicida, vel mutilator (13).

216. Consilium vel auctoritativum est, vel doctrinale: illud sollicitandi causa datur, hoc docendi: utrumque et consultori et alii noxium esse potest. Ex auctoritativo consiliatorem, seu consulentem, obligari nemo dubitat; quamvis nudo et generali (14). *Consilii* doctrinalis *non fraudolenti nulla obligatio est* (15); adeoque, verius, etsi consilium er-

8 L. 3 § 4. *In hac. Ad L. Aquil.* Inde axioma. *Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur.*

9 L. 13 *De R. J. Si jussit, fecit ipse* L. 1 § *quod ergo. De vi arm.*

10 Ex cit. LL. Tametsi subobscure rogaverit mandaverit, jusserit (Regin. in 10, 83). Veluti si coram famulo dixerit, is qui ab alio injuriam accepit, *Utinam aliquis ulcisceretur* (Less. II, XIII, 11)!

11 D. Th. 2, 2, 62, 7. Itaque cessat restitutio si is jam destinaverat illud admittere (Vasq. C. X, IX § 1, Dub. 1, n. 6; Less. II, 13, Dub. 2, S. Alph. III, 561); tametsi hortatu, vel consilio tuo, illum in suo proposito magis confirmaveris, et audaciorem reddideris (Laym. V, 5).

12 V. Azor. Lib. II, Cap. VIII, q. 5. Mazz. Quæst. V, Cap. 1. Utputa si mandans jusserit Sejum verberari, vel Caji segetes incendi, vel Sempronii ædes dirui; et mandatarius Sejum occiderit (Croix III, II, 26) Caji ædes incenderit (Lugo 19, 25, etc.): Livii ædes diruerit (Bonac. Q. 2, P. 6, n. 8). *Hoc postremum* non omnibus placet; verum si in hoc casu excusatur cum ipse *per se* (§ 210): cur non et cum *per alium* infert damnum?

13 Ex C. 3 *De homic. in* 6°.

14 Ex Innoc. XI, 39. L. 12 *Ad L. Jul. De adulter.* Licet is, cui datum consilium fuerat, illud prius repudiaverit (Moli. D. 730. Lugo 19, 41).

15 L. 48 *De R. J.* C. 62 *Eod. tit.* in 6°.

roneum dederit is qui peritiam artis pollicetur, puta medicus, advocatus (16). Nisi forte consulens ex justitia respondere debuisset (e. g., si mercedem accepit), et erraverit ignorantia quæ a letali excusari non potest (17). Nihilominus cessat ex consilio restitutio si datum fierit parato jam damnum inferre (Prol. § 320, 12); quamvis huic persuaseris, ut vel *aliud* damnum inferret (18); vel *citius*, nisi quatenus plus forte nocitum sit; vel si damnum datum serius non fuisset (19).

Fraudolentum autem consilium is dare intelligitur qui decipit consultorem, cum damno sive ipsius consultoris, sive alterius; utputa si responderit, non competere sibi, vel a se restitutionem. Decipit autem non qui errat, sed qui consilium minus rectum dat sciens minus rectum esse, vel dubitans, si de dubio non admonuit consultorem.

16 Sot. IV, VII, 2. Vasq. Cap. II, § 2, n. 19. Lugo 8, 93. Nam si consultor scit illum imperitum esse, vecors est; si nescit, incautus, ideo *de se quæri debet* (L. 1 *Si mensor fals.*). Nihilominus sententia communior tenet, hunc esse obnoxium restitutioni quia *decipit consultorem* (Laym. V, 4); adeoque si vulgo peritus habeatur (S. Alph. III, 564). Hæc sententia et consultori plus æquo indulget, quia *liberum sibi est explorare an expediat sibi consilium* (L. 2 in fi. *Mandat.*); et plus æquo onerat consulentem, quia *iniquum est cuique damnosum esse officium suum* (L. 7 *Quem testam. aper.*). Sed et a jure aliena videtur. Sane jure civili cautum est, neque Proxenetam teneri, si monstravit cui pecunia credi possit, isque postea apparuerit non solvendo esse; nisi *dolo* et *calliditate creditorem circumvenerit* (L. 2 *De Proxenet.*): neque mensorem si falsum modum renunciaverit, nisi fecit *dolo malo, vel lata culpa quæ dolo comparatur* (L. 1 *Si mensor fals. mod.*). Sed fortasse sententia contraria in nostram recidit; ait enim ita demum teneri consulentem, si vere suaserit consultorem, nec solum dixerit, ita sibi videri (Less. II, VII, 33. Salmat. 13, 1, 29).

17 Ex L. 2 *Quod quisq. jur.* Lugo 8, 96.

18 Lugo XIX, 9, 15. S. Alph. III, 563. Puta si volenti furari a Sejo *bovem* persuaseris ut *equum* potius furetur, nam commutationis auctor videris, non damni.

19 Lugo n. 15. Salm. 13, 1, 112. Puta si is qui damnum dedit medio tempore fato suo functus sit, aut cum eo *quem* læsit redierit in gratiam (Less. II, 13, 6. Laym. VI, 5). Sed quæstio elegans et difficilis hæc est: si cogitanti, v. c., furari Mævio, consulas ut magis furetur alii, an huic tenearis damni? Utique si consilium auctoritativum sit, vel in auctoritativum recidat, quia *moves;* nisi damnum alterius sit adeo leve, ut caritas cogat eum pati (Sanch. M. VII, XI, 24. S. Alph. III, 565). Sin est magis doctrinale, non item, quia potius *ostendis* utrum sit levius: nempe 1° si HESITANTI, utrum furetur Sejo pauperi, an Cajo diviti, dicas ut *huic* magis (Vasq. Cap. IX, § 1, n. 14. Less. II, XIII, 21. Sanch. M. VII, XI, 17. Lugo 19, 46 etc., ubi late). Aut 2° volenti furari Titio pauperi dicas, ut magis furetur *diviti*, vel *cuivis alii*, nemine demonstrato (Sanch. n. 24. Lugo n. 49); quippe id denique dicis: *si vis furari, quære divitem potius* (§ 102, 13): et cum ille pro lubitu suo *alium* eligat, tu videris occasio potius quam causa damni. At volenti aliquid auferre Sejo, vel tibi, non licet suadere ut furetur Osio ditiori Sejo, vel ditiori te (Laym. *De Carit.* XIII, 7); quia consilium hujusmodi vel auctoritativum est, vel in auctoritativum recidit.

217. Ei qui consilium auctoritativum præbet proxime accedit adulator (*palpo*): is inquam qui laudando, vel excusando; exprobrando, vel irridendo, me indirecte ad damnum alteri inferendum, v. c., ad ulciscendam injuriam, commovet, excitat (20); quamvis non eo animo faciat, ut inferatur alteri damnum, si intelligit periculosam esse adulationem hujusmodi (21). Ei vero, qui dat consilium doctrinale, proxime accedit is qui alium decipit quoquo modo: sed aliter et aliter: nam si eum decipit verbis tenetur damni, dummodo revera *eum circumvenerit dolo et calliditate* (22): sin decipit facto et reipsa tenetur regulariter si admonere eum debuisset (23).

218. Restat ut videamus, an cesset restitutio si tu revocaveris mandatum, consilium, et nihilominus mandatarius, consultor a damno inferendo non abstinuerit. Minime, si revocationi defuit aliquid, etsi non tua culpa; idest si revocatio sero innotuit mandatario, vel consultori (24); vel is, surdus forte, revocationem non intellexerit (25). Si revocationi nihil defuit, utputa si ille, aut is falso existimavit, te non serio revocasse mandatum consilium, vel revocationis oblitus fuerit, in mandato cessat restitutio (26), quippe quod revocatione evanescit (Prol. § 320, 14). Idem juris est in consilio nudo et generali, quæ communis sententia est, quippe eo *retractato,* alter magis nequitia sua facere videtur (27). Secus intererit, utrum doctrinale consilium fuerit, an auctoritativum: illud, detecto errore, evanescit: adeoque damni tecum agi non poterit (28): hoc plures negant evanescere, quia verum est voluntatem alterius a te motam fuisse; alii contra putant, et consultorem magis delinquere nequitia sua: prima sententia probabilior est, hæc satis probabilis (29).

20 Ex L. 1 § *Sed utrum. De serv. corr.* Less. II, XIII, 25. Lugo XIX, 70, 126.

21 Ex L. 8 § 3 *Ad L. Aquid.* Salm. XIII, 1, 124. S. Alph. III, 567.

22 Ex L. 2 *De proxenet.* L. 41 *De dolo malo.* Puta si Cajo dubitanti de hereditate adeunda falso affirmaveris, *damnosam* esse hereditatem, et ille eam repudiaverit; vel, contra, *lucrosam*, et adierit: (V. Sanch. M. IV, 6, 9. Lugo, 20, 138). Nempe si alterutrum ei persuasisse videaris; nam si hæc simpliciter adfirmaveris levitati suæ imputet Cajus.

23 L. 18 § 3 *Commod.* Utputa si dolium vitiosum mihi sciens vendideris, locaveris, commodaveris.

24 L. 1, § 1 *Quod jussu.* L. 23 *Mand.* Lugo 19, 30. Porro revocasse existimandus est is qui cum inimico rediit in gratiam.

25 Lugo 19, 26. V. § 190, 3.

26 Ex LL. 16, 12 § *Si mandavi. Mand.*

27 S. Alph. III, 559.

28 Lugo *De Pœnit.* 22, 64. S. Alph. III, 559. V. c. si Cajo suasisti injuriam ulcisci sibi illatam a Sejo, et postea eum certiorem feceris non fuisse a Sejo illatam injuriam (Salm. 13, 1, 116).

29 V. S. Alph. III, 559. Sed admissa hac posteriori sententia, consulens tenetur monere lædendum, ut sibi caveat: alias tenetur damni (Salm. 10, 1, 158).

219. II. Qui præstant opem. Et in primis qui cooperatur (*participans* in acceptione injusta, nam qui participat in re injuste accepta huc non pertinet): materialiter inquam, nam is qui cooperatur formaliter correus est. Itaque cooperatio damni causa intelligitur quæ formalem injuriam continet (§ Prol. 175, 72): quocirca videamus utrum quis remotam, an proximam cooperationem præstet. Remotam dixerim (nam penes Nostros res subobscura est) quæ nondum jus alterius lædit; proximam quæ lædere incipit (30). Remota nullam, verius, continet injuriam (31); ideo eam sola caritas vetat (Prol. 175, 70): et ne caritas quidem, si quis eam præstat ad vitandum damnum grave, nedum superioris ordinis, quod nemo negat; sed et ejusdem, quod verius puto (32). *Proxima* non caret injuria materiali, ideo obligat, nisi excuset metus mali gravioris, vel superioris ordinis (§ 199, 14, 15).

220. Instar cooperatoris est receptator (*recursus*), nempe ejus qui damnum dedit, aut daturus est; si et ipse eum quasi delinquentem receptaverit (33), et is alias damnum aut non daturus, aut restituturus fuisset (34). Huc accedunt 1° illi quorum domibus ludunt, vel commessationibus vacant hi *de quibus probabilis suspicio est,* ea quæ ludunt obliguriunt, furtiva esse, *sir eos ecipiunt* (35). Et 2° is qui fugienti iter monstrat (si exinde in causa est ne damnum redintegretur); nempe si malo animo, non si intempestiva commiseratione, vel qua alia probabili causa, id fecerit (36). Utrum 3° et is, qui ostendit, prodit aliquid, ex quo alius ansam capit damni alicui inferendi; ut puta si detegat læso, quis ipsum affecerit damno, vel quo loco inimicus latitet, et ille deprehensum cædit? Non puto, quam recte viderint sapientes: primo quia non videtur jus alterius lædere; deinde quia nihil præstat nec quoad animum, nec quoad actionem externam damnum inferentis;

30 V. S. Alph. III, 571. Itaque proxima cooperatio est, quæ injusti operis velut partem constituit; ut puta, in expugnatione urbis, ignem tormentis bellicis admovere, pilas explodere (Salm. 13, 1, 128); in furtis faciendis, fores effringere, res auferre (Less. 13, 35). Remota, scalas obsessæ urbi admovere (Lugo 19,74), vel tenere furi ascendenti (S. Alph. III, 571); res jam a fure sublatas alio deferre (Less. n. 29) etc.

31 Molin. To. 3, D. 755. Dicast. *De Rest.* X, 98. Contra putant Less. loc. cit. Lugo 21, 29. Croix III, II, 428. Nempe, ajunt, mihi jus est, ne aliis præstes, des, quod mihi nociturum erit. Atqui heic quæstio vertit, utrum tibi hoc jus sit.

32 Less. II, 13, 28. Sanch. Dec. I, 7, 30. Hinc licet scalam, vel humeros supponere, nedum ascendenti ad opprimendam mulierem, ne ab eo mutileris; vel furi, ad vitandam infamiam; sed et volenti expilare domum Seji, alias tuam expilaturo.

33 L. 2 *De Receptat.* Less. II, XIII, 127. Lugo 19, 72. S. Alph. III, 568.

34 Azor. Lib. IV, C. 14. S. Alph. III, 568.

35 Lugo 19, 75. V. Moli. D. 733.

36 Ex L. 49, § 2 *De furt.*

adeoque magis occasio quam causa damni esse intelligitur: Alioqui, cur non teneatur et ille qui remotam cooperationem præstat (§ 219), et is qui exemplo suo alium ad furandum movet (§ 95, 15)? et is qui jussit furari decem, si is cui jussit quindecim furatus est, cur in 10, non in 15, teneatur?

221. Porro 1.° qui ipse damnum infert non excusatur, quod se non dante, vel recedente (si cum alio fecit) alius certissime damnum daturus fuisset, nam dedit (37): et de hoc nemo unquam dubitavit. Sed nec 2° is excusatur qui mandavit, consuluit, quia se non mandante, non consulente, alius præsto erat, qui mandatum consilium dedisset, quæ contra antiquiores TT. existimantes *hunc* causam dici non posse, nunc recepta sententia est (38); quia causa ea verissime dicitur quæ præstat effectum, licet ea cessante, damnum contigisset ex alia causa. At 3° qui cooperatur damnificatori, si is sine ea cooperatione dedisset damnum, excusatur (39); vix enim, aut ne vix quidem cooperari videtur is qui supervacaneam operam præstat (Prol. 175, 73).

222. Demum III. QUI NON IMPEDIUNT: Nostri *causas negativas* appellant. Porro damnum his imputatur quasi voluntarium in causa: quamobrem uti eo teneantur necesse est 1° ut illud præviderint, 2° ut potuerint, 3° ut debuerint illud vitare, prohibere (Prol. § 157), ex justitia, seu ex officio; adeoque si non impediendo læserint jus ejus qui afficitur damno (40). Nec excusantur eo quod officium susceperint inviti; nam si publicum officium est, detrectari non potest; si est privatum, potest dimitti. Horum autem duo genera ponuntur unum eorum qui negligentia sua ipsi inferunt damnum; alterum eorum qui non prohibent damnum dari. Ad primum genus pertinent v. c. (41), publicani qui vectigalia fraudare sinunt, custodes saltuum lacuum, agrorum, qui non prohibent in his cœdi, piscari, depasci. Sane domini plerumque exinde et *damnum capiunt*, puta coesis arboribus; et *lucrum amittunt*, nempe multas, et pœnas pecuniarias, quas fraudatores fisco, redemptori vectigalium, domino lacus, saltus etc., de-

37 Ex L. 52 § *Quod si. Ad L. Aquil.* Et si alius dedisset, is teneretur. Alias, si duo trabem sustulerint, quod singuli tollere potuissent, nemo teneretur, quod est perabsurdum.

38 Vasq., Sot., Less., S. Alph. III, 562.

39 Less. II, XIII, 4. S. Alph. II, 64; III, 566 in fi. Ut puta *si teneat scalam ei, qui ascenderet sine suo auxilio* (S. Alph. III, 563 in fi.).

40 D. Tho. 2, 2, 62, 7 ad 3. Cum eo igitur, qui non tenetur ex justitia vel ex officio, damni agi non potest, quamvis abstinuerit ex odio; immo etsi, ne prohiberet, pecuniam acceperit (Sot. VII, IV, 2. Laym. V, 8. Lugo 19, 102). Nuda voluntas non nocet.

41 Primo loco recensendi fuissent Parochi qui plebem non erudiunt, Judices qui causis non student, medici qui (mercede conducti) non curant ægrotos: sed quia de his expedita res est, eos præterii.

pendere debuissent. Damni nomine eos (publicanos, custodes) teneri, nemo dubitat; lucri, negant TT. multi et graves, quippe operas suas locant (nisi aliud convenerit nominatim), ne illi afficiantur damno, non ut ditiores fiant. Et est probabile (42). Immo etsi commissum fecerint, *(controbando)* et reddiderint, probabile est non teneri (43). Huc accedunt famuli qui damnum non impediunt in ea re, cujus custodia eis a domino credita fuit expresse, vel tacite; v. c., pecoris, si ne fur quid abigeret prohibere potuissent obsistendo (44), vel conclamando (45), vel indicando (46). At si videant in alia re damnum dari, (v. c., penum furari, sata lædi), nec impediant, quæstio hæc est, utrum et harum custodiam tacite promisisse videantur. Et si damnum a domesticis detur, fere omnes negant (47); sin ab extraneis, quidam affirmant (48), alii adhuc negant (49): illi forte communius, hi verius, si quid opinor (Prol. V. 162, 17). Huc pertinent qui in his negociis, quæ suffragiis expediuntur, abstinent a suffragiis ferendis, si hoc alteri damnosum sit, et ipsi ex justitia, v. c., ex suscepto munere, vel officio, non si ex privilegio (quo nemo cogitur uti) suffragari debuissent (50).

223. Ad *alterum* genus pertinent qui non prohibent damnum ab his dari quibus ipsi superesse debent. Nempe, ut aliquot recenseam, Princeps si ex eorum, quos præficit rei publicæ, nequitia, vel negligentia aliquid cives detrimenti cœperint. Magistratus si facinorosos homines non represserint. Parentes, nempe pater, eoque deficiente, mater, si damnum dederint filii minores ætate, quamdiu cum ipsis inhabitant (51); nec emancipati fuerint per matrimonium (52): et, parentibus

42 S. Alph. IV, 237. Idem juris est si judex mulctam fisco vel parti addicere prætermiserit. Less. II, 13, 7. Lugo 36, 97.

43 Lugo 37, 99, 102. Utputa, si apparitores detraxerint arma, quæ deferri prohibentur; aut portitores merces in fraudem invectas. Atqui, dices *hæc statim desinunt esse ejus qui crimen contraxit* (L. 14 *De Publican.*). Ita sane, sed quoad *factum* non quoad *jus*, quia pœna est.

44 L. 21 *Ad S. C. Syllian.*

45 L. 19 *Eod.* Scilicet, si te conclamante fures diffugissent (Lugo 19, 107). Quid igitur, si cum duo, v. c., Sejus et Cajus, conclamare potuissent, neuter conclamavit; non Sejus quia noluit, non Cajus quia dubitavit, aut scivit, Sejum non conclamaturum, et ipse solus inutiliter conclamasset; an Cajus teneatur damni? Utique si docere nequeat, Sejum conclamare noluisse, quia silentio suo efficit ne dominus cum Sejo totius damni agere possit; si tamen de hoc cogitavit, quod difficile est (Cf. Lugo 109, etc.).

46 D. Tho. 2, 2, 46, 7.

47 Lugo 19, 105. S. Alph. III, 344.

48 Sot. IV, VIII, 3. Less. 11, 13, 75. Lugo 19, 106. Salm. 24, 138. Gury I, 691.

49 Molin. 111, 735. Azor. Lib. VIII, Cap. XIII, q. 8. Laym. V, 7. Navarr., Man. 24, 7.

50 Lugo 19, 66.

51 C. It. 1153 § 1. Ex C. G. 1384; mater tenetur patre mortuo.

52 Zach. 447, 3. De emancipatis parentum voluntate, utrum teneantur, inter J. C. non satis convenit.

mortuis, suo modo Tutores (53). Institutores; hi nempe quibus pueri educandi vel instituendi traditi fuerint (54). Domini et mandatores, si famuli, institutores, etc. ab ipsis præpositi negociis, aliquod damnum dederint in eo officio, vel ministerio, quo jussu, mandato ipsorum defunguntur (55); qui ædes inhabitant, si ex eis aliquid dejectum sit, vel effusum ab his qui de familia ipsorum sunt (56). Et hi omnes tenentur etsi famuli, filii, discipuli sola culpa civili; immo solo casu dederint damnum (57). Nempe si potuissent damnum prohibere: adeoque mitius agitur cum parentibus, quia liberos nemo sibi eligit (58), et cum tutoribus, quippe officium exercent quod detrectari non licet: at aliis merito imputatur quod tales habeant (59). Verum si in his negligendis omittendis, non peccaverint graviter, ex sola culpa civili non tenentur ante sententiam Judicis.

224. Huc pertinet si animal, quod in custodia tua est, damnum fecerit, ut puta si in alieno depascuit, si calce, aut cornu feriit. Sed hoc distinctionem recipit. Nam si motus ab alio damnum dedit, is tenebitur, utputa si is bovem in alienum immisit, si canem irritavit (60): et si animalia inter se commiserint, dominus ejus tenebitur quod provocavit, sive ipsum læsum sit, sive aliud animal, forte prope stans, læserit (61). Et si non appareat uter provocaverit, neuter tenebitur (62). At si sponte sua læsit, is tenebitur in cujus custodia animal fuerat; utputa si canis in taberna solutus ingredientem momorderit (63): vel si ferox animal, velut ursus, casu evasit et nocuit (64). Huc demum

53 C. It. 1153 § 2. Ex C. G. 1384 §§ 2, 3. Durant. Ad Lib. III, Tit. IV, § 714.

54 C. G. 1384, It. 1153. Et non quilibet præceptores, vel antecessores (Cf. Pothie. Obbl. § 121).

55 L. 1 § *Familiæ De Publican.* L. 7 § ult. *De Instit. Action.* Ex hoc capite tenentur qui navim, stabulum, cauponam etc. exercent, si quod damnum factum sit, aut furtum admissum, non quidem a viatoribus (L. § *In factum Naut. caup.* etc.), sed a quovis eorum, quos ibi habent (L. un. *Furt. adver. naut.*): et si in ipsa navi, stabulo, caupona factum, admissum sit (L. 7 *Naut. caup.*).

56 L. 1 § 1 *De his qui dejec.* Toullier XI, 150. Ex Cit. AA. 1304, 1153 pr.

57 L. 1 § *Non autem De Exercit.* Ut puta si amens, vel infans aliquid fregerit, usserit, corruperit.

58 L. 7 § *Servorum Naut. Caup. In filiis ignoscendum est, quasi in domestico malo* (L. ult. § *Cur ergo Furt. adv. naut.*

59 L. 2 § *Nec Naut.* etc. Ex L. 7 § *Proculus Ad L. Aquil.*

60 L. 1 § *Et generaliter Si quadrup.* L. ult. C. *De Lege Aquil.*

61 L. 1 §§ 8, 22 *Si quadr.*

62 L. 46 § 2 *Ad L. Aquil.*

63 L. 2 § 1 *Eod.* Secus igitur si ligatus erat: nam exinde satis quisque admonetur, ut canem caveat.

64 Ex C. G. 1985, It. 1184. Contra cit. L. 1 § *In bestiis:* qua cavetur damni cum domino agi non posse, quia desinit dominus esse. V. Exod. XXI, 29, 35, 63.

spectat si ex re tua, vitio ipsius rei, non quo extrinseco casu, damnum mihi contigerit; utputa ex ædibus tuis non reparatis, aut male extructis, aut vetustate collapsis (65). Sed si plures fuerint ejus rei domini, quisque pro sua tantum parte tenebitur (66). Et heic quoque, nisi subsit *culpa* theologica restitutio cessat ante sententiam judicis. Sed V. § 211, 32.

III.

De restitutione facienda.

225. Obligatio restituendi te non obstringit, nisi *certo moraliter constet,* damnum revera sequutum (1), et te auctore sequutum fuisse (2). Quamobrem, si alteri jusseris, aut persuaseris damnum dare, et is dederit, quamdiu non apparet jussu, vel consilio tuo dedisse, et non potius sua improbitate et nequitia, restitutionem cessare verius est (3), quia non *semper jussum aut consilium est causa damni* (4). Quid igitur si duo seorsim præstiterint causam damni, sed unus nocuerit, nec uter appareat? V. c. duo *seorsim* in equum telum injecimus, et uno ictu percussus interiit: ignoratur, meo ne, an tuo? Sane absurdum est alterum solum teneri; aut igitur uterque tenebimur, aut neuter. Sancio videtur iniquum utrumque teneri cum unus occiderit, ideo neutrum teneri putat (5): Lugo utrumque pro rata; quippe aut occidit, aut fecit ne appareret uter occiderit, quocum damni agi possit (6). Sententia Lugonis obtinuit (7); dummodo is qui damnum dat animadvertat, saltem in confuso, se damnum cum aliis dando, reddere incertum auctorem damni, quocum agi possit (8): Porro *quid* restituendum sit, *a quo, cui* superius dixi: Sed heic sunt aliqua spe-

65 L. 7 § *Unde De Damn. inf.* C. G. 1386, It. 1155. Vel si eas non fulsit, et inquilini vicinæ domus justo metu migraverint (L. 28 *Eod.*). Item si arbores vicini vetustate corruptæ (non item si vi tempestatis confractæ) in meum agrum deciderint, et ædibus meis, vel segeti nocuerint (L. 24 § *Item Eod*).

66 LL. 27, 40 § ult. *Eodem.* Juverit nunc singulas restitutionis causas complecti notissimis penes nostros versiculis. *Jussio* (§ 215), *consilium* (§ 216) *consensus* (§ 212), *palpo* (§ 217), *recursus* (§ 220). *Participans* (§ 219), *mutus, non obstans, non manifestans* (§ 222).

1 S. Alph. III, 562 v. *Secundo* Ex L. 15 *Ad L. Aquil.* V. c., si alicui detraxeris, quamdiu tibi *moraliter non constat quod fidem apud auditores obtinueris* (S. Alph. III, 998).

2 S. Alph. III, 658. Ex L. 46 § *Cum Stramenta. Ad L. Aquil.*

3 Less. 11, 13, 38. S. Alph. III, 562, 658, 698.

4 D. Th. 2, 2, 62, 7.

5 Sanch. M. II, 41, 17. Less. 10, 39.

6 Lugo XIII, 23; XIX, 22.

7 Ills. n. 97. Croi. III, II, 337 etc.

8 Ex L. 30 *De testam. tut.* Idem juris est in eo qui suffragium cum aliis inju-

cialia quoad hæc omnia: 1° quoad pretium rei ademptæ, si hoc aut variaverit, aut sit incertum, 2° quoad restituentes si plures damnificatores fuerint; 3° quoad eum cui restitutio facienda est si plures fuerint damnum passi, et debitor omnibus solvendo non sit; quamobrem iterum videamus 1° *quid* heic restituendum sit; 2° *quis*, et 3° *quibus* restitutionis quis teneatur.

226. I. Quid: nempe si pretium rei variaverit, aut sit incertum. Et primo si variaverit, idest si creverit, vel decreverit prætium rei a te mihi ademptæ ante, vel postquam a te interempta consumpta fuit. Sane quamdiu res extat mea est, adeoque, seu crescat pretium ejus (sive intrinsece, sive extrinsece), seu decrescat, lucrum, damnum meum est (9), itaque restituendum erit quanti tunc cum interempta, consumpta fuit, omnibus valuit (10). Non item quanti fortasse pluris valuit ante; vel postea valuisset; nisi forte ex eo *quod interest* (§ 204); idest si ego, pro ea re, aliam mihi rem emerim, aut si illam pluris venditurus fuissem (11). Quid si eam vendideris quo tempore pluris fuit, utrum debeas restituere *quanti pluris* eam vendidisti, si ego venditurus eam non fuissem, quia quod ex re mea juste quæritur meum est (12); an secus, quia id labori et industriæ tuæ tribuendum est (13)? Et si prætium crevit intrinsece rectius illi: sin extrinsece rectius hi (14).

stum tulit, et dubitat utrum suffragia sufficentia ante vel post suum lata fuerint (Lugo 49, 22. S. Alph. 566). Secus si duo, v. c., mihi nummum dederint, unus adulterinum, nec appareat quis hunc dederit, neuter, nec pro rata, tenebitur (Ex S. Alph. 562 V. *Concina*).

9 V. § 132. *Intrinsece*, cum, re eadem manente, pretium ejus in foro augetur, vel minuitur. *Extrinsece*, cum res ipsa melior, vel deterior effecta est; seu *naturaliter*, puta si vitulus in bovem adoleverit, aut bos consenuerit; seu *opera hominis*, ut ecce si suem saginaveris, vel ex equo rhedario sarcinarium feceris.

10 Lugo XVIII, 127, 131. Est et alia ratio, quia *tunc* restitutio ex injusta acceptione deberi incipit. *Omnibus* (§ 112, 22): *affectionis non fit æstimatio* (L. 33 *Ad L. Aquil.*). Sed si melior tua industria sit facta, vel deterior, licet casu, utrumque tibi æstimabitur (§ 205).

11 Cf. Vasq. Cap. I, § 1, dub. 12, nn. 76, 77. Less. II, XIII, 103, 108. Lugo 18, 32. V. Salmat. 13, 1, 54. S. Alph. III, 621. Puta si fur agnum surripuerit mihi die cinerum, quem ego die Paschatis consumpturus, aut venditurus fuissem.

12 Silvest. Lugo n. 126. Salm. n. 59.

13 Moli. D. 725, n. 7. Laym., Vasq. ap. Salmat. n. 58.

14 Quid si res medio tempore pluris fuit? V. c. agnus quem fur mihi surripuit (n. 11), die cinerum valebat quinque; postea valuit decem, sed in Paschate, (quo tempore ego eum consumpturus aut venditurus fuissem), iterum quinque, utrum fur restituere debeat decem, ceu quidam putant (V. S. Alph. III, 611), an quinque, ceu putant alii (Less. n. 103, Salm. n. 57 ibiq. Laym., Pal. etc.)? Et cur sodes, restituendum sit quod non fuit nec in damno domini, nec in lucro furis? Sane, si rei interituræ æque apud dominum cessat restitutio (§ 253), cur et non æque diminuturæ (Lugo XIX, 124, 131, 132).

227. Sin autem pretium, seu potius æstimatio damni sit incerta, siquidem nunquam certa fieri potest (v. c., si prohibueris me ad Parochiam concurrere), incertum hujus rei in præsens æstimari debet (15): secus (utputa si sata mea læseris) expectandum erit ut appareat; sed si convenerit in præsens æstimari, æstimatio quasi alea erit, quæ subinde nec augmentum, nec deminutionem recipit, si postea apparuerit majoris, vel minoris damnum fuisse (16). Quæri potest quanti æstimanda sit res, si eam perdideris, vel consumpseris forte mox interituram; velut in incursu hostium, incendio, naufragio? Et siquidem periculo in ipso certissime interituram, nihil omnino (17); sin instante periculo, quanti vendi tunc potuisset (18); sin demum ereptam jam a te e periculo et servatam; quia non desinit esse cujus fuit (§ 133, 9), quanti per se eo loco, eoque tempore valuit (19).

228. II. Qui. Deinde si damnum a pluribus datum sit, videamus quatenus quisque teneatur damnum passo; et si unus huic solverit quatenus inter se teneantur: disquisitio implexa, difficilis, salebrosa.

Quoad damnum passum restitutio æstimatur ex damno, hoc ex causa, qua quisque influit in damnum (20): verum damnum tunc datum intelligitur cum damni causa posita fuit (21). Principio igitur tenetur in solidum is qui fuit præcipuus damni auctor: idest is sine cujus jussu (aut mandato), vel ope, vel consilio (22); vel quo non socio, vel comite (23), damnum datum non fuisset. Cum nullus fuit præcipuus auctor damni, si omnes adæquatam (idest quæ sola totum damnum intulisset) causam, dederunt, omnes tenentur in solidum; etsi seorsim admiserint (24). Si omnes inadæquatam, recepta in foro conscientiæ sententia est, neminem in solidum teneri; seu res dividua sit, quod

15 Ex L. 13 *De A. E. V.* D. Tho. 2, 2, 62, 4. Moli. III, 726. Less. 12, 109. Lugo XVIII, 79, 133.

16 V. Less. II, 10, 17. Lugo XI, 39.

17 Lugo 13, 28. S. Alp. III, 620. v. *Dixi* 1°.

18 Lugo 18, 143. Salm. 13, 1, 51.

19 Sot., Moli. III, 726. Laym. IV, 2. Verum hoc ex bono et æquo æstimari debet: quid enim si in domum rem detulit *mox* comedendam?

20 Lugo 19, 83. Laym. VI, 1. S. Alph. III, 579.

21 L. 15 § *Hæc ita Ad L. Aquil.* Et non cum effectus sequutus fuit: utputa si animal vulneraveris, quod post triduum ex eo vulnere periit.

22 L. 37 *Ad L. Aquil.* D. Tho. 2, 2, 62, 7 ad 2. Less. 13, 35. Salm. 13, 1, 158.

23 Croix III, II, 53. V. c., si nemo voluerit trabem auferre, quam singuli tollere potuissent (S. Alph. III, 579).

24 Lugo 19, 82. S. Alph. III, 579. Ut puta si duo eodem temporis momento aliquem vulneraverint, uterque lethaliter: si aliquid noxium jusserint, aut suaserint ei, cui alterutrius jussum, consilium, instigatio satis fuisset; si vel unus eorum potuisset damnum impedire, v. c., conclamando, indicando etc. (Cf. Vasq. Cap. IX, § 1, Dub. 2, Lugo XIX, 12, 84).

fere omnes ; seu individua, quod plures docent (25) : sed si fecerint communi consilio, omnes viritim ; sin quisque seorsim, unumquemque pro damno a se illato obligari (26). Demum si alter adæquatam causam præbuit, alter inadæquatam, ille restituit in solidum, hic pro damno a se illato (27). Porro si unus ex damnificatoribus solvendo non sit, hoc, si omnes tenentur in solidum, cæteros (28) ; sin viritim, vel pro rata, creditorem onerat (29). Demum si damnificator, nondum facta restitutione mortem obierit, hæredes ejus tenentur pro viribus hæreditatis (30), quia debitum naturale est (§ 209).

229. Nunc videamus quatenus hi qui damnum dederunt *communi consilio* inter se teneantur: idest si unus eorum restituit, utrum ceteri debeant aliquid ei refundere, quo ordine, et quantum quisque. Et procul dubio 1° loco tenetur is qui fuit præcipuus auctor damni, idest is sine quo damnum non fuisset datum : nempe is qui suo nomine dedit, vel mandavit, jussit, coegit (31). Tum, idest si is solvendo non est, 2° exequutor (32). Deinde 3° is qui consilium vel opem præbuit (33). Demum 4° : is qui non prohibuit (34). Quamobrem si unus restituit,

25 Navarr., Silv. et Lugo 83. Utputa si domum expilaverint, vineam diripuerint : vel omnes eundem arborem succiderint, trabem substulerint, domum incenderint (S. Alph. III, 579). In *foro conscientiæ :* nam in foro externo singuli in solidum obligantur (L. 6 *Arbor. furt.* C. 6 *De Homic.* L. 46 § ult. *De jure fisci*).

26 Ex L. ult. *ad L. Corn. De Sicariis* C. 24, Cau. 32, 8. C. 18 *De Homic.* Vasq. C. 9, § 1, dub. 5. Molin. 11, 33. Laym. VI, I. V. S. Alph. III, 536. Itaque si unus bovi tuo, v. c., membrum ruperit, mox alius vulneraverit, quanti prior ictus corpus depretiavit, tanti minoris in posteriori æstimabitur (L. 11 § *Sed si plures.* L. 52 § *Æstimatio Ad L. Aquil.* Lugo 19, 82).

27 Ex L. 30 in fi. *Ad L. Aquil.* Itaque si, v. c., non mortifere ab uno vulneratum animal, alius maturius occiderit, ille de vulnerato tenebitur, hic de occiso (cit. L. 30. Lugo 18, 32). Et, ex diverso, si unus letaliter vulneraverit, alius ex intervallo maturius occiderit, ille de occiso tenebitur, is quanti forte tua interest maturius interemptum fuisse (V. n. 26).

28 Ex L. 7 *De fidejus.*

29 Ex L. 31 pr. *De Leg.* 2.° Contra Molin. et Lugo 19, 38.

30 C. 14 *De Sepult.* C. 5 *De Raptor.* Et ita quoque ex NN. LL. (Zach. §§ 190, 1. Contr. L. 3 *Si mens.* L. 9 *De Fals. tut.*).

31 D. Tho. 2, 2, 62, 7. Vasq. Cap. IX, § 1, dub. 3. *Coegit.*, v. c., minis, fraude, conviciis (Lugo 19, 126. Salm. 241).

32 Less. II, 13, 49. S. Alph. III, 580.

33 Salmat. 13, 1, 241. S. Alph. III, 580. Verum hi tenentur primo loco si consilium vel opem præbuerint ei, qui vel ignoravit, se facere rem alteri damnosam, vel putavit se jure suo uti (Lugo 19, 124), quia is restitutioni non obligatur.

34 Molin., Less., Vasq., Lugo 19, 122. Quid si plures fuerint executores, plures causæ instrumentales, plures negativæ ? Et omnes profecto tenentur in suo ordine (Vasq., Mol., Less., Lugo 130) ; sed *illæ* et *istæ* non omnes pariter, si forte una eorum plus nocuit (Mol. n. 40, Less. n. 49. Laym. VI, 4. Lugo XIX, 117, 130, 133), *hæ*, regulariter, pariter omnes. Sed V. Lugo 134, 135.

inferiores a superioribus repetunt ; nempe quo ordine, et quantum quisque debuisset (35) ; sed non contra. Et si superiores nulli sint, vel solvendo non sint, ab his repetit, qui forte una cum ipso damnum dederint, deducta sua parte (36).

230. Post hæc quæri potest, si quis alterum ad damnum inferendum induxit, qui exinde aliquid damni cœpit, utrum hujus damni huic quoque teneatur, si eum non decepit? Et videamus, utrum induxerit consilio, an mandato, an jussu. Si consilio, (vel adulatione, aut conviciis), non tenetur, quia scienti non fit injuria. Sin mandato, siquidem intervenit merces, hæc periculi pretium est ; secus Molina ex justitia teneri putat, quia id tacite promisisse videtur (37) ; Gury ex quadam æquitate, et est melius ; nam volens mandatum periculosum suscepit, volenti autem non fit injuria, neque dolus. Denique si jussit (nempe ei qui sub potestate sua erat quoquo modo, utputa, famulo, filio) tenebitur si aut leve aliquid jusserit (38), aut minis coegerit (39).

231. III. Demum cui : nempe quando restitutio pluribus est facienda, et debitor omnibus solvendo non est. Et nemo dubitat primum dimittendos esse creditores qui vel privilegium habent, vel hypotecam. At, post hos, omnes alios æquo jure censeri verior prorsus sententia est; sive 1° ex delicto restitutio eis facienda sit, sive ex contractu oneroso : sive 2° alii pauperiores sint, ditiores alii : sive demum 3° alii priores tempore, alii posteriores (§ 195). Nihilominus si quis restituerit his quibus debetur ex delicto, aut pauperioribus, aut anterioribus, prætermissis his quibus ex contractu oneroso debitum est, vel ditioribus, vel posterioribus, inquietari non debet (V. cit. § 195,). Quid si creditores alii certi sint, alii incerti? Quidam putant in locum eorum qui incerti sunt succedere pauperes ex præsumpta voluntate

35 V. Vasq. C. IX, § 1, dub. 3. Less. II, 13, 52. Laym. V, 15. Quocirca si restituit, v. c., is qui jussit aut mandavit, a nemine repetit (Lugo 19, 115). Et si damnum passus ei remiserit, cæteri liberantur (Ex L. 4 C. *De Fidejus.* Laym. VI, 3). Sed si mandantes plures fuerint, et unus restituit, ceteri, quisque pro sua parte, ei tenentur (Moli. III, 737. Less. 13, 45).

36 Ex L. 7 *De Fidejuss.* Less., Lugo 19, 133. Salm. 13, 1, 143, 145. Porro hæc non pertinent ad restitutionem *famæ*, si a pluribus onerata fuit : sed heic 1° omnes tenentur in solidum, quia fama divisionem non recipit ; nec 2° ei qui restituit ceteri tenentur : nec 3° obligatio ejus restituendæ transit ad heredes, quia cohæret personæ detrahentis.

37 Moli. D. 549, n. 9. Sylv. V. *Mandatum* q. 6. Et ita sentire videntur Salmat. n. 117.

38 L. 200 *De R. J.* L. 19 *De A. et O.* Salm. 13, 1, 118. *Quia in his, quæ non habent atrocitatem facinoris, velle non creditur qui obsequitur imperio patris, vel domini* (LL. 4, 200 *De R. J.*).

39 Ex Laym. cit. n. 9. Gury II, 674, 2. Alias volens fecisse videbitur.

dominorum; adeoque et *illis* (creditoribus certis) et *his* (pauperibus) pariter restituendum esse (40); quidam *illis* primum, tum *his*, quia his ex jure canonico, illis ex justitia debetur (41). Sententia utraque probabilis (42), sed hæc mihi longe æquior; et si creditores certi sibi vigilaverint, vera prorsus: nam ex justitia, uti retur Molina, et non ex jure canonico, pauperes succedere in locum creditorum (43), aut verius non est, aut est saltem incertum.

Art. 2. De restitutione ex re injuste accepta.

232. Hæc restitutio competit ab eo qui rem meam et injuste accepit et possidet injuste (§ 196, 6). Et *pœnæ* nihil habet, quia non diminuit patrimonium restituentis, sed profluit ex ea regula, *res clamat ad dominum*. Proinde non inspicitur 1° a quo illam possideat; utrum, v. c., ab ipso domino ei per errorem tradita (1); nec 2° utrum b., an m. f.: nec 3°, ut ipse ab ea restituenda eximatur, utrum is a quo eam accepit dominum indemnem præstare possit (2).

233. Atque huc pertinet restitutio quæ competit ab eo qui ex re aliena, v. c., a se distracta, consumpta, factus est locupletior (3). Porro locupletior, seu ditior ex re aliena factus is dicitur, qui ex ea aliquid lucri fecit (4); idest qui ex ea patrimonium suum *auxit*, ut puta si ex pretio rei alienæ aliam rem, aut nomen (*creditum*) emit (5): vel illud *non diminuit* (6): idest si ex re aliena erogavit impendit quod, alias, de suo impensurus erogaturus fuisset (7): licet postea hæc,

40 Molin. III, 760. Lugo 20, 5, 11.

41 Vasq. Cap. XI, n. 3. Less. II, 15, 4. Laym. XV, 1. Salmat. 13, 1, 130.

42 S. Alph. III, 687.

43 Salmat. 13, 1, 211. S. Alph. III, 71. V. *quæritur* in fi.

1 L. 36 *De dol. except.* Vel ab ipso servatam ab interitu.

2 S. Alph. III, 103. Actio in rem est.

3 L. 26 *De Petit. hered.* L. 1 § ult. *Depos.*

4 L. 18 *Quod met. cau.*

5 L. 23 § *Item eos.* L. 28, § 1 *De Petit. hered.* Et si donavit, et antidora accepit, quatenus accepit (Cit. L. 28 § *Consuluit.*).

6 L. 47 *De Solution.*

7 L. 3, § 2 *De in rem ver.* Veluti si alieno frumento aluit familiam, aliena pecunia creditores dimisit (L. 20 *Quod. met. cau.*): si donavit, alias tantumdem de suo donaturus (L. *Sed etsi* 28 *De Petit. heredit.*). Quamobrem si quis, v. c., falso heredem se putans, lautius vixerit, quasi dives esse cœperit, adhuc videbitur factus ditior in his, quæ solebat ipse erogare ante delatam sibi hereditatem (Cit. L. 28 § *Quod autem quis.* Soto IV, VII, 2. Sanch. D. II, 23, 1. Salm. 13, 1, 42). At si neque patrimonium suum auxit, neque non diminuit, non videbitur factus ditior ex re aliena, quomodocumque eam consumpserit, quamvis dilapidaverit, perdiderit. (Cit. § *Consuluit*), in ludis, aut scortis consumpserit (Lugo 17, 18).

si alias de suo emisset erogasset, maleverterint (8). At vero si rem comparavit pecunia aliena, vel ex re aliena pecuniam redegit, eatenus videbitur factus ditior; quatenus *illam* comparando, vel *hanc* distrahendo (si utrobique lucrifecit) justitiam non læsit. Nam si *illam* vendidit ultra pretium summum, vel *hanc* citra infimum emit, lucrum quod exinde nactus fuit, aut furtum est, aut compendium ex liberalitate ementis, vendentis. Sed etsi justi pretii fines non præterierit, si quid labori suo vel industriæ tribuendum sit, non videbitur in his factus ditior (9). In hac restitutione duo veniunt, ipsum rei corpus, et fructus: sed aliter hæc restituit possessor b. f., aliter m. f. possessor.

234. Ipsum rei corpus, seu res ipsa. Itaque possessor b. f., eam restituit qualis tunc extat cum desinit esse b. f. possessor; seu melior sit facta, seu deterior, licet culpa, immo et data opera sua (10). Sed si eam emerat non repetit quanti emit, quia dominus *rem suam* vindicat (11). Si autem res amplius non extat eatenus tenebitur quatenus factus est locupletior (12): hoc autem regulariter æstimari debet eo tempore quo restitutio facienda est (13). Quamobrem I° si rem alienam vendidit modico pretio, vel contra ex pecunia aliena (v. c., deposita apud auctorem suum, quam hereditariam existimavit) rem emit immodico pretio, *illic* tanti videbitur factus ditior quanti rem vendidit (14),

8 L. 47 *De Solut.* Ut ecce si eunti ad nundinas, frumentum familiæ necessarium emendi causa cum pecunia furtiva, hæc surrepta fuerit; vel emptum frumentum postea fuerit corruptum, vel arserit: nam alias pecuniam suam erogasset (L. 3 § *Unde. De in rem vers.*). Item si cum laribus careret, domum sibi comparavit, quæ postea terremotu corruit (Ex cit L. 48, et cit. § *Unde*).

9 Moli. D. 721, V. § 213. Quidam ex Nostris putant, *industriæ* venditoris tribuendum esse id quod pluris, supra medium pretium is vendidit (Lugo 17, 22): Quo jure, sodes? Quid si emptor ipse pretium summum obtulerit?

10 L. 26, L. 28 § *Consuluit De Petit. hered* Laym. III, 1. Lugo 17, 18. Contra Sot., Navarr. etc. Scilicet, is tenetur ex injusta acceptione, quæ injuriam formalem exigit; at *Qui quasi rem suam neglexit nulli quærelæ subiectus est* (L. 24 § pen. *Eod.*).

11 L. 2 C. *De furt.* LL. 3, 23 C. *De R. V.*

12 L. 26 *De Petit hered.*

13 L. 39, § pen. *Eod.* L. 20 *Quod met. cau.* L. 47 *De Solut.* Quamobrem si res, vel *nomen* emptum ex pecunia aliena antea perierint, non videbitur factus ditior.

14 L. 26 § *Sed ac. De condict. indeb.* Itaque hoc solum restituit; et si nondum pretium exegit, cessis adversus emptorem actionibus, liberatur (Ex C. G. 777, It. 933). Amplius; si ipse eam emit, retinet quanti emit, quia suum recipit (Moli. III, 271, 6. Sot. IV, VII, 2. Less. II, 14, 4. Vasq. IX, § 2, n. 3. Sanch. D. II, 23, 25). Item si eam emit, auctor suus a quo ex liberali causa (v. c. donata aut legata) in se transiit. Item si postea venditor ei pretium remiserit, quippe magis ex liberalitate venditoris ditior factus videtur (Lugo 17, 27).

Porro duo heic non satis expedita sunt. I° Rem emi pretio infimo, et summo

hic quanti res valet (15). II° Si donavit, tanti ditior habebitur, quanti alias de suo donaturus fuisset, vel quanti antidora accepit; III° si consumpsit, quanti alias de suo consumpturus fuisset: et si consumpsit in ludis, commessationibus, scortis, etc., cum nihili ditior sit factus, nihil restituit (§ 233, 7).

235. Contra possessor m. f. est loco furis (16): et quia fur semper in mora est, et unicuique sua mora nocet (17), si res deterior sit facta, licet casu, ipsi æstimabitur (18). Et si quo tempore eam restituit minoris valet, refundere debet quanti pluris interim dominus eam distraxisset. Demum, si eam alienavit, pretium restituet perinde ac si interemerit, vel consumpserit (§ 226). Denique, si dominus damnum cœpit ob moram restitutionis, indemnem præstare debet (19). At si plures forte restituere debeant, ex hac radice quisque eatenus tenetur, quatenus penes se est, vel est factus ditior (20).

236. Ex re injuste accepta restitutio competere potest ei qui in ea re 1° dominii, vel 2° usus, vel 3° possessionis jus habet; vel 4° qui ei dedit a quo restituenda est; idest 1° domino, 2° fructuario, vel commodatario: 3° creditori cui pignori data fuit, 4° furi. Videamus igitur cuinam ex his debeat restitui. Et si omnes petant ei profecto debet restitui, cujus justior est repetitio (21): atque ideo, regulariter, ei cui ablata fuit: hæc enim est restitutio, quæ res in pristinum reponit (22). Si nemo petat, ei potest restitui a quo illam accepisti; furi quoque (23). At si aliis repetentibus, huic restitueris, et

revendidi: quidam putant posse me quod excedit infimum retinere (Moli. To. III, D. 121, 10. Less. II, 12, 4). Alii, contra, putant summum restituendum esse (Sanch. n. 27) alii medium (Lugo 17, 22, v. *Dices*). Sancii sententia videtur verior (V. n. 9): nisi quid industriæ meæ tribuendum sit (§ 205). Scilicet pretium (justum) rei tuæ tuum est: et quo demum titulo ego retineo quod plus vendidi?

II° Rem mihi donatam vendidi, quæ fortuito casu apud emptorem periit: pretium accepi: hoc regulariter, mihi retinere non licet, quasi ad me *sine causa pervenerit* (Ex L. 31 § *Si sciens. De A. E. et V.*). Jure communi, quo emptio et venditio rei alienæ valet, domino restituendam est (L. 32 *De reb. credit.*): jure nostro, quo emptio non valet, emptori potius, uti rentur Bouv. Carric., Gury 1, 641, quia, cum nulla fuerit venditio, ad emptorem non transiit.

15 L. 28 § *Proinde De Petit. hered.*

16 L. 28 § *Si ante litem Eod.*

17 L. 20 *De Condict. furt.*

18 L. 40 § 3 *De Leg.* 1°. C. 2 *De Depos.* Nisi forte æque deterior facta fuisset etsi restituta esset domino (V. § 247). Et si multum deterior sit facta non est cogendus dominus eam recipere (Moli. To. 3, D. 725, 10): immo etsi nihil prorsus, si de indumentis agatur, et dominum merito pudeat, aut metuat eis uti.

19 Lugo 18, 19 Contra Bonac.

20 Sot. IV, VII, 3. v. *Primum igitur.*

21 L. 31 *Depositi.*

22 D. Tho. 2, 2, 62, 5. Moli. To. III, 741. Laym. IX, 3.

23 L. 1 § *Si prædo Depos.* L. 16 *Commod.* Lugo 17, 28.

id intersit tua, v. c., ut pretium recuperes, nihil peccas; licet illi ex hac restitutione damnum capiant; quia nemo tenetur alium indemnem servare cum detrimento rei suæ; damnum vero illis contingit per accidens (24). Nec, verius, ad rem pertinet, utrum eam acceperis b. f., an mala quippe juri alterius illa nihil detrahit, hæc nihil addit (25). Immo etsi non intersit tua, puto damni tecum agi non posse, quippe in pristinum eam reponis (26).

237. Hactenus *de re,* nunc de fructibus. Et hi quoque restituendi sunt: Sed possessor b. f. quoad fructus *loco domini pene est* (27); quamvis possideat sine titulo (28), vel erret in jure (29). Itaque suos facit *percipiendo* (30); et omnes prorsus (31). Sed eos restituit postquam in jure controversia ei mota est, nisi forte (in foro conscientiæ) antea cessaverit esse b. f. possessor. Ex quo patet restituendos non esse quos antea percepit b. f., licet nondum consumptos (32), et quamvis ex eis factus sit locupletior (33). At possessor m. f., cum sit loco furis, et eos restituit quos percepit, licet dominus percepturus non fuisset (34)

24 Sot. IV, VII, 1. Lugo n. 29. S. Alph. III, 569, 570.

25 Lugo 17, 32. S. Alph. III, 570.

26 Cf. Tolet. *Summa* Lib. IV, Cap. 23.

27 L. 48 *De A. R. D.* L. 25 § *Porro* 2 *De Usur.*

28 Vinn. in § 35, n. 8 *De R. D.* Voet 41, 1, 29. Zachar. 201, 9. Mazzo. III, 188.

29 L. 28 § *Scire* 5 *De Petit. hered.* Zach. 201, 5. Ut ecce si falso putavit testamentum jure factum, vel, cum alius eum præcederet agnatus, sibi potius deferri (Cit. § 5). Sed an m. f. defuncti noceat heredi? Affirm. Delvinc. Prohud., Zach. 201, 12: negant Toull. II, 110 a. Durant. IV, 537. Mercadè Art. 550, Mazzo. III, 188. Et si defunctus *precario* possidebat, *illorum* sententia mihi verior est (L. 2 C. *De fruct. et lit. expens*), quia heres cum non possit sibi mutare causam possessionis (§ 126, 24), revera non possidet; secus horum, quia lex non distinguit.

30 L. 13 *Quemadm. usufr.* L. 77 *De R. V.* Adeoque naturales statim ac separati fuerint ab ea re qua tenentur; civiles cum exacti fuerint (Demol. IX, 622. Mazzo. III, 188 (V. § 111, 18).

31 C. G. 549, It. 703, Au. 330. Seu naturales, seu industriales: lex non distinguit: immo jus nostrum hanc distinctionem ignorat. Contr. L. 45 *De Usur.*, quæ possidenti sine titulo industriales adimit.

32 C. It. 703 ex C. G. 549. Contra L. 22 C. *De R V.*, qua jubetur restituere nondum consumptos.

33 L. 4 § 1 *Fin. Regund.* § 35 *De R. D.* Et tenuerunt Romani juris interpretes quique doctissimi (Vinn. in cit. § 35, n. 7. Voet 41, 1, 29. Heinecc. *Inst.* § 378). At Nostri id negant communissime: nempe quidam ex LL. 28, 29 *De petit. hered.*, quæ huc non pertinent (V. Zacher. 201, 10): alii ex L. 45 *De Usur.* de qua cf. Vinn. l. c. n. 8; alii demum ex ipso naturali jure, *nemo ditior cum aliena jactura;* cui, ajunt, jure civili derogari nefas est: sed si est ita apage usucapiones et præscriptiones!

34 L. 59 *De petit. hered.* Less. 12, 120. Lugo 17, 58. Utputa si torquem (Sanch. D. 1, 23, 132), aut lupanar (L. 30 *Eod.*). elocavit. Nempe deductis (§ 117) expensis (L. 39 *Eod.*): *non omnibus* quidem, sed arbitrio boni viri; quid enim si dominus, forte vir agricola, eas suis operis facturus fuisset? maxime si aliis operis caruit (V. L. 34 C. *De Negoc. gest.* Sot. VI, 1, 3. Less. 20, 98).

et quos non percepit, si dominus eos honeste fuisset percepturus (35). Nihilominus si percepit, quos dominus non percepisset, et contra quos is percepisset non percepit, æquum puto compensationem fieri pro rata. Et si utrosque percepit, sed ex iis, quos dominus percepturus non fuisset, non sit (citra culpam suam theologicam) factus ditior, restitutionem cessare æquum est (36). At quos nec ipse percepit, nec dominus percepisset, etsi percipi facile et honeste potuerint, ne fur quidem restituit; ne in restitutione sit quod nec in lucro possessoris est, nec in damno proprietarii (37). Nec demum restituit eos qui magis ex mera industria sua pervenerunt (38).

238. At vero nemo locuples fieri debet cum aliena jactura: quid igitur si possessor seu bonæ, seu malæ fidei, in re aliena impensas fecerit? Et videamus; utrum necessarias, an utiles, an voluptuarias tantum. Porro necessariæ dicuntur, quibus non factis res interitura, aut deterior futura sit; utiles, quæ illam fructuosiorem reddunt; voluptuariæ, quæ speciem dumtaxat exornant (39). Itaque necessarias repetit uterque (40): si modo adhuc extent (41), et dominus eas facturus fuisset (42). Utiles possessor b. f., si adhuc res melior sit (43) possessor m. f. si, cum possit eas tollere absque rei lesione, prohibeatur (44). Sed in potestate domini est refundere vel quanti impensum fuit, vel quanti fundus prætiosior sit factus, sive *illi* (45) sive *huic* (46).

35 L. 34, 62 *De R. V.* C. 11 *De Rest. Spoliat.* Quamvis percipere eos (fur) non potuerit (Lugo 17, 56).

36 Covarr., P. Navarr., Sayr., Lopez ap. Sanch. D. II, 23, 30; qui contra putat. Sed *humanior sententia a Prætore eligenda est* (L. 9 *De Pact.*).

37 Sanch. D. II, 23, 118. Lugo 17, 54.

38 Ex L. 32 *De R. V.*

39 L. *Impensæ* 79 *De V. S.* Veluti si ædes fulserit; ex agro vineam fecerit; aut viridarium. V. C. Au. 331, 332.

40 L. 5 C. *De R. V.* Porro *in re* impensas dicimus *quæ quodammodo perpetuæ sunt, et non quæ ad præsentis temporis fructuum perceptionem pertinent* (L. 3 § 1 *De impens. in rem. dot.*).

41 L. 41 *De Petit. hered.* C. It. 704.

42 L. 39 *De R. V.* Quid enim si ædes refecerit parum utiles domino; vel immodicis, et supra vires ejus, impensis (L. 1 *De impens. in rem. dot.*)? Ceterum *mediocriter sunt hæc a judice dispicienda, ut neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiatur* (L. 25 *De pignor. actio.*).

43 L. 39 *De R. V.* C. G. 555, It. 450, 705. Nec cogitur imputare in his fructus ex ea re b. f. perceptos (Durant. IV, 377. Contr. L. 49 *De R. V.*).

44 L. 38 *De R. V.* C. G. 555, It. 450. *Absque* etc. idest, *ut pristinam faciem ei reddat* (L. 21 § 4 *Locati*). Nec obstant C. G. 555, It. 450, qui cum strictissimam interpretationem recipiant, in ædificatis dumtaxat, et implantatis locum habent (V. § 141, 8).

45 Cit. LL. 39 et AA.

46 C. It. 450, 705. At, ex jure Gal. 555, *huic* quanti impendit; ex jure comm. quanti dominus habiturus fuisset his rebus ablatis (L. 39 *De R. V.*) Ceterum bona, vel m. f. eo tempore inspicitur quo possessor fecit impensas; v. c., quo ædificavit, plantavit etc. (L. 37 *Eod.*): Malæ fidei vero possessorem accipimus

At voluptuarias neque ille, neque is repetendi, sed tollendi dumtaxat jus habet, dummodo et illæ recipiant separationem (47), et separatio ipsis utilis sit (48). Quid si possessor, seu b., seu m. f., meliorationes a se factas sustulerit antequam dominus prohibuerit? Hoc injuria profecto non caret (§ 140), sed restitutio æstimatur ex damno: itaque si magis suæ videantur, impune fecit, ut puta si diruerit ædificium (49): sin magis fundi, non item, veluti si plantas dejecerit. Fructus autem quos interim ex illis percepit possessor m. f., ipsimet *possessori*, quasi ex sua industria perceptos (50); quos ex his *domino*, quasi perceptos ex re aliena, deductis usuris pecuniæ in eas erogatæ, cedere justius puto.

CAPUT III.

DE CAUSIS A RESTITUTIONE EXCUSANTIBUS.

Art. 1. Si damnum passus remiserit damnum.

239. Damnum injuste dare, et datum non restituere, utrumque peccatum est; non duplex quidem (nisi restitutio ab alio, velut herede sit facienda), sed unum tantum, quæ verior sententia est; licet is qui damnum dedit restitutionem differat longe diuque: et interim utatur re accepta, vel alii det, aut consumet: immo etsi pluries animo repetat non restituendi propositum; quia voluntates hujusmodi in ipsa damnificatione virtualiter continentur, et continuo virtualiter permanent in ipso affectu retentionis (1). Facienda autem est restitutio ex injusta acceptione, in re levi sub levi semper; in re gravi, si graviter peccasti, sub gravi; si leviter nullatenus facienda est (§ 210, 25): ex re injuste accepta semper sub gravi, aut sub levi, prout gravis aut levis materia est; seu graviter peccaveris, seu leviter. Utrumque manifestam rationem continet. Quid si injusta acceptio, vel res injuste accepta, per se levis fuerit, sed alter grave exinde detrimentum patitur (utputa pictor, pennicillo ei vitiato aut surrepto), et damnificator

et eum qui precario possidet, e. g., colonum, inquilinum, etc. (L. 21 § *Si inquilinus* 4 *Locat.*).

47 L. 9 *De impen. in rem. dot.* C. Au. 332. Et, si tolli nequeant, compensari non debent (Sanch. D. II, 32, 138). Aliud putat Lugo 17, 63. Sed non oportet a jure discedere; quia æquum non est, domino invito, ex facto possessoris obligationem imponere.

48 L. 39 *De R. V.* Quid enim si, v. c., tectorium vel picturas corradere velit? *Malitiis indulgendum non est.*

49 L. *Hæres* 12 *De Usufr. leg.*

50 Ex L. 32 *De R. V.*

1 S. Alph. III, 683; V, 40.

id postea animadvertit; an ex eo tempore teneantur damni? Utique; sive teneatur ex re accepta, quippe qui continuo eam auferre intelligitur (2); sive ex injusta acceptione, si possit damnum prohibere (§ 211, 34) absque incommodo gravi.

240. Nihilominus a restitutione, undecumque debeatur, excusant, 1° Ex parte damnum passi si is remiserit damnum; 2° ex parte debitoris si is nequeat restituere; 3° ex re ipsa si hæc aut omnino, aut sine damno gravi ipsiusmet repetentis, vel alterius restitui non possit.

Principio debitor liberatur si damnum passus ei remiserit. Scilicet, si is remittere jure potuit; et sciens (3), et volens (4) remiserit. Porro remissio instar donationis est, ideo nunquam præsumitur, nisi ex justissima causa (5). Et cum fuerit facta stricte interpretationis est (6); nec ad alias seu res, seu personas trahenda erit (7).

241. Sed quæri potest, an cesset restitutio si damnum passus potuisset damnum impedire sine incommodo gravi. Et si alter posuit inadæquatam causam damni, v. c., si animal percusserit non mortifere, quod postea domini negligentia periit, convenit de vulnerato, non de occiso, eum teneri (§ 228). Sin adæquatam posuit, ut puta, si ignem tuæ segeti admovit, quem tu, injecta protinus aqua, extinguere potuisses, dubitari potest; quia nemo videtur cogi, ex justitia, damnum a se prohibere ut restitutioni eximat eum qui damnum dedit. Sed nihilominus puto restitutionem cessare; vere enim is damnum vult; *malitiis indulgendum non est.*

Art. 2. Si debitor nequeat restituere.

242. Deinde ex parte ejus qui damnum dedit excusat impotentia, vel damnum grave. Disquisitio apud Nostros difficilis et perobscura

2 V. Lugo XVIII, 25, 26.

3 Salmat. 13, 1, 276. Itaque si v. c., ei remiserit, qui se pauperem finxit, is non liberatur.

4 Lugo 21, 47. Ex hoc capite remissio non intelligitur si partem debiti accepto tuleris, ei, qui alias solvere non vult, nisi officio judicis: vel ei qui alias minatur se foro cessurum: vel ei qui etsi revera non esset solvendo, partem debiti obtulit ea lege ut reliquam accepto ferres (Lugo n. 49); nisi forte vere animum donandi habueris et donaveris.

5 Ex L. 25 § *Qui enim De Probat.* Less. XII, 48, 49. S. Alph. III, 700. Nec facile præsumenda est, eo quod damnificator, instante damnum passo, pœnam luerit.

6 Ex L. 9 *De Transact.*

7 Ex L. 3 *Eod.* Ad alias *res.* Quamobrem si quis, moriens protestatus fuerit se remittere occisori omnem injuriam, de damnis sibi illatis hoc accipiendum non est (Lugo 11, 60). Ad alias *personas:* itaque si v. c., cum plures restitutioni obligati essent in solidum, uni remiseris, pars ejus dumtaxat remissa intelligitur; nisi is fuerit præcipuus auctor damni (Ex L. 8. Ex L. 63) *De Eviction.*

propter varias eorum sententias, quippe jure fori exterioris heic non utuntur. Sane recepta apud eos regula est; tamdiu posse debitorem restitutionem differre, quamdiu creditor non potest eam urgere salva caritate (1). Immo (nam et hoc receptum videtur) quamdiu, restituendo, ipse gravius egeret restituto (2), quamvis ad has incitas sese redegerit culpa sua (3). His positis videamus, utrum versetur, impotentia debitoris, an damnum, nam differunt; impotentia inopis est, damnum etiam divitis esse potest. Impotentia excusat debitorem, si restitutio fieri nequit quam ex necessariis conditioni, seu statui; idest quoties ei necesse foret e sua conditione excidere, seu detrahendo quæ sibi pro sua conditione necessaria sunt, seu viliorem, pro sua conditione artem, vel ministerium exercendo (4); dummodo statum seu conditionem hujusmodi illicite non fuerit adeptus (5). Verum necesse habet 1° ex suo vectigali sumptus resecare quotquot necessarii omnino non sunt, et quam parcissime vivere (6): ac 2° si quæ occasio acquirendi sibi occurrerit, ut puta ex donationibus, legatis etc., ea uti debet, ut restituendo par fieri possit (7).

243. Deinde excusat damnum grave (8). *Damnum* hic accipimus, non jacturam sive rei *alienæ*, sive lucri quod ex ea fecisti, vel facere potes (9); immo, regulariter, nec honestum lucrum quod ex tuis rebus, vel negociis tibi amittendum foret (10); sed *rei tuæ* familiaris detrimenta (11). *Grave;* et si de restitutione *differenda* res est, idest si spes sit, debitorem serius restituere posse damnum passo, vel ejus

1 Ex C. *Ne quis* 22, q. 2. S. Anton., Laym., Croix III, 2, 430. S. Alph. III, 598. Alias, quando dominus non est invitus rationabiliter (Sot. in 4, D. 15, q. 2, Art. 4. Salm. 13, 1, 282)

2 Ex §§ 37, 38 *De Action.* LL. 67, 8 *De Pignor.* Laym. XII, 1. Lugo XXI, 6, 10. Salmat. 13, 1, 267. Etiamsi restitutio facienda sit ex re accepta (Less. 16, 16).

3 S. Alph. III, 702. Utputa vivendo luxuriose.

4 Bonac. Disp. 1, Q. ult., P. 1, n. 32. Lugo 21, 12. Salmat. 13, 1, 269.

5 S. Alph. III, 702. Nam si ad eum statum pervenerat injuste (utputa furtis, usuris), non e suo statu decidere, sed ad pristinum redire, intelligitur (Less. 16, 29). Sed etsi licite *ipse* ad eum statum devenerit, non sic ei indulgendum videtur, ac illi qui eum accepit ab auctoribus suis.

6 Salmat. n. 269. S. Alph. l. c.

7 Moli. To. II, D. 435. Sanch. M. VI, 4, 8. Lugo 20, 137.

8 S. Alph. III, 642, 697.

9 Moli. III, 754, 2. Sot. IV, VIII, 4. Less. II, 16, 24. Lugo XXI, 7, 15. *Rei alienæ*, vel ejus in quo ex re aliena factus es ditior.

10 Moli., Sot., S. Alph. III, 697. Less. 16, 24. Lugo 21, 15. Dixi *regulariter;* nam et lucrum faciendum excusat, si dominus nullum ex dilatione damnum capit, quoties debitor eo lucro opus habet ad alios creditores dimittendos (Salm. 13, 1, 271); aut restitutio brevi sit differenda (V. Croix III, II, 424).

11 V. Salm. 13, 1, 171, etc.

heredi, sine magno alterutrius detrimento, excusat quodvis damnum grave (12): sin de *omittenda*, graviori damno opus est; et saltem duplo majori (13). Quid si et dominus gravi necessitate laboret? Utique is potior erit, si vel res restituenda extat in specie, vel in eam necessitatem conjectus est damno a te illato (14). Nec excusaris quod, restituendo, in gravem necessitatem te conjiceres; nisi forte jam ea laboras, et restitutione facta longe ingravesceret (15). Dixi gravi: nam si terque versetur in *extrema* necessitate, cum omnia in ea communia fiant, res incipit ejus esse, qui eam abstulit; dum ne auferendo dominum in ea necessitate conjecerit (16).

244. Ad hæc restitutio cessat quoad fieri nequit sine damno gravi superioris ordinis (17); utputa restitutio rei familiaris sine æstimationis; hujus sine libertatis, aut vitæ dispendio (18). Sine *damno gravi*, nam si minima jactura foret, teneretur (19), quia non semper bona superioris ordinis pluris fiunt (20). Quod si uterque versetur in eodem

12 Less. II, 15, 50. Laym. XII, 1. Salm. 13, 1, 267. S. Alph. III, 598. Ut ecce si in re sua domino remittenda opus sit magnis impensis, si ad restitutionem faciendam necesse sit res suas multo minoris distrahere, vel his carere quæ sibi multum lucrosæ sunt (V. Lugo 20, 186, etc.).

13 Lugo 20, 190. S. Alph. III, 598. Ut puta si restituendis decem, impendere vel amittere debeas 30. (Lugo 21, 8). Alias Lugo n. 22, in debitis ex delicto exigit damnum quadruplo majus, quod et S. Alph. 702, probare videtur. Sed hæc distinctio perdifficilis est: damnum enim, non ex causa æstimatur, sed ex re ipsa. Centum aureos mihi, vel equum non restituis; damnum *his carere* est: quid igitur refert utrum surrepta, an credita, vel commodata? *Ceterum* si restitutio tota simul fieri nequit, per partes facienda erit: et si pro re creditori remittenda opus est magnis expensis, pretium remittendum est (V. Lugo 21, 22. S. Alph. ib.).

14 Less. II, X, 19. Pal., S. Alph. III, 703.

15 Lugo 21, 4. S. Alph. III, 697, 703.

16 Lugo 16, 139, 21. 4. S. Alph. III, 701. In necessitate inquam, sive tui, sive alterius (Lugo 21, 5); et planum est (§ 101). *Dum ne* etc. Alias daretur bellum justum ex utraque parte (Less. 16, 13). Sed an debeat, transacta ea necessitate, restituere? Utique si restitutio facienda est ex *injusta acceptione*, quippe quæ superveniente extrema necessitate haud extinguitur: secus si ex *re accepta*, quia res sua facta est.

17 Ex C. 9 *De Pœnit.* Laym. XII, 2. Less. 13, 36. Moli. II, 154.

18 Ex cit. C. 9, L. 2 *De A. et O.* Salmat. XIII, I, 185, 281. Itaque si perjurio tuo Cajus 1° indebitum solvere, 2° vel infamiæ, 3° vel triremibus, vel 4° capitis damnatus est, non cogeris cum tuo existimationis (in 1° casu), vel libertatis (in 2°); vel capitis (in 3°) discrimine, perjurium fateri; at cogeris profecto cum detrimento solius rei familiaris (in 1°); non tamen immodico (Ex S. Alph. VI, 858), vel existimationis (in 2°), vel libertatis (in 3°), vel capitis (in 4°) eum liberare (V. Salm. 270).

19 Sot. IV, VII, 2. Salmat. 13, 1, 283. S. Alph. III, 653, 698 in fi.

20 Lugo 13, 53. Quis enim mallet, v. c., amplum patrimonium, quam digitum, vel dentem amittere?

damno, aut periculo, heic quoque potior est is qui nihil nocuit (21). An igitur excuset a restitutione periculum grave gravis damni spiritualis? Etenim pericula hujusmodi etsi superioris ordinis, nihilominus ex gravi causa ea subire licitum est. Et si tuum hoc periculum sit, puto non excusari, opitulabitur enim, ut *alias*, Deus si Eum oraveris: ut puta si nequeas aliter restituere, quam chirurgiam exercendo (V. § 100): sin alterius, cui tu consulere debes, veluti si necesse habeas filiam collocare ne pudicitia periclitetur, excusare omnes docent (22): et recte; non enim scis, an te pro eis orantem exaudiet Deus.

245. Quæri potest, utrum possessor m. f., qui, impotentiæ vel cujusvis damni gravis causa, distulit restitutionem, præstare debeat quanti ob moram factam interest creditoris? Sententia communior et probabilior affirmat, quia etsi præsens mora careat culpa, culpa tamen in causa fuit (23): sententia minus communis negat, quia damnum passus non rationabiliter est invitus (24). Mihi, si damnificator id prævidit, prior sententia vera prorsus videtur; sin minus, posterior æqua, nam quamdiu principalis causa (restitutio) cessat, nec ea quæ sequuntur locum habere æquum est (25).

Art. 3. Si damnum restitui non possit.

246. Demum si damnum in ea re datum sit, quæ per hominem restitui non potest (ut ecce si cujus fama onerata fuit, proditis veris criminibus; aut membrum abscissum), restitutio, quæ est in pristinum repositio (§ 196), cessat. Sed quæstionis est, an fieri debeat in pecunia, vel qua alia re familiari? Quidam affirmant, quia cum non potest idem reddi, id quod in potestate nostra est reddi debet (1):

21 Azor. P. III, Lib. XIII, C. 28, 10. Proinde qui alterum calumniatus est cogitur dicta retractare etiam cum suæ existimationis detrimento: qui falso suo testimonio accusatum in capitis discrimen adduxit, tenetur suum testimonium revocare etiam cum periculo vitæ (V. S. Alph. IV, 269).

22 Less. 16, 21. Lugo 21, 13. Aut periculum sit, ne filii furtis se dedant.

23 Laym. XII, 2 in fi. Moli., Less. 16, 32. S. Alph. III, 680, 704. Et nihil interest utrum debeat restituere ex injusta acceptione, an ex re injuste accepta, an ex contractu, ex quo in mora culpabili esse cœpit (Lugo 21, 18).

24 Reginal. X, 271 in fi. Navar., Diana etc.: et Less. loc. cit. n. 33 in fi. Et probabile putat Croix III, II, 252.

25 Demum cessat probabiliter restitutio pro rata, si debitor immemor debiti (S. Alph. III, 700. V. Prol. § 166, 9) donaverit aliquid damnum passo.

1 D. Th. 2, 2, 62, 2 ad 2. Cajet. V. *Restitutio*, Sot., Azor., Armill., Silvester ecc. Nituntur Exod. 21, 22, quo cavetur, eum qui mulierem prægnantem percussit, si illa ejecerit, teneri marito quanti arbitri judicaverint. Et ita cautum est jure Nostro pœnali: sed non puto obligare ante sententiam, quia exigit officium judicis.

longe plures negant, quia justitia *suum* cuique, non *aliud*, reddi jubet (2). Utrumque probabile, sed hoc probabilius (3), immo verius (4). Ceterum si quis ob læsam suam existimationem, aut corpus, in re quoque familiari damnum senserit, hoc ei restituendum esse manifesti juris est (5).

247. At vero is qui damnum dedit non liberatur eo quod res apud se perierit casu, ut puta si alius fur ipsi eam surripuit (6); quia *pacto, vel mora præcedentibus, etiam casus fortuitus imputatur* (7): etsi cœpisset moram purgare, veluti si eam remiserit domino, et in itinere perierit (8). Quid si certe æque interitura (casu) fuisset, etsi non ablata, vel restituta esset domino? Et si *eodem* tempore apud dominum interitura fuisset, fur liberatur; sive eodem casu perierit, quod nemo dubitat (9), sive alio, quod est æquius, aut certe probabile (10). Secus si periit alio tempore; sive antea perierit, idest nondum orto eo periculo, quo interitura fuisset, *quia non ex post facto sed ex presenti statu damnum factum sit, necne, æstimari debet* (11); sive postea, alio casu, quo penes dominum non fuisset

2 Vasq. cap. XI, n. 17. Less. II, 9, 141. Laym. VI, 2. Lugo 11, 4. Carmign. *Elem. Jur. Crim.* § 701.

3 S. Alph. III, 627, 1000.

4 L. 3 *Si quadr. paup.* L. ult. *De his qui dejec.* Et ita obtinuit (Croix III, I, 2991). Nec obstat Exod. 21, 22; nam vel pœnam continet, uti rentur Lugo XI, 11. Salmat. 13, 2, 80, etc.; vel huc non pertinet, quia etiam penes Hæbreos liberi erant in bonis patrisfamilias (V. IV, Reg. 41. Matt. 18, 25), et vendi poterant (Levit. 25, 39). Quid quod eodem Exod. 21, 19, qui alium percussit operas tantum ejus, et impensas in medicos restituere jubetur?

5 § 1 *De Oblig. quæ, quasi ex delict.* E. g. si is, cujus existimatio onerata est, loco motus fuerit: si is cui brachium abscissum, impendia in curatione fecit, vel operis caruit, aut cariturus est, forte inutilis factus (L. ult. *De his qui dejec.*). Hac re si oculum sit exclusum puellæ, cui forma erat pro dote, sic dos ei augenda est, ut æque bene nubere possit (Lugo XI, 1. Salmat. 13, 2, 83).

6 Ex C. un. *Commod.* D. Tho. 2, 2, 62, 6. Salm. 13, 1, 49. Eoque minus excusabitur, si eam jam perdidit, vel consumpsit, eo quod si ipse non abstulisset, aut perdidisset, certissime nihilosecius apud dominum fuisset interitura; et planum est (S. Alph. III, 620, d. 1).

7 Cap. 2 *De Depos.* Lugo 21, 59.

8 Moli. To. III, 754, 2. Less 16, 66. Tolet. Lib. V, Cap. 24, n. 2. Eoque magis si rem aliam aut pecuniam miseris per Sejum, vel Confessarium, quæ cum tua sit, tibi perit; nisi forte per eum miseris, quem creditor tibi designavit (Less. n. 65. Lugo 21, 59).

9 L. 14 § 1 *Deposit.* Less. 12, 92. Veluti si quis e mea navi aliquid surripuit, et in suam transtulit; et in eadem navigatione utraque navis periit (L. ult. § *Si ea conditione. Ad L. Rhod.*).

10 Croix III, II, 218, v. E *contra* S. Alph. III, 620. *Dixi* 1° Ut puta si in eadem navigatione altera navis incendio, altera naufragio perierit. *Dixi si certe*, nam si id non appareat manifeste non liberatur (Ex L. 49 § 1 *De legat.* 1. Reginal. 25, 132).

11 L. 7 *Sed etsi. Quod vi* Lugo 18, 76.

peritura; quia fur semper in mora est. Immo etsi apud dominum interitura fuisset eodem quidem tempore et eodem casu, sed alterius injuria, v. c., si alius fur illam surripuisset, nam is teneretur (12).

247 *bis*. Præterea restitutio differenda est quoties fieri nequit sine damno gravi ipsius repetentis, vel alterius. Sed utrum id jubeat caritas, an justitia? Ut puta si quis ensem repetat depositum apud te? Utique caritas, si ipsi tantum creditori sit nocitura (13): sin alteri, quæstionis est, utrum restitutionem vetet caritas, uti retur Molina, quippe actio indifferens est (14); an justitia, uti Lessius, quia cooperatio *proxima* est. Lessii sententia est communior (15); sed Molinæ fortassis verior. Scilicet hæc cooperatio materialis est, nec proxima est: atqui cooperationem hujusmodi, non justitia, sed caritas vetat.

248. Denique si restitutio facienda sit ex *debito*, uti vocant, *incerto* (§ 109, 8) cessat, impetrata a S. Sede compositione (16). Scilicet cum dominus ignoratur, nec amplius probabile est, aliquando appariturum, restitutio (ajunt) ex præsumpta voluntate ejus, adeoque pauperibus, vel in pias causas facienda est: prout autem alias in causis hujusmodi, ita et hic, fas est Apostolicæ Sedi domini voluntatem commutare. Sed ut commutatio rata sit duo sunt necessaria 1° ut is cui restitutio est facienda revera ignoretur (17): 2° ut compositio fiat ex justa causa (18). Eaque rite facta debitum extingui, atque ideo domino, si postea forte apparuerit, nullam competere restitutionem, verius est (19).

Proinde si ego ædes vicini interciderim, incendii a meis arcendi causa, restitutio cessat; (§ 209, 18) quamvis mox subita vis imbrium ignem extinxerit (L. 50 *Ad L. Aquil.*): sed si nullo incendio id fecerim, deinde postea incendium ortum fuerit, injuria, atque ideo restitutio damni tuis ædibus, licet æque perituris, illatum, profecto non cessat (Cit. § *Sed etsi*).

12 S. Alph. III, 620. V. *Dixi* 1°.

13 Less. 16, Dub. 4. Lugo 21, 26; ut puta si repetat, ut se interimat (contra Sot. IV, VII, 1), non læditur justitia quia volenti et consentienti non fit injuria; nisi forte amenti reddiderit (V. Lugo 30).

14 Moli. III, 775.

15 Less. 16, 59. Laym. IX, 6 ex L. 56, § 4 *De furt.* Lugo 21, 29. S. Alph. III, 697.

16 Conf. Lugo XXI, Sect. VII. *Bona* incerta, latiori significatione, dicuntur ea quorum dominus ignoratur. Triplex eorum genus esse potest 1° res inventæ, 2° Ex delicto quæsita, v. c., furto, rapina: vel 3° ex contractu, utputa si, v. c., viator, aut pauper tibi ignotus, aliquid penes te deposuerit, nec amplius appareat (V. Lugo 6, 132, etc.). *Componere* est, debitum ex parte remittere, altera parte in pias causas erogata.

17 S. Alph. III, 594.

18 Moli. III, 748, 5. Lugo 21, 95. S. Alph. III, 591.

19 Lugo 21, 98. S. Alph. 390. Et quoniam de compositione incidit sermo, non abs re erit animadvertere, eam impetrari posse pro his quoque restitutionibus, quæ faciendæ sunt ex jure canonico; ut puta pro acceptis simoniace, vel a beneficiatis ob omissam fidei professionem, vel horas Canonicas. Hæc in (juris) dispensationem recidit, atque ideo etsi nulla justa causa sit facta; valet.

APPENDIX.

De satisfactione.

249. Damnum restitutionem, injuria satisfactionem exigit (§ 107): de restitutione jam satis multa, juverit nunc et de satisfactione generatim paucis agere. Itaque ex injuria debetur: sed *injuriam* heic accipimus, non quæ lædit res nostras, aut famam, sed, vulgari significatione, quæ nostram dignitatem lædit; alias, non quæ damnum, sed quæ probrum, dedecus, ignominiam adfert. Est igitur heic injuria; *Quidquid ignominiæ alterius causa fit aut dicitur.* Fit: ut puta si quis domum alterius introeat vi, si prohibeat dominum re sua uti, si manus in aliquem quasi vapulaturus levaverit; si honestam puellam vel matronam adsectetur, vel eis comitem abducat, etc. (1). Dicitur; veluti si quem insectetur conviciis, maledictis; si cum puella, vel honesta muliere concubitum jactet (2), si cantitet, aut prælegat carmen quod pudorem alterius perstringit; si turpia et obscena verba coram honestis pueris, puellis, matronis proferat, etc. (3); *Ignominiæ* causa: adeoque cessat injuria si quid agatur joco (4): non tamen illiberali; immo et liberali si quis modico animo et pusillo id ægerrime ferat (§ 97, 26). Immo si quis tuendi sui causa et quasi pudorem suum, vel convicium purgans, responderit aliquid, cessat, saltem quoad satisfactionem, injuria (5): modo servetur moderamen inculpatæ tutelæ. Demum facile ignoscitur ebrio qui probrosum aliis aliquid evomit (7): maxime si, ebrietate discussa, pœniteat; et protestetur, velle se pro non dictis haberi quæ dicta sunt.

250. Fit autem alicui injuria vel per semet, vel per alios. Per semet fit injuria cum ipsi directe fit; per alios cum fit his qui vel potestati, vel affectui ejus subjecti sunt, velut uxori, nurui, liberis, famulis (8). At vero quæ per alios fit non intelligitur, nisi his primum sit facta; adeoque cessat si facta fuerit volenti et consentienti; ut

1 L. 15 *De Injur.*

2 V. C. 9 *De Excess. Præl.*

3 L. 15, § 22 *De Injur.*

4 L. 3 § *Quare Eod.*

5 Ex L. 25 *De Procur.* Ut puta si lacessitus injuriam retorserit (L. 14 § *Item puto. De hon. libert.*) si reus, ad submovendam testium fidem, quid eis objecerit.

6 Ex L. un. C. *Si quis Imper. maled.*

7 L. 1 § *Item. De Injur* L. 6 *De lib. cau.* Item si statua mea cœsa sit (L. 27 *Eod.*).

8 S. Alph. III, 641. V. Dub. 2.

ecce si quis puellam consentientem defloraverit (9). Et nedum vivis, sed et mortuis injuria fieri potest; utputa defuncti cadaveri, funeri, imagini (10): immo hæc plerumque duplex injuria est; nam sæpe et viventes spectat, nempe virum, uxorem, liberos, heredes (11). Ceterum quæ verbis fit, nisi præsenti sit facta. vel absenti ea intentione ut is eam resciat, regulariter excusatur (12).

251. Duplex autem (quod liquet ex dictis) injuria distinguitur; realis et verbalis: utraque est mortale peccatum ex genere suo (13). Ceterum gravitas injuriæ æstimatur cum primis ex persona cui fit: nam parentibus, superioribus vel solo vultu fit injuria, ut puta si quis torvis oculis eos aspiciat (14): et quæ parentibus fit pietatem præterea lædit; atque ideo speciem *mutat* (15): contra facile a letali excusantur mulierculæ quæ, dum jurgia miscent, mutuo se probris onerant, conviciis, maledictis, etc. (16). Deinde crescit ex loco, vel tempore; ut puta si facta sit in foro, vel ei qui munus publicum obit, cum eo defungitur; v. c. Judici cum sedet pro tribunali.

252. Itaque injuria satisfactionem exigit. Satisfacere est tantum facere quantum læso satis est ad reparationem injuriæ (17). Debetur quamvis injuria sit facta remotis arbitris (18). Fit autem vel directe veniam petendo sive per se, sive per alium; vel indirecte, præstitis læso non ordinariis reverentiæ, vel benevolentiæ signis (19). Regulariter necesse non est directe eam præstare, si aliter præstari possit (20): immo non expedit si a Superiore sit facienda (21): aut verendum sit, ne læsus graviter ferat (22). Tantum si atrox injuria sit illata, satisfactio directe præstanda est, nec ordinaria animi corporisque demissione (23). Utcumque vero fiat semper coram iis fieri debet, quibus præsentibus injuria irrogata fuit (24).

9 L. 1 *De Injur.* Laym. VI, 5.

10 L.... *Eodem.*

11 Cit. L. 1 § *Spectat.*

12 S. Alph. III, 334. Sed V. Lugo 14, 8.

13 Ex Matt. 5, 22.

14 V. S. Alph. III, 33. Lugo 14, 196.

15 Spor. *De IV. Præc.* V, 32.

16 S. Alph. V, 48.

17 D. Tho. 3, 12, 3. Hinc et in jure solutio et satisfactio separantur (L. 41 *De Manum. test.*).

18 Less. II, XI, 40. S. Alph. III, 985. Communissima omnium TT. sententia (Salmat. XIII, IV, 112), contr. Molina et Laym.

19 Less. II, 15, 37. S. Alph. 986. Et non consuetis tantum, uti ratus est Molina.

20 S. Alph. III, 986.

21 Lugo XV, 51, v. c., a Prælato, hero, magistro (S. Alph. 986). Scilicet, *ne, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas* (S. Aug.). Idem juris est, si nobilis plebejum læserit (Bonac. cit. quæst. 5, P. II, n. 1. Salm. 114).

22 Lugo XV, 58.

23 S. Alph. 987. Lugo XV, 57. Salm. 13, 4, 116. Contr. Less. aliosque existimantes omnem injuriam sola veniæ petitione (quæ semper eadem est) reparari.

24 Salm. 13, 4. S. Alph. III, 984.

253. Hæc restitutio cessat 1°. Si læsus remiserit injuriam (dum ne eam reparari alios intersit) expresse, vel tacite: et tacite remisisse is intelligitur, qui alteri exhibet non communia honoris, et benevolentiæ signa (25). 2° Si ultus eam fuerit auctoritate seu privata, seu publica, quippe ultio satisfactionis est instar (26). 3° Accepta injuria ab eo cui fuerat illata, quadam quasi compensatione utriusque juris, æquitate servata (27). Si memoria injuriæ abolevit (28); sed heic directa tantum satisfactio cessat. Demum 4° morte lædentis, aut læsi, quia injuria morte finitur (29).

254. Hucusque de injuriis, deque ex his vel restitutione, vel satisfactione in genere, nunc de singulis his in specie. Itaque lædi aliquis potest in his quæ vel personæ ejus cohærent, vel in patrimonio ejus sunt. Ex priori capite læditur animus, corpus dignitas; animus seductione, erroribus, mendaciis: corpus mutilatione, et homicidio: dignitas contumeliis, stupro adulterio. Ex altero detractione, violatione secreti et furto; a postremis ordiendum. Porro quoties hoc loco, dico, e. g., homicidium furtum, stuprum, etc., magis delictum quam peccatum intelligo, nempe propter censuras et reservationes, sicubi his sunt obnoxia; atque ideo stricta significatione hæc accipio; quod velim animadverti.

25 L. 1 § *De Injur.* Laym. VI, 7.

26 Lugo XV, 51, 59. S. Alph. III, 989, 990.

27 Sot. IV, VI, 3. Less. II, XI, 133, 146. S. Alph. III, 999. Verum si alter injuriam reparare velit, compensatio cessat, quia in re diversa, altero invito, non fit (Salm. 13, 4, 146).

28 Lugo 35: ex S. Alph. III, 998.

29 Ex L. 15 § *Injuriaur. De Injur.* L. ult. C. *Si reus accusat.* Laym. VI, 7.

TRACTATUS VII.

DE INJURIIS, ET RESTITUTIONE VEL SATISFACTIONE IN SPECIE.

CAPUT I.

DE INJURIIS QUIBUS LÆDUNTUR EA QUÆ IN PATRIMONIO NOSTRO SUNT.

Art. 1. De Furto.

255. Jura realia lædi possunt innumeris prope modis. Sed in primis læduntur cum quis rem meam immobilem usurpat, mobilem aufert, seu vi adhibita (rapina) seu absque vi (furtum). Rapinam fere prætereo, quia furto quodammodo continetur. Furtum est; *ablatio rei alienæ absque vi, lucri faciendi causa, invito rationabiliter domino* (1). Objectum furti sunt res (mobiles) alienæ, communes quoque (2): rei propriæ, etsi alius in ea jus habet, ut puta pignori datæ, furtum non fit. *Actio* ex qua constat furtum est ablatio (3); adeoque furtum non facit, etsi letali non careat, qui rem jam domino ablatam ab alio accipit et retinet, sciens alienam esse (4); vel a domino acceptam (utputa commodatam, depositam, administrandam, vendendam, alteri deferendam, etc.) in suos usus intervertit (5). Sed ut ablatio rei alienæ furtum (adeoque censuris et reservationibus si quæ in furtum latæ fuerint, obnoxium), dici possit, necesse est ut facta sit 1° lucri faciendi causa (6), 2° invito rationabiliter domino (7) et 3° absque vi (8).

1 V. Laym. *h. t.* (Lib. III, Tr. III, P. 1), Cap. 1, n. 1. Mazzot. Tr. IV, Disp. 2, pr. Cremani Lib. I, P. 3, § 207. Renazz. *Elem. Jur. Crim.* Par. 4, Cap. II, § 4. Carmign. *Elem. Jur. Crim.* § 986.

2 L. 51 *Pro Socio.* Furtum *usus* (veluti si creditor pignore utatur (§ 6 *Eod.*); vel *possessionis,* puta si debitor pignus auferat creditori (§ 6 *De obl. quæ ex delict.*), hodie non intelligitur.

3 Contra § 1 *De obligat. quæ ex delict.* Quo sola *contrectatio* satis erat ad furtum faciendum.

4 Salmat. 13, 5, 2.

5 Carmign. *Elem. Jur. Crim.* § 988.

6 § 1 *De oblig. quæ ex delict.* Laym. 1, 2. Cremani et Renazz. ll. cc. Contra Sot. V, III, 1. Idest ut in sui lucrum convertat; v. c., ut alteri donet (L. 96 *h. t.*), vel det in eleemosynas.

7 §§ 6, 8 *h. t.*

8 Moli. III, D. 681. Sot. V, III, 2. J. C. ajunt *fraudolenter* (§ 1 *h. t.*), Nostri *occulte* (D. Th. 2, 2, 66, 3). Ideo vere furti reus est qui, domino procul vidente, rem aufert; qui falsa pondera,

Quamobrem, etsi peccet non subest censuris, vel reservationibus, forte latis in fures, ex 1° qui rem alienam abstulit cito redditurus (9), vel, ut perderet (10). Nec ex 2° qui dominum non invitum putavit; vel, contra, falso putavit invitum (11): vel fecit sciens quidem invitum, sed quoad modum tantum (12). Demum ex 3° rapinæ, non furti reus intelligitur qui rem domino extorquet vi adhibita, vel metu incusso (13).

256. Rapinæ et furti objectum materiale idem est, *res;* sed quia jus proprietatis lædunt varie, non eadem est species utriusque (14). Ad hæc furtum (et quidni et rapina?) dividitur in simplex et qualificatum: qualificatum Nostris est, cui circumstantia cohæret, quæ *speciem mutat:* ideo furtum qualificatum nobis unum tantum, *sacrilegum.* Hoc autem fit cum quis aufert aliquid sacrum, seu de sacro, seu de non sacro; vel non sacrum de sacro, si modo eo loco repositum fuerat custodiæ causa (15). Porro rem sacram accipere debemus Deo quoquo modo donatam (16), locum vero sacrum Ecclesiam (17). Ad hæc furto qualificato prope accedit furtum rei in qua, præter dominum, alius quoque jus habet, velut rei fructuariæ, commodatæ, pignori datæ; nam et hoc multiplex peccatum est.

257. Furtum rei gravis grave peccatum est. Verum cum furtum non sit, nisi quod fit domino rationabiliter invito; quo is minus invitus creditur, eo majori quantitate opus est, ut letale dici possit: et si non sit rationabiliter invitus furtum cessat. Quæ duo paucis dispicere oportet. Quoad primum igitur minus invitus præsumi quis potest, ex personis, ex rebus, ex modo. Ex *personis* (quæ furantur), nempe quæ ad ipsum pertinent quoquo modo, quisque minus invitus præsumitur quoad uxorem, quam quoad liberos, præsertim si hæc frugi sit et prudens materfamilias (18); minus quoad liberos, quam quoad famulos,

vel mensuras adhibet; qui falso meo nomine rem petit, et accipit (L. 7 § *Apud Lebeon. h. t.*) etc.

9 Lugo 16, 40. Ex L. 5 *De Divort. Cito*, quod ex damno cum primis, et voluntate domini æstimari debet (Salm. 13, 1, 253).

10 L. 28, § 9 *Ad L. Aquil.* Lugo 16, 5. Utputa si poma immatura decerpserit, vel aliquid fregerit, usserit (LL. 7, 8 *Arbor. furt. cæs*).

11 L. 47 § *Recte h. t.* § 8 *h. t.*

12 Moli. III, D. 686, uti plerumque in furtis domesticorum (Lugo 16, 63).

13 D. Th, 2, 2, 66, 4. Porro vis in personam cadit: ideo etsi effractis foribus, vel perforata pariete fuerit admissum, *furtum* est (Moli. D. 682, 6. Lugo 16, 13): nisi aut domino vis facta fuerit, aut ei, qui rem detinet ejus nomine.

14 D. Tho. 2, 2, 64, 4. Et rapina injuriam quoque in personam continet.

15 Can. 21, 17, 5. *Custodiæ* etc., et non alias; quæ nunc recepta sententia est (Sot., Moli. III, D. 695, 35. Less. 45 14. Lugo 16, 19. Schmalz. V, 18, 24).

16 Ex L. 5 *Ad L. Jul. pecul.*

17 Lugo *De Pœnit.* 16, 474.

18 Lugo 16, 68. S. Alph. III, 540.

præsertim si liberi jam adoleverint, et in usus non turpes impendant (19): ac demum minus quoad famulos, quam quoad extraneos (20): immo quoad exculenta, quæ caute servari non solent, famuli nunquam peccant graviter (nisi forte accipiant in quantitate extraordinaria, aut hæc sint pretii extraordinarii); dummodo ad comedendum accipiant, non ut dent aliis, aut vendant (21). Quoties igitur dominus invitus est quoad modum tantum, furtum leve intelligitur (22).

258. *Quoad res* (quæ furantur) majori quantitate opus est in furtis rerum expositarum; ut sunt fructus juxta vias, et ligna in silvis (23). Et quoad fructus probabile est, viatores nihil peccare si modicum aliquid, v. c., unum vel alterum uvæ racemum, aut pomum decerpserint comedendi causa (24); nec peccare graviter, si usque ad satietatem comederint, dummodo nihil abstulerint (25). Quoad ligna vero, quæ cæduntur in silvis, intererit utrum in publicis cædantur, an in privatis. Si in publicis, nempe propriæ Universitatis, aut limitrophæ (ubi limitrophæ promiscue utuntur), nec alicui privato elocatis, non est grave cædere ligna nisi *magna clades* (quæ nempe magnum communitati damnum inferat) lignorum fiat. Proinde aut omni, aut certe gravi culpa vacat qui singulas, singulis diebus, ad usum familiæ; et pauperes qui binas præterea singulis hebdomadis ad vendendum sarcinas cædunt (26). In privatis aut omni, aut saltem gravi culpa vacant pauperes, qui ex his colligunt, immo et succidunt, frutices, virgulta, ad *ignem necessarium:* quippe non immerito dixeris, hæc eis ex caritate deberi: maxime si domini sciant, et taceant. Dum ne succidendo vastent; nec cædant arbusta, vel arborum ramos (nisi emortuos forte), nec palos eorum, aut vinearum detrahant; nec sepes diruant (27).

19 S. Alph. III, 543. Qui, tunc temporis, exstimabat leve esse a patre divite duos vel tres, a prædivite decem *aureos* furari. Præterea inspicienda sunt liberorum studia, mores, numerus.

20 Lugo 16, 82. Salm. 13, 5, 42. Scilicet perdifficile est ita fideliter res dominorum ab aliis administrari, quin aliquid adhæreat manibus contrectantium: ideo domini aut minus inviti sunt, aut minus rationabiliter.

21 S. Alph. III, 545. H. A. X, 34.

22 Cajet., Sum. V. *Furtum* 2. Navarr. 17, 138. *Quos in hac parte universi. TT.* sequuntur (Salm. 13, 5, 40). Ceterum in his ratio quoque ingenii, et facultatum domini habenda est. Amplius: si quid uxor, filii, famuli, administratores etc. ultra voluntatem domini, dummodo non ultra patrimonii vires, in rem ejus impendant, utputa prediis meliorandis, pecudi alendo, letalis damnandi non essent; nisi aut dominus manifeste id graviter ferat, aut non utiliter impendatur (Cf. Stapf. § 446. Scav. II, 794).

23 S. Alph. II, H. A. X, 23.

24 S. Alph. III, 529, q. 2. Ex Deuter. 23, 24.

25 S. Alph. H. A. X, 24.

26 S. Alph. III, 529. V. Sot IV, VI, 4.

27 Pavone *Spicil.* § 44 ibiq. Azor., Silv., Collet., Pontas., Scavi. II, 793. (Edit. 12). Ex hoc capite ignoscimus facile sarcitoribus, qui sibi retinent re-

259. Demum *ex modo* minus invitus intelligitur is cui modicis furtulis aliquid denique grave, quam is cui totum simul surripitur. Sed heic latius videamus, utrum quis modicum uni furetur pluries, an pluribus, an pluries pluribus. I. Si pluries uni (licet in diversis negociis) is cum ad materiam denique gravem pervenerit, graviter peccat, nisi furetur ex intervallo (V. § 201, 20), vel nisi forte sibi propositum sit quod nunc furatur, vel quod mox furaturus est, brevi restituere. II. Sin pluribus, siquidem intendit rem familiarem augere, vel corrogare non exiguum aliquid, etsi modicum singulis abradat, quia hoc est publice perniciosum, letali non caret (28): Sed etsi III pluries furetur pluribus, ceu interdum mercatores, œnopolæ, eum ad letale pertingere posse dubium non est. At vero hi materia graviori opus habent ut furtum mortale dici possit (29); nempe hi qui uni pluries furantur, saltem dimidio; hi qui pluribus, duplo (30); adeoque hi qui pluribus pluries (conflatis, si quid opinor, utriusque excessibus) triplo (31). At vero omnes quoties (post impletam materiam gravem) deinceps iterum ad eamdem materiam gravem pervenerint, toties iterum graviter peccant (32).

260. Deinde furtum cessat omnino quoties dominus est invitus irrationabiliter. Est autem talis 1° quoties is qui rem aufert aut occulta compensatione sibi consulit, aut 2° extrema necessitate laborat. Occulta compensatio est, qua creditor ipse sibimet solvit, ut ita dixerim; seu clam detrahendo tantumdem debitori suo seu (si quod ipse ei vicissim debet) non reddendo. Licitam esse nemo dubitat, dummodo fiat salva justitia, et ex justa causa. *Salva justitia:* ex hoc capite necesse est ut creditum sit; utque certum. Ut sit: itaque compensatio pro ea re

segmina, quæ supersunt factis vestibus, si modica ea sint; immo nec modica, ubi hic mos inolevit, quippe domini hujus rei causa minorem mercedem præstant (Sanch., Consil. Lib. I, Cap. VII, D. 2, n. 4). Quæ autem quoad dominum de sarcitoribus, quoad sarcitores de corum famulis dicenda sunt (Lugo 16, 84 etc.).

28 Lugo 16, 50 *Communissima.* Itaque si fiat obiter, casu, aut caret letali (Lugo 51), aut longe graviori quantitate opus est, ut letale dici possit (V. Laym. I, 5. V. *Secundum*); veluti si pauper tempore messis congerat triticum, quo hieme alatur (Bonac., Tamb., Mazzo., Lugo l. c. 52, q. 3). Et ita intelligendus videtur S. Alph. III, 533: quippe Lugonis doctrinam profitetur.

29 S. Alph. H. A. X, 26. Tametsi ab initio constituerint furari aliquid grave (Less. II, 12, 46. Sanch. D. VII, 21, 10).

30 S. Alph. III, 530. Itaque si alias satis esset furari, v. c., quatuor libellas, ut furtum letale dici posset, illinc sex hinc octo opus foret.

31 V. Holzm. *De VII Præc.* n. 745.

32 Salm. 13, 5, 23. S. Alph. III, 538. Contra Molinam, qui eum *nunquam;* et Lugonem qui, e contrario, *semper* deinceps, peccare graviter putant.

quæ sub conditione debetur (33), vel quæ post sentent. judicis deberi incipit (34), ante illam impletam, vel ante hanc latam, furtum est. Nihilominus hæc posterior licita est adversus eum qui prohibet me judicem adire (35); vel qui mihi extorsit aliquid vi adhibita, si sponte nolit contractum rescindere (36). Ut sit certum (37), saltem moraliter (38), nam quamdiu certa non est debitoris obligatio nihil ab eo exigi potest, quamvis æque probabile sit (39), immo probabilius (40), eum debitorem esse. 2° Ut fiat postquam dies solutionis venerit (41); nisi forte is commode expectari non possit (42). Demum 3° et in re debitoris ejusdem generis (nam prout debitori aliud pro alio solvere, ita et creditori aliud pro alio extorquere, non licet); nisi forte in re ejusdem generis commode fieri non possit (43). Ex *justa causa;* justa causa est si debitor rem suam in jure vindicare aut nullatenus possit, aut non sine incommodo gravi: sed hoc est leve, quia justitia legalis tantum intervertitur (44). Amplius, quia occulta compensatio res est *hallucinationis plena,* regulariter nonnisi de judicio confessoris est facienda (45). Et hæc quoad debitorem: ad hæc fieri debet sine cujusquam injuria, vel damno injusto; adeoque non in re

33 Ex § 4 *De V. O.*

34 Ex Sanch. M. VI, 38, 32. Lugo 22, 296. S. Alph. III, 893. Utputa redintegratio damni dati sola culpa civili: vel rei datæ ab eo, cui jura concedunt restitutionem in integrum: (Sanch., Lugo et S. Alph. ll. cc.: v. c., minori).

35 Lugo 31, 71. V. Prol. § 206, 56.

36 S. Alph. III, 717.

37 Ex Innoc. XI, 37. *Omnes uno ore* (Salm. 13, 1, 318).

38 Less. 12, 58. Pal., Croix III, 1, 962. Vasq. *De restitut.* Cap. VI, § 3, dub. 5, n. 83.

39 Vasq. Croix III, I, 962. *Et* Salmat. testantur *nullum* se *Doctorem* invenisse, qui in *casu æqualis probabilitatis audeat* compensationem admittere, *præter unum* (Salm. 13, I, 318); forte Lugonem.

40 Sanch. M. VII, 3, 7. Excipiunt communiter 1° quando compensatur quod quis donavit immemor debiti, non donaturus si scisset; 2° infamia cum pecunia; 3° Legatum relictum in testamento minus solemni (V. S. Alph. I, 35 (Edit. 1762, 1763) III, 521, 544). Verum prior casus huc non pertinet; etenim non compensatio agitur, sed interpretativa solutio. Alter a multis exploditur quorum sententiam Lugo veriorem appellat XVI, 95. Postremus ab omnibus scientiæ nostræ et juris regulis remotissimus est (S. Alph. cit. n. 35 in fi.). Unus tamen relinquitur, in dubio compensationi locus, si quid opinor; si debitor meus prohibeat me judicio adversus se experiri; sed facienda erit arbitrio boni viri, et pro rata dubii.

41 Ex § 2 *De V. O. Plus enim solvit qui citius solvit* (§ 33 *De Action.*).

42 Lugo 16, 93.

43 Ex L. 3 § 1 *De Reb. cred.* Moli. D. 690. Lugo 16, 92.

44 D. Tho. 2, 2, 66, 5 ad 3. S. Alph. III, 521.

45 Ex Innoc. XI, 37. Croix III, II, 976. Nec cujusvis mediocriter docti (Card. et Viv. in cit. Prop. 37). Dixi *regulariter*, nam *satis probabile est,* proprio quoque judicio fieri posse, dummodo creditor sit *vir prudens, timoratus, et vere aptus ad recte judicandum; ac certus sit de justitia compensationis; remoto omni*

juri alterius obnoxia, v. c., a debitore pignori data, vel ei sub conditione relicta (46).

261. Deinde cessat furtum in necessitate extrema, vel prope extrema, seu gravissima. Scilicet omnia fiunt communia ea laboranti; nempe quasi *res nullius* (47). Verum hac necessitate is tantum premi intelligitur, qui non habet nec in re, nec in spe § 87, 2, nec alias sibi prospicere valet (48). Illud non interest unde orta ea sit: ab intrinseco ne (v. c. cum quis fame laborat, vel morbo letali), an ab extrinseco (utputa si occidendus, vel capiendus sit a latronibus). Itaque licet sibi, immo et aliis (§ 101, 6), consulere ex alienis, nempe ea auferendo (49), vel retinendo quod forte penes se extat, v. c., depositum, commodatum (50): immo et furto (quæ mihi verior sententia est) antea sublatum (51). Et quantumcumque sibi indiget, quæ multorum in his S. Alphonsi sententia est (52); plus non potest (53). Quid si dominus in

hallucinationis periculo (S. Alph. III, 524). At fieri posse *etsi aliter judicet Confessarius*, ceu putant Salm. XXIV, 137, hoc, si quid opinor, vix probabile est; nisi forte Confessarius erret evidentissime.

46 Ex § 1 *h. t.* § 4 *De V. O.* Nec in re debitori ab altero destinata, immo et missa, quamdiu ab eo acceptata non fuerit. Sed, ex diverso, fieri potest in re debitoris alteri destinata, vel missa, sed nondum ab hoc acceptata (Vasq. Cap. V, § 1. Dub. VIII, 45. Lugo 16, 110. Croix III, 1, 961, 964): verum, si in alia re fieri possit, salva caritate non licet. Quæsitum est, si debitor plures creditores habeat, et omnibus solvendo non sit, utrum pro rata fieri debeat (Lugo 16, 127)? an ex toto nihilominus fieri possit (Homob., Dian., Comit.)? Illud longe communius, hoc forte non improbabile (V. §§ 194, 195). Illud non est dubitandum, compensationem a creditore fieri posse etiam in re sibi commodata vel penes se deposita (Less. 12, 60. Lugo 16, 89); quod nonnulli perperam negant ex L. ult. C. *De Compensat.*, quæ ad aliam compensationem pertinet jure civili introductam.

47 D. Tho. 2, 2, 66, 7. *Quasi* etc. (Lugo 16, 143). Scilicet hæc creavit Deus omnibus hominibus alendis. Ex hoc igitur, et non ex obligatione quæ alios onerat subveniendi ei qui hac necessitate laborat (ceu nonnullis visum est), oritur hujusmodi jus; adeoque non in necessitate valde gravi, quæ hodie prope certa (Ex C. 9 *De Furt.* Salm. 13, 1, 37); nec in gravi tantum quæ certa prorsus (Ex Innoc. XI, 36. Sed Cf. Ball. ad. Gury. I, 616) sententia est.

48 Cf. Lugo. XVI, 139, 140, 162. Is igitur mutuum accipere debet.

49 D. Th. 2, 2, 66, 7. Adeoque etiam non petita (V. S. Alph. III, 520, q. 2).

50 Laym. Cap. 1, n. 7.

51 V. S. Alph. III, 520, q. IV. Et quidni? Numquid non possem restitutam iterum surripere? Quorsum igitur restitutio? (V. Prol. § 34, 10). Ajunt: quomodo extinguitur contracta ex furto restituendi obligatio (Less. II, 15, 7)? Eo plane modo, ac si res ablata casu interiisset æque apud dominum interitura

52 S. Alph. III, 520, q. 3. Quod alii negant, si hoc sit ingens aliquid, et extraordinarium (Conci., Croix III, 1, 953), et ipse S. Alph. n. 520 v. *certum*, admittit si is non in extrema sed *in gravissima et quasi extrema* necessitate versetur.

53 Salm. 21, 7, 35. Itaque si usu rei tantum opus habeat, v. c., equo (ut ab

eadem necessitate, vel necessitatis periculo sit constitutus ? Et nihil posse domino auferri inter omnes convenit. At si res penes te extat, quidam putant, potiorem te esse, nempe quia possides (54); quidam dominum (55). Neutrum forte : scilicet in hac necessitate fiunt communia superflua (vitæ) tantum (56) ; alias daretur bellum justum ex utraque parte. Itaque si tu prior in hanc necessitatem incidisti, ex quo incidisti res tua facta est ; sin posterior, aut simul, cum ea egeat dominus, communis fieri non potest. Quando autem in hoc discrimine rerum omnia fiunt *communia*, is qui eget, habet (verius) ad ea jus ex justitia (57), atque ideo haud necesse habet rem petere (58) ; nec cogi potest eam mutuam accipere (59) : et si prohibeatur, tollere eam potest vi (60). At vero quia in hoc casu sunt communia perinde quasi *res nullius*, occupatione fiunt ejus qui eget : nec antea desinunt esse cujus sunt (61). Quamobrem si dominus eam petenti negavit, vel abscondit, non justitia, sed caritas eum tenet : adeoque damni cum eo agi non poterit (62), nisi forte eam capere prohibuit vi.

262. Adhuc de peccato, nunc de obligatione restituendi. Itaque fur necesse habet restituere ; nempe sub gravi si 1° aut res gravis sit (etsi eam auferendo peccaverit leviter, forte putans levem esse) aut grave alteri 2° damnum, vel 3° mœrorem adferat. Plus 4° in furtis minutis *pluribus* factis, cum quis ea faciendo peccavit graviter, singulis quidem sub levi, sed omnibus sub gravi restituendum est (63). Sed si restitutio dominis sine infamia, vel certe sine graviori incommodo fieri non possit, pauperibus fieri debet (64), prout alias. Cessat obligatio restituendi si dominus remiserit ; aut fur putet probabiliter dominum remisisse, vel si peteret, remissurum (65). Demum si res ablata fuerit vi, satisfactione, quoque opus erit.

inimico insequente sese proripiat), debet, cum ea usus fuerit, suo domino restituere (S. Alph. III, 520, v. *Sic igitur*).

54 Cajet., Sot. IV, VII, 1. V. *Ad quartum*. Tolet., Bonac., Less. II, 16, 18.

55 Vasq. *De eleemos*. Cap. II, dub. 9. Lugo 21, 4, ibiq. Scot. et Palud.

56 Ex D. Tho. 2, 2, 66, 7. Nempe fiunt communia, ne ei qui nihil habet pereundum sit, ergo si ei qui in possessione ejus est pereundum esset, iniquum foret communia fieri.

57 Lugo 141, 159.

58 Lugo n. 140. V. S. Alph. III, 520.

59 Vasq. l. c., d. 4. Lugo 172. S. Alph. cit. d. 5. Adeoque, si postea ad pinguiorem fortunam devenerit, nihil restituit.

60 Less. II, 12, 59. Lugo n. 139. V. S. Alph. q. 6.

61 Lugo 16, 143.

62 S. Alph. III, 520, q. 6 *Communissima* (S. Alph. H. A. XI, 20).

63 S. Alph. III, 534. Ceterum, parte restituta, fur, si partem non gravem retinet, leviter peccat (S. Alph. H. A. X. 28, 29.

64 S. Alph. l. c.

65 Lugo XVI, 63, 77. Ex hoc capite excusatur filius familias, si aut Pater noverit furtum, aut ipse jam consumpserit

Art. 2. De violatione Secreti.

263. Secretum est, *res arcana* (1); plerumque vero ipsa rei arcanæ notitia secretum dicitur. Omnis autem secreti obligatio oritur vel ex ipsa rei natura, vel ex pacto. Ex ipsa rei natura si illud absque damno alterius revelari non potest (secretum naturale): ex pacto si vel tu rem, quam jam noveras, mihi non revelaturum promiseris (*secretum promissum*): vel ego eam tibi crediderim ea lege expressa, vel tacita, ne alteri proderes (*secretum commissum*); hoc postremum si quid ego tibi crediderim consilii, vel auxilii petendi causa *rigorosum* a TT. dici solet, quippe, post secretum sacramentale, est omnium arctissimum (2). Est autem secretum quædam quasi res ejus, qui rei arcanæ, seu jam factæ, seu faciendæ, auctor est (3): ideo non licet secreta explorare, ipso invito, eoque minus extorquere; nec prodere, nec, regulariter, eorum notitia uti. Et est grave ex genere suo (4).

264. Et primo explorare, vel extorquere: nam perinde est ac rem suam domino eripere; tametsi exploranti propositum sit, secretum non revelare (5). Nihilominus licet, quasi quodam defensionis jure, ea secreta explorare quæ tibi, vel alteri nocere possunt (6): adeoque et his licet qui aliis superesse debent (7). Et quia secreta plerumque epistolis continentur, grave est epistolas alterius vel resignatas, legere (8): eoque gravius eas resignare, præterquam ex præsumpta domini (9) voluntate (10); vel quodam quasi jure defensionis, si putes

res ablatas (S. Alph. III, 543, H. A. X, 32), quamvis in ludis consumpserit (Lugo n. 53): vel si pater rogatus facile condonaturus fuisset (Less. 12, 79). Excusatur autem, ut puto, semper, si Pater alios filios non habeat; secus non excusatur, si futuris coheredibus non mediocriter noceat. Ceterum si operas domi præstat Patri indebitas, compensatio ex his fiet pro rata (V. S. Alph. III, 544).

1 Ex L. 3 *De Probat.*

2 S. Alph. III, 970. Porro secretum promissum instar contractus gratuiti est; commissum instar onerosi, adeoque strictius obligat; et utrumque naturale quoque esse potest.

3 Lugo 14, 104. Et pertinet ad illud bonorum genus, quod quis amitteret violatione secreti, v. c., famam, libertatem, vitam, etc. (Lug. 143).

4 Salmat. 13, 4, 83.

5 Lugo 14, 144.

6 Lugo 103. Salmat. 85.

7 V. Pontas. V. *Secretum* Cas. IX in fi. Utputa Patri, Prelato, Magistro. Adeoque et calliditate et vi adhibita licet (V. Lugo 14, 101).

8 Moli. To. V, 36. Lugo 148, vel deperditas (Salmat. 13, 4, 86). Immo nec cartas quæ recondito loco servantur (Lugo 148. Salmat. 84). Nihilominus excusatur a peccato gravi qui putat levia eis contineri (Lugo ib.), nec dominum graviter laturum (S. Alph. V, 70).

9 Dominum accipimus quodammodo et eum, cujus interest epistolam non legi, vel

aliquid contra te eis contineri : dummodo 1° hoc vere probabile sit, et 2° sit grave, et 3° epistola ab eo missa fuerit a quo secretum licite extorqueri posset (11). Quæsitum est, an liceat quas is projecit, si prius ita minutatim disciderit ut non ita facile jungi ac legi queant literas, salva justitia, colligere quasi res derelictas, et compositis frustulis legere (12)? An non liceat, quia ideo sic eas discerpsit, ne legi possent (13)? Utrumque est probabile, sed hoc S. Alphonso probabilius (14).

265. Dein revelare. Et hoc quoque est grave in re gravi: nihilominus si illud revelaveris uni vel alteri viro taciturno (excepto eo cui, is cujus interest, maxime præ omnibus celari velit) a mortali excusaris ob quamdam quasi materiæ parvitatem (15). Sed neque hoc est perpetuum. Principio quisque tenetur regulariter manifestare, seu denunciando, ceteris paribus (V. § 96), seu testificando, ea, quæ vergunt in damnum alterius injustum et grave (16). Et de his quæ scit secreto naturali expeditum est: de his quæ secreto promisso, aut commisso nonnihil subobscurum. Principio utriusque obligatio oritur ex pacto ; ideo 1° ex *intentione* promittentis, et 2° ex *re promissa* metiri debet. Utraque igitur cessat, ex 1° quoties secretum servari non potest sine damno tuo gravi et injusto (17) ; quia non videris eatenus obligare te voluisse : adeoque nisi promiseris hoc magis pati, quam secretum revelare (18) ; vel nisi vi aut fraude secretum extorseris (19). Cessat

cujus gratia scripta illa fuit. (L. 14 § *Si Epistola. De furt.* L. 65 *De A. R. D.*). Sed si quis alteri epistolam misit, quæri potest cujus sit epistola ; utrum ejus qui misit, an ejus cui missa est. Et si per tabellarios privatos missa fuit, ejus est qui misit, quoad ei cui misit tradita fuerit (Cit. § *Si Epistola,* et L. 65) : sin per publicos veredarios, quidam putant statim atque huic tradita est, hujus fieri (Douverg. *Della Vendita* n. 61). Sed puto et hos quasi tabellarios esse, non eorum ad quos mittitur epistola (qui plerumque ignorant sibi eas mitti), sed eorum qui mittunt. Legibus autem eis vetitum est, traditas restituere propter periculum restitutionis ; quis enim scit, utrum repetat is qui scripsit, an alius ?

10 Ex S. Alph. III, 971, V. *Ex.*

11 Lugo 14, 103. S. Alph. 969. V, 70.

12 Laym., Lugo 150.

13 Croix III, II, 1236.

14 S. Alph. V, 70.

15 S. Alph. III, 971, pr.

16 D. Tho. 2, 2, 70, 1 ad 2.

17 Sot., Laym., Less., Lugo XIV, 115, 116. Quamvis alteri immineat periculum mortis : et licet secretum tibi commissum fuerit consilii, vel auxilii petendi causa ; alias vix invenies, et ne vix quidem, qui auxilium, vel consilium aliis dare velit in his anfractibus, quod publice perniciosum foret (S. Alph. III, 971. V. *An*).

18 Lugo 14, 115. Croix III, II, 1232. Quid si promiseris non revelare etiam cum vitæ jactura ? Quidam te adhuc teneri putant ; alii negant ; et utrumque est S. Alph. III, 971, v. *Hoc quoad,* satis probabile.

19 S. Alph. III, 969. Immo (perinde quasi res jam furto sublata in extrema necessitate), etsi extorseris, si in eo discrimine verseris, in quo potuisses illud sic extorquere (Less. II, XI, 55), modo re-

ex 2° quando promissio non revelandi, si ab initio intercessisset, fuisset illicita: quamobrem secretum *promissum* cessat quoties vel celari nequit sine damno alterius injusto et gravi (20); vel superior, aut magistratus interrogat pro jure et munere suo (21). *Commissum* ex hoc posteriori capite nunquam cessat, non eo quia fidem servare est de jure naturali, ceu Nostri putant (22); sed quia promissio nullum testem adimit interroganti; nam, si ille non promisisset secretum, is ab eo sciret nihil. Ex priori cessat semper quoties damnum ab eo immineat, cui secretum promisisti, quippe nefaria hujusmodi promissio fuisset (23): at cum damnum imminet ab alio, damnum cum damno pensandum erit. Itaque si commissum simpliciter fuit, cessat semper: sin consilii vel auxilii petendi causa, in damno privato non cessat, quia publice perniciosum est prodere secreta hujusmodi (24); in damno reipublicæ, idest Religionis, vel civitatis, cessat, quia salus reipublicæ suprema lex est (25). Quin cessat quoties agitur damnum spirituale ejus qui secretum credidit, quippe heic quoque fuisset illicita secreti promissio (26).

266. Postremo videamus, an ei qui scit quoquomodo secretum, fas sit uti ejus notitia. Porro licet secretum sit quasi res aliena (§ 270, 3), nihilominus ex quo illud rescivi, notitia rei occultæ, quasi quædam veritas, quæ ad intellectum pertinet, fit aliquid meum; quocirca non prohibeor ea uti sine damno alterius injusto. Itaque si hujusmodi secretum est aliquid facti (utputa quo loco thesaurus lateat) licite eo

velatio in idem discrimen (prout furtum in eamdem necessitatem), proximum non conjiciat (Lugo et S. Alph. ll. cc.).

20 S. Alph. III, 971; IV. Scilicet damnum innocentis prævalere debet damno ejus, cujus secretum interest.

21 D. Tho. 2, 2, 70, 1 ad 2.

22 Salmat. 13, 4, 78. S. Alph. IV, 268. Sed, adsit reverentia vero, nonne jure quoque naturali præcipimur ei respondere? Alias nec in *promisso* respondere licebit, nam et hoc ex jure naturali obligat; et *commissum* nunquam omnino revelare licitum erit; quæ ipsi negant.

23 Lugo 14, 142. Sibi imputet.

24 V. Lugo 14, 141. Laym. cit. C. V, n. 2. S. Alph. IV, 49, 248, 268. Puta si Sacerdos, consilii a te petendi causa, tibi revelaverit, se pœnitentem sollicitasse (S. Alph. VI, 698). Scilicet in rebus miseris consilium quoque, vel auxilium eripere, dirum, et publice exitiosum, foret. Heinc docent, homine occiso, si homicida lateat, et alius pro eo sit plectendus, non oportere illum prodere, ut is liberetur. Et jure quoque civili vetitum est magistratibus de his interrogare, quæ alicui credita sunt ratione muneris quo quis defungitur, utputa medici, advocati, parochi (etiamsi res non cadat sub sigillo sacramentali), et in eos qui hæc produnt animadvertunt; paucis speciebus exceptis.

25 D. Tho. 2, 2, 70, 1 ad 2. Utputa si hæreses, conjurationes, grassationes coercendæ sint.

26 S. Alph. III, 971, IV. Utputa si velit eam ducere, quam tibi revelavit filiam (spuriam) suam esse (Laym. V, 2).

utor, quoties, post quæsitam hujus rei notitiam, id facio, quod ante facere jure meo potuissem: neque enim, propter notitiam quæsitam jus meum amitto (27). Sin est inventum aliquod scientiæ, vel artis, quia quidquid invenimus cum studio et labore est aliquid nostrum, eo me uti altero invito, instar furti esse puto (28).

Art. 3. De Detractione.

267. Existimatio bonum est in opinione cum primis hominum positum, ideo eam sibi adserit jure suo et qui nihil deliquit, quasi rem sibi debitam; et is cujus delictum latet, quasi rem a se pacifice possessam (1). Læditur cum adimitur: adimitur autem verbis penes alios, cogitationibus penes semet. Et primum verbis: hæc *detractio*. Definitur *denigratio alienæ famæ per occulta verba* (2). Detractio adimit famam, ideo est instar furti. Ejus autem materia sunt, stricta significatione, ea sola quæ pariunt infamiam (quæ famam consumit); nempe crimina, vel revelata, vel impacta: non item quæ sine crimine probra vulgo existimantur; nempe officia vilioria (ut puta si quis virum gravem lanionem fuisse revelet), et defectus naturales corporis, status, animi (veluti si quis aliquem herniosum esse dicat, spurium, nullius ingenii). Nihilominus culpa non aberit si damno alterius, aut justo mœrere non vacant (3); et quoad animi defectus qui ad voluntatem pertinent, vix aberit detractio ipsa; nam aut vitia sunt, aut his proxima. Detractionis autem subjectum hi soli, hique omnes sunt qui sunt existimationis capaces: idest personæ seu physicæ, seu morales. Et physicæ omnes prorsus; etiam famosi ex alio crimine, licet ejusdem speciei (4); peregrini, et prorsus ignoti (5): denique mortui (6). Mo-

27 V. Less. II, 12, 131. Quid si secretum extorseris non sine alterius injuria, puta si resignatis (non tamen retardatis) literis a Sejo ad Cajum missis, didiceris vacare beneficium aliquod, vel officium; et illud maturius petas, et obtineas? Lugo 18, 4, existimat restitutioni locum fore: Less. contra (l. c.). Et mihi verius: scilicet notitia quidem ex injuria est, sed numquid propter injuriam hujus modi amitto jus petendi beneficium, vel officium?

28 Contra Less. cit. n. 131.

1 Salm. 13, 4, 66. Lugo 14, 36.

2 D. Tho. 2, 2, 73. I. *Occulta;* nempe quoad eum cui detrahitur, nam ipso præsente *contumelia* foret (Ib. ad 1).

3 V. Salm. 13, 4, 42. *Omnia hæc maxime pendent a circumstantiis* (S. Alphons. III, 967).

4 Salm. 13, 4, 52. Scilicet fama non est aliquid indivisibile. *Licet* etc., v. c., aliud adulterium, aliud furtum. Nihilominus crimen prodere quod jam proditis cohærere solet, aut detractio non est, aut est levis; utputa si de publico hæretico, vel ebrioso dixeris, illum fregisse SS. imagines, hunc sæpe jurgari cum uxore et liberis (S. Alph. III, 976).

5 Ex Lugo: 14, 78. Contra Croix III; II, 1206.

6 Moli. Tr. IV, 28. Lugo 14, 44. Primo quia nemo omnis moritur; deinde quia

rales, quæ habent corpus Collegii: velut Cœnobium, Oppidum, urbes: nihilominus si quis his detrahat quoad ea quæ non sunt penes eos infrequentia, aut omni, aut certe gravi culpa vacat (7). Porro detractio quæ fit crimine aliquo prodito, *detractionis* nomen retinet; quæ impacto, *calumniæ* nomen subit.

268. Detractio igitur est; *occulti criminis injusta revelatio.* Detractio in revelatione criminis tota consistit, sed necesse est, ut illud sit occultum, hæc injusta (8). *Ex primo* igitur detractio ne intelligi quidem potest penes eum, quem crimen non latet: nec in crimine publico vel evulgato, sive juste sive injuste in eo loco ubi crimen publicum est, penes eos quos latet (9): immo et in alio loco quo brevi notitia ejus perventura est (10). Qui autem prodit illud eo loci ubi nec scitur, nec facile sciri poterat, vel obliteratum refricat, caritatem lædit (11). Sed an et justitiam lædat? Minime, si reus condemnatus fuit per sententiam judicis, quippe hæc jus ad famam adimit, adeoque in perpetuum, et ubique locorum (12). Sin autem innotuerat quo alio modo, quidam affirmant, quia infamia quæ facto aliquid innotescit facto ipso finitur; alii negant, quia infamia, undecunque orta fuerit, existimationem consumit: et est probabile (13). *Ex altero* autem cessat peccatum detractionis quoties crimen proditur ex justa causa: idest 1° ad vitandum damnum injustum et grave, sive publicum, sive tuum, sive alterius; licet minus grave eo, quod imminet diffamato (14). Nempe quodam quasi defensionis jure; ac proinde quoties, et quatenus

hoc plerumque et ad viventium existimationem pertinet.

7 Azor. P. 3, Lib. 13, Cap. VII, q. 6. Ut puta si dicat, in tali Oppido plurimos, in eo Instituto aliquot, in eo Cœnobio, unum vel alterum (nisi vix sex constet, aut septem) malos esse. Secus si quid gravius nominatim dixerit; v. c. in *illo* plures esse adulteros, incantatores, veneficos; in *isto* quosdam, in *hoc* nonneminem, qui nullum festum, vel esurialem diem agit (S. Alph. III, 978).

8 D. Tho. 2, 2, 73, 2. Qui præterea et illud requirere videtur, ut *quis ad hoc de aliquo obloquatur, ut famam ejus denigret, quia peccata verborum maxime sunt ex intentione dicentis dijudicanda:* quod et S. Alph. probat III, 968. Sed mihi perdifficile est (V. Prol. 145, 16).

9 Lugo 14, 81. Salm. 13, 4. 54. Seu cives, seu peregrinos; nam eo loco famam amisit.

10 S. Alph. III, V, 974.

11 Salm. n. 60. S. Alph. 974. Et qui obliteratum refricat gravi non caret; utrum et is qui occultum prodit, non satis convenit (V. Salm. et S. Alph. ll. cc.).

12 Salmat. n. 57. Lugo XIV, 72, 82. Verum hoc non obtinet in sententiis occultis; ut ecce in sententiis S. U. I.; et in iis quæ penes Ordines Regulares proferri solent; vel si crimen apud eos tantum qui velut de familia sunt (ut puta in aliquo Cœnobio, aut Collegio) innotuerit (Lugo XIV, 73, 83. Salm. 13, 4, 58).

13 V. D. Tho. 2, 2, 73, 2. S. Alph. III, 974.

14 Lugo 14, 110. Salm. 13, 4, 64. *Injustum,* nam justum sibi imputet (L. 104

necessitas exigit (15). 2° Ad vitandum damnum spirituale ipsius delinquentis (16). Demum 3° si quis consilii petendi, immo doloris leniendi causa, occultum alterius crimen prodat uni vel alteri viro probo ac taciturno, aut omni culpa vacat, aut certe letali (17): dum ne ei prodat, quem reus maxime et præ omnibus latere desiderat (18).

269. Calumnia est *Mendax infamatio* (19). Calumnia mendacium continet; ideo nunquam licita est; nec ad injuriam propulsandam (20); v. c., ad elidendam detrahentis auctoritatem magnam tibi noxiam (21); vel ut honorem defendas (22); nihilominus qui, alio sibi vere sed injuste detrahente, negat se reum esse, non lædit justitiam quoad detractorem; etenim aut nullatenus ei calumniatur, aut præter intentionem. per accidens (23). Et grave est calumniam evulgare ubi nondum innotuit, vel refricare obliteratam; immo propagare vel eo loci ubi flagrat (24).

270. Detrahitur autem vel directe, vel indirecte. Directe detrahit qui vel 1° falsa insimulat, vel occulta prodit: 2° qui insimulata, prodita, amplificat; quique 3° ea quæ bona sunt interpretatur prava intentione fieri. Indirecte qui bonas virtutes 1° *negat,* aut 2° *minuit,* 3° *reticet* (quoties reticendo eas inficiari videtur) 4° *laudatve remisse* (25). Immo et is qui audita refert aliis, si intelligit, hos fidem narratis probabiliter habituros (26). Et si animadvertit eos *merito* credituros, (sive, propter dubiam famam ejus de quo obtrectatur, sive propter auctoritatem ipsius referentis, vel ejus a quo is accepit) contra justitiam (27):

De R. J.); et *grave*, idest quod caritas non cogit pati (Lugo 14, 112). Itaque licet, v. c., reum prodere ad liberandum innocentem; monere proximum, furem, vel corruptam esse eam quam sibi famulam petit, aut sponsam (Lugo 63).

15 Lugo 14, 108. Salm. 13, 4, 64. Proinde 1° si damnum alias caveri non potest, et 2° ei solum cujus est damnum cavere, nec 3° plus quam opus est ad damnum cavendum. Itaque, v. c., Sejo apud herum furti accusato, quod Cajus admisit, non licet ex 1° Cajum prodere si docere possis, Sejum, cum furtum factum fuit, abfuisse; nec ex 2° Cajum (si necesse est) alii, quam hero, prodere; nec ex 3° alia furta ejus revelare.

16 S. Alph. III, 968.

17 S. Alph. VI, 490. V. *Dixi VIII.*

18 Gobat *De Pœnit.* 475. Sporer *De Pœnit.* 470.

19 Ex L. 1, § 1 *Ad S. C. Turpil.*

20 D. Tho. 2, 2, 69, 2.

21 Innoc. XI, 43.

22 Innoc. XI, 44. Et grave est (V. Salm. 13, 4, 18); sed qua ratione non satis convenit (V. S. Alph. IV, 277).

23 Sot. IV, 6, 3. V. *Sequitur.... Tertius modus.*

24 Laym. Cap. III, 8. Lugo 14, 98.

25 Ex D. Tho. 2, 2, 73, 1 ad 3. Lugo 24, 35. Salm. 13, 4, 34.

26 Sot. l. c. V. *Quartus modus.*

27 Lugo XIV, 56, 57. S. Alph. III, 978. Et si gravissimum aliquid referat; v. c., quod vir Religiosus sodomiam, vel proditionem tentavit, sufficit si hæc non leve dubium, aut suspicionem gignere valeant

sin magis ex propria *levitate*, aut *malitia*, contra caritatem graviter peccat (28).

271. Detractio in materia gravi letale peccatum est; levius homicidio, gravius furto. Materia autem gravis intelligitur quæ *ejus cui detrahitur* existimationem graviter onerat: quod proinde varie ex personis, plus quam ex crimine impacto, vel revelato, metiri convenit (29). Nihilominus famæ jactura semper modica existimatur, si cui detrahas penes unum tantum, vel alterum virum probum ac taciturnum (30); vel crimen prodas quod brevi, vel eo loci quo brevi proditurum erit (31). Ad hæc qui scit sibi non credi (ut his qui facta, infecta referunt) facile a peccato injustitiæ *effectivo* excusatur; uti plerumque mulierculæ conviciis se mutuo onerantes, cum jurgia miscent (32).

272. Nec is solum peccat qui detrahit, sed et is qui in causa est, ut alius detrahat (utputa si eum excitet, interroget, vel foveat quoquo modo e. gr. vultu, risu, cyatis), et quasi *palpo* tenebitur (33). Quid si audit tantum? Et siquidem *lubens*, peccat contra caritatem, et quoad eum cui detrahitur, quia infamiam ejus non prohibet, et quoad detrahentem, quippe cui occasionem præstat peccatum exterius consumandi (34). Contra sin *tristis* meretur magis quia *tristitia vultus corripit linguam detrahentem* (35). Sin demum nec lubens, nec tristis, caritatem lædit proculdubio quia præbet alteri occasionem detrahendi (36); sed utrum graviter, an leviter non satis convenit. Sed

(Lugo n. 57). Quod plerumque verendum est; nam uti nequissimum, ita verissimum est illud. *Calumniare, semper aliquid remanet.*

28 Lugo et S. Alph. ll. cc.

29 Croix III, II, 1090. Neque enim est grave dicere, agricolam inebriari, militem concubinam fovere; at letale est de viro gravi dicere, mendaciis, etsi non letalibus, assuetum esse (S. Alph. III, 976).

30 D. Tho. Quodl. 2, Art. 3 ad 3. S. Alph. III, 973. Excepto eo quem reus maxime latere vult (§ 296).

31 Moli. V, 33. Verum si hoc ei cui detrahitur graviter nocere possit, letali non caret; nempe contra justitiam, si nondum alicubi (Lugo 14, 90), contra caritatem si jam alibi (Less. II, XI, 81) evulgatum sit.

32 S. Alph. V, 48. Plus, detractio interdum a letali excusatur propter lubricum linguæ (Laym. III, 3): *inquietum malum, quam nullus hominum domare potest* (Jacob. 3, 7).

33 Lugo 14, 123.

34 D. Tho. 2, 2, 73, 4. *Infamia*, nam si qua alia re non noxia ei delectetur, ut puta facundia detrahentis, rei novitate, (Less. II, XI, 20); immo detractione ipsa ex sola curiositate, vel otiositate, vel levitate animi (Tolet. V, 61), leviter peccat (V. S. Alph. III, 979).

35 Prov. 25, 23.

36 Non item contra justitiam; licet sit superior, sive ejus, cui detrahitur, quippe cujus fama ei credita non est; Sot. V, X, 4. S. Alph. III, 981: sive detrahentis, quia volenti non fit injuria. Sed nonne, ait Lessius, Magistratus officium est, existimationem quoque nostram tueri? Ita porro, verum servato ordine juris; adeoque, regulariter, ad instantiam partis.

quia caritas 1° non cogitat malum : nec 2° obligat, cum incommodo gravi ; nec 3° frustra, eoque minus contra seipsum, obligat, aut ab omni, aut certe a letali culpa is excusatur (ex 1°) si nesciat utrum sint occulta quæ detrahit (37) ; vel (ex 2°) si timeat obtrectatoris offensam (38), aut verecundia, vel pusillanimitate prohibeatur ei obloqui (39); (vel ex 3°) si vereatur, ne is nihilominus detrahere pergat; aut (si destiterit) ne auditores gravius aliquid suspicentur (40).

273. Detractionis et calumniæ objectum materiale unum quidem atque idem est, ideo una est species utriusque (41). Quæstionis est, utrum, ex rebus quæ quis obtrectatur, utraque mutet speciem, atque ideo, si in pluribus detrahit, utrum et numerum augeat ; veluti si dicat Osium furem, vel perjurum, vel mœchum ; aut furem perjurum mœchum. Quidam negant quia idem in his omnibus læditur, *existimatio,* prout in furto et rapina (42) : alii affirmant, quia idem moraliter non est quod est specie diversum (43) : sententia utraque gravis. At quod nonnulli putant, peccata multiplicari ex audientium numero, a nihil est, una enim unius existimatio læditur unico actu (44).

274. Deinde internis actibus proximo detrahit et is qui de eo temere cogitat malum : seu *judicet* illum fecisse aliquid turpe, seu id *suspicetur,* seu tantum *dubitet* (45). Temere idest sine indiciis, et ratione sufficienti (46). Quod varie ex ipsa cogitatione æstimatur. Cum enim judicium sit injuriosius suspicione, hæc dubio, judicium erit mortale peccatum, si malum quod alterum fecisse putas sit grave,

37 Lugo 14, 128.

38 Less. II, XI, 25. Lugo l. c. Et sufficit si detractor indigne ferat corripientem.

39 D. Tho. 2, 2, 73, 4. V. c. ob auctoritatem detrahentis (S. Alph. III, 980).

40 Salm. 13, 4, 73.

41 Moli. V, 268. Lugo 14, 36. Dices : furti et rapinæ idem objectum est cur non et eadem species ? Nempe, quia injuria quam rapina adjicit furto et levis et gravis esse potest : at mendacium, quod calumnia detractioni adjicit, semper leve peccatum est (Lugo ib.).

42 Moli. Tr. IV, 19, 3. Cajet. 2, 2, 72, 2. Lugo *De Pœnit.* 16, 265.

43 Diana Tho. 1, Res. 28. Azor. P. 1, Lib. IV, Cap. IV, 5. Collet. P. 1, Cap. 3, §2. V. S. Alph. V, 48. Nos quod minimum est sequi oportet. Nec ipsi Confessario expedit, regulariter ulterius inquirere ne forte nasuto occurrat is de quo pœnitens obtrectavit ; quæ nova detractio foret.

44 S. Alph. V, 49. Quæsitum quoque est, an mutent speciem ex persona cui detrahitur : affirmat Bonac., si detractor aliam quoque virtutem lædat, v. c., religionem, pietatem ; ut ecce si detrahat sacerdoti, vel patri : negat Azor., quia hominis fama non distinguitur in species (Azor. P. III, Lib. XIII, Cap. 5) : quod verius puto.

45 V. Lugo XIV, Sect. II. Salm. XIII, IV, P. VIII. Quidam putant, suspicionem et dubium numquam esse letalia, sed minus recte (S. Alph. III, 964).

46 S. Alph. III, 962.

indicia vero non gravia; suspicio, si malum sit ex gravioribus, indicia autem levia; dubium, si malum sit gravissimum, contra indicia levissima (47). Ceterum quia cogitationes hujusmodi plerumque subrepunt menti quasi sponte sua, a letali excusatur quisquis plena deliberatione duo hæc non animadvertit, nempe et *ea quæ* judicat, suspicatur, dubitat, esse gravia, aut graviora, aut gravissima; et *indicia* quibus nititur esse non gravia leviora, levissima (48). Amplius; dubium heic accipimus positivum, non negativum, ideo ab his cavere, quos ignoramus cujus fidei, vel morum sint, prudentis hominis est.

275. Qui alteri detrahendo justitiam lædit, et is qui calumniatur, restituere debent famam, quam exinde alter amisit. *Exinde;* idest si audientes merito crediderint detrahenti; non item (si forte ille minus verosimilia venditarit) si sua levitate crediderint (49). Hæc restitutio potest fieri directe, retractatis quæ dixeras; et indirecte laudando, honorando, etc. eum quem læseras. Facienda est autem directe, quoties aliter fieri non potest: nempe, si falsa dixisti, apertis verbis (50); sin vera, saltem verbis ambiguis (51). Et si non potest fieri directe, vel non expedit, indirecte, nacta opportunitate, fieri debet (52). Quid si tu coram, v. c., tres vel quatuor, detraxeris, prævidens hos subinde coram alios detracturos, et revera detraxerint coram aliis, utrum tenearis, nedum penes *illos,* sed et penes *hos* dicta retractare? Plures affirmant, quia totum damnum ex injuria tua est (53); alii negant, quia *illi* tenentur (54): et est probabile vel ipsis contrariæ sententiæ patronis. Et quidni probabilius? Nam occasionem magis quam causam uberioris detractionis dedisse videris. Sane si hi tibi, minus probabilia referenti, fidem præstiterint nequitia sua, non teneris tu famam penes ipsos, adeoque nec penes alios (si ipsi evulgaverint) restituere: numquid si probabilia evulgant, non nequitia sua faciunt? Plus; quid si alicui jusseris prodere crimen aliquod proximi tui Sejo, Cajo, ac Osio; et ille præterea Audisio et Sempronio prodiderit (V. § 215, 12)?

47 Moli. Tr. III, D. 15. Laym. II, 2. Lugo XIV, 19. Salm. 13, 4, 103.

48 Laym. II, 3. Salm. n. 28.

49 V. Less., Molin., Laym. III, 7. S. Alphons. III, 978. Non enim detractor, calumniator, videretur efficax damni causa.

50 Bonac. D. II, Q. IV, P. 15, n. 4. Croix III, 2, 1248.

51 Salm. XIII, IV, 130 etc.

52 S. Alph. l. c.

53 Less. II, XI, 111. Croix III, 2, 1242. Lugo 15, 55; cui hæc ratio *validissima* visa est: Salmat. 13, 4, 122 et S. Alph. III, 991; qui id explicant exemplo ejus, qui segeti vicini ignem admovit, qui finitimis dominis quoque tenetur.

54 V. S. Alph. cit. n. 991.

276. Cessat autem hæc restitutio 1° ex parte obtrectatoris, si fieri non potest absque ejus infamia longe graviori (55): aut gravi damno superioris ordinis (56): vel gravissimo ordinis inferioris (57). 2° Ex parte læsi si is (non si heredes) sponte remiserit (58); si crimen aliter evulgatum sit (59); aut læsus suam famam alia via recuperavit (60); demum si infamia oblivione deleta fuerit, aut probabiliter deleta esse creditur (61). 3° Quadam quasi compensatione *juris* exigendæ restitutionis ; si duo sibi mutuo detraxerint, nec alter paratus sit alterum purgare (62), sed ad æqualitatem tantum (63). At profecto si quis mihi detraxit, vel calumniatus est, materialiter tantum, ratus ea quæ dicebat nota et vera esse ; vel me Sejum esse, cum fuerim Cajus ; vel si, cum ipse Cajo revera detraheret, auditores non sine ejus culpa, falso putaverint ipsum Sejo detrahere (64) restitutio non cessat, si fieri possit absque incommodo gravi (§ 211, 34).

277. Præterea si ex infamia abs te mihi parta damnum aliquod mihi contigerit, hoc quoque sarciendum est, si fuerit a te prævisum, arbitrio boni viri (65). Nec pars tantum, ceu visum Soto, existimanti utrumque (crimen et detractionem) esse causam damni ; sed totum

55 Croix III, II, 1248. Ut ecce si detractor, calumniator sit vir illustris, v. c., Prælatus, Episcopus ; alter autem homo ignobilis, subditus etc. (Salm. n. 136. S. Alph. 1002). Sed hoc de restitutione directa accipiendum est.

56 Bonac. P. Ult. n. 11. Utputa si non possit dicta retractare sine periculo carceris , aut vitæ. Nisi forte alter , propter diffamationem hujusmodi, in eodem periculo sit constitutus (S. Alph. III, 1002).

57 Croix III, II, 1251. Eo scilicet, quod pluris æstimatur, quam famæ detrimentum (S. Alph. l. c.).

58 Laym. VII, 5. Lugo 15, 38. Expresse, vel tacite (S. Alph. III, 1003); dum ne ipsius infamia ad aliorum quoque infamiam spectet. *Non si heredes* (Lugo 15, 9. Croix II, III, 1250), scilicet nemo non sentit obligationem restitutionis non finiri morte ejus cujus fama onerata fuit : *non omnis moriar* (Salm. 127, Croi. III, II, 1256).

59 Lugo 15, 37. Salm. 13, 4, 131.

60 Lugo 15, 35. Less. II, XI, 37. S. Alph. III, 997.

61 Laym. VII, 5. Salm. 13, 4, 138. Primo, quia periculum est, ne suscitetur infamia obliterata ; deinde quia, in dubio de (præsenti) alterius damno, non tenetur detractor certum (suæ existimationis) damnum pati (S. Alph. III, 998).

62 Molin. Tr. IV, 49. Less. 11, D. 25. Laym. VII, 5. *Paria delicta mutua compensatione dissolvuntur* (L. 40 *Sol. Matr.*). Dixi *juris* etc. ne quis putet licitum esse, compensationis causa, detractori detrahere (Lugo XV, 44).

63 V. Salm. 13, 4, 143 etc. S. Alph. III, 999.

64 Molin. Tr. IV, 40. Laym. VII, 1. Lugo 15, 6. Salmat. XXIII, IV, 120, 121. S. Alph. III, 994. Addunt Less. II, XI, 119 et Croix III, II, 1245, in hoc posteriori casu ; *et tu animadverteris auditores errare.* Sed si ego id animadverto, nec auditores de errore suo certiores facio, non deest injuria formalis in Sejum.

65 Moli. IV, 40. S. Alph. III, 996.

prorsus, quia crimen quod latet pro infecto est (66). Verum si mihi detraxeris injuste quidem, sed absque gravi culpa theologica, ea tantum damna sarcire debes quæ mihi contingunt postquam poteras famam restituere (67), absque incommodo gravi (68).

CAPUT II.

DE INJURIIS QUIBUS LÆDITUR DIGNITAS.

Art. 1. De Contumelia.

278. Dignitas hominis est, quod ad imaginem Dei conditus sit: sed multa præterea sunt quibus homines alii aliis præstant, et in primis virtutes, et auctoritas, quæ ex Deo est, et qua quis Dei quasi personam gerit(1). His *honor* debetur: honor est; *nostræ æstimationis erga alterius excellentiam significatio* (2). Distat ab existimatione, seu fama, quia hæc omnibus competit, honor his qui alios antecellunt: illa nostrum aliquid est, hæc est aliquid debitum nobis; proinde qui existimatione m lædit est instar furis, qui *auferl;* qui honorem instar debitoris est, qui *non solvit* (3). Honor regulariter præsentibus redditur (4). Læditur contumeliis.

279. Contumelia est: *Animi nostri contemptus adversus aliquem significatio* (5). Ideo signis constat; idest verbis, nutibus, scriptis (6): quod autem scriptis, proprio nomine, dicitur *libellus famosus* (7): ac præterea quibusvis actionibus, vel omissionibus, quæ significandi vim habent. Verum ut signa contumeliam contineant necesse est, ut

66 Less. II, 101. S. Alph. 994.

67 Lugo 15, 5. Croix 1244.

68 Molin. 40. Less. II, XI, 117. Laym. VII, 1. Croix III, II, 1243.

1 D. Tho. 2, 2, 63, 3. His autem qui Dei velut personam gerunt, (ceu Prælati, parentes) major honor, et quidam quasi cultus debetur; qui in illis *observantiæ*, in his *pietatis* nomen subit (V. D. Tho. 2, 2, 102, aa. 1, 2).

2 Less. II, XI, 2.

3 Lugo 14, 7.

4 V. Lugo 14, 8. *Regulariter;* nam interdum absenti quoque honor deferri potest; veluti statua posita (L. 15 *De Injur.*).

5 L. 1 *De Injur.*

6 Sot. IX, V, I. Lugo 14, 193. *Actionibus.* Utputa si eum in theatro, foro, etc., sedere non patitur, si alicui temere irascitur (Matth. 5, 22), si coram eo vociferaverit (L. 15 *De Injur.*). *Omissionibus:* nempe quoties aliquid omittitur non sine contemptu; veluti si interrogatus a Prælato, vel a judice, non respondet (L. 10 *De Interrog.*), si adstanti non assurgit (Salm. 13, 4, 109), etc.

7 S. Alph. III, 995. Verum libellus famosus non intelligitur, si infamia jam innotuerit (Salm. 13, 4, 39).

et contemnendi animo sint expressa (8), et coram eo qui contemnitur; quia, uti honor, ita (per contrarium) contumelia regulariter in absentem non cadit (9). Est autem contumelia mortale peccatum ex genere suo (10). Verum, cum idem sit cujusvis contumeliæ objectum materiale, *honor*, omnes contumeliæ sunt ejusdem speciei infimæ (11): excepta ea quæ irrogatur parentibus, quippe etiam pietatem lædit.

280. Genus contumeliæ est alicui vitia, vel defectus objicere seu animi, seu status, seu corporis. Quod cum fit injuriæ causa, *convicium* (12), cum joci gratia, *irrisio*, vel *subsannatio* dici solet (13). Irrisio igitur, et subsannatio per se levia sunt, sed possunt fieri letalia si is qui ludificatur sit vir gravis, et aliquid ei objiciatur, quo gravi pudore suffunditur (14). In contumeliam recidunt *maledicta* quæ quis in præsentem evomit (15), sed ex hoc capite regulariter levia sunt (16).

281. Contumelia solam satisfactionem exigit, quæ præstanda est prout in quavis injuria. Ea tantum quæ publice fit, ut puta libellis famosis, publice præstanda est: nam satisfactio quædam quasi restitutio est, quæ ad æqualitatem est facienda (17).

Art. 2. De stupro.

282. Mulierem inire solutam, sed honestam heic (V. § 74, 53) *stuprum;* nuptam inire *adulterium* est. In stupro duo inspicienda sunt injuria, et damnum. Injuria si mulier stuprum passa fuerit invita: invitam autem accipere debemus, 1° quæ aut vi superata fuit, aut com-

8 D. Tho. 2, 2, 72, 2. Ideo si quid dictum sit joci, vel correctionis gratia, contumelia cessat: dummodo nec jocus petulans sit (§ 97), nec jocos alter graviter ferat, forte animo exiguo et pusillo (§ 97, 24): et correctio moderate fiat (L. 5 § ult. *Ad L. Aquil.*); et ab eo fiat qui corrigendi jus, vel officium habet (V. Galat. 3, 1).

9 Laym. *h. t.* Cap. VI, I. *Regulariter*, nam uti interdum honor (n. 4), ita et contumelia absenti fieri potest. Et fieri intelligitur si vel atrox injuria sit, ut puta editis famosis libellis: vel coram pluribus facta (Lugo 14, 8).

10 Matth. 5, 22. D. Tho. 2, 2, 72, 1 ad 3.

11 Lugo 14, 190. Salm. 13, 4, 12.

12 D. Tho. *Defectus*, nam crimina objicere et detractio et contumelia est (Moli. Tr. IV, 19, 4).

13 D. Tho. 2, 2, 75, 2. Irrisio fit ore et cachinnis; subsannatio naso rugato (D. Tho. A. 1), vel motibus corporis et membrorum (Lugo 14, 193).

14 Sot. V, XI, 2. Concl. 2. Utputa si viro religioso et honestissimo dicas in facie, ipsum cum puella loquutum fuisse, solum cum sola.

15 Salm. 13, 4, 26.

16 Salm. n. 27. *Ex hoc capite*, nam per se sunt letalia (§ 91, 5), exceptis his quæ quis in mortuos vel creaturas profert; illa enim levia sunt (§ 61, 11), hæc *otiosa et vana* (D. Tho. 2, 2, 76, 2).

17 Salm. 13, 4, 38.

pulsa metu gravi et injusto (1), etsi tantum reverentiali (2); et 2° quæ non consentit, nempe si quis cognoverit dormientem, vel ebriam, vel amentem; immo, ex Nostris, 3° et quæ consentit, si eam stuprator osculis, amplexibus, tactibus in proximum labendi periculum traxerit (3). *Damnum* reparandum non est amissus virginitatis flos, sed si mulier exinde nuptias nullas, aut deteriores inveniat. Uti igitur mulier damnum passa videatur necesse est, ut quando stuprum subiit in eà conditione fuerit, ut nubere posset. Injuria satisfactionem, damnum restitutionem exigit. Satisfactio debetur tum mulieri, tum regulariter, ejus parentibus (4): et de hac expedita res est. Restitutionis obligatio oritur ex revelatione stupri (5). Quamdiu igitur hoc latet cessat restitutio. Quamobrem si innotuerit, refert, utrum culpa mulieris, an viri, an neutrius. Si mulieris, sibi imputet, licet vi superata fuerit (8); nisi illud prodiderit injuriæ persequendæ causa: sin viri, is damnum sarciet; licet mulier copiam sui fecerit (7), et jam antea corrupta fuerit (8): si neutrius, cum commiscuit rem sui periculi fecit *vir,* si oppressit invitam; si copiam sui fecit, *mulier* (9): atque ideo in priori casu restitutio competit, in posteriori cessat. Restitutio autem hæc est, ut vir mulierem aut ducat, aut dotet (10); idest eatenus dotem præstet quatènus mulier æque bene nubere possit (11). Electio autem mulieris est: nam cogi non potest, nec viro nubere, ne coactioni (12), aut revelationi, nova addatur injuria; nec dotem accipere, quippe qua damnum illatum, maxime si non consensit, ad æqualitatem reparari non potest (13). Nihilominus,

1 Laym. *De Just.* Tr. III, Par. III, Cap. XIII, 3. Lugo 12, 5.

2 Salm. 13, 3, 14. Ut ecce si eam sollicitavit dominus, tutor, ludimagister, commentariensis etc. (V. Lugo 14. Salm. 9, 9, 36).

3 Salm. 13, 3, 16. S. Alph. III, 642. v. *Dubium fit* 2°.

4 S. Alph. III, 641, V. *Hæc de viro. Regulariter;* idest si id patri innotuerit; et filia adhuc in familia patris maneat, licet sub patria civili potestate (V. Prol. § 54) non sit.

5 Laym. XIII, 4. ibiq. Navarr. et Vasq. Salm. 13, 3, 11. S. Alph. III, 641 in fi. *Sicut si eam injuste deflorasses* (Lugo 12, 6. Moli. Tho. IV, 104, 13).

6 Elbel. *De Rest.* n. 221. S. Alph. III, 646.

7 Moli. To. IV, D. 104, 13. Lugo 12, 6. S. Alph. l. c. v. *Excepit* 1°.

8 Lugo 12, 15. S. Alph. III, 641 in fi.

9 Ex C. 2 *De Depos.*

10 C. 1 *De Adult.* Less. II, 10, 16. Lugo 12, 11. Schmalz. IV, I, 33.

11 S. Alph. III, 641. Est igitur dos non *prætium* aliquod, sed reparandi damni *medium:* quamobrem si mulier aliunde dotem habet, hanc augeri; si nullam habet, constitui eam oportebit (Lugo 12, 13. Less. II, 10, 11).

12 Lugo 12, 12. S. Alph. III, 648.

13 Azor. To. III, Lib. V, Cap. 5. Nec inficiatur Lugo 12, 14. Nam si alius eam corruptam invenerit, vexabit. Respondent, incommoda hujusmodi non recipere compensationem. R. Dist. Pecunia, et dote C. Matrimonio cum defloratore inito, N. Præterea morum bonorum, et Reip. intersunt hæc matrimonia.

quia matrimonia coacta difficiles exitus habere solent, Nostri fere omnes docent, virum liberari, etsi invitam defloraverit, oblata dote qua æque bene nubere possit (14): tantum, ajunt, si dotem præstare nequeat, ducere debet (15), dummodo sine damno suo longe graviori eam ducere possit (16). Quoties autem dos præstanda est, hæc soli mulieri debetur, cujus interest nubere (17); et ex quo eam petiit (18). Quamobrem si ea non petita æque bene nupsit, aut diem suum obiit, nihil debebitur (19).

283. Ad hæc, si mulier enixa fuerit, et postea nupserit stupratori uterque tenetur filium agnoscere, si citra infamiam agnosci possit. Secus, siquidem mulier vim passa fuit, vir solum alere debet; si corpore quæstum facit, solum ipsa; alias uterque. Sed vir ita demum tenebitur, si certum sit filium suum esse. Quid igitur si mulier primum Sejo, tum Osio commiscuerit, nec appareat ex quo conceperit? Et si Osius ignoravit eam Sejo commiscuisse, neutrum ex eis teneri verius est (20). Sin scivit, siquidem uterque eam cognovit semel tantum, posterior tenebitur (21), nam aut ipse pater est, aut uter eorum sit, ne appareat (si de hac re cogitavit) ipse id fecit (§ 225, 8); sin pluries, ambo, si modo neuter ignoravit eam ab alio cognitam fuisse (22). Quid si infans expositus fuerit, nec parentes inopes sint, an teneantur restituere

14 Less. 10, 13. Lugo 12, 14. S. Alph. III, 641. V. *Hæc de viro.* Nisi forte vir matrimonium promiserit (S. Alph. 648). Sed de obligatione, quæ ex promissione oritur, alibi.

15 Less. II, 10, 32. Lugo 12, 18. S. Alph. III, 649 in fi.

16 Lugo 12, 18 V. § 243. Alias restitutio cessat. Puta si longe inferior sit conditio mulieris (V. S. Alph. III, 649 in fi.); v. c. si mulier plebeja sit, vir autem nobilis; aut illa paupercula, hic dives. Si parentes eam duci gravissime ferant (Sanch. M. I, 14, 1. Less. II, 18, 9. S. Alph. III, 644; VI, 851).

17 Vasq., *De Rest.* Cap. III, § 2, d. 4, n. 12. Less. II, 10, 9. Lugo XII, 8, 9. Et non parentibus: primo quia *mulier est domina sui corporis, non ipsius parentes* (Salm. 13, 3, 4); deinde quia in potestate ipsius est non nubere, vel deterius nubere (S. Alph. III, 641, v. *Dub.* 2). Atque ideo nedum si volens violata fuerit, quod nemo negat, sed etsi invita. Vasq., Less., Lugo ll. cc. Contr. Salm. n. 8, qui id negare videntur ex C. 9 *De Injur.*, in quo nec vola de hac re, nec vestigium.

18 Carpz., *Prat., Crim.* Q. 68, n. 38.

19 Less. II, X, 15, 20. Lugo XII, 16, 17. Atque ideo, ex diverso, debebitur si, antequam alteri nuberet, pactum de ea præstanda, vel sententia judicis (S. Alph. III, 642), vel citatio (Ex L. 182 *De R. J.*), immo vel sola extrajudicialis petitio, intercesserit. Scilicet dos, cum sit damni redintegratio, naturali jure debetur; atque ideo saltem ex eo tempore, quo petita fuit. Plus; ex quo mulier quoquo modo petiit, vir, saltem in foro conscientiæ, in mora esse cœpit: atqui unicuique sua mora nocet. Alioquin in citationis impensas damnari in judicio non posset: et nec sententia quidquam prodesset, quippe quæ nihil novi dat.

20 Less. 10, 39. Lugo 13, 24. S. Alph. III, 658. Contr., Molin., Vasq., Azor. etc., existimantes, utrumque teneri pro rata.

21 S. Alph. III, 658.

22 V. S. Alph. III, 658.

Xenodochio a quo is recipitur, aliturque, quippe Xenodochia pauperibus subveniendis; an minus, quia pueris servandis sunt instituta? Utrumque probabile; sed hoc probabilius (23).

Art. 3. De adulterio.

284. Adulterium propria significatione, est *Alieni tori violatio* (1). Adeoque non intelligitur ante matrimonium jure initum (2). Sed cum initum fuerit, adulterium admittitur etiam illo nondum consumato (3), vel divortio facto quoad torum vel habitationem, immo etiam lenone marito (4). Et hæc expedita sunt. Sed si mulier ex adulterio filium suscepit, et in eum quasi legitimum aliquid impensum sit, vel ipse aliquid acceperit, restitutioni locus esse poterit: Quare heic inquirendum est, quarum rerum restitutio, a quo, quibus sit facienda.

285. Principio igitur restituendum est quidquid ex falsa causa, idest quasi filio legitimo, datum est. Adeoque quidquid a viro ejusve consanguineis, non item a matre et consanguineis maternis, in eum impensum est, vel ei donatum aut relictum fuit, vel ad eum pervenit ab intestato (5). Restitutioni autem obligantur ipsemet filius adulterinus, eorumque parentes. Sed filius, quamdiu ignoravit se adulterinum esse, quasi ex re injuste accepta; adeoque ea tantum restituere debet, quæ penes se extant, vel id in quo factus est locupletior. Parentes quasi ex injusta acceptione; adeoque (§ 211, 35) pro eo damno tantum quod, adulterino legitimo habito, suapte natura et quasi necessario sequitur: ac proinde in id tantum quod maritus, vel hujus adscendentes in ipsum impenderint: vel ab eis adulterino pervenerit quoquomodo: non item si quid ei quasi fratri, nepoti, etc. pervenerit ab eorum consanguineis, quippe hoc per accidens fit (6). Parentes, idest adultera, de qua nemo unquam dubitavit (7), nisi invita fuerit oppressa; et adulter, de quo jam dubitat nemo (8). Sed et filius et

23 S. Alph. III, 656.

1 Reiff. V, 16, I Lessius IV, III, 71. Sic dictum quasi *ad alteram, vel alterum ire.*

2 Ex L. 6, § 2. *Ad L. Jul. De Adult.* Sanch. M. I, 2, 8.

3 Ex L. 31 *De R. J.* Reiff. V, 10, 5.

4 Innoc. XI, 50. Maritos hujusmodi jus civile (V. L. 30. C. *Ad L. Jul. De Adulter.*) *sacrilegos nuptiarum appellat.*

5 Lugo XIII, 2, 29.

6 Lugo XIII, 37, 40. Croix III, II, 338. Contra Molin. Tom. IV, D. 102, 3, et Salmat. X, 34, 36. Nisi forte (ait idem Lugo) adulteri, cum facile potuissent partum celare, illud marito supposuerint.

7 V. Lugo 13, 9. Et restituere debet (si aliter non potest) filiis legitimis plus relinquendo, parcius vivendo, rem familiarem diligentius administrando, etc.

8 Vasq. *De Testam.* Cap. V, § 1, n. 22. Moli. To. IV, 103, 2. Less. II, 10, 45. Nisi mater facile potuisset filium subducere (Lugo 13, 13. S. Alph. III, 659).

parentes ita demum tenentur, si et illi evidens (V. Prol. § 49, 5), et his certum sit, eum fuisse conceptum ex adulterio (10). Facienda autem est restitutio his qui impenderint, dederint; eisque vita functis, eorum hæredibus.

286. Hæc restitutio cessat si fieri nequeat sine damno gravi superioris ordinis (§ 244, 17), idest vitæ, libertatis, existimationis. Existimationis, ut puta si matri opus esset filium adulterinum profiteri (11): nisi levior existimationis jactura foret (12). Num igitur debeat id revelare marito, ne quid in spurium impendat, vel ei relinquat? Aut filio, u t restituat, vel ut ne petat? Nempe si nihil grave, sive ab illo (quod perdifficile est), sive ab isto metuendum sit: nam levis heic existimationis jactura foret. Minime, si verendum merito sit, ne id prodant; aut si vir mallet damnum pati quam id rescire (13); aut filius matri fidem non sit habiturus. At vero si adulterium viro consentiente fuerit admissum, restitutio cessat, sive quoad ea, quæ maritus in adulterinum impendit, donavit etc. (14); sive quoad ea quæ adulterinus accepit ex hæreditate ejus vel intestata, salva legitima heredibus necessariis.

CAPUT III.

DE INJURIIS QUIBUS LÆDITUR CORPUS.

Art. unic. De homicidio, fœticidio, et duello.

287. Corpus læditur cum primis verberibus, mutilatione membrorum, et homicidio: De illis et ista exspedita res est: quare de homicidio solum hic. Homicidium quid sit alias dixi (V. Prol. § 421). Heic videamus an liceat unquam hominem occidere. Et intererit utrum hoc fiat 1° et actione et intentione directa; an 2° actione quidem directa, sed intentione indirecta: an 3° actione quoque indirecta. Porro directa actione hominem occidere est, ea actione illum enecare, quæ suapte

Illud non interest, si quid opinor, et nemo TT. id exigit, utrum adulteri commiscentes de prole cogitaverint, an minus. Utrumque vero teneri in solidum putant Less. 10, 41, et Lugo 13, 9: quod mihi difficile est (V. § 228, 25).

10 Vasq. 1, 2, 66, 8. Less. II, 10, 39. Lugo 13, 17. Quod si plures fuerint adulteri V. § 283.

11 C. 9 *De Pœnit.* Nisi aut famæ perditæ sit, aut muliercula prorsus abiecta (S. Alph. III, 653).

12 Lugo 13, 58. Salm. 13, 3, 38.

13 V. S. Alph. III, 653. V. *Sed dices.*

14 Ex Salm. 13, 3, 26. Quia etsi matrimonio fiat injuria, viro non fit.

natura ad vitam adimendam pertinet; intentione directa est eum occidere vitæ ei adimendæ, non qua alia causa. Et priori modo nunquam licet, quia natura malum est; adeoque etsi modicissimum spatium vitæ ei supersit, et licet id fiat æternæ ipsius salutis gratia (1): altero licet tantum ex necessaria seu publicæ, seu privatæ defensionis causa (2): at posteriori (cum hoc sit mortem permittere, magis quam inferre) licet ex quavis causa gravissima (3). Omnia expedita sunt præter ea quæ ad privatam defensionem pertinent; quare de hac solum paucis.

288. Defendere est, *malum propulsare*; itaque obiectum defensionis est *malum*, nempe *inferendum* (nam post illud illatum *ultio* foret): nec qualecumque, sed certum (quod planum est) et imminens, quia remota plerumque aut evanescunt, aut facile caventur (4). Sed defensio *justa* esse debet: 1° quoad causam, 2° quoad aggressorem, 3° quoad modum. 1° Quoad *causam* (defensionis): ex hoc capite necesse est, ut malum quod propulsari vult sit oppido grave; utputa jactura vitæ, membrorum (5), libertatis, pudicitiæ (6), immo etiam bonorum (7); dummodo bona jam tua sint facta (8), nec modica sint (9); 2° Quoad *aggressorem* necesse est, ut malum immineat ab eo qui occiditur (10),

1 V. S. Alph. VI, 106, v. *Omnino*. Quocirca nefas est, v. c., infantem proxime moriturum in flumen projicere (S. Alph. l. c.), vel matrem ejus proxime morituram occidere (D. Tho. 3, 68, 11 ad 3), ad eum baptizandum.

2 C. 18 *De homic.* V. D. Tho. 2, 2, 64, 2.

3 V. Lugo X, 53, 54. Salm. 13, 2, 33 etc. Hinc licet, v. c., puerum vita periclitantem baptizare algida injecta (S. Alph. VI, 106); et, probabilius, turrim hostilem evertere (V. Judic. 16, 30. I Macab. 6, 46), navim comburere ne in potestatem hostium deveniat (Less. II, 9, 34. Salm. 37) fas est militibus sub ruinis, vel in flammis interituris.

4 Less. II, 9, 44 etc. Ceterum expectandum haud est, ut alter nocere incipiat (Lugo 10, 161. S. Alph. III, 387, 388).

5 V. Salm. 25, 1, 94. Licet solam mutilationem vulnus sit allaturum, immo deformitatem tantum (S. Alph. III, 380).

6 L. 1, § 4. *Ad L. Corn. De Sicar.* S. Alph. III, 386. Quin putant, si mulier consentiat, licere proximis ejus consanguineis (v. c., patri, fratri) occidere invasorem pudicitiæ (Salm., S. Alph. III, 391).

7 Exod. 22, 2, C. 6 *De S. E.* in 6°. Scilicet si alia via recuperari non possint (S. Alph. III, 283).

8 Ex Innoc. XI, 32. Hinc non licet occidere, v. c. *injuste impedientem ne hereditas adeatur, vel legata solvantur* (Innoc. XI, 33).

9 Ex Innoc. XI, 31. Verum quæ modica, quæ non modica? S. Alph. III, 383. v. *Quæritur*. Duo certa videntur: satis haud esse valorem quatuor, aut quinque: contra sufficere valorem 40, aureorum: idest, hodie (§ 201) illinc 40, aut. 50: hinc 400 libellarum circiter: res igitur varie, inter hæc, ex personis æstimari debet (Lugo 10, 178. S. Alph. l. c.).

10 V. S. Alph. 380, v. *Decius*. Hinc nec tibi fas est, v. c., grassatoris te insequentis filium in flumen projicere, ut, dum is eripit filium, evadas: nec grassatori satellites interimere se de mandato judicis insequentes (Salm. 25, 1, 19).

et immineat injuste (11). Illud non interest si forte is sit expers injuriæ, velut fatuus, ebrius: nam quod liceat eum occidere hoc, non ex injuria ejus, sed ex jure defensionis profluit (12). Plus: licet aggressor a me provocatus fuerit, fas est eum occidere, quia provocatio non dat ei me interimendi jus (13). Demum 3° quoad *modum* necesse est, ut servetur moderamen inculpatæ tutelæ (14): idest ut malum hujusmodi alia via caveri nequeat (15). Ideo reus est homicidii, 1° qui poterat certamen vitare, v. c., latendo, fugiendo, etc. (16); dummodo sine periculo (17), et, forte miles aut vir nobilis (non tamen clericus), sine ignominia (18) fugere potuisset: et qui 2° se defendendo plus nocuit, quam opus fuerat (19). Quin 3° homicidii reus est coram Deo qui invasorem occidit directa intentione occidendi (v. c. sibi forte inimicissimum), quamvis necessitate compulsus occiderit (20). Plus; etsi forte per se non sit injusta, at in praxi illicita proculdubio est defensio hujusmodi quoties periculo, seu hallucinationis seu scandali, gravi non vacat (21). At quando pro se licita foret pro aliis quoque tuendis, non tamen invitis, licitam esse (22) palam est (§ 101).

289. Homicidio proxime accedit abortus voluntarius fœtus sive animati, quod verum homicidium (Prol. § 421, 1); sive inanimati, quod instar homicidii est (23): et utrumque est malum natura (24). Utrum igitur aliquando licitum sit, utrum oporteat abigere, necare fœtum

11 Less. 9, 42. Item si quis me per errorem invadat (Puff. J. N. G. Lib. II, Cap. V, § 5): si fugienti a latrone iter pueri intercludant per viam fusi, vel claudus (Laym. III, 1. Lugo 10, 127. Less. 59. S. Alph. III, 393); si aggressor objectu corporis infantis se tueatur (Lugo 124). Itaque licet hos omnes interimere, salva justitia.

12 Grot. *De J. B.* et *P.* Lib. II, Cap. I, § 3. Puff. loc. cit. Salm. 10, 8, 46.

13 Lugo 10, 101. Licet igitur et adultero a marito, et ei qui rixæ causam dedit, ab eo quem, e. g., percussit, se tueri, vel occidendo, ne ab ipso occidatur (Moli. To. IV, D. 81. Less. II, 9, 106. Lugo 11, 56).

14 C. 18 *De homic.*

15 L. 46, § *Qui cum. Ad L. Aquil.*

16 Lugo 10, 170. Sed, quoad invasorem, caritatem, non justitiam, lædit (Less. II, XI, 44, 58. Salm. 13, 2, 97): numquid enim ei jus est (nisi forte suæ mentis non sit) quo ego cogar fugere, latere?

17 S. Alph. III, 381, 3.

18 Laym. III, 2, ibiq. Sot., Vasq., Navarr., Lugo 10, 166.

19 C. 18 *De hom.* L. 5. *Ad L. Aquil.*

20 D. Tho. 2, 2, 64, 7.

21 S. Alph. IV, 279. V. c., occidere falsos accusatores, falsos testes, vel judicem, a quo iniqua certo imminet sententia; etsi non possit alia via damnum vitari (Alex. VII, 18). Hac re, etsi liceat occidere ad tuendam rem familiarem, ad famam tuendam non licet (L. 7 *Quod met. cau.*); quamvis infamia aliter vitari nequeat (Innoc. XI, 17, 30).

22 Salm. 25, 1, 97. S. Alph. III, 391. At profecto non est necessaria (S. Alphon. 390).

23 C. 5 *De homic.* S. Alph. III, 394.

24 Pont. M. X, 13, 2.

ad salvandum vitam matris, quæ aut morbo lethali laborat, aut parere nequit, si alias et sibi et filio pereundum sit? Porro hoc fieri potest vel directa actione, vel indirecta. Directa, v. c. craniotomia (seu embriotomia) vel dilaceratione uteri; immo abortu ipso, si quæ adhibentur vi sua et necessario fœtum abigunt, et abigendo, nondum forte septimestrem, interimunt (25). Indirecta, quoties quid fit, quod ad matrem cum primis curandam valet, sed interdum, quasi per consequens, fœtum extrudit, enecat; ut scissio venæ, balneum etc. Indirecta actione fœtum, vel animatum, explodi posse, salva justitia, jam fere nemo dubitat, quia jus vitæ matris prævalet (26): quæstio est, an, salva justitia, id liceat actione directa.

290. Et licitum esse, si fœtus nondum vivit, tenent Nostri *satis multi; et sane graves* (27); immo *gravissimi* (28): contra, si vivere cœpit fere omnes negant, quippe, ajunt, est malum natura. Atqui malum natura est fœtum vel inanimatum abigere: ergo, ad servandam matrem, aut utrumque licitum est, aut utrumque est illicitum (29). Sed in eo fœtu qui nondum vivit *satis probabile* est licitum esse (30), ergo et in eo qui jam vivere cœpit (31). Sane si mihi licet injustum alterius

25 Sane inter cædem, et abortum hujusmodi nihil distat, si quid opinor. Nam quis negaverit, e. g., hominem *pariter* occidere et qui eum transverberat, et qui e turri eum dejicit? *Septimestrem:* quia post septimum mensem fœtus, regulariter, nedum vivus editur, sed et vitalis (Prol. § 27); quare hunc abigere magis partum accelerare est.

26 S. Alph. III, 394.

27 Sporer IV, 703. Tres et decem enumerat Sanch. M. IX, 20, 9. Alios octo Salmat. 13, 2, 60 quibus alios addit S. Alph. III, 394. V. *Quær.* 1°.

28 S. Alph l. c. Inter hos eminent S. Antonin., Navarr., Silvest., Fumo, Covarruv., Silv., Laym., Mazz. Quin puto omnes TT. id sentire, nam quæstio non hæc inter eos esse videtur, utrum liceat directa actione, sed utrum *directa intentione* (V. Laym. *De Homic.* Cap. IV, 4) fœtum (inanimatum) abigere; et hoc tantum sententia communior negat. Scite igitur Bussemb., et S. Alph. l. c. animadvertunt, frustra heic laborare prioris sententiæ Patronos: nam quorsum, et quo mihi hæc intentio, si *actione* uti licet?

29 V. Salm. 13, 2, 60; quos hoc dilemma haud preteriit.

30 S. Alph. III, 394. Et communis sententia est, teste Sanchez qui ait nullum se invenisse dissentientem (Sanch. M. IX, 20, 9).

31 Tertul. *De Anim.* n. 25, pro certo habet *heic* fœticidium licitum esse: cumque de eo ne verbum quidem fecerint PP. Concilia, quæ alias abortum, immo et potiones sterilitatem producentes quasi parricidia, execrantur et coercent (V. Minut., Felic., Octav. p. 91. Conc. Trull. Can. 91 etc.), non immerito suspicaveris, illud non illicitum reputasse. Quæstionem primus movit Simon a Brixia, tenuitque licitum esse (In Clem. I. *De homic.*): eique adhæserunt Raynaud To. XIV. (*Opusc. Moral.*) *De Ortu infantium:* Menoch. Arbitrar. etc. Cap. 537, 20, et Lugone teste 10, 30., Cordub. Q. 38. Rem in medio reliquerunt Felin. et Marian. Socin., et hac ætate nostra non obscure

aggressorem enecare directa cæde (§ 288), cur non et matris? Quæstio igitur, ni fallor, hæc esse debet, utrum fœtus habendus sit perinde quasi aggressor matris injustus (32). Nonnulli id negant, quin contra putant: qui enim ajunt aggressor qui nocet in ea rerum conditione, in qua ipsa mater eum posuit? Verum affirmat sententia longe communior (33), et forte verior: nam quod mater interdum parere nequeat, hoc naturalis corporis sive ipsius fœtus, sive matris structura facit: si primum fœtus matri morti *causam*, sin alterum vitæ *impedimentum* præstat; atque ideo is illinc furioso alium invadenti similis est, hinc pueris per viam fusis (cit. § 288, 11). Facit utique et vitiata venereis voluptatibus constructio matris, sed hoc, medicorum judicio, rarum est; adeoque in dubio jus matris possidet. Et si ipsamet fœtum in ea conditione posuit (nempe si quum commiscuit de hac re cogitavit) rem ei utilem fecit, etenim melius est ei sic esse quam omnino non esse. Quid quod *S. Sedes nunquam damnavit* craniotomiam; et ex diverso, eam licitam esse, libris *Romæ* editis, doceri sinit? Liceat igitur id saltem tenere, sententiam hanc non esse improbabilem (V. Prol. § 263, 9); et nedum se non immiscere consiliis medicorum, uti monet cl. Kenrinch, cumque eo Scavinius (34), sed nec parturientes (35)

huic sententiæ adhærent Gury *De V. Præc. Dec. Cas.* 10, et cl. Balleri. Ad Gury. *Theol. Mor.* I, 403, (6): eamque an. 1873 ex instituto tuendam suscepit cl. Avanzini (Acta VII, 285), fretus tum doctorum auctoritate, quos cl. Scriptores Ephemeridum *Revue des scient. eccles.* (Amiens 1873); tum ratione, quam, cl. Script. Ephem. *L'Apologista Cattolico di Mondovì*, 30 et 31 Iul. 1873. *La Voce della Verità*, an. 1879, n. 185, et dein cl. Pacific. Ciarmadori (*Sanseverino* 1874), pluribus diffiteri protinus aggressi sunt.

32 Quam tenent quotquot putant licitum esse directe explodere fœtum inanimatum; et multi præterea ex contrariæ sententiæ patronis, in his Lugo 10, 130. Sporer IV, 206. Salm. 13, 2, 60.

33 Cl. Apicella: *Studii* etc. Scafati 1877, quæstionem hanc solvendam aggreditur *ex collisione jurium* (matris et fœtus): sed *nulli* in vitam alterius jus nisi ex propria defensione, competit; adeoque in *nullum*, nisi aggressorem injustum. Alii *ex præsumpta fœtus intentione*, qui si compos mentis foret, censendus esset, velle se, modicissima vitæ jactura, matrem servare (V. *Voce della Verità* l. c.): Verum propter alium *pati* se occidi regulariter licitum est; *velle* occidi non item, quia nemo est suæ vitæ dominus.

34 Kenr. *Theol. mor.* I, 138. Scavi. II, 654 (Edit. XII), qui in sententiam Avanzini tacite discedere videtur.

35 V. Prol. § 263. Cl. Ozanam, medicus Gall., putat expectandum esse tempus, quo fœtus mortuus fuerit in utero matris, et tunc demum discerpi ad servandum matrem (V. *Gazzette des Hopitaux*, 12 Aout 1862). Ita porro si antea baptizari posset. Verum ut fœtus quasi aggressor injustus elidi vel cœdi licite possit in utero matris, necesse est, ut ipse sit injustus vitæ matris aggressor, adeoque eum extrudere, vel alias enecare, *ne puella gravida deprehensa infametur, vel occidatur*, nefas capital est (Innoc. XI, 34).

torquere sententiis periculis (in tanto rerum discrimine) aleaque plenis (36).

291. Hactenus de eo quod licet salva justitia; sed numquid hoc et salva caritate licet? Utique caritas cogit matrem consulere vitæ tum temporali, tum spirituali ejus quem gestat. Verum si fœtus nondum est animatus matre pereunte neutri consulitur; sin est animatus (nos autem ab ipsa ejus conceptione animatum esse credimus Prol. § 26, 1) vitæ ejus temporali consulere non cogitur mater cum suæ vitæ jactura (§ 88); spirituali consuli potest infanti scissis cephalotribo (quod factu hodie facile est) membranis quibus obvolvitur, et baptismo ei collato in utero matris.

292. Ad hæc, instar quoque homicidii est quidquid generationi proximum impedimentum præstat, puta si mulier sumat venena sterilitatis (37); nisi forte, morbi medendi causa (38). Proinde grave est *mulieri*, re habita, incontenenti semen ejicere, quod tamen vix possibile existimatur; *viro* autem medicamentis directe semen abigere, morbi letalis medendi causa, nisi forte corruptum (§ 70, 28).

293. Injuriæ in corpus, nulla restitutio est, sed damni tantum, si et damnum attulit injuriam passo. An et *aliis*, si exinde indirecte damnum cœperint? Utique his qui cum eo velut una persona erant; nempe uxori, liberis, parentibus: sed pro alimentis dumtaxat, adeoque si egent, et quatenus, et quamdiu egent (39). Aliis, puta his quos occisus mutilatus alebat, vel creditoribus non item, quippe his damnum contigit quasi per accidens (40): nisi quis ea data opera occiderit mutilaverit, ut eis noceret (41); nempe perinde quasi is qui prohibuit mihi dari (§ 208). Verum ita demum restitutio competit, sive mutilato (vel occiso), sive aliis, nisi alter mutilavit, occidit, ut se tueretur (§ 209, 18). Quid si is non parum excesserit moderamen inculpatæ tutelæ, an teneatur totius damni, quia mutilavit, occidit injuste (42); vel nullius prorsus, quippe alter invadendo renunciavit juri suo (43); an tantum partis, quia restitutio æstimatur ex damno (44)?

36 Quæ heic ego perstrinxi, pluribus erudite, ac bellissime prosecutus est cl. Daniel Viscosi: *l'Embriotomia ne' suoi rapporti colla morale cattolica*, Napoli 1879; opus numeris omnibus absolutum, et omnino legendum.

37 C. 5 *De homic.*

38 Sanch. M. IX, 20, 3.

39 V. Less. II, 9, 157. Lugo XI, 81, 87, 88. Croix III, II, 369. S. Alph. III, 631. Sententia certa, sed ratio incertâ, varia difficilis.

40 Lugo XI, 81, 83. Salm. 13, 2, 107. S. Alph. III, 634.

41 S. Alph. III, 632, 633.

42 Vasq., Lugo XI, 50, 54. S. Alph. III, 637.

43 Moli. To. IV, 81. Less. II, XI, 133.

44 Silv., Bonac. Disp. 2, Q. ult., Sect. 2, P. I, n. 3.

Ego hoc æquius puto, maxime si invasor non suæ mentis erat. Sane si Cajum, v. c., ludimagistrum, eumdemque pictorem occideris, cui satis fuisset dexteram abscindere, ei aut ea quoque præstare quæ ille pingendo, aut ne ea quidem quæ docendo lucrari potuisset, utrumque ni fallor, devium est. Ceterum omnis restitutio cessat si occisus remiserit damnum, quippe in his quæ lucraturus fuisset, nullum jus strictum, ne suis quidem, competit (45).

293. Homicidii voluntarii, adeoque et abortus fœtus animati, quamvis occulti pœnæ hæ sunt; irregularitas, et inhabilitas ad obtinenda beneficia ecclesiastica (46). Ad hæc qui scienter procurant abortum fœtus etiam inanimati, incurrunt excommunicationem Episcopis reservatam (47): excepta ipsa muliere prægnante, si modo forte grave aliquid sibi metuit (Prol. § 307, 35).

294. « Duellum definitur ». *Singulare certamen armis lethalibus ex condicto susceptum* (48) ». Consistit 1° igitur ex pugna singulorum; adeoque si plures, agmine facto, concurrerint, duellum non intelligitur (49). 2° Opus est ut ex condicto susceptum fuerit (50): idest electis, communi consensu, pugnæ loco, tempore (51) et armis (52). Nam si tantum tempus (53), vel locus tantum electus fuerit, duellum dici non solet: immo nec utroque electo, si de his in rixa convenerit, et egressi statim commiserint (54). Demum 3° ut certatum sit armis letalibus (55). Quamobrem si pugnis, bacillis, ferro acie retusa, dimicatum sit, duellum cessat, etsi mors per accidens sequuta fuerit (56). At, si nihil horum desit, nihil refert qua de causa initum fuit, v. c., spectaculi, ut olim, aut virtutis ostendendæ causa (57).

45 S. Alph. III, 630.

46 Trid. XIV, R. 1. Xist. V. C. *Æffrenatam.*

47 Xist. V. l. c. Pius IX C. *Ap. Sedis* Prol. § 391. Præterii *assassinium*, Quod est *Occisio hominis christiani de mandato alterius, admissa a sicario mercede conducto* (Ex C. 1 *De Homic.* in 6°); quippe post C. *Ap. Sedis* nulla amplius censura coercetur.

48 Ex Salm. 25, 1, 153. Porro heic loquimur de duello inito auctoritate privata.

49 Salm. 10, 4, 33. *Agmine facto;* nam si bini, vel terni hinc inde concurrerint, duellum est (Clem. VIII C. *Illius vices,* § 5).

50 Clem. VIII, ibid. Salm. 10, 4, 33.

51 Greg. XIII, C. *Ad tollendum,* § 1. Clem. VIII, ibid. § 3. Bened. XIV C. *Detestabilem,* § 2 (Bullar. To. IV).

52 S. Alph. III, 401, q. 3. Gury *h. t.* pr.

53 S. C. *Immunit.* 17 Febr. 1703, ap., Ferr. V. *Duellum* n. 5.

54 Reiff. V, IV, 9, 10.

55 Ex Trid. XXV. Ref. 19. Pignat., Salm. 10, 11, 34. Sed nonne in C. *Illius.* Clem. VIII, *vetantur duella etiam non letalia* (Salmat. l. c.)? Minime: hæc verba in ea C. *desiderantur.*

56 Reiff. V, 13, 7.

57 V. 2, Reg. 2, 15. Sanch. D. II, 39, 12. Extimant Pignat., Cons. 88, 92, et Reiff. V, 13, 16, duellum non esse si duo, ne ignaviæ, vel timiditatis notam incurrant, armis quidem letalibus congressi fuerint, verum ea lege, ne alter mortifere alte-

295. Duellum et homicidii, et suicidii reatum habet (58), quippe utriusque periculum continet. Ideo nulla prorsus ex causa fas est illud *offerre,* v. c., falso accusatori, etsi nulla alia via iniqua mortis sententia vitari possit (59). Nec *acceptare,* nisi ad vitam propriam tuendam: vel, ceu quidam putant, ad damnum gravissimum in bonis avertendum (60), si alia via illa tueri, hoc averti non possit. Quocirca non excusatur ne vir quidem equestris, aut militaris, quod duellum acceptet, ne timiditatis notam apud alios incurrat, vel ex gravi metu amissionis famæ, vel officii quo se suosque sustentat (61).

296. Qui duellum perpetrant sive publice (62), sive privatim (63), immo hodie, qui ad illud simpliciter provocant, vel illud acceptant (64), incurrunt excomm. R. P. R., et carent ecclesiastica sepultura (Prol. § 115). Eadem excommunicatione tenentur 1° *complices, vel qualemcumque operam vel favorem præbentes* (65); ut ecce patrini, testes, quique consilium in causa duelli, tam in jure, quam in facto, dederint (66), socii, mandantes (67), qui litteras provocatorias, aliaque id genus scripta, manifesta etc., scribunt, dictant, deferunt, evulgant, imprimunt, aut scribi, deferri etc., mandant, suadent, vel *in his se quomodolibet immiscuerint* (68): 2° qui de industria spectant (69): immo et qui adeunt locum certaminis, ut illud dirimant cum primum alteruter vulneratus fuerit, vel sanguinem fuderit (70). Ac demum

rum læderet: sed propter scandalum, et exteriorem legum contemptum, gravi profecto non vacat (Croix III, I, 840. S. Alph. III, 399).

58 Concil. Valentin. (in Gallia) sub Leone IV, an. 855.

59 Ex Alex. VII, 18. Salm. 25, 1, 167, etc., ubi latissime, S. Alph. III, 400.

60 Struggl Tr. VII, Q. III, Art. VI, 65. Quod tamen fieri posse negat S. Alph. III, 400, ex C. Ben. XIV. Propp. 1, 4. Sed propp. hujusmodi perstringunt *qui offerat et acceptat; acceptare et offerre* (V. Prol. § 189, 64). Quando autem licitum est duellum *acceptare,* aliud tempus eligere, vel alium locum, illicitum putant Carrie. *De Just.* 814 et Gury II, 405. Sed, quoad locum, durum videtur: quid enim si locus quem provocator indixit tutus non sit?

61 Alex. VII, 2. Ben. XIV. Cit. Prop. 1, 2, 3.

62 Trid. XXV. Ref. 19.

63 Greg. XIII. Cit. Const.: *Ad tollendum.* Sane publicum seu solemne appellatur quod fit adhibitis patrinis, affixis, subscriptisque chartulis, seu provocationis libello, etc. (Salmat. X, IV, 32).

64 C. *Apostolicæ Sedis.* Prol. § 390, 3°.

65 Cit. C. *Apostolicæ Sedis.*

66 Trid. XXV, R. 19.

67 Greg. XIII, § 7. Clem. VIII, § 7.

68 Clem. VIII, § 6.

69 Greg. XIII, l. c. Bened. XIV, C. *Detestabilem* § 3. Cit. C. *Ap. Sedis.* Quippe sua præsentia acuunt ad pugnam. Adeoque non qui vel casu transeuntes, vel in secreto, vel a longe duellum spectant (Salm. S. Alph. VII, 220); eoque minus si intervenerint ut certamen impediant (S. Alph. loc. cit.).

70 Clem. V, § 5.

3° locorum Domini, qui certamina hujusmodi in suis terris iniri permiserint (71); aut quantum in se fuerit non prohibuerint (72).

297. Nunc videamus utrum hi qui pugnam commiserint damni inter se teneantur: etenim committendo videntur renunciare juri suo. Et si uterque invicem provocaverit, neuter damni aget (73). Sin alter, provocanti non competit restitutio (74): provocato competere quidam putant, quippe certamen subiit invitus (75): alii contra, quia acceptavit sciens volens: et est probabilius (76).

CAPUT IV.

DE INJUSTA LÆSIONE BONORUM QUÆ AD ANIMUM PERTINENT.

298. Dotes animi, idest intellectus et voluntatis, sunt *verum* et *bonum*. Quoad primam nocet qui decipit, quoad alteram qui ad malum pertrahit, quoad utramque qui hominem dementat. Huc proxime accedunt qui sine justa causa aliquem graviter terrent, vel afficiunt mœrore gravi, si hoc incolumitati ejus et valetudini nocere possit.

Et primo qui DECIPIT. Decipit autem qui errores docet, et qui mentitur, aut simulat I. Qui errores docet, siquidem quoad fidem vel mores, semper graviter peccat; et tenetur eum dedocere quem docuit. Sin quoad scientias, vel artes liberales, non vacat letali, si eum qui his studet deceperit in potioribus earum regulis (1). Is damni quoque tenetur.

299. Et qui MENTITUR: *Mendacium* est. « *Verbum contra mentem prolatum* » (2). Ideo æxtimatur ex verbis, et ex mente (non ex rei veritate) ea proferentis (3). Dividitur in jocosum, officiosum, et damno-

71 Trid. XXV, R. 19, C. *Ap. Sedis.*

72 Greg. XIII, § 1, C. *Ap. Sedis.*

73 Mol. To. IV, 81. Less., Lugo XI, 66. Salm. 13, 1, 96.

74 Lugo n. 71. Salm. l. c.

75 Less., Sanch., Molin., Lugo XI, 66. Laym. Lib. III, Tr. 3, Par. 3, Cap. VI, n. 5.

76 S. Alph. III, 638. Nisi, ut puto, acceptaverit duellum, ne occideretur (V. S. Alph. 400, n. 5).

1 Less. II, 8, 3. Croix III, II, 351.

2 Ex S. August., Enchir. Cap. 22. Laym. Lib. IV, Tract. III, Cap. XIII, 1. Mendacium adversatur veritati, non quidem metaphysicæ, aut logicæ, sed morali (D. Tho. 2, 2, 109, 1 ad 3); ideo *mentiri* idem est ac *contra mentem ire.*

3 D. Tho. 110, 1. Scilicet eo sunt verba, ut demonstrent primum mentem loquentis, dein rem (Lugo *De Pœnit.* 23, 76). Proinde mentitur qui falsum se dicere putat, etsi verum dicat; et, ex diverso, caret mendacio, qui falsum dicit, quod verum putat. Sed et is mentitur, qui quasi certum affirmat quod ipse dubium, vel quasi dubium quod certum putat (Salmat. 17, 2, 41); tametsi alterum certum sit, alterum dubium.

sum. Jocosum est quod ludendi causa profertur, officiosum quod prodest; damnosum quod nocet. Nihilominus jocosum, si neque decipiendi animo dicitur, neque ex modo quo dicitur decipere alterum potest, magis jocus est quam mendacium (4). Mendacium est malum natura; primo quia eo abutimur, verbis (5); deinde quia est publice perniciosum, nam si fas est mentiri, apage dictorum fidem; qua sublata vix est, ut hominum societas consistere possit, aut ne vix quidem.

300. A mendacio excusant æquivocatio, et restrictio non pure mentalis. *Æquivocatio* incidit quoties quis ambiguo sermone utitur; seu ambigua sit verborum pronunciatio, seu verba ipsa sint ambigua (6). Porro *verba* hujusmodi *intelligenda sunt juxta mentem proferentis:* si quis igitur ea aliter intelligat, etsi bona fide, propter ignorantiam, vel simplicitatem suam, ipse se decipit (7); nisi forte ea quæ usurpatur significatio sit vulgo a re, qua de agitur sic absona vel remota, ut æquivocatio non facile possit animadverti (8).

301. Restrictio mentalis fit cum minus est in verbis quam in intentione proferentis: alias, cum quis cogitationem suam partim exprimit verbis, partim retinet animo. Et si id quod retinet facile subintelligi potest, *non pure mentalis*, secus *pure mentalis* dici solet (9). Illa caret mendacio, hæc non item (10). Quando autem restrictio non pure, quando pure mentalis dicenda sit, magis facti, quam juris quæstio est. Hæc igitur cum primis æxtimari debent, vel ex persona interrogantis,

4 Ex S. August. *De Mendac.*, Lib. I, Cap. 2. Laym. Lib. IV, Tr. III, C. XIII, 4.

5 D. Tho. 2, 2, 110, 3.

6 Salm. 17, 1, 105 *Pronunciatio* (V. I Reg. 28, 2). Ut ecce si prædoni respondeas: *juro tibi me centum daturum;* vel quærenti, an sit Petrus domi, respondeas, *Dico non* (S. Alph. III, 151). *Verba ipsa* (V. I Reg. 27, 10. Joann. VII, 8, 10. Utputa, si viro quærenti, an adulterium admiserit, uxor respondeat, *se non fregisse matrimonium,* vel (si jam illud confessa fuerit), *se innoxiam esse* (S. Alph. 162).

7 D. Tho. 2, 2, 110, 4. S. Alph. 151.

8 Laym. XIII, 11. Veluti si quærenti, an Petrus sit domi, respondeas, non *est* (comedit) domi Petrus.

9 Croix III, 1, 284. Ut ecce si rogatus mutuum dare, respondeas, tibi deesse; vel reprehensus, quod vas fregeris, neges fregisse subintelligens, *mense præcedenti* (Laym. XIII, 5).

10 Ex Inn. XI, 26, 27, 28. In restrictionem pure mentalem recidit fraus ejus, qui animo quidem nihil retinet, sed partem exprimit verbis, aut signis, quæ alter *non potest* aure percipere, vel animadvertere (Salmat. 17, 1, 138). Ut puta, si surdo quærenti, an Sejus hac transierit, respondeas elata voce « *transiit* » submissa adjiciens « *heri, vel nudius tertius;* vel si poscenti, an isthuc sit Petrus, respondeas « *non est hic* » præmens pede terram (S. Alph. III, 165). Verum hæc quoque sic accipienda sunt, nisi vir prudens et callidus facile animadvertere ea potuisset; ut puta *si latroni* quærenti an Sejus hac transierit, respondeas « *non transiit hac* » addens aliquid lingua ei ignota, vel *manicas* manibus ambiens.

vel ex persona respondentis, quoties alterutri duplex inest persona; nempe altera qua privatus homo est, altera ex munere aliquo, vel officio, quo forte defungitur; ut ecce si interroget, aut respondeat Judex, Medicus, Confessarius, etc. Si hæc igitur inest interroganti, et is non ex sua privata persona quærat aliquid, tenendum est, nos ei respondere quatenus ex jure suo interrogare *intelligitur*, aut *potest* interrogare (11). Si inest respondenti, huic licet respondere, regulariter, ex ea persona qua mavult, nisi ex una sibi respondendum sit: atque ideo, v. c., adfirmare se nescire, quod revera ex una persona scit, ex altera nescit (12). Si neuter duplicem personam gerit, restrictio petenda est ex cœteris rerum adjunctis. Hæc una regula comprehendi non possunt (13), ideo in æstimatione viri prudentis esse debent. Ut generaliter dixerim, quoties restrictio mentalis ex circumstantiis est licita, toties subintelligenda ea est. Et in primis est subintelligenda 1° cum quis respondet ad mentem interrogantis (14), vel juxta ea quæ apparent (15), vel 2° interrogatus ab eo qui nullum interrogandi jus habet; aut de his quæ sine gravi suo vel alterius damno prodere nequit (16): Vel demum 3° cum respondet ex recepto et jam vulgari respondendi more (17).

302. His igitur in casibus æquivocatio et restrictio mentalis carent mendacio: Nihilominus eis uti non licet, nisi ex juxta causa, etsi non

11 V. Matt. 24, 36 *Intelligitur*, etc.; veluti si Publicanus ad portas Civitatis interroget, an aliquid feras, tuque respondeas « *nihil omnino* », vera erit responsio, si vectigale nihil fers. *Poterat*, etc.: puta si judici interroganti, vel non ex jure suo, vel non servato ordine juris, respondeas, nescire te, quod revera scis. Nam subintelligendum est, nescire te, quod respondere tenearis taliter interroganti (Salm. 17, 1, 139, etc. S. Alph. III, 152, 154. V. Matt. 24, 36.

12 Ex C. 2 *De off. Ord.:* Laym. XIII, 7. S. Alph. III, 153. Veluti si judex, quærenti, an Sejus vere sit reus furti, respondeat, non esse reum furti, subintelligendo, ex *actis et probatis*.

13 V. Salm. 17, 2, 139, etc. S. Alph. III, 153, etc.

14 V. IV Reg. 8, 10. Ioann. 18, 20, junct. Matt. 20, 17. V. g. si quærenti, num venias Neapoli (quæ Civitas creditur peste infecta), respondeas « *Minime* » cum ex ea venias, sed non sit peste infecta. Si judici interroganti, an mutuam pecuniam acceperis a Cajo, an aliquid ex hereditate subtraxeris, respondeas « *Non accepisse* » cum eam restitueris « *non subtraxisse* » cum non sit in necem creditorum (Salm. 141, 142. S. Alph. 159).

15 Ex Tob. V, 18. V. c., si mulier, quæ vulgo creditur uxor Seji, hunc *virum* suum vocet (V Luc. II, 48).

16 Ex S. Alph. III, 153. Qui docet: « *Quoties tenetur quis occultare famam alterius, licite dicit* » *nescire* « *scilicet* » *non habeo scientiam utilem ad respondendum.*

17 V. Matt. XXII, 12; XXVI, 50. V. c. petenti a te elemosynam, respondeas « pecuniam tibi non esse » (Frassin. *Compend.*, etc. 1, 319. Contr. Salm. 17, 2, 145).

gravi (18): alias vix poterit subsistere fides verborum, aut ne vix quidem (19). Et non licet omnino si id vetet justitia, aut fides, aut caritas. Justitia, puta cum quis interrogatur a Superiore suo, vel a Magistratu, servato jure, et ordine juris (20). Fides, ut in contractibus (21): charitas quoties forent alteri graviter nocituræ. Nihilominus quoties responsio æquivoca, vel cum restrictione mentali, vacat mendacio, si fuerit jurata, vacat perjurio, cum veritas revera non desit (22); quamvis forte ex alio capite peccato non careat: atque ideo licite juratur (23). At vero ad jurandum causa paululum graviori opus est (24).

303. III. Qui SIMULAT; idest aliud vult, aliud facit (25). Hoc est mentiri re et facto. Sed non semper, quia inter verba et facta plurimum distant: verba ad mentem significandam pertinent, facta non item; illis loquimur aliis, his regulariter nemini loquimur; ideo his nemo mentitur, nisi is qui eis utitur ad alterum decipiendum (26). Hac re Nostri simulationem dispescunt in formalem et materialem. Formalis est quæ ad alterum fallendum, materialis quæ ad veritatem occultandum adhibetur (27). Illa deceptio intenditur, ista permittitur; illa igitur vere mendacium est (28), hæc non item (29): qua proinde uti licet ex justa causa. (30) Sed et non factis, decipi aliquis potest, et in primis silentio; hæc dicitur *dissimulatio*. Silentio, regulariter, nemo mentitur (31), quia is qui tacet neque fatetur quidquam, neque negat (32): eoque minus mentitur non factis (33); ideo dissimulatione regulariter licet uti. Eoque magis licet aliquid facere vere et ex animo, ad occultandum id, quod volumus alios latere (34).

304. Restat ut videamus ad quid teneatur ex justitia qui alium ad malum pertrahit. Et si pertrahit scientem et volentem, ad nihil tenetur

18 S. Alph. III, 151, v. *Utrum*.

19 Salm. XVII, 1, 107.

20 D. Th. 2, 2, 69, 1. S. Alph. 154.

21 Ex L. 43 *De Contr. empt.* S. Alph. III, 154, 155.

22 S. Alph. III, 151, 153, etsi juraveris coram judice (S. Alph. 172. V. *Quæritur*).

23 S. Alph. H. A. V. 15.

24 S. Alph. III, 151. Nempe propter Numinis reverentiam.

25 S. August. Serm. 22 *De Jacob. et Esau.*

26 Ex L. 1 *De Dolo malo.*

27 Croix III, I, 98. S. Alph. III, 171, VI, 59. V. Joan. VIII, 5, etc., IX, 12.

28 D. Th. 2, 2, 111, 1. S. Alph. l. c.

29 Croix 298. V. I Reg. 16, 2.

30 S. Alph. III, 171. V. Matt. 24, 28. Dummodo non sit mala ex alio capite, ut, v. c., specie tenus idolis thus adolere, infantem, baptizatum rebaptizare etc.

31 D. Th. 2, 2, 111, 1 ad 4.

32 L. 185 *De R. J. Regulariter,* quia interdum silentium quoque fraude non caret (V. Lugo *De Just.* 23, 82).

33 Croix III, I, 298.

34 V. I Reg. 16, 2.

(§ 105,22). Sin dolo aut vi adhibita, tenetur omnia damna ei sarcire (35) quamdiu durat dolus aut vis. Cum hæc cessaverint, quia integrum alteri est ad bonam frugem redire, si is pergat operari malum, damnum quod subinde patitur ipsi imputabitur (36). Heic quæri potest, si eum ab Instituto aliquo Regulari deduxit, an *huic* teneatur damni. Et si volentem deduxit, sive novitium, sive professum, cum is ex justitia monasterio non teneatur, nec ille tenebitur (37): sin vi aut fraude, tenetur; seu professum abduxerit, quod nemo dubitat; seu novitium, quod est probabilius (38); nisi forte Religio alium æque idoneum suppleverit (39). De eo qui alium dementavit palam est teneri totius damni, quod is patitur, sive qua forte ægrotus factus est, sive qua est factus inutilis (40).

TRACTATUS VIII.

DE ACTIBUS SEU INTER VIVOS SEU ULTIMÆ VOLUNTATIS IN GENERE.

TITULUS I.

De actibus ineundis.

305. Actum heic accipimus — quidquid cujusvis rei gerendæ causa fit — sed in primis actus quos vocant ultimæ voluntatis, et inter vivos (1). Actus hujusmodi omnes inire possunt, exceptis his qui sunt incapaces seu natura, seu lege (Prol. § 35). Omnium autem quædam *substantialia* sunt, quædam *accidentalia*, quædam *solemnia*. Substantialia sine quibus actus constare non potest: accidentalia quæ inesse et abesse possunt, pro agentium arbitrio; solemnia quæ pertinent ad formam actus ex præcepto legis.

35 Croix III, II, 344, 347. Et interim ad meliorem frugem eum revocare (Sot. IV, 6, 3. Less. II, 8, 20.

36 Less. II, IX, 11, 15. Croix 348.

37 Less. II, 9, 19. Lugo 9, 41.

38 S. Alph. III, 662.

39 Less. II,9,17. Lugo 9,52. Croix III,I,350.

40 V. Less. II, 9, 1.

1 Dixi *in primis*, nam quæ dicturi sumus ad alios quoque actus pertinent suo modo, ut ecce ad professiones religiosas, ad collationem beneficiorum etc.

CAPUT I.

DE ACTUUM SUBSTANTIALIBUS.

Art. 1. De Re.

306. Actuum substantialia sunt, *res, causa, voluntas. Res* hic dicitur aliquid dandum, vel faciendum, vel non faciendum. Res debet esse certa, possibilis, honesta. *Certa:* scilicet apparere oportet quid dari debeat, quale, quantum (1). Si non appareat *quid* reliqueris, promiseris, ut ecce si promiseris *animal, rem,* magis derisoria quam utilis promissio erit (2): si non *quale,* puta si promiseris *bovem, triticum,* nec pessimum dari potest, nec optimum peti (3): si non *quantum,* æstimabitur, si æstimari possit ex rerum adjunctis, arbitrio boni viri (4): adeoque si, v. c., triticum alendæ familiæ pollicitus fueris, pro necessitate familiæ dandum erit (5): sin triticum simpliciter nihil debebitur (6). Illud non interest si erraveris in designanda re vel persona, si quo alio indubitabili signo eam demonstraveris (7).

307. Possibilis: Porro impossibilia dicimus quæ in rerum natura non sunt, vel naturaliter fieri non possunt (8). Itaque *impossibilium nulla est obligatio* (9). Nihilominus si res divisionem recipit, et ex parte dari, fieri possit, hæc proculdubio, ut alias (Prol. § 168), dari, fieri debebit (10). Demum *honesta:* nam turpia, idest quæ lædunt

1 LL. 94, 95, 115 *De V. O.*

2 L. 17 *De Legat.* 1°.

3 L. 37 *Eod.* C. G. 1022, 1246, It. 870, 1204, 1248. *Pessimum,* ne in rebus quidem donatis (L. 35, § 1 *De Donation.*).

4 Ex L. 35 *De R. J.*

5 L. 70, § *Gener. De Jure Dot.* Et in dubio ad minimam summam deducitur (cit. L. 35). Ideo promissis, v. c., frumenti modiis...., quia *pluralis locutio duorum numero est contenta* (L. 12 *De Testam.* C. 40 *De R. J.* in 6°) duo debebuntur: *jussus dare post annos....* vel *post dies....* post biennium (L. 17, § ult. *De manumiss. Testam.*), vel post biduum (L. 117 *De V. S.* C. ult. *De Præb.* in 6°) dare debet. Quod igitur cavetur in L. 1 *De Opt. Legat.,* eum cui servorum legata sit electio, tres posse eligere, singulare puto.

6 L. 94 *De V. O.*

7 L. 8 § *Si quis nomen. De hered. instit.* Proinde si quis donaverit, aut legaverit Sejo, v. c., domum quam a Titio emerat, si constet de qua domo senserit, valet etsi eam a Titio non emerit (L. 17, § 1 *De Condit. et demon.* L. 4 *De Legat.* 1).

8 L. 35 *De V. O.* Utputa, si vendideris ædes deustas (§ 3 *De Inut. stip.*), vel promiseris digito cœlum attingere. Sed valet obligatio ejus rei quæ facultates promittentis exusperat; vel quæ is per alium dare facere potest (L. 137 § 5 ibiq. Gl. *De V. O.*).

9 L. 185 *De R. J.*

10 L. 28 § 1 *De Rec. Arbitr.* Itaque jussus, v. c., heres esse, si in triduo, a morte testatoris, monumentum fecerit,

mores bonos, aut leges, ea *nec facere nos posse credendum est* (11). Ideo harum promissio nullius plane momenti est (12). Nihilominus valet promissio rei quæ nunc licite præstari nequit, si facta fuerit sub conditione, vel die, queis impletis licite fieri possit (13); dummodo non sit contra bonos mores expectare eventum hujusmodi (14). Dixi promissio, nam valet, ceteris paribus, et datio rei quæ dari prohibetur (§ 110, 11), et *factum* vel *actus*, quem lex prohibet (15) quæ nunc recepta sententia est (16): nisi hæc irrita quoque, et infecta esse jubeat (17).

Art. 2. De causa.

308. Causa *(finis)* est *utilitas actus* (1). Diducitur in intrinsecam et extrinsecam. Extrinseca (quasi *finis operantis*) est, qua movetur is qui agit: veluti si par boum emerim, quod meos interiisse falso existimabam; hæc non est necessaria ut actus valeat (2). Intrinseca est in actibus onerosis utilitas quæ consistit ex actu ipso natura sua: hæc si desit nihil agitur (3); utputa si servitus constituta fuerit sine ulla prædii dominantis utilitate (4), vel transactio super re plane certa

licet hoc impossibile sit (L. 6 *De Cond. Instit.*); quam primum et potest facere, et debet (Gl. in cit. L. 6).

11 L. 15 *De Condit. instit.* Utputa pejerari, furari, ab uxore divertere (V. Prol. § 151, 5).

12 LL. 26, 35 *De V. O.* L. 6 C. *De Pactis.* C. ult. *Eod. tit.* S. Alph. III, 712. Adeoque pro his non æxtimatio debebitur, nec id quod interest (L. 103 *De V. O.*).

13 L. 42 § 1 *De Legat.* 1.

14 L. 83 § *Adeo. De V. O.* Itaque si promiseris Cajam ducere *cum pubes fuerit,* valet (CC. 1, 4 *De Desp. imp.*); si *cum uxor tua morietur*, non valet (C. 1 *De eo qui dux. in matrim.*).

15 Ex C. 16 *De Regularib.* D. Tho. 2, 2, 62, 5 ad 2. Utputa si voto castitatis obstrictus matrimonium contrahas (C. Un. *De Voto* in 6°), vel cum acatholico. Inde reg. juris canon.: *Multa fieri prohibentur, quæ si fuerint facta, obtinent roboris firmitatem* (Cit. C. 16).

16 Suar. *De Legib.* V, 27, 6. Voet. I, 3, 16. Toull. VII, 488, 491. V. C. G. 228, 280. It. 57, 104. Contra L. 5 C. *De Legib.*; qua cautum fuerat, ea quæ fiunt *lege prohibente pro infectis haberi.* Inconsulta lex, quæ tot tantisque J. C. et Theologorum imitationibus dudum pene evanuerat (V. Suar. Cap. 25 n. 21).

17 Suar. cit. n. 6. Utputa incæsta connubia, professio religiosa inita ante 16 ætatis ann., renunciatio hereditatis ejus qui nondum vita decessit, etc. Atque hic valet alia reg. juris canonici *Quæ contra jus fiunt debent utique pro infectis haberi* (C. 64 *De R. J.* in 6°).

1 Ex L. 1 *De Adim. leg.* LL. 94, 95, 115 *De V. O.*

2 Barbeyr. Ad Puff. III, VI, I. Poth. *Obbligaz.* § 20.

3 L. 2 § 3 *De dol. except.* L. 1 *De Condit. sine cau.* C. 5 *De donationib. int. vir. et uxor.* C. G. 1131, It. 1119.

4 V. § 176, 12. Item si testator vetuerit prædium alienari, nec alicui restitui jusserit (L. 117 § *Divi. De Leg.* 1).

intercesserit (5). In gratuitis causa est liberalitas dantis (6): itaque si quis centum reliquerit Sejo quia, absente se, negocia sua gessit, cum sciret nunquam negocia sua gessisse Sejum, legatum valet (7). At si deceptus errore *efficaci* promiserit, vel dederit aliquid, intererit utrum circa causam *motivam* (Prol. § 238, 12), an circa *impulsivam* tantum erraverit; utputa si eleemosinam dederit Osio, quem pauperem, vel Sejo, quem probum falso existimavit: si primum etiam dati repetitio est (8); sin alterum Nostri diversi (9); quamobrem possessori favendum erit; atque ideo nec promissa dari, nec data restitui oportebit, nisi is qui accepit dantem deceperit (10).

309. Præterea causa honesta esse debet. Si fuerit turpis, intererit utrum solius dantis, an solius accipientis, an utriusque turpitudo versetur. Si solius dantis, dari oportebit quod promissum fuit (11); utputa si quid promiseris puellæ ea cogitatione, ut ad commiscendum induceres (12). Sin solius accipientis, nempe si des ut is faciat, vel omittat, quod facere, vel omittere debet; v. c., furi ut restituat, testi ne pejeret; siquidem id facis tui vel alterius gratia, etiam acceptum restitui debebit, quippe fuit quasi redemptio vexationis injustæ (13): sin gratia ipsius accipientis, v. c., ut is vitet peccatum, infamiam, dari oportebit quod promissum fuit, quippe magis voluntaria donatio est (14). Sin demum utriusque turpitudo versatur, ut puta si quid judici dederis, ut iniquam sententiam ferat; vel sicario, ut Sejum occidat, convenit, ante rem turpem perpetratam, quia pactum nullius momenti fuit, nihil dari oportere (15), et datum repeti posse (16). Post eam perpetratam nonnulli putant, datum quoque restituendum esse; non enim debetur ex pacto, quod ab initio nullum fuit, nec ex

5 Ex L. 2 C. *De Transact.* C. G. ex Art. 2044. It. ex Art. 1764.

6 Ex L. 65 § *Id quoque. De Condict. indebiti.* Molin. Tr. II, 209 in fi. Zach. 651, 4. Sanch. M. VII, 18, 24.

7 § 31 *De Legat.*

8 L. 71 § *Falsam causam. De Condit. et Demon.* Dantem autem deceptum non fuisse, jure nostro is qui petit probare debet (C. It. 828).

9 V. S. Alph. III, 198.

10 Less. 18, 129.

11 Ex L. 4 C. *De Condict. ob turp. cau.*

12 S. Alph. III, 712, q. 2. Quamvis tua cogitatio eam non fugiat (Ex C. ult *De Simon.* Lugo 18, 50).

13 Lugo 18, 64 etc. Nisi forte post factum dederis sponte prorsus, quia donare intelligeris. Suar. *De Simon.* 59, 27. S. Alph. VI, 353 q. 3.

14 S. Alph. III, 715 et Lugo l. c. Qui solus rem acu tetigisse videtur; omissis cæterorum sententiis, quæ tot ferme sunt quot capita.

15 L. 8 ff. L. 5 C. *De Condict. ob turp. cau.*

16 D. Th. 2, 2, 62, 5 ad 2. In foro externo *in pari delicto melior est conditio possidentis* (L. 154 *De R. J.* C. 65 *Eod. tit.* in 6°). *Quia nemo ex turpitudine sua consequitur actionem* (L. 12 *De Furt.*); atque ideo hic non pertinet (V. Prol. 205, 49).

reipsa cum actio turpis non sit pretio, digna (17): contra alii longe plures, posse vel peti non datum, non ex conventione, sed ex post facto *quasi* laboris, vel periculi pretium (18). Sententia utraque gravis, et utraque S. Alphonso probabilis, sed hæc probabilior (19): ideo consultius est possessori favere; sive ei qui promisit, si nondum dedit; sive ei qui turpe opus fecit, si jam accepit (20). Quando autem restitutio competit, ex justitia facienda est, atque ideo ei qui dedit et ante omnem sententiam judicis est facienda.

Art. 3. De voluntate.

310. Denique voluntate opus est, ex qua omnis actio nostra initium capit. Quamobrem nihil erit actum si quid actum sit joco (1), vel simulate (2); nisi lex suppleat voluntatem (3). At lex potest voluntatem supplere in his tantum, quæ ad res nostras pertinent, quippe hæ tantum Legislatoris dominio et potestate continentur. Voluntate vera inquam, non interpretativa (4). Et exterius expressa (Prol. § 146, 18): exprimitur autem signis factis (5), silentio ipso. Verum quia is qui tacet neque consentire, neque dissentire videtur (6) silentium pro voluntate erit solum in favorabilibus (7), et sola præsumptione juris (Prol. 136, 19). Porro actus *inter vivos* regulariter ex duorum (non minus); *ultimæ voluntatis* actus ex unius quidem voluntate consistunt, verum nisi

17 Navar. *Man.* 17, 58. Silv., Adrian. Medina, Continuat. Tourn. (Collet) etc. ap. S. Alph. III, 712. Comit., Conci., Gousset I, 653. Carrier., n. 333. Frassi. I post n. 694. Puff. I. N. G. III, VII, 8. Poth. *Oblig.* § 15. Ex hac sententia sequitur, ei qui mihi die festo præstitit opus servile, me posse mercedem licite denegare; nihil enim refert utrum opus turpe sit natura, an jure; nam turpe est.

18 Vasq. VII, II, 25. Molin. Tr. 1, 94. Sot. VII, 1, 3. Less. 14, 52. Lugo 18, 54, 59. Dixi *quasi* etc., nam si nihil intervenerit prætio æstimabile nulla subest causa, cur peti possit; nisi forte post opus impletum sponte prorsus datum fuerit. Itaque si, v. c., testamento jussus dare centum *Sejæ*, vel *Cajæ*, tu, accepta pecunia, Sejam elegeris, prope fur est (Lugo 37, 19).

19 S. Alph. III, 712.

20 Ronc. *De Rest.* Cap. VI, q. IV.

1 L. 3 *De A.* et *O.*

2 L. 6 § ult. *De Acq. hered.* L. 20 *De Ritu Nupt.* C. 26 § ult. *De Sponsal.* Quæ receptissima sententia est (Lugo 22, 44 etc.).

3 Ex L. 16 *Mand.* Clem. *unic. De Renunc.* Ceterum *nemo existimandus est dixisse quod non mente agitaverit* (Ex L. 7 *De supell. legat.*).

4 S. Alph. III, 769. v. *Sed.* Quippe hæc nihil est (Prol. § 136, 23).

5 L. 62 § *Locator.* 5. *Locati.*

6 L. *Qui tacet,* 185. *De R. J.*

7 C. un. *De despons. impub.* Sed in odiosis, si impedire debuisses, ne alter silentio tuo deciperetur, lex supplet consensum (L. 2 C. *De distr. pignor.* C. 2 *De his quæ fiunt a Prælat.*).

is cui aliquid relictum est, id acceptaverit, actus hujusmodi caduci fiunt (8).

311. Voluntati duo contraria sunt, error et metus. Error: sed hoc non est perpetuum; et refert utrum facti sit error an juris. Error *facti* ita demum actum irritum facit, si erraveris in his quæ pertinent ad substantiam actus (9), vel quoad personam cujus contemplatione cum primis actus initur (10). Error *juris,* si is actus ineundi causa unica aut præcipua fuerit (11); vel si error quasi in conditionem recidit: et in primis si quis putavit nullam ex eo actu v. c., ex voto quod vovit, obligationem oriri (12); vel in potestate sua esse ab inita obligatione, v. c. ab initis nuptiis, quandocumque discedere, *et ideo,* v. c., voverit, nupserit (13). Ad hæc V. Prol. § 147. Illud non interest si forte erratum sit in designanda re, vel persona, quoties de voluntate qua alia demonstratione constat (14): et planum est.

312. Deinde obest metus, nempe si actus revera initus fuerit metus

8 Nihilominus cum de solvendo seu liberando aliquo agitur, is inscius quoque, immo et invitus, liberatur, solvitur (L. 41 *De Negoc. gest.* L. 9 C. *De precib. imper. off.*): ut ecce si Pater filium emancipaverat (L. 4 *De emanc. liber.*); si quis solverit pro invito (L. 53 *De Solut.*) si a censuris absolverit (Prol. § 344, 1). *Liberatur* inquam, nisi alia fuerit mens eum solventis (Ex L. 38 *De A. P.*). Hinc. v. c., manumissis testamento libertas etiam ignorantibus acquirebatur (Ex L. 41 *De Reb. cred.*), manumissis actu inter vivos non item (Cit. L. 38).

9 L. 46 *De jure fisci.* C. G. 1110, It. 1110, Au. 871. Ut ecce si emeris vitrum pro gemma, acetum pro vino (L. 8 *De C. E.*); vel Instituto Eremitarum, putans O. PP., nomen dederis (Lugo 22, 33). At vero substantiam accipere debemus moraliter, adeoque idem juris erit si erratum sit in his qualitatibus, quæ pene recidunt in substantiam actus (Vasq., Sanch. D. IV, 2, 3): ut ecce si ignorans emerim domum ruinosam (L. 29 *De ædil. edicto*) panem veneno infectum (D. Tho. 2, 2, 77, 3), si voverim ire Lauretum putans, distare iter bidui, cum distet iter decem dierum (Lugo XXII, 26, 33).

10 Ex L. 46 pr. *De Jur. Fisc.* C. G. 1110, It. 1110. Laym. *De Pact.* V, 6. Ut puta, si aliquid legaveris, aut donaveris Sejo, quem fratris tui filium (LL. 4, 7 C. *De hered. inst.*); vel ad sacros ordines promoveris Cajum, quem Sempronium falso existimasti; non item si illi vendideris aliquid, hunc baptizaveris, *confirmaveris.*

11 Ex C. It. 1109. Puta si filio fratris tui legitimam reliqueris, aut promiseris alimenta, ratus te ad hæc ex jure teneri. Inter J. C. Gallicos hæc res satis dubia est (V. Toull. II, 58).

12 Sanch. M. 19, 2. Suar. *De Vot.* I, IV, 8. Salmat. 9, 1, 26. S. Alph. III, 201, VI, 833. V. *Quæstio.*

13 V. Croi. VI, I, 72. *Ideo,* id est hac animi destinatione: nam si, id putans tantum v. c., contrahit, ratum erit; tametsi non contraxisset si scisset, quia interpretativa voluntas nihil mutat (V. Lugo *De Sacram.* VIII, 131, 133. S. Alph. VI, 24).

14 L. 30 *De testam. tut.* LL. 17, 48 § 3 *De condit. et dem.* Proinde si quis dicat v. c., se legare Sejo domum. *A quam a Titio emerat,* si constet de qua domo senserit, valet, etsi eam a Titio non emerit (L. 17 § 1 *Eod.* L. 4 *De legat.*).

causa (15), atque ideo si metus non fuerit ab intrinseco (16), sed 1° incussus ab alio ad actum extorquendum (17): et 2° præterea fuerit gravis (18): et 3° quoad substantiam (Prol. § 138) injustus (19). Dixi ad *extorquendum*: quid igitur si quis metu sibi incusso ex alia causa, v. c. detrusus in carcere et capite plectendus, ut se liberaret, alicui dedit aliquid, vel promisit; v. c., se filiam ejus ducturum? Et siquidem *extraneo,* valet quasi contractus *do ut des*; sive sponte id promittat, quod planum est (20); seu requisitus ab alio, quia is magis aufert, quam infert metum (21). Sin *ei a quo metuit,* siquidem huic sponte obtulit ipse, adhuc valet quamvis malum sibi inferendum sit injustum: ut puta si dominus obsessæ civitatis filiam obsidentis uxorem petat, ut iniqua obsidione se redimat; quippe libere eligit medium hujusmodi (22). Sin rogatus, ab illo, Sancius adhuc valere putat, quia is adhuc aufert, non infert, metum; Pontius contra, quia tacite infert denuo, nisi ille id quod rogatur, faciat (23). Et si is rem justam exigit recte Sanchez; sin injustam recte Pontius primo quia turpitudo versatur (V. § 309) ex parte exigentis; deinde quia is novam injuriam facit.

313. Sed multum distat inter errorem et metum: error aufert voluntarium, metus non item (Prol. § 148): ideo *ille* actum vitiat, naturali jure, quia *nulla voluntas errantis est* (24): *hic* positivo (25),

15 Ex LL. 1, 3, 21. *Quod met. cau.* C. 14 *De sponsalib.*

16 L. 21 *Eod.* Ut puta si in gravi aliquo periculo (v. c., naufragii) constitutus, vovat Religionem ingredi, si periculum evaserit (C. 17 *De Regular.*).

17 Cit. LL. 1, 3. CC. 1, 4. *De iis quæ vi.* Quamvis non expectaverit, ut alter metum faceret; utputa si deprehensus in adulterio, vel furto, aliquid ultro promiserit ne occideretur, vel proderetur (L 7 § 1 *Eod.* L 4 *De condict. ob turp. caus.* Pont. M. IV, 19, 10).

18 LL. 5, 6 *Eod.* C. 2 *De iis quæ vi.* Gravis, inquam, vel relative Laym. VI, 4. Lugo 22, 138 etc. S. Alph, VI, 844 d. 2. V. Prol. § 148, 39. Et Sanch. M. IV, 9, 4 ubi late.

19 Ex L. 3 § 1. LL. 13, 14. *Quod met.* Sanch. M. IV, 13, 3 etc. Pont. M. IV, 19, 7. Licet tantum reverentialis (Prol. § 138, 14) fuerit (Sanch. M. X, IV, 17, 26. Pont. Matr. IV, 19, 57. Salm. 8, 9, 33). Scilicet qui justum metum patitur *sibi metum ipse infert* (L. 21 pr. *Eod.*).

20 Sanch. M. IV. VIII, 8, 9, 11. Quamvis damnum sibi inferendum sit injustum (Sanch. n. 11).

21 L. 9 § 3. *Quod met. cau.* Sanch. n. 9. Nisi forte is extorserit improbum aliquid, et ille alias eo metu se liberare nequiverit: utputa si medicus, minatus curationem deserere, compulit ut ei ægra nuberet (L. 3 C. *De Var. et extraord. cogn.* Pont. M. IV, 19, 15. Pothie. *Obbligat.* n. 24.

22 Pont. M. IV, 19, 5.

23 Sanch. l. c. n. 11. Pont. l. c. n. 3. Casus est; v. c., si Cajus, qui Sejo mortem intentat, ni filiam suam ducat aut dotet, ostendat se paratum ab his desistere, si Sejus fundum Cornelianum sibi vendiderit.

24 L. 117 *De R. J.*

25 Ex § 1 *De except.* CC. 1, 2. *De iis quæ vi.* C. G. 1109, 1304. It. 1108, 1300.

nempe quia *metum comprobare contra bonos mores est* (26). Proinde quod quis fecit errore inductus, ipso jure nullius momenti est; quod metu coactus, utrum nullius momenti sit ipso jure (quando lex id non cavet nominatim) (27), an sit magis rescissioni obnoxius (28), non immerito disputatur. Hoc communius et verius forte (29): Nihilominus quod metu promissum fuit dari non oportet, quia dati repetitio foret (30). At ab eo qui metum fecit peti (31); et si datum fuit retineri licite non potest (32); quippe utrumque novam injuriam continet.

314. Sed numquid non etiam vehemens passio actum vitiat? Minime, si mentem non intercipit, et communis TT. sententia est (33).

CAPUT II.

DE HIS QUÆ ACTIBUS ACCIDENTALIA SUNT.

Art. 1. De conditionibus.

315. Actui inesse, et abesse possunt, atque ideo ei accidentalia sunt, *conditio, dies, modus, pœna.*

Conditio stricta significatione definitur: *Circumstantia actui adjecta, ex qua jus aliquod pendet.* Duo igitur exigit; ut sit *adjecta,* idest, ut ab extrinseco accedat; nam quæ pertinent ad substantiam actus (1); et quæ tacite insunt, seu natura seu lege, si fuerint inserta,

Ideo quæ non pendent ex jure neque canonico, neque civili, rata sunt etsi metu inita: utputa si quis metu mortis baptismum, ordinem sacrum contulerit, vel susceperit. *Quando* etc.; ut in matrimonio, professione religiosa, et renunciatione beneficii ecclesiastici, quæ ex juris dispositione plane irrita infectaque sunt.

26 L. 117 *De R. J.*

27 Pont. Conc. etc. ex L. 3 § ult. *Pro Soc.* L. 17 § *Item. De Minor.*

28 Ex L. 21 § 3. *Quod met. cau.* § 1 *De except.* C. 2 *De iis quæ vi.* Suar. Reginald. 25, 121. Laym., Lugo 23, 73. Schmalz. IV, I, 406.

29 1° Ex L. 21. *Quod met. eau.* CC. 15, 28 *De Juram.*; quibus cavetur juramentum obligare vel metu extortum 2°, quia actio ex metu datur solum metum passo. Utcumque *actus possidet.* Quamobrem si tibi res vendita, vel beneficium ecclesiasticum collatum sit ab eo, quem metu coegesti, res nihilominus tua fit, adeoque si casu perit, tibi perit; fructus beneficii lucraris, ejusque obligationibus defungi debes.

30 Ex L. 7 § *Sed ex facto. Quod met. cau.* D. Tho. 2, 2, 89, 7 ad 3.

31 L. 134 in fi. *De R. J.* C. 59 *Eod. tit.* in 6°. S. Alph. III, 890. Prol. § 34,10.

32 Less. II, 37, 44. Sanch. M. IV, 9, 4. Pont. M. IV, 6, 6.

33 Navarr. 18, 7. Moli. To. II, Disp. 267. Sanch. M. I, 8, 5. V. Prol. § 149.

1 L. 12 *De Cond. Inst.* L. 98 *De Cond. et demon.* Suar. *De Voto.* Lib. 1. C. ult. § 12. Sanch. M. VII, 96, 8. Utputa si vendideris fructus futuros sub conditione,

non faciunt actum conditionalem (V. Prol. § 76, 53). Utque ex ea *pendeat* aliquod jus, idest, ut illud in posterum differat (2): ideo continere debet eventum futurum, et incertum (3). Hæc circumstantia vel 1° *a casu* pendet, vel 2° a *voluntate* ejus qui rem præstare debet; vel 3° ex *utroque*; v. c. si Cajus uxorem duxerit - si Romam iero, vel non iero - si duxeris Cajam - inde diducitur in *casualem, potestativam, et mixtam.* Potestativa rursus, si in faciendo consistit *affirmativa,* si in non faciendo *negativa* dici solet. Ea vero purificata, jus quod pendet, vel acquiritur, vel revocatur, inde iterum in *suspensivam* et *resolutivam* diducitur (Prol. § 41).

316. Omnes autem inseri possunt actibus seu ultimæ voluntatis, seu inter vivos, exceptis 1° potestativis in *meram* debitoris voluntatem collatis: 2° quæ sunt contra naturam actus: et 3° quæ impossibilia sunt, vel contra bonos mores et leges (§ 307). Et si fuerint insertæ, *illæ* actum vitiant semper (4): item *istæ* (5), nisi forte actus in aliam negocii formam cadere possit (6): *hæ* demum actus quidem inter vivos vitiant, sed in ultimis voluntatibus pro non scriptis habentur (7). Inseruntur autem vel tacite: v. c. promissio dotis, *si matrimonium sequatur* (8); et, regulariter, eadem est vis taciti, et expressi (9).

si *nascentur* (L. 1 *De Cond. et dem.*); si ineas sponsalia cum Seja, *si convalueris* C. G. 1168, It. 1157, Au. 696.

2 L. 37 *De Reb. Cred.* Sanch. Dec. IV, 40, 82. Toull. VI, 472.

3 LL. 100, 120 *De V. O.* LL. 37, 38, 39 *De Reb. Cred.* Non sunt igitur conditio, v. c., *si pater tuus vivit, si frater tuus rediit* (L. 10 *De condit. instit.*), *si cras sol orietur* (L. 9 § 1 *De Novat.*). Non enim morantur obligationem, licet apud nos sint incerta; sed *statim aut omnino eam perimunt, aut omnino non differunt* (Cit. L. 100 *De V. O.* V. Prol. § 41). Nec est conditio sed *pactum,* v. c., si Sejo nubas ea lege, *ne vir alio domicilium transferat.* Sanch. M. IV, 23, 2. Laym. *De Voto.* VI, I.

4 L. 108 *De V. O.* C. G. 1174, It. 1162. *Nulla obligatio potest consistere quæ ex voluntate promittentis statum capit:* MERA, idest, *ut dare, nisi velit, cogi non possit* (L. 3 *De Leg.* 3). Itaque ea quæ pendet ex facto aliquo, v. c., *si Romam iero, vel ieris,* valet. STATUM CAPIT: ergo si ad actum *resolvendum* pertinent valent; utputa ut res, si intra certum tempus displicuerit, sit inempta (L. 3 *De C. E.* L. 6 *De Resc. Vendit.*

5 Ex L. 149 *De R. J.* v. c. si vendas prædium ea lege, ne rei dominium in emptorem transeat.

6 Ex L. 13 *De Reb. Dub.* § 13 *Mandati.* C. 25 § *Contra De V. O.* Ut ecce si in mutuo, commodato, (quæ suapte natura gratuita sunt) merces constituta fuerit; nam erunt fœnus, locatio rerum, (V. Pont. M. III, 10, 6).

7 § 10 *De Hæred. Inst.* L. 30 *De A. et O.* C. ult. *De Cond. App.* C. It. 849, 1160. V. S. Alph. VI, 890.

8 L. 69 *De Jur. Dot.* V. c. promissio matrimonii, si sponsus, vel sponsa contra fidem desponsationis non venerit (C. 25 *De Jurejur.*).

9 Ex L. 4 § ult. *De Pact.* C. 2 *De Rescr.* Ideo quæ tacite insunt pro cautis habentur, si ea partes non ignoraverint

317. Nunc videamus quid præstet conditio quamdiu pendet, cum extiterit, si defecerit. *Quamdiu pendet:* si suspensiva ea sit is cui aliquid debetur quasi creditoris loco est (10); ideo sibi rem quidem habere non licet (11); sed nec ei, qui debet, licet a conditione discedere (12), vel rem promissam facere deteriorem (13). Si est resolutiva, ei qui sibi aliquid stipulatus est, vel cui aliquid relictum fuit, hoc ei protinus quidem debetur et suum fit (14); sed et ipse interim debitoris loco est, atque ideo ipsi quoque nefas est rem facere deteriorem (15). Seu autem suspensiva, seu resolutiva ea sit, qui, ea impleta, jus aliquod, aut rem acquisiturus, vel iterum acquisiturus est, interim sibi vigilare potest (16). Hæc primum, deinde si conditio casualis fuerit, eventus expectari debet: sin potestativa, siquidem negativa est, pro impleta erit ex quo certum esse cœperit contra fieri non posse (17). Si est affirmativa impleri debet: nempe 1° ex verosimili voluntate ejus qui illam apposuit *Voluntas* enim *regit conditiones* (18); 2° suo tempore (V. Prol. 167). 3° Tota: impleta ex parte pro non impleta est (19): nisi forte res divisionem recipiat: et integram vel præstare impossibile sit (20), vel exigere iniquum (21). Plus, si duo jussi fuerint ali-

(Lugo 12, 54). Itaque si, v. c., duo scientes se consanguineos esse, inierint sponsalia, id tacite actum videtur, ut dispensatio a R. P. impetraretur.

10 LL. 10, 54 *De V. S. Quasi*, quia nonnisi ex conditione impleta deberi incipit (L. 41 *De condit. et demon.*).

11 § 4 *De V. O.* Et si per errorem data fuerit, repeti potest (L. 16 *De Condict. indeb.*).

12 Lugo 22, 383. Laym. *De Voto* VI, I. Quocirca, v. c., si fundum vendideris, aut voveris castitatem, *si litem viceris;* si lite pendente fundum vendideris, nuptias coieris, injustitia, sacrilegio non vacas (Sanch. M. IV, 23, 28. Salmat. 17, 7, 170).

13 Ex L. 9. *Qui potior in pign.* Ideo si is, v. c., qui castitatem vovit, e. g. mœchatur, prope sacrilegii reus est (Lugo 22, 384).

14 LL. 1, 2, 6. *De in diem addict.*

15 L. 14 *De pign. et hypot.* C. G. ex 1180. It. ex 1171.

16 Ex Cit. L. 9. *Qui potior.* Et ex NN. LL. *debet,* ne qua præscriptio contra se, vel usucapio procedat. V. § 147, 13.

17 L. 10 *De V. O.* C. G. 1177, It. 1168. v. c. *si Cajam non duxeris;* et ut ordinem sacrum inieris, vel Caja alii nupserit (L. 115 *Eod.* Moli. Tr. II, 285).

18 L. 19 *De Condit. et demon.* C. G. 1175, It. 1166. Itaque heres pupillo servire, et centum dare jussus, pupillo *serviet,* tutori *dabit* (L. 68 *De Solut.*). Non igitur semper *in forma specifica* (ad literam) conditiones impleri debent, ceu putant Salm. 17, 1, 109; nec semper *æquivalenter* impleri possunt, ceu retur Sanch. D. IV, 23, 26. Nihilominus in dubiis, (quia in his adhærendum est verbis Prol. § 184, 14) in forma specifica erunt implendæ (Ex L. 45 *De Cond. et Demon.*).

19 L. 23 *Eod.* Itaque heres esse jussus, *decem Sejo datis,* vel *Sejo et Cajo,* si dederit quinque, vel Sejo tantum, nec ex parte fiet hæres (LL. 3, 23, 35 *Eod.*); etsi putet quinque, se jussum dare (L. 73 *Eod.*).

20 Ex L. 10 *De Ann. Legat.* V. c. Sejo, si duos filios meos literas docuerit, 100, do lego: si postea unus vita decesserit, 50 debentur (L. 111 *De Condit. et dem.*).

21 L. 44 *De Cond. et dem.* Veluti si

quid præstare, et unus non præstiterit, si res divisionem recipit alter nihilominus suam partem; si non recipit, totum præstando, totum consequitur (22).

318. *Cum extiterit* vim suam exserit *ipso jure:* adeoque etsi testator, aut partes nihil expresserint, vel ignorent conditionem impletam fuisse (23). *Et retro valet* (24). Quamobrem si suspensiva ea sit, negocium ipso jure perficitur; dummodo tum nihil desit eorum quæ ad actum tunc ineundum necessaria forent, nempe res (25), et causa (26); non item consensus; hic enim, quia *nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam* (27), si revocatus fuerit, regulariter per legem suppletur (28). Et, ex diverso, si conditio est resolutiva, revocatur ipso jure quod actum fuit (29); dummodo res adhuc extet (30). Nempe in utroque casu, perinde ac si ab initio pure actum fuisset (31): atque ideo, si res interim deterior aut melior sit facta, incommodum vel commodum, in priori casu, ad acquirentem (32), in posteriori ad alienantem (33) pertinet: et si quid oneris medio tempore, ab altero fuerit impositum, velut servitus, hypoteca, utrobique ipso jure evanescit (34). Tantum quoad fructus interim perceptos

fundus mihi legatus fuerit, *si centum* pauperibus *dederim*, et pars fundi postea fuerit evicta (L. 44 § *Si pars. Eod*). Porro si plures conditiones fuerint appositæ *unius loco habentur* (L. 5 *Eodem*).

22 L. 55 *De Cond. et dem.* L. 5 C. *De Cond. inst.* L. 13 *De manum. testam.* L. 11 *Qui potior in pign.*

23 L. 37 *Si cert. petat.* Adeoque nullo novo consensu opus est (Lugo 22, 384. Sanch. M. V, 8, 5).

24 Ex L. 19 *De R. J.* LL. 9, 11. *Qui potior in pign.* C. G. 1179, It. 1170.

25 L. 8 § *Plane De Peric. et Com. R. V.* L. 11 § *Inde. De Jure Dot.* Utputa si domus vendita, vel donata terremoto corruerit.

26 Utputa si inops puella, cui dos promissa fuerat, ditescat.

27 LL. 36, 76 *De R. J.*

28 Ex L. 7 *De C. E.* Lugo 22, 383. *Regulariter* (V. § 310, 3).

29 Ex LL. 1, 3, 4, 6 *De lege commiss.* C. G. 1183, It. 1158. Nihilominus si conditio unius favore fuerit adjecta, negocium non resolvitur nisi is ea uti velit, et suam voluntatem alteri renunciaverit (L. 2 *De lege Comm.*). Puta, si convenerit, ut, pretio intra certum tempus non soluto, res fieret inempta.

30 Arg. ex C. G. 1182, It. 1163 § 1.

31 L. 11 *Qui potior in pign.* L. 26 *De Condit. instit.* LL. 1, 3, 4 *De Leg. comm.* C. G. 1179, 1183. It. 1158, 1170.

32 L. 8 § *Sane. De peric. et comm. R. V.* C. It. 1163 (Secus ex C. G. 1182). Sed si deterior sit facta culpa debitoris, in potestate stipulatoris est vel a contractu recedere, vel in eo permanere, et cum promissore damni agere (Cit. § *Sane* C. G. 1182, 3. It. 1163, 4).

33 Ex cit. L. 8 § *Sane* et L. 2 *De leg. comm.*

34 L. 72 § 1 *De legat.* 1° L. 104 *De Condit. et demon.* Et de conditione suspensiva nemo dubitat: sed nec de resolutiva ex jure communi (L. 4 § ult. *De leg. comm.* L. 12 *De Contr. Stip.*), et Gallico AA. 1183, 1656. Toull. VI, 553); adeoque nec nostro dubitandum videtur (AA. 1158, 1170); excepta ea conditione, quæ tacite inest, de oneribus adimplen-

inspiciendum est quænam fuerit mens testatoris, vel contrahentium et si hæc non appareat æquius puto neutrobi esse restituendos (35).

319. *Si defecerit*, siquidem facto ejus, qui eam implere debuisset, huic nihil debebitur (36): sinfacto ejus, qui debuisset aliquid præstare, pro impleta erit (37): si neutrius facto, cessat obligatio (38). Ceterum sufficit conditionem semel extitisse vel defecisse, ex eo enim jus alteri acquiritur, aut perimitur obligatio, et semel quæsitum jus invito amplius extorqueri (39); semel extincta obligatio invito amplius imponi non potest (40). Verum si hæc conditio fuerit apposita, si *Osius consenserit*, dubitari potest quando vel impleta fuisse, vel defecisse

dis, in alienatione rerum immobilium (C. It. 1511, 1787). Aliud juris est quoties actus, rescinditur, aut revocatur ex beneficio legis, quod regulariter, in necem aliorum non datur, utputa revocatio donationis, natis liberis (C. G. 1087): neque huc pertinet reg. *resoluto jure dantis*, etc.

35 Cf. Mazzo. V, 35, 36. J. C. dissident.

36 L. 31 in fin. *De Cond. et dem.* V. c. Sejo si Cajam duxerit, et noluerit.

37 LL. 3, 20 pr. *De Statu lib.* LL. 77, 80 § ult. *De Condit. et demon.* L. 85 § ult. *De V. O.* C. G. 1178, It. 1169. Utputa centum Sejæ legatis, *si peperererit*, et hæres ei medicamentum det ne concipiat, vel ut ejiciat (L. 3 § ult. *De Stat. lib.*). At vero is 1° nedum non cogitur quidquam facere ut conditio impleatur, sed 2° si hæc in potestate alterius posita sit, verius, non prohibetur hunc rogare, ne impleat conditionem, non enim videtur obligare se eousque voluisse (V. L. 115 *De V. O.*); dummodo nihil dolo faciat, aut vi (Laym. *De Voto* VI, 29. Salmat. 17, 1, 174). Immo 3° in foro interno excusatur, si quid fecerit quo conditio impleri non potuit, si non eo animo fecit, ne conditio existeret, sed propter infirmitatem humanæ naturæ (S. Alph. III, 218). Quamobrem nihil peccat (ex 1°) qui, e. g., vovit, aut promisit tibi centum *si hoc anno ab infirmitate convaluerit, si litem vicerit*, et valetudinem suam non curavit diligenter, litem deseruit (Suar. *De Voto* Lib. IV, Cap. II, 17, 15). Nec (ex 2°), qui desponsata sibi Caja, *si frater uxorem non duxerit*, rogat fratrem, ut uxorem ducat (S. Alph. l. c.). Demum (ex 3°) qui vovit Religionem ingredi, *si hoc anno salutem receperit, si non fuerit lubrico lapsus;* sanitatem non recipit ventri plus æquo indulgens (Salmat. l. c.), lubrico labitur, fragilitatem passus (S. Alph. l. c.), voto nihilominus liberatur. V. L. 56 *De Cond. et demon.*

38 L. 4 § *pen. De Stat. lib.* Utputa, *Sejæ, si nupserit Osio, centum do lego*, et Osius moriatur (L. 31 *De Condit. et demon.* L. 4 *De Condit. insert.*). Tantum in actibus ultimæ voluntatis obligatio sustinetur, si conditio aliquid potestativæ habeat admixtum, neque stetit per eum, cui fuerat imposita, quominus impleretur (L. 23 in fin. *Eod.*); v. c. *Titio si duxerit Cajam, si filium manumiserit, si ædiculam in foro construxerit, centum do lego:* et Caja noluerit nubere Titio (L. 5 § 3. *Quando dies leg.* adde L. 1 C. *De his quib. sub mod.*), filius decesserit (L. 37 § 2 *De Leg.* 1), locus a Municipibus Titio non detur (L. 14 *De Cond. et demon.* Molin. II, 206. Lugo 22, 37. Toull. VI, 611).

39 L. ult. *De Pact.* L. 7 C. *De instit. et substit.*

40 Ex Cit. *L. ult. De Pact.* Itaque centum habere jussa *si nupserit Sejo*, si huic renunciaverit, se nolle ei nubere, amittit legatum; licet postea ei nubere velit (Ex L. 24 *De fideic. libert.* Sanch. M. V, 8, 9).

videatur. Et si is taceat, quæstio magis facti quam juris est (41). Sin dicat, se neque consentire, neque dissentire, inspiciendum est quæ fuerit mens promittentis; si hæc non appareat, verius est conditionem defecisse (42); consentire enim est *velle*.

Art. 2. De Die, seu termino, et modo.

320. Dies (V. Prol. § 40) adjicitur vel ob moram solutionis (dilationem) debitori concessam, vel ut obligatio die finiatur, vel ut incipiat ex die. I. Si dies moram solutionis continet, obligatio pura est; et siquidem dies adjecta est in gratiam debitoris, ut in mutuo, quod debetur statim dari potest, sed non peti, nisi cum dies venerit (1); sin creditoris, ut in deposito, poterit statim peti, sed non dari, nisi cum venerit dies; sin utriusque, ut in literis collybisticis *(cambiali)*, nisi dies venerit, nec dari, nec peti potest (2). Et si non appareat cujus favore fuerit adjecta, *in dubio diei adjectio pro reo est* (3). Interdum vero dies obligationi tacite inest, quoties nempe id quod fieri darive debet illico dari, fieri non potest; puta domum ædificari, vel Romæ dari. II. Si dies adjecta fuit ut obligatio ea die finiatur (obligatio *in diem*) hæc obligatio pura est (4). Sin ut ex ea die incipiat (obligatio *ex die*), si hæc dies certa sit, adhuc pura est obligatio (5): sin incerta, siquidem ignoratur *utrum* sit extitura, v. c. *cum Titius pubes erit*, semper pro conditione erit (6): sin *quando*, (extitura sit), v. c., cum

41 Silv., Navarr., Laym. *De Voto* VI, 3.

42 Ex L. 68 § 1 *De Legat.* 1. L. 99. *De Cond. et demon.*

1 LL. 8, 42 *De V. O.* Sive ex pacto dilatio debitori concessa fuerit, sive, regulariter, tantum humanitatis causa (Poth. *Obbligaz.* § 232). Et licet conditio, sub qua forte debitum est, jam extiterit: ut ecce si voverim aliquid, *si Titius* CALEND. MARTIIS *ex bello redierit incolumis*, et redierit idibus februarii. Nihilominus recte ante diem petitur si debitor non solvendo esse cœperit, vel cautiones promissas non præstiterit creditori, aut præstitas diminuerit *culpa sua* (C. G. 1188, It. 1176, V. C. Au. 458).

2 Ex L. 15, § 3 *Commod.* C. 2 *De Cond. apposit.* Item in fœnore (Toull. VI, 667. Delvinc., Zach., Mourl. 1219, Mazzo. V, 39). Itaque rogatus restituere pecuniam Sejo post decem annos, siquidem propter Sejum, eo quod is rem suam familiarem tueri non possit, si ante diem restituerit non liberatur; secus si ut commodum medii temporis ipse sentiret (L. 15 *De ann. legat.*).

3 L. 41, § 1 *De V. O.* C. G. 1187, It. 1175. Idest pro stipulatore, vel herede (L. 17 *De R. J.*).

4 L. 56, § *Qui ita. De V. O.*

5 Ex L. 1 *De Cond. et dem.* LL. 22, 26 *Quando dies leg. ced.*

6 LL. 21, 22, 26. *Eodem.* L. 50, § 2 *De Legat.* 1. Toull. VI, 478. Nisi palam appareat diem non *obligationi*, verum *solutioni* adjectam fuisse (L. 17 *De Condit. et demon.* C. G. 1047, It. 854).

Sejus morietur, in ultimis voluntatibus pro conditione est (7), in contractibus solam dilationem continet (8).

321. Modus est, Adjectio indicans quid is, qui aliquid dat aut promittit, eo fieri velit (9). Adfinis est conditioni, et interdum ipsis verbis quibus conditio, interdum ipso conditionis nomine significatur (10): sed in eo a conditione distat, quod hæc dationem suspendit, modus regulariter non item (11): ideo in dubio magis modus præsumitur quam conditio (12). Adjicitur in commodum vel ipsius dantis, vel accipientis, vel tertii. Adjectus in commodum dantis, vel tertii, veluti si quis Osio prædium legaverit *ut sibi statuam ponat,* pro conditione est: ideo quod sic relictum, vel promissum est, debetur protinus, cautione præstita (13): eo autem non impleto, competit restitutio; sive quis noluerit, sive non potuerit modum implere (14): præterquam in relictis, vel datis Ecclesiæ, quæ prægravari non debet ex negligentia Rectoris (15). Adjectus in commodum accipientis, regulariter, pro non scripto est, adeoque non impletus repetitioni locum non facit; veluti si centum reliqueris Paulo, ut sibi fundum emat (16). Et in dubio, utrum in commodum accipientis fuerit adjectus, hoc tenendum puto (17), nisi aliud palam appareat (18).

CAPUT III.

DE ACTUUM SOLEMNIIS.

322. Solemnia actuum quæ sint dixi Prol. § 213: heic de iis tantum quæ ad *formam* pertinent. Porro forma in publicis dumtaxat

7 L. 4 *Eod.* V. Voet 36, 1, 2.

8 LL. 16, 17, 78 *De Cond. Instit.* Scilicet in *illis* solus honoratus, in *his* et heredes inspiciuntur.

9 Ex L. 1, § ult. *De Cond. et dem.*

10 L. 1, C. *De iis quæ sub. mod.*

11 V. LL. 70, 108 *De Cond. et dem.* L. 2, § ult. *De donation.*

12 Cit. L. 108. Voet 35, 1, 14.

13 L. 1 *De his quæ sub mod.* L. 40, § ult. *De condit. et demonstr.*

14 L. 17 *De Usufr. leg.* LL. 5, 64, § 5 *De Cond. indeb.* Toull. VI, 651. Sed V. L. 1 C. *De his quæ sub modo.*

15 C. 4 *De Cond. appos.* Nisi aliud fuerit expressum.

16 L. 70 *Eod.* Vel Sejæ ut nuberet (Moli. To. I, D. 108. V. *Si quis item*).

17 Ex L. 22, § 1 *De Alim. leg.* V. c., si Princeps, ultra stipendium, det famulo hordeum, ut equum alere possit, et is equum nullum habeat (Lugo 16, 82).

18 L. 2, § ult. *De Donat.* Ut ecce si reliquerit. v. c., centum aureos nepoti minus industrio, vel prodigo, ut sibi emat fundum, is cavere debet, se fundum empturum (L. 70, pr. *De condit. et demon.* C. 2 *De Condit. appos.* S. Alph. III, 734).

actibus, seu instrumentis desideratur (1). Quæ illa sit prosequi nostrum non est. Ut generaliter dixerim, ut publicis instrumentis sua forma constet necesse est. 1° Ut exarentur vulgari idiomate, adscripta die, et loco quo conficiuntur: 2° adhibitis testibus natura et jure idoneis (2); 3° Ut postquam exarata fuerint Notarius parti, seu partibus (testatori, contrahentibus) ea perlegat (*publicet*) coram testibus; utque omnes ei cum Notario subscribant; et si testator, aut contrahentes subscribere nesciant, aut nequeant, hujus rei et *mentio* facienda, et *ratio* instrumento in ipso exprimenda est (3). Amplius, omnia ex jure acta fuisse ex instrumento apparere debet; non alias, nec aliter (4).

323. Privatis instrumentis, quæ vulgo *scripturas* dicimus, nulla inest forma. At vero scriptura non intelligitur adeoque nullas vires habet, nisi subscriptionibus partium confirmata fuerit (5): omnium inquam; quamobrem si unius subscriptio desit, irrita infectaque est; licet is fuerit analphabeta; vel solidalis sit obligatio (6). At præter subscriptiones ad valorem privatæ scripturæ nihil aliud pertinet, v. c.,

1 *Actus publicos* accipimus qui per eos fiunt qui, publico aliquo munere funguntur (v. c., judices, actuarios, apparitorios) pro officio et munere suo: *instrumenta*, quæ a Notariis (non tamen suspensis aut interdictis, nec extra proprium territorium), seu tabellionibus fiunt. (C. 2 *De fide instrument.* C. G. 1317, It. 1315).

2 *Natura;* ex hoc capite necesse est ut suæ mentis sint; ut non capti auribus, oculis: utque demum linguam testatoris, vel contrahentium intelligant. *Jure*, nempe civili: hoc autem jure necesse est ut in Regno residentiam foveant, seu cives, seu exteri (sed V. C. G. 980); et mares sint, et ætate majores, quique subscribere sciant: exclusis his, quibus juribus civilibus in pœnam est interdictum (Ex C. G. 980, It. 788. V. Au. 592); vel notarii amanuensibus (cit. AA. 980, 788) aut studiosis (C. It. 788. V. C. Au. 591 etc.). Porro in contractibus duo testes sufficiunt in testamentis quatuor, regulariter, opus est.

3 Ex C. G. 973, 974, It. 779, 780. Quid si testator, vel unus ex contrahentibus falso affirmaverit, nescire se scribere, vel non posse? Et contractus quidem valet, ne in potestate ejus sit contrahentes decipere; testamenta non item, quia testator præsumitur invitus (Toull. V, 191, 199, 439. Durant. IX, 99. Zach. 670, 70).

4 Zachar. 670, 53. V. c. testatorem suæ mentis, vel analphabetam esse, testes suæ ætatis etc.

5 L. 16 C. *De fide instrum.* Ex C. G. 1323, It. 1321.

6 Toull. VII, 105. Zach. 755, 58. Durant. IX, 25. Nempe quia contractus quasi individuum aliquid intelligitur: quamobrem si tot sint contractus quot sunt personæ contrahentes, puto utile per inutile non vitiari (V. Zach. 339, 5). At non proderit si forte is qui non subscripsit, ipse instrumentum sua manu perscripserit, et nomen suum, et cognomen præmiserit (Voet 22, 4, 11). At vero, si scriptura non est necessaria ut actus valeat, ut ecce in locationibus, quia scripturæ hujusmodi etiam ex NN. LL. ad *probationem* dumtaxat pertinent, *actus* valet: scilicet, deficiente scriptura, *non jus deficit, sed probatio* (L. 5 C. *De transact.*).

quo idiomate, qua carta, qua forma exarata sit (V. § 356, 20) : et, in contractibus non inquiritur utrum dies adscripta ei fuerit, an minus (7). Ceterum, privata instrumenta inter partes dumtaxat, et postquam illæ subscriptionem suam agnoverint, vel hæ a peritis recognitæ fuerint, fidem facere, translatitium est (8). Et quoad tertios scriptura non antea facta fuisse intelligitur quam diem *(data)* certam, uti vocant, nacta fuerit (9).

324. Age nunc, instrumenta publica quæ non sua forma plane constant pro infectis habentur (10) scilicet *forma est quæ dat esse rei.* Nihilominus si omnium contrahentium subscriptionibus munita fuerint, privati instrumenti, seu scripturæ vim habent (11). Ipsa vero instrumenta seu publica, seu privata suapte quidem natura *ad probationem* (12) ; at ex NN. LL. interdum *ad formam* actus pertinent : de quo suis locis. Quamobrem actus qui sua forma non constant in foro fori nullius momenti sunt ; nec alio quovis actu vel instrumento rati haberi et confirmari possunt, sed iterum faciendi sunt. Nihilominus si *heres* actum ab auctore suo testamentum, vel donationem confirmaverit, vel impleverit sciens volens, ex eo tempore valet (13) in foro conscientiæ V. Prol. §§ 213, 214.

325. Vidimus quæ actibus inesse debeant, sive substantialia, sive solemnia. Porro *nihil actum esse credimus dum aliquid addendum superest* (14). Quid igitur si dubium sit, ne quid defuerit sive ex *illis*, sive ex *his* ? Et si dubium quoad SUBSTANTIALIA versetur, quia hæc magis juris sunt, vel, potius, quia regulariter deesse non solent, et *in dubio inspicimus quod est verosimilius* (15), valet heic reg. *in dubio omne factum præsumitur recte factum* (16) : sive non appareat utrum *capax* fuerit qui aliquid egit, v. c., an Sacerdos sit qui ægro-

7 L. 34, § 1 *De pignor.* Toull. VIII, 259. Mazzo. V, 146.

8 C. G. 1332, It. 1320. Voet 22, 4, 11.

9 C. G. 1328, It. 1327. Dies *certa* dicitur non ea quæ privato instrumento adscripta est, sed ea qua illud insinuatum (*registrato*) fuit ; vel qua mentio ejus in actu aliquo publico facta fuit ; vel qua diem suum obiit aliquis ex his qui eam subscripserunt, (Cit. Ar. 1327). Et nec testibus, nec juramento delato, probari potest, diem instrumento adscriptam veram esse (Zach. 756, 111), præterquam in negociis commercii causa initis (*C. di Commercio* AA. 92, 94. Nihilominus æquitatis causa, in acceptilationibus, seu cautionibus, hoc jure non utimur, sed adscripta eis dies vera præsumitur, quoad is, cujus interest, contrarium docuerit (Zach. 756, 97. Mazzo. V, 149 in fi.).

10 C. G. 1339, It. 1310.

11 C. G. 1318, It. 1316. Utrum et in foro conscientiæ V. Prol. 213, 8.

12 L. 12 C. *De Probat.* L. 4 *De fid. instrum.*

13 C. It. 1310, 1311. V. C. G. 1339.

14 L. 11 in fi. *De his quib. ut indign.*

15 C. G. 1340, It. 1311.

16 L. 4 *De R. J.* in 6°.

tum unxit; vel suæ ætatis is qui contraxit (17): sive dubitetur, an adfuerit *voluntas;* v. c., an voluerit sacramentum conficere qui baptizavit; an testator fuerit suæ mentis (Prol. § 150): sive demum an suberit *causa* (18), v. c., dispensandi (19). Sin quoad SOLEMNIA, quia hæc magis in facto consistunt, factum non præsumitur nisi probetur (20): v. c., utrum res minoris venierint ex decreto judicis, vel res Ecclesiæ ex consensu Ordinarii, vel S. Sedis (21). Nihilominus post elapsos ann. 30, neque has defuisse tenendum est (22).

326. Ceterum ut sciamus utrum actus valeat an minus semper initium ejus spectandum est et quoad factum, et quoad jus(23): nam si tunc valuit « *factum legitime retractari non debet, etiamsi postea is casus inciderit a quo initium habere non potuisset* (24): et, ex diverso, *quod ab initio vitiosum est non potest* solo *tractu temporis convalescere* (25), quamvis postea quod ab initio defuit subesse cœperit (26). Sed potest ratihabitione convalescere, de qua serius. Ceterum si pars tantum vitiosa fuerit, non vitiatur pars utilis per inutilem (27); dummodo recipiant divisionem (28).

17 Ex L. 13 *De Reb. dub.* L. 30 *De V. O.* C. 16 in fi. *De Sent. et re jud.* S. Alph. VI, 906. H. A. II, 47. Laym., Croix V, 30. Voet 23, 3, 15. Ideo qui negat, v. c., collationem beneficii, adoptionem, etc., recte factam, docere id debet (L. 5, ff. L. 11 C. *De Probat.* Vinn. in § ult. *De Inut. Stip.* Zach. 670, 25).

18 L. 11 C. *De Probat.* Sanch. M. I. 9, 13. Salm. 17, 1, 147. An jurisdictionem habuerit is qui te a peccatis, vel a censuris absolvit (Ex L. 5 *De Probat.*): an testis suæ ætatis fuerit (Cf. Vinn. in § ult. *De fidejuss*). *Sed* V. § 322, 4.

19 L. 25 *Eod.* C. G. 1132, It. 1120, 1121.

20 S. Alph. III, 251.

21 Ex L. 10. C. *Non numer. pecun. In jure nihil est nisi quod apparet* (Ex L. 77 *De C. E.*).

22 Ex L. 15, § 2 *De Publ.* Gl. in L. 30 *De V. O.* Croix IV, 1366. S. Alph. IV, 187, n. V. Nempe in foro conscientiæ, nam ea veterum reg. « *in antiquis omnia præsumuntur solemniter facta* » in foro externo hodie vix obtinet (Toull. VIII, 163. V. C. G. 1335, It. 1338).

23 L. 14. *Ad S. C. Maced.* L. 8, pr. *Mandati,* L. 137, § *Cum quis. De V. O.*

24 L. 185 *De R. J.* C. 73 *Eod. tit.* in 6°. Utputa si quis post matrimonium contractum furere cœperit (C. 26, 32, q. 7); si is, qui erat in possessione juris patronatus cum me præsentavit, postea illud amiserit (C. 19 *De Jure patr.*). Dummodo actus perfectus fuerit (Ex L. 140 *De V. O.*). Itaque sponsalia, v. c., evanescunt si ante initum matrimonium vir amens, aut impos evaserit.

25 LL. 30, 212 *De R. J.*

26 Ex C. 18 *De R. J.* in 6°. Veluti s quis nondum Clericus, vel ante legitimam ætatem obtinuerit beneficium ecclesiasticum, si postea tonsuram susceperit et ad legitimam ætatem pervenerit.

27 Ex L. 5, § 5 *De V. O.*

28 Ex L. 30, § 1 *De Minorib.*

TITULUS II.

DE ACTIBUS JAM INITIS.

Art. 1.

De obligationibus quæ ex actibus legitime initis oriuntur.

327. Omnis quæ ex actu rite inito oritur obligatio, vel in dando aliquid, vel in faciendo, vel in non faciendo posita est : De ea obligatione quæ consistit in non faciendo, res est expedita; nam si quis contra fecerit, cogitur damnum sarcire, et opus tollere (1), si tolli possit : quocirca videamus de ea quæ in dando, vel in faciendo consistit.

328. Itaque si obligatio consistit in dando, dari oportet id quod in obligatione est (2) : et si *genus* dandum sit, ut vinum, equus, nec pessimum dari potest, nec optimum peti (§ 306, 4). Et solidum dari debet; idest unica solutione (3). Nihilominus si plures sint creditores vel debitores, enumeratione personarum dividitur jus, et obligatio (4). Et si res dari non potest, æstimatio ejus danda est, quanti fuit eo tempore quo res dari debuit (5). Ad hæc danda est suo loco, idest quo convenit, aut testator jussit (6): alias, siquidem *certum corpus* debetur (v. c. granum, quod in horreo meo est), aut *species* (e. g. bucephalus), dabitur quo loco erat tunc cum contraheretur, vel a testatore relicta fuit; sin quid aliud, quo loco debitor domicilium habet (7). Demum si certum corpus, aut species, ex die dari, vel

1 L. 26 *Quod vi.* C. 2 *De Novi oper. Nunc.* C. G. 1143, It. 1221. Et si id actum sit, ne in aliqua re aliquid fieret (v. c., silva locata, ne cæderet, ureret) dare operam debet, ne alius faciat (Ex L. 32 *Locati*).

2 LL. 2, 3, 11 ; 4, 7 *De Act. E. V.* Aliud enim pro alio, altero invito, nec peti, nec dari potest (Ex L. 3, § 1 *De Reb. Cred.* C. G. 1243, It. 1245).

3 L. 41, § 1 *De Usur.* C. Au. 1415, It. 1204, 1246. V. C. G. 1220, 1244.

4 V. § 341, 13. Idem juris est in heredibus de quo postea.

5 LL. 2, 4 *De Condit. tritic.* Quid, si danda sit pecunia numerata, et nummorum valor creverit vel decreverit? Et profecto nummi ex præsenti valore æstimari debent (LL. 14, 99, 102 *De Solut.* C. G. 1895, It. 1821). Quod etsi minus congruat æquitati, nihilominus, quia publice interest, in foro quoque conscientiæ servandum est. Nihilominus si valor nummorum variat dum, seu debitor, seu creditor moram facit, hoc soli moroso nocebit. Et nemo ambigit (Durant. XII, 94).

6 L. 41 § 1 *De Usur.* L. 4 *De Compens.* L. 9 C. *Eod. tit.*

7 Tot. tit. ff. *De eo quod certo loco* L. 49 § 1 *De Leg.* 1. C. G. 1247, It. 1249. Toull. VI, 555. Durant. XIII, 101.

reddi debeat, debitor necesse habet custodiam ejus interim præstare (8). Quod si hujus rei causa opus sit impensis extraordinariis, dominum admonere oportet; et si eum admonere nequeat, et eas facere domino utile sit, ipse eas facere, factas autem dominus refundere debet (9). Sed an culpam quoque civilem præstet in re custodienda? Utique si id aut testator jusserit, aut ipse promiserit: nempe (nisi aliud cautum sit), regulariter, qualem suis rebus (10).

8 Ex L. 32 *Depos.* C. G. 1136, It. 1219.

9 Ex L. 24 *De R. J.* L. 18 § *Possunt. Commod.* C. G. ex A. 1890. It. ex A. 1817. Lugo 7, 134. Quid si in communi rei suæ et alienæ periculo utramque servare non possit, an servare debeat alienam cum jactura rei suæ? Obscura, implexa, difficilis est quæstio hæc apud Nostros, quia unde ejus solutio petenda sit inter ipsos non convenit. Quidam existimant petendam esse ex pacto tacito, adeoque ex culpa civili, quam præstare debet is qui rei custodiam præstat (Vasq. *De Rest.* Cap. II, § 2, d. 2); sed hi aut falso supposito laborant, aut saltem dubio. Alii vero inquirendum putant, utra sit prætiosior (Moli. Dist. 296. Less. II, 27, 22. Laym. *De Pact.* VII, 7), quippe ajunt, hanc servare debet bonus paterfamilias. Ita porro quando utraque sua est, nam si una tantum sua sit, hæc sibi semper prætiosior erit: scilicet cuique ea prætiosior est, quæ amittitur cum graviori detrimento (Lugo 8, 133). Itaque his homissis quæstio aliter expedienda est. Sane hæc jactura est velut expensa extraordinaria (Lugo 8, 137); quæ, si utilis, rei dominum onerat: quamobrem si res aliena sit pretiosior, et ipse necesse habet eam servare (Less. II, 27, 22. *Communiss.*), et dominus ei refundere detrimentum rei suæ (Lugo 8, 140). Nec obstant L. 5, § 4. *Commod.* C. G. 1882, It. 1810; *omnes enim conveniunt* leges hujusmodi inniti præsumptione doli (Lugo 132) quia *bona fides abesse præsumitur, si rebus tuis salvis existentibus, alienas amisisti* (C. 3 *De Deposit.* L. 32 ff. *Eod*). Si non est pretiosior non cogitur eam servare. Nec ideo debet quidquam dependere pro aliena, quasi casu interempta (Lugo 140); tametsi in gratiam utriusque, vel sui tantum, fuisset penes se (Lugo n. 159). Sed si servaverit oportet eum indemnem facere; verum non ultra rem quam domino utilem gessit (Lugo n. 140): idest si res sua minoris erat, quanti hæc fuit, secus quanti fit aliena.

10 L. 55 § 4 *De C. E.* L. 26 § *Non tantum. Fam. erci.* L. 32 *Depos.* V. C. It. 1224. Adeoque LATAM, si ipse desidiosus homo sit (L. 1, v. *Quia, De V. O.*), sin solers, LEVEM (Ex L. 33 *Depos.*). Et mitius agendum est cum eo qui gratis, vel in commodum alterius officium præstat (L. 5 § 2 *Commod.* L. 19 *Præscr. verb.* C. G. 1992, It. 1746). At *levissimam* nemo præstat, quia exactissima diligentia neque naturali jure exigitur (Moli. II, 295. Lugo 8, 103), neque, verius, civili (Donell., XVI, 7. Haimb. § 466. Tropl. *Vend.* 162): uno tantum casu excepto, *quando scilicet aliquis profitetur se diligentissimum et peritissimum, et alicui quærentem non mediocrem, sed diligentissimum, sese offert ut talem* (Lugo 8, 90). Etenim exactissima diligentia in suis rebus est insuetum aliquid, et extraordinarium prorsus; in alienis vix possibile aliquid est. Veteres plerique I. C. in negocio quod solius dantis utilitatem respicit (v. c. depositum) *latam;* contra in eo quod solius accipientis (e. g. commodatum) *levissimam;* in eo demum quod utriusque (emptio et venditio, locatio, pignus societas) *levem* dumtaxat culpam præstandam esse docuerunt (Vinn. in § 2 n. 7. *Quib. mod. re. contr. obl.*). Quod Nostris quoque interdum arrisit (V. Salm. 13, 1, 31. S. Alph. III, 554).

Secus quæstionis est, an eam præstare debeat in foro conscientiæ ante sententiam: et quæstio hæc est, utrum id a testatore impositum, vel promissum tacite videatur? Quidam affirmant (11); alii negant (12): ergo interim possessori favendum.

329. Si obligatio consistit in faciendo debitor *ex contractu* liberatur, si magis solvere velit quanti interest creditoris (13); debitor *ex testamento obtemperare* debet si relicta sibi capere velit (14). Sed uterque permittur ea quæ debet per alium præstare, nisi aut opus artificiale sit, aut creditoris intersit ab ipso fieri (15). Sufficit autem opere *mediocri* peritia defungi (16). Quid igitur si fecerit imperite, an teneatur damni? Sane *imperitia culpæ* (civili) *adnumeratur* (17): adeoque in foro fori tenebitur semper (18) post sentent. judicis; non item in foro conscientiæ, nisi deceperit eum quocum contraxit (19), vel se nominatim obligaverit. Quamobrem si imperitiam suam non animadvertit, et nihil promisit nominatim, excusatur: sibi autem imputet qui eum adhibuit (20). Porro obligatio alicujus operis faciendi regulariter divisionem non recipit (21): utputa si quis promiserit balneum, aut domum facere; non enim videtur fecisse, si ei propriam formam, quæ ex consummatione contingit, non dederit (22): quamobrem, si totum opus præstare nequeat, liberatur (23); nisi creditoris intersit partem fieri; v. c. inchoari ædificium. At si ipse opere nondum facto decesserit, obligatio inter heredes non dividitur, sed de hoc alias.

330. Sive autem in dando sive in faciendo obligatio consistat, suo tempore præstari debet; idest quo convenit, aut testator jussit: et si nihil hujusmodi adjectum sit, in contractibus *quod sine die debetur*

11 Vasq. *De Rest.* Cap. II, § 2, dub. 6. Moli. Tom. II, D. 295. Laym. *De Pact.* VII, 5.

12 Sot. V, VIII, 2. Less. VII, 43. Lugo VIII, 106. S. Alph. III, 554, quia, remota injuria formali, omnis restitutio cessat.

13 L. 13 § 1 *De Re Judic.* L. 53 § ult. L. 72 § 1 *De V. O.* C. G. 1142, It. 1220. Aliud putat Beusch. *De Contract.* VI, 6; sed non facile recedendum est a jure fori exterioris.

14 L. 11 *De Legat.* 3

15 L. 31 *De solution.* C. G. 1237, It. 1239.

16 Ex L. 18 § *Venditor. De ædilit. ædicto. Qui artificem promisit, vel dixit, non perfectum eum præstare debet, sed ad aliquem modum peritum, non indoctum in artificio* (L. 20 *Eod.*).

17 L. 175 *De R. J.* V. Prol. § 297, 15.

18 L. 10 § *Celsus* 4 *Locati.*

19 Ex L. 6 § *Sicuti medico. De Offic. Præsid.* Adeoque nonnisi ex culpa gravi theologica (Sot. IV, VII, 2 in fin. Lugo 8, 93. Salm. XIII, I, 27, 32. S. Alph. III, 555).

20 L. 1 *Si mens. fals. mod.* Ceterum sufficit regulariter communi peritia defungi (L. 29 § *Illud De Ædilit. edict.*).

21 L. 85 § *Secunda* 2. *De Verb. Oblig.*

22 L. 79 § *Quædam. Ad L. Falc.* Item si *operam* promisit (L. 3 *De Op. liber.*) operæ sunt diurnum officium (L. 1 *Eod.*).

23 L. 15 *Eod. Nec solvi nec deberi, nec peti pro parte poterit opera* (Ibi.).

præsenti debetur, nisi obligatio *ex re ipsa* dilationem capit (24): in testamentis quam primum debetur (25). Qui suo tempore, rem non præstat *moram* facere dicitur: sed et is cui res debetur, si accipere eam distulerit, moram facit. Quocirca mora definiri potest: *Solutionis faciendæ, vel accipiendæ dilatio* (26). Fit vel ex re, vel ex persona. Ex re cum vel res ipsa moram continet (27), vel dies adjecta seu pacto (28), seu lege ipsa (29) preteriit. Ex persona si interpellatus, etiam extra jus, debitor opportuno loco non solvat (30); creditor non acceptet, non veniat (31): *Unicuique* autem *sua mora nocet* (32); verum debitori, in foro exteriori si culpa civilis (33), in interiori si theologica (34) eum tenet; creditori vero etsi nulla ipsius culpa (35) intervenerit. Itaque debitor qui in mora est, si res deterior sit facta aut perierit damnum præstat (36); et id quod interest (37).

24 L. 41 § 2 *De V. O.* L. 14 *De R. J.* C. It. 1173, G. 1146. *Nisi*, quod cum fit expectandum est id spatium, *sine quo fieri non possit* (L. 60, § 1 *Locati*).

25 Ex L. 25 § *Hæc. De condit. et demonstr.*

26 Ex L. 37 *Mandati.*

27 LL. 73, 111 *De V. O.* C. G. 1146, It. 1173, Au. 904. Idest, cum aliquid fieri vel dari utiliter nisi intra certum tempus non potest; v. c. equum eunti ad nundinas commodare.

28 L. 12 C. *De Contr. Stipul. Dies interpellat pro homine* (C. 4 *De Locat. et Cond.*). Hæc regula exsulat in C. G. 1139, 1146. Penes nos stat, nisi forte dies post mortem debitoris venerit (C. It. 1223).

29 V. Haimberg. § 471, 2. Quid si dictum sit, *cum potuero*, vel, *cum voluero?* Et jure nostro utrumque recidit in arbitrium judicis (C. It. 1173): jure comm. et Gall. primum tantum, alterum in diem mortis (Mazzo. V, 38, n. 4).

30 L. 32 *De Usur. Etiam* etc. Voet 22, 1, 25. Zachar. 308, 8.

31 L. 105 *De V. O.* L. 18 *De Const. pec.* L. 4 C. *De Usur. pupill. Opportuno loco*, adeoque, nisi aliud convenerit, aut testator jusserit, quo debitor domicilium fovet (Toullie. VI, 555).

32 L. 134 *De R. J.* C. 25 *Eod.* in 6°.

33 L. 24 *Ex quib. caus. major.* C. 7 *De Pignor.* C. G. 1147, It. 1325.

34 Lugo 8, 125. Itaque excusatur, v. c., si in vinculis fuit (L. 21, 22 *Eod.*); si putavit dominum non invitum (L. 78 *De furt.* Lugo 8, 124); quod in foro conscientiæ regulariter præsumitur quamdiu non petit (Lugo 18, 29. Salm. 13, 1, 254); vel existimavit, justa exceptione tueri se posse (L. 43 *De Petit. hered.*); Neque enim debuit jus suum indefensum relinquere. In summa, quæcumque ex bona fide exceptio sufficit, ne mora facta esse videatur (Ex L. 40 in fi. *De Reb. cred.*). Et si debitor nullo gravi afficitur damno excusat modica dilatio (Ex L. 115 *De Solut.* L. 21 *De Judic.*): idest quæ vicesimum diem non excedit (S. Alph. III, 680).

35 L. 18 *De Const. pec. un.* Utputa si valetudine, vi tempestate impeditus fuit (Cit. L. 18).

36 L. 72 *De Solut.* Itaque si, v. c., creditor pecuniam sibi a debitore oblatam recusaverit, is, si postea sine sua culpa eam perdiderit, liberatur (cit. L. 72); quamvis antea in mora solvendi fuerit L. 91 § *Sequitur De V. O.*). Et contra (C. It. 1219).

37 L. 9 *De reb. credit.* C. G. 1147,

331. Verum quia ejus quod interest æstimatio plerumque difficilis est, ejus loco pœna stipulari, vel a testatore imponi solet. Est igitur hæc pœna quasi præstatio ejus quod interest (38). Et aliquid accessorium est, atque ideo tunc demum debita, si obligatio principalis rata fuerit (39). Committitur ob moram (40): et creditoris electio est, utram exigere velit, pœnam, an rem promissam: non enim utramque exigere potest (41); nisi pœna stipulata fuerit *rato manente pacto* (42). Illud inspicere non oportet, num revera tanti in præsens creditori intersit, an minoris, an pluris (43). Sed utrum præstari debeat ante sententiam judicis? Nonnulli negant, quia pœna est (44), alii affirmant, quia pactum est (45): alii, cum utriusque habeat aliquid, putant non antea deberi, quam creditor eam petiit (46).

332. Pœnæ proxime accedit *arra*. Arra dicitur id quod in negociis contrahendis ab uno alteri datur ea lege, ut is qui non implet obligationem, si eam dedit, illam amittat; sin accepit, duplam reddat (47). Arra, prout pœna, continet æstimationem ejus quod interest obligationem impletam non fuisse, atque iisdem queis pœna, juris regulis consistit, his duobus exceptis; primo quia datis arris cavetur utrique contrahenti; deinde quia ei solum qui implevit obligationem optio datur, utrum velit arra frui, an rem promissam exigere (48).

It. 1225, Au. 1334. Et si pecunia danda est, præstat usuras (L. 32 § pen. *De Usur.*); et post annum ex NN. LL., usuras quoque usurarum ex die *citationis* (C. G. 1154, It. 1232: contra L. 28 C. *De Usur.*), præstare debet.

38 Ex § 7 *De V. O.* C. G. 1229, It. 1212, Au. 1336.

39 Ex L. 69 *De V. O.* C. G. 1227, It. 1210.

40 L. 22 *De A.* et *O.* C. G. 1230, It. 1213.

41 L. 145 *De V. O.* C. G. 1228, It. 1211.

42 L. 16 *De Transact.* C. G. 1229, It. 1212.

43 § 18 *De Inutil. stipul.* C. G. et It. ll. cc. Nisi forte plus ei nocitum sit dolo debitoris (Ex L. ult. § ult. *Rem rat. hab.* LL. 41, 42 *Pro socio*). Ceterum si debitor ex parte obligationem implevit, pœna, arbitrio judicis (C. G. 1231, It. 1214), pro rata minuitur (V. Lugo 22, 399). Mortuo autem debitore, *si unus* ex hæredibus contra fecerit, vel alios prohibuerit, si id quod debetur individuum sit (ut via), et pœna ideo apposita fuit, ne obligatio divideretur, creditor ab illo integram, a ceteris (quibus tamen repetitio competit) pro portione sua pœnam exigere potest: secus ab illo dumtaxat, et pro sua portione tantum (L. 4 § *Cato De V. O.* C. G. 1232, 1233. It. 1215, 1216).

44 Sanch. M. I, 37, 4. Sententia probabilis Salmat. XI, 2, 67, et S. Alph. I, 150; valde probabilis Lessio 20, 136.

45 S. Alph. III, 767. Hæc verior (L. 12 C. *De Contr. Stipul.*).

46 Moli. Tr. II, 97. Less. 20, 136. Suar. *De Legib.* V, VI, 8. Hæc communior.

47 C. It. 1217, 1230. V. pr. *Inst. De empt. et vend.* et C. Au. § 909.

48 Cit. Art. 1217. Mazzo. V, 43.

Art. 2. Quibus modis tollitur obligatio.

Obligationes, quæ ex actibus rite initis constant, extinguuntur, ex parte *debitoris* solutione, ex parte *creditoris* acceptilatione, ex parte *utriusque* novatione; compensatione, et confusione; ac demum *naturali* jure interitu rei; *civili* præscriptione.

333. Solutio est præstatio rei debitæ (1); seu hæc dandum, seu faciendum aliquid sit: heic de solutione rei dandæ, nec omni, sed ea quæ rem quæ datur transfert in accipientem (2). Hæc alienationis species est (3), ideo ut debitum extinguat necesse est regulariter, 1° ut res detur ab eo qui potest alienare (4), 2° ut detur creditori qui capax sit eam accipiendi (5), utque 3° res quæ datur fiat accipientis (6). Et si quis debitor sit ex pluribus causis, in potestate ipsius est in quam imputari maluerit (7). Quid si neque ipse imputaverit, neque creditor de consensu debitoris? Et siquidem nullius earum, vel plurium dies venerat, imputabitur in causam duriorem (8); si nulla durior in antiquiorem, si nec antiquior ulla, in omnes pro rata (9). Qui falso creditori solvit non liberatur, nisi forte solverit b. f. creditori *apparenti* (10),

1 L. 176 *De V. S.*

2 V. C. It. 1240. Durant. XII, 26. Scilicet, stricta significatione, dare est accipientis facere (§ 14 *De Action.*). Huc igitur non pertinet restitutio rei v. c., depositæ, vel commodatæ; immo nec traditio rei quæ ex contractu ipso in dominium stipulatoris transiit, puta rei venditæ.

3 Zachar. 316, 10.

4 L. 14 § ult. *De Solut.* C. G. 1238, It. 1240. V. C. Au. 1421. Seu potius, ab eo cui non datur in integrum restitutio; quid enim, v. c., si is qui sub tutela est solverit evidens debitum hæreditarium?

5 LL. 15, 49 *Eod.* C. G. 1241, It. 1243, Au. 1424. Verum si in rem creditoris versum fuerit, valet (ff. Tit. *De in rem. verso* C. G., It., Au. ll. cc.). Solutio facta procuratori, non tamen falso (LL. 12, 34 § 3 *De Solut.*), nec ad lites (L. 86 *Eod.*), ipsi mandanti facta intelligitur (L. 4 C. *Eod. tit.*).

6 Ex L. *Non videntur* 128 *De R. J.* Quod autem cavetur C. G. 1238, It. 1240, oportere rem esse solventis, cessat in re mobili b. f. accepta (§ 129), immobili b. f. usucapta (§ 155, 27).

7 L. 1 *De Solut.* Etiam creditore invito (Ex C. G. 1253, It. 1255. Contr. L. 2 *Eod.* et C. Au. 1415). Nempe dum ne jus creditoris lædat: ideo non potest, e. c., prius in usuras solvere, dein in sortem (C. G. 1254, It. 1256, Au. 1416); vel in debitum cujus nondum dies venit, si dies in favorem quoque creditoris fuerit adjecta (§ 327).

8 L. 5 *Eod.* Utputa in ea quæ cum usuris, vel sub pignore debita est.

9 LL. 97, 103 *Eod.* C. G. 1345, 1346, It. 1257, 1258, Au. 1416.

10 C. G. 1240, It. 1242. Idest, ei qui est in possessione juris exigendi (Ex L. 88 *De Solut.* L. 17 *De Transact.* Toull. VII, 26): velut Sejo heredi ab intestato, vel Cajo heredi ex testamento, si postea illi testamento, vel huic *novo testamento* reperto, hereditas adempta est. Aut vero heredi qui hereditatem vendiderat, si debitor venditionem ignoravit (L. 17 *De*

aut solutum versum sit in rem creditoris (11). Verum qui indebitum solvit ignorans repetit (12): *ignorans* inquam; nam *cujus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatis est* (13).

Transact.). Non item ei qui est in possessione solius tituli seu instrumenti; exceptis schedulis mensariis *ad latorem*, quas vocant (Zach. 317, 9 etc.).

11 LL. 15, 49 *De Solut.* C. G. 1239, It. 1241 ex Au. 1424.

12 L. ult. C. *De Condict. indeb.* C. G. 1235, It. 1237, Au. 1431, 1432. Indebitum, nempe etiam naturaliter (LL. 26, 46, 54 *De Condict. ind.* Cit. AA. 1235, 1237, 1432). Indebitum vero accipimus sive alii quam creditori, sive ei cui jam solutum fuerat, sive creditori sed plus tua parte solveris (L. 101 *De Solution.*). Sed et id quod solvitur pendente conditione, vel ante diem quæ facit conditionem (§ 327) indebitum est (LL. 16, 17 *De Condict. indeb.* C. G. 1186, It. 1174, Au. 1434).

13 L. 54 *De R. J.*). Quid si solverit dubitans? Existimo et hunc repetere posse, quippe magis conscientæ suæ consulere quam donare intelligitur: nemo adeo *resupinus est ut pecunias suas jactet et indebitas effundat* (L. 25 *De Probat.*). Ceterum qui solvit præsumitur (V. Prol. 208, 68) debitor; nisi is qui accepit negaverit solutum sibi fuisse (cit. L. 25): scilicet is tacite debitum negat. At vero is qui b. f. indebitum accepit ita demum restituit, si res penes se extet, vel ex ea factus sit locupletior (L. 3 *De Condict. indeb.*); et nisi ob eam rem cautiones consciderit, aut pignus reddiderit (C. G. 1377, It. 1146). Restat quæstio elegans et subdifficilis: si alius pro alio solvit, utrum succedat in jure creditoris; et quando non succedit, num repetat a debitore quod solvit. Principio alium pro alio solvere posse vel invito debitore certi (LL. 23, 53 *Eod.*); creditore invito, ex NN. LL. (C. G. 1236, It. 1238. Durant. XII, 16. Contra C. Au. 1423), vix non certi juris est. At vero creditor non cogitur solventi suas actiones cedere; et quasi *nomen* vendere (L. 37 *De Fidejuss.*). Ergo is non succedit in jura creditoris, nisi his cessis 1° vel a creditore, et in re præsenti (L. 76 *De solution.* C. G. 1250, It. 1252. V. C. Au. 1423); vel a 2° debitore ipso, qui pecunia ab eo accepta creditori solvit (V. C. G. 1250, It. 1252). Vel 3° nisi, ex NN. LL., sua intersit debitum solvi: nempe si est correus, fidejussor, creditor alius, emptor, legatarius, heres (V. C. G. 1251, 1020. It. 1253, 1033). Quid igitur si nec ex pacto, nec ex lege succedit in jura creditoris, an saltem id quod solvit a debitore repetere possit, si rem utilem ejus gessit? Utique sive *nomine ejus* solvit: nempe quasi negociorum gestor (Ex L. 2 *De negoc. gest.*): quod vix dubium puto; sive *nomine suo*, quod æquitas suggerit (Cf. Durant. XII, 19). At si solverit creditore prohibente neque inter Romanos J. C. (V. L. ult. C. *De neg. gest.*), neque inter juris naturalis interpretes (V. Puff. ad Grot. J. N. et G. V. § 717), satis convenit: Justinian. in cit. L. 5 statuit, repetitionem cessare: jus Gall. et nostrum silent.

Ceterum quoties repetitio competit, inter eum qui succedit in jura creditoris seu pacto seu lege, et eum qui non succedit plurimum interest: ille enim creditoris cui solvit personam sustinet, hic non item sed ex facto suo (*ex solutione*) agit. Proinde si v. c. usuraria pecunia erat, ille deinceps quoque usuras exigit; is non item, nisi ex mandato solverit, vel quasi negociorum gestor. Nihilominus, si id quod solvit quinquennali præscriptioni obnoxium erat; velut usuræ, mercedes agri locati, etc. (§ 160), exacto quinquennio, neutrum eas amittere docent J. C. (Tropl. *Prescriz.* 1034. Zachar. 774, 27) quippe quasi *aliud* debitum est.

334. Compensatio heic est. *Debiti et crediti inter se contributio* (14); ideo nisi aliquid debitum sit ultro citroque, ne intelligi quidem potest (15). Est instar solutionis (16); ideo ei locus non fit, nisi 1° utrumque debitum sit earum rerum, quarum altera alterius vice fungi valeat (17); et 2° utrumque pariter exigi queat (18); et 3° liquidum pariter sit (19), vel quod protinus liquidari possit (20). Illud non obest si utriusque sit vis, aut causa diversa (21). At vero non objicitur compensatio reposcenti rem sibi per injuriam ablatam, vel commodatam, vel depositam (22), vel debitam ob alimenta (23). Fit autem ipsa juris potestate, adeoque ipso jure debitum tollit aut minuit, etiam creditore inscio, vel invito (24). Nihilominus renunciari ei potest, vel antea (25);

14 L. 1 *De Compensationibus.*

15 L. 9, C. *Eod. tit.* C. Au. 1438. Proinde quod, v. c., tutor petit nomine pupilli non compensatur cum eo quod suo nomine debet (L. 18 ff. *Eod.*). Nihilominus quæ competit reo principali aut correo, eam jure suo objicit fidejussor (C. G. 1294, It. 1290), et, pro rata correi, debitor solidalis (C. It. 1. c.).

16 L. 4 C. *De Compensat.*

17 Ex L. 2, § 1 *De reb. credit.* C. G. 1291, It. 1287, Au. 1438. Nempe quia aliud pro alio invito creditore solvi non potest : ut ecce vinum novum cum veteri (Poth. 624). At si ego tibi equum promiserim, tuque postea heres extiteris Cajo, qui mihi equum debet, utriusque fiet compensatio (Cf. Sebast., De Medicis *De Compensat.* L. 1, § 5). Amplius; ex NN. LL. rerum venalium (*derrate*) quarum in foro definitum pretium sit, et pecuniæ, admittitur compensatio (C. G. 1291, It. 1287).

18 L. 6 *De Compens.* Citt. AA. *Pariter,* nempe in utroque foro (Toull. VI, 389. Durant. XII, 406). Quod igitur naturaliter tantum debetur compensationem hodie non recipit in foro externo (secus in interno (Prol. § 23, 7): nec obligatio quæ obnoxia est rescissioni, vel restitutioni in integrum (Ex L. 14 *Eodem.* Zachar. 326, 3). Ad hæc necesse est, ut utriusque dies venerit : verum dilatio concessa humanitatis causa non impedit compensationem (L. 6, § 1 *Eod.* C. G. 1992, It. 288).

19 L. 14 C. *De Compens.* C. G. 1291, It. 1287, Au. 1438.

20 L. ult. C. *h. t.* Toull. VII, 371. Zach. 335, 9. Mazzo. V, 125. Porro liquidum dicitur *cum certum est, an, et quantum debeatur* (Pothie. § 628).

21 Ex L. 14 C. *De Compens.* Zachar. 326, 4. Ut puta si alter usurariam, alter sine usuris pecuniam debeat. Vel invicem usurariæ, diversæ tamen usuræ (LL. 11, 12 *De Compens.*) : vel causæ diversæ. Tantum si non eodem loco dari debeat, ratio habenda est quanti alterius interest suo loco dari (L. 15 *Eod.* C. G. 1296, It. 1292).

22 L. 14 C. *De Compens.* L. 11 C. *Depos.* C. G. 1293, It. 1289, Au. 1440.

23 C. G. et It. ll. cc. Nempe sequestrationi haud obnoxia (Citt. AA.) : adeoque ex jure *Gall.* statutis lege, vel donatione, vel testamento (C. Proc. 581, 582); *Nostro* omnibus prorsus (C. Proc. 592).

24 LL. 3, 4, 21 *De Compens.* C. G. 1290. It. 1286, Au. 1438. Adeoque si quis ea non usus per errorem solverit, quasi indebitum repetit (L. 10, § 3 *De Comp.*), Et si debitum sit ex pluribus causis, quasi solutio imputabitur (C. G. 1297, It. 1293).

25 C. It. 1289, 4. Zach. 327, 1. Sed si in necem aliorum creditorum, aut fidejussorum sit facta, revocari ab his poterit (C. G. 1298, It. 1294).

et vel tacite: verum tacita renunciatio, nisi palam appareat, non est admittenda (26).

335. Compensationi proxima est confusio. Fit cum jus creditoris et debitoris in eamdem personam devenerint; sive debitor creditori sive creditor debitori, sive tertius aliquis utrique sine inventario hæres extiterit (27). Verum confusio potius debitorem eximit obligationi, quam obligationem extinguit: ideo, v. c., in computatione *legitimæ* id deducitur quod pater filio debebat, de quo serius; et si fidejussor creditori heres existit, vel contra, debitum nihilominus manet (28).

336. Acceptilatio est actus quo creditor debitori suo debitum remittit (29). Acceptilatio donationis species est; ideo ab eo tantum fieri, eique tantum fieri potest, qui donare, vel cui donari permittitur (30). Et quibus ex causis donationes, ex his et acceptilatio revocari potest (31). Sed *forma* (§ 329, 5) non eget (32). Et revocari potest quamdiu non fuerit acceptata (33). Sed utrum egeat acceptatione, quia *donatio* est (34); an non egeat, quia debitorem *solvit* (35)? Ego hoc magis puto, regulariter (36). Fit autem expresse vel tacite: tacite, *juris* præsumptione, sed penes nos uno tantum in casu; nempe si creditor debitori suo cautionem reddiderit, vel reddi jusserit (37). Quid si non satis appareat, utrum acceptilatio interces-

26 Toull. VII, 393. *Tacite*, ut puta si quis cum posset ea uti, sciens prudens solvit. Non item si, ea in jure usus non sit, et ideo condemnatus fuerit, nam post latam quoque sententiam poterit ea uti (L. 2 C. *De Compens.* Durant. XII, 459.

27 L. 51 *De fidejuss.* LL. 95, 107 *De Solut.* C. G. 1300, It. 1296, Au. 1445.

28 C. G. 1301, It. 1297, Au. 1445.

29 L. 8 *De liberat. legata.*

30 Durant. XII, 341, 350.

31 V. Durant. 354, 356. Ut puta, natis liberis.

32 Arg. ex C. G. 1236, It. 1279. Mazzo. V, 122.

33 Zachar. 324, 16. *Communissima* J. C. Vetus autem regula: *Ad jura renunciata non fit regressus*, hodie, quasi falsa, explosa est.

34 Delvinc., Durant. XII, 357.

35 Barbeyr. ad Puff., Mazzo. V, 121.

36 V. § 333, 13. Neque id fieri posse negat Pothie. 614. Quæstio magis ea esse videtur, utrum is solvere debitorem voluerit, an ei donare: quod ex circumstantiis æstimandum est; ut ecce si pauperi remiserit, vel amico. *Regulariter*, nam si sub conditione remiserit palam est acceptatione opus esse.

37 L. 2, § 1 *De Pact.* C. G. 1282, It. 1279. Sed etsi deleverit, induxerit consciderit (L. 24 *De Probat.*) idem juris esse puto: nam conscissa, inducta, deleta cautio, qui amplius cautio dici potest? Ad hæc V. C. G. 1283. Ceterum hæc *juris tantum, et non juris et de jure* (V. Prol. § 208) præsumptio, penes nos, est (Ex C. G. 1353. Mazzo. V, 121). Quid si creditor debitori sanguine conjunctissimus, puta frater, diu in petitione cessaverit, et cum debitore suo pluries rationes dispunxerit, nec unquam pecuniam ei creditam desideraverit, utrum, se mortuo, remissa videatur? Utique jure communi (L. *Procula* 26. *De probation.*); non item ex NN. LL, sed judicis præsumptioni, adeoque quando huic locus esse potest (V. C. G. 1353, It. 1354), re-

serit, an solutio? Et quia donationes præsumendæ non sunt, solutionem magis intercessisse, verius, tenendum est (38).

337. Novatio (nova obligatio) est: *Prioris obligationis in novam obligationem translatio* (39). Fit mutatione vel debiti, vel debitoris, vel creditoris. *Debiti,* quoties mutuo consensu priore obligatione sublata, nova obligatio constituitur (40). *Debitoris,* si quod ego debeo, alter creditori meo *expromiserit* soluturum (41): vel si ego alium (debitorem) *delegaverim* (dederim) creditori eum acceptanti (42). Demum *creditoris,* si, quod ego Sejo debeo, ei promiserim alii solvere (43). Verum novatio non intelligitur nisi hæc facta sint *animo* novandi, idque appareat manifeste (44). Sed neque hæc satis; etenim ut sit novatio necesse præterea est ut utraque obligatio valeat saltem naturaliter; alias si prior natura sua nullius momenti est, quid novatur (45)? sin posterior, quasi causa deficiente, prior non extinguitur (46). Novatione facta prior obligatio, et omnia accessoria ejus (veluti pignora, fidejussiones, usuræ) evanescunt, nisi aliud convenerit nominatim (47).

linquitur (Durant. XII, 370). At vero nunquam remissio præsumitur eo quod creditor pignus reddiderit (L. 3 *De Pactis.* C. G. 1286, It. 1380), aut fidejussorem liberaverit (C. G. 1287, It. 1283), quippe hæc accessoria sunt. Porro qui accepto fert uni ex pluribus creditoribus, siquidem solidalibus, omnibus remittere intelligitur, nisi aliud expresserit (C. G. 1285, It. 1281) secus sin tantum scriptura conjunctis (V. § 328, 4).

38 Durant. XII, 364. Mercadè Art. 1283, 4. Mazzo. V, 321.

39 L. 1 *De Novation.*

40 Ex L. 15 *De reb. cred.* C. G. 1225, It. 1267. Sive causa mutata fuerit, puta si convenerit ut eam pecuniam quam debes *ex empto,* retineas quasi creditam; sive manente eadem causa aliquid obligationi detrahitur, vel adjicitur, veluti fidejussio, conditio, dies (§ 3 *Quib. mod. toll. oblig.*) pœna (L. 72 *Pro Socio*).

41 L. 8 in fi. *De Novat.* Quod vel invito debitore fieri potest (L. 8, § 5 *De Novat.* C. G. 1274, It. 1270).

42 L. 11, ff. L. 6, C. *Eod.* C. G. et It. ll. cc. Hæc consensu quoque delegati opus habet; alias nihil actum erit si is nihil debet deleganti; aut, si quid debet, magis *cessio,* nominis est (L. 1, C. *h. t.*).

43 L. 11 *De Novat.* CC. G. et It. ll. cc.

44 L. 3, C. *Eod.* C. G. 1273, It. 1269. V. C. Au. 1379. Et si debitor novum reum (debitorem) dederit creditori, novatio non intelligitur, nisi is edixerit verbis expressis, se liberare eum voluisse (C. G. 1275, It. 1271): sed duæ erunt obligationes (L. 2 *De Novat.*).

45 V. Durant. XII, 303. Nempe si in priori defuit consensus; aut res, aut causa; Itaque si major expromiserit quod ego a Sejo stipulatus fueram, siquidem a Sejo minore, valet (L. 1 *De Novat.* Durant. 293), sin amente vel ebrio, non valet.

46 V. § 3 *quib. mod. toll. obl.* Itaque si amens expromiserit nihil erit actum; secus si minor, aut nupta (cit. § 3. Toull. VII, 302). Quamobrem nova obligatione rescissa, siquidem ex defectu substantialium, pristina reviviscit; secus si æquitate juris civilis, utputa propter ætatem, aut dolum, aut metum (V. Zach. 325, 33): nisi aliud convenerit.

47 L. 1 *De Novat.* L. 4 *qui pot. in pign.* C. G. 1278, It. 1274.

338. Postremo obligatio interdum extinguitur interitu rei quæ est in obligatione, si hæc aut *species* sit, aut unum ex certis, et omnia ex his perierint. *Interdum ;* nempe refert, utrum perierit casu, an dolo, an culpa. Si casu, extinguitur obligatio, nisi debitor casum in se susceperit (48) ; nec reviviscit, si postea res iterum dari posse cœperit (49). Contra si perierit dolo obligatio perpetuatur (50) : proinde, si postea res iterum dari posse cœperit, danda est (51). Sin demum perierit culpa (civili), si hæc præstari debuerat (V. § 328), perinde erit quasi res dolo ; sin minus, quasi casu perierit. Et si non appareat utrum res perierit casu, an culpa, an dolo, verius est, eum qui intendit se interitu rei liberatum fuisse, id probare, atque ideo casum docere oportere (52). Sed an docere præterea debeat casum non sua culpa accidisse, quia casus est, si res sine sua culpa perierit (53) ; an minus, quia culpa non est præsumenda (54) ? Ita sane ex NN. LL. (55). Hæc suo modo locum habent etiam in obligatione faciendi (56).

339. Ad ultimum quæri potest, an cesset obligatio si probabile sit te ei satisfecisse : etenim Prababilistis lex cessat (Prol. § 169). Et si de obligatione onerosa res est, profecto non cessat (57) : adeoque nec occultæ compensationi locum fieri posse universi DD. tenent (58). Sin

48 L. 24 *De R. J.* C. G. 1307, It. 1298, Au. 1048. Vel (in foro externo) nisi mora casum præcesserit, vel culpa civilis (§ 330) vel ideo casus inciderit, quia contra pactum aliquid fecit ; v. c., ædibus ignem habuit (L. 12, § 1 *Locati*). Periisse autem accipimus et quod in rerum commercio esse desiit, vel furto sublatum, vel alias amissum fuit (L. 35, § *Si res* 4 *De C. E.* C. G. 1302, It. 1298. Vicat. Vocab. Jur. V. *Perire*).

49 L. 83 § *Sacram. De V. O.* Moli. l. c. Sanch. Dec. IV, 2, 24. *In perpetuum sublata obligatio, amplius restitui non potest* (L. 98 § *Aream. De solut.*).

50 L. 91 § *Sequitur De V. O.* Idest tenebitur perinde ac si res adhuc extaret (L. 82, § 1 *Eod.* Moli. Tr. II, 272). Nisi forte eo casu perierit, quo peritura fuisset, etsi restituta esset domino (§ 247).

51 L. 82 § *Sacram. Eod.* Veluti navis dissoluta, et postea iisdem tabulis compacta ; domus Cajo promissa, et postea vendita Sejo, cui venditor subinde hæres extitit (Ex L. 14 *De A. E. V.*).

52 L. 6, § ult. *De edendo.* C. G. 1302, It. 1298, 2.

53 Vinn. QQ. 1, 33. Moli. II, 394. Maschar. *De Probat.* 1, 272. S. Alph. III, 909. Pothier *Obl.* § 557. Belle, Croix III, II, 183 « *Casus est si res sine tua culpa periit, doce igitur culpam abfuisse, ut casus appareat* ».

54 Perez Ad C. Tit. *Locati*, n. 28. Voet 9, 2, 20. Menoch. *De Præsumpt.* I, IX, 59. Azor., Reiff. etc.

55 C. G. 1808, It. 1673. Tropl. *Locaz.* 1085. Excepto incendio (jure communi et nostro) si quod forte in ædibus locatis ex citatum sit (L. 11 *De peric. et comm.* B. V. C. It. 1589) : nempe, quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium (L. 8 *De offic. præf. vigil.*).

56 Ex L. 139, § 1 *De V. O.* Zach. 331, 3.

57 Sanch. D. I, 10, 12. S. Alph. 1, 82, III, 700.

58 Sanch. l. c. n. 34. Tantum si creditor quoque dubitet, an sibi debitum sit, S. Alph. putat cum Laym. rem dividendam esse pro rata dubii (cit. n. 82).

de gratuita, plures affirmant (59), S. Alph. negat (60); et verius. Nihilominus si probabile videatur te, vel auctorem tuum obligationi vel onerosæ, satisfecisse, reor posse te a solutione cessare quoad creditor petat.

APPENDIX I.

De obligatione alternativa, vel solidali, vel indivisibili.

340. Obligatio dicitur *alternativa* quoties ex duobus debetur alterum tantum (1). In hac obligatione unum quidem debitum est, sed quoad eligatur utrumque est in obligatione (2): dummodo utrumque dari possit natura et lege (3). Electio autem debitoris est, nisi creditori sit data (4). Sed alterutrum est eligendum; nec pars utriusque peti, vel dari potest; ne ab hæredibus, vel hæredibus quidem (5). Electione facta, idest cum quis eam alteri renunciaverit (6), pura fit obligatio, perinde ac si, id solum quod electum est, initio debitum fuerit (7): nec fas est amplius alterum optare (8): nisi forte altero evicto (9): vel in annuis vel menstruis præstationibus, aut legatis (10). Quid si res ante electionem factam perierit? Et si casu unum periit pura fit obligatio (11), si periit utrumque evanescit (§ 338): si dolo

59 Lugo *De Pœnit.* 16, 60. Salmat. 17, 1, 145. Ronc., Laym. Viva Diana. Ut ecce in voto.

60 S. Alph. VI, 477.

1 Ex L. 25 *De C. E.*

2 L. 27 *De Leg.* 2. L. 8, § 2 *De Leg.* 1. Poth. *Oblig.* § 248.

3 L. 72 § *Stichum. De Solut.* C. G. 1192, It. 1179. Itaque, si unum dari nequit, pura fiet obligatio (L. 16 *De V. O.*).

4 § 33 *De Action.* C. G. 1190, It. 1178. Et si pluribus electio competit, nec conveniant in electione, fiet sorte (L. ult. C. *Comm. De legat.*).

5 L. 15 *De Legat.* L. 2, 26, § ult. *De cond. indeb.* C. G. 1191, It. 1177. V. Au. 906.

6 L. 20 *De Option. Legat.* Sanch. D. IV, 13, 26.

7 L. 95 pr. *De Solut.* L. 3 *De eo quod cert. loc.* Ideo, si postea res casu perierit, extinguitur obligatio (Molin. Sanch. l. c. Ex L. 105 *De V. O.*).

8 L. 16 § 1 *De V. O.* L. 20 *De Option. Legat.*

9 L. 2 *De Option. Leg.* Vinn. in § 22 n. 4 *De Legat.*

10 L. 22 § ult. *De A. E. V.* Scilicet in his plura sunt debita. (L. 4 *De ann. leg.* LL. 10, 11. *Quando dies leg. cedat.* Cit. L. 22 § ult. Durant. XI, 140. Zach. 300, 3. Sanch. D. IV, 13, 30).

11 L. 34 § 6 *De C. E.* C. G. 1193, It. 1180. Nec extincti pretium offerri, aut exigi potest (L. 3 pr. *De eo quod cert. loc.*). Itaque si voveris certum calicem, vel certam casulam dare, si litem viceris; et victa calicem elegeris, si calix jam *antea* surreptus fuerat, casulam; sin *postea,* nihil debebis. Quid si, utrum ante an postea, non appareat? Doce factum, quod obligationem solvit.

(culpa theologica) dolus pro electione erit, modo non lædat jus alterius (12): sin culpa (civili) in foro conscientiæ perinde est ac si casu, in externo perinde ac si culpa perierit.

341. Quoties ex uno eodemque actu unus obligatur pluribus, vel plures uni obligantur, divisum ipso jure, enumeratione personarum, in singulas personas est jus, divisa obligatio (13); idest tot sunt credita, vel debita seorsim, quot creditores, vel debitores sunt (14), nisi aut solidalis sit obligatio, aut res indivisibilis. Solidalis dicitur obligatio cum res quidem ipsa divisionem recipit, sed pacto, vel testamento, aut lege palam cautum est, ut integra a singulis creditoribus peti possit, vel a singulis debitoribus dari debeat (15). Ex NN. LL. omnes perinde quasi socii sunt, et mutui procuratores (16): quod velim ne excidat: adeoque quisque ex illis solidum petere (17), quisque

12 Itaque 1° si perierit dolo creditoris siquidem ipsius erat electio, quod prius periit electum intelligitur; sin *debitoris*, hujus erit electio, utrum uno extincto liberari velit, an alterum præstare, et extincti prætium exigere. 2° Si dolo debitoris perierit, siquidem ipsius erat electio, in eo quod remanet, vel quod posterius periit superest obligatio; sin creditoris in utroque superest (L. 95 pr. *De Solut.* C. G. 1193, 1194, It. 1180, 1881). Ab alternativa differt obligatio *facultativa:* habetur cum quis unum promittit (vel testator dari jubet); v. c. *bucephalum; aut*, nisi illud dederit, centum. Heic solus bucephalus in obligatione est, centum in facultate solutionis; adeoque si bucephalus jam perierat, aut postea casu periit, cessat obligatio (Cf. Toulli. VI, 700. Durant. XI, 153).

13 L. 43 *De Re Judic.* L. 55 *De Cond. et demon.* Verum si aliqui conjunctim nominati fuerint, alii disjunctim, illi omnes pro una persona computantur L. 33 *De Legat.* 1). Itaque si Cajo et heredibus Seji fundum vendiderim, aut legaverim, dimidia pars *illi*, dimidia *his* debetur (L. 8 *De Usufr. accresc.*).

14 Ex L. 110 *De V. O.* Quamobrem si, v. c., tres fratres, a Sejo, vel Sejus a tribus fratribus centum acceperit, illi *viritim* (pro numero virorum) debent, his viritim debetur (L. 11 § 1 *De duob. reis.* L. 2 C. *Si cert. petat.* Toull. VI, 723. Zachar. 298, 2). Ideo, si unus ex his solvendo esse desiit, alios non onerat; si obligationem præscripsit, aliis non prodest. Et si rem individuam promiserint, v. c., domum ædificare, nec ædificaverint damni tenetur quisque viritim (V. C. G. 1232, It. 1216. Pothie. *Obligaz.* 325).

15 L. 2 *De D. R.* (*Duob. reis*) L. 8 § 1 *De Leg.* 1. C. G. 1197, It. 1184. V. C. Au. 891. Quamvis uni pure debeatur, aut debeat; alteri, vel alter sub conditione, sub die etc. (§ 2 *De D. R.* C. G. 1201, It. 1187).

16 C. G. ex AA. 1213, 1214. It. ex AA. 1198, 1199. Durant. XI, 170. Toull. VI, 721, 729. Zach. 298, 15. Et si debitum contractum fuerit unius tantum causa, is reus, ceteri fidejussores intelliguntur (C. G. 1216, It. 1201). Itaque si unus ex creditoribus usuras petiit, ceteris prodest (C. G. 1207, It. 1199). Item si præscriptionem *interruperit* (C. G. 1199, It. 2130); non item si quoad unum, v. c. minorem interdictum, in suspenso fuerit (C. It. 2172. V. Zachar. 298, 91); non enim agit quasi Procurator.

17 LL. 2, 3 *De duob. reis.* C. G. 1197, It. 1184, Au. 892.

ex his solidum solvere potest (18). Quamobrem unius exactio vel solutio omnium quidem jus et obligationem extinguit (19), verum quod unus accepit cum ceteris communicat, quod solvit a ceteris repetit, deducta sua parte (20). Obligatio solidalis *aut jus*, etsi non inter hereditates, at inter heredes dividitur ipso jure, adeoque unusquisque debet, aut petit *pro ea parte qua heres est* (21).

342. Indivisibile, seu potius individuum, lata significatione, dicitur aliquid re, solutione, contractu. *Re*, si hæc, ne cogitatione quidem, dividi potest seu natura, seu lege; ut servitus viæ, hypoteca. *Solutione*, si cogitatione quidem, dividi potest, sed non physice: cujusmodi ea sunt quæ ex propria forma constant, seu res sint, ut vas; seu opus aliquod, ut puta domum ædificare: nam, cum forma sit quæ dat esse rei, si hæc in *illis* divisione mutata fuerit, perit rei substantia (22): in *his*, nisi perfecta sint, propria forma (quæ eis ex consummatione

18 Citt. LL. C. G. 1200, It. 1186, Au. 891. Immo et *offerre* nisi jam unus ex creditoribus egerit (L. 16 *Eodem.*). Quid si creditor uni solidalitatem remiserit expresse vel tacite? Et nihilominus solidum a ceteris petit (C. It. 1195, G. 1210): ne deducta quidem, jure nostro, hujus parte: scilicet hæc remissio est *res inter alios acta*. Tacite autem remisisse intelligitur, si ab uno oblatum *pro virili* acceperit sine ulla protestatione; vel unum *pro sua portione*, aut omnes *viritim* convenerit (C. G. 1211, It. 1196). Et si usuras *viriles* ab uno, vel pluribus eorum acceperit decem continuis annis, sine ulla reservatione, retro de his cum eis agere in solidum amplius non potest (C. G. 1212, It. 1197. Durant. XI, 236. Mazzo. V, 20).

19 L. 3 in fi. *De D. R. Exactio* (C. G. 1204, It. 1190): et non sola, vel in jure, petitio (L. 28 C. *De fidejuss.* Citt. AA.). In eo autem quod solutionis locum habet multum interest, *utrum res solvatur, an persona liberetur* (L. 19 *De D. R.*): illud enim totam extinguit obligationem velut novatio (C. G. 1281, It. 1277); hoc viritim (Ex L. 4 C. *De fidejuss.*); ut compensatio (L. 2 *De D. R.* C. It. 1290, V. C. G. 1248), confusio (L. 22 *De Fidej.* C. G. 1209, It. 1297), et ex NN. LL. acceptilatio (C. G. 1198, It. 1185).

20 C. G. 1213, 1214. It. 1198, 1199, Au. 896. Et si unus solvendo non est, hoc ceteros onerat; eum quoque qui liberatus fuit (C. G. 1215, It. 1200). Ceterum cum aliquis ex debitoribus convenitur, is uti potest exceptionibus quæ aliis competunt, exceptis his, quæ personæ singulorum competunt (L. 19 *De Except.* C. G. 1208, It. 1193); ut puta si quis obligatus est ex die vel sub conditione; si minor ætate fuerit, aut metu coactus (Durant. XII, 220.

21 Ex C. G. 1219, It. 1203, Au. 888. Quamobrem si A. B. C. D. Sejo 3000 in solidum debeant, A mortuo, tribus filiis relictis, hi *omnes* quidem debent 3000, sed singuli 1000. Et ex diverso si E, F, G, 3000. Cajo in solidum crediderint, E mortuo *tribus*, et Cajo *sex* heredibus relictis, heredes E omnes quidem 3000, at singuli 1000 exigere possunt; Caji autem heredes omnes quidem 3000, verum singuli 500 dumtaxat debebunt. Scilicet jura et obligationes defuncti integra in hereditatem transeunt: verum heredes pro partibus dumtaxat hereditariis defuncti personam repræsentant.

22 L. 9 § *Si quis ad Exib.* Ut statua, equus, vas C. G. 1217, It. 1202. V. C. Au. 890.

contingit) deesse videtur (23): ideo, nisi integra dentur, non videtur præstari quod in obligatione est (24). *Contractu,* seu potius destinatione patrisfamilias, quod physice quoque dividi potest, sed nisi totum detur, aut inutiliter datur, aut aliud dari videtur; ut area domui ædificandæ, par boum, par equorum (25) etc. Itaque si plures sint hujusmodi rerum, vel operum creditores, singulis totum, sed non totaliter debetur; sin debitores, singuli totum, sed non totaliter debent (26).

APPENDIX II.

De actuum interpretatione.

343. Quæ alias dixi de interpretatione legum fere omnia et huc spectant, quippe actus jure initi, his ad quos pertinent instar legum sunt: heic igitur paucis agam. Principio igitur actum interpretari idem est ac agentium voluntatem, cum in obscuro versatur, investigare (1). Et hæc quoque triplex esse potest, declarativa, extensiva, et restrictiva. Quoad declarativam triplex regula tenenda est. 1° Verba accipienda sunt in ea significatione, quæ propria, et usu recepta communiter est (2). Nihilominus ad verborum definitionem heic descen-

23 L. 10 § 1 *Ad L. Falc.* CC. G. et It. ll. cc.

24 L. 2 § 2. LL. 72, 85 § *Pro parte De V. O.*

25 L. 38 § *Si forte jugum. De Ædilit. edict.* C. G. 1218. It. 1202. Item si duo mihi simul promiserint centum ad prædium emendum, vel redimendum (C. It. 1205, 3). Hæc materia abstrusissima est (Cf. Toull. VI, 782 etc.).

26 L. 32 *Depos.* L. 85 § 1 *De V. O.* Poth. *Obblig.* § 325. *Totum,* nempe quia res divisionem non recipit (Molinæ. *De divid. et individ.* P. II, n. 22). Hac re 1° Qui accipit, aut solvit, ceteris communicat, a ceteris repetit (L. 2 § 2 *De V. O.*). 2° Si unus ex creditoribus debitum remiserit, vel uni ex debitoribus remissum fuerit, res utique tota ceteris debebitur, vel a ceteris (Molin. P. III, 289. Pothie. *Obblig.* 238); sed refuso pretio ejus partis qui remisit, vel cui remissum est (L. 2 § 3 *De V. O.*). Demum 3° si, novata obligatione, convenerit aliud dari quod divisionem recipit, aut res deducatur ad *id quod interest,* quisque viritim petit, viritim solvit (L. 25 § 9 *Famil. ercisc.*). Itaque si tres tibi equum, e. c., vendiderint, qui antequam traderetur unius culpa periit, ceteri, nedum nihil præstant, sed pretium, nondum forte solutum, exigent (Poth. *Obbl.* § 273).

1 Ex L. 129 *De R. J.* L. 25 *De Reb. Dub.* C. G. 1556, It. 1131, Au. 914. *Agentium:* ideo in contractibus cum aliquid in obscuro est, *ex affectione cujusque capit interpretationem* (L. *Capienda* 129 *De R. J.* C. G. 1156, It. 1101.

2 V. Prol. § 184, 15. Utputa si quis partem fundi Ecclesiæ legaverit; nam dimidia intelligitur (L. 164 *De V. S.*). Et si testator dixerit, *Sejo cum* 200, *quæ apud eum deposui,* 300 *do, lego,* quingenta debentur (L. 13 pr. *De Reb. Dub.*),

dendum non est (3). Itaque si verba sint manifesta, mens obscura, verbis (4); contra si verba obscura vel minus propria, mens autem manifesta, huic standum est (5). Si utrumque est obscurum, quæ præcedunt, et quæ sequuntur scripta spectare oportet (6); et id demum sequi quod rei qua de agitur magis convenit (7); tum quod magis convenit acquitati (8). 2° Nihil inutiliter dictum fuisse credendum est (9): sed hoc quoque sæpius fallit, quia multa plerumque inseruntur dubitationis tollendæ causa, multa ex abundantia, multa imperite (10). At 3° profecto semper ea interpretatio præferenda est, qua actus magis valeat quam pereat (11).

344. Interpretationi extensivæ, aut restrictivæ locus fit quoties testator aut contrahentes, minus quam verba significant; vel contra, plus voluisse videntur. Hoc autem metiri debet ex eo quod ipsis propositum fuerat (12), ex natura actus (13), ex bono demum et

quia præpos. illa *cum* adjicit. *Usu* inquam ejus temporis (Prol. 184, 15) vel loci (L. 1 § 4 *De Legat.* 3), ubi actum est. Non item ex opinione loquentis (L. 7 *De Supell. legata*).

3 L. 67 § 1 *De Legat.* 1.

4 Prol. § 183. Itaque si voveris aliquid, *si* FILII *tibi nascantur*, sufficit unum, vel fœminam, nasci (LL. 1, 148 *De V. S.*).

5 L. 219 *De V. S.* L. 33 *De C. E.* C. G. 1156, It. 1131. Itaque si, v. c., uno anno mercedem *donaverit* colono ob sterilitatem, non donatio, sed remissio intelligitur (L 17 *Locat.*).

6 L. 53 in fi. *De Leg.* 1. L. 134 § 1 *De V. O.* C. G. 1168, It. 1136.

7 L. 68 *De R. J.* C. G. 1158, It. 1133. Itaque si camelum, v. c., promiserit quis, aut legaverit, nec apparet, utrum animal, an rudentem; animadvertendum est cui legaverit, vel promiserit, vectorine, an nautæ (Ex L. 50 § *Sed si bibliothecam* 7 *De Leg.* 3).

8 Ex L. 13 § ult. *De ann. leg.* Ut ecce si ædes meas in annos quatuor locaverim Sejo centum aureis, nec dictum sit, utrum annuis (V.L.1 *De Reb. Dub.* Toull. VI,762).

9 C. 10 *De Privileg.* in 6°.

10 L. 82 *De R. J.* L. 12 § *pen. De fund. instr.* L. 25 *De Usufr. leg.* V. c., ut venditor evictionem præstare debeat.

11 L. 13 *De Reb. Dub.* L. 80 *De V. O.* C. 5 *De V. S.* C. G. 1157, It. 1132. Puta, si *filios suos* masculos hæredes instituerit is, qui ex unico filio præmortuo nepotes habet (Ex L. 220 *De V. S.*). Num igitur heic valeat reg. *utile per inutile non vitiatur*, quoties nempe res quæ in obligatione est divisionem recipit? Minime si hoc sit aliquid individuum ex intentione agentis (Ex L. 19 *De reb. credit.*). Hac re, v. c., qui irritam profess. religiosam facit, nec voto castitatis tenebitur (Navarr., Pirhin., Laym., Reiff. III, 31, 206). Quod autem cautum est, matrimonia impuberis resolvi in sponsalia (C. un. *De Desp. imp.* in 6°): et profess. religiosam initam a conjuge, altero conjuge invito, resolvi in simplex castitatis votum (CC. 3, 12 *De Convers. conjug.*) intelligendum est, ex præsumptione juris canonici (Sanch. M. I, 21, 3; VII, 34, 3. Pont. M. IX, XI, 4).

12 L. 35 *De R. J.* L. 33 *De C. E.* Itaque si testator dixerit « Fratribus meis patruis tuis, quæcumque mihi supersunt in agro Reatino, vel ubicumque de maternis bonis, concedi volo, *ne quam cum his controversiam habeas* » de his tantum, quæ testator cum fratribus in agro Reatino, vel alibi nondum diviserat, accipienda sunt (L. 79 § *Dulcissimis De Legat.* 2°).

13 Ex LL. 3, 9, 12 *De Trans.* Utputa,

æquo (14). Deinde tenendum est actui ea semper contineri, sine quibus id quod in obligatione est præstari non potest (15); et quæ ei tacite insunt, seu natura, seu lege, seu moribus (16). Contra nunquam eo contineri quæ ab his quæ gesta fuerint, vel a bonis moribus aliena sunt (17).

345. Demum voluntates defunctorum plenius interpretamur (18); non quidem semper, sed cum opus est, ne defuncti voluntas intereat (19). Hoc uno excepto, in omnibus, sive inter vivos, sive ultimæ voluntatis actibus, ubi de obligando quæritur, in dubiis propensiores ad negandum: contra ubi de liberando faciliores ad liberationem esse debemus (20): ideo in dubiis fere semper contra creditorem interpetramur, et ad extremum quod minimum est sequimur (21). In dubiis inquam; nam si verba sin manifesta, et forte generalia sint; generaliter sunt, etiam adversus debitorem, accipienda (22).

fundum locavi ea lege, ut si non ex more coleretur, relocare mihi liceret; et quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur: fundum majoris locavi: utri hoc debebitur? Utique mihi, quia conventio pro me fuit (L. 53 *Locat.*).

14 Ex L. 13 § ult. *De Ann. legat.* Ut puta in alimentis promissis, aut legatis.

15 L. 11 § 1 *De A. E. V.* Utputa, concesso aquæ haustu, concessum videtur iter ad fontem (L. 3 § 1 *De Serv. Rust.*).

16 Ex L. 4 *De Pact.* L. 35 *De R. J.* *Natura*, e. g., ut emptori præstetur evictio. *Lege* v. c. ut emphyteusis, canone per trennium non soluto, rescindi queat: *Moribus* (L. 6 *De Eviction.* C. G. 1160, It. 1135); ut puta, æde locata, quo tempore pensio solvenda sit, si hæc dicta non fuerint (Toull. VI, 339).

17 Ex L. 6 *De Pignorib.* L. 35 *De R. J.* C. G. 1163, It. 1138. A natura etc. Utputa si, expunctis cum colono rationibus, caverim, nihil amplius ab eo mihi deberi, de mercedibus agrorum locatorum intelligendum est. *Bonis* etc. Ideo e. g. centum Sejo legatis, aut promissis, *si susceperit liberos*, de naturalibus tantum intelligendum non est (Ex L. 17 § *Si quis Ad S. C. Trebell.*).

18 L. 12 *De R. J.* *In contractibus plena, in testamentis plenior, in beneficiis (Principum) pleniscima est interpretatio facienda* (C. 2 *De Donat.*).

19 LL. 12, 25 *De Reb. Dub.* Proinde fundo, v. c., Corneliano legato, si duo sint fundi Corneliani diversi pretii, minor debebitur (L. 41 § Sejo *De Legat.* 1): heres decem Titio et Sejo dare jussus, decem ambobus, non singulis, debet (Ex L. 38 *De V. O.*): penu legata, præter vinum, quod Romæ est, sola penu, quæ Romæ est, legata videtur (L. 4 § ult. *De penu leg.*).

20 L. 47 *De A.* et *O.* L. 125 *De R. J.*

21 L. 9 *De R. J.* C. 30 *De R. J.* in 6°. C. G. 1162, It. 1138. Et æquissimum est; debitor enim certat de damno vitando, creditor de lucro captando. Hac re, v. c., nummis (si diversi forte) legatis, aut voto promissis, si non appareat de quibus testator senserit, exiguiores debentur (L. 35 § ult. *De Legat.* 1. L. 37 *De Legat.* 3. C. 18 *De Censib.* Dixi *ad extremum* (L. 35 *De R. J.*); idest quoties voluntas contrahentium, vel testatoris aliunde colligi nequit (Ex L. 53 § ult. *De Legat.* 1; ibiq. Gl.). Scilicet hæc regula ex bono et æquo favore debitorum est introducta. Sane cum quidam heredem instituisset ea lege ut sibi poneret in foro *statuam auream hastam* tenentem, orta dubitatione, utra aurea esse deberet, statua, an hasta, responsum fuit, e viribus hereditatis æstimandum esse.

22 Proi. § 184, 23. Itaque si a te stipuler *omnem vestem muliebrem*, ea quo-

TRACTATUS IX.

DE ULTIMÆ VOLUNTATIS ACTIBUS, ET DE SUCCESSIONIBUS QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Prænotanda.

346. Ultimæ voluntatis actibus deferuntur, hereditates, et legata. Hereditas est *universum patrimonium defuncti* (1): ea igitur continentur omnia jura, et omnes obligationes quæ defunctus habuit cum moreretur (2); exceptis his quæ personæ ejus cohærebant (3). Legatum est: *Certæ alicujus rei donatio a defuncto relicta* (4). Hæreditas defertur vel ex testamento vel ab intestato; legata præterquam testamento relinqui non possunt. Hæres succedit in omne jus, et omnes obligationes defuncti (5), legatarius particularis successoris jure censetur (Prol. § 37,23). Heredes vel *necessarii* sunt, vel *extranei;* necessarios *vulgo* accipimus quibus pars hereditatis relinquenda est, inde patet qui sint extranei. Legatarius necessarius nemo est.

que debebitur, qua tu uti solitus fueras (L. 110 § 1 *De V. O.*).

1 Ex L. 1 *De bonor. poss.* C. Au. 531. Makeld. § 633, 1. Haimb. § 299. Ideo bona et hereditas non idem sunt (L. 16 *Ad S. C. Trebell.*); nam *bona proprie intelliguntur, quæ deducto ære alieno, supersunt* (L. 39 *De R. J.*). Immo hereditas juris nomen est, et etiam sine ullis bonis hæreditariis potest intelligi (L. 119 *De R. J.* L. 53 *De Petit. hæred.* L. 3, § 2 *De bonor. poss.*). Hereditas Latinis dicitur As, et in 12 *uncias* dividitur (L. 13 § 1 *De hæred inst.*). Quarum hæc nomina 1 *uncia*, 2 *sextans*, 3 *quadrans*, 4 *triens*, 5 *quincunx*, 6 *semis*, 7 *septunx*, 8 *bes*, 9 *dodrans*, 10 *decuns*, vel *dextans*, 11 *deunx*, 12 *as*.

2 L. 24 *De V. S.* Habuisse autem intelligitur et ea quæ pendebant ex conditione, quæ post mortem ejus extitit (L. 56, pr. *Ad L. Falcid*).

3 L. 14 C. *De Usufr. et habit.* Velut usufructus, alimenta.

4 Ex § 1 *De legat.* V. g.: *centum, fundus Sejanus.* Non refert si forte hereditas legati, vel, contra, legatum hereditatis nomine relictum fuerit (L. 13 C. *De hered. instit.*); nomina res non mutant. Et si testator duos in re certa instituerit heredes; v. c. Sejum omnium quæ Neapoli, et Cajum omnium quæ Romæ possidet; vel unum ex fundo Corneliano, ex Pompejano alterum, et nihil aliud præterea reliquerit, uterque jure legati rem certam sibi relictam præcipiet; et ex æquis partibus (etsi inæqualia legata sint) heres habebitur (Ex L. 35 § *Ita igitur. De hered. instit.*).

5 V. Prol. § 37, 23. Non item in ea quæ

347. Hereditas defertur vel testamento, vel lege; inde est vel testamentaria, vel legitima. Pactis conventis hereditas (viventis) deferri omnino non potest, et interposita quælibet super ea stipulatio, quasi contra bonos mores, nullius momenti est ipso jure (6); licet ejus de cujus hereditate agitur, consensus accesserit (7). Defertur autem ex morte (8). Nec antea deferri potest, quia *viventis nulla hereditas est* (9); nec postea (secus ac legata), quia defuncti et heredis eadem persona intelligitur; quamobrem si adita serius fuerit, aditio retro valet ex eo tempore quo defunctus diem suum obiit (10). Et si quis decesserit ea nondum adita (v. c. quia ignoravit delatam sibi fuisse), jus ejus adeundæ filiis quidem, sed quasi heredibus suis transmittit (11). Semel autem heres semper heres (12). Age nunc de utraque successione (testamentaria, et legitima), videamus paucis. Porro utraque defertur ex voluntate defuncti: testamentaria ex voluntate testatoris expressa, legitima ex tacita, et quasi ex conjectura pietatis, expressa deficiente: quocirca primum de testamentaria, postea de legitima paucis, pro re nostra, erit agendum (13).

magis facti, quam juris sunt; et maxime in his quæ personæ cujusque ita cohærent, ut ipso sublato evanescere necesse sit. Hac re heres non succedit in *voluntatem* defuncti; ut puta si quid huic alii dare propositum fuerat (Ex L. 41 § *Placebat. De reb. credit.* L. 2 § *Si quis. De donat.* L. 8 C. *De A. et O.*): nec regulariter præsumitur *scire* ea quæ defunctus fecit, gessit, egit (L. 43 *De R. J.*).

6 L. 30 C. *De pact.* (*corvina stipulatio*).

7 C. G. 1130, 1600, It. 1118, 1460, Au. 879, 4; 1383.

8 L. 1 § *Testam. Quem. aper.* C. G. 718, It. 923, Au. 536.

9 L. 1 *De hered. vel act. vend.*

10 L. 54 *De Acquir. hered.* C. G. 777, It. 933. Sufficit autem vel defunctum ei cui succedere vult, vel hunc defuncto supervixisse vel uno momento temporis. Ex L. 10 *De reb. dub.* (V. Prol. § 39, 37). Et si non appareat, uter prior mortem obierit, uterque eodem temporis momento mortuus præsumitur, atque ideo neuter alteri succedit (C. Au. 25, It. 924). Pater et filius, eodem infortunio (puta bello, incendio, naufragio) perempti sunt; ille alio filio (Sempronio), hic uxore (Aspasia) relicta, quam scripserat heredem. Si apparet *patrem* priorem decessisse, huic filius, filio uxor; contra sin *filium*, huic pater, Patri Sempronius heres erit. At si incertum sit, uter prior spiritum emiserit, neque Aspasia ex bonis paternis, neque Sempronius ex fratris peculio, quidquam capiet.

11 Zachar. 717. Itaque si *patri*, vel uno temporis momento, *filius* supervixerit, *is* heres erit: et *una* ex bonis utriusque coalescit *hereditas*. Hac re, si paterna hereditate abstineant liberi, vel ea sint indigni, nec *avo* succedunt.

12 L. 88 *De hered. instit.* L. 7 § 10 *De minor.* Itaque si major factus hereditati renunciaverit, si indigno fuerit adempta, si sub conditione resolutiva quæ postea extitit institutus fuerat, perinde est ac si numquam heres fuisset (Zach. 594, 8).

13 Jure communi *As quasi solidum* (indivisibile) aliquid consideratur: inde 1° successioni testatæ, et intestatæ locus insimul regulariter esse non potest, adeo-

348. Sed antequam hæc ingredior admonendi sumus non omnes ad successiones, seu testatas seu intestas, admitti; nam quidam quasi incapaces arcentur, vel quasi indigni. Incapax dicitur qui non extat eo temporis momento quo defertur hereditas; seu nondum conceptus fuerit (14), seu vita decesserit (15). Indignus qui defunctum affecit atroci aliqua injuria (16); nisi forte injuriam passus in jus successionis eum restituerit: sed restituendus est verbis expressis, et publico aliquo instrumento, vel in ipsis tabulis testamentariis (17). Inter incapacem vero et indignum hoc distat, quod incapax cujusvis hereditate prohibetur: Indignus ejus tantum cui fecit injuriam (18): et ille quidem ipso jure, hic officio judicis, quia pœna est (19). His accensendi videntur capitis damnati, vel in opus publicum perpetuo dati (20).

que ex semisse solus institutus, ex asse heres fit: 2° neque testator pluribus factis testamentis regulariter decedere: neque 3° heres delatam sibi hæreditatem ex parte acceptare, ex parte repudiare permittitur. Primum ex his, et alterum in NN. LL. non amplius obtinent. Porro hæreditas si plus æris alieni habeat, *damnosa; si*n plus bonorum, lucrosa; sin par utrumque *idonea*, seu *locuples* dici solet. Demum quamdiu nemo eam adit *jacentem* appellant.

14 LL. 6, 7. *De suis, et legit.* C. G. 725, It. 724, Au. 22, 681. Quamobrem si Titius, v. c., paterna hereditate abstinuerit, eique sint liberi, et fratres, hi succedunt, non illi, si quo tempore avus decessit nondum concepti fuerant.

At vero nihil prohibet onus aliquid honoratis imponere favore eorum qui nasciturі sint; v. c. centum annua dotandis puellis (C. It 832. Demol. 582. Tropl. II, 547, 614). Porro *honoratus* is dicitur cui aliquid testamento relinquitur.

15 § 2 *Quib. mod. testam. infirm.* C. It. 890, G. 1039. Licet vel uno momento temporis antea vita decesserit. *Esse debet cui datur* (L. 14 *De Codicill.*).

16 Nov. 115, C. G. 727, It. 725, 764. Au. 540. Eas recensere nostrum non est; quippe indignus ab hereditate removendus est officio judicis. Illud heic prætereundum non est exheredationes per NN. LL. sublatas fuisse: jure Aust. vigent. § 768 etc.

17 C. It. 726 ex C. Neapolit. 650. Itaque sola reconciliatio jure nostro non sufficit, secus ac jure communi L. 4 *De adim. legat.*, et Au. § 540 et Gallico. Et ea quæ de reconciliatione a Nostris tradita sunt (V. Lugo 24, 167. S. Alph. III, 949 4°) penes nos locum amplius non habent. Verum haud opus est ut testator de indignitate mentionem faciat, aut se ignoscere dicat (quod alioquin ignominiosum, atque ideo inconsultum foret): verum satis est, si sciens prudens heredem eum scripserit; aut ab eo, alio forte jam testamento instituto, legaverit aliquid (Mazzo. IV, 26).

18 Ex L. 7 *De his quæ ut indign.* Ideo indignus non arcetur hereditate ejus qui ei successit cui ipse injuriam fecit (Cit. L. 7).

19 Nov. 115, Zach. 594. Toull. IV, 113. Reiff. III, 26, 481.

20 Prol. § 119, 17. Hos præterit jus Civile, *perchè spetta al Codice Penale stabilire quali sono i diritti che si perdono per effetto di condanna* (Relazio. Pisanelli pag. 12). V. C.G. AA. 25, 902. Au. 544. Porro jura successionem variant pro Ditionibus; ideo liceat heic regulariter solo patrio jure uti.

TITULUS I.

DE HÆREDITATIBUS QUÆ EX TESTAMENTO DEFERUNTUR.

CAPUT I.

DE TESTAMENTIS FACIENDIS.

Art. 1. De testamentis ordinandis.

349. Testamentum est: *Voluntatis nostræ justa sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit* (1). *Sententia,* idest propositum exterius expressum. *Justa,* idest ex jure, tum quoad substantialia, tum quoad solemnia. Porro substantialia omnium testamentorum hæc sunt: 1° ut testator heredem, vel legatarium (2) ipsemet, nec 2° prorsus incertum, 3° testamento in ipso, designet. Quamobrem pro non scripto erit (ex 1°) quem meræ alienæ voluntati permisit (3). Ceterum haud necesse est, ut palam eum nuncupet, sed potest alium specie tenus heredem, vel legatarium scribere, ejusque fidei veri heredis (aut legatarii) dum ne incapacis, nomen credere (4). Vel (ex 2°) si is nullo certo personarum ordine, cœtu, numero comprehensus sit

1 L. 1 *Qui testam. fac. poss.* Ex C. G. 895, It. 759.

2 Ex jure comm. necessaria est hæredis institutio, et institutio, vel exheredatio heredis necessarii, secus ex NN. LL.

3 L. 32 *De hered. instit.* C. It. 834, Au. 564. *Meræ* (§ 346) v. c. *Quem Titius voluerit heres esto,* vel, *si Titius voluerit, Sempronius heres esto* (L. 68 *Eod.*). Secus si dixerit *si Marius Romam ierit, Audisus heres esto* (L. 56 *De Cond. et demon.*). Quid si heredem ipse quidem nominaverit, sed qua parte is heres esse debeat, alieno arbitrio permiserit? Et perinde esse videtur, ac si arbitrio ejus heredem scripserit (Arg. ex A. 835. Mazzo. IV, 137).

4 C. It. 829. Hoc igitur art. 829, ex C. *Sardo* A. 809, *fiduciæ* restitutæ sunt, quæ moribus fere ubique introductæ, fere ubique NN. LL. explosæ fuerant. Et consulto: nam primo testamenta id genus *unius* fiduciarii testimonio innituntur; deinde in potestate hujus est, ea quæ sibi revera fuerant relicta, uni ex suis filiis adscribere, vel cuivis alii; atque ita fraudare, seu filios cæteros quoad legitimam; seu creditores suos, si forte omnibus solvendo non est. Ceterum nisi fiduciarius *ipse* testatoris voluntatem *explicet* nulli prorsus, nec ei qui se verum heredem putat (secus ac olim, quæ seges amplissima litium fuit), concessum est eam docere, quamvis testator testamento in ipso significaverit, voluntatem suam heredi suo credidisse (cit. a. 829). At vero fiduciario grave est fidem fallere.

utputa *qui filiam meam duxerit; qui primus ad funus meum venerit* (5): id tantum quod pauperibus, ægrotis, generatim relinquitur, valet (6). Vel demum (ex 3°) si quid ei relinquat; *cujus in tali* vel *tali scriptura mentionem feci;* nisi forte hæc quasi testamentum valere possit (7). Amplius, pro non scripto est quod alicui relinquitur: *si is mihi aliquid vicissim reliquerit* (8). Illud non interest quibus verbis quis utatur, v. c., *instituo, lego, jubeo, rogo, cupio, dono* (9).

350. Solemnia variant. Scilicet testamenta vel ordinaria sunt, vel specialia: ordinaria vel publica vel secreta; specialia, seu privilegiata quæ fiunt tempore pestis, vel in mari, vel in bello. Solemnia omnibus communia hæc sunt 1° ut testamentum in scriptis fiat: sine scriptis in foro exteriori pro nullo est (10). 2° Ut scripturæ dies apponatur (11) 3° si plures testamentum facere velint, ut singula seorsim fiant, adeoque diversis tabulis, vel saltem diversis ejusdem tabulæ seu pagellæ partibus; alias testamenta irrita sunt (12). Ad hæc testamenta ordinaria egent notario, et regulariter quatuor testibus (13); exceptis olographis; olographa nulla egent solemnitate proprie dicta.

351. Verum necesse est ut testator testamentum *sua manu* 1° perscripserit totum (14); ideo non valet si alius manum ejus scribentis duxerit, aut manu sua verbum aliquod testatoris verbis interserat (15) utque 2° adscripta die (§§ 322, 323); expressis mense et anno (16)

5 Ex § 25 *De Legat.* C. It. 830, 834 § 1. Itaque si dixerit: *ex cognatis meis si qui nunc sunt; qui filiam meam duxerit,* vel: *qui primus ad funus meum venerit* (cit. § 25 ibiq. Vinn.): vel, *ex filiis suis, quem Sejus elegerit* (Ex L. 8 § 1 *De Reb. dub.*) vel, *quem ex tali familia elegerit* Cajus (C. It. 834), valet. Secus ex Iure Gall. (Toull. V, 350. Zach. 655, 2). Et si Sejus, Cajus noluerint, aut non potuerint heredem eligere, ne voluntates decedentium intereant, electio per judicem facienda est (Ex C. It. 872, Au. 659. Mazzo. IV, 281).

6 LL. 24, 38 C. *De Episc. et Cler.* C. It. 832, 902.

7 Voet 38, 1, 11. Durant. *h. t.* § 12. Vazeil. Art. 669, 4. V. L. 77 *De hered. inst.* L. 10 *De Cond. instit.*

8 L. 17 *De hered. instit.* C. It. 852. *(institutio captatoria).* Non item si ideo ei relinquat, quia is aliquid jam sibi reliquerat (L. 81 *Eod.*).

9 L. 15 C. *De Testam.* Durant. IX, 6. Zach. 665, 4.

10 C. G. 969 etc. It. 774 etc. Secus ac ex jure comm. et Austr., quæ et nuncupativa testamenta recipiunt.

11 C. G. et It. ll. cc.

12 C. It. 761, G. 986, V. Au. 583.

13 C. It. 777, 778. G. 971, 980.

14 C. It. 775, 804. G. 970, 1001.

15 Toull. V, 358. Tropl. 1468, 1470. Sed si quid superscripserit, subscripserit, adscripserit, non obest, alias inventa erit ratio aliena testamenta evertendi (Durant. 27).

16 C. It. 775. Quocirca non puto valere penes nos testamentum (secus ac I. C. Gallici putant, Toull. V, 365), si hæc non in forma specifica, sed æquivalenter fuerit adscripta; v. c., *Die anniversaria na-*

sive literis, sive numeris : nec inquiritur qua testamenti parte fuerit adscripta: et 3° Ut illud *post hæc omnia,* subscripserit (17). Expedit autem subscribere appositis nomine et cognomine ; sed si quis subscripserit more alias sibi in actibus tum privatis tum publicis consueto, valet (18). Illud non interest quo loco testamentum conditum fuerit (19), quo idiomate, qua charta ; qua forma exaratum (20). Si quid, autem ab ipso testatore consulto abrasum, interletum, inductum fuerit (v. c. nomen heredis), pro non scripto erit, etsi legi possit : cetera firma manent (21). Et, per contrarium, si quid superscripserit valet ; immo et si quid sine nova subscriptione, (quæ nullibi, secus ac in testamento per notarium exerato, requiritur) ad latus adscripserit (22).

352. Ex testamentis privilegiatis prætereo quæ in bello, vel mari fiunt. Ubi pestis, vel alius morbus contagiosus grassatur, valet testamentum, nedum Notarii, sed vel Judicis, vel Syndici (aut ejus qui vice eorum fungitur), vel Cultus Administri manu exaratum (23) : coram

talis mei 1870 (Ex Cit. A. 775). Quid si duo extent testamenta facta eodem die, nec appareat, utrum posterius ? Et in his quæ sibi contraria non sunt, utrumque pro uno erit (L. 1 § *Sed etsi De bon. poss. sec. tab.*) ; in contrariis neutrum valebit (Ex L. 80 *De Test. tut.*) : salvo interim in foro conscientiæ jure ejus, qui forte ex uno eorum in possessione est (Lugo 21, 47).

17 C. It. 775, 2. V. G. 970. Nihilominus si quis ita scripserit. *Hoc meum testamentum est quod ego N. N. feci hac die* 20 *Maji* 1870, nisi cavillamur ex apicibus juris, valet (Durant. 32). Porro non obest, quoad subscriptionem, error quod ad orthografiam pertinet (Tropl. 1493. Demol. 19, 113) ; vel omissio unius, immo et plurium literarum (Zach. 666, 4).

18 Grenier L. 144 bis. Toull. X, 374. Durant. 39. Zach. 666, 2, 3. Ut puta, si vir nobilis, pro cognomine, usus sit agnomine ex feudo, vel Episcopus, v. c., Reatinus, ita subscripserit *Æ. Episcopus Reatinus.*

19 Ex C. It. 9, G. 999, Durant. 23. Neque hic valet regula *locus regit actum* (V. Prol. § 204, 93).

20 Toull. V, 378. Grenier 1, 228. Durant. 25. Qua *carta*, v. c. lusoria, vel rationum libris etc. Qua *forma* v. c. ad instar epistolæ. Nec utrum calamo, an hematite. Sed heic quæstionis est. an valeat hoc testamentum si testator dixerit *dono.* Et verius est valere, quasi dixerit, post mortem dono (V. Durant. IX, 43, § 347, 11).

21 L. 2 *De his quæ in testam. del.* Durant. 29. Utrum vero a testatore id sit factum, nec inconsulto, quæstio facti, non juris est (V. Maschar. *De Probat. Concl.* 256).

22 Durant. IX, 28. Porro testamentum quod a testatore scriptum, dieque apposita subscriptum est, perfectum intelligitur. Si quid igitur subinde in eadem tabula adjicere, detrahere, variare velit, nova apposita die, novaque subscriptione opus erit ; nam quasi novum testamentum est (Ex L. 36 *De Test. Milit.*). Si alterutra desit, pro non scripto erit hoc quod noviter scriptum est (Durant. 34. V. Zach. 668, 15).

23 C. It. 789. Paullo aliter sed apertius C. G. 985, 998. *Cultus Administros* accipere debemus, prout reipsa et jure Canonico, et alias ipso quoque jure Civili (L. 3 Junii 1871), omnes sacerdotes, maxime

duobus testibus, qui 16 ætatis annum excesserint, fœminis quoque. Sed necesse est, ut Scriba semper illud subscribat; testator autem et testes, si nihil obstet; et si quid obstet ejus rei *mentio* facienda est (24). Illud non interest, utrum testator laboret, an valeat (25); et si postea morbus cessaverit, vel testator in locum sanum sese receperit, testamentum, post sex menses elapsos se vivo, evanescit (26).

353. Venio ad testamenta *ad pias causas*. In Ditione Pontificia mos invaluerat condendi testamenta coram Parocho et duobus testibus. Quæstione de eorum validitate suborta, Alexander III, epist. ad Episcopum Hostiensem data, *firma* esse decrevit testamenta ad causas profanas (27). Deinde alia epistola ad Judices Veliternos, hoc et *super relictis Ecclesiæ* servari jussit (28). Atque ex eo tempore, posthabito (ceu tunc moris erat) jure communi, testamenta hujusmodi rata habita sunt, nedum in Ditione Pontificia, sed fere ubique locorum (29). Post editas NN. LL. hujusmodi jus extra Ditionem Pontificiam exolevisse in testamentis ad causas profanas nemo dubitat. Sed utrum etiam quoad causas pias exsolverit, ceu putat Carrier; an adhuc vigeat, uti rentur Porpora, Scavini, Gury (30) non satis liquet. Quamdiu igitur S. Sedes loquuta non fuerit, existimo, non oportere inquietari eos qui, extra Ditionem Pontificiam, non præstant relicta ad causas pias in testamento irrito ex jure civili (31).

quia ideo his datum est tabulas testamentarias conficere « *reputandosi quello « il ministero più operoso ed efficace « nei grandi flagelli.* Motivi del Cod. « To. 1 pr. 325 (Palermo 1868) ». Judicum vero appellatione et *Conciliatores,* quos vocant, contineri vix dubium puto (Ex C. Proc. Lib. 1, Tit. II, Art. 10).

24 C. It. 799, 1, 2. V. C. G. 998, 3.

25 C. G. 98. Ex C. It. 1. c.

26 C. It. 790, G. 986. Eo autem interim mortuo testamentum penes *Officium registrationis* quamprimum deponendum erit (cit. Art. 790).

27 C. *Cum esses* 10. *De Testam.*

28 C. *Relatum* 11 *Eod.*

29 Vinn. *ad Inst.* in § 4 n. 3 *De Testam. Ordin.* et QQ. II, 2.

30 Porpo. *Exam. Ord.* Tr. X, 22 (1). Scavini (sed is caute) II, 328 (Edit. XII) Gury I, 818. Nituntur cum primis auctoritate veterum TT.

31 Porro quæstio non ea est, utrum Alexander III, potuerit etiam extra Ditionem quoque Pontificiam hoc jus condere, sed utrum condiderit; alias, utrum Judicibus Velitrensibus rescripserit quasi Pontifex, ac proinde correxerit jus civile; an quasi Princeps, atque ideo jus novum in sua tantum ditione introduxerit. Et quæstio antiqua est. *Sententia communior* tenuit, Alex. III, rescripsisse quasi Papam: primo quia *R. Pontifex potuit in hac re legibus civilibus derogare;* deinde quia agebatur de causa pia (Pirhin. III, 26, 19. Reiff. III, 26, 141. Schmalz. III, 26, 49). Sententia minus communis tenuit, rescripsisse quasi Principem, quia rescripsit ad Judices in sua temporali ditione positos (Covarr. in cit. C. 11 n. 12. Canis. ibid. n. 5. Gonzal. ibid. n. 4. Fachin. *Controv.* VI, 47. Alciat. in C. *Novit. De Judic.* n. 47). Ratio brevis et urgens, maxime cum ad Judices sæculares

Art. 2. Qui testamentum facere et qui testamento capere; quæve testamento relinqui et capi possint.

354. Testamentum facere possunt, seu *activam testamenti factionem habent,* omnes, exceptis naturali jure hi qui suæ mentis (1); civili qui suæ ætatis (Prol. 34, 12) non sunt; et velut utroque, interdicti ob mentis infirmitatem (2): ac demum jure canonico Regulares (3) quippe amplius velle et nolle non habent (Prol. § 104, 10). Sed non omnibus quavis

rescripserit. Quid quod 1° ratio contrariæ sententiæ futilis est? unum enim probat. Alex. III POTUISSE extra Ditionem quoque suam hoc jus condere. 2° Hujus sententiæ Patroni parum sibi constant: nam cur, sodes, Alex. III epistola ad Episc. Hostiensem non correxit jus civile, sed novum pro sua ditione jus condidit? Nempe *quia* epistola illa *inscribitur Episcopo Hostiensi, cujus diœcesis est intra territorium temporale Papæ* (Schmalz. III, 26, 33): atqui Judices Velitrenses eadem ditione, immo eadem diœcesi continebantur (V. Ughell. *It. Sacr.* To. I, fol. 58). 3° Et ratio et sententia contraria, ipsa Alex. III responsione satis exploditur; nam una atque *eadem prorsus* est ratio qua is utraque testamenta rata esse decrevit; nempe « QUONIAM SCRIPTUM EST, IN ORE DUORUM, VEL TRIUM TESTIUM STAT OMNE VERBUM (CC. 10, 11 *De Testam.*). Utraque igitur *eodem prorsus jure* censeri debent: vel utrobique Princeps, vel utrobique Pontifex: si Princeps, neutra valent hodie extra Ditionem Pontificiam: si Pontifex utraque valent; nec ulli legislatori fas erit in quovis negocio plus quam duos testes exigere. Ceterum si ex jure Canonico, testamenta ad causas pias, valent adhuc, valent 1° et oretenus nuncupata; nec ullo teste indigent, si testator voluntatem suam hæredi prodiderit (Cf. Molin. Tr. II, 134. Reiff. III, 26, 147); et 2° in alterius voluntatem collata (C. 13 *De Testam.*).

1 L. 18 *Quib. non est per. fac. testam.* C. G. 902, It. 763, Au. 566, ut amentes ebrii. Non item, verius, monomaniachi (Toull. IV, 1312. Mazzo. III, 65), et amentes intervallis quibus sapiunt (§ 1 *Quib. non est permis. fac. testam.* C. G. et It. ex citt. AA).

2 C. It. 763, 2. V. C. G. 509, Au. 568. Nec proderit si quo tempore testament. faciunt sanitatem receperint (Tropl. *h. t.* II, 461. Toull. IV, 21. Mazzo. IV, 64); lex non distinguit.

3 CC. 9, 12 *De Testam.* Quod autem de peculio Ecclesiastico testari prohibentur, *res* faciunt, non *persona* testantis. Quin hodie inferiores Clerici, sive ex consuetudine fere ubique introducta, sive ex compositionibus, quoad *spolia,* cum R. C. A. initis, de his quoque testari possunt, non tamen ad causas profanas (V. Reiff. III, 26, 333 etc.). Solis Episcopis necessaria est licentia R. Pontificis (Covarr. in C. 7 n. 16 *De Testam.*): præterquam his locis, in quibus id eis nominatim permissum est; ut in Regno Utriusque Siciliæ, ex B. *Inscrutabili* Innoc. XII (V. Cavall. *Inst. Jur. Can.* II, 40, 9), et in Regno Subalpino ex Brevi Pii IV (Cf. Berar. *Comm.* in *I. E. U.* To. 11, Diss. VI, Cap. 3 v. *Recentioribus* in fi.). Itaque, his exceptis, ceteri omnes testam. facere possunt, licet sub cura vel tutela sint, etiam sine tutore, vel curatore. Quin et surdi et muti a nativitate, si modo scribere sciant (C. It. 786. Gall. ex A. 936): ac demum capitis damnati, vel in opus publicum perpetuo dati (Art. 3 § 1, L. 30 Nov. 1865).

forma testari permittitur: etenim olographum hi qui scribere, publicum qui loqui, secretum qui legere valent dumtaxat (4), facere possunt.

355. Testamento autem capere possunt, seu *passivam testamenti factionem habent,* omnes: personæ quoque morales, dummodo jure coierint (5): immo etsi nondum coierint, si relictum sit *cum jure coierint* (6): exceptis incapacibus et indignis (§ 348). Verum etsi hi qui nondum concepti sunt quo tempore testator moritur sint incapaces, nihilominus penes nos relinqui potest nascituris ex quavis persona, quæ jam in lucem edita fuerit (7). At vero non omnes ab omnibus capere possunt. Etenim a testatore nihil capere possunt I. Tutores ejus ante redditas et *comprobatas* ultimas rationes administratæ tutelæ (8), adeoque etiamsi tutela finita fuerit (9); exceptis adscendentibus (10), descendentibus, fratribus, sororibus, conjuge (11). II. Qui testamento testis interfuit (12); vel testamentum scripsit, nisi forte secretum testamentum fuit, et testator eo, manu sua, vel oretenus coram notario et testibus, cum obsignatur, comprobaverit quod illi reliquit (13). Sed nec III. filii illegitimi ex patre, vel matre quidquam capere possunt scilicet *naturales* præter legitimam (14); *spurii* (Prol. § 50, 10) præter alimenta (15). Ad hæc IV. conjugi binubo non licet plus conjugi relinquere, quam ex priori matrimonio procreatis liberis, queis minus reliquit (16): adeoque si non sine li-

4 V. C. G. 895, 972, 978, It. 775, 778, 785.

5 Prol. §§ 43, 44. Sed etsi non jure coierint valet quod relinquitur singulis earum membris (L. 21 *De reb. dub.*).

6 C. It. 833, 1075. Mazzo. IV, 83 n. 3. Tropl. II, 612. Quin et monasteriis qui immobilia possidere prohibentur relinqui aliquid potest legati nomine, ex jure canonico: nempe ad instar elemosinæ, atque ideo non immodica (C. 3 *De V. S.* Clem. 1 § *Cupientes Eod. tit.*).

7 C. It. 764. Quamobrem si testator nascituros simpliciter vocaverit, hi quoque capient, qui post ejus mortem concepti fuerint (Buniva, Mazzo. IV, 75 n. 2. Jus, ex C. Sardo Art. 729, prorsus singulare et a regulis juris remotissimum.

8 C. G. 907, It. 769.

9 Tropl. 11, 621. Marcadè Art. 907, 3.

10 C. G. 907, It. 769.

11 C. It. 769. Nihilominus post elapsum a majori ætate decennium; cessat etiam tutoris incapacitas (Toull. V, 73), quia actio tutelæ ad rationes reddendas cessat (C. G. 475, It. 309).

12 C. It. 771. Contra § 11 *De Testam. Ordin.*

13 L. 1 *De his quæ pro non script.* C. It. 771, 772. Et præterea ex C. G. 909. Medici, chirurgi, pharmacopolæ, et *officiales sanitatis,* quos vocant, testamento facto in eo morbo, in quo et ipsi testatorem curaverunt, et is decessit.

14 C. G. 908, It. 768. Et in legitimam computari debent quæcumque illi quoquo modo donata fuerint (Ex C. G. 911, It. 773. Demolom. XVIII, 554 bis).

15 C. 5 in fi. *De eo qui dux.* C. G. 762, It. 180, 752, 767. Ceterum illegitimos accipere debemus quos testator agnovit; vel quos ex sententia judicis tales esse constat (C. It. 193, §§ 1, 2).

16 L. 6 C. *De Sec. Nupt.* C. It. 770.

beris (quibus lex cavet) decesserit. Et si *quid*, ant *plus* relictum fuerit his quos recensuimus a n. 1°, etiam per interpositas personas, non debetur (17).

356. Oportet autem testatorem idoneum esse testamentis faciendis et cum testatur, et cum decedit; illic natura et jure, hic jure tantum; *media tempora non nocent* (18). Accipiendis autem testamento relictis sat est ex NN. LL. idoneum esse quo tempore testator moritur, si hæc pure: vel quo conditio extat, si sub conditione relicta fuerint (19); nisi aliud in jure cautum sit nominatim, ut in tutoribus: quamobrem, si ea pendente decesserit, nihil ad suos hæredes transmittit (20). Restat ut videamus quæ testamento relinqui et capi possint.

357. Ei qui nullos successores necessarios habet integrum est omnia prorsus bona sua cui malit liberaliter dare, seu inter vivos, seu ultimæ voluntatis actibus. At si successores ei necessarii sint, *legitima* his

V. C. G. 1098. Sed si huic reliquit minus legitima, aut nihil reliquit, nihilominus ad mensuram legitimæ debebitur quod conjugi relictum est (Richer. *Inst.* § 500. Mazzo. IV, 81). Ceterum quod conjugi detrahitur accrescit omnibus liberis, et non ex priori matrim. procreatis tantum (L. 9 C. *De sec. Nupt.*). Scilicet lex omnibus pariter consulit (C. G. 745, It. 736).

17 Ex L. 5 *De Donat. int. vir.* Ejusmodi vero habentur pater et mater, descendentes, et conjux ejus, cui aliquid relinquitur (C. G. 911, It. 773), præsumptione *juris et de jure* (Ex C. G. 1352, It. 1353). Porro si quis hæredis fidei secreto commiserit, ut incapaci, v. c., filio suo spurio, restitueret, quæstio gravissima fuit inter TT., utrum fiduciarius posset sibi hæreditatem, vel legatum adscribere. Quidam affirmabant (Less. II, 19, 60. Lugo 24, 95, ibiq. Vasq., Molin. etc.); quippe conditio (restituendi) contra legem, pro non scripta est (§ 316, 7). Alii restituendum putabant; et quidam, ne fidem falleret, ei cui relictum fuerat, (Bann., Victor., Ledes, Salmat. 14, 5, 73): alii vero heredibus ab intestato, (Bart. Perez., Sot. IV, V, 1 ad 4); cum nec ipse ex voluntate testatoris, nec spurius ex lege eam capere posset. Mihi hæc sententia verior est: non enim *conditio* per leges reprobata adjicitur dispositioni testamentariæ, sed ipsa *dispositio* legibus reprobatur. Sane si jure communi, quo hereditas hujusmodi fisco defertur, fiduciarius qui non restituit fisco, prædo est (L. 49 *De Petit. hered.*), quanto magis ex NN. LL. quibus defertur legitimis?

18 § 4 *De hæred. Inst.* Toull. V, 86. Durant. VII, 173. Zach. 650, 7. Itaque si quis, cum esset an. 17, aut Regularis, testamentum fecerit, et postea major factus, aut votis rite solutus, decesserit, non valet. At si fecerit an. 19, et postea Religionem voverit, et mortem obierit solutus votis, ratum erit. Nihilominus jure civili patrio, quo activa testamenti factio ex solo animi judicio æstimatur, sufficit idoneum fuisse testatorem quo tempore testamentum condidit: ideo quod amentia vel interdictione vetustius fecit, valet; licet postea in amentia vel interdictione decesserit (L. 18 *De Testament.*).

19 Ex C. G. 906. § 1. It. 764, 1. Durant. VII, 231. Toull. V, 90. Grenier. I, 140. Zach. 650, 8. Adeoque *Regularis* vel in opus publicum perpetuo damnati, si instituti fuerint sub hac conditione *cum capere poterunt*, ea extante, capient.

20 L. 20 § un. C. *De Caduc. tollend.* Nempe liberalitas personæ cohæret.

relinquenda est (21). Est autem legitima : *portio portionis ab intestato debitæ* (22). *Portio portionis* (23), ideo danda est ex bonis hæreditariis (24). *Debita,* nempe ex lege; ideo relinquenda est sine ullo prorsus onere seu gravamine, vel die, vel conditione, vel modo (25): et si quid et oneris, et commodi ei adjectum fuerit, in potestate heredis est vel utrumque agnoscere, vel sola legitima contentum esse (26). *Ab intestato,* idest ejus partis quæ heredi necessario obtigisset ab intestato: adeoque eam esse hæreditatis, et non tantum bonorum, partem, verius, et penes nos definiti juris est (27).

358. Debetur autem I. descendentibus legitimis (28), II. adscendentibus, III. filiis illegitimis. Nempe I. *illis* (etiam adoptivis), sive maribus, sive fœminis, semis (29). II. *Istis* (illis deficientibus) triens (30). III. *His* (rite agnitis), si extant liberi, vel adscendentes, dimidium; secus duæ ejus partis quæ, legitimis computatis, sibi legitimis obtigisset (31). Verum quæ illegitimis debetur quibusvis bonis, modo hære-

21 V. L. 6 C. *De inoff. test.* C. G. 913, It. 805, 1091. Au. 762.

22 Voet 5, 2, 44. Zach. 679, 1.

23 § 3 *De inoffic. testam.*

24 L. 36 pr. C. *De inoffic. testam.* Adeoque 1° dari quavis alia re, vel pecunia, aut suppleri non potest (Cit. L. 30): et 2° non deducto ære alieno danda est; quod inter singulos heredes dividi et potest. et debet.

25 LL. 30, 32 C. *De inoffic. testam.* C. G. 913, It. 808, Au. 774.

26 C. G. 917, It. 810. Surd. *Decis.* 20, 21. Verum, si elegerit, obligatur (Tropl. 11, 845). Itaque filius ex asse heres institutus, Matri usufructu relicto, si nolit carere usufructu, plenum statim capiet semissem; et mater ex alio semisse heres fiet. Scilicet, ex tacita testatoris institutione; adeoque verius, licet ususfructus ei relictus fuerit *donec in viduitate permanserit* (Mazzo. IV, 119. Cf. Demol. XIX, 459).

27 C. It. 805, 808. Et ita quoque verius ex jure G. ex AA. 913, 915, V. Durant. VIII, 256 etc. V. C. Au. 774.

28 C. It. 805, Au. 765. Jure communi *Quatuor, aut infra, dant natis* (legitimis) *jura trientem, Sed quinque, aut supra, dant natis jura semissem* (Nov. 118). Jure Gall. Art. 913 unius filii legitimi pars est semis, duorum bes, trium pluriumve, dodrans. Si defuncto nepotes ex filiis succedant, hi parentis, quisque sui, locum obtinent, atque ideo omnes pro una persona computantur (Ex L. 8 § 8 *De inoff. test.* C. G. 914, It. 806). Quamobrem, si testator ex unico filio præmortuo duos nepotes reliquerit, horum legitima, ex jure Gallico adhuc *semis* erit, non *bes* (Toull. V, 102. Grenier II, 558. Delvincu., Zach. 681, 1). Quid si testator tres, v. c., filios reliquerit, et unus ex his *partem* non faciat (v. c. quia renunciavit, vel exheres est), an nihilominus *numerum* faciat in ceterorum legitima computanda? Et ex jure Gall. longe communius (Toull. 109. Durant. VIII, 298. Zach. 4), et verius (Ex A. 913) est, numerum facere: ideo heic duorum, qui soli heredes extant, legitima dodrans est: jure communi utraque hæc quæstio intricatissima est.

29 V. C. G. 913, etc. It. 805, etc.

30 C. It. 807. Ex jure Gall. 915, semis adscendentibus tum paternis, tum maternis simul; triens illis tantum, vel tantum his.

31 C. It. 815, 816. Itaque si quis,

ditariis, vel etiam in pecunia numerata, præstari eis potest (32). Et legitimam descendentium legitimorum, vel adscendentium non minuit penes nos, ideo ex disponibili est detrahenda (33).

359. Demum conjugi quoque superstiti, (modo defunctus ab eo non diverterit per sententiam, quæ transierit in rem judicatam) debetur pars usufructus; estque 1° si defunctus liberos legitimos reliquerit, virilis legitimæ, conjuge quasi filio legitimo computato (34). 2° Si adscendentes quadrans (35): 3° si nullus extet heres necessarius est triens (36). Sed hæc quoque detrahitur ex disponibili, et a quovis hærede certa redituum parte, vel annuis præstationibus dari potest (37).

360. Ad ultimum quæri potest, utrum filius qui *non facit partem* (quia aut non vult, aut non potest heres esse, indignus forte) *numerum faciat* ad computationem legitimæ sive conjugi sive filiis illegitimis debitæ. Quod ego puto; primo quia lex filios, non heredes recenset (38); deinde quia lex illic jura liberorum, hic parentum jura coercet, contra superiores leges: atqui leges hujusmodi in dubio strictam interpretationem recipiunt, et ad leges priores trahendæ sunt (Prol. 184,23).

CAPUT II.

DE HIS QUÆ TESTAMENTO CONTINENTUR.

Art. 1. De heredis institutione et substitutionibus.

361. Testamento relinqui aliquid potest vel institutionis titulo, vel substitutionis, vel legati. Et primo *institutionis* (heredis). Et si testator plures instituerit non expressis partibus, omnes viritim; sin omnes expressis, quisque pro ea parte, qua nominatus est, hæres erit (1): et si adhuc

v. c., relinquat quinque filios legitimos, et 1° unum illegitimum, vel 2° illegitimum dumtaxat, et adscendentes, vel 3° solum illegitimum, huic debebitur in 1° semiuncia, in 2° quadrans, in 3° casu triens.

32 C. It. 808, 744, 815. Adeoque pro ea tantum parte, quæ superest, deducto ære alieno. Secus ex Jure Gall.) Zach. 638, 2).

33 C. It. 818.

34 C. It. 812. Itaque, si Titius decesserit uxore et 1° uno filio, vel 2° duobus, vel 3° quinque relictis, uxori, 1° quadrans, 2° sextans, 3° uncia debebitur.

35 C. It. 813.

36 C. It. 814. Secus igitur si extent filii illegitimi.

37 C. It. 744, 819.

38 C. It. ex AA. 812, 815. Et quoad conjugem vix dubitari posse videtur, quippe cui partem tribuit, non quota *spectat* singulis filiis, sed quota, *spectaret* (*spettarebbe*).

1 § 6 *De hæred. instit.*

supersit aliqua hæreditatis pars, hæc cedit legitimis (2). Sin demum quosdam expressis partibus hæredes instituit, quosdam non expressis, illi expressas capiunt, hi reliquas. Sed admonendi sumus, quod si testator quosdam *conjunctim* vocaverit, hi omnes pro una persona computantur, nisi forte dixerit omnes *æqualiter*, vel *æquis partibus* (3).

362. Substitutio est: *Secundi vel ulterioris hæredis institutio* (4). Porro si substitutus vocatur IN LOCUM primi deficientis, substitutio *vulgaris*, seu *directa* dici solet; v. c., *Titius heres esto, et si Titius hæres non erit, Cajus heres esto.* Sin POST PRIMUM vocatur, dicitur *fideicommissaria, obliqua, indirecta:* e. g. *Titius heres esto, eique post mortem suam Cajum substituo.* Illa igitur alterutrum tantum (seu institutum, seu substitutum) hæredem desiderat, hæc utrumque: Sed usu juris quoties substitutio simpliciter dicitur, vulgaris intelligitur (5): et in dubiis hæc, non fideicommissaria, præsumitur (6). Porro utraque est vera institutio, ideo palam est, eos tantum substituere posse qui possunt heredes instituere; et hos tantum posse substitui, qui possunt hæredes institui. Substitutus autem succedit in omne instituti jus, omnesque obligationes; nisi aliud testator jusserit; adeoque conditiones in institutione appositæ, repetitæ in substitutione intelliguntur; nisi voluntas, vel aliud, refragetur (7).

363. Itaque substitutio vulgaris est: *Secundi vel ulterioris hæredis institutio in locum primi deficientis* (8). Deficere autem hæres di-

2 C. It. Ex 759, 879, G. 895, 1044.

3 L. 11, L. 17 § 3 *Eod.* V. § 331, 13. V. c. *Sempronius Cajus, et Sejus hæredes sunto, Lucius hæres esto.* Sempronius Cajus et Sejus capient semissem, semissem Lucius. Item si dixerit: *Titius, et fratris mei filii hæredes sunto*; hæreditas inter Titium ex uno latere, et fratris filios ex alio, dividitur æquis partibus. At si dixerit *Titium et filios fratris mei æque*, vel, *æquis partibus hæredes instituo*, viritim capient (L. 18 *Eod.*).

4 Ex L. 1 *De Vulgar. Subst.* Addendum esset, *vel legatarii*, quia et legatario substitui potest (L. 70 *De Leg.* 2): sed is non recte *institutus* diceretur.

5 Vinn. in pr. *De Vulg. Subst.* n. 3.

6 Mantica. *De Conject. ult. volunt.* To. I, V, 3. Vinn. in § *Potest.* n. 3 *De Vulg. subst.* Nempe quia est heredi scripto favorabilior; et præterea, ex NN. LL., quia fideicommissaria vetita est. Ut ecce si dixerit. *Titium instituo et substituo Sempronium* (L. 1 *De Vulg. Subst.*). Interdum utraque simul intelligitur, v. c., si testator dixerit. *Sejus heres esto, eique, quandocumque decedenti, Cajum substituo.* Nam si vivo testatore decesserit Sejus, vulgaris; sin mortuo, fideicommissaria erit.

7 L. 77 § *Mater. De Leg.* 2. C. It. 897, § 1, Au. 606. *Nisi* etc., et huc pertinet L. 73 *De hæred. instit.* Utputa si substituerit ex parte (cit. L. 71 *De Leg.* 1): si conditio causalis fuit; v. c., *si navis ex Asia venerit:* quippe repetita substitutionem tolleret (Voet 28, 7, 4); si personæ coherebat (cit. A. 897, § 1); ut puta si Titium Jurisconsultum instituit ea lege, ut pueros suos jus doceat.

8 C. G. 898, Au. 604. V. C. It. 895.

citur si aut *noluerit*, aut *non potuerit* hæres esse. Substitutus ei, qui noluerit hæres esse, substitutus et ei intelligitur, qui non potuerit, et contra; nisi alia voluntas testatoris appareat (9). Et si testator plures hæredes instituat, non prohibetur eos invicem substituere (10), vel uni plures, vel pluribus unum (11). Itaque substitutioni locus non fit: 1° ex *instituto*, si is adierit ex testamento hæreditatem (12), vel ejus adeundæ jus in suos hæredes transmiserit (13): 2° ex *substituto* si is decesserit vivo testatore, vel pendente conditione sub qua substitutus fuerat, aut si noluerit hæreditatem adire (14). Quoties autem substitutio locum habet, si plures sint instituti, siquidem singuli singulis substituti sunt, quisque ejus, cui substitutus est, partem capit; si omnes omnibus, omnes capiunt viritim (15).

364. Fideicommissum est: *Relictum alicui ea lege, ut alteri restituatur* (16). Is cui relinquitur *gravatus*, seu *heres fiduciarius*; is cui restituendum est *heres fideicommissarius* dici solet. NN. LL. fideicommissa quæ extabant eversa sunt (17), et deinceps vetita; et penes nos omnia prorsus (18). Verum leges hujusmodi, quia dispo-

Voet 28, 6, 1, V. c. *Titius hæres esto. et si Titius hæres non erit, Cajus hæres esto,* vel, *Titius et Cajus, uter eorum vivet, hæres esto;* nam si uterque vivat, uterque hæres erit: secus alter, quasi *tacite* substitutus (L. 24 *De hær. inst.*).

9 Voet 28, 6, 12. C. It. 896. Contr. Au. 605.

10 § 1 *De Vulg. subst.* Hæc substitutio dicitur *mutua* (L. 67 *De Leg.* 2), *reciproca* (L. 4 § 1 *De hæred. inst.* C. It. 898), et a Pragmaticis *breviloqua.*

11 L. 36 *De Vulg. subst.* C. It. 895.

12 L. 5 C. *De impub. subst. Ex testamento;* nam si veniat ab intestato (v. c. filius), substitutus eum excludit (L. 3 *Eod.*). Et jure prorsus (V. § 347 in fi.).

13 Ex L. 19. C. *De Jur. delib.* Latini *Elem. Jur. Civ. h. t.* XV, § VI.

14 L. 2, § *Si duo* 8. *De Bon. poss. sec. tab.* L. 5 C. *De impuber. et aliis.* Et si substituto datus sit substitutus, illo deficiente, hic admittitur (Ex LL. 27, 41 *De Vulg. subst.*). Et si heredi coheres sit substitutus, et coheredi tertius alius, is utriusque partem capiet (§ 3 *De Vulg. subst.*).

15 § 2 *Eodem.* C. It. 898.

16 Ex § 2 *De Fideic. hæred.* C. G. 896, It. 899.

17 Art. 24, 25. Legge 30 Nov. 1865. Qua dimidia bonorum pars heredibus fiduciariis permissa, dimidia fideicommissariis, dummodo eo tempore conceptis, sed sine usufructu, adscripta fuit. Nec dubitandum est legi hujusmodi in foro quoque conscientiæ locum esse, licet Ecclesia postremo loco vocata fuerit, si bona fideicommissaria adhuc in patrimonio privatorum erant (S. C. Epp. 27 Mart. 1862, 12 Mart. 1869. Acta III, 532; IV, 551). Scilicet *quæ jure contrahuntur contrario jure pereunt* (L. 101 *De R. J.*).

18 C. It. 899. Etiam primi gradus art. 900. Fideicommissa ex C. Au. 608 integra permanent. Jure Gall. 1048 parentibus et fratribus adhuc permissa sunt favore filiorum; sed primi gradus tantum, et omnium prorsus nemine, ne fœminis quidem exclusis.

nendi libertatem coercent, strictissimæ interpretationis sunt (19). Proinde fideicommissa ex NN. LL. vetita accipere debemus 1° si *duplex successionis ordo,* seu gradus constitutus sit: 2° si gravatus necesse habeat *conservare* bona sibi relicta; eaque 3° *restituere* substituto (20), non quandocumque, ut olim, sed post mortem denique suam (21). Ex 1° igitur fideicommissum ne intelligi quidem poterit si testator uni usumfructum, alteri proprietatem reliquerit (22). Nec fideicommissum *vetitum* intelligitur ex 2°, si non prohibuerit gravatum alienare; ut ecce si restitui jusserit *quod supererit* (23); aut vetuerit aliquam dumtaxat alienationis formam; ut puta donando, testando (24); vel extra familiam (25); aut simpliciter, idest nullius personæ respectu, vetuerit (26). Nec ex 3° si heres rogatus fuerit restituere cum conditio aliqua extiterit (27), vel ex die (28), vel confestim (29).

19 Cf. Rolland De Villargues *Delle sostituzioni vietate dal Cod. Civ.* n. 54 (Parigi 1833), Merlin *Repertorio* V. *Sostituzioni proibite* § VI. Toull. VI, 24. Neque fas est eas ex conjecturis colligere (Tropl. I, 117. Demol. XVII, 162. Mazzo. IV, 157): secus ac olim, cum favorabiliores erant. Verum hac in re Gallici J. C. Nostris merito rigidiores (V. n. 30).

20 Ex C. G. 896, It. 899. Cf. Zach. § 694. Ceterum haud opus est, ut utraque hæc conditio verbis exprimatur, quippe altera in altera tacite continetur.

21 Rollan et Merl. ll. cc. Toull. V, 24. Durant. VIII, 77, 83. Mazzo. IV, 156.

22 C. G. 949, It. 901. Ut ecce si quis hereditatem suam Cajo fruendam reliquerit (vel donaverit) ea lege, ut post mortem suam eam restituat liberis suis (Durant. VIII, 51). Idem juris est si dixerit: *Sejus heres esto, et, si decesserit sine filiis, ei Cajum substituo* (Zach. 694, 14. Mazzo. IV, 156). Scilicet Caji substitutio conditionalis est (Citt. AA.): conditione *deficiente,* perinde erit ac si numquam substitutus Cajus fuisset; *impleta,* perinde ac si nunquam institutus fuisset Sejus heic fractuarius: in priori casu nihil *bonorum* capiet Cajus, in posteriori ab ipso testatore immediate capiet, quasi heres *ex tunc.* Deest igitur utrobique duplex *successionis* gradus. Filii autem *in conditione positi non censentur dispositive vocati* (Peregr. *De Fideic.* art. 28). Idem, si dixerit: *Filius heres esto si uxorem duxerit, et si non duxerit, ei substituo Cornelium.* Unum enim sub *conditione* testator instituit. Secus si, institutis Sejo, et Cajo, jusserit hereditatem restitui superstiti (Tropl. 1, 125).

23 Rollan. 265. Merli. § 13, n. I. Toull. V, 38. Durant. VIII, 74. Demol. XVIII, 168. Mazzo. IV, 136, 137. (*Fideicommissum de residuo*). Scilicet is potest vel omnia distrahere.

24 Rollan. l. c. Toull. V, 34. Delvinc., Durant. 75. Tropl. I, 137. Vel jusserit heredem scribere Cajum, quia nulla imponitur gravato restituendi obligatio (Rollan. 334. Zach. 694, 24).

25 Roll. 302. Zach. 694, 23. Alii contra.

26 Toull. V, 51. Mazzo. IV, 156. Scilicet hæc prohibitio pro non scripta est (L. 117, § *Divi Severus. De Legat.* 1). quippe *sine causa.*

27 Zach. 694, 32, etc. Dummodo ea conditio sit, quæ ante mortem gravati impleri possit; et cogat eum restituere, se vivo; v.c. *Sejus heres esto, et si filius suus in pubertate decesserit, ei Cajum substituo;* alias, inventa erit legis fraudandæ ratio, ut ecce si dixerit: *Secus heres esto, et*

Sed licet substitutio fideicommissaria sit ipsa quidem irrita est, sed institutio, jure nostro, valet (30). At vero hereditatem vel annuas præstationes relinquere publicæ utilitatis causa, v. c., alendis pauperibus, pueris instituendis, puellis dotandis, quovis herede scripto (v. c. primogenitis suis, vel alterius) in jure nominatim permissum est (31).

Art. 2. De Legatis.

365. Legatum est: *Donatio a testatore relicta ab honorato præstanda* (1). Legare autem aliquis potest rem suam, alienam, communem. I. Rei suæ legatum est ratum semper (2). II. Alienæ siquidem 1° ejus a quo legatur adhuc ratum est (3); sin 2° ipsius legatarii, irritum (4); sin alterius, ita demum valet, si vel ex testamento appareat testatorem haud ignorasse rem esse alienam (5), vel sua jam sit facta cum mo-

si Cajus a bello redierit incolumis, huic restituat cum morietur (Cf. Durant. VIII, 86, etc.).

28 Roll. 218. Toull. V, 40. Ut restituat v. c. Sejo *cum ad pubertatem pervenerit*, *cum ex acie redierit* (legatum *fiduciæ*), *cum frater suus ordines sacros ascenderit* (Tropl. I, 104. Durant. 80. Zacher. 613, 9. Demol., Mazzo. IV, 156). Scilicet quidvis relinquere in diem licet (C. G. 1040, 1041, It. 854).

29 Zach. § 693, 9. § 694, 32. Item si, cujusvis temporis mentione detracta, simpliciter restitui jusserit; nam et heic confestim restituendum est (L. 39, § ult. *De Leg.* 3. Zach. 694, 34). Sed quoad C. G. Art. 1048 V. Durant, VIII, 88.

30 C. It. 900. At C. G. 896, ipsam quoque primi heredis institutionem irritam facit: ideo Gallici J. C. in vetitis substitutionibus agnoscendis merito difficiliores, ne actus intereat.

Ad hæc ut substitutio vetita dici possit ex jure Gall. duo præterea necessaria sunt: 1° Ut gravatus sit heres ex *testamento* (Art. 896), utque *jussus* fuerit hereditatem restituere (Ex cit. Art. Zacher. § 694, 6, 16). Secus ex jure nostro (Art. 899).

31 C. It. 832, 932.

1 Ex pr. Inst. *De Legatis*. *Legare* autem *ab aliquo* est, alicui legati præstandi onus imponere. Legari autem potest nedum ab herede, sed et a legatario, dum ne quis plus oneretur quam fuit honoratus (LL. 1, 2 C. *Comm. De legat.* V. C. Au. 650). Porro si quis plures heredes reliquerit, et ab omnibus legaverit, v. c., centum Sejo, quisque pro sua parte hereditaria, non viritim, tenebitur (L. 17 *De duob. reis.* C. It. 868. Au. 649).

2 § 4 *De legat.* Quamobrem si eam a legatario emerat, et pretium nondum persolverat, legatarius ex testamento *rem*, ex vendito *pretium* exigit (L. 4 § ult. *De legat.* 2°).

3 L. 69 § *Si rem. Eod.* C. It. 838, Au. 662.

4 § 10 *De Legat.* C. It. 843, Au. 664. V. § 130, 1. Nisi forte sit aliqua ejus utilitas; ut ecce si is eam pignori dederat, nam heres cogitur pignus luere (L. 88, pr. *De legat.* 1). Vel nisi res legata fuerit sub hac expressa conditione, *si ante mortem testatoris legatarii esse desierit*, et desiit (Ex L. 43 § 1 *Eod.*).

5 C. It. 837. Nempe is a quo legatur cogitur eam redimere et præstare; vel, si non potest eam redimere, æstimationem ejus dare (§ 4 *De legat.*). Jure Gall. 1021 et Au. 662, legatum rei alienæ nullius momenti est.

ritur (6). Denique III communem: hoc legatum valet quoad partem quæ legantis non est, si is totam legaverit (7). Legatum ante acceptationem in legatarium non transit (8). Cum autem is acceptaverit, res legata recta via a testatore in legatarium transit, quasi nunquam heredis facta (9). Eique proinde debentur 1° res ipsa (10), et, prædio legato, quæ immobilibus (§ 108, 4) accensentur (11), 2° et accessiones (12). Demum 3° fructus; sed fructus si res frugifera sit, aut testator jusserit, a morte

6 C. It. 837. Sed hoc perpetuum non est, nam si eo tempore facta sit legatarii ex causa onerosa legatum stat; sin ex lucrativa evanescit, quia duæ causæ lucrativæ in eamdem rem, eamdemque personam concurrere non possunt (§ 6 *De legat.* C. It. 843. V. C. Au. 661).

7 Ex L. 66 *De legat.* 3. C. It. 839. Et ceteris paribus V. not. 5. Denique si quis rem indeterminatam legaverit, quæ nunquam in patrimonio ejus fuit, siquidem immobilem, v. c. domum, agrum, derisorium (L. 74 pr. *De Legat.* 1); sin mobilem, v. c. triticum, oleum, vinum (C. It. 840. V. C. Au. 658), utile legatum est.

8 L. 20 *De Opt. legat.* Et jure prorsus (§ 131, 3). Alii aliud putant, sed minus recte (Cf. Reiff. III, 10, 25). Ergo in potestate ejus est illud repudiare vel acceptare (L. 88 § 2 *De Legat.* 1). Et si testator heredi legaverit, is poterit, omissa hereditate, legatum agnoscere (L. 89 *Eod.*): at non potest, si plura sint legata, onerosum repudiare, gratuitum acceptare (L. 5 *De Legat.* 2). Vel unius legati partem acceptare, partem repudiare (L. 4 *De legat.* 2). Sed heredes ejus possunt, ut alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet (L. 38 *De legat.* 1). Quid si alternativum sit legatum? Et ex NN. LL. electio heredis est (C. It. 874, Au. 656. G. ex 1022). Verum si optio legatario data fuerit, is optimum eligere poterit (C. It. 873, Au. l. c.). Si plures sint quibus eligendi jus competit, et dissentiant, sortietur quis eligat (§ 23 *Eod.*).

9 L. 88 § 2 *De Legat.* 1. L. 82 *De Legat.* 2. Ideo debetur qualis tunc fuerat cum testator obiit (C. G. 1018, It. 876).

10 Quid si testator alicui prædium legavit, *ut se alat;* vel domum, *ut inhabitet;* utrum quatenus pateat legatum æstimari debeat ex *causa* legandi, an ex *verbis* quibus legatum est? Utique ex his, nisi quid obstet (Prol. § 188, 54); adeoque non usufructus vel habitatio, sed prædium ipsum (LL. 4, 22 § ult. *De alim. legat.*), ipsaque domus (Mantica et Brunem. in L. 1 *De Usu. et hab. leg.*) legata intelliguntur.

11 LL. 11, 21 *De fund. instr.* Ex C. G. 1018, It. 876. Durant. IX, 269. Zach. § 722, 14, 15. Quid si testator alicui legaverit fundum, cubiculum *cum his quæ in eo erunt cum morietur?* Et proculdubio legato cedunt etiam ea quæ absunt fortuito casu, vel ad tempus; et, per contrarium, ea quæ ibi sunt casu, vel ad tempus legato non cedunt (LL. 42, 77, 84 *De legat.* 3°). Itaque si testator ex fundo Sejo legato aliquid in tempus transtulit in fundum legatum Cajo, neque *hic* auget legatum, neque *illic* minuit (L. 35 § *Ceteroquin. Eod.*). Nec cedunt ibi reposita custodiæ causa, aut venalia (LL. 35, 42, 84 *Eod.*); nec nomina debitorum, instrumenta seu scripturæ (L. 88 *De Legat.* 2. C. G. 536, It. 429); nec, ex NN. LL. pecunia numerata (Citt. AA. Contr. L. 72 *De Legat.* 3).

12 Ex L. 11 *De fund. instr.* C. G. 1018, It. 876, Au. 686. Ut ecce si quid plantatum vel inædificatum sit, vel ornamenti causa adjectum (LL. 16, 19, 34, 88 *De Legat.* 3. C. G. 1019, It. 847).

legantis (13); alias ex quo legatarius rem legatam petiit (§ 310, 8). At vero legatarius necesse habet quidquid sibi relictum est petere ab heredibus (14); hi vero illud suis impensis tradere debent (15). Prædio legato, legatum sequuntur omnia onera realia (16); non item (si forte res est pignori obligata) æs alienum (17); nisi forte defunctus hereditatem aliquam sibi relictam, aut devolutam legaverit (18).

366. Testatorem ex die, vel in diem legare posse; instituere, substituere non posse, tralatitium est (19). At sub conditione et legare posse, et substituere, et instituere, neminem præterit. Verum conditiones impossibiles, vel illicitæ pro non scriptis habentur (20): hoc a jure naturali remotum est (21); ideo strictam interpretationem recipere debet. Inter illicitas primum locum obtinet ea quæ naturalem honorati libertatem *infringit* (22): ex his præcipuæ quæ pertinent ad matrimonia; vel, ad statum religiosum ineundum, aut non ineundum. Quoad *illas* jure nostro ea solum pro non scripta est, quæ arcet a nuptiis, sive primis, sive posterioribus: et neque hoc est perpetuum, nam tenet quod alicui relinquitur *donec* in cœlibatu, aut viduitate permanserit: immo, quando a conjuge imponitur conjugi, *si*

13 Ex L. 86 *De legat.* 2°. C. G. 1015, It. 865, Au. 686.

14 L. 1 *Quor. legat.* C. G. 1014, It. 863. Quamobrem si ab alio possidetur, legatarius non potest eam vindicare (Durant. IX, 200. Zach. 748).

15 C. G. 1016, It. 877. Nempe eo loci ubi relicta est; vel quo heres eam transtulit sine dolo malo (L. 49 *De legat.*).

16 C. G. 874, 1020. It. 878, 1033. Au. 662. Sive temporaria, uti usufructus, sive perpetua, ut canones emphyteutici.

17 Cit. AA. Itaque heres necesse habet eam luere, nisi aliud testator caverit (§ 5 *De legat.*); sed, verius ex NN. LL., non antequam dies venerit: et interim usuras præstare (C. G. 874, 1020. It. 878, 1033. Contr. C. Au. 662).

18 L. 78 § 1 *De Legat.* 2.

19 L. 1 *De Cond. et Demon.* L. 34 *De hered. instit.* C. It. 851. Contr. Au. 695. Scilicet hereditas defertur a die mortis (§ 347, 8), et semel heres semper heres (347, 12). Quamobrem si dies fuerit adjecta, pro non scripta erit (§ 9 *De hered. instit.* Cit. A. 851).

20 § 10 *De hered. instit.* C. It. 849, G. 900. C. ult. *De Cond. apposit.* Cur? Latet. Conditionis autem vocabulum heic latissime acceptum est.

21 Grotius, Moli. II, 106. Et exsulat a Codice Fridericiano, Borussico (V. Durant. VIII, 104) et Au. § 698. Et hodie sapientibus displicere incipit (Cf. Mazzo. IV, 104); qui testatoris voluntatem spectandam, et sequendam esse putant (Mazzo. IV, 138). Quamobrem si appareat manifeste testatorem appositam a se conditionem honestam et possibilem existimasse, quia *voluntas regit conditiones*, non debetur quod sub ea conditione reliquit (V. Mazzo. l. c.).

22 L. 70 § 2 *De Condit. et demon.* Quamobrem si non supra modum eam coercet ex justa causa, servanda est. Ut ecce si testator vetuerit, hanc vel illam artem addiscere (Durant. VIII, 134. Demolom. XVIII, 274. Tropl. 1, 250. Mazzo. IV, 141). Sane pro non scripta est ea conditio quæ jubet, ut heres *in illa civitate domicilium habeat* (Cit. § 2); et nihilominus, si ex justa causa adjecta est,

in viduitate permanserit (23). Quoad *istas*, si quid alicui relictum sit sub ea conditione, si fiat presbyter aut monialis, sententia inter J. C. longe communior negat licitam esse conditionem hujusmodi, quia libertatem naturalem coercet; minus communis affirmat, quia ad perfectiorem vitæ statum allicit (24). Contra, si testator aliquid reliquerit Sejo, vel Cajæ, nisi fiat presbyter aut monialis, siquidem eos arcere voluit a statu religioso, conditio proculdubio illicita est; sin qua alia justa causa motus id fecit, v. c., si eis minus reliquit quasi in eo statu minus egentibus, reor, quam recte viderint sapientes, licitam conditionem esse.

367. Conditiones (nisi alia testatoris mens videatur) si potestativæ

valet (Durant. VIII, 132); v. c. si imposita fuerit matri, ne filios deserat (Ex L. 20 *De ann. legat.*); eoque magis si eo spectet ut quis in officio et famulatu alicujus permaneat (Toull. III, 262. Tropl. 263. Durant. l. c.). Dixi *ex justa causa*, quia, prout inutilis lex (Prol. § 162, 10), ita et inutilis (*inepta*) voluntas defuncti servanda non est, etsi neminem oneret; ut puta si jusserit condi se tumulo vestibus quas reliquerit prætiosissimis (L. 116 § ult. *De legat.* 1).

23 C. It. 850. V. S. Alph. III, 930. Et ita penes nos cessant controversiæ quæ distrahunt Gallicos. J. C. Itaque legatis centum Cajæ, si nupserit, ducenta si non nupserit, 200 debentur (L. 99 *De Condit. et demon.*). At ducentis legatis, *si neque Titio, neque Sejo, neque Cajo nupserit*, vel *si Reate non nupserit*, et uni ex his, vel Reate nupserit, nihil debebitur, nisi conditio hujusmodi adjecta sit in fraudem legis (Prol. 173, 54), ad impediendas nuptias (L. 78 § ult. *De Cond. et dem.*). At valet conditio quæ nubere, immo et quæ Sejo nubere jubet; dummodo honeste ei nubere possit (Cit. L. 62); atque ideo non invitis parentibus (Salm. 14, 5, 181): aliud enim est matrimonio prohiberi, aliud ad matrimonium certa lege invitari (L. 70 § *Titio Eod.*). Ceterum heres jussa nubere, si cui invalide nupserit, conditio neque impleta neque defecta videtur, ideo potest alii nubere (L. 10 *Eod.*). At jussa nubere Sejo, si nupserit Cajo, eoque mortuo Sejo nupserit, heres non erit (Ex L. 63 *Eod.* L. 89 *De V. S.*). Et jure prorsus (§ 326, 40, 41). Nec heres erit si, spretis nuptiis, Religiosa inierit vota; sive *Sejo* nubere jussa fuerit, quod nemo ambigit (V. Moli. Tr. II, 207); sive simpliciter nubere, quod non omnibus placuit (V. Less. II, 28, 123. Salm. n. 185): etenim voluntas testatoris servanda est. Nec obstat Auth. *Nisi rogati* C. *Ad S. C. Trebell.*, quippe nullas penes nos vires habet.

24 V. Mazzo. IV, 138 not. Sed utriusque sententiæ rationes mihi displicent: prioris, nam alias quidni sit illicita conditio, *Si Cajo nupseris*, immo, *si nupseris?* Posterioris, quia periculosum est ad statum vitæ sanctissimum, quasi oblata pecunia, invitari. Nihilominus prior sententia est longe favorabilior, nam sive is velit (vocatus forte), sive nolit conditioni parere, capiet quod sibi relictum est.

Vulgaris quoque est conditio: *Si Cajus liberos* HABUERIT, vel *si liberos* (aut *heredes*, nam heredes hoc loco accipere debemus liberos) RELIQUERIT, *heres esto*. Itaque si natus filius Cajo vivo decedat, is in priori casu heres erit (L. 77, *Ad S. C. Trebell.*), in posteriori non item (L. 17 § ult. *Eod.*). Verum liberos accipere oportet, non illegitimos, nisi testator aliud voluerit (Cit. L. 17 § *Si quis*. Ex L. 31 *De Vulg. subst.* Cf. Fusar. *De Substit. Fideicomm.* Quæ. 414)

sunt, ut ecce *si Lauretum ierit*, impleri debent post ejus mortem; quia testamentum suapte natura eorum est quæ quis post mortem suam fieri vult; causales autem, et mixtæ, v. c., *si navis ex Asia venerit, si nupserit Cajo,* sive eo mortuo accidant, sive adhuc vivo, utiles sunt (25). Conditione autem impleta, si *suspensiva* ea fuerat, perinde est ac si ab initio pure relictum sit (26); contra sin *resolutiva,* perinde quasi nihil relictum fuerit (27). Quamobrem et *ei* cui sub conditione suspensiva (vel ex die), et *ab eo* cui sub resolutiva (vel in diem) aliquid relictum fuit, de re suo tempore *illinc* danda, *hinc* restituenda caveri interim oportet (28). Atque hæc generatim; juverit nunc legatorum species obiter persequi.

368. Speciem diversam legatorum faciunt I. res quæ legantur II. modus, et III. causa legandi. Attingam frequentiora. Quoad I. legata vel rerum corporalium sunt, vel incorporalium. Corporalium: legato *mobilium* non continentur venalia (29). Legata *quantitate*, v. c. centum aurei, si a pluribus legata fuerit, in dubio, quisque legatum præstat pro rata (30). Legato *genere*, puta tritico, vino, si testator legavit ex eo *quod suum erit*, debebitur id totum quod ipse reliquit (31); sin generaliter legavit, v. c., centum cados olei, totum quod legavit debebitur, etsi nihil ipse reliquerit (32). Verum si hæc legavit

25 L. 11 *De Cond.* et *demon.* L. 7. C. *De instit. et subst.* Cf. Voet. 28, 7, 27. Quid si jam impleta erat conditio quo tempore testamentum conditur? Ut ecce: *Caja, si* LIBEROS HABUERIT; *Seja, si* NUPSERIT, *heres esto;* et illa jam sit mater, hæc nupta? Et si testator hæc ignoravit, conditio pro impleta erit: sin scivit, expectandum est, ut iterum fiant (LL. 11, 67 *De condit. et demon.*). Et si iterum fieri nequeunt, v. c., *Titius cum pubes, Cajus cum presbyter erit*, quasi rei impossibilis, pro non scripta est (Ex cit. L. 11, Voet n. 28).

26 Ex L. 3, § 3 *De Adim. legat.* Sed fructus quos heres, pendente conditione, percepit, ipsius sunt (L. 21 *De opt. leg.* L. 32, § 1 *De Legat.* 2. Reiff. III, 26, 685). Sed V. L. 14 *Quan. dies legat. ced.* L. 3 § 3 *De adim legat.*

27 Ex L. 104 *De cond. et demon.* Quæ in dubio *heic* magis præsumitur, quippe honorato favorabilior (Tropl. §§ 289, 353). Et si *negativa* sit, v. c. *si non duxerit* Cajam, peti potest quod relictum est, data cautione restituendi, si contra fecerit (LL. 7, 18. *De condit. et dem.* C. It. 855).

28 L. 1 *Ut legat.* C. It. 856.

29 Ex L. 4, § 2 *De penu legat.* Richer. *Inst.* 321.

30 L. 17 *De duob. reis,* C. It. 868, Au. 649. Et si legaverit, v. c., *filiæ, si qua filia mihi nascetur,* pluribus natis, singulis tantumdem relictum videtur (L. 17 *De legat.* 1°).

31 L. 7 *De trit. vin. leg.* C. It. 841, Au. 657. Quid si testator dixerit: *Omnem penum, præter vinum quod Romæ erit?* Sola penu quæ Romæ est legata videtur (L. 4 § ult. *De pen. leg.*). Porro vino legato, ea quoque vasa debentur, quæ non ad perpetuum usum reservantur; veluti amphoræ, cadi (LL. 6; 14 *Eod.*): legata bibliotheca, armaria muro haud affixa (L. 50 § *Chartis. De Leg.* 3).

32 L. 3 *De trit. vin. legat.* C. It. 840, Au. 658.

ex certo prædio, v. c. Tusculano, et minus natum sit, id solum debebitur quod natum erit (33). *Esculentis* legatis, debentur et ea quæ esse, et ea per quæ esse solemus (34). *Auro et argento* legatis, debetur omne aes hujusmodi, sive factum sive infectum; et quæ ei accessoria sunt, ut emblemata, gemmæ; excepto dumtaxat aere signato, ceu nummi, et numismata (35).

369. Quoad incorporalia, legare aliquis potest 1° quod tertius aliquis vel 2° ipse legatarius debet sibi, vel 3° quod ipsemet legatario debet: inde legatum nominis, liberationis, debiti. *Legatum nominis* valet, si nomen extat et cum testator legat, et cum moritur; at heres sola instrumenta præstare debet. *Liberatione legata* (38), id solum legatum intelligitur, quod ante testamentum factum a legatario debitum fuerat (37); et quatenus ex eo debito tempore mortis testatoris, supererat (38). Hoc legatum tacite intelligitur si testator debitori suo cautionem (non item si pignus) reddi jusserit (39). Denique *legatum debiti* ita demum valet, si quæ utilitas ejus sit (40). Ceterum si testator, cum decem Sejo deberet, ei decem legaverit, vel pignus eo nomine obligatum, non debitum, sed alia decem (41), aut pignus legasse intelligitur (42).

33 L. 5 *Eod.* C. It. 842. Sed si hoc legavit in plures annos, supplendum erit ex eo, quod plus in alio natum fuerit (L. 13 *Eod.* Ex C. It. 1617).

34 L. 3 *De penu legat.* Ut oleum, garum, muria. Porro si testator *eamdem* quantitatem, vel *idem* genus pluries *eidem* legaverit, siquidem eodem testamento, *repetitum;* sin diversis, duplicatum legatum intelligitur (L. 34 § 2 *De legat.* 1° L. 12 *de Probat.*). Quantum vero legatario præstari debeat, si testator hoc permiserit arbitrio heredis, quasi *boni viri arbitrio* permissum intelligitur (L. 3 § 3 *De alim. legat.* L. 11 § 7 *De legat.* 3°); sed si *voluntati* ejus, vel *pleno arbitrio* remiserit, inutile legatum erit (C. It. 835).

35 LL. 20, 21, 29 *De aur. arg. leg.*

36 LL. 78, 108 *De Leg.* 1, C. It. 844.

37 L. 28 § 2 *De liberat. legat.*

38 Ex L. 25 *Eod.* C. It. 844, Au. 724. Nempe sive ex sorte, sive ex fructibus (L. 32 § *Cajo, Sejo, Eod.*). Et si testator mihi legaverit quod ego aliis debeo, heres id solum præstare debet, ne ego a creditoribus inquieter (Ex L. 4 § *Sed quid. Eod.*). Quod si solum jusserit, ad certum tempus a suo debitore non peti, usuræ hujus temporis non debentur (L. 9 § 1 *Eod.*). Denique si Procuratori suo rationes remiserit, id solum legatum videtur, *ne scrupolosa inquisitio fiat;* ideo et dolum præstat, et quod penes se est reddere debet (L. 122 *De Leg.* 1): nisi propter affectum hæc quoque remissa videri possint (LL. 9, 29, 32 *De Lib. leg.*).

39 LL. 1, 3 *Eod.*

40 § 14 *De Legat.* Durant. IX, 258. Quid igitur si testator ei nihil debebat? Et si quantitatem expressit, v. c., *centum quæ ei debeo,* utile, quasi *falsa demonstratione* adjecta (§ 306, 8): sin minus, v. c., *quæ ei debeo,* inutile (nam quid petet?) legatum est (L. 26 *De Lib. leg.* L. 78 § 1 *De Legat.* 1, Durant. 353).

41 Ex L. un. C. *De rei uxor. act.* C. G. 1023, C. It. 845.

42 L. 87 *De Leg.* 2.

370. Ad II genus legatorum pertinent *menstrua*, vel *annua* legata: quæ, scilicet, relinqui solent in singulos menses, vel annos, vel in diem quæ redire solet, puta natalis, vel mortis suæ; vel quoad aliquid fiet, v. c. donec vixerit, quoad nubat (43), etc. Legata hujusmodi tot esse intelliguntur quot sunt menses, vel anni (44): eorumque dies *cedit* ineunte quolibet mense, vel anno; *venit* (V. Prol. 40, 42) post mensem, aut annum elapsum (45): legatum vero finitur elapso toto eo mense vel anno, quo legatarius diem suum obiit (46). Species legati annui sunt legata usufructus, et alimentorum. De priori duo quæruntur 1° utrum legato usufructu omnium bonorum, eo veniant bona testatori quæsita post conditum testamentum (47): quod ego verius puto, quippe testamentum refertur ad tempus mortis: et si valet quoad ipsa bona, quoad fructus quidni valeat? 2° Utrum pluribus successive legari possit: et hoc quoque mihi verius videtur (48): verum hi tantum capere possunt qui *primo loco* reperiuntur quo tempore testator moritur (49).

371. Cibaria et alimenta differunt: *cibariis* relictis, cibi dumtaxat, et vinum debentur; relictis *alimentis*, seu *victu*, debentur præterea vestiarium, habitatio, et medicamenta; cum sine his ali, vivere nemo possit (50). Itaque cibariis vel alimentis legatis, si testator modum non adjecerit, hic primo ex his quæ defunctus ei præstare solitus erat; tum ex his quæ reliquit ceteris ejusdem ordinis; demum, si

43 LL. 20, 23 *De Ann. Leg.* Licet dies hujusmodi serius, v. c., quarto, aut quinto quoque anno redire soleat (L. 24 *Eodem*).

44 L. 10 *Quando dies legat. ced.* Et primi quidem anni *puru*, sequentium conditionalia, *si vivat* (L. 4 *De ann. legat.*).

45 L. 8 *De ann. legat.* L. 12. *Quan. dies legat. ced.* C. It. 867, Au. 687. Idem juris est in præstationibus annuis, menstruis, etc. quæ per se principaliter, idest sine *sorte* aliqua (*capitale*) debentur ex contractu (L. *Cum notissimi* § ult. C. *De Præscr.* 30 *vel* 40 *ann.*). In his igitur tempora præscriptionum, non ab exordio obligationis (v. c. a delata hæreditate, vel a die initæ stipulationis), sed ab initio cujusque anni, vel mensis, etc. computantur (Cit. § ult. Donell. Tit. *De usur.* n. 76. Laurent. XXXII, 19). Nec obstat C. It. 2136 quippe Articulis 1788 etc. cohæret.

46 L. 8 *De Ann. Leg.* Adeoque relictum, v. c., uxori, vel filiæ quotiescumque vidua erit, viduæ debebitur integrum ejus quoque anni quo iterum nupsit, et quo decessit (LL. 6, 22 *Eod.*).

47 Cf. Richer. *Jurispr.* III, 1466, 1457.

48 Cf. Mazzo. Comm. Vol. I, §§ 310 et 808. Et jure Gallico verum est.

49 C. It. 901. Ut ecce si quis usumfr. legaverit Sempronio, ejusque liberis ac nepotibus, Sempronio mortuo quo tempore testator decedit, filiis ejus capient usumfructum, cumque eis extinguitur; filiis quoque *eo tempore* mortuis, capient nepotes. Sane cit. Art. 901 inhibet usumfruct. successivum; nempe, ne fraus legi fiat, quæ vetat fideicommissa: his igitur remotis, absurdissimum foret, testatorem non posse fructuarios facere eos quos heredes facere potest.

50 L. 21 *De Alim. leg.* LL. 43, 44 *De V. S.* Et præterea institutio (C. Au. 672) personæ conveniens: verum hoc in æstimatione boni viri esse debet (C. It. 846).

neutrum appareat, ex facultatibus defuncti, et caritate legatarii statui debebit (51). Multa sunt in hoc legato singularia: etenim 1° debetur initio cujusque anni, vel mensis (52): verum si anno, vel mense nondum exactis, legatarius moritur, restituendum erit pro rata. 2° Relicta sub conditione, vel modo, debentur tametsi legatarius hæc non impleat, modo id per ipsum non stet (53). 3° Usufructu hoc nomine relicto, fructuarius non cogitur vectigalia, vel onera realia agnoscere, nisi deductis alimentis (54). 4° Finitur morte naturali, quamvis pueris, aut puellis fuerit relictum (55). Demum 5° non est penes nos sequestrationi ullatenus obnoxium (56).

372. Denique ad III legatorum genus spectant cum primis relicta alendis pauperibus, vel puellis dotandis. De his generalis regula est 1° ea non posse, sub gravi, in *alium usum converti* (57); et si relicta fuerint vel personis alicujus loci, vel certo personarum ordini, aliis vel aliter erogatis, restitutioni locum fore (58). 2° Si quid autem pluribus datum sit, nec omnibus sufficiat; et idcirco aliquibus dumtaxat dandum sit, non posse eum, cujus est, dare quibus ipse maluerit; nisi testator ei *electionem* reliquerit, sed dandum esse servato ordine caritatis (59). His præmissis singula attingamus paucis.

373. Principio igitur si quid pauperibus relictum sit, pauperes accipere debemus qui *pro sua conditione egent* (60). Adeoque is qui dare jussus est non prohibetur *suis*, modo vere pauperibus, dare (61): immo et *sibi*, sive testator ignoraverit ipsum pauperem esse, quod nemo dubitat; sive sciverit, quod verius puto (62); nisi et ipsi reliquerit aliquid (63). Illud non quæritur, num forte, omissis paupertioribus,

51 L. 22 *De Alim. leg.* Et si varie præstiterit, tempus inspicitur, quod proximum morti ejus fuit (L. 14 § *Sed si Eod.*). At vero relictum pluribus testamentis, repetitum, non duplicatum, intelligitur. LL. 18, 16 *Basilicæ De alim. legat.*

52 C. It. 867. Voet 34, 1, 4.

53 L. 17 *De aliment. legat.* Ideo, v. c., relicta ut templi, vel matris curam habeat, debentur et ante illud extructum (cit. L. 17), et post hanc mortuam (LL. 13, 18 *Eod.*).

54 Salviat *Dell'usufrutto.* Eoque teste, omnes J. C.

55 L. 17 *De aliment. legat.*

56 L. 6 *De cess. bon.* C. Proc. A. 592.

57 Clem. 2 pr. *De Relig. dom.* Trid. XXII, R. 6.

58 Sanch. *Consil.* Lib. IV, Cap. 1. Dub. 60, 1. Lugo 24, 284. Porro relicta pauperibus generatim, regulariter pauperibus ejus loci relicta intelliguntur, ubi testator domicilium fovit (L. 38 C. *De Episc. et Cler.* C. It. 832. V. Sanch. l. c.).

59 S. Alph. III, 930, 10.

60 Lugo 24, 275.

61 Sanch. D. VI, 2, 59. Lugo 24, 280.

62 Diana, Ledesma, Lugo 24, 282. Ronc. ap. S. Alph. III, 930 in fi., cui hæc sententia non displicet.

63 Sanch., Cons. Lib. I, Cap. I, D. 57. Et consentiunt *fere omnes* (Lugo 282).

pauperibus dederit; nisi alia mens testatoris fuerit (64). Si quid relictum fuerit fœminis, vel mulieribus, ut *nubere* possint, nuptias accipere debemus primas (65): adeoque nec viduis dari potest, nec nuptis jam sine dote; nisi *fœminis pauperibus* relictum sit (66): nec volenti monialem fieri, nisi forte (sic Nostri) nubentes desint (67). At si certæ fœminæ relictum sit, huic deberi, seu jam nupserit sine dote, seu iterum nubere, seu monialis fieri velit, nulla apud Nostros dubitatio est (68). Relicta dotandis virginibus, competere etiam corruptis, si publice honestæ habeantur, verior sententia est (69). Relicta *civibus*, seu *naturalibus* alicujus loci, *orphanis, viduis,* quamvis stricta et propria significatione civium appellatione veniant hi tantum, qui eo loci naturaliter nati sunt (Prol. § 80, 2), orphanorum qui patrem, viduarum quæ virum amiserunt; nihilominus, benigna interpretatione, apud Nostros receptum est, dari posse, his deficientibus, eis qui eo loci domicilium contulerint (70), quique patrem, aut virum inutilem habent, utputa amentem, relegatum, infirmum (71). Si quid subveniendis, v. c., dotandis consanguineis relictum sit, consanguineos accipimus, descendentes omnes prorsus, collaterales ad decimum usque gradum (72). Ubi autem plures sunt consanguinei et omnibus legatum non sufficit, proximioribus dandum erit (73). Demum relictum sacerdoti *qui in eo templo erit,* templo relictum intelligitur (74).

64 Sanch., Lugo 24, 284.

65 Ex L. 89 *De V. S.* Et quæ ex consuetudine ejus regionis (Ex L. 35 *De R. J.*); atque ideo, apud catholicos, quæ ritu catholico perficiuntur (Ex L. 10 *De Cond. et dem.*)

66 S. Alph. III, 930, q. 6.

67 Moli. D. 207. Sanch. M. I, 33, 32. Lugo 24, 295. S. Alph. III, 930, 1. Immo etsi non desint (Less. II, 18, 123 et Salm. 14, 15, 185). Nempe ex Auth. *Sed et hæc. De SS. Episc. Collat.* 9. Verum, omisso quod heic agitur de legato certæ personæ relicto, cit. Auth. ex NN. LL. non amplius obtinet.

68 S. Alph. III, 930, I, q. 6. Ceterum relicta his qui Religionem profiteri velint, *Religionem* hodie accipere debemus, et eam in qua vota simplicia profitentur (Pius IX, 12 Nov. 1847. Scavi. III, 537).

69 S. Alph. III, 930, 6. Dubium est an ipsa petere possit. Affirmant Laym. *De Just.* Tr. III, P. II, Cap. III, 5. Salmat. 14, 5, 190. ibiq. Trull., Diana, etc. Negat Concina, et hoc S. Alph. l. c. est *probabilius*. Sed quæstio hæc esse debet, utrum testator *honestam* intellexerit juxta ea quæ apparent, an ex rei veritate; atque exinde, utrum puella hujusmodi jus revera ad eam dotem habeat, an minus: nam si habet potest eam petere, si non habet nec accipere poterit. *Corruptis;* etenim si semel, aut iterum actum aliquem impudicum (non copulam) passæ fuerint, impudicas simpliciter non intelligimus (Sanch. M. VII, 91, 39). At si vir viduæ suæ reliquerit aliquid, si *caste vixerit,* ex voluntate legantis dubitandum non est, legatum amittere per fornicationem etiam occultissimam (Sanch. n. 4. S. Alph. 641). Utrum amittat si alii nupserit, disputatur.

70 S. Alph. III, 930 q. 2. Ex L. 1 C. *De incolis;* quæ huc non pertinet.

71 S. Alph. l. c.

72 Ex C. It. 730, 742. Lugo 24, 289.

73 Sanch., Lugo 24, 290.

74 L. 20 § 1 *De ann. legat.*

CAPUT III.

DE TESTAMENTORUM EFFECTIBUS.

Ut testamentum effectum aliquem producere possit non sufficit; illud et perfectum et justum (jure factum) fuisse; sed necesse præterea est, ut postea infirmatum non fuerit: quare ante omnia dispiciendum erit.

Art. 1. Quemadmodum testamenta infirmentur.

374. Testamenta jure facta tripliciter infirmari possunt. 1° Mutatione voluntatis, 2° agnatione posthumi, 3° deficientibus his quibus testamento relictum fuit. Principio igitur testamenta evanescunt si testator voluntatem suam mutaverit expresse, vel tacite; quamvis non mutaturum promiserit (1). Expresse si testamentum revocat: sed revocari nequit, nisi alio testamento jure facto (2); aut instrumento coram notario et quatuor idoneis testibus, nec per procuratorem, confecto (3): dummodo nec metu coactus revocaverit, nec errore inductus (§ 311), utputa quia filium, quem in priori testamento scripserat heredem, mortuum falso existimavit (4). Tacite revocat si olographum consulto delet, conscindit, inducit (5): secretum a notario avocat (6): vel, quodcumque illud sit, novum rite testamentum condit priori contrarium (7): si (quoad legata) rem legatam utcumque alienavit (8), si alii donavit, legavit (9); vel in novam formam transtulit, sive reverti possit ad

1 L. 32 *De legat.* 3°. C. It. 916. V. C. Au. 716. Et juratus promisserit. Et licet promissionem acceptaverit is, cujus favore ea facta est; quippe est illicita (Ex cit. Art. 916. Contra Moli. Less., Lugo 24, 32).

2 L. 3 § 2 *Quib. Mod. test. infi.* C. It. 918. V. C. G. 1035. Etiam speciali (L. 37 § ult. *De Milit. test.*). Et licet novo testamento nihil, præter revocationem prioris, contineatur, quæ communior (Durant. VIII, 431. Zach. 725, 3), et verior sententia est; nam quæ quis *scriptis* adimit, ea tacite defert *legitimis* (L. 8 § 1 *De Codic.*).

3 C. It. 917. V. L. 27 C. *De Testam.* et C. G. 1035. Verum testamentum quod revocatum fuerat restitui non potest, nisi alio testamento rite facto (C. It. 919), secus ex jure Gall. (V. Zach. 725, 5) V. C. Au. 723.

4 L. 92 *De Testam.* Ex C. It. 828. Verum si postea filius, se vivo, decesserit, æquum est prius testamentum convalescere (Ex Art. 889. Mazzo. IV, 159); quamvis obstare videatur cit. Art. 919.

5 L. 1 pr. *De his quæ in test. del.*

6 C. It. ex art. 922. V. Prol. 184, 20.

7 § 2 *Quib. mod. test. infi.* C. G. 1036, It. 920. V. Au. 713.

8 L. 11 § 12 *De Leg.* 3. Nempe pro ea parte quam alienavit (L. 22 C. *De Legat.*). *Utcumque* (C. It. 892).

9 L. 24 *De Adimend. legat.*

priorem formam, sive non possit (10). In his autem adimendis sola voluntas testatoris inspicitur (11). Ceterum si tibi leget sub conditione quod mihi pure legaverat, ita demum videtur ademptum, si conditio sequentis extiterit (12).

375. Deinde *rumpitur* testamentum, quadam quasi agnatione posthumi, si testatori, cui testamenti facti tempore liberi non erant, nascantur liberi (licet tunc jam forte concepti); seu filii seu nepotes: vel si prius natum, immo et agnitum, legitimet, vel adoptet (13). Idem juris est, si tunc cum testamentum fecit ignorabat sibi liberos esse (14). Testamento rupto agnatione posthumi, nec legata debentur (15). At vero si filius (aut nepos) vivo testatore decesserit, testamentum convalescit (16). Immo nec rumpitur si testator extantibus forte, aut futuris providerit (17); idest si eos non *præterierit* (18).

376. Denique *caducum* fit testamentum, vel testamento relicto, si defecerit is cui aliquid relictum est; idest si ea repudiaverit, vel non potuerit acceptare; seu quia vivo adhuc testatore, vel pendente conditione, decessit (19); seu quia postea est factus indignus (20). Verum legata manent (21). Amplius, jure nostro, si ei qui vivo testatore de-

10 C. It. 892. Contr. L. 46 § 2 *De Legat.* 1°. Ac demum (§ 338) si citra culpam onerati perierit (§ 6 *De legat.* C. G. 1042, It. 893). Sed si non tota perierit, debetur quod superest; v. c., domo exusta, area; grege interempto, bos qui forte superfuit (L. 23 *De Leg.* 1): et bove quoque (post mortem testatoris) interempto, corium (Ex L. 51 *De R. V.*). Sed si vivo testatore perierit, extincta re principali, nec accessoria debetur (Ex § 17 *De legat.*) quia legatum extinguitur.

11 Ex L. 20 *De Adim. leg.* L. 12 *De his quæ ut indign.* C. G. 1037, It. 892. Adeoque nihil interest 1° si forte, v. c., heres in novo testamento institutus incapax sit (cit. L. 12); vel 2° alienatio rei legatæ nullius momenti fuerit (L. 24 § 1 *De Adim. leg.*); vel si eam alienavit necessitate coactus, vel sub conditione resolutiva, v. c., *retractus;* nec demum 3° si res ad testatorem reversa fuerit (Citt. AA.).

12 LL. 7, pr. *Eodem.* Tropl. IV, 2099. Itaque si pendente conditione mortem obierit, ademptio cessat (LL. 8, 10, *Eod.*).

13 L 8 *De injust. rupto* etc. C. It. 888.

14 C. It. l. c. Moli. D. 139 etc. Voet 5, 2, 12.

15 L. 36 § 2 *De test. mil.* C. It. 888. V. Prol. § 50, 17.

16 L. 12 *De injus. rupt.* C. It. 889.

17 C. It. 888.

18 Mazzo. IV, 159. Contr. L. 37 § 7 *De milit. test.* Sed si minus portione legitima eis reliquerit, supplementum tantum debebitur (Ex L. 30 C. *De inoff. test.*), ne testamentum pereat (343, 11).

19 V. § 348 Nisi palam appareat magis diem implendæ solutioni, quam conditionem, appositam fuisse (L. 17 *De Condit. et demon.* C. G. 1041, It. 854. Au. 705).

20 L. 6 § *pen. De Injus. rupt.* L. 5 *Quand. dies leg.* C. G. 1039, 1040, 1043, It. 853, 890, 891.

21 Ex L. 25 *Si quis omis. cau. testam.* C. It. ex A 891. Durant. IX, 457. Zach. 726, 18. Mazzo. IV, 161, 313. Si quis igitur renunciaverit quasi institutus, ut ab in-

cessit, vel est factus indignus, sint liberi qui, se intestato mortuo, ei succedere potuissent jure repræsentationis, quod ipse capere non potest hi capient: dum ne aut relicta personæ cohæreant, velut usufructus; aut testator ipse aliud caverit (22). Amplius, sive quis non potuerit, sive noluerit acceptare quod sibi relictum est, si hoc non ei solum, sed aliis quoque conjunctim relictum fuit, interdum his cedit *jure accrescendi.*

377. Jus accrescendi est, quo pars unius heredis, vel legatarii deficientis (§ 376), accrescit ceteris aliis heredibus, vel legatariis. Competit vel ex sententia testatoris, vel ex lege. Ex sententia testatoris quoties *eadem res* omnibus indivisa, idest *non factis partibus* (23), et omnibus *conjunctim* (atque ideo iisdem tabulis) relicta fuit (24). Sed aliter, et aliter. Scilicet conjuncti trifariam intelligi possunt; re tantum, verbis tantum, re et verbis. *Re tantum* hi quibus eadem res tota singulis seorsim relicta est; v. c. *ædes meas lego Sempronio; easdem ædes Sejo lego. Verbis tantum* hi qui ad eamdem rem una propositione vocantur, dictis (non factis) partibus: e. g. *Moevio et Sempronio ædes meas, illi* DUAS PARTES, *huic* UNAM *do lego.* Demum *re et verbis* cum eadem res pluribus eadem propositione relinquitur, partibus reticitis. Ut ecce *Sejo et Sempronio* ædes meas lego (25). Itaque conjunctis re tantum, res solida cuique relicta intelligitur; conjunctis re et verbis, pars cuique sua (26): atque ideo inter illos jus non decrescendi, inter hos adcrescendi jus locum habet (27): quo fit ut pars deficientis *illis* vel invitis, *his* tantum volentibus cedat (28); at enim utrisque cum onere, jure nostro (29). Sed inter conjunctos verbis tantum adcrescendi jus exulat (30).

testato succederet, heres quidem erit, sed legata præstabit (cit. L. 25).

22 C. It. 890, § 1.

23 Ex § 8 *De Legat.* Itaque si testator dixerit *Titio et Sempronio ædes meas, illi* INFERIORES, *huic* SUPERIORES *do, lego,* jus adcrescendi ne intelligi quidem potest (L. 8 § *pen. De Legat.* 1).

24 Ex L. 1 *De Usufr. accr.* C. It. 880, 884. V. C. G. 1044, etc. Au. 560, etc. *Iisdem tabulis;* nam si diversis, quod in posteriori uni relinquitur, ei cui in prioribus relictum fuerat tacite adimitur.

25 L. 142 *De V. S.* L. 87 *De Leg.* 3 *De illis* C. It. Art. 884 in fi ; *de istis* Art. 881, *de his* Art. 880.

26 L. un. § *Hæc autem* 16, C. *De Caduc. tollend.* Cit. L. 87. Quamobrem illuc *concursu* partes fiunt; huc *nullo concursu expectato* (LL. 78, 87 *Eod.*).

27 Cit. L. un. § *Ubi autem.* Et his retro accrevisse intelligitur (L. 35 *Ad L. Aquil.*). Jus Gallic., Ital. et Austr. nullam de jure non decrescendi mentionem faciunt.

28 L. un. § *Ubi autem.* C. *De caduc. tollend.*

29 C. It. 882, 887. C. Au. 563. Secus ex jure communi (Cit. § *Ubi*), et verius ex Gall. (Cf. Zachar. 726, 40), *illis* sine onere accrescit: et rectius.

30 C. It. 881, Au. 562. Et verius ex

378. Ex lege competit 1° in successione intestata si plures fuerint heredes legitimi, et unus noluerit, aut non potuerit (31), indignus forte, hereditatem adire; dum ne *is*, penes nos, liberos habeat (§ 376,23). 2° Intestata, si nulla conjunctio sit facta inter heredes, aut legatarios, pars deficientis ad intestatam successionem redit, sed cum onere (32) (§ 376, 23). Utrobique vero pars deficientis accrescit pro portionibus hereditariis (33); et vel invitis accrescit, quia nemo permittitur partem hereditatis agnoscere, partem omittere.

Art. 2. De testamentis observandis.

379. Quoties testamentum perfectum fuit, et justum, nec infirmatum, voluntas defuncti religiosissime custodienda est. Nec commutari potest ne in melius quidem (34), præterquam ex causa justa et necessaria (35): et a principali potestate dumtaxat; idest in causa profana ab eo qui præest Reip. (36), in causa pia a R. Pontifice (37); et ab Ordinariis tamquam Sedis Apostolicæ delegatis (38). Porro commutationem acci-

Gallico (Cf. Durant. IX, 505). Nempe testator partes fecisse videtur si eas vel tantum in genere determinaverit; nisi forte eamdem rem omnibus reliquerit *æquis partibus* (C. It. 881, Au. 560): scilicet hæc verba tacite insunt (Ex L. 55 *De cond. et demon.*), ideo pro supervacuis habentur (Ex L. 69 *De hered. instit.*). Et ita lis, quæ inter veteres J. C. exarserat, finita est. Porro si hi quibus eadem res conjunctim relicta fuit, omnes suam partem agnoverint, jus accrescendi deinceps ne intelligi quidem potest. Nihilominus si agatur de usufructu, uno mortuo, pars ejus ceteris accrescit, quia *ususfructus quotidie legatur et acquiritur* (L. 1 § *Interdum* 4, *De usufr. accr.* C. It. 885). Secus ex jure Gallico (Proud. *Usufr.* II, 675. Toull. III, 448). Nempe si 1° *testamento* relictus fuit et 2° *idem* sit usufructus; et 3° fructuarii *conjuncti* fuerint. Cessat igitur jus accrescendi ex 1° si usufruct. constitutus sit actu *inter vivos* (Ex L. 15, *De duob. reis.* et cit. A. 885, Voet 7, 2). Ex 2° si *non eadem* res omnibus legata fuerit; v. c., usufructus ejusdem prædii duobus, separatim, alternis annis (L. 2 *Quib. mod. usufr. amitt.*): adeoque si duo conjuges eodem actu sua bona donaverint, reservato sibi usufructu, mortui usufructus superstiti non accrescit (Voet n. 5). Demum ex 3° si testator a singulis hæredibus ejusdem fundi usumfructum duobus seorsim legaverit (LL. I, 12 *De usufr. accresc.*).

31 C. G. 785, It. 945, Au. 560.

32 L. un. § *Pro secundo* C. *De Cad. toll.* C. It. 883, Au. 562.

33 L. 12 pr. *De bon. poss. contra tab.*

34 V. L. 28, C. *De Episc. et Cler.* S. C. C. 2 Maji 1862. Reiff. III, 26, 804.

35 Trid. XXII, R. 6; alias commutatio irrita erit (S. Alph. III, 931).

36 L. 5 *De Administr. rer. ad civit.* Scilicet voluntates testatorum instar legum sunt queis derogare soli Principi licet.

37 Clem. 2 pr. *De Relig. domib.*

38 De Luca *Ad Conc. Trid.* Disc. 21, 1. Barbo: etc. S. Alph. III, 931, ex Trident. XXII, R. 6. Alias hoc cap. 6, esset capitis 5 præcedentis inutilis repetitio.

pere debemus quoties voluntas testatoris manifesta est (39); et quæ *omnimodam mutationem continet in casibus in quibus impleri potest* (40): ideo licet Episcopis, justa interpretatione, ex 1°, si is casus inciderit in quo testator aliter disposuisset, a verbis testamenti recedere, et præsumptam in re præsenti illius voluntatem sequi (41). Et ex 2° si testator aliquid legavit ad certum opus, ad quod legatum non sufficit, hoc in aliud opus convertere, quod huic proximum sit, et pro loco ac tempore utilius (42). Amplius, commutari potest voluntas testatoris si nondum exequutioni mandata fuit; quæ plurium sententia est (43). Nempe adhibitis, in omnibus, hæredibus (44), et executoribus testamentariis: sed neutri impedimento erunt, si dissentiant injuste (45). Ne autem defuncti voluntas intereat, unicuique datum est sui testamenti executorem relinquere. Quin interdum leges ipsæ tuendas suscipiunt defunctorum voluntates, quia *publice expedit, suprema hominum judicia exitum habere* (46).

380. Executor testamenti is dicitur, cui voluntas defuncti exequenda committitur. Ejusmodi vero est quem testator sibi eligit, et, si neminem elegerit, heres (47). *Quem sibi eligit:* is testamentarius dici solet. Et eligere potest quot, et quos malit; dummodo sint capaces obligationis contrahendæ (48); et, ex jure Canonico, Religiosos quoque (exceptis FF. MM.), de Superiorum consensu (49). Munus Executoris

39 Nam in dubiis magis interpretatio intelligitur.

40 De Luca cit. *Disc.* 21, n. 4.

41 Covarr. in C. 17 *De Testam.* n. 12. Laym. *h. t.* Cap. XI, n. 11, ibid. Sanch. Pirhin. III, 26, 132. Reiff. III, 26, 805. S. Alph. III, 931, q. 2. Ut puta relictis pro supellectili, cum Ecclesia cœperit his abundare, uti ad ædes reparandas (Lugo 24, 310).

42 L. 16 *De usufr. legat.* Ex Trid. XXV. Ref. 8. Barb. *De Potest. Episc.* 83, 7. S. Alph. III, 931, d. 2.

43 Silv. v. *Legatum* IV, q. 12. Engel. III, 26, 23. Barbo. *De Offic. Episc.* Alleg. 33, 7 quibus inclinat Pirhin. III, 26, 132. Scilicet ex justissima causa.

44 Ex Cit. L. 16. Barb. n. 6.

45 Laym. XI, II. S. Alph. III, 931, d. 1. Quid si opus, quod testator fieri voluit, sit illicitum? Et si substantialiter sit illicitum, v. c., si quid ad ulciscendam injuriam sibi illatam, vel ad lupanar reliquit, pro non scripto erit (Ex LL. 1, 9, 14 *De Condit. instit.*): sin accidentaliter, v. c., ad spectacula, vel ludos edendos, quos in ea civitate edi non licet, *iniquum est hoc lucro hæredum cedere*, ideo in aliud opus converti debet (cit. L. 16. Fagn. in C. 3 *De Testam.* a n. 18).

46 L. 5 *Quem testam. aper.*

47 Ex L. 12 § ult. *Mand.* C. Au. 816. Etiam ad causas pias (Ex CC. 3, 6 *De Testam.* Pirhin. III, 26, 101. Reiff. III, 26, 774).

48 Ex § 13 *De Excusat. tut.* C. G. 1028, It. 904. Scilicet quia obligantur heredi et legatariis. Sed satis est idoneum esse quo tempore defertur hereditas (Durant. IX, 393. Tropl. IV, 2008).

49 C. 2 *De Testam.* in 6°. Clem. un. *Eod. tit.* Etiam ad causas profanas (Reiff. III, 26, 772).

Testamentarii quasi in mandatum recidit (50), jure seu canonico, seu civili permissum (51): ideo ejus potestas non ex voluntate testatoris, ceu quidam putant; sed, verius, ex lege ipsa metiri debet (52).

381. E. T. non cogitur mandatum suscipere (53); verum si illud acceptaverit, munere suo defungi debet (54). Porro jure civili E. T. munus est defuncti 1° *justam* voluntatem tueri, si forte quis velit eam infirmare; atque ideo 2° curare ut legata impleantur (55). His autem implendis testator potest ei bonorum mobilium possessionem ad annum permittere (56): utrum et immobilium, vel ultra annum, non satis convenit (57). Itaque E. T. necesse habet 1° mobilia obsignari facere; 2° inventarium conficere, et illa 3°, si pecunia numerata desit, implendis legatis distrahere officio judicis, vocatis heredibus (58). Amplius 4°, si testator res suas mobiles ei permiserit, potest rerum mobilium administratione defungi: atque ideo fructus, seu mercedes, rerum hereditatis exigere: nempe immobilium, si jam eorum dies venerat cum testator obiit; mobilium, etsi venerit postea; immo et nomina debitorum (59). At ulterius se immiscere, utputa rerum administrationi (60), creditoribus hereditariis, quæstionibus forte inter cohæredes subortis, omnino prohibetur (61).

382. Jure Canonico, idest in Legatis ad pias causas, testator quidvis E. T. mandare posse videtur (62). Executores hujusmodi, eoque magis

50 Ex L. 12 § ult. *Mand.* Toull. IV, 577. Durant. IX, 390.

51 Ex C. 3 *De Testam.* C. G. 1025, It. 903. Nam ibi incipit ubi alias finitur.

52 Ex C. G. 1026, It. 906. Grenier IV, 331. Zach. 715, 10. Contra Toull. V, 594. Durant. IX, 411.

53 C. Au. 816. Zach. 715, 5.

54 C. 19 *De Testam.* Ex L. 49 *De Leg.* 3 C. Au. 816. Durant. IX, 392). Sub gravi (Lugo 24, 29. S. Alph. III, 941). Et intelligitur acceptasse, si legatum sibi, quasi E. T., relictum agnoverit (L. 5 § *Amittere De his quæ ut indign.*). Sed cavere heredi non cogitur (L. 7 *Si cui plus,* etc.).

55 Ex C. G. 1031, 3. It. 908, 3 Toull. V, 561. Sive per se, sive per alium (Zach. n. 9). Verum si quis apud judicem intendat testamentum nullius momenti esse, E. T. non cogitur judici adesse, ejus tuendi causa (ex citt. AA.).

56 C. G. 1026, It. 906.

57 Toull. V, 387 et Durant. *h. t.* 412 affirmant. Negant. Grenier I, 331. Zach. 715, 10. Et rectius ex jure (V. n. 53).

58 C. G. 1031, It. 908.

59 Toull. V, 588.

60 V. Toull. 591. Durant. 415. Ideo mercedes agrorum, pensiones ædium locatarum, ne anno quidem proximo a testatoris obitu, exigere permittitur (Ricard. *Delle Donaz.* P. II, Cap. II, 77. Zach. 715, 28). Aliud putant qui putant, testatorem posse E. T. immobilia quoque permittere.

61 Grenier I, 331. Creditores igitur hereditarios dimittere, ejus non est; immo nec impensas funeris solvere, nisi forte ubi hic mos viget (Cf. Durant. 414).

62 Reiff. III, 26, 698. Hos autem regulariter *per se* defungi mandato oportere, communis Canonistarum sententia est (V. Pirhin. III, 26, 105).

legitimi, (idest heredes) subsunt locorum Ordinariis. Immo hi executores et ipsi sunt, legitimis et testamentariis a jure in *subsidium* dati (63). Hac re Ordinarius Executori testamento relicto alium substituere non potest; ne heredem quidem extraneo, vel laico clericum; et ne transactionis quidem causa (64); eoque minus administrationi se ingerere potest; sed potest, E. T. non acceptante, vel ex justa causa renunciante aut remoto, alium ei substituere: ita nempe, ut eo postea cessante (v. c. mortuo), si testamentarius forte sit velut persona moralis (utputa Syndicus, Parochus), ad eum redeatur (65). Amplius si E. T., vel heres munus suum implere neglexerit toto anno (66) post susceptum officium (67), vel aditam (68) hereditatem (neque enim ille cogi potest officium suscipere, neque hic hereditatem adire) a monitione ejus computandum (69), officium executoris ad ipsum Ordinarium devolvitur (70). Et si forte testator prohibuerit Ordinarium se his immiscere, prohibitio hujusmodi pro non scripta erit (71); quia *nemo testamento suo cavere potest ne leges in suo testamento locum habeant* (72). Immo, si E. T., vel heres negligentior fuerit, Ordinarius providebit (73).

383. Mandatum E. T. finitur, ut alias, eo impleto, vel dimisso, vel

63 CC. 3, 37 *De Testam.* Clem. 2 *De Relig. domib.* Trid. XXII, R. 18.

64 S. C. C. 21 Maj. 1757, 12 Aug. 1758, 15 Sept. 1787. Lucidi (*Visitat. Sacr. Liminum*) Vol. II, p. 410, etc.

65 S. C. C. 19 Jan. 1848. S. C. Epp. 17 Sept. 1842. Et si testator administratoris, vel distributoris, v. c., elemosynæ, electionem heredi, vel aliis permiserit, his renuentibus, vel remorantibus, eliget Ordinarius (S. C. C. 11 Sept. 1784. Lucidi l. c. p. 511. Molin., Covarr. in C. 3 *De Testam.* Pirhin. III, 26, 222).

66 C. 3 *De Testam. Toto anno*; scilicet, nisi testator longius tempus adscripserit. Quidam putant, semestri elapso, intrare Ordinarium (Passerin. in C. *Religiosus* 2 *De Testam.* in 6, n. 53); sed hoc nullo jure expresso probari potest (Pirhin. III, 29, 121). *Implere*, sed utrum consumare, an incipere, non satis convenit (Id. n. 121): itaque Ordinarius varie ex rebus, et personis constituet.

67 Ex C. 19 *De Testam.* Passerin. n. 37.

68 Ex L. 3 § *Si quis heredis. De Statu liber.*

69 Fagn. in C. *Tua nobis De Testam.* n. 10. Passer. n. 64. Ceterum, quia in legatis præstandis *moram heres facere non debet* (L. 49 *De Leg.* 1), nemo dubitat Ordinarium posse, vel ante annum, heredem seu E. T. cogere (Covarr., Pirhin. III, 26, 129. Engel. III, 26, 21, 2, 17), bina monitione præmissa (Pass. et Fagn. ll. cc. Barb. *De Off. Ep.* 82, 24).

70 CC. 3, 17 *De Testam.* Et si Episcopus infra annum functus non fuerit mandato, subintrat, ubi ea viget, R. Fabrica S. Petri (Clem. VII. Const. 3 et 9); sed cumulative, adeoque quamdiu Episcopus nihil agere incipit (Ben. XIV *De Syn.* Lib. XIII, Cap. ult. n. 3).

71 C. 16 *De Testam.*

72 L. 58 *De Legat.* 1°.

73 S. C. C. 5 Mart. 1839. Fagn. in C. *Tua nos De Testam.* nn. 15, 16. Lucidi *De VV. SS. LL.* Vol. II, p. 413.

adempto ex justa causa (74), vel morte (75); nisi datum sit dignitati vel officio; utputa Parocho, Syndico (76). Eo finito, E. T. necesse habet rationes reddere (77), ex NN. LL., post annum a morte testatoris (78). Et si quæ in mandatum impendit, velut in inventario conficiendo, in mobilibus obsignandis, repetit (79).

384. Adhuc de testamentis, quibus ex NN. LL., et præsertim ex C. It., omnes ultimæ voluntatis actus continentur. Jure communi sunt et Codicilli, et donationes mortis causa. Codicilli sunt quoddam quasi testamentum sine heredis institutione, quinque testibus adhibitis conditum, ideo vix a testamentis, ex NN. LL., conditis, distat, aut ne vix quidem. Donationes mortis causa Justinianus legatis exæquavit; NN. vero LL. (quæ nullam hodie donationem nisi irrevocabilem admittunt) eas non agnoscunt. Ceterum nihil prohibet, servata testamenti forma, donare mortis causa, idest ea lege, ut donatio quandocumque revocari possit; et nisi revocata fuerit; post mortem denique testatoris, non antea, valere incipiat.

CAPUT II.

DE HEREDITATIBUS QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Art. 1. Prænotanda.

385. *Intestatus* decedit qui aut omnino testamentum non fecit, aut imperfectum, vel injustum, vel postea infirmatum (1). Itaque, intestato mortuo, locus fit successioni legitimæ. Hæc per leges defertur, ex conjectura pietatis, *consanguineis* quos defunctus magis dilexisse

74 Zach. 715, 33.

75 Ex L. 27, § 3, *Mand.* C. 2, § 1 *De Testam.* in 6. C. G. 1032, It. 909.

76 Pirhin. III, 26, 133. Nisi alia testatoris mens videatur (V. C. 15 *De Testam.*).

77 Clem. *Un. De Testam.*

78 C. G. 1031. It. 998. 4.

79 Ex L. 27, § 4, *Mand.* C. G. 1034, It. 911. Quid si plures relicti fuerint E. T., nec testator quidquam definierit? Et siquidem officiis indivisis, nemo videtur sine aliis quidquam facere posse (Pirhin. 105. V. Durant. IX, 423); nisi forte pro eo qui deficit, utputa non acceptante (C. 2, § 2 *De Test.* in 6), vel mortuo, vel in remotis agente (cit. § 2. C. G. 1033. It. 910). Sed in eo casu de factis ipse dumtaxat tenetur; de omissis vel neglectis omnes pro rata (L. 2, C. *Si tut. vel cur. non gess.*). Ceterum si testator res suas mobiles omnibus permiserit, hi quibus traditæ fuerint de his tenentur in solidum; nisi forte divisis officiis constituti fuerint, et egerint (C. G. 1033, It. 910).

1 Pr. *Inst. De hered. quæ ab int.* C. It. 720.

creditur; omissa, ex NN. LL., natura et origine bonorum; nec non sexus, et agnationis prærogativa sublata; servata dumtaxat prærogativa, primum ordinis, tum gradus. Verum *consanguineos* accipere debemus, non naturali, sed civili jure; scilicet his succedimus (liceat antiquo verbo uti) quibus agnascimur. Agnascuntur autem justo matrimonio nati, aut legitimati, utrique parenti, et omnibus eorum consanguineis. Adoptati ei tantum qui eos adoptavit (Prol. § 51, 26). Illegitimi, siquidem *naturales,* ei solum qui eos agnovit; *spurii,* si forte constet quæ mater, vel pater eorum sit, ne his quidem (Prol. 50, 18).

386. Age modo *ordinis* prærogativa hæc est: omnis successio defertur I. descendentibus in infinitum. His deficientibus; II. adscendentibus, fratribus (sed his non ultra decimum gradum), conjugi. His quoque deficientibus III. ceteris a latere cognatis; nempe avunculis, patruis, consobrinis, amitinis etc. (item usque ad decimum gradum). Ex his autem descendentes legitimi excludunt ceteros omnes, exceptis filiis illegitimis (2): adscendentes, et fratres excludunt collaterales posterioris ordinis; demum conjux excludit collaterales sive prioris, sive posterioris ordinis, sed post sextum gradum exactum (3). Prærogativa autem *gradus* est hæc; proximiores ejusdem ordinis excludunt remotiores in eodem ordine. Quid igitur si quis decedat, Moevio filio relicto, et ex Sejo (altero filio præmortuo) duobus nepotibus? aut, Moevio quoque præmortuo, uno ei tantum filio superstite? Nam Seji filios, aut in priori casu excludere, aut in posteriori viritim admittere, utrumque et ab æquitate, et ab intentione defuncti alienum est. Neutrum sane: sed *repræsentatio* inventa est, qua utrumque incommodum removetur (4).

387. Est autem repræsentatio: *Fictio juris, qua remotiores heredes subeunt in gradum, et jus proximorum deficientium* (5). Locum habet in solis successionibus ab intestato. Et solis ejus, quem repræsentare necesse est, descendentibus lineæ rectæ, vel obliquæ prioris ordinis (§ 386) competit (6): scilicet illis in infinitum (7), his ad 10,

2 C. It. ex art. 736. Itaque e. g., Sejo mortuo, matre, Cajo et Osio, (filiis altero indigno, altero abstinente), relictis, hereditas non ad matrem, sed ad Caji et Osii filios defertur.

3 AA. 736, 742, 755 § 1. Porro cum fratres dico, et sorores intelligo.

4 L. 2 C. *De suis. et legit.* Nov. 118. Cap. 1, 3.

5 Cit. Nov. 118 C. 1. C. G. 740, 741, 742. It. 730, 731, 732. Deficientem accipere debemus qui non potest, non qui non vult heres esse (C. G. 787. It. A. 734.

6 Cit. Cap. 1 et AA. 740, 730.

7 C. It. ex A. 732. Et non usque ad 2 grad. tantum, ut ex Nov. 118, ceu ratus est Mazz. III, 34 (V. Catta. e Borda. A. 732).

usque gradum (8). Duo igitur præstat repræsentatio ; nempe repræsentati gradum, et jus quod ei competeret si heres foret : *gradum* inde in linea inæquali remotiores admissi : *jus* inde in æquali æqualitas servata. Et utrumque quadam *fictione* præstat : ex quo licet intelligere, eos qui repræsentatione utuntur, *proprio jure,* non ejus quem repræsentant, ad successionem venire (9), quod velim animadverti.

388. Verum, ut quis repræsentationis jure ad successionem admitti possit, necesse est, ut quo tempore hereditas defertur 1° et ipse conceptus (§ 348,14) fuerit (10); et 2° is mortuus qui repræsentari vult (11): et præterea 3° ut inter utrumque medius nemo sit, qui successionem civiliter interrumpat ; utputa filius adulterinus, qui parentibus suis non agnascitur (12). Quando autem is, qui repræsentatione utitur, proprio jure, non alicujus intermedii, ad successionem venit (§ 387), necesse est, ut agnascatur ei de cujus successione agitur (13). Et, ex diverso, non obest si forte hereditatem repræsentati (v. c. patris) repudiaverit (14); vel hereditate ejus (patris) (15); aut is (pater) defuncti hereditate fuerit indignus (16). Repræsentatione admissa, qui proprio jure ad hereditatem veniunt succedunt in capita ; qui jure repræsentationis in stirpes ; et si ex eodem stipite plures rami prodierint, divisio inter ejusdem rami coheredes fit in capita (17).

8 C. It. 731, 732. G. 741, 742.

9 Zach. 597. Adeoque non ejus, quem rœpresentant, sed eum de cujus successione agitur, heredes esse.

10 Quamobrem si N. decesserit relictis A filio, et ex E (alio filio præmortuo) C indigno, qui anno post mortem patris suscepit filium B, et mortuus est, solus A patri suo N heres erit, B excluso.

11 Nov. 118, 1, 3. C. G. 744, It. 734. *Viventis nulla rœpresentatio est.* Aut enim 1° is acceptavit hereditatem, et sua facta est; aut 2° renunciavit, et coheredi, vel sequentibus, accrescit. Itaque Sejo mortuo, A et B filiis relictis, A repudiante, B ex asse heres erit; repudiante et B, hereditas ad utriusque filios devolvitur ipso jure (C. It. 946), adeoque in capita (A. 947). Aut 3° decessit ea nondum acceptata, vel repudiata, et filii jure transmissionis, idest (§ 347, 11) patris, seu matris nomine, eam adeunt; atque ideo si nec paterna hereditate abstinuerint, (Zach. 575, 3), nec ea sint indigni.

12 V. Chabot Art. 734, 4. *Repræsentatio non fit per saltum.*

13 Proinde filio naturali præmortuo, quem pater agnoverat, filii ejus quidem *naturales* et *legitimi* succedunt avo jure repræsentationis (C. It. 748); at non *naturales* tantum, etsi eos pater agnoverit; nec tantum *legitimi,* seu adoptivi (Ex cit. Art. Mazzo. IV, 49); quippe neque *illi* (AA. 182, 749), neque *hi* (A. 737) avo agnascuntur.

14 Nov. 118, 1, 3. C. G. 744, It. 735

15 Mercadé art. 730. Demante III, 51 bis. Demol. XIII, 398. Alii id negant (Zach. 597, 2); sed immerito.

16 C. It. 728, C. G. 730.

17 § 6 *De hered. quæ ab int.* Nov. 118, 1. C. G. 745, It. 733. Scilicet omnis successio est vel in capita, vel in stirpes, vel in lineas. *In capita* qui singuli virilem suam : in *stirpes* qui auctoris sui virilem capiunt ; demum in *lineas* adscendentes tantum supra matrem et patrem : nam extantibus in utraque linea avis, vel

389. Ab his in duobus recedit jus nostrum: nam in successionibus quoque testamentariis permittit scriptum heredem, vel legatarium testatori præmortuum ab his repræsentari, qui ab intestato eum alias repræsentassent (18); et 2° indignum etsi viventem, a suis liberis repræsentari permittit (19). His præmissis videamus.

Art. 2. Quo ordine legitimi ad successionem vocentur.

Successio descendentium.

390. Descendentes accipimus liberos sive naturales (idest justis nuptiis aut nati, aut legitimati), sive adoptivos, sive illegitimos rite agnitos. Itaque hi omnes, et omnium primi, ad successionem vocantur; nempe *illi* omnium adscendentium, *isti* et *hi* eorum tantum quibus agnascuntur, idest qui eos legitimaverint, vel agnoverint (§ 385). Et naturales ac legitimi æquo jure, illegitimi non item. Nam dimidiam tantum ejus partis capiunt, quæ ipsis, si legitimi forent, obtigisset; et præterea imputare in eam debent quidquid forte a parente, seu parentibus acceperint collationi obnoxium, licet a collatione dispensati fuerint (1). Sed si soli illegitimi extant, siquidem concurrunt 1° cum conjuge et

proavis proximioribus, hereditas defertur dimidia paternis, dimidia maternis.

Finge igitur Sempronium habuisse tres filios, Osium, Mævium, et Cajum. Cum ipse decedit 1° ex Osio superest A, 2° ex Mævio B C; 3° ex Caji filiis D E supersunt: ex D nati F G; ex E vero H J L. Hereditas est aureorum 36,000.

1° Divisio facienda erit in *stirpes;* nempe Osii, Mœvii et Caji et unicuique 12,000 contingent.

2° Divisio: quota 1ª, quæ Osii stirpi contingit, tota defertur A; 2ª quæ *Mœvii,* inter B et C æquis partibus (cuique 6000) dividitur *in capita.* 3ª Quæ *Cajo,* primo inter duos ramos D et E per *stirpes* divisa æquis partibus (6000); subinde ea quæ stirpi D contingit, subdividitur inter F et G in capita, (cuique 3000): et quæ stirpi E, item in capita inter H J L cuique 2000.

18 C. It. 890. V. 376, 23. Videamus igitur quid juris, sit, si testator, v. c., semissem prælegaverit Sejo et Cajæ seorsim, et Sejus ante testatorem diem supremum obierit. Et 1° si Sejus et Caja *filii* testatoris fuerint; vel Sejus tantum, hujus liberi capient dimidium semissis. Item 2° si *fratres* testatoris fuerint: non item 3° si *adscendentes* (e. g. pater et mater), vel *collaterales posterioris ordinis,* eoque minus si *extranei* fuerint.

19 C. It. 728. Sed parenti indigno ususfructus adimitur, sive hi proprio jure (C. G. 730, It. l. c.); sive repræsentationis jure (C. It. l. c.) succedant.

1 Art. 744, 746. Itaque Sejo mortuo, A naturali, B adoptivo, C illegitimo filio relictis; et asse 12,000; A et B singuli capient 5000; C vero 2000 tantum. Ad hæc quæ eis obtigit portionem a naturalibus, seu legitimis petere necesse habent; hisque datur eam præstare sive in bonis hereditariis, sive in pecunia numerata (C. It. 925, 927, 744).

adscendentibus (detracto pro illo quadrante, pro his triente) ex *quincunce:* 2° sin cum illis tantum, vel cum his tantum *ex besse;* sin denique 3° soli extant, *ex asse* heredes erunt (2).

Ascendentium, collateralium, conjugis.

391. Si nulli extant liberi naturales, vel adoptivi, hereditas defertur (præter liberos illegitimos, de quibus jam actum est) adscendentibus, fratribus, conjugi: *Adscendentibus;* nempe I. si soli extant, patri et matri æquis partibus; alterutro mortuo, tota superstiti. Utroque mortuo defertur adscendentibus proximioribus in capita: sed si in utraque linea existant proximiores æquali gradu, utrique lineæ semissis (3). II. Si concurrunt 1° cum filiis illegitimis, capiunt trientem (4); 2° si cum conjuge, bessem (5); si 3° cum collateralibus, virilem, dum ne hæc sit minor triente (6). Hæc in hereditate *filii naturalis* · etenim illegitimi (nempe jure agniti) hereditas soli patri et matri (qui eum agnoverint), et conjugi ejus debetur (§ 385). Nempe tota illis; vel huic tota, si non concurrunt, secus dimidia illis pro una persona computatis, huic dimidia (7). Adoptivi autem hereditas ad parentes adoptivos non pertinet (8).

392. Fratribus, sive germanis, sive consanguineis, sive uterinis (V. Prol. § 61, 4). Et siquidem soli extant sive illi, sive isti, sive hi totam capiunt hereditatem (9). Si concurrunt 1° cum adscendentibus, capiunt virilem ex asse; nempe (pro ipsorum numero) vel integram, vel deducto his (§ 391) triente (10): 2° si cum conjuge bessem (11):

2 AA. 745, 747. Itaque Sejo, uti supra, vita functo, C illegitimo filio relicto, is capiet in 1° casu 5000 in 2° 8000 in 3° tota 12000. Heredes scilicet filios illegitimos rite agnitos jure nostro *heredes* esse, ex Relatione senatoria, indubitati juris est (Cf. Mazzo. IV, 113): an et Gallico, non satis convenit.

3 AA. 738, 739. Itaque si Sejus decedat 1° relictis A matre, et B avo paterno, mater totam capiet hereditatem (12000), vel 2° C et D avo, aviaque paternis; et E avia materna, illi semissem capient (6000); ista semissem (6000).

4 C. It. Art. 745.

5 Ex Art. 754. Si cum illis, et isto adhuc trientem (Ex A. 745, § 1).

6 Art. 740. Itaque in 1° 4000: in 2° 8000. In 3°, si extant pater et mater et unus frater germanus; vel duo, vel tres, vel quatuor, capient singuli 4000; vel 3000, vel 2400, vel 2000. Dixi *germanus* nam si, adsint consanguinei, vel uterini, quod hi minus capiunt (§ 392,13), germanis (Art. 740 § 1); et, si nulli germani sint, parentibus (Arg. ex cit. art.) accrescit.

7 AA. 750, 751. Et si neutri extant abit ad Fiscum (A. 758).

8 Ex AA. 210, 212, 737, § 1.

9 Art. 741.

10 A. 740. Itaque Sejo mortuo, patre et matre, et duobus, vel quatuor vel quinque fratribus germanis relictis, in priori casu (ex asse 12000) quisque fratrum capit 3000: in altero 2000; in tertio 1600.

11 A. 755.

si 3° cum illis et isto trientem (12). Verum si extant simul germani, et consanguinei et uterini, consanguinei et uterini (inter hos lex non distinguit) capient quisque dimidium ejus partis quæ germanis obtigit: nempe unoquoque germano quasi pro duobus consanguineis, vel uterinis computato (13).

393. Conjugi: (seu uxori, seu viro), dum ne diverterit, etc. Et I. si solus extat, vel si soli extant collaterales (sive prioris, sive posterioris ordinis (§ 386) ultra sextum gradum, heres erit ex asse (14). Sin autem II. cum aliis concurrit siquidem 1° cum solis collateralibus posterioris ordinis, ex besse (15), secus 2° semper ex triente (16); uno casu tantum excepto, nempe 3° si concurrat cum adscendentibus, et filiis illegitimis, nam heic solum ex quadrante (17), heres erit. Sed imputare debet quæsita ex tabulis nuptialibus lucrisque dotalibus (18). Hæc in legitimis; nam si illegitimo copulatus fuerat, siquidem cum patre ejus, vel matre, vel utroque concurrit, capit semissem (19); alias (20) assem capit. Denique III. si extant filii legitimi, conjux heres quidem non erit, sed ei debetur pars usufructus, quasi uni ex filiis legitimis, dummodo quadrantem non excedat (21). Quid si conjuges irrito matrimonio coierant? Et siquidem rato specie tenus, utroque jure, non oberit superstiti bona fidei, modo sententia nullitatis prodierit altero mortuo (Prol. § 56). Sin initum fuit servata sola forma juris canonici non proderit (Ib. § 47, 1); secus, ut opinor, si servata sola forma juris civilis ex conjectura voluntatis (§ 385): etsi turpe sit pellicatui præmia decernere.

12 Ex AA. 740, 754. Idest in 2° casu 8000, in 3° 4000.

13 A. 741, § 1. *I fratelli però consanguinei od uterini concorrendo coi fratelli germani hanno diritto alla sola metà della quota* SPETTANTE *ai germani.* SPECTANTIS; *jure* ne, atque ideo dimidia ejus quæ consanguineis, vel uterinis, si germani forent, obtigisset? An *facto*, atque ideo dimidia ejus, quam germani revera capiunt? Quæstio hæc in foro maxime controversa est, sed hoc postremum, ut puto, verbis legis melius cohæret, et argum. ducto ex Art. 744, verius est. Quamobrem, Sejo mortuo, 12000 relictis, superstite fratre A germano, B consanguineo, et C uterino: A 6000, B et C cuique 3000, et non tantum 2000 debentur.

14 A. 755 § 1. V. L. un. C. *Unde. vir.*

15 Cit A. 755.

16 Ex AA. 745 § 1, et 754.

17 Itaque Sejo mortuo 1° A conjuge, et B patruo; aut 2° C fratre, vel D patre, vel E illegitimo filio relictis; aut 3° C et D: aut 4° D et E; hereditate 12000 aureorum; conjux A capiet in 1° casu 8000, in 2° vel 3° 4000, in 4° 3000.

18 A. 756, V. 1398.

19 A. 751.

20 Ex AA. 749, 755 § 1.

21 C. It. 753.

Ceterorum collateralium.

394. Postremo loco veniunt collaterales alterius ordinis (§ 386) nempe proximiores; nulla repræsentatione heic admissa. Adeoque patrui, avunculi, amitæ, materteræ: his *omnibus* deficientibus, eorum liberi, idest consobrini, patrueles; his quoque omnibus deficientibus, qui proxime ex eis veniunt; omnes in *capita*. Et siquidem soli extant, totam capiunt hereditatem: si concurrunt cum conjuge, solum trientem (22). Quid si extet conjux, et hinc collaterales prioris ordinis *ultra*, inde cæteri collaterales *infra* sextum gradum? utrum hi succedant; quippe infra sextum gradum consistunt; an minus, quia, illis extantibus infra decimum, non fit ipsorum successioni locus? Et licet hoc forte ex subtilitate juris verius sit, primum tamen longe æquius puto; quia perinde est ac si non extarent collaterales priores ordinis qui non succedunt.

395. Denique si neque descendentes, neque adscendentes, neque conjux, neque ulli, aut, ultra decimum gradum, collaterales extent; aut extantes nolint, vel non possint heredes esse, caduca hereditas Fisco cedit (23): non qua hereditas est, sed qua bona vacantia (24); ideo fiscus instar successoris particularis habetur.

TITULUS III.

COMMUNIA UTRIUSQUE SUCCESSIONIS.

Art. 1. De Acquirenda vel omittenda hereditate.

396. Hodie cuique regulariter integrum est delatam sibi hereditatem (sive testamentariam, sive legitimam) repudiare vel adire (1). Et primum REPUDIARE, dum ne quid ex ea antea subtraxerit, vel occultaverit (2). Repudiatur autem *penes acta* Prætoris (3). Is qui here-

22 A. 742, 755.

23 A. 758, C. G. 768. Verum hoc nec jure communi (V. LL. 1, 2 C. *De hered. Decur.*), nec jure Gallico (V. Zach. 606,7) perpetuum est. Amplius, hoc jure filii illegitimi, conjux, fiscus, inventarium conficere debent (AA. 769, etc.).

24 Ex L. 1 § *Divus. De jure Fisci.* 1 C. G. 775. Et patre, v. c., ante acceptationem mortuo, integrum est filio hereditatem paternam agnoscere, patri delatam repudiare: non contra (C. It. 940, 941, Au. 551).

2 C. It. 953 C. G. 792. Sed *pœna* est. *Antea;* nam si aliquid interverterit post eam renunciatam, magis fur est (L. 70 § *Hæc verba De A. H.*).

3 C. It. 944. V. C. G. 784. Sed inter coheredes renunciatio facta pactis conventis verius valet. (Zachar. 613, 4, 9).

ditatem renunciavit perinde habetur quasi nunquam heres extiterit (4); adeoque ex ipsa delatæ hereditatis die ejus pars accrescit ceteris heredibus: nempe scriptis si conjunctim instituti fuerint (§ 377), alias legitimis; et si ipse solus heres erat, ad sequentes devolvitur (5). Et, quasi extraneus, onera hereditaria non agnoscit, adeoque æs defuncti alienum non solvit, licet in rem suam versum sit, v. c., in studia, vel alimenta (6).

397. Vel ACCEPTARE. Et acceptari potest expresse, vel tacite; expresse cum quis nomen, vel jus heredis assumit (7) quavis scriptura publica, seu privata (8). Tacite cum pro herede se gerit; idest cum aliquid facit, quod citra jus et nomen heredis fieri non potest (9) itaque si aliquid fecerit quasi negociorum gestor, non videtur hereditatem adire (10): dummodo ex urgenti causa id fecerit (11). Ceterum *pro herede gerere est non tam facti quam animi* (12). Nihilominus in dubio non intelligitur quasi heres fecisse (13): nec, etsi quasi dominus aliquid fecerit, quasi heres fecisse videbitur, *si nescivit*

4 Pr. Inst. *De hered. quæ ab intest.* C. G. 785, It. 945. Sed capit legata (L. 7 *De legat.* 1. C. It. 1. c.).

5 LL. 63, 66 *De heredib. instituend.* C. It. 946, 948. G. 786.

6 Voet 29, 2, 36. Sanch. M. IX, 4, 29. Moli. D. 435. Salm. 24, 1, 64. S. Alph. III, 354. Nonnulli ex Veteribus aliud putant; et probabile videtur Sanch. n. 28.

7 § 6 *De hered. qualit.*

8 C. It. 934, C. G. 778 Cit. § 6, *Actu;* adeoque non *nuda voluntate* (Contr. cit. § 6). Immo nec *scriptis,* ut puta, si alicui epistolam miserit, qua se heredem nominat; aut significat, velle heredem esse, nisi id dicat quasi negocium agens; ut puta cum debitore, vel creditore hereditatis (Toull. IV, 325. Durant. VI, 373. Tropl. III, 1476, 1477).

9 C. It. 934, G. 778, L. 2 *De A. H. Pro herede gerere est pro domino* (hero), *idest quasi dominum gerere* (§ 6 *De hered. qual.*). Ut ecce, si jura sua hereditaria cedat suis coheredibus, sive omnibus pretio accepto, sive aliquibus, etiam gratuito (C. G. 780, It. 936).

10 L. 20 § 1 *De A. H.* Utputa, si ædes fulsit, si *inscriptiones* renovavit, usucapionem interrupit; si tributum hereditarium (tassa di successione) solvit, ejusque cautionem sibi, quasi heredi factam, tacitus accepit (V. Zach. 611); si res hereditatis, quæ servando servari non possunt, vel alias perituras, *judicis auctoritate* distraxit (C. It. 965. V. C. G. 796); etc.

11 Vinn. in § 6, n. 5 *De hered. qualit.* Zach. 611, 26. Itaque si, v. c., prædia locavit, quæ locare necesse non fuerat, pro herede agere intelligitur (cit. § 6. Zach. n. 23).

12 L. 20 *De A. H.* Ideo si quis hereditarium aliquid vendidit, pro herede gerit; licet venditio irrita sit (Zach. 611, 36), aut falso putaverit, hereditarium esse (Toull. IV, 327; VI, 377).

13 Ex C. G. 778, It. 934, § 2, Contra L. 20, § 2 ff. et L. 1 C. *De Repud. hered.* deo, v. c., qui pecunia *sua* creditores, hereditarios dimittit, jure communi regulariter pro herede gerit (L. 2 C. *De Jur. delib.*): ex NN. LL. non item (Durant. VI, 40, 2. Zach. 611, 21).

delatam successionem fuisse, vel non putavit se heredem esse, vel rem suam putavit, vel esse aliam hereditatem (14): immo etsi hæc sciens fecit, sed quasi alio jure dominus (15).

398. Verum ut hereditas renunciari, vel adiri possit opus est 1° ut delata fuerit: viventis quia nulla hereditas est, nec renunciatio, nec acceptatio intelligitur (16). 2° Ut qui eam renunciare, adire vult sit capax alienandi, et obligationis contrahendæ: quippe illam repudiando, *alienare;* adeundo, cum creditoribus hereditariis et legatariis *quasi contrahere* intelligitur (17). Ideo pro his qui sub tutela sunt, sine familiæ consulto; ab his qui sub cura, sine curatore acceptari non potest (18). Utque demum 3° totam hereditatem acceptet, vel renunciet (19); et pure, non sub conditione aliqua, nec ex die, vel in diem (§ 347). Adita deinceps repudiari nequit, licet grande æs alienum, quod ante latebat, emerserit (20). At repudiata adhuc, ex NN. LL. adiri poterit, quamdiu adita ab aliis non fuerit (21). Nihilominus adversus aditionem, atque ideo (nam contrariorum eadem est ratio) adversus renunciationem, datur in integrum restitutio dolum, aut metum passis (22). Jus adeundæ hereditatis 30 ann. præscriptione finitur (23).

399. De eo qui repudiavit hereditatem nobis ulterius inquirendum non est. Quoad eum qui illam acceptavit videamus 1°, si extant heredes necessarii, de *legitima* his *præstanda:* 2° si defunctus onera vel æs alienum reliquerit, *de agnoscendis oneribus hereditariis:* demum 3° si plures heredes fuerint, de *hereditate* inter eos *dividenda.*

14 L. 86 *De A. H.* V. Zach. 611, nn. 4, 29, 49.

15 L. 20 § 1 *De A. H.* Velut in re communi (L. 77 *Eod.* Durant. VI, 379). Item si Parenti justa persolvit (Cit. L. 20). Nec obest. A. 959, quippe ad inventarium pertinet.

16 L. 21, § 1. L. 27 *De A. H.* L. ult. C. *De Pact.* C. G. 791, C. It. 954. Tametsi falso putes delatam hereditatem fuisse (Demol. XVI, 351, 353).

17 § 5 *De Oblig. quæ quasi ex contra. Quasi contrahere,* quod hodie J. C. quidam negant.

18 LL. 9, 11. *De Auct. tut.* C. G. 776, It. 226, 296, 930, 931, 932. Et præterea, ex C. G., uxores sine consensu mariti.

19 L. 79 *De A. H.* Scilicet hereditas est successio in universum jus defuncti, et hoc nomine divisionem non recipit.

20 L. 10 C. *De Jur. Delib.* C. G. 783, It. 942, § 1. Nihilominus, novo testamento postea reperto, non cogitur legata in eo relicta præstare ultra vires hereditatis, vel cum detrimento legitimæ, si qua sibi debetur (C. It. 942, 2). Paullo secus ex C. G. 783.

21 C. G. 790, It. 950.

22 L. 84 *De A. H.* C. It. 942. V. C. G. 783. Neque heic verius, refert a quo dolus sit factus (Ex citt. AA. Vazeil. Art. 783. Mercad. Art. 783. Demol. 538. Durant., Zach 611, 47.

23 L. 7 C. *De petit. heredit.* C. It. 943, V. C. G. 789.

CAPUT II.

DE HEREDITATE DIVIDENDA.

Art. 1. Quæ veniant in computatione hereditatis.

400. Si defunctus nullum necessarium heredem reliquit, in divisionem ea solum veniunt, quæ ipsius fuerant cum moreretur. At si necessarii heredes extant, et defunctus aliquid antea donaverit, aut testamento reliquerit, duo cavenda sunt. 1° Ne legitima his debita, *contra jus;* neve 2° æqualitas inter liberos, *contra defuncti voluntatem*, lædatur. Legitimæ cavetur in hereditatem *computando* quæ defunctus cuivis; æqualitati *collatione* eorum, quæ uni ex liberis suis eidemque heredi suo futuro, antea donavit. Donata igitur hereditati adnumerantur seu computationis, seu collationis nomine, sed illa quoad æstimationem hæc reipsa. Hæc autem omnia esse debent in æstimatione boni viri: et tum liberis, tum parentibus æqua lance cavendum est: liberis, ne parentes plus justo effundant in necem *legitimæ;* parentibus ne, dum liberis plus æquo consulitur, cum parentibus quasi cum administratoribus agi videatur, rationem aliquando liberis reddituris (1). Porro implicita hæc materia est, difficilis, et pene quotidiana, quæ Nostros pene omnes præteriit; et juvat igitur, et vacat in ea aliquantulum immorari.

401. Et primo videamus de computatione legitimæ. Hæc ex eo tempore computatur quo deberi incipit; idest quo defunctus diem suum obiit (2). Computatur autem et ex his quæ is reliquit, et ex his quæ vivens donavit (3). Et primo *ex his quæ reliquit,* sive res sive jura ea sint: jura autem accipere debemus cum primis nomina debitorum, adeoque et quod ipsimet heredes debent (4), et defunctus sive pro eis, sive *pro aliis* impendit erogavit *credendi animo* (5), ac demum fructus qui mortis suæ tempore fuerint (6). Hæc autem omnia æxtimari debent ex die delatæ (non aditæ) hereditatis (7). At vero

1 Cf. Durant. VII, 352. Porro ex duobus his, computatio et collatio, illa ad *legitimam*, hæc ad *disponibilem* sarctam tectam servandam pertinet.

2 L. 73 *Ad L. Falcid.* C. G. 922, It. 822, Au. 784.

3 § 2 *De Lege Falcid.* C. G. et It. ll. cc.

4 Ex LL. 11, 15 *De Negoc. Gest.*

5 L. 8 *Ad L. Falcid.*

6 L. 9 *Eod.* Quasi pars fundi.

7 LL. 44, 62, 73 *Ad L. falc.* Ex C. G. 860, It. 1017. Proinde *nomina* debitorum, qui ad inopiam vergere cœperint, æstimantur quanti ab eis exigi potest (L. 63 § *Cujus debitor. Eod.*); exceptis his debitis quo-

quod hereditati accedere; vel, contra, ex hereditate abire speratur, si conditio aliqua extiterit, illud in præsens adjicere, hoc detrahere non licet (8).

402. Dein *ex his quæ donavit* (9): quæcumque ea sint, etiam dona manualia (10), et licet ob causam (11) donata fuerint, vel indirecte (12). Amplius, donata accipere debemus et ea quæ defunctus erogavit impendit *alterius* causa donandi animo (13). Verum hæc æstimari debent ex bono et æquo; nec agendum est cum parentibus quasi cum administratoribus aut gestoribus negociorum filiorum (§ 400, 1). Hac re computatio cessat 1° regulariter in his quæ non deminuunt patrimonium donantis, nec augent patrimonium accipientis; idest quæ

rum *liberationem* defunctus legavit quia debitor semper sibi solvendo est (L. 81 § *Cum igitur. Eod.*); schedæ mensariæ quanti eo tempore in foro (*alla borsa*) veneunt (Mazzo. III, 127). At litigiosa, vel dubia nullatenus æstimantur, nisi donatarii de his heredibus caverint (Vazeill. Art. 922. Durant. VII, 332).

8 Ex L. 33 § *Magna dubitatio. Ad L. Falc.* Toull. IV, 129. Tropl. II, 951.

9 LL. 1, 2, 9 C. *De donat.* C. G. 922, It. 822. Porro quæ in computationem veniant Leges, J. C., et Nostri vix attingunt; contra latius prosequuntur quæ collationi sunt obnoxia: sed æqua utrorumque ratio habenda est (Ex L. 20 C. *De Collation.*), quia par seu legitimæ, seu disponibilis favor esse debet (Cf. Tropl. II, 960. Demol. XIX, 335).

10 Durant. VII, 305. Et quæ debitori suo accepto (§ 336) tulit (Durant. 309. Zach. 684).

11 Ex L. 20 C. *De Collat.* Ceu donata propter nuptias, vel sacri patrimonii causa (C. It. 1007. Durant. VII, 302 in fi.).

12 Ex C. G. 843, It. 1001. Ejusmodi vero sunt præsumptione juris quæ parentes uni ex filiis 1° multo minoris vendiderint (L. 38 *De C. E.* Ex C. G. 853, It. 1010. Zach. 331, 24): nempe quatenus res minoris veniit (Zach. 684ter 8): non item si ex ea venditione lucrandi occasionem nactus est filius (Mazzo. III, 250). Aut 2° vendiderint *a fondo*, seu *capitale perduto* (C. G. 918, It. 811): idest, vitalitio, aut præstatione ad vitam annua venditori, vel alii (Tropl. II, 800. Demol. XIX, 105. Mazzo. III, 128); immo et *usufructu* pretii nomine (Citt. AA.) persolvendo. Verum hoc jure uti nequeunt qui venditioni consenserunt (Cit. AA.), quippe quorum interventu donationis præsumptio cessat. 3° Si societatem sibi minus, nec mediocriter, æquam coierint (C. G. 854, It. 1011). Ad hæc si juri sibi quæsito (puta hereditati, legato) renunciaverint donandi animo, si hoc in favorem alicujus ex filiis cedat, ipso jure donatum præsumitur; sin cedat in favorem alterius, donatum fuisse docendum est (Toull. V, 134. Zach. 684, 7).

13 Ex L. 51 *famil. ercisc.* LL. 11, 15 C. *De Negoc. gest.* Ut ecce si cujus absentis, vel minoris, vel non suæ mentis, ædes restauravit, agros plantavit: vel ipsum instituendum, sanandum curavit. *Donandi animo;* nam si credendi animo hæc erogavit, impendit, *nomen* fecit (V. § 401, 4). Verum dubitari potest quæ quis credendi, quæ donandi animo fecerit. Casus est si pater bona alicujus carissimi sui administrabat, ex quorum reditibus hæc facere potuisset. Et in dubio verius est fecisse credendi animo (Ex L. 36 *De Negoc. gest.*). Et est communis Nostrorum sententia (Lugo 24, 203. S. Alph. III, 955).

quis donavit, remisit, impendit ex fructibus, usuris, et id genus ceteris (14). 2° In his quæ impendit donavit juris necessitate, ut alimenta legitima (15); aut quodam quasi debito naturali, ceu donationes remuneratoriæ (16); aut pietate debita ductus (17). Eoque magis 3° in his quæ *sui* potius, quam alterius causa erogasse, aut elargitus fuisse videtur (18). Quæ autem veniunt in computationem æstimantur, siquidem res mobiles sunt, *uti* et *quanti* fuerunt donationis tempore; sin immobiles, *uti* tunc erant, et *quanti* nunc sunt (19).

403. Ex utrisque igitur velut una massa conflatur: tum ex relictis (non ex donatis) deducto ære alieno et in primis ultimæ infirmitatis et funeris impensa (20), si in donatis, et testamento relictis plus sit quam

14 Ex C. G. 856, It. 1013. Durant. VII, 369. Toull. IV, 478. Malpel n. 271. Zach. 631, 29. Mazzo. III, 250. Sane fructus rei donatæ non sunt obnoxii collationi (C. It. 1013, G. 856), ne forte his collatis intereat *legitima:* ergo, æqua lance, nec computationi obnoxii esse debent, ne computatis intereat *disponibilis.*

15 Ex L. 1 § 19 *De Collation.*

16 Vinn. *De Collation.* XIII, 2. Zach. 631, 11. Nempe quatenus remuneratoriæ sunt (Durant. VII, 314. Tropl. 1073. Demol. XVI, 319). Sed et liberalitatis, et dignitatis donantis ratio habenda est (V. Lugo 24, 221).

17 Ex L. 11 C. *De Negoc. gest.* V. c.; ut filium captivum redimeret (L. 17 C. *De postl. revers.*): vel ut filium, conjugem, patrem, a vinculis, etsi ea merentes, (Contra Vinn. XIII, 10. Zoes. *Ad Pand.* 37, 6, 41. Voet 37, 6, 15) eriperet (Vasq. *De Testam.* Cap. VII, § 3, n. 155. Moli. II, 240. Lugo 24, 208): maxime si fecit, ut familiæ decori, ac dignitati prospiceret. His addenda sunt quæ Parentes extra has causas donaverunt, si postea ad ipsos redierint ex liberali causa (non si ex onerosa), quasi rebus in pristinum restitutis (Mazzo. III, 626).

18 Ex Molin. II, 238. Lugo 24, 202. Utputa sumptus in nuptiis filiorum, in sacra ordinatione, in professione religiosa, in dignitate aliqua seu munere suscipiendo; et munera, xenia ex more regionis elargita (Cf. C. G. 852, It. 1009).

19 C. It. 822, Contra Au. 796. V. C. G. 922 et Zach. § 684bis. Proinde si res immobiles meliores vel deteriores factæ sunt diligentia vel negligentia donatarii, ipsi; si naturaliter, vel casu, hereditati æstimabitur (Ex L. 2 § *De illis. De Collat. bon.* Et si ille necessarium aliquid impenderit, repetit, quatenus hujus rei utilitas in præsens extat (Durant. VII, 385; ut alias (§ 238, 41). Et si ante hereditatem delatam perierint fortuito casu, computatio cessat (Ex LL. 20, 73 *Ad L. falc.* C. It. 822, 1012. G. ex A. 922). Quid si donatarius ea vendiderat, et casu perierint penes emptorem; an in computationem veniat pretium quod accepit? Minime; primo quia pretium non succedit in locum rei (§ 131, 4); deinde quia ab emptore accepit, non a defuncto (Delvinc., Durant. VII, 392); adeoque nec si pretium forte ab *adseuratoribus,* quos vocant, acceperit (Zach. 634, 11). Nec obstat Art. 1951, quod pro solis creditoribus scriptum est.

20 L. 8 § 9 *De inoff. Testam.* § 3 *De L. Falc.* C. It. 822. Nec aliter accipiendum esse C. G. 922, constat inter illius juris Interpretes. Finge in bonis a testatore relictis esse aurea 12,000; in donatis 6000, in aere alieno 15 milia; si ex donatis non deducitur æs alienum, super-

in legitima, ex *illis* et *istis* detrahitur quantum ad *hanc* integrandum sufficiet. Detrahitur inquam *primum* ab his quæ testamento reliquit, idest hodie ab herede et legatariis simul; *tum* ex donatis, a novissimis donationibus incipiendo (21). Detracta vero cum suis quoque fructibus restituenda sunt; nempe, si detractio petita in jure fuit intra annum, a die delatæ hereditatis; sin serius petita est, a die motæ litis (22) computandis. At vero detractio ad integrandam legitimam ei qui sine inventario heres est non competit adversus extraneos sed adversus coheredes tantum (23).

404. Venio ad collationem. Definitur: *Contributio eorum quæ defunctus filiis, futuris heredibus suis, donavit, ut inter omnes æqualiter dividantur* (24). Nititur præsumpta voluntate defuncti, qui ea, non tam donasse, quam quasi partem futuræ hereditatis tradidisse intelligitur (25); adeoque nisi alia mens ejus fuerit. Heic videamus. 1° Inter quos collatio debeatur, 2° quarum rerum, 3° quomodo sit facienda.

sunt integra illa 6000; atque ideo heredes capient 3000, donatariis 3000 relictis. At si æs alienum ex his quoque deducitur, vix 3000, supererunt, inter heredes et donatarios dividenda. Atqui hoc in necem heredum, et in fraudem donationum cederet, solisque creditoribus prodesset, quæ omnia a jure alienissima sunt. Porro æs alienum accipere debemus et funeris (L. 45 *De Religios.*), et ultimæ infermitatis (C. G. ex 2101, 2104. It. ex 1956, 1963. Toull. V, 144) impensas: et quæ defunctus ipsimet heredi suo debet (L. 82 *Ad L. Falc.*); licet is inventarium non fecerit (Durant. VII, 333): et quæ aliis in solidum debet. Non item, ut puto si fidejusserit, nam debitum quasi sub conditione est: sed heredi cavendum puto (Ex L. 73 § *Magna dubitatio. Ad L. Falc.*).

21 *Primum ab herede et legatariis* (C. G. 923, It. 823). Et si totum detrahendum non sit, ab omnibus pro rata detrahitur. Et in testamentis, si plura fuerint, non inspicitur, utrum prius an posterius sit factum; nisi aliud testator expresserit (C. G. 927, It. 825). Ad hæc V. C. It. 826, 1022. *Tum ex donatis* (Ex L. 24 *Qui et a quib. man.* C. G. 923, It. 1093). Si quid autem a donatario alienatum fuerit, non vindicabitur, nisi eo prius excusso; et semper a novissimis alienationibus, sive gratuitis, sive onerosis (lex non distinguit) incipiendo (C. G. 930, It. 1096). Quæ autem ad heredes revertuntur, si quæ hypoteca vel servitus eis a donatario fuerit imposita, evanescunt (C. G. 929, It. 1095. Zach. 685ter, 2). Nempe *resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis.*

22 C. It. 1094. V. C. G. 928.

23 C. It. 972. Mazzo. III, 690. Scilicet quæ sint in hereditate coheredes non latet: proinde etsi inventarium feceris, ejusque beneficio postea excideris, idem juris esse puto. Eadem est ratio (Contra Mazzo.).

24 Cf. Vinn. *De Collation.* III, 3. Voet 37, 6, 1. Porro heic jus nostrum in multis recedit a jure Gallico, quod a jure communi plus æquo discesserat. Nec juri Austriaco satis bene cohæret: liceat igitur fere omittere utrumque.

25 Nov. 18, 6. LL. 17, 19. C. *De collat.* Ex C. It. 1001, G. 843. Quod nedum æqualitas inter liberos suadet, sed et ipsum donatoris commodum, ut ei pars disponibilis salva sit. Dixi *quasi*, nam vera donatio est, quæ idcirco revocari non potest, v. c., alia donatione *præcipui* nomine, sive ex disponibili, aliis facta

405. Principio igitur collatio solum inter liberos eosque heredes, datur: adeoque *his* tantum competit, et *ab his* tantum, qui parentis hereditatem agnoverint (26). Sed an eam debeat nepos ex filio, si forte (patre indigno vel præmortuo) avo succedat? Et de his quæ sibi donata fuerant vivo patre, non debet (27) quasi extraneo donata: ex donatis patri debet nepos qui succedit avo jure representationis; nepos, qui proprio jure succedit avo, non item: licet ille paterna hereditate abstinuerit, is, contra, illam agnoverit (28).

406. Uti autem sciamus quæ veniant in collationem, distinguendum est inter ea quæ, cum defunctus diem suum obiit, jam e suo patrimonio recesserant, et ea quæ ipse decedens in suo patrimonio reliquit. Ex ILLIS collationem recipiunt, ea quæ recipiunt computationem (29), idest donata, et impensa donandi animo (§ 402, 13), sed jure nostro non omnia. Nam collationi eximuntur: 1° *ex donatis,* quæ defunctus filio heredi suo vendidit, pretio in singulos annos, particulatim, quoad ipse viveret, persolvendo (30): 2° *ex impensis* quæ in bonis esse non intelliguntur (31). Et 3° præterea *ex utrisque,* ea quæ donans collationi

(Durant. VII, 281, 282). Et si donatarius abstineat hereditate imputatur in disponibilem.

26 Nov. 18. C. It. 1001, 1014. Sive testatam, sive intestatam. *Lex non distinguit.* Ideo 1° non debetur adscendentibus, licet heredibus; nec descendentibus, nisi heredes extiterint (Nov. 18); 2° peti non potest ab his qui paterna seu materna hereditate abstinuerint (C. It. 1001, 1014). Eoque minus peti potest ab his qui non sunt heredes, velut conjuge, nuru, etc. (Ex C. It. 1006). Ceterum descendentes seu liberos accipere debemus, etiam illegitimos; nam vel heredes sunt (§ 390) vel instar heredum (Zach. 638, 18).

27 C. It. 1004. Contra L. 6 *De Collation.*

28 C. It. 1005. Scilicet *ille* uti debet jure ejus in cujus locum succedit, *hic* non item. Verum hoc juri stricto quidem, at non æquitati, convenit. Finge I. Audisium decessisse, relictis A filio, et B nepote ex filio præmortuo. II. Decessisse Orosium, relictis C. et D. nepotibus ex duobus filiis præmortuis: itaque donata patri suo B conferre debet, D vero non item.

29 L. 20 C. *De Collationib.*

30 C. It. 811, G. 918. Seu vitalitio aliquo, seu præstationibus annuis vel usufructu V. § 402, 14. Cur autem hæc computationi, at non collationi, sint obnoxia ipsis J. C. subobscurum est: nec satis æquum (V. § 400, 1).

31 Ex L. 30 C. *De inoffic. testam.* Gl. in L. 1, V. *Dignitatis. De Collat. bon.* Ut puta quod dignitatis nomine a patre datum est, *vel debetur* (Cit. L. 1 § *Sed an id*); sumptus in studia, vel tyrocinia (L. 31 *Fam. erciss.* C. It. 1009). Adeoque nec in libros in eam rem necessarios, nisi faciant bibliothecam (Voet 37, 6, 22. Moli. Tr. II, 139 in fi. Durant. VII, 311); nec in gradus academicos (Durant. VII, 360. S. Alph. III, 955), nisi forte fuerint ultra vires patrimonii (Cf. Vinn. *De Collat.* XIII, 5. Voet 37, 6, 21), illudque diminuerint (Zachar. 631, 36, V. §§ 407, 14). Nec prodest ceteris liberis, quod et ipsis sua studia expedienda sint (Ex L. 3 § ult. *De munerib*). Hæc igitur in collationem

exempta esse voluit expresse vel tacite (32): ac demum ea, regulariter, quæ computationi eximuntur (33). At in HIS quæ defunctus in suo patrimonio reliquit collatio (quæ est in medium afferre) ne intelligi quidem potest: idest in legatis (34); et in his quæ filius patri debebat, quippe hæc, quasi nomina debitorum, ad *activum* hereditatis pertinent: quamquam et illa interdum in legitimam (§ 390, 1); et

venient, at enim *salva legitima,* ne alias, arbitrio parentum, intereat. Dixi vel *debetur, nam si adhuc debeatur* (puta si ob eam rem Pater æs alienum contraxit), *commune est omnium heredum debitum* (Cit. § *Sed an*). Aliud juris est in his quæ pater impendit cuivis officio, vel muneri, vel artificio filiis quærendo, vel eorum instrumentis comparandis (C. It. 1007, G. 851); hæc enim revera in bonis sunt. Sed an in collationem veniant quæ pater erogavit, ut filium a militia redimeret? Gallici J. C. pene omnes affirmant, quia militia est onus personale; nisi magis familiæ causa, vel sua (quod, nisi aliud appareat, tenendum puto), filium redemerit. Ita porro, ubi omnes filii militiæ sunt obnoxii: at ubi aliquot dumtaxat, pro ipsorum numero, conscribuntur, aliud dicendum videtur, quia *onus familiæ* redimitur.

Ad ultimum si quid filius e bonis paternis subtraxit, si quid sibi sumpsit, si deterius aliquid fecit (nempe dolo malo (V. § 209, 12, 13), *ei computari incerti juris non est* (L. 19 C. *Famil. ercisc.*). Item si ex eis in commessationibus, choræis, ludis insumpsit. Dummodo sive hæc sive illa immodicum aliquid sint (Durant. VII, 368. Salm. 24, 83. S. Alph. III, 957).

32 Auth. *Ex testamento*, C. *De Collation.* C. It. 1011, G. 843. Zach. 632, 6. *Tacita,* utputa si ipsemet bona sua inter filios inæqualiter divisit (Ex L. 40 § *Intestati. Fam. ercis.* Zach. n. 10); vel uni eorum testamento aliquid reliquit (L. C. 17 *De Collation.* C. It. 1008 contr. C. G. 843): aut donavit non heredi futuro (Ex C. It. 1004 contra L. 6 *De Collat.,* et C. G. 846). Item si aliquid emit filii nomine (L. 18 C. *Fam. ercisc.*); vel ei donavit *per interpositas personas;* aut, verius *indirecte,* utputa quæ ei minimi vendidit (sed V. Zachar. 632, 14. Mazzo. III, 244). Cum enim potuisset palam donare, ideo *illic* alios interposuit, *hic*, contractum onerosum prætexuit, ut donatarium eximeret a collatione.

33 Ex L. 1 § 1 *De donat.* C. It. 1013, G. 856. Et maxime 1° (§ 402, 14) fructus rei donatæ (Cit. AA.); adeoque si pater passus sit filium aliqua re (v. c., domo, agro) uti frui; si usumfructum, sibi forte relictum, filio *cessit;* aut sibi debitum in bonis filii ei *remisit;* vel in suis bonis filio (quoad vixit) constituit: hæc in collationem non veniunt (Cf. Toull. IV, 485. Durant. VII, 369. Zach. 631, an. 39). Etiam nondum exacta, tunc cum pater vita decessit, si eorum dies venerat (V. Toull. 184. Durant. 365. Zach. n. 40). Et 2° (V. § 402, 19) quæ citra culpam donatarii perierint (C. It. 1012, G. 855) licet post hereditatem delatam; nam sunt quasi res hereditariæ (Zach. 634, 9) At si quid post eam delatam vendiderit, pretium debebit, quia collatio ad diem delatæ hereditaris retrotrahitur (Demol. XVI, 318, 319. Mazzo. III, 255). Ad hæc Nostri docent, non esse obnoxia collationi donata filio ob causam, v. c., propter nuptias, *sed simpliciter* (Vasq., Lugo 24, 201). Ita olim, porro, dum viguit regula, *donatio, si non ex causa fiat, neque imputatur, neque confertur* (Faber, *Cod.* Lib. III, Def. 30): At hodie aliud juris est: *lex non distinguit.*

34 L. 17 C. *De Collat.* C. It. 1008. Contr. C. G. 843.

hæc semper in portionem suam, æquitate juris (35), imputare necesse habeat. Quæ autem conferenda sunt, illa sine damno vel lucro alicujus conferri debent (36): eorumque fructus a delata dumtaxat hereditate debentur (37).

407. Fit autem collatio rerum mobilium eas in suam portionem imputando (38). Quoad immobilia vero fit vel reipsa, idest illis in commune repositis, vel tanto minus ex rebus hereditariis accipiendo; arbitrio ejus qui conferre debet (39): exceptis his quæ distraxit vel pignori obligavit; horum enim pretium dumtaxat, ne acta in necem creditorum rescindere necesse sit, inferri potest, et inferri debet (40). Et si alienata vel obligata exsuperent portionem alienantis vel obligantis, alienationes et hypotecæ evanescunt; nempe eodem ordine quo evanescunt donationes extraneis factæ.

408. Hucusque de computatione legitimæ, et de collationibus. Duo hæc, ut dixi, *sanguini* tributa sunt, ideo solis necessariis heredibus, eorumque successoribus, vel creditoribus (§ 116, 30) competunt, non item aliis; idest non creditoribus hereditatis, nec legatariis. Quocirca his neutram petere licet; et si eas petat sibi heres necessarius eis non proderit (41). Quin ipse quoque heres necessarius, si quid ei ex disponibili, vel quasi *præcipuum* (per antiparte), donatum fuerit, aut le-

35 C. It. 991, G. 829. Zach. 624, 22. Licet nondum solutionis dies venererit (Zach. 627, 5). Et idcirco hæc imputatio collationis lato vocabulo in citt. AA. significatur. At quoad alia a collatione (quæ sola *donata* contingit), distat toto cœlo. Nam 1° *debita*, vivo parente, præscriptioni sunt obnoxia, secus *donata* (V. Demol. III, 187 bis). 2° Filius qui paterna hereditate abstinet *donata sibi* retinere potest, salva heredum legitima, *debita a se* imputare sibi, vel solvere debet (Demol. XVI, 465, 466). 3° Denique creditores defuncti ut *debita* conferantur petere possunt, ut *donata* non possunt (Durant. VII, 312).

36 Proinde si quid in rebus immobilibus melius, vel deterius factum sit diligentia, vel negligentia ipsius donatarii, vel ejus cui ea forte alienavit, hoc lucro vel damno ipsorum cedit: et si impensas necessarias fecit, eas deducit, etsi rem non fecerint meliorem (L. 1 § 5, L. 2 § 2 *De dot. collat.* LL. 38, 39 *De petit. hered.* C. It. 1018, etc. G. 861, etc.); et quoad sibi refusæ fuerint utitur jure retentionis (C. It. 1023, G. 867).

37 L. 9 § 1 *De donat.* C. It. 1013, G. 856.

38 C. It. 1024, G. 868. Æstimatis prout in computatione legitimæ (§ 402, 19).

39 L. 1 § *Sed etsi* 12 *De collat. bon.* C. It. 1015, 1022, G. 858, 830): his quoque æstimatis prout in collat. bonorum (Ex C. It. 1017, 1018, V. C. G. 860, 861).

40 C. It. 1016, V. C. G. 859.

41 C. It. 1092, 1014. G. 921, 857. Nov. 18. LL. 12, 16, 20. C. *De Collat.* Titius, v. c., donatis Osio 24,000 decessit, in bonis aliis 24,000; et in ære alieno 30,000, relictis. Orosius, facto *inventario*, patris hereditatem agnovit; creditoribus hereditatis non licet cogere, neque Osium ut donata sibi 24,000 in hereditatem inferat; neque (si intulerit) Orosium, ut, ex 12,000, sibi ex ea donatione restitutis, reliquum æs patris alienum solvat. Dixi *facto in-*

gatum, quoad legitimam quidem necessarii jure censebitur; at quoad sic legata, aut donata, quasi extraneus reputabitur. Quamobrem si quid antea coheredi suo simpliciter forte donatum fuerat, collationem petere ad computationem legitimæ utique potest, ad integrandam disponibilem omnino non potest (42). At vero si quis malit paterna, seu materna hereditate abstinere, cogi non potest, perinde quasi extraneus, ut conferat ea quæ sibi donata fuerant, nisi quatenus forte opus sit ad ceterorum filiorum heredum legitimam integrandam (43).

Art. 2. De agnoscendis oneribus hereditariis.

409. Onera hereditaria accipimus cum primis æs defuncti alienum, et legata a testatore relicta. Hæc igitur agnoscere heres necesse habet; et, si plures fuerint heredes, quisque pro ea parte qua heres est agnoscere debet (1): nisi forte aut aliud testator jusserit (2); aut ipsi aliter hereditatem diviserint. Quamobrem si unus factus fuerit impar solvendo, non onerat ceteros (3). Et si debita fuerint hypotecaria, pro his quidem creditori tenetur is qui res pignori obligatas possidet (4), sed, si plus sua parte solverit, a coheredibus repetit; et si unus solvendo non est, hoc damno omnium cedit (5). Unus casus

ventario; nam si Orosius omisit inventarium, creditoribus hereditatis, et legatariis licet utrumque (Durant. VII, 266. Zach. 630, 17); quasi creditores heredis facti.

42 C. It. 1014 § 1, qui ex C. Parmensi Art. 996, depromptus est. Finge Titium decessisse quatuor filiis, Audisio (cui 6,000 *simpliciter*), Orosio (cui integram disponibilem *præcipui* nomine, vulgo *per anteparte,* serius donavit), Terentia, et Caja; aliisque 26,000 in bonis relictis. Orosius petere utique potest, ut Audisius conferat 6,000, sibi donata, ad computationem legitimæ; nempe ut sibi hoc jure 4,000 tribuantur; ad integrandam disponibilem (nempe, ut eo nomine præcipiat 16,000) omnino non potest: itaque ex hoc capite aliis decem millibus tantum contentus erit.

43 L. 1 § 1 *De Collat.* C. G. 843, It. 1001. Itaque Sejo mortuo duobus filiis A et B relictis, si A 12,000 donavit, etsi non præcipua; et in bonis 8,000 reliquerit, A cogitur ex donatis 2,000 B restituere.

1 L. 1 C. *Si cert. pet.* Quisque, adeoque et filius naturalis, nam heres est (§ 390, 2), Sive quoad creditores (C. G. 873, It. 1029. V. C. Au. 550, 820, 821), sive inter se (C. G. 870, It. 1027, Au. 1. c.). Et non pro modo emolumenti, si forte defunctus uni eorum aliquid prælegaverit (Ex L. 35. § Ita *igitur De hered. instit.* Ex C. G. 871, It. 1033. Durant. VII, 425).

2 C. It 1027, C. G. ex Art. 1221, 4. Porro si heredes nominatim enumerati dare jussi fuerint, viriles debent (L. *Si heredes* 127. *De Legat.* 1). Amplius, ex NN. LL., si inter creditorem et debitorem convenerit, unum ex heredibus soluturum, valet (C. G. 1221, 4. It. 1205, 2. Contra L. 56 § 1 *De V. O.*). Sed quod is ultra suam portionem solvit a ceteris repetit. (Citt. AA. § ult.).

3 L. 34 pr. *De Legat.* 2, C. G. 876, It. 1031.

4 L. 2 C. *De hered. act.* C. G. 873, It. 1029.

5 Ex C. G. 876, It. 1031. *Repetit;*

est in quo singuli *viritim* debent, si a testatore *nominatim enumerati* aliquid præstare (v. c. legatum) jussi fuerint (6).

410. Porro ex bonis quæ defunctus reliquit, et ex his quæ propria heredis sunt, unum patrimonium coalescit, ex quo dimittendi sunt creditores, sive hereditatis, sive ipsius heredis. Hoc autem interdum illis, interdum istis et ipsi heredi potest obesse. Nempe, quando heres omnibus solvendo non est, obest 1° creditoribus hereditariis si hæreditas *locuples* est; contra 2° creditoribus heredis obest si *damnosa* ea sit; 3° ipsi vero heredi si minus idoneam hereditatem adierit obest semper, seu ipse sit omnibus solvendo, seu minus. At vero heredi per *inventarium*, creditoribus hereditariis *separatione bonorum* cautum est.

411. Inventarium est descriptio rerum mobilium quæ defunctus reliquit (7). Faciendum est suo tempore (8), et sua forma (9); alias non valet. Amplius non prodest ei qui in eo conficiendo aliquid occultaverit dolo malo (10). Et confecti beneficio excidit qui res hereditarias mobiles in quinquennio proximo, immobiles quandocumque alienat sine judice (11). Scilicet heres hujusmodi non multum ab administratore distat (12). Commoda autem inventarii hæc sunt: bona hereditaria, et heredis bona ipso jure separantur; atque ideo et jura et obligationes, sive quæ *illis* cohærent, sive quæ *his*. Quamobrem creditores hereditatis non fiunt creditores heredis, adeoque heres eis non solvit ultra vires hereditatis (13). Contra, inventario utcumque deficiente, cogitur in foro externo, si hereditas non est *idonea*, ex suis quoque bonis nedum creditores (14), sed et legatarios (15) dimittere. Utrum et in interno

nempe ab unoquoque suam partem, non amplius; licet creditor suas ei actiones cesserit (C. G. 875, It. 1030).

6 L. *Si heredes* 127 *De Legat.* 1.

7 Ex C. G. 600, It. 696. V. C. Au. 223. Mobilia accipimus etiam *nomina*.

8 Idest ante aditam hereditatem. Et, jure nostro, ab his qui in defuncti hereditatis possessione versantur fieri debet in trimestri proximo ab hujus obitu, vel scientia obitus; ab aliis quoad, instantibus creditoribus, judex decreverit; ab his qui sub tutela vel cura sunt anno proxime a finita tutela vel cura (C It. 959, 961, 962. G. AA. 793 etc. Au. 800, etc.

9 Quæ est testatio penes acta Prætoris adeundæ hereditatis (C. G. 793, It. 955, 961, Au. 806); et acceptationis *transcriptio* (C. It. 1933, 2).

10 C. G. 801, It. 967.

11 C. It. 973, 974. V. C. G. 805, 806.

12 C. G. 803, It. 969 etc.

13 L. 22 C. *De jure delib.* C. G. 802, It. 968, Au. 802. Et si defunctus bona ipsius heredis alienavit, is poterit ea vindicare nomine suo (Toull. IV, 357. Durant., Zachar., 619, 10). Et si hereditas aliquid heredi debeat, is quasi unus ex creditoribus computabitur.

14 Cit. L. 22. Ex C. G. 802, It. 968, 972, Au. 802. Tantum jure nostro, si post aditam hereditatem novum testamentum appareat, non præstat *legata* in eo relicta ultra vires hereditatis, vel cum legitimæ suæ detrimento (Art. 942 § ult.).

15 Ex C. It. et Au. ll. cc. Quod inter J. C. Gall. controversum est. Et a veteribus explosum fuit: quippe, ajebant, le-

non satis convenit (16). Creditoribus inquam et legatariis extraneis, nam quoad coheredes nullo inventario opus est (17). Ceterum si plures sint heredes et unus fecerit inventarium, hoc ceteris prodest (18).

412. Separatio bonorum fit, quoad res mobiles harum petitione (19), quoad immobiles *inscriptione* (§ 194,21) crediti (20). Facienda est penes nos in trimestri proximo a morte defuncti (21). Competit autem *omnibus* his, quibus ex hereditate quidvis ex *quacumque causa utcumque* debetur (22): verum, secus ac inventarium (§ 411, 18), his tantum prodest, qui illa usi fuerint (23). Eo autem valet, ut creditores hereditatis et legatarii, in bonis hereditariis potiores habeantur tum creditoribus heredis, tum his qui in eo trimestri aliquid heredi credidérint, vel ab herede prædium aliquod hereditarium comparaverint, tametsi *inscriptionibus* vel *transcriptionibus* sibi caverint (24).

gatarii certant de lucro captando, heres de damno vitando.

16 Quidam affirmant quippe adeundo hereditatem id creditoribus et legatariis promisisse intelligitur (Moli. D. 216. Lugo 24,233). Alii communius et verius negant, quia lex nititur præsumpt. facti; nempe locupletem hereditatem fuisse (Vasq. *De Testam.* Cap. IX, § 3, dub. 6. Sanch. D. IV, 15, 37. Pal., Navarr., Bonac., Salm. XIV, 5, 151; XVII, 1, 124). Et hanc sententiam ipsi quoque Molina et Lugo ll. cc. et probabilem et tutam existimant.

17 C. It. 972. Nempe quid sit in hereditate hos plerumque non latet.

18 C. It. 958, Au. 807. V. C. G. 782. Ad ultimum quæri potest, quibus solvere necesse habeat heres *beneficiatus*. Et primo loco his solvere debet qui vel privilegio aliquo gaudent, vel hypoteca: tum primo venientibus (L. 22 § *Etsi* C. *De jure delib.*). Verum si legatariis præ creditoribus solverit, datur *his* repetitio (cit. § *Etsi*), sed in triennio ab ultima solutione computando (C. It. 977, 1). Porro *beneficiatus* dicitur qui fecit inventarium.

19 C. It. 2061. V. C. Proc. Civ. 800. Dummodo neque confusa (L. 1 § 12 *De separat.*), neque ab aliis comparata fuerint b. f. (§ 129, 40).

20 C. It. 2060.

21 C. It. 2047. V. C. G. 880. Quod tempus currit minoribus quoque, vel interdictis (Mazzo. IV, 236).

22 C. It. 2054. Durant. VIII, 470. Exceptis his, qui stipulati fuerint cum herede animo novandi L. 1 § *Illud. De separat.* C. G. 879, It. 2056. V. Zach. 618, 6. Adeoque etiam 1° creditoribus hypotecariis, privilegiatis (Zach. 618, 4), chirographariis, immo etiam sine scriptis (C. It. 2060,2). Et 2° sive ex contractu eis debeatur, sive ex testamento (L. 1 *De separat.* C. G. 2111), sive ex delicto (Mazzo. IV, 234): ac 3° licet sub conditione vel ex die (L. 4 *De separat.* C. It. 2064), vel litigiosum (Cit. A. 2064); vel ipsius heredis (L. 2 C. *De bon. auct.*) sit debitum.

23 L. 1 § *Quæsitum Eod.* C. It. 2063. Non ceteris etsi heres fecerit inventarium (C. It. 2058. V. nn. 11, 12).

24 Cit. L. 1 § 1. C. It. 2055, 2062. Sed nihil mutat *quoad heredes, et creditores hereditarios* (Zach. 618, 47), nec quoad hos inter se (C. It. 2063). Adeoque creditores chirographarii jure hypotecæ ad versus heredes non gaudent: et inter creditores chirographarios cessat regula *prior in tempore potior in jure.*

Art. 3. De divisione hereditatis.

413. Ad ultimum, si plures heredes fuerint, quivis eorum potest divisionem petere. Nempe, quamdiu omnes in possessione hereditatis sunt *pro indiviso* (una simul) quandocumque, alias intra ann. 30 (1). Fit autem divisio vel mutuo consensu, vel officio judicis. Priori modo fieri potest si omnes contrahendi capaces sint, et omnes consentiant; alias officio judicis facienda erit (2). Ceterum cœpta officio judicis, si postea causa cessaverit cur sic cœpta fuit, sine judice absolvi posse palam est. Nunc videamus quæ in divisionem veniant, quomodo sint dividenda, quid præstet divisio.

514. Principio igitur in divisionem veniunt tum jura, tum onera hereditaria; sive, uti nunc dicitur, quidquid *activum*, quidquid *passivum* in hereditate est. Quidquid *activum*, seu res, seu fructus ex re percepti (3). Et si unus ex coheredibus rem aliquam hereditariam perdiderit, vel distraxerit; aut fructus præ ceteris perceperit, perinde haberi debet ac possessor seu bonæ, seu malæ fidei (4). Itaque si bona fide quid perdidit, nihil restituit (5); si distraxit de pretio dumtaxat agi poterit; sive cum ipso quatenus factus est locupletior (6); sive, eo nondum soluto, cum emptore, si et is fuerit in bona fide (7);

1 Ex L. 3 C. *De Præscr.* 30 *ann.* ex C. G. 816, It. 985.

2 C. G. 817, It. 986. Sed pro minore videtur, penes nos, eam facere posse is, qui patriam potestatem exercet (Ex C. It. 296, 294. V. Mazzo. IV, 224, 226).

3 L. 9 C. *Fam. ercisc.* Nempe, *fructus augent hereditatem* (L. 2 C. *De petit. hered.*). Et quos heres percepit, et quos honeste percipere potuisset (L. 28 § 3 ff. *Eod. tit.* Ex C. G. 856, It. 1013. Cur. Supr. Neap. 22 Jan. 1876. Roman. 27 Mart. 1877. V. *Giurisp. Italia.* Vol. 29, p. 613), exceptis his quos heres forte percepit b. f.; licet (quod a jure communi distat) adhuc extantes (Zach. 624, 24, 616, 19. V. § 237). Augent inquam non ad computationem legitimæ, vel disponibilis (§ 406) ut § 401, 2, sed ut conferantur ab eo qui ex eis plus ceteris cœpit.

4 Cit. § 237. Heic autem malæ fidei fuisse intelligitur qui non ignoravit, se coheredem habere: bonæ qui existimavit, se solum heredem, vel rem non hereditariam esse (Ex L. 45 § 2 *fructus. Fam. ercisc.* Voet Opusc. *De famil. ercisc.* Cap. X, n. 12).

5 C. G. 856, 830. It. 1013, 1015. L. 19 C. *Fam. ercisc.* L. 28 §§ 1, 3 *De petit. hered.* Quamobrem si quis, cum ex semisse heres esset, putans se ex asse heredem esse, partem dimidiam hereditatis cum scortis, aut ludis consumpserit (V. § 233, 7), coheredi, ex altero semisse instituto, non semissem restituet, sed dimidium semissis (L. 28 § *Adeo autem* 15 *De petit. hered.*). Secus si, v. c., divitem se factum putans, hæc, non ex hereditate, sed ex suo patrimonio detraxerit; vel æs alienum contraxerit, et res hereditarias pignori obligaverit (LL. 12, 13, 14, 25 § *Sed etsi. Eod.* Voet 5, 3, 16).

6 L. 28 §§ 1, 3 *De petit. hered.* Voet *De Collat.* VII, 10.

7 L. 28 § *Item si rem.* 17. *Eod.* Scilicet ne emptor, re evicta, adversus vendi-

nam si fuit in m. f., in potestate coheredum est, ea in divisione comprehendere, et in partem cohæredis imputare (8), aut vindicare ceteris paribus (9).

415. Quoad onera, *in passivum* hereditatis computari debent æs defuncti alienum, ultimæ infirmatis ac funeris expensæ (§ 193) legata, et quæ unus ex coheredibus forte in res hereditarias impendit: dummodo et post aditam hereditatem, et quasi heres impenderit (10), et utiliter (11). Idem juris est si, cogente necessitate, solus fecit ea quæ pro parte expediri non possunt; ut ecce si pignus luit, ne distraheretur (12). Demum si aliquod prædium censuale sit, aut lui debet, aut æstimari, deducto censu; qui (census) deinceps eum solum heredem onerat, cui prædium obtigerit (13).

416. Itaque rerum et onerum hereditatis divisio facienda est 1° æquo jure, et pro partibus hereditariis (14). Et *corporalium* divisio sic facienda est, ut cuique pars tribuatur, et *quota* ei competit, et (quantum fieri potest) ceteris *par* (15). Quamobrem singulæ res inter singulos partiri debent (16): et si quæ commode partiri nequeunt, debent ei qui plus obtulerit adjudicari (17); extraneis quoque ad licitationem, si id vel unus ex coheredibus petat, admissis (18). *Incorporalia* (debita et credita) nulla egent divisione (19). Nihilominus 1° in divisione comprehendi possunt (20). 2° Divisio facienda est omnium rerum: sed si quid

torem experiatur, et ne is exinde in plus teneatur, quam locupletior factus est. Itaque, si evictio cessat, vindicatio competit (cit. § 17. Voet 5, 3, 18).

8 Ex L. 22 § *pen. De petit. hered.*

9 L. 1 C. *De com. rerum alienation.*

10 Ex L. 50 § ult. *Fam. ercisc.* Nam si ante aditam hereditatem fecit, vel rem suam putans, quasi creditor fecit; ideo quasi creditor repetet (Voet nn. 3, 4).

11 L. 26 § *Si unus* 15 *Eod.*

12 Cit. L. 26 § *Et omnino* 17. L. 18 § *Sumptuum* 3 *Eod.*

13 C. It. 1028, G. 872.

14 L. 1 C. *Si cert. petat.* C. G. 870, 873. It. 868, 1029. Au. 649, 820.

15 L. 4 in fi. L. 21 C. *Comm. divid.* C. G. 826, 832. It. 987, 994.

16 § 4 *De Off. Judic.* cit. AA. 987, 994.

17 L. 1 C. *Comm. divid.* C. G. 827, It. 988.

18 L. 3 *Comm. divid.* C. Au. 840. Ex C. G. 827, It. 988.

19 LL. 2, 3, 26. L. 6 C. *Famil. ercisc. Nomina ercta cita sunt* C. G. 1870, 1873, 1220. It. 1027, 1029, 1204. Au. 847, 848. Itaque pro ea parte qua quisque heres est, seu creditor seu debitor, ipso jure ei debetur, aut debet.

20 C. G. 832, It. 994. V. Zach. 635, 8. Verum si aliter divisa fuerint *debita*, hæc divisio non mutat jura creditorum (C. Au. 847. G. ex A. 872. It. ex A. 1028 § 1. Contra Zachar. 635, 9); quippe est *res inter alios acta*. Sin *credita*, hæc divisio est instar mutuæ cessionis inter dividentes, et hoc nomine tenet debitores, sed post divisionem tantum (Ex C. G. 1220, It. 1204, Au. 847). Adeoque ante divisionem heres creditoris utiliter partem suam alteri cedit; heres debitoris rite partem suam solvit, compensat. Immo et post eam factam debitor qui eam ignorat recte solvit cuivis heredi suam partem (Zach. § 635, 4, 5, n. 10); solvit enim heredi plusquam *apparenti*. Adde. C. G. 1240,

omissum fuerit, nihil nocet (21): Et 3° *inter omnes* coheredes: Uno omisso, divisio nullius momenti est quoad omnes (22). Illud non interest, utrum in scriptis facta fuerit, an sine scriptis (23).

417. Divisione facta, ex NN. LL., perinde habetur, ac si quisque solus pro ea parte qua heres est, defuncto, a delata hereditate, heres extitisset (§ 123, 44). Nihilominus evictionem sibi invicem præstant, evictionis vocabulo latissime accepto. Quamobrem se invicem indemnes præstare debent (seu omnium rerum divisio sit facta, seu singularum tantum); quisque pro portionibus hereditariis, 1° si quid uni eorum evictum sit (24); vel 2° minus quam quod in divisione dictum fuit: v. c. prædio pro modo (non per aversionem *a corpo*), attributo, et æstimato, si minor prædii modus fuerit inventus (25). Demum 3° si ei nomen obtigerit, et debitor in quinquennio proximo solvendo esse desiit (26).

418. Divisio rescindi potest, qua *contractus*, ut alias, si dolus aut vis intervenerit (27): et præterea, qua *divisio*, si quis læsus fuerit ultra quadrantem suæ partis (28). Verum rescissoria quinquennio finitur (29). Amplius; cum ex causa læsionis agitur, is qui plus accepit poterit novam divisionem impedire, supplendo totum quod parti actoris deest, sive ex bonis hereditariis, sive ex pecunia numerata (30). Sed ita

It. 1242. At si medio tempore, idest post divisionem et ante solutionem factam, creditor extitit ejus cui nomen obtigit, non utitur compensatione, quippe divisio retro valet a morte defuncti.

21 L. 20 § ult. *Fam. ercisc.* C. G. 887, It. 1038. Itaque omissa dividuntur.

22 Ex L. 17 C. *Eod. tit.* C. G. 1078, It. 1047. Sed si omissus noluerit, aut non potuerit heres esse, nihil est cur rescindenda sit.

23 C. It. ex A. 1314. Mazzo. IV, 225.

24 C. G. 855, It. 1036. *Indemnem;* ideo, rebus evictis, (verius) ex *evictionis tempore* æstimatis (Toull. IV, 564). Et si unus ex coheredibus solvendo non est, hoc ceteros onerat (citt. AA.).

25 Zach. 625, 29. Mazzo. IV, 234.

26 Ex C. G. 886, It. 1037, l. Chabot. Art. 884. Durant. VII, 543. Zach. 625, 27. Demol. XVII, 342. Catt. e Bord. Art. 1037, n. 7. Mazzo. IV, 324. Et non *reditus* tantum, ut ajunt Cit. AA. 886, 1037. Dixi *pro portionibus hereditariis* (L. 2 C. *De hered. action.* Citt. AA.), proinde si quid uni prælegatum fuerit, non computatur (L. 1 C. *Si cert. petat.*).

27 LL. 1, 3 C. *Comm. utriusq. jud.* C. G. 885, It. 1036. Etsi dolum aut metum passus ex ea divisione nihil detrimenti cœperit (Durant. VII, 565. Zach. 626, 1).

28 Citt. AA. Rebus ex tempore divisionis æstimatis (C. G. 890, It. 1041). Et si plures divisiones factæ fuerint plurium rerum, omnibus computatis (C. It. ex A. 1048. V. Demol. XIII, 428. Mazzo. IV, 238). Huc pertinet si res quæ uni obtigit, propter vitium occultum minoris valeat (V. Zach. 625, 41). *Suæ* partis, adeoque non computatis quæ ei forte a defuncto prælegata fuerant (Zach. 734, 6).

29 C. It. 1300, Gallico decennio a 1304.

30 C. G. 891, It. 1042. In dolo, vel metu hoc non datur (Durant. VII, 572. Zachar. 626, 8). Illud non interest, si forte sententia, per quam divisio rescissa fuit, transierit in rem judicatam (Zach. 626, 29). Itaque divisa hereditate aureorum 16,000 inter A B C D; si A 3000, B 3000, C 2,900, D vero 7100 contingerint, *is* soli

demum contra factam divisionem tibi venire licet, nisi ratam, postquam rescindere poteras, illam habueris. Quid igitur si post id tempus aliquid alienaveris sciens volens? Et siquidem vim aut metum passus fuisti, ratam divisionem habere intelligeris (31); si læsus non item (32).

APPENDIX.

De divisionibus inter liberos a parentibus faciendis.

419. Hactenus de divisionibus ordinariis: ad hæc parentibus concessum est res suas dividere inter liberos, seu donationibus, seu testamentis (1). Divisiones hujusmodi quoad substantiam divisionum jure, quoad formam jure donationum-testamentorum metiri debent (2).

420. Et primo divisionum jure; nempe quoad legitimam (quæ filiis necessario debetur); nam quoad disponibilem oportet omnia æstimare ex jure de re sua pro lubitu disponendi (3): quamobrem si quis eadem donatione, vel eodem testamento de utraque disposuerit, unaquæque suo jure censebitur (4). Age nunc, quoad legitimam, parentes heic *arbitri* (judicis) *officium præveniunt* (5): ideo divisionem factam fuisse oportet 1° inter omnes, et 2° æquo jure. Ex 1° igitur si prætermissus invenitur unus ex his qui ad successionem vocantur tum cum hæc defertur, divisio nullius momenti est ipso jure quoad liberos (6):

C supplere cogitur 1100 quæ parti illius desunt.

31 C. G. 892, It. 1043.

32 C. It. 1309, 3. Inter Gall. J. C. non satis convenit (V. Zach. 626, 32). Ad hæc divisio nullius momenti est si facta fuerit ex falsa causa (Voet 10, 2, 34. Durant. VII, 553). Idest si alter falso putavit, eum quocum divisionem fecit, coheredem, vel ex tanta parte coheredem esse. Item si de hac re anceps fuit, nisi transactionis causa fecit; idest si cum eo dividere maluit quam litigare (Ex L. 6 C. *Eod.* L. 78 § ult. *Ad S. C. Trebell.*). Ceterum si non cum eo solo divisio intercesserit, a divisione facta recedendum non est; sed quod huic postea ademptum fuit, quasi omissum aliquid erit (Zach. 626, 4).

1 LL. 10, 16 C. *Fam. ercisc.* C. G. 1075, 1076. It. 1044, 1045.

2 Ex L. 20 § 3 *Eod. tit.* Zach. § 738 pr.

3 Cf. Tropl. *Donaz.* e *Testam.* 2296.

4 Grenier II, 40. Toullier V, 812.

5 L. 21 C. *Fam. ercisc. Arbitri,* idest *judicis.* Nam res quodammodo filiorum (*sui heredes*) dividit.

6 C. G. 1078, It. 1047. Dixi 1° *unus* seu naturalis, seu adoptivus, quod nemo ambigit, seu illegitimus (nempe agnitum) quæ communior, (V. Mazzo. IV, 277); et, penes nos, verior sententia est, quippe est heres (§ 390, 2). Seu *caput*, seu *stirps* fuerit omissa; itaque nepotes ex filio præmortuo haud prætermissi intelliguntur, si portio parenti eorum debita, vel huic adhuc vivo, vel ipsis eo mortuo, cum divisio fieret, fuerit adscripta. Dixi 2° *Ex his qui* etc., (Durant IX, 638, 639, Zach. 732, 4). Proinde non obest si præteritus fuit is qui postea, v. c., abstinuit hereditate paterna: et contra non prodest quod nemo præteritus fuerit, si alius filius postea donanti aut testatori nascatur, et adeat hereditatem. 3° *Quoad*

ex 2° rescindi poterit si uni relictum fuerit minus legitima (7). Ad hæc rescinditur divisio quæ continetur testamento, si res non æquali modo divisæ fuerint (8) ; divisio quæ donatione continetur rescinditur, si unus læsus fuit ultra quadrantem suæ partis (9).

421. Hæc primum : deinde, quoad formam, testamentorum seu donationum jure metiri debent. Ex hoc capite 1° necesse est ut sint factæ servata illorum, vel harum forma (10). 2° *Donationibus* divisiones rerum præsentium dumtaxat ; *testamentis* futurarum quoque fieri possunt (11). 3° *Illis* fieri possunt ab utroque parente iisdem tabulis, *his* non item (12). 4° Divisiones donationibus factæ, *acceptatione* liberorum ; factæ testamentis morte testatoris perficiuntur (13).

422. Divisione perfecta 1° quoad æs dividentis alienum, si is de eo nihil caverit, siquidem divisio testamento continetur, quisque quasi heres (14) ; sin donatione quasi donatarius (15) tenebitur. 2° Quoad

liberos. Ex C. G. 1078, It. 1047) : proinde, si donatione sit facta, donata ad donantem non redeunt (Toull. V, 812). Ita omnes J. C. (Zach. 734, 12) : sed noviter dividenda sunt (Citt. AA.).

7 C. It. 1048. V. C. G. 1079.

8 V. Ad Zachar. 731, 1. Hæc sententia hodie recepta est inter Gallic. J. C. Et habet rationem : etenim parentes judicis *officium præveniunt* (§ 420, 5), *judicem* autem *in rebus dividendis quod omnibus commodissimum est sequi convenit* (L. 21 *Comm. divid.*).

9 C. It. 1049. Jure Gall. A. 1079 etiam si testamento sit facta : lex non distinguit. Verum si quis pluribus donationibus res suas diviserit, læsio ex omnibus simul collectis metiri debet (C. It. 1048. Tropl. IV, 2338). Sed an rescindi possit ob res non æqualiter divisas ? Quidam affirmant (Mazzo. IV, 276, ex C. G. 832, It. 944) : alii negant (Durant. IX, 650. Genty, Zachar. 730, 3, 4), quia læsus acceptatione sua divisionem probavit. Et rectius.

10 C. G. 1076, It. 1045.

11 Citt. AA. *Futurarum :* nempe in *abstracto*, sive ex *quota* earum parte.

12 Durant. IX, 622, 9. Zachar. 729, 3. V. § 350, 12.

13 Durant. IX, 623, 4. Zach. 729. Itaque dominium rerum divisarum in liberos transit in hoc posteriori casu a morte testatoris : in priori ab acceptatione ; sed quoad tertios a traditione quoad res mobiles, a transcriptione quoad immobiles. Quid igitur si id quod uni ex liberis addixerat postea *donator* alii, e. c., vendiderit ; aut *testator* ademerit ? Existimo in priori casu donantem filio teneri : in posteriori divisio, si *pars* tantum adempta fuit, rescissioni erit obnoxia ; sin *tota*, evanescit (Zach. 733, 12). Plus : quid si unus ex filiis cui pars fuerat adscripta, vivo adhuc parente, decesserit intestatus et sine liberis ? Et siquidem divisio *testamento* fuit facta, ejus pars (nondum ejus facta) vel accrescit ceteris, vel defertur ab intestato : sin *donatione*, Gallici J. C. omnes docent, eam vel (si res alienatæ fuerint, prætio nondum soluto) pretium ad donantem reverti : quod et Mazzo. IV, 277 ; penes nos docet. Et illi quidem recte ex C. G. 747 : hic, ut puto, non item ; quia nihil tale cautum est jure nostro : quamobrem, cum jam dominii sui facta fuerit, abit ad heredes legitimos.

14 Grenier I, 395. Durant. IX, 622, 623. Atque ideo etiam ultra vires hereditatis si non fecerit inventarium (Durant. 629. Zach. 733, 6). Immo et quoad legata (§ 411, 15).

15 Zach. §§ 706, 5.

evictionem, unusquisque eam præstat ut alias (16). Demum 3° si quæ in divisione comprehensa non fuerint, hæc, perinde ac omissa, ab intestato deferuntur (17).

423. At, si divisio ab extraneo sit facta, unum solum inquirendum erit, utrum sua forma constet; scilicet magis donatio, vel testamentum est, quam divisio (18). Nihilominus si, divisore mortuo, aliquid alicui fuerit evictum, ceteri, ex tacita ejus qui divisit voluntate, eum indemnem præstare debent. Utrum vero divisor aliquem preterierit, utrum res suas inæqualiter diviserit, ad rem non pertinet (19).

424. Ad extremum videamus quid juris sit si quis, cum heres non esset, et heres nihilominus publice haberetur, eo nomine aliquid gesserit egerit. Et, quoad eos quibuscum gessit egit, valet: nec revocatur, quod cum his gestum fuit ex causa onerosa, si hi fuerunt in bona fide (20); ipse vero heredi tenebitur quasi possessor, seu bonæ, seu malæ fidei (21). Verum hæc non pertinent ad indignum. Scilicet is, quoad remotus non fuerit officio judicis, heres intelligitur (§ 349, 49), atque ideo valent quæ alii cum eo gerunt agunt; etsi non ignoraverint eum esse indignum (22): et nedum quæ ex causa *onerosa*, sed, verius, et ea quæ ex causa *gratuita*, gesserint egerint (23). Ipse vero vero in foro externo tenetur heredi semper quasi m. f. possessor (24).

16 Toull. V, 807. Durant. IX, 633.

17 L. 33 ff. L 21 C. *Fam. ercisc.* C. G. 1077, It. 1046.

18 Grenier I, 393. Zach. 728, 2.

19 Durant. IX, 618, 619.

20 L. 44 *De A. H.* Ex causa onerosa (C. It. 933); utputa venditiones, permutationes, locationes, etc. Ergo quod cum eo gestum est ex causa gratuita non valet, utputa donationes, acceptilationes etc.: quod penes Gall. J. C. non mediocriter disputatur (V. Zach. 616, 31). Dixi *eo nomine*, nam si non quasi heres aliquid fecit, sed quasi alio jure dominus, perinde habebitur, ac si cum quovis alio possessore actum esset (Durant. VI, 126).

21 LL. 22, 25 *De petit. hered.* C. It. 933, 2. Itaque si b. f. legatum solvit ex testamento quod postea revocatum apparuit, et is cui solvit facultatibus lapsus sit, damnum heredis erit (L 37 § *Miles. De milit. testam.*).

22 Ex L. 44 *De A. H.* Durant. VI, 126. Nam si ignoravit, magis cum herede apparente egisse videtur.

23 Durant. VI, 127. Zach. 594, 9. Scilicet uterque (donatarius et heres) certant de damno vitando. Verum alii aliud putant (V. Zach. l. c.). Sed an revocentur quæ ab indigno gesta sunt, eo per sententiam dejecto, et in primis alienationes rerum immobilium? Gallici J. C. fere omnes negant, ex C. G. 958; nisi emptores cum indigno colluserint (Zach. 594, 8): et idem ex jure nostro tenendum videtur ex AA. 1088, 108. Nec heic locus est regulæ *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis.*

24 L. 1 C. *De iis quib. ut indign.* C. G. 729, It. 727. In foro conscientiæ si fuerit in b. f. (quod heic non est præsumendum), in id tantum teneri puto in quo locupletior factus est (§ 234) nisi forte sententia judicis aliud ferat.

TRACTATUS X.

DE CONTRACTIBUS.

TITULUS I.

DE CONTRACTIBUS IN GENERE.

Art. 1.

Quid contractus et quotuplex, et de contractibus ineundis.

425. Contractus, seu potius conventio, vel pactum, hodie penes nos definiri potest: *Duorum pluriumve in idem placitum et consensus contrahendæ vel distraendæ obligationis causa* (1). Quorum multiplex genus est; sive ex modo quo perficiuntur, sive ex re quam continent, sive ex obligatione quam pariunt.

426. Principio igitur quidam solo consensu perficiuntur, quidam rei præterea traditione, vel scriptura opus habent: inde sunt vel *consensuales,* ut locatio et conductio, fidejussio, mandatum; vel *reales,* ut mutuum, commodatum, depositum, pignus etc.; vel *scripturales,* ut emphyteusis. Deinde in omni contractu aut promittitur aliquid, aut datur: et siquidem ultro citroque, *onerosi* dicuntur; sin ex uno latere tantum, *gratuiti* sunt. Onerosi iterum *commutativi,* si id quod datur aut promittitur certum est ex utraque parte, et alterum sit velut alterius pretium; sin minus *aleatorii* nuncupantur. Commutativi sunt, emptio et venditio, locatio et conductio, permutatio, societas: aleatorii, ludi, sponsiones, transactio, vitalitium, emptio hæreditatis: Gratuiti, donatio, mutuum, commodatum, depositum, mandatum. Ex his autem quidam semper vel onerosi sunt, vel gratuiti, ut venditio, et donatio; alii, ex pacto, siquidem onerosi sunt, in gratuitos, ut locatio operarum; sin gratuiti, in onerosos transire possunt, velut mutuum, depositum, commodatum etc.: ideo hi, et præsertim gratuiti, magis ex re præsenti

1 C. G. 1101, It. 1098, Au. 861. L. 1 *De Pact.* Ceterum animus contrahendæ obligationis præsumitur, nisi ex re, qua de agitur, aliud appareat manifeste (Ex L. 1 *De Pactis.* Reginald. 25, 94).

æstimari debent (2). Demum omnis contractus in sui initio vel unum tantum ex contrahentibus obligat, vel utrumque. Si primum *unilateralis;* sin alterum *bilateralis* dici solet. Unilaterales regulariter gratuiti sunt, bilaterales onerosi.

427. Est et alia vulgaris apud TT. contractuum distinctio, *in nominatos* et *in nominatos*. Nominati appellatur qui proprium in jure nomen habent; ut emptio et venditio, locatio et conductio, societas, mandatum. Qui eo carent innominati dici solent: isti omnes quatuor pene his continentur; do ut facias, facio ut des: facio ut facias, do ut des (3). Quorum hoc olim proprium erat, quod ei qui fecerat, aut dederat, pœnitere licebat, et datum repetere; alteri non item: sed jamdiu quæ contractus nominati, eadem et innominati (4) vis est. Et omnes ex bono et æquo æstimantur (5); omni inter contractus *stricti juris*, et *bonæ fidei* distinctione sublata. Nihilominus bilaterales ampliorem, unilaterales strictiorem interpretationem desiderant: scilicet quæ quis gratuito promisit *amare exigenda non sunt* (6).

428. Omnes autem contrahere possunt, exceptis his qui sunt incapaces natura, aut lege. Natura qui suæ mentis non sunt; idest infantes, idiotæ, amentes, ebrii (Prol. § 30 etc.). Lege 1° minores, et qui sub tutela vel cura sunt (7): 2° nuptæ, sine marito, vel judice; juxta ea quæ alias diximus (Prol. §§ 34, 48): et 3° quoquot præterea nonnullos contractus inire legibus nominatim prohibentur (8), de quibus suis locis. Quid igitur si duo contractum inierint, quorum alter capax sit, alter incapax? Et si is *natura* incapax est, ut amens, ebrius, neutra ex parte constat obligatio (9). Sin *lege*, ut minor, interdictus,

2 Ex § 3 *Mand.* § 2 *Quib. mod. re contr. obligat.*

3 L. 5 *De Præscr. Verb.* Vel, *do ne facias, facio ne des*, etc. V. Heinecc. Antiq. Rom. III, XIV, 4.

4 Voet 12, 4, 6. C. G. 1107, It. 1103. Hodie igitur in contractibus innominatis pœnitentiæ locus amplius non est: nisi forte id quod datum fuit solius dantis utilitatem respiciat; veluti si centum tibi dederim, ut domum mihi ædificares, ut Romam ires: in his enim æquum est pœnitentiæ, et repetitioni locum esse, sed refuso alteri quanti forte sua interest.

5 Vinn. in § 28 *De Action.* n. 4. Ex C. G. 1156, 1159, It. 1131, 1134.

6 Ex L. 29 *De Donat. inter vir. et uxor.*

7 V. Prol. §§ 30 etc.). Adeoque et interdicti. Verum his qui in pœnam sunt interdicti (§ 119) non prodest interdictio, sed *tertiis* tantum, qui ab eis causam habent (C. It. 1107).

8 C. G. 1123, 1124. It. 1105, 1106. Au. 865. *Nominatim*, quia leges hujusmodi strictissimam interpretationem recipiunt, quippe naturalem libertatem coercent. Proinde qui aliqua emere vetantur (V. C. G. 1595, 1596, It. 1457), ea conducere posse vix dubium puto (Contr. Zachar. 363, 5). Sane quando lex id quoque prohibere voluit, palam illud expressit (V. C. G. 450, It. 300).

9 Ex L. 1 § 1 *Adipiscimur. De A. P.*

nupta, obligatio naturalis constat ex utraque parte (10); civilis claudicat; quia incapaci datur in integrum restitutio (11). Nihilominus contractu nondum impleto, puta si major a minore aliquid emerit, et vel ille pretium nondum persolverit, vel is rem nondum tradiderit, neuter cogi potest ad illum implendum; non major ad solvendum pretium, nisi omnibus ex jure absolutis (12), quia *bonæ fidei non congruit ei pacto stari, quod alteri captiosum est* (13); nec minor ad tradendam rem venditam, quia condicere (repetere) postea eam poterit (14). At vero *qui cum alio contrahit vel est, vel debet esse non ignarus conditionis illius* (15); ideo si falso putavit eum capacem esse (jure civili), in foro exteriori non excusatur: nisi forte vel is mendacio eum deceperit (16), vel ipse communi errore deceptus fuerit (17).

429. *De se* autem regulariter quemque promittere et *sibi* stipulari necesse, ut contractus valeat (18). *Promittere,* itaque si quis alium daturum, facturum promiserit, neque seipsum obligat, quia non vult; neque alium quia non potest (19). Nihilominus jure nostro, is promittere intelligitur, effecturum se, ut alius det aut faciat; quamobrem, alio renuente, ipse tenetur in id quod interest (20): nisi ipsemet dare, vel facere (sed V. § 329, 15) malit (21). *Stipulari:* itaque si suo nomine alii stipulatus fuerit, jure civili nihil agit (22): scilicet hoc jure actio

10 Reginald. 25, 149. V. Sanch. M. VI, 38, 21. V. Prol. 34, 10.

11 Ex L. 14 § *Si quis a pupillo. De A. E. V.* C. G. 1124, 1304. It. 1106, 1107, 1300.

12 Moli. et Lugo 22, 283.

13 L. 7 in fi. *De rescin. vendit.*

14 Ex L. 119 *De R. J.* Prol. § 34, 10.

15 L. 20 *De R. J.*

16 LL. 2, 3 C. *Si minor. se major.*

17 Ex L. 3 *Ad S. C. Maced.* Voet 4, 4, 43. Toull. II, 653.

18 § 3 *De inutil. stipul.* C. G. 1119, Au. 881. Stipulari hodie idem est ac pacisci; et *stipulator* is dicitur, cui quid promittitur; *promissor* qui id spondet, promittit.

19 Vinn. in cit. § 3, n. 1.

20 C. It. 1129. V. C. G. 1120. Sanch. M. I, 24, 11.

21 Demol. XXIV, 225. *Malit* neque enim cogi potest (ex citt. AA. Mazzo. V, 48). Ceterum si promiserit *curaturum* se, ut alter daret, faceret, diligentia in eam rem adhibita, liberatur (L. ult. § ult. *De reb. credit.*; ibiq. Gl. Vinn. l. c. 1).

22 L. 38 § *Alteri. De V. O.* C. G. 1121, It. 1128. Itaque si Mævius stipuletur a Sejo centum Titio dari, domum ædificari, iter ad fundum præstari, neuter cum Sejo agere poterit; non Mævius, quia non interest sua; non Titius, quia cum eo actum est nihil (Poth. § 54). Si pactus sim, ne a me, neve a Titio peteres, non proderit Titio, etiamsi Titius mihi heres extiterit (L. 18 § 4 *De Pact.*). Et si quis fundum Sejo emerit, nec sibi acquirit quia non vult; nec Sejo, quia non potest (L. 6 C. *Si quis. alt. vel sibi*). Si aliquid mihi et Titio stipulatus fuerim, v. c., decem dari, sola quinque mihi debentur (L. 110 *De V. O.*); nisi ea res danda sit, quam non totam dare onerosum sit promissori: quamobrem, si ego mihi et Filio fundum emerim, vel conduxerim, tota venditio (L. 64 *De C. E.*); tota con-

non datur nisi prosequenti jus suum (Prol. § 25, 18), atque ideo ei solum cujus interest pecuniariter (23): nisi aut ejus intersit alii dari (24), aut sub hac conditione, vel modo promissori dederit aliquid aut pollicitus sit (25). At in foro conscientiæ interest hominis hominem beneficio affici (26); et ideo qui se alii datarum promittit, verius tenebitur (27); dummodo se obligaverit stipulatori (28). Is autem, cui stipulatur, jus post suam acceptationem acquirit (29); quamobrem si stipulator medio tempore promissorem liberaverit, nihil capiet (30).

430. Age modo; omnis contractus ex voluntate contrahentium initium et statum capit. Consensus est, duarum pluriumve voluntatum super eadem re conspiratio (31). Uti igitur contractus iniri possit necesse est 1° Ut uterque velit; 2° ut idem; utque 3° voluntatem suam prodant. Ex 1° igitur non sufficit propositum alicujus rei dandæ vel faciendæ (32): sed ex una parte pollicitatione (33), ex altera acceptatione; et in contractibus onerosis repromissione quoque opus est (34). Hisque, inter præsentes incontinenti, idest dum negocium

ductio (Toull. VI, 713) ad me pertinebit. Dixi si *suo nomine*, nam si Titio ipsius Titii nomine stipuletur, Titio postea ratum habente, convalescit (L. 12 *Rem. rat. haberi.* C. 10 *De R. J.* in 6°.).

23 Vinn. in § 3 *Mand.* Durant. X, 230. Toull. VI, 148. Sanch. M. I, VII, 2.

24 § 20 *De inut. stipul.* Utputa viam dari, quæ alias a me danda esset.

25 L. 3 C. *De donat. quæ sub. mod.* C. G. 1121, It. 1128. Ut puta ex eo fundo quod tibi dono, vendo, centum annua Sejo dari, vel iter ad fontem.

26 L. 7 *De serv. exportandis.*

27 Grot. *De R. J.* et P. II, XI, 18. Vinn. in § 4, n. 3 *De inut. stip.* Poth. Obbl. § 55. Toull. VI, 813, 814. Durant. X, 223 no).

28 Sanch. M. I, VII, 2. Nam si absenti (quocum nihil agit) velit se obligari, non stipulatori, neutri obligatur, et planum est. Ad hæc si pœna, a promissore stipulata fuit, ut olim (L. 38 § *At si. De V. O.* § 18 *De inutil. stip.*), ita et nunc obligationem valere, et pœnam deberi, recepta sententia est, nam quasi sponsor obligari videtur (Durant. X, 216, 227. Zachar. 346).

29 C. G. 1121, It. 1128. Sanch., Lugo 23, 85. Et ita lis inter veteres J. C. (V. Pothier. *Obbligaz.* § 73) finita est. Nec interest quo modo acceptaverit, expresse ne, an tacite (Durant. X, 240); dummodo acceptatio palam appareat (Zachar. 243, 2). Porro mortuo stipulatore re integra, heredes ejus revocare possunt quod is stipulatus fuerat, et palam est. Sed an acceptari possit? Et ex regulis juris videtur non posse, nisi alia mens stipulatoris appareat (V. § 310, 8). Verum quoad heredes stipulatoris non revocaverint, promissor pacta conventa servare tenetur.

30 Pothier. l. c. Zachar. 346, 10.

31 Ex L. 1 § 2 *De Pact.*

32 Ex L. 26 *De Donat.* C. 3 *De Voto. Nemo eam sibi legem dicere potest, ut a priore sententia sibi recedere non liceat* (L. 22 pr. *De Legat.* 3°).

33 Ex L. 3 § *Denique. De Pollicit.*

34 Ex L. 19 *De V. O.* Moli. Tr. II, 263. Seu, ex diverso, ex una parte petitio, ex altera promissio est necessaria. Quid sit acceptaverit, sed non repromiserit, an acceptatione hujusmodi insit tacite repromissio? Et si *contractus* agitur, v. c., emptio et venditio, matrimo-

agi videtur (35). Ex 2° necesse est ut consensiant in eodem contractu, et in omnibus quæ ad substantiam ejus pertinent (36). Demum ex 3° nihil actum intelligitur quoad unius voluntas alteri directo non innotuerit (37); nisi ex negocii natura, vel ex moribus regionis aliud actum videatur (38). Illud non interest, quomodo quis voluntatem suam prodiderit, utrum verbis, an signis, an facto, et reipsa (39). Quid igitur si alter ex contrahentibus simulate egerit? Et intererit utrum contrahendi, an se obligandi, an implendi animum non habuerit (40). Si primum irritum (41), sin tertium, ratum esse (42) quod actum est ex

nium, etc., inest profecto, quippe alterum sine altero consistere nequit. Sin *promissio*, e. g., vendendi, locandi, vel contra, emendi, conducendi, (Nostri hæc *in sponsalibus* versant) affirmant Vasq. et Pont. XII, IV, 10; negant Sanch. M. 1, 5, 5. Laym., Salm. IX, 1, 18. S. Alph. VI, 836, quippe acceptatio sine repromissione stare utique potest. Ita porro si alteri detur spatium ad experiendum, probandum, deliberandum: nam eo non dato, si non repromiserit, nihil agit (Moli. II, 263. Laym., Pirhin. IV, 1, 3. Schmalz. IV, 1, 43).

35 L. 137 *De V. O.* L. 6 § ult. *De Duob. reis.* L. 13 *De Solut.* Sanch. II, 32, 7. Prol. 224, 12.

36 L. 56 *De A.* et *O.* Itaque si ego emere fundum existimaverim, tu locare; vel ego fundum Sejanum emere, tu Cornelianum vendere: vel uterque Sejanum quidem, sed ego 80, tu 100 aureis, nihil erit actum (L. 9 *De C. E.* Laym. *De Pactis* Cap. XVI in fi.): secus si tu 80 illum distrahere, ego 100 emere putem, nam in pretio uterque consentimus, quia in majori summa minor continetur (L. 1 § pen. *De V. O.* L. 54 *Locati*).

37 Prol. § 224. Itaque, si negocium agitur per epistolas, necesse est ut mea pollicitatio tibi, et tua acceptatio mihi innotuerit; adeoque medio tempore licet *illinc* mihi (Ex C. 7 *De Procur.* in 6°. Sanch. M. VIII, 26, 4. Suar. *De Legibus* VI, 19, 21), et *hinc* tibi (Less. II, 18, 43. Sanch. M. I, 7, 35. Tropl. *Vendita* I, 26. Pardess. *Corso di diritto commerciale* n. 250); immo et mihi (Tropl. n. 25) a contractu, quippe nondum perfecto, discedere. Nempe refuso alteri damno si quod exinde passus est (Ex L. 14 *Ad S. C. Macedon.*). Et si interim res *ad eum casum* devenerit, unde initium habere non potuisset; utputa si promissor bonis fuerit interdictus (Ex L. 38 *De Solut.*), aut vita decesserit, aut res in contractum deducta perierit, nihil erit actum (Bald. in L. 3 *Mandat.* Poth. *Vend.* n. 32. Zach. 343).

38 Ex L. ult. *De A.* et *O.* Nam ex voluntate contrahentium pendet (Wolf. Part. 3, Cap. 4 § 715). Ut in his quæ sola acceptatione perficiuntur: velut in jurisdictione absenti delegata (Prol. § 72); si donum miseris absenti (L. 10 *De Donat.*); si Titio mercatori scribas, ut centum olei metretas tibi mittat, certo pretio statuto (Tropl. n. 29); vel artifici, ut tibi opus aliquod faciat, v. c., statuam, vestem, etc. (Lugo XXII, 26, 33).

39 L. 2 *De Pact.* L. 4 *Pro socio.* L. ult. *Locati.*

40 V. Lugo XXII, Sect. II. S. Alph. III, 172. VI, 831. Ut puta, si quis domum vendat, matrimonium contrahat 1° nolens in corde suo domum vendere, matrimonium contrahere. Vel id quidem volens, sed 2° nolens rei venditæ dominium in emptorem, jus sui corporis in conjugem transferre. Vel demum volens id quoque, sed 3° nolens suo tempore domum tradere, debitum reddere.

41 L. 7 *De A.* et *O.* Lugo 22, 48. S. Alph. III, 709.

42 Suar. *De Legib.* VI, 19, 7. *De Voto* Lib. IV, 2. Lugo 31, 54. Salm. 14, 1, 25.

Nostris nemo dubitat. Sin alterum, quidam putant contractum valere, nam qui vult contrahere, velit nolit, ipso jure obligatur (43): alii contra putant, quippe is revera contrahere non vult (44): sententia utraque Salmaticensibus gravissima, S. Alphonso probabilis (45); sed mihi hæc verior prorsus, nam quid est contrahere, nisi obligationem inire (46)? Itaque et is qui contrahere non vult, et is qui non vult obligari non contrahit, non obligatur, sed ad damnum *dumtaxat* sarciendum tenetur (47). Nihilominus si alter quod ex se est jam præstiterit, cogi poterit ad dandum, vel faciendum id quod simulate promiserat (48). Ceterum si postea suppleverit consensum, quamdiu alter voluntatem suam non retractavit (Prol. 134, 7), contractus protinus valere incipit, licet altero id ignorante suppleverit (49).

431. Consensui obstant metus et error (§ 311): de metu jam satis, heic de errore qui versatur circa rei qualitates; non illas quidem quæ prope in rei substantiam recidunt (§ 311, 9), sed quæ sunt velut *accessoriæ* (50). Hic vel *dat causam* contractui, vel *incidit in contractum:* ille est quo cognito nemo contracturus, (*efficax*), hic quo nihilominus contracturus fuisset (*concomitans*), sed alia lege, vel alio modo (51). Itaque error actum vitiat si et ex dolo alterius prodierit, et dederit causam contractui (52): secus si unum ex duobus his

43 Less., Sot. VII, 1, 2.

44 Sanch. M. 1, 9, 5. Suar. *De Voto* I, III, 10. Laym. *De Sponsal.* 1, 10. Toull. VIII, 509. Zach. 339, 28.

45 Salmat. 10, 1, 27. S. Alph. III, 710.

46 Ex L. 8 § ult. *De C. E.* Sane, ex duobus necessario connexis, alterum velle, alterum nolle, pugnant mutuo; adeoque neutrum (L. 149 *De R. J.*), nec juratum (S. Alph. VI, 833), tenet. Dein quid est, v. c., rem vendere, nisi dominium rei venditæ in alium transferre? Nec intelligo quemadmodum vendere dicendus sit is qui non vult dominium rei venditæ a se dimittere (V. L. 80 § ult. *De C. E.*). Ceterum nemo existimandus est dixisse quod non mente agitaverit (L. 7 *De Suppell. legat.*), licet ipse id affirmet (Ex L. 5 *De probat.* C. 5 *Eod. tit.* Lugo 22, 48): neque enim ei credendum est (L. 13 C. *Non num. pec.*); nisi id suadeat justa et urgentissima causa.

47 Sanch. M. I, 11, 5. S. Alph. III, 709. V. Lugo 12, 47. Nisi forte damnum aliter sarciri non possit. Veluti si quis virginem, promisso matrimonio, polluerit (S. Alph. III, 642).

48 Less. 18, 60. Sanch. M. I, 10, 3. Lugo XII, 21, 33. S. Alph. III, 642, 709.

49 Ex C. 7 *De Procur.* in 6° CC. 2, 4 *De Conjug. Servor.* C. G. 1121, It. 1128. S. Thom., S. Bonav., S. Anton., Sanch. M. II, 32, 9. S. Alph. III, 255. VI, 1115. Utputa si puella nupserit invito: Scilicet durat alterius voluntas quamdiu non fuerit retractata (Prol. 134, 7).

50 L. 9 *De C. E.* Veluti si aurum deterius pro optimo emeris, aut vinum quod cœpit acescere. Error substantialis (V. § 318), quum auferat voluntarium (Lugo 22, 67), vitiat contractum, etsi fuerit concomitans, vel resupinus (Prol. § 147, nn. 25, 26) et licet nullius culpa (Ex L. 9 *De C. E.*), vel errantis culpa (Suar. *De Voto* III, 7) intervenerit.

51 Voet 4, 3, 4.

52 L. 11 § *Si quis. De A. E.* V. junct. L. 11 § 1 *De C. E.* Less. II, 17, 28.

desit (53); sed damni agi poterit (54). Vitiat, nempe æquitate juris positivi, prout metus (§ 313, 28). Verum inter dolum, et metum contractum vitiantes hoc distat: dolus actum vitiat odio ejus qui dolo fecit (55), metus miseratione metum passi (56); ideo ille decepto non proderit si ab extraneo intervenerit (57); de hoc non quæritur a quo sit factus (58). At vero quia actum vitiant jure positivo, actus valet quoad dolum, aut metum passus reclamaverit (59). Et si nondum ab eo datum sit quod promisit, dari non oportet, quia continuo repeti posset (60).

432. Contractus iniri posse pure vel sub conditione tralatitium est. Si quæ autem conditio resolutiva fuerit adjecta, vel tacite insit, hæc ad favorem adjicientis pertinet; is igitur ea uti, et non uti potest (61). At cum semel alterum elegerit, postea variare non poterit (62). Tacitæ autem et expressæ conditionis ea dissimilitudo est, quod ex NN. LL., illa resolvit contractum officio judicis (63), hæc verius ipso jure, idest statim ac id elegeris (64). Porro conditio resolutiva tacite inest omnibus contractibus ultro citroque obligatoriis, si alter ex contrahentibus obligationem suam non impleverit (65).

433. Restat ut videamus quænam sint solemnia contractuum. Horum duo genera esse dixerim: unum eorum quæ necessaria sunt, ut contractus valeat *per se*. Alterum eorum est, quæ sunt necessaria, ut

53 L. 11 *De C. E.* Less. l. c. Adeoque etsi error fuerit efficax (Moli. Tr. II, 352. Sanch. D. IV, 2, 6). Verum si is nondum implevit contractum, nec error fuerit culpabilis, non tenetur in conscientia contractum implere (S. Alph. III, 715).

54 L. 14 § *Si venditor. De A. E. V.* LL. 21, 62 *Locat.*

55 Senec. *Controv.* IV, 26. Poth. *Oblig.*, § 23.

56 L. 14 § *In actione.* 3. *Quod met. cau.* Scilicet dolus caveri potest, metus non item.

57 L. 1 pr. *De Doli exc.* C. G. ex 1116, It. 1115. Lugo 22, 85. Quamvis a Procuratore, vel Tutore intervenerit; nisi mandans, aut pupillus ditior ex eo factus sit (L. 16 *De dolo mal.* Voet 4, 3, 9). Immo etsi ab ipso contrahente deceptus fuerit inculpabiliter; nisi aliud actum videatur (Lugo 22, 81, etc.). At si duo invicem se deceperint (utputa si alter vendiderit, alter emerit ædes, quas uterque sciebat exustas fuisse) invicem de dolo non agent (L. 37 *De dolo malo*); ut, ea lege quam ambo contempserunt, neuter vindicetur (L. 40 *Sol. matrim.*).

58 L. 11 *Quod met. cau.*

59 Reginald. 25, 131.

60 L. 1 § 4 *De superfic.* C. 71 *De R. J.* in 6°. Prol. 34, 10.

61 Ex L. 2, 3 *De leg. commiss.* V. c., ut, pretio rei venditæ intra certum tempus non soluto, res fieret inempta.

62 LL. 4, 7 *Eod.* Cum elegerit, idest postquam electionem alteri directo renunciavit.

63 C. G. 1184, It. 1165.

64 Ex cit. AA. Toullie. VI, 552, 554. Tropl. *Vendita,* n. 61. Durant. XI, 88. Contra putant Larombier art. 1184, n. 53. Demolom. XXVI, 548. Mercadè art. 1184. Mazzo. V, 37. Sed verba legis aut manifesta sunt, aut vix non manifesta.

65 C. G. 1184, It. 1165.

contractus valeat *quoad tertios;* quibus videlicet nondum impletis, contractus quidem tenet contrahentes eorumque heredes, at quoad tertios perinde est, ac si initus omnino non esset.

434. Quoad primum genus, ex NN. LL. donationes non manuales et pacta nuptialia, nisi publico instrumento exarata fuerint, nullius momenti sunt (66). Ad hæc jure nostro fieri debent *in scriptis* 1° contractus quibus quodvis in re soli jus acquiritur, moderatur, renunciatur (67). 2° Societates rerum immobilium; locationes ultra novennium, vel in tempus indefinitum; ac demum 3° transactiones, et vitalitia et quotquot præterea, ut in scriptis fiant in lege nominatim cautum est (68). Verum quæstio, nec mediocris est, utrum initi sine scriptis nihilominus valeant; adeoque utrum scriptura ad *probationem*, an ad *formam* actus sit necessaria. Quidam ad solam *probationem* scripturam requiri putant, adeoque eum valere, quia scripturæ eo spectant natura sua, ut quod gestum est per eas facilius probari possit; nec alio spectant jure nostro (69): plures ad formam, adeoque actum valere negant, quia in jure expresse cautum est, *conventiones* hujusmodi sine scriptis nullius momenti esse (70). Quocirca possessori favendum puto. Porro lex hujusmodi, quia juribus contrahentium derogat, strictæ interpretationis est; quamobrem si quis, mandato verbo tenus accepto, aliquem ex his contractibus inierit mandantis nomine, v. c. si prædium aliquod ejus elocaverit ultra novennium, aut vendiderit, recepta in foro nostro sententia est, locationem, venditionem, valere (71). Quid si convenerit, ut contractus, qui valet sine scriptis, v. c., mandatum, mutuum, locatio, divisio in scriptis fieret, utrum hæc conditio suspensiva sit, an resolutiva? Et quando scripturæ per se ad rei gestæ proba-

66 C. G. 931, 1394. It. 1056, 1382. Ceterum tabulæ nuptiales, si non valent ceu tales, valent ut pacta conventa, ceteris paribus.

67 C. It. 1314. Nempe emptiones et venditiones, servitutes seu reales, seu personales, census prædiales (Ib. §§ 1, 2, 3), et conventiones quibus hypoteca conventionalis datur A. 1978).

68 Cit. A. §§ 4, 5, 6, 7, 8. Porro transcriptio, nisi ex instrumento publico, vel saltem authentico, fieri non potest (V. C. It. 1936). Secus ex jure Gallico.

69 V. Codicis It. Lib. III, Tit. IV, rubricam Cp. V, Sez. I. Et *Lavori preparatorii del Codice Civile,* Vol. V, pag. 337, 338. Palermo 1868.

70 V. *Gazzetta dei Trib.* di Napoli XXII, 330, etc. *Archivio Giuridico* XII, 455, 458. Mazzo. *Istituzion.* ecc. Lib. V in fi. *Appendice.* Prior sententia art. 1932, 8, posterior art. 1314 verbis magis congruit. Utrum vero nullitas hujusmodi absoluta sit, an relativa, inter patronos sententiæ posterioris, non satis convenit.

71 Sed contraria sententia et menti et rationi legis melius cohæret (V. Mazzo. VI, 69); nam qui per alium vendit, locat, etc., ipse locat vendit, etc.

tionem pertinent, communior et verior sententia est, resolutivam esse; nisi inter partes aliud palam convenerit (72).

435. *Quoad tertios* duo sunt necessaria *transcriptio,* et in privatis instrumentis *dies certa* ejus scripturæ, qua contractus continetur. Transcriptionem jure nostro desiderant omnes contractus qui scripturam, ut supra (§ 434), desiderant (73): diem vero certam reliqui omnes, quibus cum primis acquiritur jus *ad rem*, ut puta locatio et conductio, pignus, etc.: dies autem certa nanciscitur, cum primis, *registratione,* quam vocant. Ante hæc igitur quoad tertios perinde est ac si nihil a contrahentibus actum esset; et ideo *prior in tempore* (transcriptionis, aut registrationis, vel eorum quæ registrationem supplent) *potior in jure* (74). Quamobrem si eamdem rem duabus seorsim, v. c., vendideris, locaveris, is potior erit qui prior transcripsit, registravit, licet posterior sciens prudens emerit conduxerit (75).

CAPUT II.

DE CONTRACTIBUS INITIS.

Art. 1. Do effectibus contractuum.

436. Omnis conventio jure inita instar legis est inter eos qui convenerunt; ideo obligat ultro citroque (1). Et, in re gravi, onerosæ omnes sub gravi obligant (2); gratuitæ postquam res jam tradita fuit (3), vel rei dominium in stipulatorem transiit (4). Verum, quia gratis promissa amare exigenda non sunt (5), materiam gravem in promissis accipimus, non ut in furto, sed quadruplo majorem (6). Quæstionis est, utrum promissio quæ nondum impleta est obliget *per se* sub

72 Ex L. 16 C. *De fide instrum.* Hubor. *De Contr. Empt.* n. 2. Vinn. pr. *Inst. De empt. et vend.* n. 10. Pothie. *Delle Obbligaz.* n. 11. Toull. VIII, 40. Durant. X, 84. Tropl. *Vendita* n. 18. Sylvest., Reginald. 25, 350.

73 C. It. 1932. Omnes: atqui, dices, lex præterit *census:* ita porro, quia pene in emptionem et venditionem recidunt. V. Art. 1969, 1985. Jure Gallico solæ donationes transcriptionem desiderant A. 939.

74 C. It. 1932, 1327. G. 1328. V. Au. 440.

75 Cesano *Della Trascrizione*, pag. 46. Mazzo. VI, §§ 197, 143.

1 L. 7 § 4 *De Pact.* CC. 1, 3 *Eod. tit.* C. G. 1134, It. 1123.

2 Ex C. 1 *De pactis juncto.* C. *Nemo* XI, 3.

3 Ex L. 5 § 3 *Commod.* L. 23 C. *De donat. int. vir. et uxor.* Regin. 25, 84.

4 Ex § 2 *De donat.* Lugo 22, 42.

5 Ex L. 34 *De Jur. Dot.* C. 18 *De Cens.*

6 S. Alph. III, 720. Sanch. M. I., II, 24.

gravi (7): Cajetanus retur obligare ex fidelitate, adeoque sub levi; Sotus, Vasquez et Lessius, ex justitia; adeoque sub gravi; Molina et Lugo utro modo quis maluerit se obligare (8): et si id non satis appareat, *probabilissimum est promittentem non esse obligatum nisi sub levi* (9). Quin, si re nondum præstita ea apparuerit vel supervenerit mutatio rerum, in qua quis promissurus non fuisset, obligatio cessat (10). Et si prodigalitate laboret verius nulla est ab initio (11): nisi forte divisionem recipiat (12).

437. Ad hæc contractus obligant heredes (13). Et quæ circa onera aut obligationes *realia* versantur, successores quoque particulares te-

7 Cf. Less. 18, 54. Lugo 23, 91. Salm. 13, 4, 65. S. Alph. III, 720. *Per se;* nam si non servata grave damnum afferat stipulatori, obligat procul dubio sub gravi (Lugo 23, 88). Heic admonendi sumus, Nostris aliam esse *justitiæ,* aliam *veracitatis,* aliam *fidelitatis* obligationem. *Justitiæ* hæc, reddere quod cuique jure stricto debitum est; *veracitatis,* ut verba menti respondeant; at quæ sit obligatio *fidelitatis,* non convenit. Ante omnia sciendum est, obligationem hujusmodi oriri dumtaxat ex promissionibus gratuitis (Less. II, 18, 53. Lugo 23, 93); vel earum rerum, quæ ex alio capite stipulatori debentur, ut puta si promiserim tibi commodatum reddere. Quidam igitur obligationem hanc ad justitiam referunt, etsi non omnino strictam (Less. n. 57): alii sane plures ad veracitatem (Laym. *De Pact.* XII, 1), et in eo esse ajunt, ut verbis facta respondeant (Lugo XIV, 136; XXIII, 12). Quocirca nullum jus, inquiunt, in alterum transfert (Lugo 14, 138); et solum ex quadam honestate obligat promittentem (Salmat. 14, 4, 85): ut, si postea fidem fefellerit, magis decipere eum videatur, quam jus ejus lædere (Lugo 23, 14). Ita Nostri, sed in jure inter obligationem ex justitia, et obligationem ex fidelitate nihil differt (L. 1 *De Const. pec.* L 3 *Ad S. C. Turpil.*). Et si a fure stipuler *rem mihi reddi,* novatur (§ 337) obligatio (L. 29 § *A fure De V. O.*). Et si voverim non edere carnes die esuriali, et ederim, pecco bis graviter.

8 Lugo 23, 90. Videtur autem se obligare ex justitia si scriptura (Lugo n. 122), aut testes (Laym. cit. n. 1) intervenerint.

9 S. Alph. III, 720.

10 Ex C. 25 § 1 *De jurejur. Quæ postea emergunt novo indigent auxilio* (L. 2 § *De interrogat.*). D. Tho. 2, 2, 110, 3 ad 5. Moli. To. II, D. 272. Laym. *De Pact.* V, 5. S. Alph. III, 187, 226, 720. Utputa si promissori necessaria esse cœperit (Ex L. 29 *De R. J.*).

11 Ex L. 26 *De V. O.* Salm. 13, 1, 167. S. Alph. III, 735; VI, 851 v. *Cum autem.* Sane promissionem hujusmodi *illicitam* esse, inter Nostros convenit (Soto III, VI, 1 ad 2. Lugo 18, 60. Suar. *De juram.* Lib. II, Cap. 28 in fi. Sanch. M. I, 14, 5); et nihilominus plures censent *validam* esse. Scilicet, ajunt Sanchez et Lugo, post acceptatam promissionem ex debito, atque ideo non amplius prodige, nec illicite datur. Verum ut sciamus utrum ex actu aliquo oriatur obligatio *initium actus spectandum est* (§ 326, 23): deinde quodnam ex illicita promissione debitum (§ 307, 12)? Et cur, sodes, prodigo illicitum est promittere, nisi quia prodige dare est illicitum (Salm. 13, 1, 167)? Ceterum, si sciens volens dederit, retineri posse nemo negat (Salm. 166). Et jure prorsus (§ 307, 15).

12 Sot. IV, VII, 1 ad 2.

13 L. 56 § 1 *De V. O.* C. G. 1122, It. 1127. Nisi personale pactum fuerit; v. c., ne *a se* petatur (L. 18 § 3 *De Pact.*), vel usufructus, usus, etc.

nent; velut emptorem, legatarium; adeoque et eis prosunt (14). At quoad ceteros regula juris est: *Res inter alios acta tertio neque prodest, neque nocet* (15): scilicet omnia jura, et obligationes, quæ ex contractu oriuntur, ex sola voluntate *contrahentium* statum capiunt. *Non prodest,* regulariter, idest nullum ei jus quærit (16): sed hoc non est perpetuum (V. § 429). *Non nocet* idest nullum ei jus adimit (17): et hoc perpetuum est, quia *non potest alteri per alterum iniqua conditio inferri.*

Art. 2. De contractibus confirmandis vel infirmandis.

438. Omnis contractus aut prorsus valet, aut nullius prorsus momenti est. Utrumque ut dijudicari possit initium actus spectandum est (§ 326). Valet cui nihil defuit: nullius momenti est cui defuit aliquid ex substantialibus (V. § 306). Itaque si tunc valuit, nihilominus resolvi potest, ob non impletas conditiones (§ 432, 65), vel contrario omnium consensu (1). Si non valuit potest nihilominus convalescere, si postea agnitus comprobatusque fuerit. Est autem comprobatio expressa vel tacita: expressa quæ fit verbis, aut scriptis; tacita quæ fit cum primis obligatione impleta (2). Utraque velut novus contractus initur: atque ideo ita demum valet 1° si contractus *tunc* iniri valide potuisset (3), et 2° nihil desit eorum quæ ad validitatem ejus pertinent (4), adeoque 3° si causa prioris nullitatis ces-

14 Cit. L. 18 § 5 Citt. AA.

15 *Tot. tit.* C. *Res inter alios acta* C. G. 1165, It. 1130.

16 L. 26 *De Pactis.* Ut puta si creditor hereditarius, me facultatibus lapso, solidum a meo coherede exigere velit, eo quod ita, inter nos convenit (L. 25 C. *Eod. tit.*). Sed ex NN. LL. V, 113, 30.

17 L. 28 § *Ante omnia* 4 *De Pact.* Ut puta, si inter debitores hereditarios convenerit, ut unus omnes creditores dimittat, et is postea non solvendo sit factus, hoc creditoribus, pro ceterorum coheredum parte, non nocet.

1 L. 5 C. *De A. O.* C. G. 1134, It. 1123 § 1. *Nihil enim est tam naturale quam eo genere quodque dissolvi quo colligatum est* (L. 36 *De R. J.*). *Omnium,* altero enim invito, *quod semel placuit amplius despicere non potest* (L. 21 *De R. J. in* 6°); ne incontinenti quidem (L. 12 C. *De C. E.*).

2 Ex L. 10 *De reb. eor. qui sub tutela.* L. 3 § 2 *De minor.*

3 Durant. XIII, 23; XIV, 271. Zach. § 339, 6. Quamobrem., v. c., sponsalia cum sobrina inita, repetita nunquam; inita cum Seja, quam Cajam putabas, novo consensu accedente, rata fiunt.

4 Ex L. 24 *Rem. rat. haberi.* Nempe res, causa, consensus. Frustra igitur quis confirmat venditionem domus exustæ (§ 307, 8); aut servitutem altius non tollendi impositam ædibus procul positis (§ 176, 12); aut matrimonium quod contraxit compulsus metu gravi, hoc manente; vel ignorans matrim. hujusmodi nullius momenti esse (Ex L. 19 § *Ceterum De inoff. testam.* C. G. 1304, 1338. It. 1300, 1309). Quoad formam V. § 324.

saverit (5). Sed neutra regulariter eget acceptatione alterius partis (6). Porro confirmatio, quia confirmantem onerat, non præsumitur (7); et cum intervenerit strictam interpretationem recipit (8).

439. Inter actus qui ab initio prorsus valent, et eos qui ab initio nullius prorsus momenti sunt, tenent actus qui aliquo vitio laborant. Hi *rescindi* possunt impetrata in integrum restitutione. Restitutio in integrum definitur: *In pristinum repositio, et negocii redintegratio* (9). Hodie non datur nisi ob vitium aliquod, quo contractus forte laborat. Vitia hujusmodi sunt vel 1° ex personis contrahentium, vel 2° ex re, vel 3°. ex consensu. Ex primo capite datur minoribus, interdictis, inhabilibus renunciatis, et uxoribus, qui sine tutore, curatore, marito (§ 428) contraxerint (10). Ex secundo datur dolo circumventis, et metum passis (§ 431). Ex tertio datur læsis, sed in casibus dumtaxat in lege expressis (11); id est in divisionibus, venditionibus (12), et permutationibus (13). Competit autem vel naturali jure, vel civili. *Naturali* quoties injuria *formalis* mihi facta est, adversus eum qui injuriam fecit. *Civili* etsi hæc abfuerit; scilicet, nisi rem gestam comprobaverim rite ac recte (14). Quæ jure civili competit, a judice petenda est; et regulariter quinquennii (penes nos) præscriptione finitur (15). Hoc autem procedere incipit quoad uxores, a die soluti matrimonii (16);

5 Ex L. 24 *Rem. rat. haberi.* Utputa, post majorem ætatem, post solutum matrimonium, etc. (LL. 1, 2 C. *Si major. fact.* Citt. AA.). Et si contractus initus fuit per errorem, aut metum, post errorem cognitum, vel metum sublatum. Amplius confirmatio in scriptis non valet, nisi et prioris actus substantia, et causa nullitatis, et voluntas ejus reparandæ in scriptis comprehensa fuerint (Citt. AA.). Nempe si quid ex his desit, comprobatio *præsumitur* captiosa.

6 Toull. VIII, 509. V. Prol. § 134, 11.

7 Ex L. 3 § 2 *De minor.* Sanch. M. IV, 189.

8 Ex L. 1 C. *Si major. fact.* L. ult. pr. *Ad S. C. Maced.* Proinde si v. g. venditionem citra dimidium justi pretii a tutore meo factam sine decreto judicis, ratam habuerim, si de læsione nihil dictum fuerit, *hac* agam (Cit. L. 1): et si ex 100, quos minor mutuos accepi et in ludis consumpsi, restituerim 50, ob alios 50 actio non dabitur (Cit. L. ult.).

9 Ex L. 2 *Si advers. trans.* C. 3 *De restit. in integr.*

10 C. G. 1304, It. 1300. Nempe, tamquam minoribus, nuptis etc.; non tamquam læsis (C. It. 1308). Jure Gall. ex 1305, 1306 minoribus, verius, tamquam læsis (V. Zach. 334).

11 C. G. 1313, It. 1308. Quæ cum datur, læsio ex ipso negocio inito *per se*, non ex post facto, æstimatur; ut ecce si postea fato aliquid acciderit (Ex L. 5 *De rest. in int.*).

12 C. G. 887, 1674. It. 1038, 1529.

13 C. It. 1554 § 1. Contra C. G. 1706. Jure Au. in omnibus locum habet (§§ 934, 1060); exceptis contractibus aleatoriis et transactionibus (§§ 1268, 1386).

14 L. 3 § 2 *De minor.* C. G. 1311, 1338. It. 1309. Verum *læsis* comprobatio non nocet (C. It. 1309 § ult.).

15 C. It. 1300. Jure Gall. decennii A. 1300.

16 C. It., et G. ll. cc. Nec interrumpitur si postea novas nuptias inierit (Durant. XII, 541).

quoad minores etc., ex quo suæ ætatis, vel potestatis esse cœperint (17); demum quoad metum aut dolum passis, ex quo metus, aut error cessaverit (18); quinquennio autem elapso, hæc actio cessat etiam in foro interno (19). At ea quæ competit naturali jure, idest ab eo qui metum injustum fecit, vel sciens me decepit, aut sciens læsit, non eget officio judicis, et est perpetua (20). Impetrata restitutione, omnia in pristinum statum reducuntur; ideo *unusquisque integrum jus suum recipit* (21); et qui restituitur, sicut in damno hærere non debet, ita nec in lucro; quamvis ex capite metus, aut doli sit restitutus (22). Nihilominus si restitutio ob personam *contrahentis* (puta minoris, nuptæ) data fuerit, is non cogitur restituere nisi ea, quæ penes se extant, vel in quibus factus est ditior, vel quæ perdidit dolo malo (23).

440. Ad ultimum videamus quid juris sit, quoad tertios, si quis contractum a se initum vitio laborantem ratum habuerit, aut resciderit. Et si ratum habuit, ratihabitio non retrotrahitur, sed *ex nunc* valere incipit; ideo juribus ab ipsis medio tempore quæsitis non nocet (24). At si contractus rescissus fuerit, perinde est, ac si ab initio nihil actum fuisset; proinde jura tertiis medio tempore quæsita evanescunt (25); præterquam si agatur de venditione propter læsionem rescindendam (26). Verum quoad tertios sunt et alia animadvertenda.

441. Scilicet cavendum est, ne quid alienatum sit in fraudem creditorum, vel ne eadem res duobus seorsim alienata fuerit. Duo hæc a Nostris æquo jure censentur (27): et revera multa utriusque com-

17 L. 20 *De minor.* C. G. 1304, It. 1300. Et si interim vita decesserint, heredi id tempus dabitur, quod reliquum habuit is, cui heres extitit (Cit. L. 20. C. G. 1301. V. Zach. 337, 29). Jure Canonico, quoad Ecclesias, tempus initur, regulariter, a die contractus (C. 1 *De Rest. in int. in* 6°).

18 C. It. 1300, G. 1304. *Error,* scilicet qui non circa rei substantiam versatur, hoc enim interveniente actus nullius momenti est ipso jure, adeoque non eget restitutione in integrum. Nihilominus NN. LL. sine ulla distinctione cavent, actus ob errorem initos quinquennio (decennio) elapso, amplius rescindi non posse. Quod et in foro conscientiæ, quum restitutio competit ex solo jure civili, servandum esse planum est (Prol. § 206).

19 Prol. § 24, 9. *Actio;* nam exceptio perpetua est, favore ejus qui cogitur ad contractum implendum (LL. 5, 8 C. *De except.* C. It. 1302).

20 S. Alph. III, 717.

21 L. 25 § *Restitutio. De Minor.*

22 Ex LL. 3, 4 C. *De iis quæ vi.* V. Salm. 14, 1, 78.

23 L. 4 *De Except.* L. 47 *De Solut.* C. G. 1312, 1310. It. 1307, 1306.

24 Ex L. 9 § *Titia. Qui potior. in pign.* C. G. 1338, It. 1309, 2.

25 Durant. XII, 564. Toull. VII, 549. Zach. 336, 3. Tropl., *Vendita* 651. Nec interest utrum officio judicis, an transactione rescissus fuerit (Tropl. l. c. 691, 2): vel si reus, judicio conventus, cedere maluerit, quam litigare (Tropl. 840).

26 C. It. 1309 § ult. Mazzo. V, 138.

27 Less. II, 21, 142. Lugo 26, 169.

munia sunt; etenim utrobique injuria fit ab eo qui alienat, et nihilominus utrobique alienatio valet. Sed in aliis distant; nam alienata in fraudem creditorum revocari ab his possunt, duobus seorsim alienata non item: ejus vero qui alienationi consentit non est semper par ratio in utroque casu.

442. Principio igitur ut aliquid alienatum in fraudem creditorum dici possit necesse est, 1° ut ex ea alienatione debitor factus sit non solvendo (28). 2° Ut in his, quæ alienavit ex titulo gratuito, id non latuerit alienantem; in his quæ ex titulo oneroso ut nec accipientem latuerit (29). Demum 3°, ut is sibi stipulatus fuerit non quasi creditori, creditor enim sibi vigilavit, puta si aliquid in solutum acceperit (30). Itaque in potestate creditorum est revocare quæ sic alienata sunt, nempe intra tempus a lege civili definitum (31). Quid si is qui in fraudem aliquid a debitore nactus est, illud postea mihi vendiderit, donaverit, etc.? Et si ego sciens accepi, perinde tenebor, ac is a quo res in me transiit: sin ignorans, siquidem eam acquisivi *ante* editam et *transcriptam* revocationis instantiam, mecum agi penes nos amplius non poterit (32), sin *postea,* poterit; verum quamdiu mecum non agitur, mihi procedit usucapio, ceteris paribus (33).

28 Ex L. 24 § 1 *Quæ in fraud.* C. It. 1325. V. C. G. 1167. Durant. X, 570. Utputa si ex pretio rei alienatæ aliam rem non inferioris pretii comparaverit (Lugo 20, 109): si creditores alias, v. c., ex arte vel officio quod exercet, dimittere possit (Less. II, 20, 170). Eoque magis cessat revocatio si ex post facto non solvendo esse cœperit (Zach. 313, 11).

29 LL. 6, 9, 10, 15 *Quæ in fraud.* C. It. 1235, Lugo 20, 113.

30 L. 6 § *Sciendum. Eodem.* Non secus ac is qui solidum suum creditum exigit a debitore qui omnibus solvendo non est (§ 195, 38). Nempe, dum ne exigat plus quam sibi debitum est.

31 Less. II, 21, 142. S. Alph. III, 827. V. § Proleg. 24, 9. Actio hæc revocatoria jure communi anno finiebatur (L. 1 *Quæ in fraud.*); ex NN. LL. utrum quinquennio, seu decennio (V. § 439, 15) finiatur, an tricennio non satis convenit (V. Zach. § 313, 28). Hoc communius: utrum et rectius viderint J. C.

Porro alienata heic accipere debemus quæcumque in necem creditorum gesta sunt; utputa si debitor a se usucapi passus est, si creditor debitori suo accepto tulit, si non utendo amisit usumfructum, vel servitutem (Tot. tit. *Quæ in fraud.* etc.), si cum suis coheredibus, vel condominis inæqualiter res communes diviserit (C. It. 680. Contr. C. G. 882).

Amplius, ex NN. LL. fraus creditoribus facta intelligitur, etiam si debitor acquirendi occasione usus non fuerit, utputa si delatam sibi hereditatem, aut legatum repudiaverit (C. G. 788, It. 949. Contra L. 6 § 1 *Eod.*). Quæ idcirco creditores acceptare possunt debitoris nomine, quatenus ipsorum interest (V. § 116, III). Quamobrem quod Nostri docuerunt (Sanch. M. VI, IV, 8. Lugo 20, 137); hujusmodi debitorem a letali excusari non posse (V. Prol. § 171, 34), reor amplius penes nos verum non esse.

32 C. It. 1235, 2.

33 Zachar. 313 in fi.

443. Alter casus est, si tu rem immobilem mihi alienes, loces, quam alienaveras, locaveras alii, puta Sejo, si nondum prioris alienationis instrumento accesserit *transcriptio*, aut locationis *dies certa* (§ 435, 74). Scilicet *quoad me* perinde est, ac si inter te et Sejum nihil actum fuisset: adeoque si prior transcripserim, aut registraverim, potior ero (34). Nec ullus erit revocationi locus, licet priorem alienationem, locationem non ignoraverim; idest licet fraus a me priori acquirenti, vel conductori sit facta. Ceterum si mea pecuniariter intersit rem, v. c., in solutum accipere, vel conducere, fraus cessat; nam, perinde ac is qui emit a debitore facultatibus lapso, *mihi vigilo* (§ 442, 30).

444. Age nunc qui rem alienat, vel in fraudem creditorum, vel jam a se alienatam alii, proculdubio justitiam lædit, et planum est. Sed et is eam lædit, qui in creditorum, vel prioris acquirentis *fraudem*, atque ideo cum nihil pecuniariter interest sua (§ 442, 30) et sciens prudens, illi auctor est, ut sibi eam alienet, locet, nempe quasi suasor (§ 215): et de hoc nemo dubitat (35). Sed an lædat, et restitutioni obligetur si accipiat oblatam sponte? Sane eum cooperari alienanti, locanti palam est; quæstio igitur hæc; utrum cooperatio hujusmodi formalis sit, an tantum materialis, illa enim justitiam lædit, hæc non item (Prol. § 175). Quidam putant formalem esse, quippe alienatio ex acceptatione sua statum capit (36): alii materialem tantum, quia is qui accipit jure suo utitur (37). Ego in eo qui fraudat creditores priori sententiæ; in eo qui rem alii jam alienatam, vel locatam acquirit, conducit, posteriori assentior (38); quia ille creditoribus per *accidens*, hic alii per *consequens* nocet; atque ideo, si damnum ejus qui rem prior comparaverat non aliter sarciri possit, quam ea restituta, puto restituendam esse vel ante sententiam judicis (9).

445. Hæc de contractibus in genere, nunc de singulis, sive onerosis, sive gratuitis, sive aleatoriis. Verum quia contractibus plerumque so-

34 Hoc præstabat traditio, ex jure communi (§ 144, 3); adeoque heic aptari debent quæ Nostri docuerunt de eadem re Sejo primum vendita, dein Cajo vendita et tradita (Less. II, 21. Dubit. 20, Lugo 26, Sect. 11). Dixi *rem immobilem;* nam quoad res mobiles adhuc traditione opus est, ut alienatio valeat *quoad tertios* (§ 144, 5) ignorantes alienam esse (§ 120, 40): itaque si hi sciebant alienatam alii, revocari ab eis poterit.

35 Moli. II, DD. 328, 330. Less. II, 20, 170. Lugo 20 a n. 123.

36 Vasq. *De Restitut.* Cap. XI, dub. 3. Lugo 20, 116. S. Alph. III, 722.

37 Covarruv. Moli. l. c. Less. n. 68.

38 Sane quod aliquis ex alienatione fiat non solvendo, casu fit; quod is qui rem non suam alienat jus alterius intervertat, ex ipsa alienatione est. Amplius, in eo qui rem acquirit in fraudem creditorum, non animadverto, quo modo eorum jus lædat, cum in potestate eorum sit revocare ea quæ alienata sunt. Res igitur ad caritatem redit.

39 Salmat. et S. Alph. III, 827, contra putant.

lent accedere fidejussio, et juramentum; et interdum per procuratorem, seu mandatarium fieri solent, non erit inconveniens ante omnia de fidejussione, juramento, et mandato paucis agere.

APPENDIX.

DE HIS QUÆ CONTRACTIBUS ACCEDERE SOLENT.

Art. 1. De Fidejussione.

446. Fidejussio est. *Contractus quo quis* (seu mas, seu fœmina) *alienam obligationem in se suscipit, principali debitore nihilominus manente obligato* (1). Initur inter creditorem et fidejussorem; etiam debitore invito (2). Obligatio fidejussoris accessoria est (3): ideo non valet si principalis obligatio non valet, excepta ea, quæ rescindi potest propter exceptionem rei personæ cohærentem (4). Hac re fidejussor obligari non potest ultra id quod reus debet (magis *extensive*) licet arctius (magis *intensive*) obligari possit (5). Fidejussoris, et rei principalis eadem est obligatio; ideo, si plures sint ejusdem rei fidejussores, singuli tenentur in solidum (6). Nihilominus competit fidejussori, beneficium *ordinis* (vulgo *excussionis*), ut creditor reum primum (7); *divisionis*, ut omnes simul fidejussores, adeat (8); dummodo hi facultatibus idonei sint (9); et ipse his beneficiis non renunciaverit, vel

1 Pr. Inst. et L. 65 *h. t.* (*De Fidejuss.*). Seu *fœmina* (Contra L. 1 et *tot. tit. Ad S. C. Vellejan.* C. Au. 349): dum ne sit nupta (C. It. 134). *Alienam*, idest seu debitoris, seu etiam ipsius fidejussoris (L. 4 *h. t.* C. G. 2014, It. 1901).

2 L. 31 *h. t.* C. G. 2014, It. 1901. Sed expressim est ineunda (C. G. 2015, It. 1902, Au. 1353).

3 Ex L. 99 *De V. O.* C. G. 2015. It. 1901, 1902. Licet forte solidalis fuerit (Tropl. *h. t.* 522, 523. Mazzo. VI, 128).

4 C. G. 2012, It. 1899. V. C. Au. 1351. V. c. propter ætatem, aut vitium in consensu (Mazzo. VI, 128).

5 § 5 Inst. L. 35 L. 9 § *Illud.* ff. *h. t.* C. G. 2013, It. 1900. Lugo 32, 5. *Ultra* idest *plus;* v. c., loco, tempore (§ 33 *De Action.*), vel si reus sub conditione debuit, et fidejussor pure adpromiserit, (§ 5 *h. t.*). *Arctius*, e. g. pignore dato, vel pœna adiecta. At vero strictam semper interpretationem recipit: ideo v. c., data pro locatione, ea finita, ad renovatam, vel prorogatam locationem non pertinet (L. 7 C. *Locat.* C. G. 1740, It. 1593).

6 § 4 *h. t.* C. G. 2025, It. 1911. In usuras quoque (L. 8 C. *Quod cum eo*).

7 Nov. 4, C. 1. C. G. 2021, 2022. It. 1907, 1909. Au. 1355. Quos consule.

8 § 4 *h. t.* C. G. 2026, It. 1907. Porro beneficium *ordinis* in ipso litis initio proponendum est (C. G. 2022, It. 1908), *divisionis* ante sententiam (Durant. XVII, 348. Zach. 427, 17). *Post* autem divisionem *impetratam* si quis ex fidejussoribus facultatibus labi cœperit, reliquos fidejussores non onerat (C. G. 2026, It. 1912).

9 Cit. § 4. L. 11 *h. t.* C. G. et It. Citt. AA.

nisi *in solidum* adpromiserit (10). Amplius: si reo competit aliqua exceptio, hac et fidejussor uti *potest,* exceptis his quæ cohærent personæ debitoris (11); quin *debet,* si, omisso reo, convenitur (12).

447. Fidejussor, qui pro reo solvit, ipso jure succedit in omnia jura creditoris (§ 333, 13). Nihilominus a ceteris fidejussoribus viritim repetit, et deducta sua parte (13). Adeoque et usuras repetit quas creditor a debitore sibi stipulatus fuerat; et si is nullas stipulatus fuerat, *legitimas* (14). Sed ita demum repetit, 1° si non pro invito et prohibente fidejussit (15): 2° nec sponte solvit inscio debitore, qui idcirco postea vel iterum solvit (16), vel aliqua exceptione tueri se potuisset (17): et 3° debitorem solvendo liberaverit (18).

448. Extinguitur fidejussio 1° extincta obligatione principali quoquo modo; ut puta acceptilatione, compensatione, novatione, præscriptione (19) etc.: 2° si quis fidejusserit in diem certam, et ea dies præterierit (20). Sed si usque in diem solutioni præfinitam nominatim fidejusserit, non liberatur, si creditor bimestri proximo debitorem convenerit, et judicium diligenter prosequutus fuerit (21). 3° Si creditor ei renunciaverit expresse vel tacite (22): et si liberaverit unum ex creditoribus, vel fidejussoribus, ceterorum obligatio minuitur pro hujus parte virili (23). Demum 4° si creditoris vitio acciderit, ne fidejussor possit ejus privilegiis et pignoribus uti (24). Ad hæc jure nostro de-

10 L. 5 *h. t.* C. G. 2021, It. 1907. V. Au. 1357.

11 C. G. 2012, It. 1927. V. L. 7 *De Except.* Durant. XVIII, 370. Zach. 427, 11.

12 L. 19 *Eod.* L. 48 § 1. *Mand.*

13 C. G. 2033, It. 1920, Au. 896, 1359.

14 C. It. 1915. V. C. G. 2028; sed *legitimas* ex die renunciatæ solutionis (Cit. A. 1915 § ult.). Et præterea litis expensas, quas post denunciatam reo litem sibi a creditore motam, solvere coactus est (C. It. 1915. V. C. G. 2028. Zach. 427).

15 L. 40 *h. t.* Ex C. G. 2028. It. 1915. Zach. 427. V. § 333, 13.

16 L. 29 *Mand.* C. G. 2031, It. 1918.

17 Cit. L. 29. C. G. 2031, It. 1918. *Sponte,* idest creditore non instante: ergo, si creditor eum judicio convenerat, repetit: quia debuit reus, cui aliqua exceptio competebat, v. c., debito præscripto (L. 62 *De Pact.*), certiorare fidejussorem suum, ne ignarus solveret (Cit. L. 29). Gallici J. C. aliud putant, et Art. C. G. 2031 § 1 inconcinne conceptum fuisse contendunt.

18 Ex L. 23 § 6 *Mand.* V. C. G. 2033 § 1. It. 1920 § 1.

19 L. 69 in fi. L. 4 C. *h. t.* C. G. 2034, It. 1925, Au. 1363. Item datione debitoris *voluntaria* in solutum, etiam re postea evicta (C. G. 2038, It. 1929). Item confusione; verum si hæc inter debitorem et fidejussorem intervenerit, fidejussoris fidejussor non liberatur (C.G. 2035, It. 1926).

20 Ex L. 43 *De A. et O.*

21 C. It. 1931. *Nominatim,* alias dilatio a creditore debitori concessa, fidejussionem non extinguit (C. G. 2039, It. 1930, Au. 1364. V. L. 63 *De Fidejuss.*).

22 L. 16 C. *De fidejuss.* Tacite, ut puta, si reum convenerit, omisso fidejussore C. G. 2027, It. 1913.

23 Ex L. 19 *De duob. reis.* C. G. ex Art. 1198, It. ex Art. 1185.

24 Ex L. 95 § *pen. De Solut.* C. G. 2037, It. 1928. V. C. Au. 1364, 1367.

bitor cogitur fidejussorem liberare (ex C. G. indemnem facere) 1° si convenerit intra certum tempus id fieri; 2° si creditor fidejussorem convenerit; 3° vel debitor ipse foro cesserit, aut cessurus sit, 4° si dies solutionis venerit; et si nullam diem certam solutio recipiat (velut in censu consignativo, vitalititio, etc.) 5° post decennium (25).;

Art. 2. De Juramento.

449. Juramento (promissorio) obligamur Deo, et Deo soli (1): nihilominus interdum adjicitur contractibus ad eos, propter reverentiam divini Nominis (§ 25) confirmandos. Ideo spectari debet et 1° qua est *accessorium* actus, cui adjicitur; et 2° qua ex seipso constitit. Qua est accessorium, *quia accessorium naturam sequi congruit principalis*, juramentum actus, cui adjicitur, sequitur naturam, non mutat (2). Quamobrem I si actus non valet naturali jure, nullam ex juramento vim capit (3); II si valuit, sed naturalis obligatio postea sublata fuit jure civili, juramento apposito non reviviscit, neque ex vi ipsius juramenti (4) quasi ex re inter alios acta (§ 437); neque ex dispositione juris civilis, quod nemo dubitat (5); neque juris Canonici, quod est verius; quippe quo soli perjurio cavetur (6). Demum III cum actus valet, si hic est revocabilis natura, aut jure (ceu testamentum, donatio susceptis liberis), vel obnoxius rescissioni, valide revocatur (7), rescinditur (8).

450. Nunc videamus quatenus juramentum teneat qua ex se ipso con-

25 C. It. 1919, G. 2032. V. C. Au. 1363, 1365. Adhuc de fidejussione *conventionali*. *De judiciaria* (V. C. Proc. 363), quæ decreto judicis; et de *legali*, quæ lege ipsa dari jubetur, (V. C. Civ. 26, 299, 497, 525, 855, 975, 1469, 1510, 2045) agere nostrum non est.

1 V. Pont. *De Matr.* XII, VIII, 4. Ideo Principes sæculares cavere nequeunt, ne actibus interpositum juramentum valeat (Lugo 22, 245).

2 Less. II, 42, 2. Suar. *De Juram.* Cap. XII, 11. Sanch. M. 1, 7, 24. Salmat. 17, 1, 149. S. Alph. III, 180. Ex L. 7 § 16 *Et generaliter De Pact.*

3 Pont. M. XII, 8, 33. *Spor. De Matr.* 284. *Juramentum, non novam obligationem facit, sed factam confirmat* (D. Tho. in 4, D. 28, art. 1 ad 4.

4 Sanch. D. III, 12, 3. Suar. 28, 3. S. Alph. III, 177.

5 L. 7 § *pen. De Pact.* L. 5 C. *De Legib.* Exceptis, ex jure comm., contractibus puberum (L. 2 C. *Si adv. vend.*).

6 Suar. 38, 3. Less. III, 17, 56. S. Alph. III, 177. V. *Quæritur.*

7 Ex C. 25 *De jurejur.* D. Tho. 2, 2, 89, 9 ad 2. Molin. Tr. II, 280. Lugo 23, 163. Pont. *Matr.* XII, 9, 8. Ideo qui juravit, v. c., non revocare testamentum, non contrahere matrimonium, non vovere, non dispensare, non præsentare ad beneficium vacans, non vendere aliis rem tibi promissam, valide nihilominus testatur, vovet, contrahit, dispensat (Sanch. M. V, 17. Salmat. XI, 5, 64), præsentat (Schmalz. III, 38, 206), vendit aliis (Regin. 25, 55).

8 Suar. 23, 3. Sanch. D. III, 12, 20.

sistit. Porro *ut juramentum ex* seipso consistat necesse est, ut et voluntas juranti non defuerit, et res juramento promissa licita sit: scilicet juramentum est *promissio facta Deo,* et nulla promissio potest consistere si alterutrum ex his desit. Ex primo igitur juramentum ne intelligi quidem poterit si juraveris simulate, seu verbo tenus (9), vel deceptus utcumque errore substantiali (10). Nec ex secundo si juramento confirmaveris promissionem rei, quæ licite (idest sine peccato seu gravi seu levi) præstari non potest (11). At si neutrum ex his defuit regula est, *juramentum servari debet quoties servari potest sine dispendio salutis æternæ* (12); idest sine peccato seu mortali seu veniali (13). Atque ideo etsi jure civili actus aut rescindi possit, veluti promissio vi extorta (14); aut nullius momenti sit ipso jure, utputa si viventis hæreditatem renunciaveris (15): immo etsi nullius momenti sit ipso naturali jure, ut ecce si illicitas usuras promiseris (16) juramentum nihilominus tenet.

451. Quando autem et promissio et juramentum valent, hujus obligatio ex illius obligatione metiri debet. Atque ideo 1° si actus est revocabilis, aut rescindibilis, nedum valide, sed et licite revocatur rescinditur; nisi juraveris non revocaturum, non rescissurum (17). 2° Quæ actui tacite insunt ea et juramento inesse tenendum est (18). Demum 3° uti promissio, ita et juramentum in re gravi sub gravi, in re levi, verius, sub levi obligat (19).

9 Lugo 12, 22. S. Alph. III, 643.

10 Ex L. 42 C. *De Trans.* Suar. *h. t.* XI, 5.

11 § 307, 11. *Juramentum non est vinculum iniquitatis* (C. 1 *h. t. in* 6°). V. Matt. XIV, 9. Utputa si sponsi juraverint matrimonium contrahere coram Syndico. Idem juris est si *res* bona illa quidem sit, sed bono meliori præstet impedimentum (D. Tho. 2, 2, 89, 7); ut puta si juraveris nubere (V. S. Alph. III, 186).

12 C. 2 *h. t.* Lugo 40, 49.

13 Sanch. D. III, IX, 19. Lugo 22, 194. Salm. 14, 1, 57.

14 C. 8 *h. t.* V. S. Alph. III, 174. Sed juramenti vi extorti levis obligatio est (C. 15).

15 C. 2 *De Pact.* Si mulier dotem alienaverit (C. 28 *Eod.*).

16 C. 6 *h. t.* Sed competit repetitio (D. Tho. 2, 2, 89, 2 ad 4 et art. 9).

17 S. Alph. III, 727. Velut promissio nondum acceptata (S. Alph. 192); nisi facta sit Deo ad instar voti (Sanch. M. I, VII, 23, 24).

18 Ex C. 26 *h. t.* Et in primis hæc - *si potuero - si res non fuerint notabiliter mutatæ - si alter fidem, pacta servaverit* (S. Alph. III, 180). Ideo, v. c., qui sibi puellam jurato desponsavit, impune recedit ex ea causa, ob quam sponsalia simplicia dissolvuntur (Spor. *De Matr.* 290); ut puta si puella alteri commiscuerit, aut deformitatem contraxerit (Cit. C. 25), si sponsus perfectiorem vitæ statum inire maluerit (Schmalz. IV, 5, 79. S. Alph. VI, 873). Nec obstat C. 12 *De Sponsal.*, quo cavetur, *tutius esse prius contrahere, et postea ad religionem migrare,* quia consilium est (Sanch. M. I, 43, 3).

19 Sot. VII, I, 7 d. 1. Suar. 3, 13, 9. Sanch. D. III, VI, 23. Lugo *De Just.* 37,

452. Ad hæc si quid in obscuro sit, vel ambiguo, juramentum interpretationem quidem recipit, sed (ut in odiosis), ne via pateat perjuriis, strictissimam (20). Quamobrem inhærendum est verborum proprietati (21); et si hæc latius pateant, restringenda erunt quoties id suadet causa gravis, vel æquitas (22). Sed in primis tenendum est, juramento non contineri ea, quæ obligatione principali non continetur, seu natura, seu lege, seu moribus (23). Et si juraveris observare statuta alicujus Universitatis, Collegii, etc., hoc de jam editis, et adhuc vigentibus dumtaxat accipiendum est (24): immo si postea major pars Universitatis, Collegii cœperit non servare aliqua ex his, ea nec ceteri servare tenentur (25).

453. Restat ut videamus quomodo juramentum cesset. Et intererit, utrum obligatio principalis valida fuerit, an minus. I. Si valida, 1° ea extincta, quibuscumque modis tollitur obligatio juramentum tollitur (26). Item 2° si rescissa fuerit officio judicis (27), vel resoluta ob non impletas conditiones, juramentum evanescit; et si gratuita obligatio est, cessat si is casus inciderit, in quo fas est a promissione impune discedere (28).

101. Sive hæc partialis materia fuerit, sive totalis (Salm. XVII, XI, 54. S. Alph. III, 173. V. § 25, 19). Ideo, v. c., qui juravit præsentare digniorem ad beneficium, si præsentaverit paullo minus digniorem, non pejerat (Salm. XXVIII, 326).

20 Ex L. 28 § *Si quis juraverit. De Jurejur.* Sanch. D. III, 14, 1. Suar. Lib. 2, Cap. 22, 7. Pirhin. II, 24, 102. V. Reg. II, 6.

21 Ex C. 12 *De V. S.* Itaque si, v. c., juraveris, non petiturum beneficium quod renunciasti, si illud denuo tibi *conferatur*, non prohiberis accipere (C. 2 *De Renunc.*).

22 Ex C. 13 *De Cleric. non resid.* C. 2 *De Feud.* L. 16 *Qui Satisd. cog.* Ut ecce si juraveris obtemperare mandato, vel arbitrio Superioris, et illud sit injustum (Salmat. 17, 1, 140), hoc minus æquum (L. 30 *De Opert. libert.*). Itaque si, v. c., juraveris in loco beneficii *continuo* residere, non pejeras si absis jura illius tuendi (C. 13 *De Cleric. non resid.*), vel qua alia justa (Pirhin. III, 4, 44. Reiff. III, 4, 18) causa. Et Episcopus qui jurato spondet, non distracturum res suæ mensæ, non prohibetur terrulas alienare (C. 8 *De reb. Eccles. alien.*), quia non videtur renunciare juri suo (C. 53, Cau. 12, 2).

23 Less. II, 42, 22. Suar. 32, 2. Salmat. XI, 5, 140. Adeoque non pejeras, v. c., si rem venditam non tradis emptori, qui definita die pretium non solvit (Ex C. 3 *h. t.*); si quam donationem juraveras non revocare, vel colonum non expellere, revoces, expellas, donatario ingrato facto (Moli. Tr. II, 28. Lugo 22, 236), conductore toto biennio mercedem non solvente (Salmat. 151).

24 Salm. 16, 2, 77.

25 S. Alph. III, 181.

26 Cf. Lugo 22, 237 etc. Tollitur, nempe *indirecte;* ut puta, si usurarius indebitas usuras remiserit debitori (Sanch. M. VIII, 2, 26. S. Alph. III, 193 in fi.): si creditor rem sibi jurato promissam in aliam commutaverit, quadam quasi novatione; ideo si debitor hanc postea non solverit non erit perjurii reus (Less. II, 42, 57).

27 Ex L. ult. *Qui satisd. cogant.*

28 Ex C. 25 *De offic. deleg.* Ut puta, si post inita sponsalia, sponsa oculum amisit (C. 25 *h. t.*), vel sponsus alio domicilium transtulit (C. 5 *De Sponsal.*).

Ac demum 3° si irritam eam fecerit is cui subjecta est voluntas jurantis, ceu Princeps (29); vel R. P. ex plenitudine potestatis (30). Contra II. si obligatio principalis non subsistit, sola heic erga Deum (perinde quasi voti) obligatio versatur, ideo juramentum tollitur sola dispensatione eorum qui in Ecclesia Dei vices gerunt, idest solius R. P. et Episcopi cujusque sui (31). Demum III. sive rata, sive irrita fuerit principalis obligatio, juramentum finitur morte jurantis, (non ejus cui juratur), quia religionis obligatio ad hæredes non transit (32), tametsi quis jurato promiserit pro se, et successoribus suis (33).

DE MANDATO.

454. Mandatum est. — *Contractus quo quis negocium honestum, alteri illud suscipienti, seu gratis, seu statuto honorario, suo nomine gerendum committit* (1). Et siquidem certum aliquod negocium alicui committit, *speciale;* si omnia negocia sua, *universale* mandatum est. Itaque mandati objectum *negocia* sunt; nempe 1° honesta (2).

29 Sot. VIII, 1, 9. Lugo 22, 238. Moli. Tr. II, 149. Laym. Lib. IV, Tr. III, Cap. XI, 10. Prælatus regularis, pater, aut tutor in juramento impuberum (Sanch. M. VI, 38); immo et maritus, in his contractibus, quæ mulier injussu ejus inire non potest (D. Tho. 2, 2, 89, 9 ad 3. Salm. 17, 3, 4).

30 D. Tho. Sanch. D. III, 12. Nempe ex causa extraordinaria (Lugo 22, 192), et gravissima (Schmalz. II, 24, 27). Non item Episcopus, quia læderet jus stipulatoris (Sanch. D. III, 21, 3. Lugo l. c.): nisi is injuriam fecerit juranti, eum obligando (Sanch. M. I, 32, 15): ut ecce si dolum, aut metum adhibuit, si promissionem indebitam extorsit, etc. (CC. 1, 15, 18 *h. t.*).

31 V. S. Alph. III, 259. Schmalz. II, 24, 96. Suus autem Episcopus est in foro externo stipulatoris; in interno jurantis (Lugo XXII, 241, 242). Porro nullum juramentum est reservatum R. P. (Cajet. 2, 2, 89, 9. Sot. VIII, 1, 9. Stunica *De Voto*. Q. V). Quæstionis est, utrum is qui delegatam dispensandi in votis jurisdictionem habet, possit et in juramentis dispensare. Quidam affirmant, quippe hæc juramenta ad instar votorum sunt; alii negant, quia distant a votis. S. Alphonso utraque sentent. est probabilis; sed hanc omnino tenendam putat, quia possidet voti obligatio (S. Alph. III, 192). Sed cur Ecclesia heic non suppleat, maxime si justa causa subsit, jurisdictionem (Prol. § 80)?

32 D. Tho. 2, 2, 89, 2 ad 4 et art. 9.

33 Reiff. II, 24, 104. Itaque si defunctus puellæ acceptanti dotem juratus promiserit, si hæres eam non solverit injustitiæ, non sacrilegii reus erit.

1 Vinn. pr. Inst. *h. t.* C. G. 1984, It. 1737, Au. 1004. *Negocium,* hinc distat a *locatione operarum* (ut puta si cui mandaverit domum sibi ædificare, vestes reficere). *Suo nomine* etc. hinc differt a *jussu*. Seu *gratis* etc.: ceterum, si nihil convenerit, gratuitum est (C. G. 1986, It. 1739, Au. l. c.).

2 § 7 *h. t.* (*Mandati*). Itaque si, v. c., adolescens luxuriosus mandaverit tibi, ut scorto pecuniam credas, vel pro ea fidejubeas, tuque sciens credideris, fidejusseris, non habebis mandati actionem (L. 12 § *Si adolescens* 11 *h. t.*).

2° Mandantis; nec, regulariter, 3° obeunda post hujus mortem (3). Primum et ultimum expedita; alterum nonnihil implicitum est. Principio igitur mandatum non intelligitur, nisi in rem mandantis datum sit (4): ceterum non obest si in rem vel ipsius mandatarii, vel alterius quoque sit datum (5): at quod in solius mandatarii gratiam datur, magis consilium; quod in gratiam alterius tantum, magis commendatio est; ex quibus nulla *per se* nascitur obligatio (6). Nihilominus qui mihi persuadet, *suo periculo* me aliquid facere, v. c., hereditatem adire; vel rogat aliquid alii præstare, e. g., pecuniam credere, is quasi sponsor tenebitur (7).

455. Ut mandatum contrahi possit necesse est, ut mandans sit capax faciendi per se ea quæ mandat alteri fieri: utque mandatarius sit capax natura contrahendæ obligationis; etsi forte sit incapax jure positivo, quippe non suo nomine agit(8). Et vel expresse contrahitur, vel tacite(9). Tacite contrahi intelligitur cum alter facto aliquo suo, vel silentio videtur mandatum *dare*, puta si negocia tua geram te sciente, et taceas (10): vel *suscipere*, ut ecce si roganti me per epistolam, ut negocium suum geram, non rescripserim (11). Immo, in his quæ rerum administra-

3 L. 108 *De Solut.* Quippe ea potius finitur. *Regulariter* V. 457, 29. Et nisi is cui mandatur magis jussa exequi, quam negocium aliquod iniri videatur: hinc recte mandat quis post mortem sibi monumentum fieri (L. 12 § ult. *h. t.*), servum manumitti (L. 27 § 1 *Eod.*), centum Sejo dari (Lugo 23, 78).

4 L. 8 § *Mandati* 6 *h. t.*

5 V. §§ 2, 3 etc. *h. t.* Durant. XVIII, 201. Zach. 410. Ut puta si Cajo, mutuum poscenti, permiserim ut a debitore meo sibi exigat (L. 33 C. *De Donat.*): vel te rogaverim, ut mihi et Cajo fundum emas (§ 4 *h. t*), conducas, etc. Si alicui rem dederim, ut, ea distracta, uteretur pecunia (L. 21 *De præscr. verb.*).

6 § 6 *h. t. Per se:* nam *ex dolo* nascitur (§ 217, 22): ut ecce si mihi persuaseris, repudiare hereditatem quasi damnosam, vel hortaveris Titio, quasi locupleti, fœnerari; cum probe scires hereditatem non esse damnosam, nec Titium locupletem esse (LL. 7, 9 § ult. *De dolo*).

7 Ex L. 82 *h. t.* Cit. § 6. Species mandatariorum sunt *institores*, quos nempe quis (*exercitor*) suis negociis gerendis sibi substituit, quibuscum contrahatur (L. 1 *De Instit.*); et *proxenetæ* vulgo SENSALI (L. 1 *De Proxenet.*). Qui autem ad lites mandatum habent *Procuratores* proprio nomine dici solent.

8 Ex L. 7 *De Instito. act.* L. 3 C. *De Solution.* Velut minor, etiam non emancipatus. Nec obstat C. G. A. 1990. It. 1743. (Durant. XVIII, 212. Tropl. *h. t.* 332. Mazzo. VI, 70). Exceptis ex C. It. nuptis sine consensu mariti (C. It. 1743). At vero adversus hos nullam mandanti actionem competere, præterquam de dolo, vel *de in rem verso*, palam est.

9 Ex L. 9 C. *h. t.* C. It. 1738.

10 Ex L. 18 *h. t.* C. It. ex A. 1141. Veluti si pro te præsente fidejusserim (L. 6 § 2 ff. L. 16 C. *h. t.*). *Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur* (L. 61 *De R. J.* Durant. XVIII, 219. Zach. 411, 2).

11 L. 27, § *Morte, h. t.* L. 18 *Ad S. C. Maced.* Voet n. 3. C. G. 1895, It. 1738. *In his*, etc. (L. 16 C. *De Procur.* G. C. 1988, It. 1741).

tionem non excedunt, sunt quædam personæ in quibus mandatum interdum præsumitur, nempe liberi, parentes, fratres, maritus (12): et interdum, in his quæ ad mariti artificium pertinent, uxor (13).

456. Postquam mandatarius acceptavit mandatum tenetur 1° illud implere (14); nihilominus, si qua justa causa supervenerit, potest illud renunciare, sed debet id mandanti denunciare cum primum poterit (15). 2° Debet eo defungi diligenter (16); nec compendio suo vertere (17); nisi aliud convenerit expresse vel tacite (18). At vero postquam diligentis mandatarii officio defunctus est, non prohibetur ex eo negocio, sine detrimento mandatoris, lucrum capere, quod alias, non suscepto eo mandato, capere licite potuisset (19). 3° Debet fines mandati custodire diligenter (20). Et si eos præterierit, siquidem quoad modum, valet quod egit, sed tenetur damni; ut ecce si rem pluris emit, aut

12 LL. 35, 40 § ult. ff. L. 21, C. *De Procurat.*

13 Durant. 218, 220. Zach. 411, 2. Immo et in aliis, jure nostro Art. 1432.

14 § 11 *h. t.* C. G. 1991, It. 1745.

15 L. 22 § ult. *h. t.* Nisi qua justa causa excusetur (L. 27 § 3 *Eod.*).

16 L. 21 C. *h. t.* Ex C. G. 1992, It. 1746. Sed an compensetur negligentia cum diligentia, nempe majori? Negant, ut in socio, Durant. XVIII, 241, Zach. 413, 3. Sed non puto, si mandatum gratuitum fuerit (Ex L. 12 *De Negoc. gest.*).

17 L. 20 *h. t.* Ut ecce si quid carius vendidit, aut locavit; aut vilius emit. Scilicet *integram et abstinentem omni lucro præstare fidem debet* (L. 40 *De negoc. gest.*).

18 Ut ecce cum aliquid vendendum datur propolis, aut proxenetis.

19 V. Moli. D. 363, Lugo 26, 150. Nemo suo jure interdicitur cum alii promittit officium suum. Proinde si, v. c., ab amico rem *vendendam* acceperis, non prohiberis illam tibi emere eo majori, quod inveneras, pretio: et contra, si rem aliquam sibi *emendam* commiserit, poteris (dum ne de certa re, seu specie agatur), eam tibi minoris emere: et dein, si aliam emendam pro amico non inveneris), ei revendere majori, modo justo, pretio (Lugo 150, 151). Sed in primis lucrum tuum est, si quod alius tui contemplatione vilius vendit, (v. c. quia penes eum emere soles, vel ut deinceps emas Lugo 26, 153. S. Alph. III, 126); vel tu vendis carius non ordinaria industria tua (nam ordinaria defungi boni mandatarii est Less. II, 21, 138. Salm. 14, 2, 72). Item si rem mandantis interverteris, et tui periculi feceris; puta si nummos ejus *nomine tuo* fœnori dederis (L. 10 § *Si mandavero, h. t.*), refuso mandatori quod sua interest.

20 LL. 5, 41 *h. t.* C. 27 *De Præb. in* 6°. Porro mandato UNIVERSALI sola bonorum administratio, non etiam alienatio, permissa intelligitur (LL. 60, 63 *De Procurat.* L. 16 C. *Eod. tit.* C. G. 1988, It. 1741-Au. 1008); nec sufficit clausula *ut alter ego* (Mazzo. VI, 71). Et alienatione permissa, non intelligitur permissa donatio (L. 7 *De Donat*). Adeoque non potest rem mandantis pro alio obligare (L. 1 § 1 *Quæ res pign.*), pignus remittere (L. 7 *Quib. mod. pign. vel hypot. sol.*). Mandato SPECIALI ea sola permissa videntur, quæ sunt necessaria ad negocium perficiendum (Ex L. 10 *De Solut.* L. 1 § *Non autem.* L. 12 § 1 *De exercit. actio.*). Hinc, v. c., is cui mandatum est ut *locet*, non potest mercedes exigere; is cui mandatur ut *mercedes exigat*, locare non potest (Cit. L. 1 § 12).

minoris, quam mandans dixerit, vendidit (21): sin quoad substantiam nihil agit, ut puta si alium fundum pro alio emit (22): item si jussus fuerit Sejo vendere, vel a Sejo emere, et alii vendiderit (23), vel emerit ab alio (24). Ceterum non prohibetur, regulariter, alium sibi substituere (25).

457. Mandatum extinguitur 1° finito negocio commisso; 2° Renunciatione mandatarii, nempe ex causa gravi. 3° Revocatione mandantis (26), vel tacita; ut ecce si is idem negocium alii mandaverit (27). 4° Demum si vel is qui mandavit, vel is cui mandatum est mortem obierint (28), etiam re non amplius integra (29). Item si foro cesserint, aut bonis fuerint interdicti (30), vel inhabiles renunciati; sed, ex hoc capite, quoad ea tantum quæ ipsi suo nomine sine curatore obire nequirent (31). Ceterum quamdiu latet mandatum extinctum fuisse, non cessat quoad mandatarium, nec quod eos qui cum eo agunt, id ignorantes (32).

458. Finito mandato 1° mandatarius rationes reddere debet (33): et si negligenter versatus fuerit damnum sarciet (Sed V. § 329): nihilominus si aliquid egit diligentius, negligentiam cum diligentia

21 § 8 *h. t.* LL. 4, 5 *Eod. tit.*

22 LL. 5, 22 *h. t.* Quamvis rem mandatori utilem gesserit (L. 41 *Eod.*). Verum, si negocium divisionem recipit, valet usque ad fines mandati; utputa si jussus pro Sejo in diem, vel in centum spondere, tu pure, vel in 150 fidejusseris (§ 8 *h. t.*). Item valet si mandans rem ratam habuerit (L. 12 § 1 *Rem rat. habe.* C. G. 1998, It. 1752). *Ratihabitionem* autem *retrotrahi et mandato non est dubium æquiparari* (C. 10 *De R. J. in* 6°. L. 16 § 2 *De Pignor.*): at ei quocum egit non tenetur, nisi eum deceperit (C. G. 1996, It. 1751).

23 L. 63 *De Contr. Empt.*

24 Arg. ex cit. L. 63.

25 L. 8 § *Si quis* 3 *h. t.* C. 1 § ult. *De Procurat.* C. G. 1994, It. 1748. Et si substituerit sponte sua, vel inidoneum manifestum, uterque mandanti, (et non ipse solum, ut jure communi) obligatur (Ex citt. AA.). Et rectius; mandans enim ejus cui mandavit jure utitur (§ 116, 30).

26 L. 12 § *Si mandavero h. t.* C. G. 2004, It. 1758, Au. 1020. Nisi mandatum alicui datum sit in rem suam (Ex L. 14 *De Pact.*); e. g., si aliquid dederis creditori ut vendat et sibi solvat (Zach. 587, 6. Tropl. 718).

27 L. 31 § 1 *De Procurat.* C. G. 2006, It. 1760.

28 § 10 *h. t.* C. G. 2003, It. 1757.

29 Nec obstat L. 15 C. *h. t.* Cf. Vinn. *De inut. stip.* § 10. Sed opus est, mortuo mandante, si mandatum moram non patitur, illud implere: mortuo eo cui mandatum est, id mandanti protinus renunciare (C. G. 1991, It. 1745, 1703).

30 C. G. 2003, It. 1757.

31 C. It. 1757, § 4. Scilicet *in omni* mandato subintelligitur semper clausula illa, si res in eodem statu permanserint (Fab. *Cod.* Lib. IV, Tit. 26, D. 5. Ex L. 38 pr. *De Solution.*).

32 LL. 15, 26, 58 *h. t.* § 10 *h. t.* L. 51 *De Solut.* Clem. un. *De renunc.* C. Au. 1026, It. 1762 G. 2008. Zachar. § 416 in fi. Dices, revocationem denunciandam esse mandatario a mandante (C. G. 2005, 2006. It. 1759, 1760): ita porro, sed ne inficiari possit (Zach. 416, 15. Mazzo. VI, 75). Et manifestum est ex C. It. l. c.

33 L. 26 § 4 *De Procur.*

compensari, ceu dixi, æquum est. Ex diverso 2° is qui mandavit indemnem eum facere debet si is aliquid impendit necessario, vel utiliter: licet res male verterint, vel ipse minus impensurus fuisset (34); et licet mandatarius finem negocio adhibere nequiverit (35). Item si damnum passus fuerit culpa ipsius mandantis (36); vel ex causa, immo et occasione (37) mandati, quod alias passurus non fuisset. At salarium, vel honorarium non præstat, nisi illud promiserit, aut ex rei natura vel moribus præstari soleat (38). Demum 3° de his, quæ mandatarius ex mandato et intra fines mandati cum aliis fecit, gessit, hi cum eo dumtaxat qui mandavit actionem habent, et planum est.

APPENDIX.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR.

459. Quasi contractus est, *factum honestum ex quo citra conventionem nascitur obligatio* (1). *Honestum,* nam si turpe est, ex delicto; *citra conventionem,* nam si pactum, vel tacitum, intercessit, ex contractu erit obligatio. Quasi contractus cum primis sunt 1° solutio indebiti. 2° Aditio hereditatis, et 3° negociorum gestio. Obligatur autem vel is qui fecit alteri, ut in aditione hereditatis; vel is illi, ut in solutione indebiti; vel uterque mutuo, ut in gestione negociorum. Verum ut is qui fecit obligetur alteri, necesse est, ut alias contrahendo obligari possit (2): ut is obligetur illi non item (3); quin is ignorans quoque, et interdum invitus, naturali æquitate, obligatur (4). De solutione indebiti, et de hereditatis aditione satis jam dictum est, superest ut de negociorum gestione agamus paucis.

34 L. 11 § 1. L. 27 § 4 *h. t.* C. G. 1999, It. 1753.

35 L. 56 § ult. *h. t.*

36 Ex L. 63 § 1 *De furtis.* Veluti si certum equum emi mandaveris, qui, cum morbosus esset, emptoris, id ignorantis, pecus infecit (L. 56 § 5 *h. t.*). Sed V. §§ 209, 211.

37 C. G. 2000, It. 1754. Ut ecce si, dum peregre agebat mandatum exequuturus, a latronibus expoliatus fuerit. Contra L. 26 § 5 *h. t.*

38 Ex § 13 *h. t.* C. G. 1999, It. 1753.

1 Ex pr. Inst. *h. t.* C. G. 1371, It. 1140. Vinn. in Pr. Inst. *h. t.* n. 5. Laym. *De Pact.* XXIX, 1.

2 Cf. Zachar. 440, 1. Sed et hi qui obligari non possunt, ut minores, nuptæ, tenentur *de in rem verso* (L. 3 § *Pupillus. De Negoc. gest.* V. § 455, 8).

3 Ex L. 45 *De A. et O.*

4 L. 2 *De Negoc. gest. Ignorans,* ut is cujus negocia ab alio utiliter gesta sunt: *invitus,* velut is qui adit hereditatem; nam, velit nolit, legata præstare, et creditores hereditarios dimittere debet, ceteris paribus (Cf. Latini *Inst. Jur. Civ.* Lib. III, Tit. 28, Cap. 8).

460. Est igitur negociorum gestio. *Quasi contractus, quo quis alterius id ignorantis negocium gerendum suscipit sciens prudens* (5). Est quasi mandatum præsumptum, seu potius interpretativum. Uti autem quis negociorum gestor dici possit necesse est, 1° ut ignorantis negocium gerat; nam si dominus scit, aut tacet, et mandatum intelligitur (6); aut contradicit, et negociorum gestio statim cessat (7). 2° Ut sciat se negocium alienum gerere (8); itaque si putet se gerere negocia sua, perinde habendus erit, ac quivis b. f. possessor (9). 3° Ut non sui lucri causa, sed contemplatione domini, et quasi ejus nomine, negocium gerat (10).

461. Quisquis igitur negocium aliquod alterius gerendum suscipit necesse habet illud et obire more boni patrisfamilias (11), et consumare quoad negocii dominus, eove mortuo, heres illud perficere possit (12). Novum autem inchoare non cogitur; nisi forte alius, se non accedente, illud utiliter gesturus fuisset (13). Ac demum rationes reddere debet (14). Et, ex diverso, dominus necesse habet, res ab eo suo nomine gestas ratas habere, et obligationibus eum liberare quas contraxit hujus rei causa; et si quid eo nomine gestor impendit, indemnem præstare (15). Nempe, si gestor non sui, sed revera domini causa gessit, et si gessit utiliter (16). Alias is in id tantum tenebitur quod in rem suam

5 Ex § 1 *De Oblig. quæ quasi ex contr.* C. It. 1141. V. C. G. 1372.

6 Ex L. 18 ff. L. 6 C. *De N. G.* (*Negoc. gest.*), C. It. l. c. Secus ex C. G. 1372.

7 L. ult. C. *De N. G.* Quid igitur si post domini prohibitionem aliquid utiliter impenderit, an repetat? Minime in foro externo (Cit. L. ult. Toull. XI, 55); in interno, si ex justissima causa fecit, existimo *actionem* deficere non jus: *nemo locuples fieri debet cum aliena jactura* (V. § 33, 13. V. *Quid igitur.*).

8 L. 2 *De N. G.* Illud non interest, si putet se Caji negocia gerere, cum sint Mœvii (L. 5 § 1 *De N. G.*).

9 Cf. Voet 3, 5, 13. Proinde si quid perdidit nulli quærelæ subiectus est (§ 234, 10).

10 L. 6 § 4 *De N. G.* Itaque si quis a fure aliquid comparavit, ita demum a domino pretium repetit, si ei redemit, non si emit sibi (Voet 6, 1, 8).

11 § 1 *De obl. quæ quasi ex contr.* C. G. 1374, It. 1143. Et major ab ipso quam a Mandatario diligentia exigitur, ne quis præpropere immisceat se rei ad se non pertinenti (Vinn. in cit. § 1 n. 3): nisi circumstantiæ aliud suadeant (C. G. 1374, It. 1143); ut puta si affectione coactus fecit (L. 3 § *Interdum* 4 *De Negoc. gest.*).

12 LL. 22, 16 § 2 *De Negoc. gest.* C. G. 1372, 1373. It. 1141, 1142.

13 L. 6 § 12 *De N. G.*

14 L. 22 § 1 *De N. G.* Indebiti quoque, quod fortassis ab aliquo exegit (L. 8 § 1, L. 24 *Eod.*).

15 LL. 2, 9, 10 § *Quemadmodum* LL. 28, 31 *De N. G.* C. G. 1375, It. 1144.

16 C. G. 1575, It. 1144. V. Au. 1037. L. 10 § *Et quemadmodum De N. G.* Adeoque non audietur si, non domini, sed sui contemplatione gessit (Pothier. *h. t.* 190, 198. Zachar. 441, 12); vel eo quod existimaverit se utiliter facere (L. 11 § ult. *De N. G.*). Verum sufficit si *utiliter cœpit,* etsi postea res maleverterit (L. 11, §§ 1, 13, 14 *Eod.* Toull. XI, 375).

versum est (17). Amplius: si quæ erogavit, quæ alius repetiturus non fuisset, nec ipse repetit (18). Idem juris est si ea erogavit donandi animo (19). *Præsumitur* autem hoc animo erogasse ea, quæ nulla exigente necessitate, sola affectione sanguinis, vel domestica, impendit *in personam* alicujus; idest in alimenta, valetudinem, studia, v. c., nepotis, privigni (20); nisi forte (§ 403, 13) bona ipsorum administret (21).

TRACTATUS

DE CONTRACTIBUS ONEROSIS IN SPECIE.

Prænotanda.

Art. 1. De Æquitate servanda.

462. Transeamus ad contractus onerosos. In his justitia duo cum primis exigit; ut in rebus quæ dantur ultro citroque servetur æqualitas; et si postea alter ex contrahentibus rei quam accepit evictionem patitur, ut alter ei evictionem præstet.

463. Æqualitas rerum extimatur ex rerum pretio. Pretio estimantur 1° *Res* quæ in bonis esse, et *operæ* quæ aliis præstari possunt (1); etsi has præstare non sit laboriosum, immo utile sit ei qui præstat (2);

17 § 3 *Quod cum eo qui in alien.* Idest, quanti factus est locupletior (L. 6 § 3 *De N. G.*). Atque ideo *si duret versum* (L. 10 § *Versum* 6. *De in rem. vers.*). Itaque si negocium suscepit quod dominus non sit solitus facere, siquidem ex eo damnum sequitur, gestoris erit; sin lucrum domini; tantum si utrumque contigerit, utriusque fiet compensatio (L. 12 *De N. G.*). Et si dominus solitus sit facere, sed ipse plus impendit, hoc non repetet (L. 26 *Eod.*): immo etsi nec plus impendit, si rem fecit quam dominus, quasi non necessariam, vel forte impar sumptibus, dereliquisset; quia magis eum onerat, quam utiliter negocia gerit (L. 11 § 1 *Eodem*); nec excusatur, quod putaverit se utiliter facere (L. 11 § 11 *De N. G.*).

18 Ex L. 2 C. *De N. G.*

19 L. 28 in fi. L. 46 *De N. G.* Zach. 441, 17.

20 LL. 28, 36, 46 ff. LL. 1, 11, 15 C. *De N. G.* L. 51 *fam. ercisc. In personam;* nam si in *res* ejus aliquid erogaverit, donatio non præsumitur (Ex L. 11 C. *Eod.*): ut puta si solvit debita, vectigalia, etc. (LL. 3, 12, 17 *De N. G.*). Nisi forte hoc sit aliquid modicum (Navarr., Moli., Bonac. *De Contr.* Dub. 3, Quæst. 6, P. 7, § 1, n. 3); aut vivens nunquam repetierit (Ex L. 26 *De Probat.*).

21 Ex L. ult. *De Petit. hered. Præsumitur;* atque ideo nisi alia mens ejus appareat (L. 36 *De N. G.*).

1 L. 16 *Præscr. Verb.*

2 Lugo XVIII, 67, 68. S. Alph. III, 853, 862. *Ut ecce,* si equum domum remittas per Sejum, qui domum pedestris reversurus est. Laym. *De Pact.* XIX, 6. Less. II, 23, 75; vel qui alias conducturus

dummodo non sint adeo exigua, ut nullam, opinione hominum, æstimationem recipiant, prout mica salis ; vel si quis erranti digito iter monstret. 2° Quodcumque officium honestum, seu beneficium (3); et obligationes quas quis suscipit alterius gratia, etiam citra omne damnum vel incommodum (4). 3° Demum etiam *periculi prætium est* (5); et nedum cujusvis damni, sed et capitis, existimationis, libertatis, etc. (6); tametsi alias rerum hujusmodi nulla sit æstimatio.

464. Sane pretium est quanti aliquid omnibus valet (§ 112) ; ideo res dandæ et accipiendæ, operæ vero præstandæ vel exigendæ sunt pretio non *formali,* idest a contrahentibus formato, sed justo (7). Nec licet causare, quod de pretio convenerit ; nam et conventiones justæ esse debent ; alias nec repetitionibus ipso civili jure concessis (8), ne usurarum quidem, locus foret. Itaque justum esse pretium debet, seu legitimum, seu vulgare. Porro legitimum justum præsumitur, quamdiu aut ex se, aut ex mutatis forte rerum circumstantiis, non apparet manifeste injustum esse (9). Vulgare ut sit justum *vulgo,* idest communiter, metiri debet (10) De hoc videamus sive quoad res, sive quoad operas.

465. Quoad res in contractibus commutativis, æstimari debet ex eo loco quo res venit (11), ex eoque tempore quo rei dominium transit in

equum fuerat, ut domum rediret (Lugo 28, 57). Quod in pecunia trajectitia, seu *cambiis* passim incidit (V. Moli. D. 405. Sot., Less., Valent. ap. Lugo l. c.).

3 Ex L. 17 § 3 *Commod.* Less. II, 23, 74. In his autem æstimatur, nedum labor membrorum et mentis, sed et molestiæ sive corporis, sive animi (Lugo 25, 81). Nempe, dum ne quis teneatur hæc præstare ex munere quo defungitur, ut puta Judicis, Parochi. Quid si teneatur ex caritate ea præstare *gratis* (quod tamen raro accidit) ? Et profecto neque accipiendo neque retinendo justitiam lædit : sed caritas vetat utrumque (Lugo 18, 71).

4 V. Azor. P. III, Lib. VII, Cap. VII, Less. II, 20, 119. Lugo XXV, 18, 25. Veluti si pro aliquo fidejusserim (L. 6 § ult. *Mand.*) ; et fidejussio omni molestia et periculo vacet (S. Alph. III, 912).

5 L. 5 ff. LL. 1, 2 C. *De Naut. fœnor.* CC. 6, 19 *De Usuris.*

6 V. S. Alph. III, 712 V. *Secunda.*

7 L. 62 *Ad L. Falcid.* Sed nonne *res tanti valet quanti vendi potest* (L. 1 § 17 *Ad S. C. Trebell.*) ? Utique ; sed quanti vendi potest communiter, non singulariter ; alias apage pretii definitiones.

8 L. 2 C. *De Resc. Vendit.* Nisi forte sponte prorsus, et donandi animo quis minoris vendat, aut pluris emat. Quidam obtendunt, se non cogi res suas distrahere, vel alienas comparare : ita porro ; sed si id velint, justitiam servare debent. Nemo sane cogitur, v. c., matrimonium contrahere, num igitur poterit pro suo arbitrio, et non ex jure illud inire, vel initi jura pessundare ? Nemo cogitur mandatum suscipere, ergo susceptum susque deque vertere poterit ?

9 Less. II, 21, 7. Lugo 26, 58. S. Alphon. 803.

10 L. 63 pr. *Ad L. Falcid.*

11 Sanch. D. I, 12, 38. Lugo 26, 42. Ideo quæ apud aliquos vilissima sunt, si alibi plurimi fiant, non est illicitum et illuc minimi comparare, et huc plurimi vendere (S. Alph. III, 804, 808). Nec in-

acquirentem et periculo venditoris esse desinit (12). Nihilominus potest ex justa causa augeri, vel minui (13). Justæ causæ sunt 1° damnum emergens (14), aut lucrum cessans (15). 2° Periculum, vel damnum, vel incommodum dantis, vel accipientis (16). 3° Modus rei distrahendæ, vel comparandæ, maxime quoties modus auget emptorum, aut venditorum numerum ; quippe illinc auget, hinc minuit naturaliter pretia rerum (17). Sed non licet augeri, vel minui ex persona dantis, vel accipientis, quia pretium est quanti *res* valet, ea vero quæ personas spectant *extra rem* sunt; ut puta ex eo quod forte venditor in eis rebus comparandis impendit plus ceteris (18); vel ex emptoris aut venditoris, non dicam necessitate (quod et dirum foret), sed vel affectione (19), vel utilitate (20). Nisi aut specialis distrahentis affectio

terest si eo loci ideo viliora sunt quia eorum pretium ab omnibus ignoratur, quippe hoc ibi vulgare pretium est (Less. II, 21, 85. Lugo 138).

12 Moli. D. 352, 354. Lugo 26, 148. Regin. 25, 342, etc. S. Alph. III, 804, 810 in fi. Proinde non est injustum, quod certo scis vesperi depretiatum iri, mane carius vendere id ignorantibus, vel contra (D. Tho. 2, 2, 77, 3 ad 4) ; v. c. frumentum, cujus inopia civitas laborat, etsi scias naves frumento onustas mox appulsuras (S. Alph. III, 824. V. Genes. 41); ædes locare quanti plurimi locari solent eo loco, ubi Rex commoratur, etsi clam resciveris, eum brevi perpetuoque discessurum (Regin. 346. Lugo 132, 143). Et si emptor, locator, de his interroget, dissimulare poteris; modo ne ille hac quasi lege emat, conducat (Lugo 145).

13 V. Lugo 26, 116. Ut puta si alio tempore venditor pluris distracturus, aut emptor minoris comparaturus fuisset (C. 6 *De Usur.*).

14 D Tho, 2, 2, 77, 1.

15 Cajet. 2, 2, 77, 1. Navarr., Enchir. 23, 78. Regin. 25, 280.

16 C. ult. *De Usur.* Moli. D. 356. Less. II, 21, 54. Utputa si vendas ei, a quo non facilis exactio est ; aut minutatim vendas (V. Reiff. III, 17, 151 etc. Lugo 26, 44). Si emas, conducas in gratiam venditoris, locatoris rem tibi parum necessariam, vel utilem : si ex pecunia poteras negociari, vel aliam rem utiliorem comparare; si periculum sit, ne res penes te deterior fiat, vel pereat (Moli. D. 351, Less. 32, Lugo 91) : immo et si emas magnam mercium copiam (Lugo 92).

17 Cf. Lugo XXVI, Sect. VII, §§ II, III.

18 V. Sot. VI, II, 3. Hinc non licet, v. c., mercatori carius vendere, quia ipse merces suas carius emit; vel quia in eis advehendis, vel servandis impensas forte immodicas fecit (Laym. *De Pact.* XVII, 8. Moli. D. 348) : vel quod infortunium circa eas passus est ; non enim debeo alterius vel fato, vel imperitia prægravari (Croi. III, II, 933). Et contra non licet emptori velle eam minoris emere, eo quod venditor minimo, aut nullo pretio eam comparavit; v. c., donatam, vel fortuito inventam.

19 L. 63 *Ad L. Falcid.*

20 Cit. L. 63. D. Tho. 2, 2, 77, 1. Ideo non licet carius vendere, v. c., herbas ei qui forte occultam earum virtutem scit : aut equum ferocem domitori, aut nomen debitoris, cujus difficilis exactio est, ei qui pro sua conditione facile sit exacturus (Moli. D. 361. Lugo XXIV, 42, 94. S. Alph. III, 712 V. *Secunda.* 829). Et, ex diverso, non licet eam minoris emere, quia venditori forte minus utilis est ; vel quod is nihili eam facit : ut puta prædium in longinqua regione positum, vel instrumentum artis, quam non callet.

versetur (21); aut res ultro offeratur; quippe *merces ultroneæ vilescunt* (22). Ceterum quia pretium tum infimum, tum supremum est justum (§ 112, 27), non erit illicitum aliena infimo pretio comparare, propria supremo distrahere, tametsi permutatio fiat (23); et quod supremo vendideris illud infimo redimere, et supremo vendere quod infimo emeras (24). Hæc in commutativis. In aleatoriis æstimari debet quanti res, quanti periculum sit; et quod inter utrumque medium viro bono videbitur, hoc justum erit. Quod et tunc obtinet, cum valor rei latet contrahentes (25): aut res pluris venditur quam nunc valet, *si dubium sit merces illas plus minusve solutionis tempore valituras* (26).

466. Merces operarum æstimatur ex operis ipsis juxta mores regionis in qua præstantur (27): et ex quibus causis prætia rerum, ex his mercedes quoque operarum minui vel augeri posse, nulla, si quid opinor, dubitatio est; ut ecce si pauci sint qui operas conducunt, multi qui eas præstant (28); vel contra. Et, uti rerum prætia, ita et mercedes operarum æstimari minime debent ex persona cui operæ præstantur vel quæ eas præstat (29); nisi forte hæc longe majori, aut longe minori, quam ceteri, peritia polleat; vel nisi quis ultro eas offerat (30). Porro merces æstimatur cum primis ex utilitate operis, quod quis alteri

21 Moli. D. 351. S. Alph. III, 807. *Distrahentis*, nam ex affectione emptoris pretium augere, nedum iniquum foret (S. Alph. III, 802 n. 3), sed et absurdum. Itaque domum meam ab atavis acceptam, tibi emere cupienti, carius, boni viri arbitratu, *vendere* mihi licet (Lugo 26, 90. Contra Less. II, 21, 27); *revendere* tibi non licet.

22 Navarr. *Manual.* 23, 78. Ut ecce quæ a propolis circumferri solent. Etsi nulla alia causa extrinseca accedat; atque ideo, stricto jure, et ab eo qui vendit necessitate coactus (S. Alph. III, 802). Vilescunt autem triente circiter (Less. II, 21, 33. Lugo 26, 44. S. Alph. l. c.).

23 Dumne se decipiant (I Thess. 4, 6). At vero ementium, et vendentium mendaciis fides præstari non solet; (S. Alph. III, 805 v. *Hic*): ideo si res non citra infimum, vel ultra summum prætium venierint, cessat restitutio; nisi manifestum sit præstitam eis revera fidem fuisse (S. Alph. H. A. X, 172); aut nisi de pretio sive infimo, sive summo expresse convenerint (Croi. III, II, 955). Ceterum qui sponte infimum poscit, aut supremum offert, aliquid ob eam rem ab altero consecuturus (v. c. munus, intercessionem), frustrato nulla competit repetitio; nam si hac *spe* fecit donasse intelligitur (Regin. 25, 233); sin hac tacita conditione, *propositum in mente retentum nihil operatur, aut mutat* (V. § 309, 12).

24 Reginald. 25, 296. Lugo 26, 208.

25 Lugo 26, 138; 31, 82. S. Alph. III, 805. Ut puta si ignores vitrum ne sit, an gemma quam vendis, emis.

26 C. 6 *De Usuris.*

27 Less. II, 24, 23. Moli. D. 506. Et justa merces locatori est, quæ facile inveniri potest (Lugo 16, 83); conductori, pro qua alii parati sint operas suas locare (Less. n. 24).

28 Viva in Inn. XI, 37 § 6.

29 Suar. *De Relig.* To. I, Tr. III, Lib. IV, Cap. 21, n. 7. Ut puta, quod locator majori, aut minori tempore, aut labore, quam ceteri, opere defungitur.

30 Lugo 16, 79.

præstat; ideo si is duobus vel pluribus, eodem tempore, operam præstat, solidam ab unoquoque mercedem exigere potest, licet singuli eum seorsim conduxerint; dummodo singulis et solidam præstet, et æque utilem; non enim minoris singulis valet (31).

467. Ad hæc multa sæpe veneunt (seu res seu operæ) rara prorsus, vel insolita, quibus nullum definitum pretium est; ut picturæ singulares, numismata antiqua, falcones, aves indici: item artium inventa, ludici scænici, opera præstigiatorum, abusus mulieris, etc. Quæsitum est, an vendi possint quanti venditor voluerit, ceu putant Sotus, Canus, Toletus; quia cum nullum eis neque legitimum, neque vulgare pretium sit, illud justum habebitur de quo partes convenerint: an non possint, uti Molina, Lessius, Lugo, quia nullius rei, nullius operis infinita æstimatio est? S. Alphonso utrumque est probabile, hoc probabilius (32); et recte. Itaque justum pretium heic accipere debemus quo eo loci ubi res veneunt, operæ præstantur, res emunt, operas conducunt viri prudentes ac frugi (33).

468. Quod ultra vel citra justum pretium est læsionem continet. Hæc autem in foro conscientiæ semper restitutioni locum facit, etsi fraus abfuerit (34): nisi forte vel modica sit læsio (35), vel adfuerit animus donandi (36). Verum donatio non præsumitur nisi ex justissima causa, ut puta si negocium actum sit inter personas sanguine conjunctissimas (V. § 404). Sed si læsio intervenerit sine dolo lædentis, in potestate ejus est vel pretium supplere (37), aut (æqua lance) restituere; vel a contractu discedere.

31 Less. 24, 28. S. Alph. III, 862. Itaque si Cajum, iturum Romam pro suis negociis, tu id ignorans, conduxeris decem aureis (quæ justa itineris merces est), ut Romam eat; mox et Sejus (hæc pariter ignorans) totidem aliis, Cajus decem aureos a te jure accipit, a Sejo decem (Spor. Tr. VI, Cap. VII, 39. Croi. III, II, 1045). Idem juris est in agrimensore, medico, advocato, veredario, qui alicubi discedit, ut plurium agros metiatur, valetudinem curet, causas agat, literas deferat (Lugo 37, 138): *Dummodo* etc. adeoque non potest qui duobus peregrinationem, v. c., ad ædes Lauretanas promisit, ab unoquoque solidam itineris mercedem exigere (Less. n. 29).

Quid si aliquid venditum emptum, aut operæ locatæ conductæ fuerint nullo pretio statuto? Et, nisi ex hoc capite hæc nullius momenti fuerint, neque summum extorquere, nec infimum offerre æquum est: itaque medium debebitur; tametsi velut compulsus ab altero rem tuam distraxeris, vel alienam comparaveris (Moli. II, 506. Regin. 25, 552).

32 S. Alph. III, 807 q. 3.

33 Cf. Lugo 26, 46 etc.

34 D. Tho. 2, 2, 71, 1. Regin. 25, 289.

35 D. Tho. 2, 2, 77, 1 ad 1. Quia cum vix possibile sit, in rebus æstimandis, exactissimam æqualitem servare, tenendum est, contrahentes eam invicem sibi remittere. *In foro conscientiæ,* in externo aliud juris est, sed de hoc suis locis.

36 Lugo 26, 82. Reginald. 25, 289.

37 V. L. 2 C. *De Resc. Venditio.* C. G. 1681, It. 1534, Au. 934.

Art. 2. De evictione præstanda.

469. Deinde is qui alteri rem tradidit ex causa onerosa (*auctor*), si is qui illam accepit (*reus*) postea super ea inquietetur, huic evictionem præstare debet (1). Nempe debet eum defendere suis impendiis (2). Et, re evicta, indemnem eum facere (3); idest 1° restituere quod accepit, sive rem, sive pretium (4). 2° Refundere contractus et litis expensas (5), et præterea 3° id quod interest (6). Sed aliter et aliter: nam si scivit rem esse obnoxiam evictioni, omnia prorsus restituere, refundere debet in utroque foro. Sin ignoravit, neutro in foro tenetur in id quod interest (7): in aliis tenetur in foro externo; et quatenus in interno teneatur ante sententiam judicis, non satis convenit. Quidam putant eum teneri quasi ex re injuste accepta, atque ideo in eo solum quod penes se extat, vel in quo factus est locupletior (8): alii ex natura et æqualitate contractus, atque ideo in omnibus (9): ergo possessori interim favendum est.

470. Verum ut evictio competat necesse est 1° ut causa evictionis in jure, non in facto, consistat (10); 2° ut sit antiquior contractu (11); 3° ut

1 L. 60 *h. t. De (Evictionib.)* C. Au. 927 ex G. 1626, It. 1482. *Oneroso;* ut puta si rem vendidit (L. 46 § 1 *h. t.*), vel in solutum (L. 4 C. *h. t.*), aut in dotem (L. 16 *De Jure dot.*) dedit: si eam permutavit (L. 29 *Locat.*), divisit (L. 1 C. *Comm. utr. jud.*), locavit (L. 9 *Locat.* etc. V. S. Alph. III, 800). In his quæ ex liberalitate acquiruntur evictio cessat; nisi aut promissa fuerit nominatim, aut dans ea quasi dolo malo reticuerit: ut puta si rem alienam mihi vendiderit sciens, et ego in ea sumptus fecerim (L. 30 *De Donation.*).

2 LL. 63, 74 § 2 *h. t.* Nec sufficit documenta ei præstare, quibus se defendere possit (Contr. Pal., et S. Alph. III, 800). Quin, si plures simul eamdem rem dederint (vel dantis plures sint heredes), unusquisque tenetur in solidum, quippe defensio divisionem non recipit (Ex L. 4 *Si ex noxal.* Voet 21, 2, 18. Tropl., *Vente* 428).

3 LL. 1, 60 *h. t.* G. G. 1630, It. 1486.

4 V. L. 21 *h. t.* C. G. 1631, It. 1847. Pretium nempe, ex jure comm., quanti res valet cum evincitur; sive creverit pretium, sive decreverit (LL. 70, 66 in fi. *h. t.*). Ex NN. LL., si pretium *decrevit,* licet casu, quanti solutum fuit (C. G. 1631, It. 1487); et rectius, nam qua ex causa retinebit quanti minoris valet? si *crevit* quanti res valet (C. G. 1633, It. 1489. Lugo 26, 158): nempe quia mihi abest; atque ideo (§ 208) hoc, non pretii nomine, sed ejus quod interest.

5 C. G. 1630, It. 1486. L. 17 C. *h. t. Litis,* nisi alter temere litigaverit.

6 L. 9 C. *h. t.* CC. G. et It. ll. cc.

7 Citt. LL. et AA. V. § 211.

8 Salm. 14, 2, 31. S. Alph. III, 800; Qui tamen putat, eum teneri ad *expensas litis.*

9 Sanch. D. II, 32, 22. Less. II, 21, 133. Et tacite Lugo 26 a n. 158.

10 Idest ut controversiæ sit obnoxium; ut puta si res sit aliena; vel servituti, vel pignori obligata. Itaque si, v. c., emptor e possessione dejiciatur facto Principis (L. 11 *De eviction.*), aut vi privata (L. 17 C. *De A. E.* V.) cessat evictio.

11 L. 11 *h. t.* Quamobrem si rem mihi

is cui res tradita est eam ignoraverit (12). Evictionem autem auctor præstare necesse habet post motam controversiam (13): verum si palam appareat rem esse alienam, in foro conscientiæ debet eam præstare simul ac alter evictionem petit, quippe cui rem exinde retinere non licet (14). Sed si is nesciat rem esse alienam, an auctor necesse habeat eum certiorem facere, ut illam restituat? Utique si sciens dedit, nam prædo est; sin ignoravit, tenetur quasi ex injusta acceptione materiali (§ 211, 34); atque ideo si possit absque incommodo gravi (15).

471. Cessat evictionis præstatio 1° si rem comparaveris sciens esse evictioni obnoxiam, nisi aliud convenerit nominatim (16); 2° si evictioni renunciaveris (17): verum heic repetis quod dedisti; seu rem, seu pretium (18): nisi forte rem tuo periculo comparaveris (19). 3° *Re usucapta* (20), vel extincta ante motam controversiam (21). 4° Demum si reus judicio conventus auctorem non *laudaverit* (in jus vocaverit), et victus fuerit, si is docere possit, exceptiones, quibus actor submoveri poterat, sibi non defuisse (22). Quid igitur si *reus* ipse proposuit exceptiones hujusmodi, et nihilominus judicis imperitia, vel iniquitate causa ceciderit? Sane hæc in casum recidunt (23): casus domi-

vendideris, quam Titius cœperat usucapere, et post perfectam venditionem usucapionem impleverit, cessat evictio (Tropl. *Vendita* 425. Sed V. L. 16 *De fund. dot.* L. 30 *De Usucap.*). Sed nonne competit etiam ex facto posteriori ejus, qui rem vendidit, locavit, etc. (Tropl. 422)? Ita porro, sed quasi ex delicto, utputa si rem mihi donatam donavit alii, et is prior instrumentum donationis transcripserit (V. § 435).

12 Ex L. 1 § 1 *De A. E. V.* Voet 19, 1, 6. Tropl. *Vendita* 416.

13 Ex C. G. 1626, It. 1482, Au. 931. Tropl. *Vendita* 436. Ex jure communi, post rem evictam (Poth. *Vendita* 108).

14 Lugo 26, 158. Favet L. 69 *De Solut.*

15 Less. II, 14, 30. Ut puta *si non speres posse te pretium recuperare* (Lugo 17, 110).

16 L. 27 C. *De Evict.* C. G. 1629, It. 1485, Au. 929.

17 L. 69 pr. *De Evict.* Nihilominus si id ignorans feceris, et alter sciebat rem esse obnoxiam evictioni, tenebitur quasi dolo fecerit (L. 12 in fi. *De A. E. V.* Regin. 25, 114).

18 L. 11 § *Ibidem. De A. E. V.*

19 C. G. 1629, It. 1485.

20 L. 54 ff. L. 19 C. *De Eviction.*

21 L. 26 C. *Eod.* v. c., domo vendita exusta, equo, bove interemptis. *Adeoque* nec pretium repetit; cum neque corpus, neque pecunia emptori absit (L. 21 § *Cum igitur. De Evict.*). Quid enim si equus aut bos a latronibus surrepti fuissent? Sed restituendum erit domino rei venditæ; si venditori ex causa lucrativa quæsita fuerint (§ 234, 14).

22 C. G. 1640, It. 1497. Idest si docere possit, reum bonam causam vitio suo perdidisse (LL. 53, 63 *h. t. De contrahen. empt.*): ut ecce si poterat usucapione se tueri (L. 56 § 3 *Eod.* Lugo 26, 161); vel ab iniqua sententia appellare, nec appellaverit (L. 63 *Eod.*).

23 Ex L. 44 *Locat.* L. 19 *Commod.*

num onerat; ideo existimo hodie quoque, ut olim (24), damnum rei, (non auctoris) esse debere, cui per injuriam adempta est (25).

472. Ad hæc qui rem alteri tradit, v. c., vendit, locat, tenetur hoc nomine, evictionis vocabulo late accepto, si quo vitio occulto nec levi forte laboret. Et si id non ignoravit, nec admonuit emptorem, conductorem, etc., tenetur damni, etsi contractus gratuitus versetur, puta commodatum, donatio; *adjuvari quippe nos, non decipi, beneficio oportet* (26): verum de hoc mox.

TITULUS I.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

CAPUT I.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE GENERATIM.

Art. 1. De emptione et venditione contrahenda.

473. Emptio et venditio est. — *Contractus quo certa res datur pro certo pretio* (1). Constat igitur re, pretio, consensu: *Re:* sine re nulla venditio est; ut puta si venierint ædes deustæ (2). Re inquam *venditoris,* et certa. Ex primo igitur venditio rei alienæ nullius momenti est (3); nihilominus si postea venditoris sit facta, is cogitur implere venditionem (4). Ex altero vero, si pars incerta rei certæ venierit; utputa quinque ex decem ovibus, dimidia pars prædii Cor-

24 L. 51 ff. L 8 C. *h. t.* C. 7 *De Empt.* Lugo 26, 161. S. Alph. III, 801 in fin. Regin. 25, 114.

25 Contr. Tropl., *Vente* 424.

26 L. 17 § 3 *Commodat.* Ut puta si dolia vitiosa mihi sciens commodaveris.

1 Ex L. 5 § 1 *Præscr. Verb.* C. G. 1582, It. 1447. Datur: dare est *accipientis facere* (§ 14 *De actionib.*). Si quid autem detur creditori in solutionem debiti, emptio quidem et venditio revera est, sed *datio in solutum* dici solet.

2 LL. 15, 57 *h. t.* (*De Contrahen. emptione*) C. G. 1601, It. 1461. Adeoque nec evictio præstari debet; sed id solum quod interest, si venditor decepit emptorem (Cit. L. 57). Sed nec rei suæ (emptoris) venditio intelligitur (L. 16 *h. t.*).

3 C. G. 1599, It. 1459. Contra L. 28 *h. t.* Sed valet inter mercatores (Tropl. *h. t.* 232): nempe venditor eam emere necesse habet, alias tenetur damni (C. *Comm.* It. A. 95).

4 L. 47 *De A. E. V.* (*Actionib. Empti, et venditi*). *Cogitur implere;* ergo si, dominus factus, alii eam vendit, is potior erit (Ex L. 7 *De R. V.* et C. It. 1459, § 1). Ceteris paribus (V. §§ 120, 40; 435, 75). Alii, ex C. G., aliud putant, V. Tropl. 236.

neliani, nondum emptio et venditio intelligitur (5). Porro omnes res vendi possunt quæ sunt in commercio, seu corporales, seu incorporales: futuræ quoque, ut fructus, et partus nascituri (6); excepta viventis hereditate (7). Sed in fructibus nascituris intererit, utrum *jus* venierit (nempe percipiendi fructus), an *corpus* (idest fructus qui eo fundo nascentur), illa enim alea est (§ 377), hæc sub conditione venditio: ideo illa statim valet, etiamsi nihil postea nascatur (8); hæc tunc demum valere incipit, cum fructus extiterint; ideo si quo casu perierint, venditio, quasi *res* defuerit, nec intelligitur (9). At si non appareat quid actum sit, alea non presumitur (10).

474. Deinde nulla venditio sine pretio esse potest (11): proinde si quid venierit nullo prætio statuto, vel illusorio, magis donatio erit (12). Pretium autem esse debet, eminens, certum, justum. *Eminens* idest in pecunia numerata; si res pro re detur, permutatio est (13). *Certum*, ut puta *centum aureis* (14): potest quidem ita res vendi, *quanti ille æstimaverit*, dummodo et is certus sit (15), et æstimet (16). *Justum;* ceterum injusto pretio statuto, venditio rata est, quamvis illicita: immo nec illicita, si partes sibi remiserint quanti res minoris, aut pluris valet (17). Res autem, quæ vendendæ circumferuntur, ex S. Alphonso, emi possunt quocumque pretio, dummodo fraudes absint (18), quod mihi perdifficile est, nisi aleæ aliquid subsit.

5 LL. 4, 6 § 1 *Pro Empt.*

6 L. 8 pr. *h. t.* Immo et frumenta quæ in herbis sunt (L. 78 § ult. *Eod.* Ex C. It. 1459 etc. junct. A. 1446. C. Neap.).

7 LL. 1, 7 *De her. vend.* C. G. 1600, It. 954, 1460).

8 Ex L. 8 pr. *h. t.* Lugo 26, 15.

9 Faber *Ad Cod.* Lib. IV, Tit. 41, Def. 26.

10 Zach. 351, 17.

11 L. 2 § 1 *h. t.* Utputa si dictum sit, *Erit tibi fundus emptus tanti quanti ab auctore meo emptus fuit;* et non emptus, sed donatus postea invenitur (L. 37 *h. t.*). Illud non interest qua pecunia quis emerit, sua ne, an communi, an furtiva (L. 8 C. *Si quis alt. vel sibi.* V. § 131, 4).

12 Ex L. 3 C. *h. t. Illusorium* intelligitur, si aut modicissimum sit, *dicis causa* positum (Ex L. 49 *Locat.*); aut æquum, sed non exigendum (L. 36 *h. t.*).

13 L. 1 *h. t.* V. L. 38 *Eod.* et Lugo 26, 6.

14 § 1 *h. t.* (*De Empt. et vendit.*). Itaque si additum fuerit, et *quanti* MAJORIS, vel *quanti* MINORIS *postea æstimabitur*, nihil erit actum (Ex LL. 2, 28 *Locat.*). Secus si dictum fuit, *quanti auctor meus emit* (L. 7 § 1 *h. t.*), quanti pretii in arca habeo (L. 7 § 1 *h. t.*): nam magis *ignotum* est pretium (Ex § 6 *De V. O.*); vel, jure nostro, *quanti res* (mobilis) *eo die in foro venierit* (C. It. 1454).

15 Voet 18, 1, 23. Itaque nihil erit actum, si relictus fuerit eligendus ab emptore, vel venditore (LL. 7, 35 § 1 *h. t.*), vel ab utroque (Voet l. c.): nisi commercialis venditio sit (C. *Comm.* 96).

16 § 1 *h. t.* C. G. 1592, It. 1454 § 1. Et *cum* æstimaverit *tunc* valere incipit (§ 4 et L. 41 *h. t.* Tropl. 160).

17 L. 38 *h. t.* Ex C. G. 853, It. 1010.

18 S. Alph. III, 808. H. A. X, 175. Nempe ex L. 2 C. *De rescind. vendit.* Sed, pace S. Doctoris, hæc lex nihil habet hujusmodi.

475. Emptio et venditio æquitatem summam desiderat: ideo si quid rei morbi vitiique sit, venditor certiorem facere debet emptorem. Morbi vitiique occulti, inquam (19), nisi forte emptorem non lateat (20); et gravis (21), idest ejusmodi, quod rem suo usui non aptam facit (22). Et non utcumque ea pronunciare debet, sed palam, recte (23). Nec excusabitur, quod rem minoris, et suo pretio vendiderit (24). Levia impune reticentur (27); dum ne emptor vel in pretio decipiatur (25), aut de his sibi caverit expresse, vel tacite (26). Idem pene juris est, si rei venditæ inhæreant servitutes non apparentes, quibus cognitis alter aut nullatenus, aut minoris empturus fuisset (27). Idem, si pignori sit obligata (28), vel resolubile venditoris dominium sit (29). Et, ex diverso, si venditor, propria ignorantia deceptus, circa rem erret quam vendit, emptor certiorem eum facere debet, aut rem emere pretio saltem infimo (30). Dixi *propria ignorantia;* non enim tenetur cum admonere si quæ dos occulta rei insit, quæ communem æstimatio-

19 L. 1 *De ædil. edicto.* C. G. 1625, It. 1481. V. Reginald. 25, 335, ubi late. Immo et manifesti, si emptor illud non animadvertit (Laym. *De Pact.* XVII, 14. Lugo 26, 130. Salm. 14, 2, 176): sed ex caritate, nam justitia unum exigit *æqualitatem;* (Less. II, 21, 23); nisi vitium in substantiam recidat.

20 L. 48 *De A. E. V.*

21 D. Tho. 2, 2, 77, 2.

22 L. 5 *De Ædil. Edict.* Ut puta si fundus pestilens sit; si bos cornu petat; si equus facile turbetur, et semet ipse eripiat (LL. 43, 49 *Eod.*).

23 L. 1 § 1 *Eod.* Et dolus in eo est, *qui fallendi causa obscure loquitur, et qui insidiose et obscure dissimulat* (L. 43 § ult. *Eod.*): ut puta, si vendens equum calcitrosum, dicat emptori. *Vendo tibi hunc equum, varicosum, luxatum, calcitrosum, cœcum,* etc. (Lugo 26, 133).

24 Lugo 26, 127. Ceterum quæ venditores dicunt rei commendandæ gratia, non præstantur; nisi aut se præstituros promiserint (L. 19 *De Ædil. Ed.*), aut dixerint decipiendi emptoris causa (L. 38 *De Dolo*).

25 L. 1 § *Proinde De Ædil. Edict.* Lugo 26, 134.

26 D. Tho. Quodl. 2, Art. 10. Ut puta, si quis vestimenta interpolata pro novis vendiderit, aut vinum quod cœpit acescere (LL. 9, 45 *h. t.*); quamvis probe sciret emptorem, his cognitis, recessurum (Sot., Moli., Laym. *De Pact.* XVII, 15).

27 C. G. 1638, It. 1494. *Pene;* nam servitutes *vitia* non sunt, sed coercent jura dominii. Jure communi, si venditor sciens servitutes celaverit, præstare debet quanti minoris emisset emptor (L. 61 *De Ædil. Ed.*); secus sin ignorans, (L. 40 *De A. E. V.*); nisi forte in venditione dixerit, *fundum nulli servire.* Ex L. 59 *h. t.* et cit. L. 40). Sed restituendum est quanti forte exinde minoris valet.

28 L. 27 C. *De Evict.* Licet ab alio, quam a venditore obligata fuerint (Durant. IX, 260. Tropl. 427).

29 Ex L. ult. § ult. C. *Comm. De Legat.*

30 Moli. D. 353. Less. 21, 84. Lugo 26, 136. Ut puta si tabulam Raphaelis, nullius nominis auctoris esse putet; aut animal gravi morbo, aut vitio laborare, quod revera leve est.

nem non auget quamdiu latet; velut herbis (quas muliercula vendit) virtus occulta, aut prædio fodinæ (31).

476. Omnes autem emere, vendere possunt qui non prohibentur nominatim in jure. Prohibentur autem I. debitores ea bona sua immobilia distrahere, quæ a creditoribus proscribi cœpta sunt, post mandatum de solvendo *(precetto)* transcriptum; nempe quatenus creditorum intersit (32): II. qui foro cesserunt (33). Emere autem, vel sub hasta, prohibentur III. ex officio quod exercent 1° qui bona Universitatum, vel cujusvis publici Instituti administrant; quique in officio, ministerio, munere publico, bonis distrahendis auctoritatem præstant, vel intersunt, 2° tutores (34), protutores, curatores (35), parentes (36): ac demum 3° procuratores, quibus quis aliquid commisit distrahere (37) suo nomine (38). IV. Ad hæc qui officii causa in foro agunt, ceu magistratus, scribæ, advocati, procuratores, immo et notarii, redimere prohibentur lites, et jura obnoxia litibus, quorum notio ad eos judices pertinet, quibus vel ipsi addicti sunt, vel in quorum territorio ipsi munus suum obeunt (39). Emptiones et redemptiones hujusmodi nullius momenti sunt (40), licet per interpositas personas (41) fiant (Prol. 173, 35).

31 Moli. Tr. II, 56. Less. II, V, 60. Lugo VI, 126, 128. Regin. 25, 340.

32 Civ. It. 2085. Gall. 686.

33 Tropl. *h. t.* 176 in fi. Immo alienata ab eis decem superioribus diebus rescindi possunt (C. *Comm.* G. 444, It. 555).

34 L. 46, *h. t.* C. It. 1457. V. C. G. 1596.

35 C. It. 1457. V. Tropl. 187.

36 C. It. 1457, §§ 1, 2.

37 C. It. 1457, § 3, G. 1596, 2. *Procuratores,* ait cit. A. 1457, et L. 34 in fi. *h. t.* Procuratorem vero jus nostrum a Mandatario distinguit: et eum accipit qui *ad lites* datur. Ergo mandatarius eoque magis is, qui solius administratoris mandato defungitur, hac appellatione, si quid opinor, non continetur.

38 Zach. 351, 6. Ergo Procurator ejus, qui bona sui debitoris proscribit, non prohibetur hæc emere (Duverg. 1, 189). Amplius: nemo aliquid vendere, aut emere jussus, mandatum suscipiendo, renunciat, regulariter, ei juri, quod sine eo mandato sibi competeret. Ideo nec is, qui aliquam rem vendendam accepit, prohibetur sibi eam emere quanti aliis vendi potuit; ut postea alio loco, vel alio tempore carius vendat (Lugo 26, 150. S. Alph. III, 825). Nec, ex diverso, is cui mandatum est aliquid emere (si forte minoris veneat) illud sibi comparare prohibetur; et postea ei, qui mandavit, carius vendere: dummodo nec aliud ei minoris emere possit, nec ipse in causa fuerit, ne quod ipse sibi emit, alius mandanti, emeret (Lugo 151. S. Alph. l. c. IV; V. § 456, 19).

39 C. G. 1597, It. 1458. Jus commune latius patet (V. L. un. C. *De Contr. Jud.* L. 8 *Ad L. Jul. De repet.*). *Lites et litibus obnoxia:* ergo huc non pertinet C. G. 1700, It. 1546. *Communiss:* I. C.

40 L. 46, *h. t.* C. G. 1596, 1597, It. 1457, 1458. V. C. Au. 879, § 3. Sanch. M. VI, 38, 25.

41 Tropl. 202. Et de his quæ 1° loco recensuimus definiti juris est (Citt. AA. 1596 1457). Ceterum heic (V. § 355, 17), nulla persona interposita juris præsumptione intelligitur (Tropl. 193). Ad hæc, ex jure Gall. A. 1595, emptio et venditio vetita est inter conjuges, paucis speciebus exceptis.

Art. 2. Quid præstet emptio et venditio.

477. Emptio et venditio perfecta est statim ac de re et pretio (certis inquam) inter venditorem et emptorem convenerit (1). Proinde ex eo tempore omne rei venditæ periculum, atque ideo omne commodum (2); et, ex NN. LL., dominium quoque in emptorem transit; licet res nondum tradita sit, prætium nondum sit persolutum (3). Videamus igitur quænam venditorem emptori, et contra quænam emptorem venditori præstare oporteat.

478. Itaque venditor rem tradere, et traditæ evictionem præstare debet. REM TRADERE (4): nempe 1° totam, 2° cum suis accessionibus, 3° qualis erat tunc cum eam vendidit. *Totam:* alias in potestate emptoris erit ab emptione discedere (5), præterquam in venditione prædiorum, de qua postea. *Cum suis accessionibus:* ex hoc capite necesse habet tradere 1° quæcumque rei venditæ partem constituunt (6): et prædio vendito 2° ea quoque quæ, ex destinatione patrisfamilias,

1 Pr. *Inst.* et L. ult. C. *h. t.* (*De Contr. Empt.*). Quid si promissio dumtaxat intercesserit de *certa re* pro *certo pretio* tradenda? An hæc emptionis et venditionis instar sit, et dominium rei venditæ, atque ideo et periculum in stipulatorem transferat? Affirmant quidam (nam alii negant) ex Gallicis J. C., et ex Nostris Mazzo. V, 223. Et *illi* quidem recte forsan, ex Art. C. G. 1588: at *is* quo jure? Quem autem præterit aliud esse rem promittere, aliud eam dare?

2 § 3 *Eod.* LL. 7, 8, ff. L. 1 C. *De peric. et Comm. R. V.* (*Rei Venditæ*). Atque ideo accessiones, et fructus (LL. 13, 16 C. *De A. E.* V. Less. II, 21, 109. S. Alphon. III, 798).

3 C. G. 1583, It. 1448. Licet etc. *contr.* L. 41 *De A. R. D.* L. 19 *h. t.* V. C. Au. 1053). Quid igitur, si res æstimata alicui vendenda detur ea lege, ut vel æstimatio, vel res ipsa restituatur? qui *contractus æstimatorius* dici solet (V. L. 1 *De æstimatoria.* Voet 19, 3, 1). Hujus rei periculum pertinet ad accipientem si is dantem rogaverit (L. 18, § 1 *Præscr. verb.*): ut puta si, pecuniam mutuam roganti, lancem vendendam dederit (L. 34 § *His. Mandati*): secus ad dantem pertinet (Cit. § 1, L. 11 *De reb. credit.*).

4 L. 1 *De A. E. V.* C. G. 1602, It. 1462. Atque ideo *vacuam possessionem* tradere debet (L. 2 *Eod.*).

5 LL. 2, 6, pr. *De A. E. V.* Ex C. G. 1616, It. 1472. Ut puta, si vas vendideris, et minorem quam dixeris mensuram capiat (Cit. L. 6 § *Si vas*).

6 L. 39 *De A. E. V.* C. G. 1615, It. 1471. Ut puta, vendita *navi*, gubernacula, malus, antennæ (L. 44 *De eviction.*), et, nostris moribus, scapha (Voet 19, 1, 8. Tropl. 323, 4°). *Prædio rustico* vendito, fructus pendentes, licet maturi (L. 14, § 4, ff. L. 16 C. *De A. E. V.* S. Alph. III, 798); nisi palam appareat in æstimatione fundi comprehensos haud fuisse. Vendito *prædio urbano*, horti ædibus appliciti (L. 198 *De V. S.*), et stabula, si quæ sint in continentibus ædificiis (L. 4 § 1 *In quib. cau. pign.*). Et si in eo puteus est, putealia, funes, labra, salientes, fistulæ, canales (LL. 15, 16 *De A. E. V.*).

immobilium loco sunt (7); atque ideo, ex NN. LL. (§ 108), et fundi instrumenta (8) 3° demum qualis erat cum vendita fuit (9): quamobrem si deterior sit facta culpa venditoris, is damnum præstat (10). EVICTIONEM PRÆSTARE seu res non sua fuerit, seu hypotecæ vel servituti obnoxia, seu quo vitio gravi et occulto laboret: Verum de his satis supra.

479. Emptor debet pretium offerre (11). Et, quoad solverit, usuras præstare debet (12), si vel rem fructuosam emerit, vel id convenerit, vel sit in mora solvendi (13). Nihilominus, ante pretium solutum dominii quæstione, immo et probabili dubitatione mota, emptor non cogitur pretium solvere quamdiu venditor ei non caverit; nisi aliud pactis conventis comprehensum sit (14). Amplius si rem mobilem emit, transportare eam debet.

480. Porro res, nisi aliud convenerit, statim tradenda est (§ 330),

7 L. 14 *De R. V.* E. c., stramenta, et sterquilinium, quod stercorandi agri causa comparatum est (L. 18 § 1 *De A. E. V.*). Et quæ exempta sunt ut reponantur; ceu tegulæ domus, pali vinearum etc.: non item si parata sint ut imponantur (§ 108, 4); nec quæ ad tempus dumtaxat posita fuerant (cit. L. 18).

8 C. G. 524, 525, 615. It. 413, 414, 1471. Tropl. 322, 1°, 3°. Contra L. 18 *De A. E. V.* Est autem fundi instrumentum *Apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri possessio nequiret* (L. 12 pr. *De fun. instr. leg.*): ut ecce, agro vendito, frumentum serendi causa sepositum; et quæcumque fructus quærendi, cogendi, conservandi causa parata sunt; ut puta boves domiti, pecora stercorandi causa parata, aratra, ligones, surculi, falces messoriæ, falces fœnariæ, dolia, licet defossa non sint, cuppæ (L. 8 *Eod.*), vasa vinaria, torcularia: non item arbores cœsæ, vel dejectæ, nec quæ jam e fundo eruta sunt, ut creta, lapides etc. (Cit. L. 18 § 1 *De A. E. V.*). *Domo* vendita, quæ ad tutelam (non quæ ad ornamentum) domus pertinent venditione continentur; v. c. claves, claustra, scalæ quæ ad lacunaria admoventur (LL. 15, 12, § 16 *De instr. fun.*). *Taberna lanionis* vendita, mensæ, pondera, cultri, dolabræ etc. (L. 18 *Eod.*).

9 C. G. 1614, It. 1470. Itaque, lacu vendito, *et circa eum pedes decem*, proximi decem pedes ab aqua debentur, qualis tunc erat, sive postea creverit aqua (L. 69 *h. t.*), sive decreverit.

10 Zach. 354, 14. *Culpa:* nempe, in foro conscientiæ, theologica.

11 LL. 11, 13 § 8 *De A. E. V.*

12 L. 15 § *Ex Vendito* 21 *Eod.* L. 65 *De R. V.* C. G. 1652, It. 1509. Quod Nostri non admittunt (Less. II, 21, 108), nisi id inter partes convenerit (S. Alph. III, 798 v. *Diximus*). Sed conventionem hanc tacite inesse tenendum est, quia contra naturalem æquitatem esse videtur, emptorem et rem et pretium habere. Quæsitum est, an liceat fundum vendere ea lege, ut emptor pretium *deponat;* et venditi fructus venditori dependat quoad is alium fundum emendum invenerit; affirmat Moli. DD. 320, 368; negant Less. l. c. et, re denique vera, Lugo 25, 144. Ego Molinæ assentior; damno enim venditor cavet, non studet lucro: et quidni cavere possit?

13 C. G. 1652, It. 1509.

14 L. 14 § 1 *De Per. et Comm. R. V.* C. G. 1653, 1510.

nempe eo loco ubi est cum contrahitur (15): eoque loco, pretium persolvendum est, sive tunc cum res traditur (16); sive postmodum penes nos, si forte dilatio ad solvendum emptori concessa fuerit (17). Si quæ autem impensæ his præstandis necessariæ sint, illæ quæ fiunt traditionis causa, velut in numerando, appehendendo, mensurando, etc., ad venditorem; quæ exportationis causa fiunt, ut puta consarcinando, ad emptorem pertinent (18). Et ad eum illæ quoque pertinent, quæ necessariæ sunt instrumento emptionis et venditionis conficiendo, et (impositis forte prædio) hypotecis luendis, si eas non ignoravit (19).

481. Ad extremum admonendi sumus, ambiguitates in emptionibus et venditionibus jure nostro contra eum esse, ut alias, qui potuit, re integra, apertius dicere; sive ejus in cujus potestate erat (seu venditoris, seu emptoris), legem apertius conscribere (20). Venditoris: itaque, si, v. c., in venditione fundi venditor exceperit lapidicinas *ubicumque essent,* illæ tantum exceptæ intelligendæ sunt, quæ tunc extant, non quæ postea repertæ fuerint (21). Emptoris: quamobrem, si dictum sit, accedere bucephalum equum, et duo bucephali sint, et de alio venditor de alio emptor senserit, is debebitur quem venditor intellexit (22).

Art. 3. De venditione distrahenda.

482. Emptio et venditio contrahitur re, pretio, consensu; et ex omnibus his distrahendæ ejus causa oriri potest. Et primum, ut a facilioribus ordiamur, resolvitur *ex consensu:* Non quidem mutuo, nam hæc nova venditio foret, sed 1° si res venierit cum pacto revenditionis, de quo postea; vel 2° ea lege (commissoria) expressa vel tacita ut, pretio suo tempore non soluto, vel re non tradita, aut accepta (vel quavis alia conditione haud impleta), res fieret inempta. Porro ex commissoria expressa venditio resolvitur ipso jure (1); ex tacita officio

15 Ex L. 13 *De R. V.* C. G. 1609, It. 1468.

16 C. G. 1651, It. 1508.

17 Ex C. It. 1508, 1249 § 1. Quidam putant faciendam esse (prout alias (V. § 328, 7) quo loci emptor domicilium fovet; uti ex C. G. 1247 docent Gallici J. C. Toull. VII, 92. Tropl. Sed si ita est apage cit. Art. 1249, § 1.

18 C. G. 1608, It. 1462. Nisi aliud mos regionis ferat (Tropl. 288).

19 Ex L. 5 C. *De Evict.* C. G. 1593. V. A. 2183. C. It. 1455, V. 2040, Tropl. 164.

20 Ex L. 21 *h. t.* L. 40 *De Pact.* Voet 18, 1, 27. Secus ex C. G. 1602, quo contra venditorem interpretantur.

21 L. 77 *h. t.*

22 L. 34 pr. *h. t.*

1 L. 1 § 1 *De Leg. Comm.* C. It. 1511, 1165. V. C. G. 1656. Salvis tamen juribus tertio quæsitis ante transcriptam resolutionis instantiam (C. It. 1511).

judicis (2). Nihilominus venditio rerum mobilium resolvitur ipso jure, si emptor die traditioni definita non venerit (3); aut sine pretio venerit (4); et si venditor eam jam tradiderit, pretio suo tempore non soluto, vindicare eam poterit (5). At vero quoties emptio et venditio resolvitur ipso jure, ita demum resoluta intelligitur, si volet is cujus causa resolutio fuit introducta, seu lege, seu pacto: is igitur statuere debet utrum ea uti velit; nec potest, postquam elegerit, variare (6).

483. Dein II. *ex re* emptio et venditio rescinditur si res aut vitiosa (vel servituti, aut pignori obnoxia § 468) reperta, aut non tota tradita fuerit. Si *vitiosa:* nempe si vitium sit ejusmodi, de quo admonere emptorem oportuit (7); licet illud venditor ignoraverit (8). Sed heic emptor agere potest vel redhibitoria, vel æstimatoria (9); utra maluerit (10). Verum si plures res venierint, et redhibitoria experiri velit, si manifestum sit, nonnisi omnes vel *ipsum* empturum, vel *alium* venditurum fuisse, omnes redhibere *illinc* potest, *hinc* debet (11). Porro redhibitoria experiendum est, si venierint animalia, intra dies 40; sin res mobiles, intra 90; sin immobiles, infra annum a traditione computandum (12). II. Aut *non tota* (§ 471), tota ea inquam quæ in

2 C. G. 1654, It. 1511. Contra L. 8 C. *h. t.*

3 C. G. 1657, It. 1512.

4 C. It. 1512. Ex C. G. l. c. Quod et in venditionibus commercialibus valere putat, et rectius, Tropl. 680. Sed penes nos prius necesse est, ante eam diem, rem, vel pretium offerre (C. *Comm.* 97).

5 Ex C. G. 1654. Tropl. 645. Quod C. It. 1512, expresse cautum est. Nempe intra 15 dies a traditione computandos; et modo adhuc penes emptorem sit; et nec mutata, nec locatori ignoranti pignori obligata fuerit (Cit. A. 1512).

6 LL. 1, 2, 3, 4 § 1 *De Lege Comm.*

7 D. Tot. tit. *De Ædil. Edicto.* C. G. 1641 etc. It. 1498. Verum, quoad animalia, redhibitionem recipiunt ea solum vitia quæ legibus, aut moribus definita sunt (C. It. 1506, Tropl. 550).

8 L. 1 § *Causa* 2. *De Ædil. Edict.*

9 LL. 60, 61 *De Ædil. Edict.* C. G. 1644, It. 1501. Verum redhibitoria cessat in venditionibus quæ fiunt officio judicis (C. It. 1506, G. 1649), licet voluntariis (Tropl. 583): lex non distinguit. Porro *redhibere* est facere, ut *rursus habeat* venditor id, quod habuerat.

10 L. 25 *De exc. rei jud.* Ex C. G. et It. citt. AA. Sed si plures sint emptores, vel plures heredes unius emptoris, non licet aliis redhibitoria agere, aliis æstimatoria, sed convenire debent, utra uti malint (L. 31 § *Si plures De Ædil. Ed.*).

11 L. 35 *De Ædil. Edict.* Sive uno pretio venierint, sive pretio in singulos constituto (L. 34 *Eod.*).

12 C. It. 1478, 1505. V. G. 1648, Au. 933. Quid si, actione nondum instituta, res perierit citra culpam emptoris? Et siquidem casu, vel culpa venditoris, æstimatoria manet, et nemo dubitat. Item si vitio ipsius rei, ex L. 47 *De Ædil. Edict.* Secus ex jure Gall. 1641; quem Gallici J. C. acriter carpunt: et recte, nam ab æquitate remotissimum est. Utrum et nostro. ceu retur Mazzo. IV, 250? Non puto, nam id solum cavet, rem emptori *perire:* quod verum est quippe domino.

emptione et venditione comprehensa fuit. Sed in re soli *si* id factum sit, quia pars ejus jam interierat, aut evicta fuit, tunc demum tibi fas erit ab emptione discedere, si talis, vel tanta ea sit, ut sciens empturus non fuisses (13). *Sin* quia erratum est in mensura ejus designanda (hoc locum habere non potest cum res aversione - *ad corpus* - venеunt) venditori quidem nunquam licet a venditione discedere, emptori licet; si modus ultra vicesimam partem amplior non item si *minor* inveniatur; sive res uno pretio venierit, sive pretio in singulas mensuras constituto (14). Quando autem ab emptione non disceditur, pretium augendum, vel minuendum erit, pro quantitatis modo: nempe si res venierit pretio statuto in singulas mensuras, semper (15); si uno pretio venierit, quoties mensura major, vel (contra) minor vicesima parte invenitur. Sed actiones hujusmodi anno finiuntur (16).

484. Demum III. ex pretio: sed aliter in foro externo, aliter in interno. In externo rescissio soli venditori competit, et si rem immobilem vendidit, et si citra dimidium justi pretii (17): eique competit, etsi rem sciens vendiderit, et majori pretio renunciaverit (18). At vero in potestate emptoris est vel re cedere, vel supplere quanti ea majoris valet (19). Hæc rescissio biennio finitur (20). In foro conscientiæ in-

13 C. G. 1601, 1636. It. 1461, 1492. L. 49 § 1 *De Minorib.* Ex L. 58 *De C. E.* Ex C. G. 1636. It. 1492. Tropl. 252. Item arboribus vento dejectis, vel igne absumptis, si contemplatione illarum arborum (velut oliveti) fundus comparabatur (Cit. L. 58).

14 C. G. 1617, 1618. It. 1473, 1476. At cur, si *minor*, non licet ei ab emptione discedere, prout cum major? prout cum interiit (12)? Nempe, *illic* quia qui plus emere potest, potest et minus, non contra: *hic* quia pars quæ interiit fundum minuit, quem emere constituerat; modus, qui forte deficit, non item (Cf. Tropl. 330). Ceterum si duo fundi venierint uno *pretio*, et in uno aliquid desit, in altero exsuperet, fiet compensatio (L. 43 *De A. E.* V. C. G. 1623, It. 1479), pro modo valoris utriusque (L. 1 *De Evict.*). *Uno pretio*: nam pretio in singula prædia constituto, multiplex venditio intelligitur; adeoque emptor poterit alterum retinere, alterum relinquere (Ex cit. L., et AA.).

15 L. 4 § 2 *De A. E.* V. L. 40 § *Qui agrum, h. t.*

16 C. G. 1619, It. 1475, 1478.

17 L. 2 C. *De Rescind. vendit.* C. G. 1674, It. 1529, Au. 1060. Licet pretium a peritis definitum fuerit (C. Au. 934. Durant. XVI, 116. Mazzo. V, 263. Contra Tropl. I, 158 aliosque.

18 Citt. AA. 1674, 1529. Contra Au. 935. Scilicet, *præsumitur* vendidisse necessitate coactus. Nisi forte post perfectam venditionem renunciaverit (Tropl. 798).

19 C. G. 1681, It. 1534, Au. 934.

20 C. G. 1576, It. 1531. A die, non pactæ (ut Gallici J. C.), sed scriptis confectæ (Ex C. It. 1314, 1) venditionis computando: tametsi res venierit cum lege retractus; vel ei qui rem vendidit successerit minor, vel interdictus (Citt. AA. 1576, 1531). Quid si minor vel interdictus ipsimet prædium vendiderint? Et siquidem auctore tutore, et ceteris paribus, biennium emptori procedit (C. G. 1314, It. 1304). Secus quoad venditor

tererit, si quid opinor, utrum quis ultra justum pretium vendiderit, seu citra illud emerit, sponte, an invitus, an ignorans. Si *sponte,* donatio est, sin *invitus* est furtum, atque ideo illic nulla est repetitio, hic est perpetua (§ 439, 20). Sin *ignorans,* reor utriusque conditionem æquo jure æstimandam esse, quia et emptorem cum jactura venditoris, et venditorem cum emptoris jactura locupletari, utrumque pariter est iniquum. Adeoque ei qui est in bona fide biennii usucapionem procedere, seu emptori, seu venditori (21); ei qui est in mala non item.

485. Restat ut videamus quid juris sit quoad tertios, venditione rei immobilis resoluta aut rescissa, si emptor medio tempore eam alienavit, vel pignori obligavit, vel ei servitutem imposuit. Et sive resoluta, sive rescissa ea fuerit, jura tertio quæsita ante transcriptam resolutionis instantiam, salva permanent (22): quæsita postea evanescunt: nisi velit ipse, utens jure auctoris sui (§ 116, 30), pretium supplere.

CAPUT II.

DE QUIBUSDAM VENDITIONIBUS SPECIATIM.

486. A regulis superius recensitis nonnihil recedunt quædam emptiones et venditiones vel 1° ob pacta inter emptorem et venditorem conventa; vel 2° ex natura rei quæ venit; vel 3° demum ex modo quo emptio et venditio celebratur. De singulis obiter.

pervenerit ad majorem ætatem non procedere, licet intelligere ex citt. AA. 1676, 1531: Sed utrum, uti jure Gall. 1305 decennio, ita jure nostro quinquennio, ex Art. 1303, a majore ætate computando finiatur? Ego hoc magis puto (Contra Mazzo. IV, 264); nec obstare puto Art. 1308, quippe generaliter loquitur. Scilicet minor penes nos restituitur non tamquam læsus, sed tamquam minor (Art. 1303): atqui perabsurdum foret, eum qui in minori ætate rem vendidit, majorem factum, post biennium, non læsum restitui posse, læsum non posse.

21 De emptore in jure cautum est nominatim, restitutionem adversus eum non competere, si venditor læsus fuit ultra dimidium justi prætii; ergo nec si *citra,* quia vix non absurdum foret, pro minori summa (repetitionis) jus manere, quod pro majori extinctum est.

Hæc si vendita sit res immobilis; quid si mobilis? Quæstio salebrosa, quia heic certo et directo jure deficimur. Existimo repetitionem jure nostro biennii (ex C. It. 708, 709, 2146), Gallico triennii (Art. 2279); aut saltem quinquennii (seu decennii), perinde ac per errorem facta (C. It. 1300, G. 1304) præscriptione finiri. Verum quam recte hæc dixerim in re prope intacta, viderint sapientes.

22 C. It. 1308, 1, 1511.

Art. 1. De venditionibus cum pacto retrovendendi; Datis arris; Ad pondus, numerum, vel mensuram; Ad degustationem.

487. Venditio cum pacto retrovendendi (*retractus conventionalis*) habetur cum res distrahitur ea lege, ut, reddito statuto tempore eodem pretio, restituatur (1). *Ea lege;* nam si hæc ex intervallo fuerit apposita magis nova venditio paciscitur, et personale pactum est, non reale (2). *Eodem pretio;* etenim, si alio redimenda erit, fœnus aut est, aut præsumitur (3). *Statuto tempore;* sed ex NN. LL. hoc non potest quinquennium excedere (4), quod omnibus currit, nuptis, minoribus, interdictis (5). Res quæ sic veneunt minoris emi possunt (6). Earum autem dominium in emptorem quidem protinus transit (7), sed revocabile; ideo is illis uti debet more boni patrisfamilias (8): sed non prohibetur alteri vendere dummodo *retractus* emptorem admoneat. Retractus autem divisionem non recipit, altero invito (9). Quamobrem si plures venditores fuerint, et unus tantum redimere velit, convenire debent ut totum redimant (10): sin plures emptores, quisque cogi potest suam partem restituere (11). Sed retrahi nequit, nisi restituto prius pretio, et contractus expensis, et quidquid præterea emptor in rem impendit necessario, vel utiliter (12); nempe quasi b. f. possessori. Retractu sequuto, non novam venditionem contrahi, sed priorem con-

1 Ex LL. 2, 7 C. *De Pact. inter empt.* C. G. 1659, It. 1515.

2 Cf. Durant. XVI, 390.

3 L. 3 C. *Plus valer. quod agit.* Ceterum pactum hujusmodi nihil a natura hujus venditionis alienum habet (Tropl. 695. Zachar. 357, 3): nec a bonis moribus, si convenerit, ut res tanti retrahatur, quanti tunc erit (S. Alph. III, 812). Porro merces vendere ea lege expressa vel tacita ut revendantur minori pecunia ei qui vendidit, hoc hyspane *mohatra*, italice *scrocco* dici solet, et illicitum est, (Innoc. XI, 40).

4 C. G. 1660, It. 1516. Quid igitur si convenerit, ut intra decennium, vel biennium, vel simpliciter ut redimi possit? Et in priori (C. G. 1660, It. 1516) et posteriori (Tropl. II, 711) casu adhuc quinquennio; in secundo eo biennio finitur, nec jure nostro (Art. 1517. V. C. G. 1661), prorogari permittitur (V. C. Au. 1070). Porro hæc omnia publicæ utilitatis causa constituta sunt, ideo et conscientiam obstringunt.

5 C G. 1663, It. 1519.

6 Lugo 26, 189. S. Alph. III, 807. *Minoris.* Nempe ubi *quandocumque* retrahi possunt, triente; alias arbitrio boni viri.

7 L. 7 *De Pact. inter empt.* Atque ideo licitas esse venditiones hujusmodi amplius dubitare non licet (V. Lugo XXVI, 184, 199); dum ne pacto fœnus illicitum lateat (Ex L. 3 C. *Plus val. quod agit.*).

8 Ex LL. 61, 62 *De Leg.* 1.

9 C. G. 1220, It. 1204.

10 C. It. 1523, 1524. G. 1668, 1669.

11 C. It. 1527, G. 1672.

12 C. It. 1528, G. 1673. *Utiliter;* nempe V. § 238, 42.

ditione resolvi, verius est (13); ideo si quid medio tempore commod. vel incommodi rei accessit, ad retrahentem pertinet (14): si quæ servitus imposita, vel hypoteca (15), si qua venditio ab emptore sit facta (16), evanescunt. Exceptis fructibus, quos emptor jure dominii suos fecit. Nihilominus fructus ejus anni quo res venit, et ejus quo retrahitur, dividi pro rata temporis æquum est (17).

488. Res mobiles, præsertim merces, aliter et aliter venire solent. Interdum tota res venditur *aversione:* (*ad corpus*) uno pretio: interdum rei pars ad pondus, vel numerum, vel mensuram; interdum tota quidem, sed prætio in singulas mensuras, etc. constituto. Prior venditio pure, altera sub conditione (18) fieri intelligitur: ideo *illius* periculum statim ad emptorem transit (19); *hujus* penes venditorem remanet, quoad res adnumerata, adpehensa, admensave fuerit (20). Utra vero sit *tertia* (adeoque utrius periculum), purane, quippe certam rem continet, et certum pretium (21); an conditionalis, ex tacita voluntate contrahentium (22), non satis convenit: sed forte hoc verius (23).

489. Demum quædam res emi solent ea lege tacita, ut prius degustentur, uti oleum, vinum etc. (24). Quod sic veniit prope est ac si nondum venierit, ideo periculum interim ad venditorem pertinet (25). Itaque degustari debent intra tempus venditioni adjectum: et si nullum tempus adjectum sit, venditor, post modici temporis lapsum, denunciare

13 Poth. 412, Tropl. 693. Ex L. 7 *De Pact. inter empt.* etc. juncta L. 1 *De in diem addi.* Dixi *retractu,* adeoque 1° *ex pacto* in venditione adjecto non ex intervallo (Tiraquell. *De Retract. Convent.* § 1, Glo. 2); et 2° nondum elapso tempore statuto (Ex C. G. 1660, It. 1516).

14 V. Tiraq § 1, Gl. 1, n. 6 etc.

15 C. G. 1673, It. 1528.

16 C. G. 1664, It. 1520. Nisi agatur de re mobili retrahenda, ab alio bona fide acquisita (§ 129, 40).

17 Zachar. 357, 14 Durant., Tropl. 770. Contra L. 8 § *Silva. De C. E.* Quid enim, v. c., si vineam statim a vindemia emptam, pridie vindemiæ sequentis anni redimat venditor? Aut pridie vindemiæ emptam postridie ejus redimat?

Rarum, sed non penitus insuetum est, ut pactum revenditionis adjiciatur in gratiam emptoris. Et hoc quoque licitum esse verius est; dummodo aliquanti pluris ematur, et revendatur aliquanti minoris (Moli. D. 377, 8. Less. II, 21, 118. S. Alph. III, 819).

18 L. 35 § *In iis h. t.* C. G. 1585, 1586, It. 1450, 1451.

19 Cit. L. 35, § 5, ff. L. 5 C. *De Peric. et com. R. V.* Citt. AA.

20 L. 5 C. *Eod.* Citt. AA. Lugo 26, 219. Scilicet quamdiu *res* certa non est venditio ne intelligi quidem potest (§ 466).

21 Voet 18, 6, 4. Lugo cit. n. 119. Zachar. § 348, 28.

22 Bart. Gotofred. in L. 10 *De Peric. et com. R. V.* Faber *Ad Cod.* IV, 28, 3. Tropl. 90.

23 Ex L. 35 § *Ergo etsi grex* 6 *De C. E.* LL. 5, 15 *De Peric. et comm. R. V.* et C. G. 1586, It. 1451.

24 L. 4, § 1 *Eod.* C. G. 1587, It. 1452.

25 Ex L. 1 § *Prius. De peric. et comm. R. V.* Citt. AA. Et C. Au. 1080.

poterit emptori, ut vinum degustet intra certum diem (26). Quid si emptor degustet, et improbet? Et si rem emit promercii causa, negocium recidit in arbitrium boni viri; sin ut ipse uteretur, impune facit, licet injuria (27). Ceterum degustationi tacite renunciat qui absenti scribit, ut rem sibi mittat; ideo sufficit bonam misisse (28).

490. Quid si per emptorem stetit, quominus res fuerit suo tempore adpehensa admensa degustata, uter deinceps periculum ejus præstet? Utique ipse si res tota venierit ad pondus vel numerum vel mensuram (29): sin ad degustationem venierit quidam putant adhuc emptoris (30), quidam venditoris periculum esse (31). Et hoc videtur verius; mensura enim eo spectat ut appareat quantum ematur, gustus ut improbare liceat (32). Quid si, re nondum degustata, emptor obsignaverit vasa, vel dolia: utrum id factum credatur ne submitterentur (33)? an quasi jam perfecta fuerit venditio (34)? Mihi, in dubio, primum videtur verius: nam alias quorsum pactum degustationis?

Art. 2. De venditione jurium, seu rerum incorporalium.

491. Ratione rerum quæ veneunt nonnihil a ceteris differunt venditiones jurium, seu rerum incorporalium; et in primis hereditatum, et nominum. Principio cum mortui hæreditas venditur, refert, utrum *aliqua hæreditas* (idest hæreditas certo sibi delata), an *incertum hæreditatis* (si quid juris venditori in ea hereditate competit), seu *spes hæreditatis*, venierit: *illa* enim aleæ aliquid habet, propter incertum æs defuncti alienum: *hæc*, propter incertum jus venditoris, alea est. Principio igitur, sive illa, sive hac vendita, emptori debetur *quidquid* in hæredem transiit, fructus quoque et nomina debitorum, si is fructus jam perceperit, nomina extinxerit; neque plus, neque minus (1); ideo si quid ei defunctus debuit, hoc repetit: contra si ipse ei debuit, restituet (2). At si res hæreditarias deteriores sine dolo malo, aut meliores fecerit, tenebitur perinde ac is qui rem suam vendit; adeoque *illic*

26 L. 4, in fi. *Eodem.* Citt. AA.

27 Tropl. 99, 100, 112. Zach. 349, 10. Sed in foro interno, si facit injuria, injuriæ et damni tenebitur.

28 Tropl. n. 103, Zach. l. c. Quin inter mercatores tacita hæc conditio exsulare creditur. (Durant., Duverg., Tropl., Zach. l. c.).

29 LL. 5, 17 *Eod.* Tota V. § 473, 5.

30 Struv. *Ad Pand.* XVII, 6, 101.

31 Voet 17, 6, 3. Tropl. § 101.

32 Ex L. 34 § *Alia est. De C. E.*

33 L. 1 § 5 *Si dolium. De peric. et comm. R. V.*

34 Castro, Tropl. 103.

1 L. 2, §§ 4, 11, 16, 17 *De H. V.* (*Hereditate vendita*). C. G. 1698, It. 1543.

2 Cit. L. 2 §§ *Illud.* etc. C G. 1697, 1698, It. 1545. *Repetit - restituet,* Scilicet ab emptore hereditatis - emptori.

nihil restituit (3) *hic* nihil repetit (4): scilicet res venditur *uti nunc est* (5). Hæc primum: deinde si hereditas veniit, venditor nomen et jus heredis dumtaxat præstare debet (6); sin spes hereditatis, ne hoc quidem. Proinde hæreditate evicta, in priori casu, si est aliqua hereditas, ipsa æstimabitur; si nulla, pretium tantum restituet quod accepit (7): in posteriori nihil prorsus (8). Demum venditio hereditatis *læsionem* regulariter, non recipit, præterquam inter cohæredes (9). Vendita hereditate, emptor, quoad venditorem, *vicem heredis obtinet* (10).

492. Deinde nomina quoque debitorum emi vendique possunt (11). Et regulariter minoris emi possunt quam sunt, propter sumptus, pericula, et molestias exactionis. Immo, etsi incommoda hæc absint, adhuc minoris emi posse verius puto, quia vulgo minoris quam pecunia numerata æstimantur (12); exceptis schedulis mensariis, quas vocant; dummodo inibi, et protinus exigi possint (13). Qui nomen vendit id tantum regulariter præstare debet in foro exteriori, ut sit nomen, et non ut debitor tunc solvendo etiam sit (14); quippe hoc ad *facti* evictionem pertinet (§ 470, 10). Sed an hoc obtineat etiam in foro conscientiæ: si emptor id ignoravit, nec alea veniit? Negat Lessius, quippe vitium est, quod prope in rei substantiam (§ 311, 9) recidit (15). Et æquissimum puto, etenim *is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam debitoris inanis actio est* (16). Ceterum non ausim, contra jus apertissimum, alicui hanc sententiam obtrudere. Dixi regulariter, nam et in id tenebitur si emptorem decepit (17), vel evictionem simpli-

3 Ex L. 3 *De H. V.* Tropl. II, 964. Idem juris est si rem perdidit, consumpsit etc. (Cit. L. 3). Secus si quid alienavit; et hoc latuit emptorem (Ex L. 2 § *Sed etsi. De H. V.*).

4 Tropl. l. c. Douverg. II, 324.

5 L. 2 § *Plerumque. Eodem.*

6 L. 13 *Eod.* C. G. 1696, It. 1545. Nisi de substantia ejus affirmaverit (L. 15 *Eod.* L. 1 C. *De Evict.* Citt. AA.).

7 L. 8 *De H. V.*

8 LL. 11, 12, 13 *Eod.*

9 C. G. 888, It. 1039. *Regulariter* V. Tropl 790.

10 L. 2, § *Cum quis De H. V. Quasi heres* (L. 10 *Commun. præd.*). Quamobrem si, v. c., debitoris mei, vel ejus qui servitutem prædio meo debebat, hereditatem vendiderim, nec creditum, nec servitus per confusionem (§ 335) extinguitur (Citt. LL.): et creditoribus hereditariis *ego* satisfacere debeo. (L. 28 *De donation.*). Dixi quoad venditorem: nam venditio quasi res inter alios acta (§ 437) tertiis non nocet (Ex cit. L. 28, L. 2 C. *De H. V.*).

11 C. G. 1692, It. 1538. Contra LL. 22, 23, 24 C. *Mandati.*

12 S. Alph. III, 829.

13 S. Alph. H. A. X, 179.

14 L. 4 *De H. V.* C. G. 1694, It. 1542. *Tunc;* nam si postea solvendo esse desiit sibi imputet emptor (Ex L. 204 *De R. J.* Tropl. 938, 941).

15 Less. 21, 81. Et Alexand. in L. 22, § *Si mulier* 2. *Sol. matr.*

16 L. 6 *De Dolo malo.*

17 L. 74 in fi. *De Evict.* Ut puta si *bonum nomen* esse affirmaverit. Sed quid

citer promiserit, non enim intelligitur eam evictionem promisisse quæ vi sua tacite inest (18).

493. Quoad cetera jura, omnia regulariter emi vendique possunt; verum si litigiosa ea sint, debitori fas est illa *retrahere* ab emptore, restituto cum usuris quod is erogavit, (19). Verum hoc, quia coercet jura contrahentium, strictam interpretationem recipit; ideo cessat retractus si jus litigiosum donatum (20), aut quasi accessorium venditum (21) sit. Amplius; lex eo spectat ut removeantur improbi litium redemptores; ideo cessat si quis jus litigiosum vendiderit 1° condomino vel coheredi (22); aut 2° ei qui est in possessione juris litigiosi (23); aut 3° *in solutum* idest creditori ad debitum extinguendum, vendiderit (24).

Art. 3. De venditionibus sub hasta, de negotiationibus, et monopoliis.

494. Venditiones hujusmodi ab aliis nonnihil recedunt ex modo quo fiunt. Ordiamur ab his quæ fiunt sub hasta. Harum triplex genus

interest, utrum quis calliditate venditoris, an ignorantia decipiatur (L. 1 § *Causa De ædilit. Edict.*) cum error pene in substantiam recidat? Et favet L. 23 § *Si mulier. Solut. matrim.*

18 § 343, 9. Quid si locupletem debitorem futurum esse *promiserit?* Hæc promissio jure G. obligat quoad debitor solverit (Tropl. 339); Nostro toto anno, ex quo debitor cogi potuit ad solvendum; et in censu perpetuo, toto decennio (C. It. 1544). At vero si debitor idoneus non fuerit repertus, venditor evictionis nomine id tantum restituit, quod ab emptore accepit (C. G. 1694, It. 1543). Porro *nominis* venditio, quoad emptorem et venditorem, perfecta est simul ac de ea *ex jure* convenerint (C. It. 1538 ex G. 1689), etiam debitore invito (L. 3 C. *De Novat*): quoad tertios vero ex quo debitori denunciata fuit, vel is eam acceptavit actu aliquo authentico (C. It. 1539. V. C. G. 1690): quamobrem, si is *antea* priori creditori solverit, liberatur (C. It. 1540, It. 1691).

19 Ex L. 22 C. *Mandati* C. G. 1699. It. 1546. Porro litigiosum jus heic accipimus, si lis super eo mota sit (Cit. AA. Tropl. 986, 987); sive jure mota fuerit, sive injuria (Zachar. 359, 4°).

20 Ex Citt. AA. Tropl. 1009. Ceterum si quis dixerit, se partim vendere, partim donare, mentio donationis in fraudem legis adjecta præsumitur (L. 23 C. *Mand.* Tropl. l. c.).

21 Tropl. 1011. Douverg. II, 397. Utputa hereditatis venditæ.

22 Citt. L. 22 et AA. Ut ecce si Titius prædium vindicet a Sejo et Osio, quod hi simul emerant, vel hereditate acceperant, et Sejus Titii jus, vel Osii partem redimat (Tropl. 1005); non enim redimit vexandi Osii, vel Seji causa, sed sibi consulit.

23 Cit. L. 22. C. G. 1701, 3, It. 1547, 3. Ut puta, si Titio et Cajo prædium a me vindicare conantibus, Titii jus redemerim: vel si possessionem predii alicujus a te acceperim antichresis nomine, et ne a Sejo dejiciar, qui prædium suum esse judicio contendit, illud a te (Tropl. 108) vel a Sejo emam. Scilicet magis me a lite, quam litem redimere videor, § 1. Cit. L. 22.

24 Cit. L. 22. C. G. 1701, 2, It. 1548, 2. Nempe et emptor, et venditor sibi prospiciunt.

est: coactæ, necessariæ, et voluntariæ. *Coactæ* quæ fiunt instantibus creditoribus; *necessariæ* quæ fiunt juris necessitate (ut ecce rerum minorum, vel in judiciis divisoriis); *voluntariæ*, quæ sola vendentium voluntate sic fiunt. Res quæ sub hasta veneunt possunt quanti carius vendi, et quanti vilius emi (1); dummodo vis et fraudes absint ultro citroque (2). Nec est illicitum *emptori* alios emptores ab emptione deducere, seu precibus, quod nemo dubitat (3); seu pacto cum eis inito, quod est communius, et in foro conscientiæ, ni fallit, verius (4): dummodo ipse emat pretio saltem infimo (5): nec, ex diverso, *venditori* fictum emptorem supponere, ne res minoris veneat, quam valet (6). Venditor autem necesse habet oblatum pretium acceptare in voluntariis venditionibus, si in venditione indicenda se venditurum pollicitus sit: in necessariis si emptor definitum a peritis pretium attigerit; in coactis semper (7). In venditionibus coactis et necessariis *redhibito-*

1 Salm. 14, 2, 95. Scilicet hæ venditiones propter incertum licentium numerum (V. § 112, 24) prope aleatoriæ sunt.

2 S. Alph. III, 808. H. A. X. 176. Fraus autem est, v. c., si venditor *falsos* emptores supposuit: aut emptor *veros* vi, aut dolo removit; vel si id effecit ut hasta non opportuno loco, vel die poneretur (Lugo 26, 45), etc. Qui autem auctione contendunt et pretium augent, non ut emant, sed ut alter carius emat, rem illicitam facere putat Reginald. 25, 320. Ita porro si eo animo faciunt, ut emptori noceant, non item si ut venditori prosint: quia in potestate licentis est ab auctione discedere.

3 S. Alph. III, 208, d. 1.

4 P. Navarr. *De Rest.* Lib. 3, Cap. 2, n. 8. Dian. To. 1 *De Contr. Res.* 76, ibique Reginal., Vega, Villalob., Bonac., Rodrig., Aragon., aliique. Hæc sententia S. Alph. l. c. d. 2 (qui pro se non bene laudat Lugonem 26, 45) displicet in venditionibus judicialibus; quia venditor, cum sit expositus periculo distrahendæ rei suæ quanti minimi, jus habet ne quis spem ipsi eripiat eam quanti plurimi distrahendi. Sed quidni, quoad emptorem, contra? Porro qui rogatus ab emptore, et qui pacto cum eo inito ab hasta recedit uterque volens recedit; aut igitur in utroque casu fit injuria venditori, aut in neutro. Reponunt forte: qui rogatus discedit, redire et liceri potest, qui ex pacto non item. Haud ita sane: etenim pactum hujusmodi si licitum est justitiam non lædit, si illicitum non tenet. Dixi *in foro conscientiæ;* nam in foro externo crimen est (C. *Pœn.* Art. 403).

5 Navarr. l. c. n. 84. Salm. 14, 2, 58. Cujus ea fortassis est ratio, quod is venditionem hujusmodi quasi ad communem redigit, quæ idcirco communis venditionis jure metiri debet. Saltem *infimo*: nempe, ut opinor, deducto triente, prout in rebus sponte oblatis. Et re quidem vera multi ex Nostris docent, si pretium medium sit 100, pretium infimum heic esse 50, supremum 150 (V. Diana. To. 1 *De Contract. Resolut.* 55. Lugo 26, 45.

6 Reginald. 25, 231.

7 Sed in venditionibus coactis et necessariis inest quædam quasi *addictio in diem.* Nempe ut emptio *firma maneat*, nisi alius infra certam diem meliorem conditionem obtulerit. Hac igitur oblata prior emptio conditione resolvitur; nec reviviscit, licet posterior *irrita* subinde pronunciata fuerit (C. *Proc.* It. 674, G. 707).

ria (8), et *læsio* (9) exsulant; at non evictio. Itaque, re evicta, emptori pretium restituendum est; sed utrum (in coactis) a debitore, cui solutio profuit (10); an a creditore, quasi ei sine causa solutum? Et hoc aut ex NN. LL. verius est (11), aut æquius certe: et ita obtinet (12).

495. *Negociari* est aliquid emere ut immutatum carius vendas (13). Negotiatio ordinatur ad lucrum; si hoc ordinatur ad finem necessarium vel honestum, negotiatio proculdubio licita est, præterquam clericis. Dum ne multum divexet pretia rerum; sive cum quis emit, sive cum postea revendit (14): multum inquam, nam si parum vexet, quia hoc necessario sequitur, culpa vacat; alias negotiatio vix licita esset, aut ne vix quidem; et incommoda hujusmodi multis ex adverso commodis compensantur. Nec inspicitur utrum in parva, an in magna quantitate aliquid emat (15). At aliter prorsus se res habet in monopoliis.

496. Monopolium accipitur pluribus modis. Propria et stricta significatione definiri potest: *Singularis negotiatio* (16). Fit cum unus emit alicubi, ut postea revendat, universum, vel prope universum aliquod genus mercium. *Unus*; sed etsi plures fuerint, dummodo pauci (quod varie ex locis æstimari debet), adhuc monopolium est (17). Immo etsi plures, si hujus rei causa inter se societatem coierint, quippe omnes quasi una persona censentur (18). Monopolia hujusmodi vetita sunt, quia communiter impediunt alios ea comparare, quæ sibi opus sunt, et vexant in his pretia rerum: quamobrem si utrumque hoc incommodum cesset, non sunt illicita. Proinde ex *utroque* capite non est illicitum monopolium earum rerum, quæ ad vitam neque necessaria, neque utilia sunt, sed vel ad luxum, vel ad delicias pertinent; utputa numismata, gemmæ, statuæ vel picturæ antiquæ; psittaci, accipitres; ornatus mulierum: aleæ, fritilli, latrunculi etc. (19). Nec, ex *primo*, si quis emat postquam ceteri comparaverint quæ sibi opus fuerint (20).

8 C. G. 1649, It. 1506. Contr. Au. 1089.

9 C. G. 1684, It. 1536. Et jure nostro etiam in voluntariis exsulat (Cit. Art.).

10 L. 13 C. *De Eviction.* Nam *pretio liberatus est* (L. 74, § 1, ff. *Eod.*).

11 Ex C. G. 1377, It. 1237.

12 Dalloz *Vendita* 835. Tropl. 498. Zachar. 355, 13. Contra Mazzo. V, 240.

13 Ex D. Tho. 2, 2, 77, 4 *Immutatum;* alias (negotiatio impropria) magis opus, vel artificium erit (Sot. VI, 2, 2).

14 Hoc fit quum multi aliquid, v. c., frumentum, oleum, vinum; aut unus non modicam harum rerum copiam alicubi comparat: is quasi per consequens vexat nonnihil eo loci earum rerum pretia; sive cum emit, quia merces rariores fiunt; sive cum eas revendit, quia rariores facti sunt venditores.

15 Reginald. 25, 331.

16 Scaccia *De Commer. et Camb.* § 1, Q. VII, Par. 3. Limit. 9, n. 3. A Græcis *monos* (unum), et *pola* (venditor), seu *polium* (venditio).

17 Lugo 26, 176.

18 S. Alph. III, 816.

19 Salm. 14, 2, 44. S. Alph. l. c.

20 V. Genes. 41. Sed etsi antea emat

Nec demum ex *altero,* si postea revendat eo pretio, vel summo, quo res tunc, sine eo monopolio, venirent (21). At si supra id pretium vendat, licet vulgari et currenti, letali non vacat: quæstionis tantum est utrum caritatem lædat, quia justum prætium est quod communiter fungitur (22): an justitiam, quia facto suo ingravescit annona (23). Ego hoc omnino cum S. Alphonso verius puto (24).

497. Lata significatione monopolium fit, cum omnes venditores, vel omnes emptores conveniunt, tanti vendere, vel tanti emere aliquod genus mercium (25). Et siquidem *illi* emere constituunt citra infimum, vel *hi* vendere ultra supremum, justitiam lædunt; secus caritatem tantum (26): et ne caritatem quidem, si, quadam, quasi compensatione, alter post alteros, in id conspiraverint (27). Denique latissima significatione monopolium accipitur, cum quis efficit, ut prætia rerum crescant, quo ipse possit sua carius vendere; vel ut laxentur, ut possit aliena vilius emere. Et hoc quoque est illicitum; et justitiam lædit si fiat vi adhibita, aut dolo, mendaciis, etc. (28). At si nihil horum intervenerit, regulariter caritas tantum eum tenet (29).

ex hoc capite non lædit justitiam, quia nullius jus lædit; alias et venditores eam læderent, quod nemo dixerit (Moli. D. 345. Less. II, 21, 151. Pal., Dia., etc. Contra Salm. 1. c. et n. 48).

21 S. Alph. III, 816. Lugo 26, 176.

22 Moli., Less. II, 21, 151. Pal., Dicast., Turr., Tamb., Filiucc. etc. ap. Croix. III, II, 946. Qui id putat probabile cum Laym. *De Pact.* XVII, 41.

23 Laym. 1. c. Croix. 1. c. ibiq. Silv., Navarr., Spor., Lugo 1. c. Salm. 14, 2, 44. Scavi. II, § 407. Grassi *h. t.* Cap. 8, q. 4.

24 S. Alph. III, 816. Adeoque peccant etsi non vendant, vel alio evehant, aut perdant; (Contr. Reginald. 25, 331). Sed utrum contra justitiam peccent alii, qui eo summo currenti pretio vendunt? Affirm. Gury I, 914, 3°, quia, cum auctum sit ex monopolio, injustum est. Negant Bonacina, et Salm. 14, 2, 57, quia justum prætium est, quod communiter currit, undecumque hoc proveniat. Quod verius puto; alias peccarent etsi monopolæ alio res emptas veherent; immo auctis et sine monopolio pretiis, si domini nollent vendere.

25 L. 1 C. *De monop.* Lugo 26, 173. Scilicet omnes habentur quasi unus venditor, aut unus emptor. Item si convenerint ne aliquis ipsorum operas suas locet, ne opus redimat, vel cœptum ab alio perficiat, quam tali pretio (Cit. L. un. § 1. Less. II, 21, 147. Salm. 14, 2, 58).

26 Moli. D. 345. Less. 145. Reginald. 25, 328. Lugo 26, 172. S. Alph. III, 817.

27 Salm. 14, 2, 56. Supremum, vel infimum, nempe quod tale esset secluso eo monopolio (Lugo 26, 173).

28 Less. II, 21, 153. Lugo 26, 179. Ut ecce si falso in vulgus sparserit, finitimas regiones inopia laborare; naves frumento onustas, quæ urbem petebant, naufragium fecisse; vel contra. Si minis adhibitis coegerit venditores ab urbe discedere, vel ad eam accedere prohibuerit, etc.

29 Salm. 14, 2, 53. Ut ecce si rogaverit mercatores alio divertere. Et ne caritas quidem, si rogaverit ad loca divertere laborantia eadem inopia (Lugo 26, 179). Est et aliud monopolium, quod

APPENDIX.

De permutatione et cambiis.

498. Permutatio est: *Contractus quo res pro re datur vel promittitur* (1). Est vicina emptioni et venditioni (2), et ex NN. LL. iisdem juris regulis consistit, paucis exceptis (3). Constat igitur re danda, et accipienda ultro citroque; et utraque mercis, et pretii instar est. Utraque igitur, *qua* est *merces,* certa (§ 473, 5), debet esse et permutantis; itaque si mihi dederis, aut promiseris rem alienam, possum meam non dare, vel datam condicere (4). Qua *pretium* est, utriusque valor certum, prout in emptione et venditione (§ 474). Et æqualem esse oportet: itaque, si res tua pluris valeat, et pro eo quod superest, pecunia detur, et ego pro ea et rem aliam, et pecuniam dederim, si pecunia rei valorem exsuperat, jure nostro quasi emptio et venditio, et is qui eam accipit quasi venditor intelligitur (5), ideo si læsus fuerit, rescissoria, prout in emptione et venditione (§ 484) experiri poterit (6). Perficitur autem, ex NN. LL., solo consensu (7); eaque perfecta, continuo rei dominium, adeoque et periculum, ultro citroque in alterum transit (8). Uni autem evicta, in potestate hujus est, aut damni agere, aut rem suam condicere: salvis juribus interim, ante transcriptam resolutionis instantiam, tertio quæsitis (9).

499. Permutatio pecuniæ cum pecunia proprio nomine dicitur *cambium* (10). Quod triplex est, minutum, locale, et obliquum. *Minutum* (manuale) cum diversæ nummorum species inter se permutantur. Ex

publica auctoritate exercetur. Hoc justum esse nemo dubitat, si et ex justa causa concessum fuerit, et justo prætio, vel a principe, vel prudentum arbitrio taxatum, exerceatur (Less. 21, 149). Cui autem concessum est, si ex suscepto officio obligatur merces venales habere, huic licet nonnihil plus, quam ceteris, carius vendere (Bonac. Salm. 14, 2, 46).

1 C. It. 1549, V. C G. 1702. *Promittitur,* nempe tradenda, nam si *danda* idest permutanda promittitur, magis promissio permutationis est, quam permutatio.

2 L. 2 *h. t.* (*De rerum permutat.*). Et quasi mutua emptio et venditio (L. 19 § 5 *De Ædil. Edict.* L. 2 C. *h. t.*).

3 C. G. 1707, It. 1555. V. Tropl. *h. t.* § 2 etc.

4 L. 1 *h. t.* C. G. 1704, It. 1551. Idem juris est si pignori obligata sit; nisi forte mihi satisdederis (Tropl. 22).

5 C. It. 1554, 1. Contr. C. G. 1706.

6 C. It. 1554, § 1. Ex C. Sardo 1712.

7 C. G. 1703, It. 1550. Jure communi traditione perficitur (L. 1 *h. t.*).

8 Ex AA. C. G. 1583, It. 1448. Tropl. 39.

9 L. 5. *Præscr. Verb.* C. G. 1704, It. 1551. *Salvis,* etc. L. 4 C. *h. t.* C. G. 1553, Contr. C. G. ex AA. 1184, 1654.

10 Scaccia *De Comm. et Camb.* § 1, 2, IV n. 2.

hoc licere Campsori aliquid emolumentum (*agio*) percipere, nemo dubitat, seu publica auctoritate, seu (sed huic minus) proprio arbitrio hoc munus exercet, seu (et huic adhuc minus) id præstet semel aut iterum: nempe *huic* quia rem utilem alteri præstat (11); *isti* propter laborem quoque numerandi, et muneris expensas (12); *illi* quia præterea necesse habet pecuniam hujus rei causa semper paratam habere (13). Quantum vero percipere possint, nisi lege, aut consuetudine taxatum sit, arbitrio boni viri æstimari debet (14). Illud non interest si forte permutatio campsori utilis sit; ut ecce, si pro numis aereis vel argenteis, aureos accipiat, quia hoc per accidens fit (15).

500. Cambium locale est quod fit literis collybisticis, vulgo *cambiali*. Et pro hoc quoque aliquid (*provisione*) exigi posse propter impensas, et periculum trajectitiæ pecuniæ, juxta cujusque regionis leges, aut mores, tralatitium est; veluti si argentarius pecuniam, v. c., Romæ a te accipiat, ut tibi, e. g., Parisiis restituatur (16). Immo etsi ipse Romæ det tibi Parisiis restituendam, licite aliquid exigit; primum ob operam quam præstat, deinde quia secus tu debuisses pecuniam tuam Romam transferre, non sine periculo, et sumptibus, quibus ipse te liberat (17). Nec refert heic quoque, si campsor nullum periculum subeat; immo etsi cambium sibi utile sit (18). Dummodo reale sit cambium: nam si detur pecunia, specie quidem trajectitia, sed revera ut eodem loco, post certum tempus restituatur (*cambium siccum*), fœnus est (19). Obliquum denique fit, cum quis pecuniam, quam negotiationibus (ut ipse ait) destinaverat, Sejo credit, ea lege, ut aliam pecuniam ab alio mutuam accipiat; eaque ipse negocietur, et sibi lucrum præstet quod ex pecunia sua ei credita ipse percepturus fuisset (20). Et hoc quoque fœnus evidens est (21).

11 S. Alph. III, 850.

12 Navarr. XVII, 288. Laym. *De Pact.* XIX, 4.

13 Molin. D. 399. Less. II, 23, 8 etc. Lugo 28, 8.

14 Salmat. 14, 4, 5.

15 Less. 23, 8. Lugo l. c. S. Alph. III, 853.

16 Ex B. S. Pii V. *In Eam.* an. 1571. Et quo longius est iter, aut majora pericula, eo plus exigi potest (V. Less. II, 23, 24. Lugo 28, 35).

17 Moli. D. 408. Cajet. Cap. VI *De Camb.* Sot. V, X, I. Less. II, 23, 28. Laym. l. c. n. 7. Salm. 14, 4, 11. Porro argentarius *trahens*, tu *remittens*, is qui Parisiis soluturus erit *tractarius*; et si trahenti fidejussor accedat, hic *Avallo* nuncupatur.

18 Lugo 28, 33. Ut puta, si nullam pecuniam Parisios mittat, forte eo aliam habens; vel si ei utile sit pecuniam, quam accipit, Romæ habere (Laym. n. 6. Less., Sot., Lugo n. 57).

19 S. Pius V C. *In eam.*

20 Cf. Bened. XIV *De Syn.* X, V, 8. Mastrofi. *Usure* § 613.

21 De Luca Lib. IV *De Cambiis.* P. II,

TITULUS II.

DE SOCIETATE (1).

501. Societas definitur. Contractus quo duo pluresve rem aliquam vel operam conferunt, lucri in commune faciendi gratia (2). Initur consensu expresso, vel tacito (3). Et ex duobus necessario consistit; nempe ex communione rerum vel operarum, et ex communione lucri. *Rerum*, etc., alias quoad eum qui nihil confert donatio est (4): *lucri;* proinde ubi nullum lucrum subest, etsi aliqua utilitas sit, societas non intelligitur (5). Ne autem societas injustitia laboret, duo in primis necessaria sunt: nempe, quoad RES, ut penes quem dominium, penes eum et periculum earum sit; seu societatem, seu socium (6). Porro in dominium societatis ipso jure transeunt, præter ea quæ usu consumuntur, 1° ea quæ usu deteriora fiunt (7), 2° quæ conferuntur ut distrahantur (8): 3° quæque demum æstimatæ datæ sunt, dummodo æstimatio in aliquo inventario comprehensa fuerit (9). Quoad LUCRUM;

n. 16. Bened. XIV, n. 9. Mastrof. n. 612. Quæsitum est, an liceat famulo (vel cuivis alii) qui a domino numos aureos accepit, (v. c., ut solveret creditori, vel ut aliquid emeret), aliquid lucrari, cum æneis commutando, sine ullius domini detrimento. Et Nostri fere omnes affirmant, quippe hoc industriæ suæ lucrum est (Molin. D. 408. Salm. 14, 4, 7. S. Alph. III, 856). Nisi forte dominus talem pecuniam miserit creditori, vel amico, ut ei gratificaret (Lugo 28, 25. Moli. l. c.).

1 Agimus de societate civili, quam vocant: de commercialibus proprie dictis, *anonimis* etc., quæ propriis statutis reguntur Principali auctoritate comprobatis, (quæque idicirco *personis moralibus* accensentur) viderint J. C.

2 C. G. 1832, It. 1697. V. C. Au. 1775.

3 L. 59 § 2 *h. t.* (*Pro Socio*). Ex C. It. 1314. C. G. 1834. Zach. 378, 3). Idest re, et facto: sed tacito inter eos tantum qui in communionem (§ 118, 1) inciderint (L. 2 C. *h. t. Pro socio*).

4 L. 5 § 1 *h. t.* Res autem in commercio, operæ honestæ (LL. 54, 57, 58 *h. t.* C. G. 1833, It. 1698), esse debent, ut alias.

5 Ex C. G. 1832, It. 1697. Contra L. 35 § *Ideo h. t.*, et C. Au. 1175. Proinde si duo *aream* simul emerint, aut vestibulum duarum ædium, *communio*, (Cf. Mazzo. VI, 54): si ei qui operam præstat detur pars lucri quasi stipendium (Lugo 301), vel ut diligentior sit (Less. II, 25, 7. Laym. XXI, 1), *locatio* operarum, non societas, intelligitur.

6 L. 59 *h. t.* Xistus V. C. *Detestabilem.* Inde societas, vel *sortis*, vel *usus* tantum.

7 C. G. 1851, It. 1713. Ex L. 3 *Locati.*

8 Citt. AA. 1851, 1715.

9 Citt. AA. Quod heic speciale est. Nam alias si res æstimata data fuerit (ut in commodato, pignore, etc.), æstimatio *per se*, verius, neque venditionem facit, quia alienatio non præsumitur; neque periculum transfert in accipientem quia res perit domino; nisi aliud in lege

lucrum non intelligitur *nisi omni deducto damno* (10); ideo *cum societas contrahitur, tam lucri quam damni communio initur* (11): proinde necesse est ut unicuique constituatur pars lucri pro rata ejus quod contulit, et pars damni pro rata lucri (12). Ceterum si aliud sponte convenerit, valet (13); dum ne convenerit, ut unus nullam lucri (14); vel, contra, ut nullam damni (15) partem sentiat.

502. Societas coiri inter eos potest qui possunt contrahere, exceptis his qui alienare prohibentur, quippe quædam quasi alienatio est (16). Et nemo ex sociis prohibetur alium extraneum sibi socium adjungere, sed is sociorum socius non est (17). Verum societas rerum immobilium, vel *usus* earum, ultra novennium, penes nos scripturam; et, quoad tertios, transcriptionem desiderat (18). Quæsitum est, an civiles societates sint instar personarum moralium: negantium sententia videtur verior, etenim personæ morales injussu Principis coire non possunt (Prol. § 43, 4); sed quasi collectiones personarum sunt (19); quando igitur inde *societatem*, hinc *socios* dicimus, *universos* dumtaxat a *singulis* distinguimus, quod velim animadverti.

sit expressum (Ex L. 10 § *Plane De jure dot.* Navarr. *Comm. De Usuris* n. 35. Azor. Par. III, Lib. VIII, Cap. XI, q. 7. Tropl. *Locazione* 1224): sed eo spectat, ut sciatur quid reddendum sit, si res perierit culpa accipientis (Reginald. 25, 475. Azor. q. 8. Tropl. *Prestito* 119). Exceptis his rebus quæ usu deteriores fiunt, ut ecce si locator agri instrumentum colono tradiderit; hoc enim venditum intelligitur (L. 3 *Locati*).

10 L. 30 *Pro Socio.*

11 L. 68 § 1 *Eod.*

12 LL. 6, 81, 68 § 3 *Eod.* Ex NN. LL. is qui solam operam confert par habetur ei qui minorem rem contulit (C. G. 1853, It. 1717); nisi aliud convenerit.

13 L. 29 *h. t.* Reginald. 25, 383. Lugo 30, 10. V. c., ut minorem seu lucri seu damni partem capiat; vel ut aliam damni aliam lucri (§ 2 *h. t.* (*De Societate*). Dummodo lucrum ei constituatur par justæ mercedis rei vel operis quam confert, quasi locatæ (Moli. D. 411. Lugo n. 3).

14 L. 29 § 2 *h. t.* C. G. 1855, It. 1719.

15 C. G. et It. ll. cc. Contra cit. L. 29.

16 Ex L. 25 *De Probationib.*

17 L. 19 *h. t.* C. G. 1861, It. 1725. *Socii meii socius meus socius non est* (L. 20 *Eod.*).

18 C. It. 1314, 1932, 1942. V. § 435.

19 V. Zachar. 381bis. Mazzo. VI, 57. Idcirco quæ a sociis communicantur sociorum (universorum), non societatis sunt: ac proinde quod societati debetur singulis sociis debetur, et quod societas debet singuli debent: et si judicio experiundum sit, non societàs, verum singuli convenire debent, aut conveniri (Ex C. Proced. 137). Et si quis societati, v. c., pecuniam credat, a singulis *viritim* repetit, etsi non omnes socii sint æquis partibus (C. G. 1863, It. 1727): scilicet is, non societati (quæ *est res inter alios acta*), sed sociis, atque ideo singulis credit. Nihilominus creditoribus sociorum non licet (secus ac alias V. § 116, 30) jure horum uti quamdiu societas dirempta non fuerit; nec quidvis ei auferre (Ex L. 16 § 1 *h. t.* Mazzo. VI, 57); nec interim immiscere se negociis sociorum (Ex LL. 19, 20 *Eod.* C. G. 1861, It. 1725. Tropl. 906, 907).

503. Inita societate quisque debet protinus communicare res, vel operas, quorum coita societas est (20). Administratione vero societatis defungi debet is cui mandata ea fuit: Quibus autem credita fuit in ipso societatis contractu, postea auferri non potest, nisi ex justissima causa (21). Si nulli mandata fuit, omnibus tacite permissa intelligitur (22). Porro societas initur quodam quasi jure fraternitatis (23); ideo unusquisque talem diligentiam rebus communibus adhibere debet, qualem suis rebus (24): quamobrem si ipse, vel is quem sibi adscivit, quædam negligenter egerit, et societatem læserit; alia diligenter, et societatem auxerit, negligentia cum diligentia non compensatur (25), nisi hæc fuerit prorsus extraordinaria. Ex diverso cuique jus est frui re in societatem collata; sed prout re communi (§ 118).

504. Societas solvitur 1° elapso tempore statuto (26), 2° finito negocio cujus causa societas inita fuit (27), 3° si res in societatem collatæ nullæ relinquantur (28), 4° unius socii morte (29), vel interdictione (30); vel egestate (31). Immo, quod heic singulare est, unius renunciatione (32): sed ut is impune discedere possit necesse est, si societas coita fuerit in tempus definitum, ut qua justa causa supervenerit (33):

20 LL. 74, 75 *h. t.* Et si res unius socii, quæ non transit in dominium societatis, ante collationem perierit, societas evanescit (L. *Licet* 59 *h. t.* C. G. 1867, It. 1731. Mourl. III, 914). Scilicet, si coita fuerit *societas usus;* nam societate sortis coita, res illico in dominium, atque ideo in periculum societatis transeunt. Earum vero quæ, vel solius usus causa, socius contulit, evictionem præstare debet (Ex L. 3 *De A. E. V.* C. G. 1845, It. 1709).

21 C. G. 1856, It. 1720.

22 Ex L. 53 § *Idem h. t.* C. G. 1859, It. 1723.

23 L. 64 pr. *h. t.*

24 § ult. et L. 73 *h. t.* Hac re si, v. c.; a debitore societatis et suo aliquid exegerit, et nec is edixerit, nec ejus intersit in quam causam magis imputari velit, (V. § 333) si utriusque debiti dies venerat, imputare debet utrique pro rata (C. G. 1848, It. 1712). Nihilominus, si totum sibi imputaverit, liberat debitorem (V. C. G. 1849, It. 1713).

25 LL. 23, 25, 26 *h. t.* C. G. 1850, It. 1714.

26 L. 66 § 6 *h. t.*

27 § 6 *h. t.*

28 L. 64 § ult. *h. t.* V. C. G. 1865, 1867. It. 1729, 1731. *Nullæ,* nam si pars tantum perierit, utrum societas dissolvenda sit, in æstimatione boni viri esse debet (L. 63 *h. t.*).

29 § 5 *h. t.* C. G. 1865, It. 1729. Non item amentia (Ex L. 4 C. *h. t.*). Nihilominus heres perficere debet quæ a defuncto inchoata fuerant (L. 40 *h. t.* V. C. G. 1868, It. 1732). Et si convenerit, ut cum superstite (L. 66 *h. t.*), vel cum herede (Contr. LL. 35, 59 *Eod.*) permaneret, permanet (C. G. 1860, It. 1732).

30 L. 64 § ult. *h. t.* C. G. 1865, It. 1729.

31 L. 4 *h. t.* Idest, si quis ex sociis, mole debiti prægravatus, *bonis* (§ 8 *h. t.*) *foro,* (C. G. 1865, 4. It. 1729, 4) cesserit.

32 § 4 *h. t.* Nempe jure communi vel *tacita;* ut ecce si unus ex sociis separatim agere cœperit (L. 65 *h. t.*). Ex NN. LL. expressa et omnibus sociis denunciata (C. G. 1865, 5. It. 1729).

33 L. 14 *h. t.* Quæ in æstimatione judicis esse debet (C. G. 1871, It. 1735).

sin in perpetuum, vel in non definitum diem, ut non intempestive renunciaverit, vel dolo malo (34): alias socios a se, non se a sociis liberat (35). Uno autem ex sociis remoto, societas nec inter cæteros manet (36). Finita societate, qui illam administravit rationes reddere debet: et si aliquid sibi erogavit, si ipsius culpa societas damni aliquid cœpit vel lucrum amisit, suæ parti imputabitur; et si plus sua parte fuerit, hoc restituet (37). At si solvendo non sit, commune damnum societatis erit: proinde si unus ex sociis partem suam integram ab ipso jam consecutus fuerat, cogitur communicare (38). Demum quoad tertios, quæ a mandatario societatis nomine gesta sunt, siquidem *intra fines* mandati, perinde erit ac si cum singulis sociis gestum esset; sin *præter eos fines,* perinde ac si mandatarius suo nomine gesserit (39).

505. Sunt autem societates vel universales, vel particulares: hoc inter eas distat quod universales tacite coiri non possunt; nec cum his coiri possunt quibus donare non licet, utputa conjuge, vel filiis adulterinis (40). Verum de singulis obiter.

506. Itaque societas universalis coiri potest vel omnium rerum et operarum, vel universorum quæ ex quæstu veniunt. Si omnium rerum societas coita sit, quæ socii *tunc* possident omnia prorsus in dominium societatis transeunt (41): quæ subinde acquirunt item omnia (42): exceptis his quæ obveniunt ex donatione aliqua, aut hæreditate, aut legatis; quorum usus dumtaxat societati acquiritur (43). Æs autem alienum ante societatem contractum, societatem onerat (44). Quæ subinde præstare debet sociis quæcumque eis necessaria sunt; ut ecce alimenta, sumptus in studia, dotes filiarum (45), etc. Finita autem

34 L. 14, L. 66 § *Diximus h. t. Intempestive,* idest si eo tempore discedat, quo ceterorum sociorum intererat non dirimi societatem (L. 66 § *Labeo h. t.* Citt. AA.). *Dolo malo,* idest ut obveniens aliquod lucrum (v. c. hereditatem, legatum) solus habeat (§ 4 *h. t.*), vel ut solus emat (L. 66 § *Item si h. t.*).

35 L. 66 § 3 *h. t.* Ideo quod ipse acquirit aliis commune est, quod alii acquirunt non fit ipsi commune (L. 17 § 1 *h. t.* Lugo XXX, 8, 9): et si quod damnum illi passi fuerint, et ipse præstabit (cit. L. 66 § *Item qui*).

36 Ex L. 60 § *Quid enim h. t.* Nisi aliud convenerit (§ 5 *h. t.*).

37 Vinn. in § 2 *h. t.* Voet 17, 2, 27.

38 L. 64 § 5 *h. t.*

39 C. G. 1862, 1863, 1864, It. 1727, 1728.

40 C. G. 1840, It. 1704. Contra L. 32 § 24 *De Donat. inter vir. et uxor.*

41 Ex LL. 1, 2 *h. t.* C. It. 1701. Secus ex jure Gall. V. art. 1837.

42 LL. 3, 74 *h. t.*

43 C. G. 183, It. 1701. Nec aliud pacisci permittitur.

44 Ex L. 40 § 3 *Fam. ercisc.* Voet 17, 2, 11. Zachar. 379, 5.

45 L. 74 *h. t.* Voet 17, 2, 4. Quamvis forte Pater eorum minus contulerit, et solus filios habeat (Ex LL. 5, 82 *h. t.* Haimb. § 536): nec finita societate ipsi imputantur (Voet l. c.). Sed ex NN. LL. puto saltem dotes imputanda esse pro rata (Ex C. G. 1833, It. 1717) quasi partes futuræ dotantium hereditatis.

societate omnia inter socios dividuntur prout initio convenit, et si de hac re nihil convenerit, dividuntur pro rata (46).

507. Societas universorum quæ ex quæstu veniunt ad ea tantum pertinet lucra, quæ ex quæstu profluunt (47). Porro quæstum accipimus *qui ex opere cujusque descendit* (48), adeoque id solum quod socii acquirunt suis operis commune fit (49): non quæ ex causa lucrativa, puta ex donatione, hereditate, legatis (50), nisi et de his convenerit nominatim (51): nec æs alienum, nisi quod ex quæstu pendebit (52). Quæ autem socii possident (sive mobilia, sive immobilia) tunc, cum societas initur, illa quidem communia fiunt, sed quoad usum tantum (53). In dubio, utra ex his duabus societatibus (rerum, an quæstuum) coita fuerit, *hæc* tantum coita videbitur (54).

508. Societas particularis, seu specialis, ea est, quæ contrahitur aliquarum rerum, vel operarum tantum (55). Et cum rerum contrahitur *usus*, non *sortis* (§ 501, 6), societas intelligitur; nisi aliud palam convenerit (56). Ea finita, quisque præcapit quidquid peculiare suum est; nempe res ipsas, si eas contulit quoad usum tantum; pretium si dominium in societatem transtulit (57). Quoad *illas* igitur domini, quoad *has* creditoris jure censebitur; quamobrem si deteriores factæ sint, aut perierint sine culpa alicujus socii, *illarum* damnum suum erit (58): *harum* societatis: et si societas locuples non sit, socii ei pretium refundere debent, nempe deducta ejus parte: et si unus ex sociis ei solvendo non est, hoc, quasi commune damnum, ceteros onerat (59). Si quis autem ex sociis aliquid impendit in rem communem necessario vel utiliter, hoc ei restituendum est cum usuris retrorsum computatis (60): et si quod damnum passus fuit societatis causa, dum communia negocia gerit hoc ei sarciendum erit (61). His autem deductis, quidquid lucri superest

46 C. G. 1583, It. 1717. Jure communi æquis partibus (Ex L. 1 *h. t.*).

47 L. 13 *h. t.* C. G. 1838, It. 1702.

48 L. 8 *h. t.*

49 L. 45 § *Et cum* 2 *De Acq. hered.*

50 LL. 9, 71 § 1 *h. t.* C. G. et It. ll. cc.

51 Zach. § 379. Tropl. *h. t.* § 287.

52 L. 12 *h. t.*

53 C. It. 1702, G. 1838.

54 L. 7 *h. t.* C. G. 1839, It. 1703.

55 L. 5 *h. t.* C. G. 1841, It. 1705.

56 Ex L. 14 § 1 *Præscript. verb.*

57 Ex C. G. 1851, It. 1715. Mazzo. V, 68.

58 L. 59 *h. t.* Xist. V. C. *Detestabilis.* D. Tho. 2, 2, 78 ad 5. S. Alph. III, 907 q. 3.

59 L. 68 § 1 *h. t.* Et si unus ex sociis jam solidam partem suam acceperit, a parte sua ei persolvenda non eximitur (L. 64 § *Si cum tres* 5 *Eod.*).

60 LL. 38, 68 § *pen. h. t.* ex L. 28 *De Neg. gest.* Viatica quoque, si quod iter fecit societatis causa (L. 53 § *Si quid h. t.* Moli. D. 412. Less. 25, 35. Laym. XX, 5). Et si æs alienum contraxit, de communi solvendum erit (LL. 27, 28 *Eod.*).

61 L. 52 § *Quidam h. t.* Veluti, si ad merces comparandas profectus, a latronibus vulneratus, impensas in medicos fecerit (L. 62 *h. t.* Lugo 30, 31): vel

dividitur inter socios prout initio convenit (dummodo sine injustitia convenerit): si nihil convenit, prout consuetudo regionis fert (62), et si nec consuetudo regionis appareat, vel varia fuerit (63), pro rata. Et quamvis rerum, vel operarum illicitarum societas coiri non possit, ut puta monopolia exercendi, aut vectigalia fraudandi causa, nihilominus, si coita fuerit, lucrum ex ea collatum dividendum erit (64).

509. Dixi nefas esse ei qui sortem confert, cujus apud se dominium remanet, stipulari ut societas ejus rei periculum præstet (§ 501, 6): ita porro. Verum si is ei relinquat partem ejus lucri, quod sibi contigeret, quasi periculi prætium arbitrio boni viri definiendum, dubitandum non est, hoc licitum esse (65). Nam si cum non socio pacisci id licet (quod nemo dubitat), cum socio quidni liceat? Exinde vero patet, licitum revera esse contractum quem vocant *trinum*. Fit cum 1° duo alter rem (aut pecuniam, qua res emantur), alter operam conferimus, lucri in commune faciendi causa (*societas*); sed ea lege 2° ut tu rei meæ periculum prestes, relicta idcirco tibi aliqua parte ejus lucri quod ad me pertinet (*assecuratio*); et 3° demum ut certam lucri partem mihi præbeas, pro qua omnem spem lucri quod mihi contingeret tibi dimitto (*venditio aleatoria*). Contractus hujusmodi cum tribus personis seorsim licite iniri posse nemo dubitat; cum uno igitur quî non liceat (66)? Nec ad rem pertinet, si socius ea pecunia quam ei dedisti ut rem emeret, revera nihil emit, sed in suos usus consumpsit, aut æs alienum solvit; dummodo tu revera eam dederis negotiandi causa (67).

510. Nunc de societate inter conjuges, vel inter fratres pauca. Societas, seu potius communio inter virum et uxorem coiri potest; sed

pecuniam quam secum ferebat, vel quid aliud perdidit, quod secum non tulisset nisi ad merces comparandas communi nomine proficisceretur (cit. L. 52 § *Quidam sagariam*). *Causa*, secus si *occasione* societatis damnum passus est (L. 61 § ult. *h. t.* Ex C. G. 1852, It. 1717). Ut ecce si, dum in negocia societatis incumbit, sua neglexerit (S. Alph. III, 905), hereditatem amiserit (cit. § ult.); si, dum societatis causa iter agebat, ab inimico *suo* cœsus fuerit (Ex L. 28 § *Culpæ Locat.* Lugo 30, 31).

62 Reginald. 25, 39. Laym. *De Pact.* XX, 9.

63 Ex L. 35 *De R. J.*

64 L. 54 *h. t.* Salm. 14, 3, 96.

65 § 2 V. *Et Adeo h. t.*

66 Laym. n. 2. Moli., Less., II, 25, 23. Lugo 30, 40. V. S. Alph. III, 908. Contractum hujusmodi excogitasse fertur Navarrus *Comm. De Usur.* n. 32. Cui obstitit Sotus VI, VI, 2. Ferunt quoque, hujusmodi quæstionem delatam fuisse Xisto V, Eumque, dirimendæ ejus causa, an. 1586 edidisse C. *Detestabilis avaritiæ;* quâ Soti asseclæ contendunt, damnatam fuisse Navarri sententiam: Verum hoc quod contrarii negant omnino (V. Lugo 37): quamobrem adhuc subjudice lis est (Ben. XIV *De Syn.* X, VII, 4).

67 Lugo 30, 48. S. Alph. III, 908.

jure nostro ante nuptias initas tantum (68); et eorum tantum quæ ex quæstu veniunt, vel ex reditibus bonorum, exceptis obventuris ex causa lucrativa: amplius, non possunt in ea comprehendi quæ in nominibus sunt; nec æs seu viri, seu mulieris, alienum (69). Hujus societatis administratio est penes maritum (70). Cui præterea permissum est res communes alienare ex causa onerosa (71). Solvitur morte, vel *absentia* (V. Prol. § 37,21); divortio vel separatione bonorum; non alias (72). Sed redintegrari potest, dummodo iisdem prorsus, non aliis, legibus redintegretur; et salvis juribus interim tertio quæsitis (73). Eaque dissoluta, quoad mulierem perinde est quasi ei hæreditas *delata* fuerit; ideo in potestate ipsius est, (ejusve hæredum, si ipsa decesserit) deductis vindicatisque sibi quæ in eam contulit (74), illam, quasi hæreditatem, repudiare, vel adire confecto inventario (75).

511. Inter fratres, qui indivisas retinent parentum hæreditates, societatem coiri posse re et facto palam est (76). Verum quamdiu *communio* intelligi potest (v. c. quamdiu omnia in commune administrant, vel de communi mensa vivunt) *societas* non est præsumenda (77). Sed opus est ut quid aliud præterea in commune agant *lucri causa* (§ 501,5): ut ecce si conferant quæ ex quæstu veniunt (78), vel in commune negocientur (79): vel saltem in commune remanserint, ut ex bonis hereditariis *emolumentum et damnum in commune sentirent* (80). Inita societate, lucra fiunt communia pro rata, seu rerum quæ quisque contulit, quod nemo dubitat; seu industriæ, si unius industria plus ceteris præstet (81): et damna pro rata lucri (§ 501, 12). Quamobrem si unus ex sociis liberos habeat, sive hi societati adlaboraverint, sive (ex diverso) ex ea perceperint alimenta, dotes, sumptus in studia, etc., ipsi imputabitur (82). Finitur autem hæc societas si unus sibi negociari

68 C. It. 1433. Et ab ipso matrimonio initium prorsus capere debet C. G. 1399, It. 1433, 1. Jure Gall. 1400, ipso jure, nisi aliud convenerit, locum habet. Sed hoc jus heic prætermittimus, quippe a nostris moribus remotissimum.

69 C. It. 1433, 1435, 1436.

70 C. It. 1438, G. 1421. At locationes prædiorum perinde quasi ab usufructuario factæ habebuntur (C. It. 1439. V. § 169).

71 C. It. 1439.

72 Ex L. 67 § *Uxor. Sol. Matr.* LL. 41, 66 *De Jure Dot.* C. It. 1441.

73 C. It. Art. 1443.

74 C. It. ex Art. 1445.

75 C. It. 1444.

76 Ex L. 1 *h. t.*

77 Ex L. 31 *h. t.* L. 40 § *Si Filius. Famil. ercisc.* S. Alph. III, 307, q. V.

78 Azor. P. III, Lib. IX, Cap. 19, q. 1.

79 S. Alph. III, 907, q. V.

80 Ex L. 53 pr. *h. t.* Verum, in hoc casu, quod fratres aliunde quam ex parentum hæreditate quæsierint, in commune non redigetur (Cit. L. 53 pr.).

81 Bonac. n. 3. S. Alph. l. c. Contra Molin. 421, 6.

82 Bart., Vasq. *De Testam.* VII, 11. Bonac. n. 8.

cœperit, vel sibi obvenientia conferre desierit (V. § 504, 34). Eaque finita quisque *sortem* præcipit quam ex suo peculio contulit (§ 508, 57). Si quæ autem unus ex sociis suo nomine acquisivit ex re communi, utri cedere debeant sibine (refuso aliis quanti ex re communi detraxit), an societati, in foro conscientiæ æxtimari debet ex bono et æquo, si quid opinor (83): adeoque communicandum erit quoties vel ipse putavit se societati acquirere; vel id putaverint socii; sive damnosum (forte *illic*) sive lucrosum (forte *hic*) negocium gesserit.

TITULUS III.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

CAPUT I.

DE LOCATIONE RERUM.

Art. 1. De locatione contrahenda.

512. Locatio et conductio est: *Contractus quo quis pro certa mercede, certæ alicujus rei usum, vel operas, aut opus alteri præstat.* Inde fit vel 1° rerum, vel 2° operarum, vel 3° operis: de singulis seorsim. Locatio rerum proxima est emptioni et venditioni, iisdemque fere juris regulis consistit (1). Constat igitur re, ac mercede. RE, nempe 1° quæ locari possit: omnes autem res locari possunt quæ sunt in commercio, etsi vendi non possint; dummodo aliquem vel fructum præstent, ut prædia rustica; vel usum ut prædia urbana, equi, naves, vestes, etc.; exceptis his quæ usu consumuntur (2). 2° Certa; quamdiu igitur hæc erit incerta, locatio et conductio non intelligitur (3). Et 3° verius propria (4) quia *nemo plus juris in*

83 Ex L. 7 C. *Si quis alt. vel sibi.*

1 L. 2 pr. *h. t.* (*Locati Conducti*). Scilicet recidit in emptionem et venditionem *spei* (Moli. D. 495, 4. Less. II, 24, 16. Lugo 29, 36), seu potius *juris* percipiendi fructus, vel utilitatem rei locatæ. Ex quo apparet, nos heic de ea locatione cum primis agere, qua prædium ad pecuniam numeratam conducitur; nam si fructus inter dominum et colonum pro partibus dividuntur, quasi societas est (L. 28 § *Apparet h. t.*). Dixi *cum primis;* etenim permulta utriusque locationis communia sunt (V. C. G. 1771, It. 1619).

2 Ex L. 3 § ult. *Comm.* Nisi ad pompam et ostentationem quis eas conduxerit.

3 Ex LL. 4, 6 *De C. E.*

4 Ex LL. 7, 9 pr. *h. t.* Durant. XVIII, 135. Douverg. I, 82. Mazzo. VI, 3. Contr. Tropl. n. 98. Verum in re aliena, inter locatorem et conductorem tenere, nemo dubitat (Voet 19, 1, 3. Tropl. l. c.).

alium transferre potest quam ipse habet. Mercede (5) nam alias commodatum foret. Merces autem et certa, et justa esse debet. Certa, vel in se, vel relate ad aliud, vel ex moribus regionis; alias pro nihilo erit locatio (6): nihilominus si locator passus sit conductorem uti re locata, mercedis constitutio necessario recidit in arbitrium boni viri (7). Justa, sed hoc non ita stricte est accipiendum, ut in emptione et venditione; quia locatio et conductio, maxime prædiorum rusticorum, aleæ nonnihil habet (8).

513. Omnes autem locare possunt qui possunt contrahere, dummodo vel domini rei sint, vel fructuarii, vel administratores. Et ex diverso quisque potest conducere, qui contrahere non prohibetur; exceptis tutoribus (9); et in certis casibus clericis. Sed quæri potest utrum liceat rem conducere ab injusto, et m. f. *possessore*, utputa fure, prædone? Nempe si dominus non prohibeat (§ 114, 15), nec ullum ejus damnum vertat. Et puto licere 1° quia ea est locationis natura, ut nihil intersit, utrum rem suam locet quis, an alienam (10). 2° Quia conductor nullam revera domino facit injuriam, neque *conducendo*, quia neque possessionis, neque dominii jus intervertit (11); neque *retinendo*, quia magis locator, quam ipse, eam retinere intelligitur (12). 3° Quia, cum usurpator necesse habeat fructus restituere quos ex re aliena percipere potuisset (§ 237), æquum interdum est, ut possit ea locare. Immo licet, si quid opinor, etsi dominus prohibeat, quando nullo afficitur damno, hoc enim æquitas suggerit, etsi forte jure stricto deficiamur, quia publice interest: maxime si quis agros conducat, quippe magis suæ industriæ ac laboris fructus percipere videtur.

514. Locatio et conductio prædiorum, jure nostro, ultra tricennium constitui non potest (13). Nihilominus prædia, habitationis causa, ad vitam inquilini, et toto biennio post; rustica, si fuerint prorsus in-

5 L. 2 pr. *h. t.*

6 L. 28 pr. Inst. *h. t.* (*De locatio. et conduct.*). *In se*, ut puta decem aureis vel decem frumenti modiis. *Relate ad alium*, v. c., quanti Titius conduxit.

7 Ex § 1 *h. t.* Quid si in mercede definienda aliud locator senserit, aliud conductor? Et si is pluris conducere se putaverit, valet (L. 54 *h. t.*). V. § 430, 36.

8 Tropl. *h. t.* (*Della locazione*) n. 2. Ideo in mercede constituenda periculorum quæ locator subit, ratio habenda est (Lugo XXIX, 37, 38). Illud non interest, utrum merces constituta sit in pecunia numerata, vel qua alia re (L. 21 C. *h. t.* (*Locati conducti*).

9 L. Un. C. *Ne Tutor. vel Curator.* Haimb. § 526. C. It. 300, G. 450. Nempe præsumptione fraudum. Et licet exceptio legis firmet regulam in contrarium, nihilominus, eos qui emere prohibentur (§ 416), conducere non posse tenent J. C. (Tropl. et Zach. 364, 5. Mazzo. VI, 4).

10 Voet 19, 2, 3.

11 L. 42 *h. t.*

12 Ex § 5 *De Interd.*

13 C. It. 1571. Factæ in longius tempus tricennio, finiuntur (Cit. Art.).

culta, in centum usque annos, ad ea excolenda, locari possunt (14). Amplius; locatio ad longum tempus instar alienationis (dominii utilis) habetur (15), ideo bona eorum qui sub tutela vel cura sunt, adeoque et personarum moralium, ultra novennium elocare non licet (16). Sed nec dotalia aliter quam fructuaria (quæ pari jure censentur) elocari possunt (17): nec demum ecclesiastica, jure canonico, ultra triennium: sed de his alias. Quid si locatio indefinite (nullo statuto locationis tempore) inita fuerit? Et si prædia rustica sint, locata in id tempus intelliguntur, quod necessarium est fructibus percipiendis (18). Sin urbana, ex moribus regionis, et circumstantiis metiri id oportet (19): sed si diætæ instructæ locatæ fuerint pensione annua, vel menstrua, vel diurna, locatio in singulos annos, vel menses, vel dies facta intelligitur (20). Et si nihil omnino dictum fuit, quasi precario locata videntur; verum dominus prohibetur inquilinum expellere non præmonitum juxta mores regionis (21).

Art. 2. De locatione et conductione jam contracta.

515. Locatio et conductio initur solo consensu, eaque inita jus fruendi, utendi rei locatæ continuo in locatarium transit (1). Jus inquam, non reale, sed personale, ut ex jure communi, quæ verior sententia est (2). Locator igitur præstare debet conductori, ut ea sibi uti liceat toto conductionis tempore. Ideo necesse habet 1° Rem locatam tradere conductori: talem scilicet qua is uti possit (3); 2° Qualem tradidit dein conservare suis impensis; exceptis his quæ vel ex jure, vel ex moribus

14 C. It. 1571.

15 Ex L. 3 § 1 *De superf.* C. It. 1572, Zach. 364. *Instar;* nam qui putant locationes hujusmodi transire in emphyteusim, errant (Fab. *De errorib. Pragmat.* Dec. 100, Err. VI).

16 C. It. 1572, G. 1718.

17 C. It. 493, 1408. Ex C. G. ultra novennium (AA. 595, 1429). Verum hoc non prodest conductoribus, quippe favore minorum, etc., est introductum (Douverg. III, 41. Zachar. 364, 3).

18 C. It. 1622, G. 1774.

19 Ex L. 35 *De R. J.* C. It. 1608, G. 1758. Hac re, v. c., supellectiles, instrumenta domus, tabernæ, heic tamdiu elocata censentur, quamdiu domus ipsæ, tabernæ, etc., moribus regionis locari solent (C. It. 1607, G. 1757).

20 Citt. AA. V. Tropl. 603.

21 C. G. 1736, It. 1609. V. Au. 1116.

1 § Un. *De Oblig. ex Consensu.*

2 Durant. *h. t.* 139. Delvinc. To. III, p. 185. Toull. IV, 73. Proud. *Usufruct.* I, 102. Contra Tropl. n. 8.

3 L. 62 pr. *h. t.* C. G. 1719, 1720. It. 1575, 1576. Adeoque et accessoria rei locatæ necessaria præstare debet (Poth. 54, Tropl. 188); ut puta, pistrino oleario locato, dolia, prelum, trapeta instructa funibus, ahenum, in quo oliva calida aqua lavatur, et cetera vasa olearia (L. 21 § 2 *h. t.*).

regionis, onerant conductorem (4); alias conductor præstare ipse id poterit imputans in mercedem, aut conductionem derelinquere (5). 3° Demum conductorem tueri in possessione rei locatæ (6); et *omnem vim cui resisti non potest colono præstare debet* (7). Quamobrem si is non potuerit uti re locata, siquidem casu fortuito, mercedem non solvit pro rata temporis (8); sin fato suo, nihil retinet (9). Sin demum facto locatoris, siquidem voluntario, v, c., ut aliquid melius reponeret, is nedum mercedem non exigit, sed conductori refundere, præstare debet quod ejus interest (10): si necessario, idest si aliquid reficiendum sit quod ad exitum locationis differri nequit, merces detrahenda erit pro rata, si aut refectiones ultra 20 (jure Gall. 40) dies perduraverint (11), aut conductor nulla sufficienti parte ædium uti possit (12). Quin in hoc posteriori casu licet ei, implorato judicis officio, a locatione discedere (13). Denique si res locata evicta fuerit locatori, aut laboret aliquo vitio gravi et occulto (§§ 512, 1 ; 575), si is b. f. eam locavit, mercedes tantum futuri temporis amittit ; sin mala, omne damnum conductori præstabit (14).

516. Conductor autem debet 1° uti re locata more boni patris fa-

4 L. 62 *h. t.* C. G. 1720, It. 1576. Adeoque tenetur, v. c., reficere villam, stabula ubi greges stare oporteat (L. 16 *h. t.*), etc. Et si postea deterior fiat, eo quod tertius aliquis usus sit jure suo (ut ecce si vicino ædificante obscurentur ædes locatæ), locator conductorem indemnem præstare debet (L. 28 § *Si vicino h. t.* Ex C. G. 1726, It. 1581, Au. 1107).

5 Ex L. 2 § *Quicumque De via publ.* C. G. 1719, It. 1575. Laym. XXII, 4. Licet conductor eas necessarias futuras non ignoraverit (Mazzo. VI, 8).

6 LL. 9, 26 *h. t.* C. G. 1719 § 2. It. 1575 § 2.

7 L. 16 § 1 *h. t.*

8 L. 33 pr. *h. t.* Ut puta in bello, in latronum incursu (L. 37 *Eodem.* Lugo 29, 29). Nihilominus utrum idem juris sit, si pestis locum infecerit, inter Nostros non convenit.

9 Ex L. 21 § ult. *h. t.* Less. n. 8, Lugo n. 27. Ut ecce si adversa valetudine coactus fuit eo loco discedere; vel propter inimicitias (Ex L. 28 § 4 *Eod.*); si modo per ipsum stetit quominus tollerentur (Ex L. 67 pr. *Solut. matrim.* Azor. P. 3, Lib. 8, Cap. 10 in fi.). Nec causare poterit, quod locator, nisi ei locasset, alium conductorem non invenisset (Navarr. Enchir. XVII, 198. Reginald. 25, 518).

10 L. 33 pr. *h. t.*

11 C. It. 1580, G. 1724. Etsi maximum incommodum locatoris fuerit (Cit. Art. 1580). Quid si refectiones ultra id tempus duraverint, num in detrahenda mercede 20 quoque (aut 40) dierum tempus computabitur, ceu putant Delvinc., Duverg. I, 302; an minus uti retur Tropl. 253? Ego hoc longe æquius puto; et juri (quod parvi 40, aut 20 dierum incommodum facit), cum primis nostro, convenientius.

12 Citt. AA. Et si paullo minus commode ea uti possit, uti debet (Ex L. 30 pr. *h. t.*).

13 C. G. 1724 § 2. It. 1580 § 2. Tropl. 251.

14 LL. 7, 8, 9, 21 § 1 *h. t.* C. G. 1725 etc. It. 1581 etc. Tropl. 194.

milias (15); et in eum dumtaxat usum, in quem fuit destinata (16); 2° si interim ab extraneis aliquid in ea factum sit contra jus locatoris, vel fieri velit, hoc ei confestim renunciare (17); 3° suo tempore mercedem solvere (18). Demum 4° ea omnia, quæ pactis conventis comprehensa fuerint, præstare: itaque si ea lex dicta sit, ut fundum locatum meliorem faceret, id suis impensis præstare debet (19).

517. Hucusque de locatione et conductione generatim; juverit nunc quæ in locationibus prædiorum specialia sunt paucis attingere. Itaque conductor necesse habet prædia locata instruere; nempe urbana supellectili (20), rustica instrumentis ac pecude agris excolendis necessario (21); alias cogi potest locationem deserere. Præterea locatis ædibus, modicæ et pene quotidianæ refectiones (nempe earum rerum quæ usu atteruntur, vitiantur) ad inquilinum pertinent, dum ne vi majori, aut vetustate corruptæ fuerint (22); quæ vero sint ejusmodi ex moribus regionis cum primis petendum erit (23). Agro locato, si in quantitate ejus demonstranda erratum sit, quoad mercedem augendam vel minuendam, id servabitur, quod in emptionibus, et venditionibus

15 C. G. 1728, It. 1583. Proinde villarum curam gerere debet, opera rustica suo tempore facere, intempestiva cultura fundum deteriorem non reddere (L. 28 § 3 *h. t.*).

16 Ex L. 41 *De Furt.* Quod æstimari debet, si in lege locationis nihil dictum fuerit, ex destinatione patris familias, et ex more regionis (Ex L. 18 *De Usufr.* C. G. 1728, It. 1583). Ideo non licet, v. c., ex taberna negotiatoria, cœnaculum (L. 16 § *quod autem De Usufr.*); ex ædibus ad inhabitandum locatis, tabernam ferrariam facere, si locator prope habitet (Tropl. 305); vel domum aleatoriam, aut lupanar (Lugo 29, 14. Tropl. 304); nam et incommodo et dedecori locatoris cavendum est.

17 Ex L. 13 § *Exercitu, h. t.* C. It. 1587. V. C. G. 1768. Tropl. 689. Item si quis eum judicio convenerit, quasi dominii vel servitutis alicujus jura sibi vindicaturus (C. G. 1727, It. 1582, Tropl. 268).

18 L. 17 C. *h. t.* C. G. 1728, It. 1583. Quid si locatori quidem solverit, sed non domino? Et nihilominus eum liberari vix dubium puto, si vel ipse in b. f. versetur (Tropl. 323), vel locator, quia is loco domini pene est (V. § 237, 27).

19 Lugo 29, 69. Croix III, II, 1053. S. Alph. III, 863. Contra Molin. qui locatoris impensis fieri vult: scilicet, obligationem imponere, onus imponere est.

20 C. G. 1752, It. 1603. Nempe quasi pignore pensionibus persolvendis, adeoque sufficienti. Excipe 1°, nisi conductor alias caverit locatori (Citt. AA.), vel domum instructam conduxerit (Tropl. n. 535).

21 C. G. 1766, It. 1615.

22 Ex L. 71 *De Usufr.* C. G. 1755, It. 1605.

23 C. G. 1754, It. 1604. Ut ecce reficere 1° focum, lamnas, postes, epystilium camini: 2° imum tectorium, in ea parte ædium quæ inhabitatur, ad altitudinem metri: 3° pavimentum, et latercula cubiculorum, si modica confractio sit: 4° vitreas fenestrarum laminas, nisi grandinis, vel quo alio casu, aut vi cui resisti non potest, comminutæ fuerint: 5° ostiorum vel fenestrarum postes, coronas, asseres intergerinos, tabernarum postes, cardines, repagula, seras. At puteos et cloacas purgare locatoris est (C. G. 1756, It. 1606).

cautum est (24). Fructus conductor recondere debet, quo loco id convenit, quasi pignoris nomine (25). Si fructus (*raccolta*), adeoque non deductis expensis, uno anno perierint, nec saltem dimidia pars eorum supersit quos eo anno ager ordinarie ferre solet, merces remittenda erit colono pro rata (26). Dummodo 1° non vitio agri (27), sed casu, vel insueta, eo loci, calamitate, seu sterilitate perierint (28); et 2° colonus eos casus in se non susceperit (29); sed etsi susceperit, nihilominus insolentissimos et prorsus extraordinarios non præstat; nisi et his nominatim renunciaverit (30). Et 3° antea perierint quam a solo separati fuerint (31). Amplius; si locatio in plures annos sit facta, jactura unius anni rependi debet cum reditibus superiorum annorum ejusdem locationis; et si hi minus sufficientes fuerint, cum omnibus, seu superioribus seu posterioribus, sub exitum locationis insimul computatis (32); nempe verius, quia lex cavet non lucro conductoris,

24 C. G. 1765, It. 1614. *Augendam:* quando igitur permittitur ab emptione discedere, ne pretium augere cogatur invitus (§ 483), a locatione quoque discedere posse, ne invitus cogatur mercedem augere, aut verius, aut certe æquius est (Tropl. 654). *Minuendam,* nempe non quanti amisit, sed arbitrio boni viri (Mazzo. VI, 24); seu potius quanti ex fructibus perceptis deest ad mercedem integrandam (C. Au. 1105).

25 C. G. 1767, It. 1616.

26 LL. 16, 28 *h. t.* C. G. 1769, 1770. It. 1617, 1618. Au. 1105. Zach. 371, 5. Nempe, verius, æquitatis causa (Moli. 495, Less. II, 24, 16. Lugo 29, 36. Duverg. XI, 151), quia locatio aleæ aliquid habet. *Eo anno,* neque enim coacervari possunt ex pluribus annis (Tropl. 726). *Saltem dimidia;* et non ultra dimidiam (Ex L. 18 pr. *h. t.* Durant. *h. t.* 192. Duverg. XI, 154. Zach. 371, 5. Tropl. 716; eoque teste omnes veteres J. C.). Sed si plures agri insimul locati fuerint, siquidem uno pretio, velut unus fundus haberi debent; sin pluribus perinde erit, quasi plures locationes fuerint (Tropl. 718 etc.). *Quid* si eo anno pretia rerum creverint, utrum hoc locatori prodesse debeat? Recentiores fere omnes negant (Durant. 192. Duverg. XI, 155. Zach. 371, 8. Mazzo. VI, 25. Et verbis legis melius cohæret.

27 L. 16 § 1 *h. t.* Ut puta, si raucis, aut herbis segetes corruptæ fuerint (Cit. § 1); si propter vetustatem vinearum exiguos fructus perceperis (L. 17 § 1 *Eod.*).

28 Cit. L. 16 et AA. *Eo loci;* nam si nihil extra consuetudinem acciderit, colonus queri non debet (Cit. L. 16 § *Si vero.* Ex C. G. 1771 § 1. It. 1619 § 1); ut puta si ager prope flumen, quod exundare solet, inundatus fuerit (Tropl. 716. Azor. P. III, Lib. VIII, Cap. 10, q. 2).

29 L. 8 C. *h. t.* C. G. 1772, It. 1620, Au. 1106.

30 C. G. 1773, It. 1621. Moli. D. 495, Laym. 7, Azor. l. c. q. 4. V. C. Au. 1106.

31 C. G. 1771, It. 1619. Sed etsi separati fuerant, remissio competit, si neque mora, neque culpa conductoris (perierint, quoties locatori debetur *certa* (et non *quota*, ut inconcinne C. G. 1771, et ex eo It. 1619), pars fructuum; v. c. decem ejus frumenti modia (Zach. 371, 10 ibiq. Durant., Tropl., Duverg. IV, 193, 194): nempe quasi *re communi* pereunte. Sane si omnes fructus perierint, mercedem deberi quis dixerit (V. § 338)?

32 L. 17 pr. *h. t. Rependi* idest *rinfrancare* (C. G. 1769), *compensare* (C. It. 1617).

sed damno, si ad eam summam coalescant ut hoc non amplius immodicum dici possit (33). Quod et in prædiis urbanis hæc interdum locum habere æquum est; ut ecce locato pistrino, balneariis, opificiis, si uno anno aqua defecerit, vel aditus ad ea interclusi fuerint, etc.

Art. 2. De locatione finienda et de sublocationibus.

518. Locatio et conductio 1° evanescit re locata tota pereunte (1), vel evicta locatori (V. § 513). 2° Resolvitur (officio judicis) si alter ex contrahentibus legi locationis non paruit (2). Demum, 3° finitur impleto locationis tempore (3); nihilominus si locator patitur conductorem

33 Finge agrum tibi locatum in quinquenniam fuisse, qui 100 annos quotannis ordinarie reddere solet. Si uno anno perceperis 49, tantum, compensatio debebitur. Sed utrum hæc sumenda sit ex his reditibus qui ordinarios (centum) exusperant (Durant. XVII, 201. Zachar. § 371, nn. 6, 7): an ex his qui vel dimidium (50) tantum (Duverg. IV, 175. Tropl. 731)? Prior sententia verbis Art. 1769, 1617; et maxime L. 17, et C. 3, *h. t.* melius cohæret; altera menti, et æquitati. Sane si prior sententia vera est, remissioni locus erit, licet singulis ceteris annis 99, ex eo fundo perceperis. Atqui remissio cessaret si per totum quinquennium singulis ann. 51 percepisset. Ergo is qui damnum aureor. 255 æquo animo ferre debet, audietur si 55 aureorum dumtaxat jacturam fecit?

1 L. 16 § *Sed si ager h. t.* C. G. 1741, It. 1595. *Tota,* alias in æstimatione boni viri esse oportet, utrum conductor ab ea discedere possit, an, diminuta pensione, permanere debeat (Ex Citt. AA. et L. 28 § 6 *Eod.*).

2 L. 22 § 3 *h. t.* Ut puta si conductor re locata aliter utatur, quam uti debet; si in ea male versetur (L. 3 C. *h. t.* C. G. 1741, It. 1584): ut ecce si in ea recipiat fures, meretrices, aleatores, etc. (V. Regin. 25, 524).

3 L. 11 C. *h. t.* C. It. 1591, Au. 1113. V. C. G. 1736, 1737. Ergo neque conductor permittitur ante id tempus locationem deserere; neque locator conductorem expellere; ne ab ædibus quidem, licet sibi necessariis (C. G. 1761, It. 1612. Contra L. 3, C. *h. t.*). Et ipso jure finitur, quamvis sine scriptis inita fuerit (C. It. 1591). Quod jure quoque Gallico, nedum in prædiis rusticis (A. 1775), sed et in urbanis (V. A. 1736) locum habere putant Gall. J. C. (Tropl. 404). Nihilominus aliquando necesse est finem locationis indicere (*dar la licenza, il congedo*): nempe quando ædibus indefinite locatis, locator conductorem dimittere, aut is discedere vult (C. It. 1609). Et præterea quoties in potestate domini est, utrum velit conductorem dimittere; idest 1° ædibus locatis ea lege ut, si forte sibi opus forent, inquilinus migraret (C. It. 1613. V. Tropl. 428, 429). 2° Prædio ea conditione elocato, ut eo distracto locatio arbitrio acquirentis finiretur: demum 3° si successor particularis conductorem in rei locatæ possessionem invenit (C. It. 1598, 1). Quoties autem necesse est indicere locationis finem, mature, juxta mores regionis, et in hoc posteriori casu anno saltem antea faciendum est (C. It. 1598, 1600). Porro hæc indictio nullo eget judicis, seu apparitoris officio, et vel oretenus fieri potest (Tropl. 422); eoque minus alterius partis acceptatione

in locatione permanere, denuo locare intelligitur: eadem quidem lege, verum non in idem tempus, sed perinde quasi indefinite (§ 614, 18, 19) locata fuisset (4). At non finitur morte seu locatoris, seu conductoris (5). Immo nec re alienata, si vel conductor in possessionem rei locatæ jam ingressus fuerat, vel scripturæ dies locationis certa non desit; sed *illic* valet quasi inita in tempus indefinitum; *hic* in id tempus valet, in quod revera inita fuit (6): nisi aliud convenerit (7).

519. Finita locatione, siquidem præmature, si hoc facto locatoris acciderit, is mercedes amittit; sin conductoris hic pensiones quoque futuri temporis solvet (8) quoad dominus alteri eam elocaverit (9). Et si dolus (culpa theologica) intervenerit, alter alteri præstare debet quanti ejus interest, sive hoc damnum sit, sive lucrum. Utcumque vero locatio finierit, si quod damni in re locata datum est culpa (civili) conductoris, vel eorum quibus ipse locavit, vel qui de familia ejus sunt (10); vel ab extraneis, sed propter cum eo inimicitias (11), si tamen ipsi imputari possint (12), ipsi æstimabitur: immo etsi acciderit casu, si ipse contra legem locationis aliquid fecerit (13). Contra si

opus habet, quippe locatio et conductio ad nutum alterutrius cessat (Tropl. 423. Contra Durant. *h. t.* 122). Ad hæc si conductor, finita locatione, abire nolit, verius, licet locatori propria auctoritate abuti re sua, v. c., domus locatæ portas, fenestras, culmina, removere, quia dominii jure utitur (Bald., Boer. Consil. XIII, 16. Alex *Cons.* 106, Tropl. 438).

4 L. 15 *h. t.* C. G. 1738, It. 159 2.

5 L. 10 C. *h. t.* C. It. 1596, G. 1742, Au. ex 1112, 1113.

6 C. It. 1598. Proc. Civil. 687.

7 C. G. 1793, It. 1597. Nihilominus si locator prædium elocatum vendiderit cum pacto revenditionis, ut conductor a locatione nondum finita discedat cogi non potest, nec ab emptore (licet in locatione convenerit ut, re vendita, locatio finiret), quamdiu revenditio in pendenti est (C. G. 1751, It. 1602); nec a venditore, ea resoluta, si forte emptor novum conductorem induxerit, modo locatio non ultra triennium cum eo inita fuerit (C. It. 1528. V. C. G. 1673).

8 L. 21, § ult. *h. t.* Voet XIX, II, 14, 23. Moli. D. 499, 4.

9 Lugo, Less. 24, 11. Et si minoris locavit, conductor supplere debet; sin majoris, lucro domini cedet (Ex L. 53 *h. t.*). Ceterum novum conductorem quærere dominus ex justitia non cogitur (Lugo 29, 30). Quid si conductor discedere coactus sit, quia locator rem alienavit? Et si non ea lex locationi dicta fuit, ut re alienata a locatione discederetur, cum locatore damni aget (L. 28, § 2 *h. t.*): sin fuit dicta, non item (C. 1599. Contra C. G. 1744).

10 L. 12 pr. *h. t.* C. G. 1735, It. 1588. Nec inquiritur, in foro externo utrum culpam in inducendis admiserit. Contra Cit. L. 12. (Tropl. 395). At vero *caupo viatorum factum non præstat,* quia nec *repellere eos potest* (L. un. *Furt. adv. naut.* 6 § *In factum. Nautæ etc.* Durant. ant. 107. Contr. Tropl. 397), hospitum præstat (Cit. L. 12. Zach. 367, 3).

11 L. 28, § 4 *h. t.*

12 Ex L. 67, pr. *Sol. matrim.*

13 L. 12, § 1 *h. t.* Croix III, II, 1054. Ut puta si convenerat, ne conductor ignem haberet, et habuit; et fortuitus casus admisit incendium (Ex L. 3 § 1 *De Off. Præf. Vigil.*). Et quoad incendia, cum

impensas fecit in re locata, sive necessarias, sive utiles, repetit; sin voluptuosas tollere eas potest sine rei detrimento: nempe, perinde habebitur ac b. f. possessor (14). At si quid inædificaverit, vel implantaverit, tollere, domino invito, prohibetur verum is refundere debet vel quanti impensum fuit, vel quanti res pretiosior facta est (§ 141, 8).

520. Conductorem rem sibi locatam alteri locare, et cedere posse explorati juris est (15): illud tantum ei necesse est, ut et ad eumdem usum locet, cedat, et æque idoneo (16). Licet autem cessio vel sublocatio hujusmodi sit *res inter alios acta*, nihilominus posterior conductor, quasi qui rem detinet, obligatur domino rei locatæ. Et in primis quoad mercedes solvendas (17). Verum tunc demum cogitur eas solvere domino, si is ei solutionem indixerit (18); et in eam dumtaxat summam, in quam conduxit, et quam nondum conductori solvit; dum ne huic ante diem solverit: immo, etsi ante diem solvit, liberatur si juxta mores regionis solvit (19). Verum ita demum potest quis rem quam conduxit alteri locare, nisi aliud convenerit (20) nominatim (21). Quid igitur si dictum sit, ne alteri locaretur, vel ne cederetur? Et vetita locatione, cessionem quoque vetitam esse, quia latius patet, nemo dubitat (22); cessione vetita utrum et sublocatio vetita fuerit, non satis convenit: sed ex bono et æquo res definienda videtur (23). At si dictum sit, ne conductor locare posset *domino invito*, invitum accipere debemus rationabiliter; atque ideo arbitrio boni viri (24). Porro secundus conductor prioris conductoris jure utitur, ideo jure ejus utcumque resoluto, sublocatio evanescit (25).

plerumque *culpa fiant inhabitantium* (Cit. § 1), merito NN. LL. cautum est, a conductore præstandum esse, quamdiu non apparuerit casu, vel ab alio factum fuisse (C. G. 1734, It. 1589).

14 V. § 238, 44, L. 21, § 4, LL. 63, 57, § 3 *h. t.* C. It. 705, 1150, G. 1381.

15 L. 11, C. *h. t.* C. G. 1717, It. 1573.

16 Voet 19, 1, 5. Laym. XXII, 2. Inter cessionem, et sublocationem hoc distat, quod inter genus et speciem (V. Duverg. 1, 175). Præterea is cui ceditur in omnes obligationes et jura conductoris succedit, non item is cui sublocatur (Tropl. 129). Sed jure nostro vix non eadem videntur (V. A. 1573).

17 L. 11, § 5 *De Pign. act.* C. It. 1958, 3. Et hoc nomine illata ab ipso, et invecta in prædio urbano; instrumenta, et reditus prædiorum rusticorum, in causa pignoris manent (L. 27, § 1 *h. t.* C. G. 2012, 1, It. 1958, 3).

18 C. It. 1574. V. C. G. 1753.

19 Cit. § 5, C. It. 1574. C. G. 1753, *In eam etc.* Sed si conductor pluris locavit, hoc lucro ipsius cedere debet (L. 47, § 1 *De Jure Fisci.*).

20 L. 6 C. *h. t.* C. G. 1717, 1.

21 C. It. 1573.

22 Duverg. I, 379. Tropl. 129.

23 Ex C. It. 1573. Gallici J. C. docent alteram prohibitionem altera contineri (V. Zach. 368, 3). Scilicet jure Gallico cit. A. 1717, pactum hujusmodi stricti juris est, adeoque rigorose servandum (Tropl. 132, 135).

24 Pothie. 283. Secus ex C. G. Tropl. 438.

25 Duverg. I, 539. Tropl. 544.

CAPUT II.

DE LOCATIONE OPERARUM, VEL OPERIS.

Art. 1. De locatione operarum.

521. Operæ sunt diurnum officium et ministerium (1). Uti hæc locatio licita sit necesse est, et operas licitas esse (§ 307); et mercedem justam (§ 466); et ut locatio non sit facta ad vitam locatoris, quippe hoc esset quasi in servitutem se dare (2). Qui operas præstat *locator*, is cui præstantur *conductor* heic dici solet. Inita locatione non licet ante definitum tempus, neque locatori a locatione discedere, neque conductori locatorem dimittere, nisi ex justissima causa (3): alias locator mercedes præteriti quoque temporis amittit (4); conductor futuri quoque præstabit (5). Nihilominus, in hoc posteriori casu, si locator interim alii operas suas præstitit, conductor deducet quanti is exinde lucratus est (6): quare, ex diverso, in priori æquum est ipsum præstare locatori quanti ex opere a se præstito, lucratus fuit (7). Et si aliquis duobus seorsim operas suas locavit, priori conductori antea satisfaciendum erit (8). Quod si locator casu aliquo fortuito operas suas præstare non potuit, si casus pertinet ad conductorem, utputa quia mortuus est, perinde erit ac si is re locata fato suo uti nequiverit (§ 515, 9); ideo locator mercedes exiget (9). Secus non potest eas exigere sive fato suo eas præstare nequiverit, ut ecce si propter inimicitias alio migrare coactus fuerit, si ægrotavit, etc. (10): seu casu; utputa si propter ingruentem pluviam, vel hostium incursum totum diurnum officium præstare non potuit (11).

1 L. 1 *De Oper. Libert.* Et *ministerium* (Ex L. ult. *De Proxen.*). Ut puta Procuratoris, Administratoris, Villici, Proxenetæ, etc.

2 C. G. 1780, It 1628. Sed V. § 329, 13.

3 Laym., *De Pact.* XXII, 3. Ut ecce, si locator uxorem ducere velit, parentibus opitulari etc. Vel, ex diverso, si conductor imperitum eum deprehendat, desidiosum, male moratum etc. (Duverg. II, 289).

4 Ex L. 41 *h. t.* Moli. 506, 14. Filli., Azor. P. III, Lib. VIII, Cap. XIII, q. 6. Bonac. Reiff. III, 18, 90.

5 Cit. L. 41 *h. t.* Moli., Azor., Bonac., Reiff. n. 92. V. S. Alph. IV, 225.

6 L. 21, § ult. *h. t.* Less. II, 24, 11.

7 Salmat. 24, 132.

8 L. 29 *Locati.*

9 L. 21 § ult. L 41 *h. t.* Navarr. XVII, 197. Sed si eas operas locaverit aliis, deducet quantum ab his accepit (Cit. L. 21. Less. l. c. Lugo 29, 55).

10 L. 17 § *Si uno* 3, *Locati.* Regin. 25, 517. Proinde si famulus ægrotaverit non debentur ei alimenta, nisi aliud mos regionis exigat (S. Alph. III, 864); aut ægritudo brevissima sit, quippe id, quasi ordinarium aliquid, tacite convenisse videtur.

11 Voet 19, 2, 27. Pothie. *h. t.* 165.

522. Genus operarum sunt vecturæ. Vector rerum, quas vehendas suscepit, custodiam, atque ideo et periculum præstat (12): portorium, si aliquo solvendum sit, ipse solvit, si non ignoravit se eo transiturum (13). Et si quo fortuito casu vehendi munere functus non sit, utputa quia ipse, aut viator ægrotavit, itinere nondum cœpto neutra ex parte quidquam debetur (14). Eo jam cœpto, si hoc acciderit fato suo, vectura non debebitur, nisi quatenus iter emensum utile est alteri (15): at vero si is retrocedere velit, *novo* contractu opus erit: atque ideo impensis suis redire debet: contra sin fato ejus, qui vecturam conduxit, acciderit (16). Sin quo alio casu, verius mihi est, non totam vecturam deberi, sed pro itinere emenso, nisi aliud consuetudine sit introductum. Denique si res, postquam vectori tradita fuit, deterior facta sit aut perierit, presumitur culpa ejus accidisse, nisi docuerit casu fortuito (17), aut vitio rei ipsius id accidisse. Quid si merces prohibitas vexit, quæ commisso (*controbando*) sublatæ sunt? Et nihilominus vecturas exigit (18): etsi non ignoraverit vetitas merces fuisse: lex non distinguit (V. § 309, 10).

Art. 2. De locatione operis.

523. Opus dicitur quidquid aliquis faciendum suscipit, ut puta domum ædificare, tabulam depingere, vestem reficere. Duo heic consideranda sunt: materies, et artificium; si locator illam, conductor hoc præstat, locationem conductionem esse nemo dubitat; si is præstat utrumque, utrum locatio sit, an venditio, ex NN. LL. disputatur (1). Itaque conductor opus conficere debet, nempe integrum (§ 359), intra constitutum tempus: pretio statuto, nec augebitur licet postea rerum et operarum pretia creverint (2): demum, si opus aliquam peritiam desiderat, suis

Tropl. 871. Glo. in cit. § 3. Quid si quis versetur in officio alicujus familiæ, puta Cœnobii, Collegii, utrum aucto insperato, vel imminuto notabiliter eorum numero, merces quoque augenda sit, vel minuenda? Azor. l. c. Cap. 14, q. 2, utrumque æquum putat. Et primum quidem recte, alterum regulariter non item, si quid opinor: quô enim otium mihi, qui ex labore diem carpo, et obnoxio tibi jugiter?

12 LL. 1, 2. *Naut. Caup. stabul.* C. G. 1782, It. 1629, etc.

13 L. 62 § *Vehiculum h. t.*

14 L. ult. § *Idem juris. Ad L. Rhod. De Jact.* L. 17 § 2 *h. t.* Voet n. 27. Tropl. 914.

15 Ex L. 9, § 1, L. 21 § *Si quis cum. h. t.* Voet cit. n. 27. Tropl. 912.

16 L. 63 § 1 *h. t.* Itaque si ad vehendam, v. c., familiam, conduxeris, pro eo qui in itinere mortuus est vectura tibi debetur (L. 10, pr. *Ad L. Rhod. De jact.*).

17 Ex L. 28 § *Qui h. t.* C. G. 1784, It. 1631.

18 L. 63 § *Navem. Locati.*

1 V. Tropl. 963. Mazzo. VI, 35. Jure communi venditio est (L. 1 § 2 *h. t.*).

2 Sed V. C. G. 1793, It. 1604.

operis (3). Hæc locatio solvitur morte conductoris (4): verum si cœptum opus, et quæ ille ejus causa paraverat, utilia sint locatori, is horum pretium solvere debet (5). Amplius; si locator a locatione quandocumque discedere velit locatio finitur; refusis conductori impensis, et quanti præterea ejus interest, sive hoc damnum sit, sive lucrum (6).

524. Quid si opus, antequam traderetur, perierit fortuito casu? Ante omnia sciendum est, opus locari posse, vel uno pretio (*aversione*) vel pretio in singulas mensuras constituto (7): *illud* igitur traditum non intelligitur donec approbatum, *hoc* donec admensum sit (8). Itaque si ante id tempus perierit, hæc prima regula esto, *res perit domino*. Proinde si conductor et materiam et artificium præstitit, totum sibi (9); alias materia locatori (10), artificium conductori perit (11). Nempe si neutrius mora intervenerit: hac enim interveniente locus erit regulæ: *unicuique sua mora nocet*. Adeoque in priori casu totum damnum vel conductoris, vel locatoris erit, si vel ille tradendi, vel hic accipiendi moram fecerit: in posteriori, si conductor moram fecit, materiæ pretium locatori; sin locator, artificii pretium conductori persolvet (12).

525. Ad hæc qui ædificium extruendum vel aliud notabile opus conduxit, usque ad annos decem *ab opere perfecto*, locatori tenetur, si forte inter id tempus, totum, vel ex parte interierit, vel interiturum timeatur; vitio sive structuræ, sive soli (13), sive materiæ (14). Sed jure nostro cum eo agendum est intra biennium, ex quo vitium apparuit, vel inopinato opus interiit (15).

3 Tropl. § 820, § 329, 15.

4 C. G. 1795, It. 1642.

5 C. G. 1796, It. 1643. Utilia, nempe, non utcumque, sed quoad opus hujusmodi (Tropl. 1042).

6 C. G. 1794, It. 1641.

7 L. 39 *h. t.* V. C. G. 1791, It. 1638.

8 Cit. L. 39. Sed si convenerit, ut opus arbitrio domini fieret, et ideo in operas singulas merces constituta fuerit, traditio cessat, et conductor nihil de bonitate operis præstat (L. 53 § ult. *h. t.*).

9 C. G. 1788, 1635. Poth. 433, It. 434.

10 L. 61 *h. t.* C. G. 1789, It. 1636.

11 C. G. 1790, It. 1637. Jure communi hoc quoque domino perit (L. 39 *h. t.*), quasi accessione ejus factum (V. Tropl. 977).

12 L. 39 *h. t.* C. G. 1788, 1790, It. 1635, 1637.

13 C. G. 1792, 2270, It. 1639.

14 Tropl. 1003. V. L. 7 *De oper. publ.*

15 C. It. 1639, § 1. Scilicet si vitium non animadvertit; nam si sciens fecit quasi ex dolo tenebitur (§ 439, 20).

APPENDIX I.

De coloniis partiariis.

526. Prædia rustica interdum locari solent ea lege, ut fructus inter dominum et colonum, sive æqualiter sive inæqualiter, partiantur (1), v. c. ut cuique dimidia, vel ut locari una, conductori duæ partes cedant. Quamobrem si certa pars fructuum constituta sit, v. c., decem frumenti modia, siquidem locatori ea constituta est, simplex locatio, sin colono locatio operarum intelligitur, quæ huc non pertinent. Contractus hujusmodi tenet inter locationem et societatem, sed locationi, penes nos, propius accedit (2).

527. Principio igitur (qua societas est) I. dominus fundum, colonus operas, uterque sementem præstat (3). Proinde, si lignis opus est ad agrorum et præsertim vinearum culturam, ad villarum refectionem, etc. dominus ea suppeditare suis sumptibus; colonus vero ea cædere, exportare necesse habet (4). Si arbores in fundo sint, is putare eas debet: emortuis vero, aut casu (non insueto tamen) avulsis subrogandis, dominus omnem materiam (ut puta plantas, vimina, palos, pedamenta), colonus autem omnem operam præstat (5): Hæc primum: dein II. colonus prohibetur 1° jus suum alteri cedere, vel predia elocare (6); 2° stramenta, stercora, fundi causa parata, distrahere; 3° vecturas aliis præstare (7). III. Fructus omnes inter dominum et colonum æqualiter, nisi aliud convenerit, dividuntur (8). Et si quid ex eis sterilitate vel quovis casu, aut calamitate perierit, damnum commune est (9).

528. His exceptis, quoad cetera contractus hujusmodi primum pactis conventis, tum locorum consuetudine, domum locationum legibus regitur (10). Et præterea his: I. Ad coloni onus pertinet septa tueri, sepes custodire, fossas purgare, etiam juxta viam publicam; et si quid a

1 Ex L. 28 § 6 *Locati.* C. It. 1647. Durant. 176. Tropl. 635, etc.

2 C. It. 1654. Contra, apud veteres J. C., societati proximus est.

3 C. It. 1655, 1656, 1657. Operas, nempe fundo excolendo: atque ideo quæcumque præterea ad fundi culturam necessaria sunt; idest instrumenta fundi, animantia agris seu colendis, seu stercorandis, et stramenta illis hieme alendis, necessaria (Citt. AA.).

4 C. It. AA. 1659 § 1, 1661.

5 C. It. Art. 1568.

6 C. It. A. 1649. C. G. 1763. Alias fas erit domino in possessionem rei locatæ redire (C. It. Art. 1650).

7 C. It. Art. 1650.

8 Art. 1661, L. 28 § 6 *h. t.* Convenisse autem tacite videbitur si mos regionis id ferat.

9 Cit. § 6. C. It. 1648, G. 1771. Tropl. 650.

10 C. It. 1659.

municipibus indictum fuerit itineribus communiendis, id suis operis præstare debet (11). II. Ex silvis cœduis colonus nihil percipit; ea tantum succidere potest, quæ ad predii elocati usum, aut refectionem opus fuerint: nihilominus ex arboribus emortuis, vel avulsis, sumere potest, exceptis truncis, quæ sibi ad ignem necessaria sunt (12). III. Non potest, domino non admonito, messem, trituram, vindemiam facere (13).

529. Locatio hujusmodi, jure nostro si nullo certo tempore definita sit, ad annum coita videtur; annus autem incipit secundo Idus Novembris, eodemque die sequentis anni finitur. At, si neuter finem locationis alteri renunciaverit ante Calend. Aprilis, renovata intelligitur (14). Utcumque vero coita fuerit, seu indefinite seu ad certum tempus, nunquam cessat ipso jure; ideo is qui discedere vult necesse habet id alteri mature, juxta regionis consuetudinem, renunciare (15). Sed rescindi potest ex justa causa; puta colono inidoneo facto (16), diu carceribus incluso, etc. Eo vero mortuo, anno agrario currenti exacto, ipso jure finitur; at vero si is postremo anni quadrimestri mortem obierit, licet his qui de familia ejus erant, sive liberis sive heredibus; hisque deficientibus vel nolentibus, licet conjugi superstiti in ea conductione, vel toto insequenti anno (ceteris paribus) permanere (17); eoque demum exacto, locatio ipso jure finitur (18).

APPENDIX II.

DE SOCIETATE ANIMALIUM.

530. Nunc de societate animalium pauca; ea inquam quæ initur vel lucri *ex eis*, vel agri alicujus colendi causa (1). Qui pecus præstat *locator*, qui illud accipit *conductor* dici solet. Societates hujusmodi propriam naturam non habent; ideo reguntur pactis; his deficientibus

11 C. It. 1659.

12 C. It. 1661.

13 C. It. 1659.

14 C. It. 1664. Ex C. Sardo 1800. Nisi forte, ex moribus regionis, necesse sit id maturius renunciare (Ex A. 1651).

15 C. It. 1651. Nempe ceteris paribus: neque enim fas est, si quid opinor, a locatione, prout a societate, renunciatione discedere (C. It. ex AA. 1652, 1653, 1654).

16 A. 1652. V. Coquill. Quæst. 206. Atque ita lis inter veteres J. C. finita est penes nos; quæ penes Gallos adhuc viget (V. Tropl. 646). Non finitur autem morte locatoris (Arg. ex cit. A. 1652), quippe, non ejus, sed fundi cum primis causa, a colono societas initur (Tropl. 647).

17 Art. 1653.

18 Mazzo. VI, 43.

1 Ex C. G. 1802, It. 1607. *Ex eis:* quæ igitur alium in finem initur societas, utputa spectaculis præbendis, rebus vehendis, etc., huc non pertinet.

moribus; et his quoque deficientibus, lege (2). Lege autem 1° animalia æstimari debent in ipso societatis initio; 2° Æstimata in alterius quoque socii jus, at non in dominium; nec, regulariter, in periculum transeunt (3). Proinde neutri fas est ea distrahere altero invito (4): quæ autem casu pereunt soli domino, idest locatori, pereunt (5). Finita societate, iterum æstimantur; et locatori tot capita separanda sunt, quot collatorum pretium exæquent (6). Et hæc omnium societatum hujusmodi communia sunt; nunc videamus quæ sint singularum propria.

531. Et primo videamus de ea quæ contrahitur lucri ex ipsis animantibus faciendi causa. Hæc vel *simplex* dicitur, vel *ex æquis partibus (a metà): illa* est qua alter pecus, alter operam (idest custodiam, et alimenta) confert: *hæc* qua uterque pecus, et unus ex eis præterea operam præstat (7). In his pacisci nequit 1° ut conductor sortis ultra dimidium periculum præstet (8); vel 2° ut plus de damno participet, quam de lucro (9); vel 3° ut, finita societate, locator quidvis sibi (gratis) præcipiat (10). Cetera, quidquid convenerit, valet. Si nihil convenerit, lac, stercus et si quid operis animalia præstant, conductori cedunt: pilus, et quidquid animantibus accrescit, (fœtus, et pretii

2 C. G. 1800, 1803. It. 1665, 1668.

3 C. G. 1805, 1820, 1830. It. 1670, 1686.

4 C. G. 1812, 1830. It. 1678, 1686. Sed neque creditoribus alterius id licet (Ex C. G. 1813, It. 1679). Nihilominus si societas inita sit cum conductore alterius prædii, fas est locatori, nisi ei denunciata fuerit, animalia proscribere (Citt. AA).

5 C. G. 1808, It. 1673. V. § 338, 55. *Soli,* C. It. 1675. Contra C. G. 1810 § 1.

6 C. G. 1817, 1820, 1830. It. 1683, 1686, 1692, 1695. Nempe demptis his quæ *ipsi* perierunt: et si ea quæ supersunt satis non sint, damnum ipsius erit (C. It. 1683 § 2. Contra C. G. 1817 § 2).

7 C. G. 1804, 1818. It. 1669, 1674. Et nedum ista (C. G. 1818, It. 1674), sed et illa verius societati, quam locationi, proprius accedit (Ex L. 52 § 3 *Pro socio.* L. 14 § 1 *Præscr. verb.* Tropl. *Locaz.* 1063.

8 C. It. 1677 § 1. V. C. G. 1811 § 1. Immo nec *infra* dimidium nisi ex justissima causa; vel nisi *adsecuratio* intercesserit (Bonac., Laym. XX, 4. S. Alph. III, 909).

9 C. G. 1811 § 2. It. 1677 § 2. Quæstionis est inter J. C., utrum licitum sit stipulari ut lana locatori minoris cedat, vel ut de lacte participet. Affirmat. Duvergier, quia nullo jure vetitum est: Ast Troplong putat vetitum esse, licet indirecte C. G. Art. 1128. It. 1693. Sed forte hi articuli eo spectant ut sciamus *lanam*, stercora, *lactem*, colono cedere, nisi aliud convenerit (V. C. G. 1803, It. 1668). In foro conscientiæ reor pacta hujusmodi licita esse, si fiant salva justitia.

10 C. G. 1811, 3. It. 1677, 3. Conditiones hujusmodi explosæ sunt favore conductorum, quippe humilium et inopum: sed utrum adjectæ pro non scriptis habeantur (Tropl. 1137), an actum vitient (Durant. *Delle locazioni* n. 279)? Ego hoc magis puto: verum si conductor in conductione permanserit, verius, juri suo renunciasse intelligitur.

incrementum) communia sunt (11). Utraque finitur triennio (12); eaque finita si (citra conductoris culpam) minus supersit, quam locator contulit, jactura locatoris erit; sin plus, lucrum commune erit utriusque pro rata (13).

532. Venio nunc ad eam quæ coitur colendi alicujus agri causa. Hæc quoque bifariam contrahitur; nam pecus vel colono partiario datur, vel conductori. Utraque quasi locationis (agri inquam) accessio est, verum distant inter se toto cœlo: etenim ea quæ cum colono partiario contrahitur vera societas est; nempe *usus*. Hæc igitur iisdem, quibus superior, regulis continetur (14): et nulla dubitatio est conveniri posse, ut colonus lanæ suæ partem suo tempore locatori minoris cedat; utque is ex lacte participet, et majorem lucri partem capiat (15). At ea quæ initur cum conductore vix non vera locatio est (16): illud in hac societate singulare est, quod animantium periculum transfert in conductorem, licet dominium non transferat (17). Cui proinde cedit quodvis lucrum, et incrementum, excepto stercore; hoc enim stercorandis agris elocatis uti debet (18). Nihilominus conveniri potest, ut locator de incrementis et lucris participet (19). Finita societate, animalia quæ contulerat præcipit, ut alias (§ 508, 57): si quid deest, damnum; contra si quid superest, lucrum conductoris est (20). Utraque hæc societas finita locatione prædii ipso jure, quippe accessoria, finitur (21).

533. Est et alia societatis animalium species; qua nempe, pecus æstimatum alicui datur ea lege, ut certum aliquod lucrum, v. c. libellam, pro singulis capitibus, præstet quotannis, licet ipse casu aliquo minus sit lucraturus; et, finita societate, ut pecus restituat ejusdem valoris, licet casu perierit. Contractus hujusmodi multis usurarius visus fuit, sed manifeste in trinum (§ 509) recidit (22).

11 C. G. 1804, 1811, 1820. It. 1669, 1676, 1686. Verum conductorem animalia elocare non posse tenet Tropl. n. 1120.
12 C. G. 1815, 1820. It. 1683, 1686.
13 C. It. 1683. V. C. G. 1817.
14 C. G. 1830, It. 1695.
15 C. G. 1128, It. 1693.
16 Tropl. *Locazio*. 1217, 1218.
17 C. G. 1822, It. 1688.
18 C. G. 1823, It. 1689, 1690.
19 C. G. 1823, It. 1689, Tropl. 1233.
20 C. G. 1826, It. 1692.
21 C. G. 1829, It. 1694, Tropl. 1245.
22 V. Less. II, 25 d. 3. Laym. XX, 4.

TITULUS III.

DE EMPHYTEUSI ET CENSIBUS.

Art. 1. De emphyteusi.

534. Emphyteusis est. *Actus quo prædium aliquod, meliorandi illius causa, alicui conceditur in perpetuum, vel ad tempus, pro certo annuo canone persolvendo* (1). Proxima est venditioni et conductioni (2): sed neque venditio est, neque conductio, nec propriam naturam habet, sed ex pactis conventis eam recipit (3). Jure nostro prope in venditionem recidit (4); et pacisci nequit, ne bona vectigalia alienari, aut ne redimi possint (5). Constat igitur re (vectigali) nempe prædio aliquo rustico (6), et canone. Canon in bonis ecclesiæ par reditibus esse debet, deducto sextante (7). Emphyteuses antiquas ex pactis conventis (8), et ex jure antiquo metiri oportet, tum communi, tum feudali, paucis exceptis, de quibus suis locis: *novæ,* idest initæ post an. 1865, penes nos ex Cod. nostro æstimari debent.

535. Emphyteusis distingui potest 1° Ex bonis quæ in emphyteusim dantur; 2° ex personis in quas transit, 3° ex tempore quo duratura est. Hinc diducitur ex 1° in Ecclesiasticam et laicam: illa ex jure communi, hæc magis ex feudali olim constitit (9). Ex 2° in hereditariam, familiarem, et mixtam; prout (ex pactis conventis) in solos heredes, vel solos descendentes, vel in heredes eosque descendentes dumtaxat transire olim potuit (10). Ex 3° in perpetuam, et temporaneam. Et tempo-

1 C. It. 1556. Jus Gallicum emphyteusim explosit, quasi feudale aliquid: jus nostrum eam servavit agriculturæ favendæ gratia, sed vix non penitus deformatam. Hoc ex ipsa emphyteusis definitione intelligere licet, in qua dominii utilis et directi mentionem detraxit, quod emphyteusis naturam vix penitus non evertit. Jus Austr. medium quid est inter jus commune, et italicum (V. §§ 1123, 1127 etc.).

2 Ex § 3 *De Locat.* ibiq. Vinn.

3 L. 1 C. *h. t.* (*De jure emphyt.*). Ex cit. § 3. Fulg., Præl. XV, 9. Bors. I, 47. Rot. Rom. 17 Mart. 1841. C. It. 1557.

4 Ex AA. 1562, 1563, 1564.

5 Cit. A. 1557.

6 Ex C. It. 1556. Mazzo. V, 280. Scilicet hæc tantum melioratione recipiunt, quam lex intendit.

7 Auth. *Perpetua* C. *De SS. Eccl.* Alias ex læsione agit poterit (Rot. Rom. 1 Jun. 1840).

8 Art. 29, L. 20 Nov. 1865.

9 Borsari. *Del contratto di enfiteusi.*

10 V. Fulgin. *De contr. emphyt.* I, 2 etc. Borsar. I, 58 etc. Hereditaria igitur ea erat, quam quis stipulabatur *sibi et heredibus, vel sibi et his quibus dederit,* vel simpliciter, *in perpetuum,* vel *sibi et filiis,* quæ communissima sententia fuit (Borsa. § 62). Familiaris, seu gentilitia quam *sibi et filiis* vel *descendentibus;*

ranea iterum in eam quæ in definitum tempus, vel in definitas generationes conceditur. Porro si non appareat utra ea sit, laica præsumitur perpetua; ecclesiastica ad tertiam generationem tantum (11). Et si non appareat utrum generatio ab ipso constituente, an ab ejus filiis iniri debeat, ecclesiastica ab illo, laica ab his initur (12).

536. Emphyteusi constituta I. utile dominium in emphyteutam, transit; II. directum penes dominum remanet. Proinde ex I. emphyteuta rei vectigalis prope dominus fit; omnesque ejus fructus, accessiones, utilitates sua facit (13); immo nec alienare eam prohibetur (14). Sed ea uti debet more boni patris familias; eamque sarctam tectam servare suis impensis, licet immodicis (15); et omnia onera realia et tributa eis imposita agnoscere debet (16). Ex II. dominus emphyteusis canonem exigit; nec quidquam ex eo remittere cogitur si sterilitate, aut insolita aliqua clade fructus ejus, vel omnes, perierint; immo etsi pars fundi perierit, quamdiu reliqua sufficiet canoni solvendo (17): nisi forte canones a mercede parum distent (18).

mixta demum quam *filiis et heredibus*. Hereditariam poterat pater cuivis donare, aut legare; non item familiarem, nisi de consensu concedentis (V. Clarum, Molina D. 574 et Reiffenst. III, 18, 274). Dicebatur *ex pacto et providentia* si nominatim convenerat de emphyteusi ad futuras generationes transmittenda: in qua soli priori in possessionem misso (*primo investito*) alienandi jus erat (V. Bors. § 98). Hodie sola hereditaria superest (§ 364, 17).

11 Fulgin. *De Contr.* XII, 2, etc. Menoch., *Præs.* III, 108. Reiff. III, 18, 233. Bors. I, 59. Verum hodie jure civili etiam etiam ecclesiastica præsumitur perpetua (L. 31 Nov. 1865, Art. 31, § ult.).

12 De Luca. *De Emph.* Disc. 15. A filiis incipit ea, quam quis stipulatur ad tertiam *generationem completam:* vel ad tertiam *ipsius* generationem (Borsari I, 179, 180).

13 Cf. Vinn. in § 3 n. 3 *Locat.* Arbores quoque avulsas, vel demortuas, ex jure nostro, fodinas, thesaurum etc. (C. It. 1561).

14 § 3 *De Locat.* C. 4 *De Locat.* C. It. 1562. Et ex hoc capite omnis emphyteusis quæ post editum Cod. It. contrahitur, hereditaria est.

15 Ex L. 1 C. *h. t.* Borsar. I, 549. V. C. Au. 1129. Sed penes veteres J. C. quæstio hæc omnium gravissima fuit (V. Borsar. § 26).

16 Ex L. 2 C. *h. t.* C. It. 1558, Au. 1144

17 § 3 *De Locat.* L. 1 C. *h. t.* C. It. 1560, Au. 1134. Sed potest ab emphyteusi discedere (Cit. A. 1560).

18 Reiff. III, 18, 161. Laym. XXIII, 7. Porro si emphyteusis antiqua fuerit, et emphyteuta velit prædium vectigale *vendere;* necesse habet id domino denunciare, si forte ipse illud emere malit, oblato in bimestri proximo eodem pretio (L. 3 C. *h. t.* C. 4 *De locat. et cond.*); alias incidit in commissum (Bors. I, 483). Quoties autem prædium aliquod emphyteuticum transit in extraneos, domino directo laudemium persolvendum est; nempe quinquagesima pretii pars (Cit. L. 3). At cum emphyteusis redimitur, dimidium laudemii dumtaxat, si perpetua ea sit, dodrans, sin temporaria persolvendum est (Cit. L. 30 Nov. 1865, Art. 30). Sed in hodiernis laudemium penitus exsulat (C. It. 1562); nec ullo domini directi consensu opus est in venditionibus prædiorum (Ex cit. A. C. Au. 1140).

537. Emphyteusis I. amittitur præscriptione; nempe extraordinaria, si ipse emphyteuta 30 continuis annis a canonis solutione cessaverit (19): ordinaria, si tertius aliquis rem vectigalem quasi liberam acquisiverit, ceteris paribus (§ 156). II. Rescinditur si emphyteuta rem vectigalem non mediocriter deteriorem fecerit (20); vel in jure interpellatus, toto biennio canonem non solverit (21); III. Extinguitur rei interitu (22); vel impleto concessionis tempore: et ex NN. LL., si emphyteuta rem vectigalem redemerit justo pretio; vel (si dominus emphyteusis est persona moralis), reditibus ex versuris publicis domino obtrusis (23).

538. Extincta emphyteusi, prædia in emphyteusim data redeunt ad dominum cum fructibus nondum perceptis (24), ceterisque accessionibus. Servitutes, et hypotecæ imposita medio tempore *in re vectigali* ipso jure evanescunt (§ 440). Verum dominus refundere debet emphyteutæ omnes impensas, non quidem necessarias (25), sed utiles, quas is fecit præter, vel ultra conventionem; non modicas tamen (26): nempe si emphyteusis finitur ob temporis lapsum, quanti fundus tunc pretiosior est, sin culpa emphyteutæ, hoc vel quanti is impendit (27). Sed in antiquis, si quid implantatum insitumve fuerit, pro his nihil præstat, quod ex ipsa natura emphyteusis perspicuum est (28).

19 A. 1563 (secus, et rectius, ex Au. 1135). Ideo dominus singulis tricenniis nondum elapsis, cogere emphyteutam potest jus suum agnoscere (C. It. 1563).

20 Ex Nov. 120, 8. C. It. 1565.

21 V. L. 2 C. *h. t.* C. 4 *De Locato.* C. It. 1565, 1.

22 L. 1 C. *h. t.* V. C. It. 1560.

23 L. 24 Jan. 1864. C. It. 1564. Et redimere potest etiam post judicium resolutionis (ante sententiam) acceptum (C. It. 1565). Sed emphyteusim Ecclesiasticam injussu S. Sedis, vel Ordinarii redimere, letale est, et obnoxium excommunicationi latæ sententiæ.

Porro emphyteusis morte ejus qui eam sibi stipulatus fuit nec extinguitur, nec amittitur; sed hereditaria transit ad heredes, etsi non liberos: familiaris ad liberos, etsi non heredes: at in mixta neque filii succedunt nisi heredes, neque heredes nisi filii (V. Fulgin. *De Success.* Capp. I et seqq. Voet 6, 3, 10). Et ubi viget Const. S. Pii V 6 febr. 1571 non succedunt filii illegitimi. Verum penes nos, devolvitur ex jure successionis sive testatæ sive intestatæ: et ad mares et fœminas, defertur sublato quovis vocationis ordine in constitutione emphyteusis, licet antiqua ea sit, comprehenso (Cit. L. 30 Nov. 1861, Art. 29 § 1).

24 Borsari I, 573.

25 Ex L. 7 C. *De Usufr.* Reiff. 166.

26 Ex Cit. L. 7. Valasac. q. 25. Moli. D. 463. Fulgin. *De Meliorat.* III, etc.

27 C. It. 1566. Voet 6, 3, 52. Reiff. 3, 18, 171. Nihilominus contraria sententia communissima fuit (Fulgin. l. c.).

28 Fulg. l. c. II, 11. In novis repetit has quoque (Ex C. It. 1566).

Art. 2. De censibus.

539. Census heic est, Contractus quo quis jus percipiendi reditus ex prædio aliquo sibi, aut alii in perpetuum reservat, vel acquirit (1): inde in *reservativum, et consignativum* diducitur (2). Reservativus constituitur cum quis rem suam donat, aut vendit, reservata sibi, vel alii pensione annua: consignativus cum emit jus percipiendi reditus ex re aliena (3). Uterque igitur constat re, et pretio. Res (prædium) frugifera esse debet: pretium justum: justum autem pretium erit si reditus in reservativo fructibus predii; in consignativo si licitis pecuniæ usuris, respondeant (4). Ad hæc uterque, jure nostro, eget hypoteca (5). Cum autem constitutus fuerit, ex jure positivo redimi nequit a censualista quoad censuarius pacta servaverit (6). Contra a censuario redimi potest quandocumque (7): et si convenerit ne is censum redimere possit, pactum hujusmodi pro non scripto est (8). Nihilominus ex, NN. LL., conveniri potest, ne redimatur quamdiu creditori vita contigerit; vel ante certum tempus; quod in reservativis tricennium, in consignativis decennium excedere nequit; vel nonnisi debitore (9) anno antea, non amplius, præmonito (10).

540. Censu constituto, siquidem reservativo, plenum rei dominium, quovis contrario pacto sublato, perpetuo in Censuarium; sin consigna-

1 Ex C. It. 1778, NN. LL. appellatur *Reditus constitutio.* Qui censum sibi reservat, vel acquirit censualista; qui solvit *censuarius* dici solet *Jus* etc., et non ipsos fructus (Less. II, 22, 1). *In perpetuum*, nam si *ad vitam* constituatur *vitalitius,* seu vitalitium proprio nomine dici solet, de quo propediem.

2 Lati. *Elem. Jur.* Civ. Lib. III, Tit. XV, Cap. VI. Zach. 397. In NN. LL. illi *prædiales*, hi *simplices reditus* nuncupantur (C. G. 530, 1909, It. 1780, 1782).

3 Ex L. 6 *De Relig. dom.* C. G. 530, 1909, It. 1780, 1782. *Legat.* Less. n. 4.

4 V. Less. II, 22, 102, etc. Nihilominus justum illud habetur, quo in eo loco, ubi contrahitur, census hujusmodi emi vendique solent (Sot. VI, V, 2. Less. l. c. Lugo 27, 44. V. Reginal. XXV, 415).

5 C. It. 1964, 1969, 1985. Alias neuter intelligitur quoad tertios, et consignativus a debitore, quasi *debitum,* redimi potest (Art. 1782).

6 C. G. 530, 1911, It. 1783. *Jure positivo* (S. Alph. III, 843, 847, VIII), ideo non obstat. S. Pius V. Const. *Cum onus,* ubi ea non viget.

7 S. Pius V cit. Const. § 12. C. G. 530, 1911, It. 1783. Sed si plures fuerint censuarii, vel unius censuarii plures heredes, utrum quisque suam partem tantum luere possit, inter J. C. non satis convenit. Affirmantium sentent. communior est (Zach. 398, 13). Mihi si plures fuerint censuarii, pinor sententia videtur verior, quia plures census esse videntur (§ 341, 13); sin plures heredes unius, posterior, quia contractus ex parte rescindi non possunt.

8 C. It. 1783, 2. Tropl. Prestito § 440.

9 C. It. 1783, G. 530, 1911.

10 C. It. 1783 § 3.

tivo, jus dumtaxat percipiendi fructus in Censualistam transit (11). Quamobrem utriusque Censualistæ jura hodie prorsus creditoria sunt (12). Censuarius canonem solvere debet; nempe integrum in censu reservativo (qui emphyteusi prope accedit) semper, non item in consignativo, si pars fructuum prædii censualis, insolito, prout in conductione, casu interierint (13). Verum canonis solutio, quasi *debiti*, nedum si censuarii plures fuerint (V. § 341, 13), sed si unius censuarii plures heredes (V. § 416, 19), divisionem recipit (14).

541. Census I. extinguitur si censuarius illum redemerit (15). II. Resolvitur (officio judicis), 1° si ipse legitime interpellatus canonem toto continuo biennio non solverit; vel 2° promissas in eo constituendo cautiones non præstet; aut 3° postea amissas, etsi non sua culpa, non suppleat (16). III. Rescinditur si 1° prædium censuale plus quam inter tres personas postea divisum fuerit, ex quacumque causa (17); aut 2° censuarius foro cesserit, vel solvendo esse desierit (18). Ad hæc census reservativus rescindi poterit prout quævis alia seu emptio et venditio, seu donatio; v. c. si censualista (quasi venditor) læsus fuerit ultra dimidium justi pretii; vel si (quasi donator) postea susceperit liberos (19). Censu *resoluto* ob non impletas conditiones, *rescisso* ex susceptis liberis, jura super prædiis vectigalibus tertio quæsita perinde ac in emptione (§ 478) et permutatione (§ 498, 9) salva permanent (20). Alias *rescisso*, fas est creditoribus censuarii jure ejus uti (§ 116, 30): adeoque, si prædium a censuario alienatum fuerit, revocari non poterit si possessor paratus sit censualistæ satis facere (21).

11 C. It. 418 § 1, G. 529, 530.

12 V. Tropl. *Prestito* 421. Zach. 398, 3; 399, 1. Alias, uterque creditoris jure censetur.

13 S. Pius V. C. *Cum Onus*. Less. 22, 82. Nisi forte censui appositum fuerit pactum assecurationis, quod vocant (Lugo 27, 71. S. Alph. III, 847. *Dub.* 2). Porro olim licuit Censuariis quintam redituum partem retinere pro novis vectigalibus prædiis censitis impositis: sed post impositum tributum mobiliare, amplius non licet (L. 27 Maji 1875).

14 Tropl., *Prestito* 448.

16 C. It. 1785. Quod ex C. G. 1912 in solis censibus consignativis locum habet (Tropl. 488).

17 C. It. 1785, 4.

18 C. It. 1786. V. C. G. 1913.

19 Zach. 399, n. 1.

20 C. It. 1787.

21 C. It. 1786 § 1. V. c. canonem solvere, cautiones dare, læso pretium supplere.

TITULUS I.

DE CONTRACTIBUS GRATUITIS.

De Donationibus.

542. Præcipuus inter contractus gratuitos est donatio. Donatio *lato* sensu est, quævis liberalitas in accipientem collata (1), velut acceptilatio; *proprio* est, *contractus quo quis alicui liberaliter dat aliquid ea mente, ut accipientis fiat.* Et siquidem statim ejus fieri vult, *donatio inter vivos;* sin post mortem denique suam (adeoque nisi interim mutaverit voluntatem), *donatio causa mortis* dici solet. Donationes mortis causa instar legatorum sunt: ideo huc non pertinent (2).

543. Donatio inter vivos strictius definitur: *Contractus* (3) *quo quis aliquid liberaliter alii dat ea mente, ut velit statim accipientis fieri, nec ullo casu ad se reverti* (4). I. *Dat;* nempe de suo; quamobrem si e suo patrimonio nihil decedit, ut ecce si alicui renunciet hereditatem, legatum, donatio stricta et propria significatione non intelligitur (5). Liberaliter idest *nullo jure cogente* (6) et gratis: proinde si donet retribuendi causa, et retributio ex justitia debita sit; vel onus aliquod imponat donatario, v. c., ut alat se, ex alterutro hoc capite magis contractus onerosus est; et eatenus tantum, quatenus donata retributionem, vel onus exsuperant, donatio intelligitur; ideo æstimabitur utriusque jure seorsim (7); II. Ut velit *statim* etc., *nec ullo casu* etc. Duo hæc statuta sunt jure civili; et ad donationem inter vivos, a donatione mortis causa secernendam cum primis pertinent. Ideo nihil prohibet donationes fieri sub conditione tum suspensiva, tum resolu-

1 LL. 29, 19 § 2 *h. t.* (*De Donation.*).

2 V. §§ 1, 2 Inst. *h. t.* NN. LL. donationes mortis causa ne nominant quidem. Sed si factæ fuerint servata testamentorum forma, ratas esse jure Au. 956 certum; nostro verius (Ex Art. 710); Gallico, ex Art. 893, dubium est.

3 L. 16 pr. C. *De Fide Instr.*

4 L. 1 pr. *h. t.* C. G. 894, It. 1050. *Fieri:* ergo si traditionem tantum post mortem distulit, non erit donatio mortis causa, sed inter vivos.

5 Ex L. 32 § *Quod legaturus. De donat. int. vir. et uxor.* Mazzo. IV, 321. V. C. Au. 939.

6 Ex L. 29 *h. t.*

7 Zach. 702, 2. Mazzo. IV, 321. Itaque si ex gratitudine tantum debitum sit quod donatur, gratuita intelligitur (C. Au. 940, It. 1051): adeoque locum inter eos habere non potest, inter quos donationes prohibentur. Nostri aliud tenent (Moli. II, 289. Lugo 24, 135); scilicet ex jure communi (L. 1 pr. *h. t.*).

tiva (8). Et suspensiva inest tacite donationibus quæ matrimonii causa fiunt (9), resolutiva reciprocis (10), alterutra in donatis sacri patrimonii constituendi gratia (11). Ea tantum conditio donationem vitiat 1° quæ in potestate donantis posita est (12); vel 2° qua donatarius æs donantis alienum quodcumque futurum in se suscipit (13): quave demum 3° convenitur ut, donatario vel liberis ejus præmortuis, donata ad alium, quam ipsum donantem (14), revertantur.

544. Donatio est species alienationis, ideo is tantum potest donare, qui potest alienare; exceptis his qui testamento capere non possunt (§ 348, 20), et, regulariter, minoribus, et inhabilibus postulatis et renunciatis (15). Omnibus autem donari potest, inhonestis quoque personis, vel ignotis (16); immo et nondum *natis* (17); dummodo, penes nos, natus sit ille, ex quo nasci speratur is cui donatur (18). Exceptis his, quibus testamento relinqui non potest (19), et conjuge (20). Et donari possunt quæcumque sunt in commercio. Et regulariter omnia prorsus; nempe, ex NN. LL., quæ quis in præsens habet, non item futura (21). Nihilominus prodiga donationis promissio, cum sit illicita, verius non valet: at datio (22), adeoque donatio ipsa, valet quippe hodie ipso jure dominium transfert.

545. Perficitur autem donatio pollicitatione donantis; scilicet ma-

8 Ex C. G. 944, It. 1066. V. Zach. 669 pr. Et passim fiunt.

9 L. 2 C. *De donat. ant. nupt.* C. G. 1088, It. 1068.

10 Pothie., Durant., VIII, 590. Zach. 703, 2. V. C. It. 1083, 1. *Reciprocæ* dicuntur quæ duo sibi invicem faciunt iisdem tabulis.

11 Ex L. 2 § *Si pecuniam h. t.*

12 C. G. 944, It. 1066. Ut puta, si uxorem duxerit (Zach. 699, 5). Atque ideo etsi non in meram ejus voluntatem (V. § 316, 4) collata fuerit (Mazzo. V, 330). Utputa - *Si Romam iero.*

13 C. G. 945, It. 1067. *Quodcumque:* nam si hoc definitum fuerit; v. c., funeris impensæ, valet donatio: alias inventa esset donationum revocandarum ratio.

14 C. G. 951, It. 1071 § 1. Ad *alium,* v. c., ad heredes (Zach. 700, 2). Videtur enim quamdam quasi fideicommissariam substitutionem continere (Tropl. II, 167. Demol. XX, 495): et ideo (§ 364, 30) conditio *heic* pro non scripta erit (Ex C. It. 900. Mazzo. IV, 331).

15 C. It. 1052, 1386, 1387. V. C. G. 1095. Et jure nostro nuptæ sine consensu mariti (Art. 134. V. C. G. 217 § 1). Filiis autem illegitimis donari non potest ultra id quod potest eis testamento (§ 355, 14) relinqui (Mazzo. IV, 323).

16 L. 5 ff. L. 9 C. *h. t.*

17 LL. 7, 26 *De Stat. homin.* C. G. 906, It. 1053, 764.

18 C. It. 1059, 3. Secus ex C. G. 906, et jure comm. cit. LL. 7, 26. Sed V. Prol. 27, 7.

19 C. It. 1053. V. C. G. 902.

20 C. It. 1054. V. C. G. 1096.

21 C. G. 943, It. 1054. V. C. Au. 944. Ceterum præsentia accipimus et ea quæ nobis debentur sub conditione suspensiva, si postea extiterit (Ex L. 16 *De Negoc. Gest.* L. 11 § 2 *De Leg.* 1. Zach. 698, 2. Durant. VIII, 459, V. § 346, 2).

22 Salm. 13, 1, 166. V. S. Alph. III, 735; VI, 851. V. §§ 307, 16; 436, 11.

nifesta (23), et donatarii acceptatione (24). Verum in donationibus non manualibus (25) multa sunt, jure civili, specialia. Non valent nisi publico instrumento contineantur (26): easque acceptare *per se* solis majoribus datum est qui nec sub tutela sunt, nec sub cura (27). Ad hæc pollicitatio semper expressa esse debet: acceptatio autem si donatio absenti sit facta (28); quæ in hoc casu non antea facta intelligitur quam donanti renunciata fuerit apparitoris officio (29). Itaque medio tempore (§ 430, 37) perinde est, ac si nulla donatio intercesserit (30): adeoque donans rem donatam pignori, obligare, et donationem ipsam revocare jure suo potest (31): et si interim alteruter vita decesserit, donatio evanescit (32). Cum autem semel acceptata

23 Ex L. 7 pr. *h. t.* Nempe donare jactare, et perdere est (cit. L. 7). Nemo autem res suas jactare præsumitur (L. 25 *De Probat.*).

24 LL. 10, 19 § 2 *h. t.* C. G. 932, It. 1057. Quamvis ad causas pias (Less. II, 18, 40. Sanch. M. I, 8, 16. Lugo 23, 42. S. Alph. III, 726); nisi donatio sit facta ad instar voti.

25 Dona manualia (quæ nempe fiunt traditione de manu in manum, atque ideo *rerum* mobilium tantum) sine scriptis fieri posse docent Gallici J. C. (Zachar. 659, 9. Demol. XX, 61): et nostri (Mazzo. IV, 326); et contraria sententia explosa fuit in condendo Cod. Italico (V. Catt. e Branca p. 771 § 6). Et jure prorsus (Cf. § 129).

26 § 434. Exceptis donationibus 1° quæ sunt velut conditiones alterius contractus (§ 429, 25); 2° quibus quis renunciat alicui jura sua (Toull. V, 25. Zach. 659, 6); 3° remuneratoriis et onerosis, quatenus remuneratoriæ vel onerosæ sunt (Toull. VI, 85. Zach. nn. 23, 24): *illæ* enim sunt aliquid accessorium, *istæ* lato sensu, *hæ* nullatenus donationes sunt.

27 C. It. 1059. V. C. G. 935. Adeoque et nuptis sine consensu mariti (C. It. ex Art. 134. Contra C. G. 217, 934). Ergo pro non emancipatis acceptat is qui patriam potestatem, vel tutelam exercet; aut mater vivo patre; et, utroque vivo, adscendentes: verum non injussu Tribunalis civilis, *illa* si patriam (Ex Art. 231), *hi* si tutoriam potestatem non exercent (Cit. A. 1059, 1). Emancipati vero et inhabiles renunciati egent curatoris interventu (Cit. Art. § 4). Sed si per se acceptaverint, quoad ipsi reclamaverint valet etiam in foro civili donatio (Prol. § 34).

28 C. G. 932, It. 1057. Et hanc quoque publico instrumento contineri necesse est. Si autem donatio præsenti sit facta, jure nostro sufficit donatarium subscripsisse donationis tabulis (Ex cit. A. 1057): jure Gallico, ex cit. A. 932, omnino opus est acceptatione verbis expressa. At neutro jure sufficit rei donatæ possessionem capere (Zach. 658, 1): scilicet acceptatio est pars contractus, qui publicum instrumentum desiderat.

29 C. G. 932. It. 1057.

30 Ex L. 10 *h. t.* C. G. 932, It. 1057. Lugo 23, 82. V. § 430, 37.

31 L. 2 § 6 *h. t.* L. 8 C. *De A. et O.* Citt. AA. Sot. III, III, 3. Less. II, 18, 34. S. Alph. III, 725.

32 L. 2 § *Sed si quis h. t.* Cit. L. 8. Sive decesserit is qui donavit, quia rei donatæ dominus esse desiit (L. 1 § 1 *De jure dot.*): quamobrem si tibi numos dederim ut eos Gabinio credas, et mortuo me dederis, non facis accipientis (L. 41 § *Nam etsi de reb. credit.*). Sive is mortem obierit, cui donatum fuit, quia liberalitas personæ cohæret (Ex L. 12 *De Præcar.*). Nihilominus Sanchez M. I, VI, nn. 5, 6; putat, et donatarium, mortuo donante; et mortuo donatario,

fuit, nihil interest, si forte pendente conditione (suspensiva) donans (33), aut donatarius (34) mortem obierit.

546. Donatione perfecta, donans ad rem quam donavit statim tradendam obligatur (35); et si eam postea distraxerit, aut deteriorem fecerit, peccat graviter in re gravi (36), et tenetur damni (37). Sed evictionem non præstat, nisi aut eam promiserit (38), aut donatio onerosa versetur (39). Ex diverso donatarius implere debet onera donationi imposita; non item æs donantis alienum solvere, nisi id convenerit expresse, vel tacite (40): tacite autem id convenisse intelligitur si is donaverit omnia bona sua (41), vel *quotam* bonorum (42), vel si hereditatem aliquam sibi relictam donaverit (43). At si nondum donatio intercesserit, sed donationis promissio, hac semper potior erit promissio onerosa, licet posterior (44).

547. Donationes, prout ceteri contractus, *resolvi* possunt, et revocari. Resolvitur donatio, si facta sit sub conditione resolutiva, cum hæc extiterit; adeoque si donatarius conditionibus donationis non paruit (45), etsi non sua culpa (46). *Revocari* potest I. si donator, tunc liberos non habens (quidquid donaverit), deinde vel susceperit liberos naturales et legitimos (47), vel naturalem, postea editum, subsequenti matrimonio (nec solo rescripto principis, ut olim) legitimaverit (48).

filios ejus heredes acceptare donationem posse; et utrumque Lessio, Lugoni, Salmaticensibus, quin et S. Alph. III, 721, probabile visum est. Sed ex NN. LL. in donationibus directis, non manualibus, omnino improbabile est, si quid opinor (V. C. G. 932, It. 1057). V. Zach. 659, 13.

33 L. 2 § *Si pecunia h. t.*

34 Arg. ex cit. §. Voet 39, 5, 21. Ex § 4 *De V. O.* junct. L. 41 *De A. et O.*

35 § 2 *h. t.* C. G. 938, It. 1062. Omnem prorsus, ex NN. LL.; sed donatarius cogitur donanti alimenta præbere, si egeat (C. G. 955 § 3. It. 1081). Utrum vero ante alios, idest parentes liberos etc., an post hos dissident J. C. (V. Zach. § 708, 6).

36 Lugo 22, 42.

37 Ex L. 17 § 3 *Commod.*

38 L. 18 § 3 *h. t.* L. 2 C. *De Evict.*

39 Pothie. *Vendita* § 613. Zach. § 705, 9. Nempe quatenus onerosa est.

40 L. 22 C. *h. t.*

41 L. 73 *De Jure dot.*

42 Cujac: in L. 37. *De Usufr. legat.* Durant. *h. t.* § 473. Scilicet *bona non intelliguntur, nisi quæ, deducto aere alieno supersunt* (L. 39 § 1 *De V. S.*).

43 L. 28 *h. t.* V. § 346, 2.

44 Ex L. 73 *De Jur. Dot.* LL. 1, 2, 6 etc. *Quæ in fraud. credit.* Lugo 12, 41. S. Alph. III, 649 v. *Secunda.* Veluti si is qui elemosinam promiserat, aut voverat aliquid, postea æs alienum contraxerit, et omnibus solvendo non sit (Less. X, 32, 41. Regin. 25, 95).

45 Ex L. 1 C. *De Donat. sub modo* C. G. 953, It. 1078, junct. 1065.

46 Zach. § 707bis, 6.

47 L. 8 C. *De Revoc. donat.* C. It. 1083. V. C. G. 960. Licet jam concepto filio donatio sit facta. Et sufficit vel unum ei nasci; sive filium, sive nepotem (Ex LL. 148, 149, 220 *De V. S.*).

48 LL. 7, 10 C. *De Revoc. donat.* C. It. 1084, 1086. V. C. G. 960. Contra C. Au. 954. Quamvis legitimaverit ut donata auferret donatario; nam utitur jure suo (Sanch. M. VII, 105, 9. Lugo 23, 191).

II. Si donatarius donatori suo ingratus extiterit (49): exceptis in utroque casu donationibus onerosis (50). Sed revocatoria agendum est, in priori casu infra quinquennium ab ultimo filio edito, et modo supersint liberi (51): in posteriori infra annum a die injuriæ illatæ, vel cognitæ (52). Plus, illa soli parenti (53), hæc adversus solum donatarium (54) competit. Donatione resoluta ob conditionem extrinsecus (§ 315, 1) adjectam, quæ medio tempore gesta sunt evanescunt; non item si resoluta fuerit quia donatarius onera sibi imposita prætermisit (55): nec revocata ex juris beneficio, idest ob ingratitudinem donatarii (56), vel natis liberis (57). Revocata donatione, is cui donatum fuerat fructus quoque, a die motæ litis, restituit (58).

548. In donationibus contemplatione matrimonii sunt nonnulla specialia. Porro ejusmodi sunt quæ intuitu certi alicujus futuri matrimonii (sive proprii, sive alieni) fieri solent (59). *Hæ causam onerosam habere intelliguntur, nempe matrimonium, quod aliter contractum non fuisset: et non solius donatarii favor in eis versatur, sed et liberorum* (60): et ideo *sunt pars contractus matrimonialis* (61). Hæ igitur 1° et a minore fieri possunt, et ab inhabili, interventu *illic* eorum quorum consensu ex jure civili opus est ad matrimonium contrahendum: *hic* curatoris (62). 2° Non egent acceptatione (63). Nec 3° revocari possunt ob ingratitudinem, vel natis liberis (64). Facta favore unius ex sponsis, vel utriusque, non intelligitur facta etiam filiis nasciturus (65). Facta sponsis et filiis, omnes æquo jure censentur (66).

49 LL. 7, 10 C. *De Revoc. Donat.* C. G. 953, It. 1078.

50 Ex L. 19 § ult. *h. t.* C. It. 1087. V. C. G. 960.

51 C. It. 1090. Jure G. 960 protinus, Au. 954 nullatenus evanescunt.

52 C. It. 1082, G. 956.

53 C. It. ex A. 1083. Ex C. G. 966, datur et filiis. Beneficio revocandæ donationis ob liberos postea natos, ex NN.LL. renunciari nequit (C. G. 965, It. 1084).

54 C. Ex § 1 *De Perp. et temp.* C. G. 957, 1. It. 1082, 1. Non contra ejus heredes, quia injuriæ ultionem continet.

55 C. It. 1079, 1080. Contr. C. G. 954, quia hæc conditio inest tacite (V. § 315).

56 L. 7 C. *De revoc. donat.* C. G. 958, It. 1088.

57 C. It. 1088. Contr. C. G. 963.

58 C. It. 1089.

59 C. It. 1062, 1087. V. De Luca *De Donat.* Disc. I.

60 Fab. *Codic.* Lib. VIII, Tit. 38, def. 1, Jus Gallicum eas vocat *institutiones contractuales* AA. 1037 etc. (quas jus nostrum ignorat), Austriacum præterit.

61 De Luca Disc. 1, 9. Ideo in ipso contractu matrimonii fieri debent (Tropl. *Donazioni* 2470).

62 C. It. 1386, 1387.

63 C. It. 1062, G. 1087.

64 C. It. 1087, Contr. G. 960.

65 De Luca *De Fideicomm.* Disc. 140, 6, C. It. 1062, 1. Secus ex C. G. 1082.

66 C. It. ex AA. 1059, § 3, 1073, § 1. Ideo filii immediate capiunt, et non quasi fideicommissarii (quod olim non satis constitit): ac proinde omnes viritim.

At vero, non sequutis nuptiis, nullas vires habet (67): item his postea irritis pronunciatis, sed jura interim tertiis quæsita salva permanent; immo et jura filiorum, si saltem unus ex conjugibus illud contraxerit in b. f. (68).

549. Ad ultimum videamus de donationibus indirectis. Indirecta donatio (præter eam quæ fit per interpositas personas V. § 355, 17) ea dicitur, quæ fit non servata forma juris (69). Donationes hujusmodi vel manifestæ sunt, vel simulatæ. Manifestæ quæ palam fiunt, ut acceptilatio (70): simulatæ quæ latent sub contractu oneroso (71), dummodo lucrum ex contractu ipso profluat (72), nec modicum aliquid sit (73). Obtinuit donationes hujusmodi quoad formam valere, si actus quo continentur sua forma constet (74): dum ne sint factæ his quibus donare, vel ultra id quod eis donare non licet (75).

CAPUT II.

DE DEPOSITO, COMMODATO, ET MUTUO.

550. Depositum, commodatum, mutuum, contractus gratuiti sunt, non natura sed lege, atque ideo nisi convenerit aliquid præstari. Quoties autem id convenit depositum et commodatum in *locationem* (nempe illud *operarum*, hoc *rerum*), mutuum in *fœnus* transit. Ex his autem, depositum rei nostræ *custodiam* tantum, commodatum *usum*, mutuum *dominium* transfert in accipientem; adeoque rem deponere potest nedum dominus, sed quisquis ejus custodiam præstare debet, fur quoque (1); commodare et dominus, et fructuarius (2); mutuam dare dominus tantum (3). Sed nemo potest rem seu mutuam, seu commodatam, seu depositam accipere, nisi is qui potest obligationem contrahere (4). Sed jam de singulis obiter.

67 C. It. 1068, G. 1088. Prout dos (L. 6 *De Condic. caus. data*).

68 C. It. 1068. V. Prol. § 56.

69 Durant. VII, 305. Demol. XVI, 328. Mazzo. IV, 248.

70 Durant. VII, 303, 305. Zach. 631, 22: Et, lata significatione, renunciatio.

71 V. C. G. 918, 853, 854. It. 811, 1010, 1011. Ut puta si quis rem aliquam tibi minoris vendat, aut locet (L. 38 *De C. E.*): scilicet donandi animo (L. 32 § *Sine dubio De Donat. int. Vir.* (Toull. VII, 134, 631. Durant. 315).

72 V. Chab. Art. 843, 21. Durant. 336.

73 Ex cit. L. 32 § *Si vir. uxori.*

74 Zach. 35, 4; 659, 21.

75 Ex L. 50 *De Donat. int. vir. et uxor.* Utputa conjugi (L. 38 *De C. E.*), aut filiis adulterinis (§ 355, 15).

1 L. 1, § 1. *Si præda* L. 16. *Commodati.*

2 L. 13 § 2 *Usufr. quemad. cav.*

3 L. 13 pr. *De mutuo et usur.* Adeoque nec socius, qui suæ partis tantum dominus est (L. 16 *Eod.*).

4 Ex L. 1 § *An pupillus. Depositi.* Ex C. G. 1926, It. 1842.

Art. 1. De Deposito.

551. Depositum est: Contractus, quo quo res alicui gratis custodienda traditur ea lege, ut eadem quandocumque restituatur (1). Contrahitur expresse, vel tacite. Expresse cum id agitur nominatim; tacite cum res apud eos defertur qui, ratione officii sui, rerum quæ apud ipsos inferuntur custodiam pollicentur; ejusmodi sunt nautæ, caupones, stabularii, qui navim, cauponam, stabulum exercent. Nec requiritur ut res eis traditæ fuerint, sed sufficit illas in navim, cauponam, stabulum intulisse (2). Ceterum si dominus prædixerit, ut unusquisque res suas servet, neque damnum se præstaturum, et hi prædictioni consenserint, liberatur (3).

552. Depositarius rei depositæ 1° custodiam præstare debet qualem suis rebus (4); at si res deposita casu deterior fit, aut perit damnum non præstat. Sed non potest ea uti, nisi aut dominus concesserit, aut non invitum fore putaverit (5): alias et peccat, et, si dominus revera fuit invitus, ei mercedem præstabit (6). 2° Restituere eam debet quandocumque reposcitur, etiam ante diem forte statutum (7). Restituenda autem est regulariter ei qui deposuit; prædoni quoque, si dominus interpellatus non adfuerit (8): et si plures repetant, ei cujus

1 L. 1 pr. *h. t.* (*Depositi*) C. G. 1915, It. 1835, Au. 957. Et, in jure, aut voluntarium est, ut ecce quod fit ab eo qui peregre est abiturus; aut necessarium, utputa quod fit tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa (L. 1 § 1 *h. t.*). Necessarii ad instar habetur quod fit a viatoribus apud nautas, caupones, stabularios, etc. (C. G. 1952, It. 1866). Verum, quia utrumque eodem jure consistit, sola probatione per testes excepta (C. G. 1951, It. 1865), hæc distinctio ad nos non pertinet.

2 L. 1 in fi. *Naut. Cauponæ*, etc. C. G. ex A. 1952, It. 1866, Au. 970. Moli. Disp. 522. Laym. *De Pact.* XXV, I. V. Tropl. *h. t.* 299.

3 L. 7 § 1 *h. t.* Laym. l. c.

4 L. 32 *h. t.* L. 1 § 3 *De Act.* et *Obl.*

5 LL. 11, 22 *h. t.* C. G. 1930, It. 1846. Non invitus autem præsumitur si deposuit res quæ usu deteriores non fiunt (Regin. XXV, 58); vel fungibiles, ut oleum triticum (Ex L. 34 *Locat.* Moli. D. 524. Less. 27, 7. Lugo 33, 4): quod tamen caute et varie ex personis admittendum puto: vel pecuniam non clausam, nec obsignatam (L. 34 § *Clam. Locati*).

6 Regin. XXV, 558. V. Lugo 33, 4. Ceterum qui re aliena suo periculo utitur, etsi sciat dominum invitum esse, si quid exinde lucratur, suum erit; ut puta si apud se depositam pecuniam sub usuris crediderit (L. 10 § *Si Mandavero, Mand.*); aut oleum, triticum, etc., pluris vendiderit suo nomine, et postea tamtumdem, ejusdem bonitatis, minoris emptum, reposuit (Lugo 28, 26).

7 L. 1 § pen. *h. t.* C. G. 1994, It. 1860, Au. 962. V. § 308. 3. Ipse vero ante constitutum tempus, regulariter offerre eam non potest, nisi ex justissima causa; sed si nullum tempus constitutum sit, regulariter quandocumque restituit (C. Au. 963. Zach. 403, 14).

8 L. 31 *h. t.* C. G. 1938, It. 1854.

justior est repetitio (§ 236). Et si unus ex pluribus heredibus ejus repetat, siquidem res divisionen recipit, velut pecunia (licet obsignata), sua *pars* ei reddenda est; sin minus convenire omnes debent (9). Facienda autem est restitutio ab eo penes quem deposita fuit, quo loco res sine dolo malo suo est (10); sibique antea refusis impensis, si quas in re deposita necessarias fecit; et damno, quod forte depositi causa passus est: alias retentionis jure uti poterit (11).

553. Ex dictis duo sunt necessaria ut depositum dici possit, nempe ut res custodienda accipiatur, utque gratis. Ex primo igitur, si deponens permiserit depositario ea uti, prope in commodatum vel in mutuum itur (12). Ex altero vero, si merces, vel usura fuerit constituta, depositum quasi in locationem et conductionem, vel in fœnus, transit (13). Verum quo tempore id fit? Nam ex eo tempore merces vel usura debebitur; et, si res fungibilis sit, periculum ad depositarium pertinet. Et si ab initio, cum illa deponeres, permiseris me uti, *si volem*, id fit ex quo uti cœperim; quoniam in commodatum vel mutuum iri non est certum (14); sin postea (nempe cum ea opus habeo), ex quo permiseris (15). Nihilominus in utroque casu res debet restitui ut alias (§ 552, 7) quandocumque deponenti placuerit (16).

Art. 2. De Commodato.

554. Commodatum est: *Contractus quo res non fungibilis alteri, utenda gratis conceditur ea lege, ut post certum tempus resti-*

9 L. 1 § *Si pecunia* 36 *h. t.* C. G. 1939, It. 1855. Et cum suis accessionibus reddenda est (C. A. 961, G. ex A. 1936, It. ex A. 1852). Et si alii supersederint, et interim depositarius in adversam fortunam inciderit, aut depositum casu perierit, is, cui sua pars reddita fuit, nihil communicabit (L. 12 C. *h. t.*). Sed si aliqui heredes absint, nec cito redituri sint, æquum est præsentibus restitui, si eam petunt, cautione præstita (Cit. § 36 et L. 14 *Eod.*).

10 L. 12 § 1 *h. t.* C. It. 1859. Ex C. G., quo loco deposita fuit (A. 1943).

11 LL. 5, 23 *Depos.* LL. 61, 63 § *Quod vero* 5 *De Furt.* C. G. 1947, 1948, It. 1862, 1863, Au. 967.

12 LL. 24, 26 § 1 *h. t. Prope,* nam restitui debet quandocumque petenti (V. 16).

13 Ex L. 1 § *Si vestimenta* C. *h. t.*

14 L. 10 *De reb. credit.* C. Au. 959.

15 L. 9 § ult. *Eod.* C. Au. l. c. Nisi rogaverim ut possem uti *si opus foret.*

16 Durant., Pont. VIII, 467, C. Au. 959. Azor., Regin. XXV, 558. Lugo 33, 3. Durant. 18, 53. Pont. VIII, 467. C. Au. 959. A deposito differt aliquatenus *sequestrum,* quo nempe res aliqua controversa, ab his qui controvertunt deponitur apud tertium ea lege, ut restituatur ei cujus erit (Ex L. 109 *De V. S.* C. G. 1956, It. 1870, Au. 968). Sequester autem non potest officium deponere quod suscepit, invitis his, quorum interest, nisi ex justissima causa (L. 5 § 2 *h. t.* C. G. 1960, It. 1864): nec uni ex deponentibus partem reddere (L. 17 *h. t.*). Sequestrum hujusmodi, quod vocant *conventionale,* nihil commune habet cum sequestro judiciali, de quo viderint J. C. Nempe pro ea parte, qua in præsens utitur (Lugo 33, 8).

tuatur (1). Qui rem commodatam accipit *ipse* ea uti debet, nec potest alteri commodare (2). Debet autem ea uti prout initio convenit; et si nihil convenerit, prout ipsa res fert (3): Eamque restituere debet suo tempore; vel, si nullum tempus præfinitum sit, postquam ea usus fuit (4). Interim vero custodiam ejus, atque ideo, in foro exteriori, culpam (civilem), præstat (5); non item casum, nisi aut culpa præcesserit, ut puta si aliter re usus sit, quam uti debuit, vel ultra præfinitum tempus (6); aut casum in se susceperit (7), suscepisse autem intelligitur si rem æstimatam accepit (8). Et si pluribus simul commodata fuerit, singuli tenentur in solidum (9). At si usu ipso deterior sit facta, non alias, damnum commodantis erit (10).

555. Qui rem commodavit non potest eam ante tempus repetere (11), nisi aut commodatarius jam usus ea sit (12); aut ipse inopinato ea graviter egere cœperit, quod tamen in æstimatione judicis esse debet (13). Deinde si commodatarius impensas non ordinarias in re commodata necessarias fecerit, siquidem utendi ejus causa, et modicas, nihil repetit; sin ejus servandæ gratia, vel immodicas, repetit (14). Quid si

1 Ex § 2 *Quib. mod. re contr. obl.* C. G. 1875, It. 1805, Au. 971.

2 Ex L. 46 pr. *De Furt.*

3 L. 3 § *Idem que ait. h. t.* (*Commodati*) C. G. 1880, It. 1808.

4 Ex L. 17 § 3 *h. t.* C. G. 1888, It. 1815, Au. 973. Vel uti potuisset (Regin. 25, 470).

5 L. 18 pr. *h. t.* C. 5 *h. t.* C. G. 1880, It. 1808. Et non rei commodatæ tantum, sed et ejus quod eam sequitur, ut puta pulli qui equum comitatur (L. 5 § *Usque Adeo h. t.*).

6 LL. 5, 18 *h. t.* C. G. 1881, It. 1809.

7 C. Un. *De Commodato.* L. 5, § 3 *Eod. tit.* Lugo 8, 123. V. § 338, 48.

8 L. 1 § ult. *De Æstim.* L. 5 § 3 *h. t.* C. 1 *h. t.* C. G. 1883, It. 1811.

9 L. 4 § ult. *h. t.* C. G. 1887, It. 1814. Scilicet id tacite convenisse videtur: ideo in pluribus heredibus unius commodatarii aliud juris est (Poth. 66. Toull. VI, 750).

10 L. 10 pr. *h. t.*

11 L. 17 § 3 *h. t.* Lugo 33, 9. Nec ab heredibus, si commodatarius mortem obierit (V. § 437), nisi ejus contemplatione commodata fuerit (C. G. 1879, It. 1807).

12 Poth. *h. t.* n. 26.

13 C. G. 1889, It. 1816. Contr. Au. 976. Et ita lis inter Nostros finita est.

14 L. 18 § 2 *h. t.* C. G. 1886, 1890. It. 1813, 1817. Au. 981. Lugo n. 14. Dixi 1° *non ordinarias;* nam ordinariæ, et ut ita dixerim quotidianæ (ut, equo commodato, cibaria) ad ipsum naturaliter pertinent; idem juris est, si quid impenderit ut eum levi morbo curaret (Regin. 25, 482. Tropl. *h. t.* 135): nam et hoc frequenter accidit. 2° *Rei servandæ causa;* ut ecce si equum commodaveris, impendia in valetudinem ejus facta, vel in requirendo (si casu evaserat), reducendoque (Cit. § 2); 3° Demum *modicas,* ut puta si soleas jumentorum refeceris (Bonac. *h. t.* n. 4); nam *majores* pertinent ad commodantem (Cit. § 2). Quin puto et modicas ad hunc pertinere, si non gratuitum commodatum sit, et perstent cum redditur res commodata; ut puta si cochleam curri fractam refecerit; dum ne quid minimum sit. Quæstionis est, utrum retentionis jure uti possit. Quidam negant. Ex C. G. 1948, It. 1863 (Mazzo. VI, 100;

commodatarius rem domino remiserit, et negligentia, vel malitia nuncii perierit? Et si dominus huic dari jussit, perinde est ac si reddiderit commodanti. Sin ipse eum elegit, si is idoneus erat et, præter opinionem, eam intervertit, liberatur (15): si inidoneus, in foro externo tenebitur (16); in interno, non item, si abfuit culpa theologica (§ 211).

556. Prout ex definitione liquet, ut sit commodatum necesse est ut res utenda detur *gratis*, et *ad certum tempus*. Porro si non gratis datur in locationem transit (17), quod nihil mutat: si non in certum tempus, concessa intelligitur quamdiu patitur is qui dedit (nisi circumstantiæ aliud suadeant): quod *precarium* dici solet (18). Precarium in duobus distat a commodato: primum quia conceditur hac lege tacita, *quamdiu concedens non revocaverit*: ideo revocari potest quandocumque concedenti libuerit (19); sed non incontinenti (20). Deinde quia ipsi dumtaxat, qui precario rogavit, non item heredi ejus, concessum videtur; ideo solvitur morte ejus cui concessum est; non concedentis (21); nisi is illud concesserit *quoad vellet* (Prol. 229, 24).

Art. 2. De mutuo.

557. Mutuum est, *contractus quo res fungibilis alicui datur ea lege, ut tantundem eodem genere restituatur* (1). Rei mutuatæ dominium, atque ideo commodum et omne periculum, transit in mutuatarium ex quo illa sibi tradita fuit (2): excepto 1° si tibi pecuniam mutuam roganti, rem dem (v. c. scyphum argenteum), ut vendas, et utaris prætio; nisi forte eam venalem habebam (3); 2° si tui gratia eam apud te deposuerim, ut tibi ea probabiliter indigenti, v. c., prædium empturo, præsto esset (4).

ibiq. Durant. et Pont): alii affirmant (Tropl. 706). Et est æquius; nec a jure alienum est (V. C. G. 1293, 2. It. 1289, 2).

15 LL. 11, 12, 20 *h. t.*

16 L. 10 § ult. L. 12 *Eod.*

17 § 2 *Quib. mod. re contr. oblig.* Atque ideo merces debebitur, etsi pecunia commodata fuerit (D. Tho. 2, 2, 81, 1 ad 6).

18 L. 1 *De Precario.* C. 3 *Eod. tit.* V. C. G. 1879 § 1. It. 1807 § 1. Au. 974.

19 LL. 2, 12 *Eod.* Quamvis aliud convenerit (Cit. L. 12. Lugo 33, 16. V. § 308).

20 Voet 43, 2, 6. Moli. 298, Lugo n. 15. Scilicet *adjuvari nos, non decipi, beneficio oportet* (L. 17 § 3 *Commod.*).

21 L. 12 *De Precario.*

1 Pr. Inst. *Quid mod. re contr. obl.* C. G. 1892, It. 1819, Au. 983. Veteres addunt, datur *gratis*: quod verbum detraxi propter NN. LL. (V. C. G. 1905, It. 1829). Ceterum jure quoque communi mutuum generale nomen est, quo significatur id dari, quod, non eadem specie, sed eodem, genere reddendum sit (Pr. Inst. cit. et L. 2 *De reb. cred.*); adeoque et fœnus mutuum est. (L. 1 *Ad S. C. Maced.*): unde et distinguitur mutuum *sub usuris* vel *sine usuris* (L. 9 § *Item Eod.*).

2 L. 9 in fi. *De reb. cred.*

3 L. 11 *De reb. cred.*

4 L. 4 *De reb. cred.*

558. In mutuo *res sola* est in obligatione: ideo mutuatarius necesse habet *tantundem* restituere, adeoque *eodem genere*, et *qualitate*, et *quantitate* (5). Et, secluso pacto, et eo loco quo accepit restitui debet (6), Verum si eodem genere restituere non possit, permittitur æstimationem solvere (7) ejus temporis quo creditor petiit, et ejus loci quo restitutio fieri debet (8). Nummis autem creditis, restitutio facienda est pro præsenti valore eorum extrinseco, seu impositio; nisi aliud convenerit (9), aut æs, non signatum, sed rude creditum fuerit (10). Et hodie, penes nos, licet pro nummis argenteis, vel aureis mutuatis, syngraphas mensarias restituere, quavis lege, vel pacto in contrarium sublato (11). Quæstionis est, an debitor restituere possit ante præfinitum tempus pecuniam sibi cum usuris creditam. Sed jure nostro cautum est, non posse ante quinquennium, nisi usuræ legitimum modum excedant; nec post quinquennium, nisi creditore sex mensibus ante præmonito (12).

Mutuum plerumque sub usuris contrahitur, plerumque pignore dato: quamobrem de usuris, et pignore statim hic.

APPENDIX I.

De usuris.

559. Usura, lata significatione, est quidquid ob rem mutuo acceptam præstatur creditori, præter sortem; stricta, quidquid ei propter *usum* rei creditæ præstatur: et hoc sensu usuræ instar fructuum civilium habentur (1). Vetus et pene constans Nostrorum opinio fuit, usuras

5 Pr. Inst. l. c. L. 3 *De reb. cred.* C. G. 1902, It. 1828. Sive creverint pretia rerum, sive decreverint. C. Au. 932. Ex LL. 3, 32 *De reb. cred.* et citt. AA. Sot. VI, 1, 2. Tolet. Lib. V, 34. Laym. XV, 1. Croix III, II, 912. Quibus consentit S. Alph. *Confess. Diretto* X, 55 in definitione mutui. V. c., triticum autumno, restituendum vere. Et ita passim fieri testantur Sot. l. c., et Laym. XVI, 14. Et nihilominus vix credibile est quot et quantas tricas heic Nostri miscuerint!

6 C. It. 1828 § 1. Voet 12, 1, 19. Azor. *h. t.* Cap. X, q. 1. Et ita ex jure quoque Gallico verius putat Tropl. *Prestito* 275.

7 L. 74 § 3 *De Leg.* 1. C. G. 1903, It. 1828.

8 L. 4 *De Cond. Trit.* Citt. AA.

9 C. G. 1895, It. 1821, Au. 988. Et ita lis inter veteres J. C. finita est.

10 C.G. 1896, It. 1823. Ex L. 37 *De usur.*

11 L. 1 Maji 1866. *Licet*, inquam, etiam in foro conscientiæ (S. Pœnit. 21 Jan. 1873 ad 1).

12 C. It. 1832.

1 L. 34 ff. L. 12 C. *De Usur.* V. Azor. P. III, Lib. V *De Usura* Cap. 1. Dividuntur 1° in reales et mentales (Ex C. 10 *De Usur.*). *Reales* sunt quas creditor sibi stipulatur; *mentales* cum rem mutuam dat ea intentione, ut debitor usuram præstet (V. Moli. DD. 305, 306. Lugo 25, 27). 2° In *compensatorias, moratorias, et lucratorias* (Reiff. V, 19, 11). Sed hæc distinctio non satis præcisa est. Usurarum nomina hæc sunt; unciæ (vel

vetitas esse jure naturali, divino, et canonico; atque ideo licite stipulari non posse, quacumque ex causa (2). Postea probari cœptæ sunt propter damnum creditori emergens ex mutuo (3): subinde etiam propter lucrum cessans (4): tum propter periculum sortis amittendæ (5): serius et propter incommoda repetitionis, si hæc aut difficultate, aut labore, aut molestia non sit caritura (6). Denique (cum aliquid horum inter moras restitutionis vix non incidat) vel ob solam dilationem, non tamen breviorem, (quia parum pro nihilo est), debitori concessam (7).

560. Restat igitur quæstio, utrum cum hæc omnia exsulant adhuc licitum sit usuras sibi stipulari. Diu heic, et præsertim sæculo superiori, certatum est. Inde prodiit 1 Nov. 1745, celebris Encyclica Ben. XIV:

unciariæ), sextantes, quadrantes, trientes, quincunces, semisses, septunces, besses, dodrantes, decunces, deunces, centesimæ: idest 1/0, 2/0, 3/0, 4/0, 5/0, 6/0, 7/0, 8/0, 9/0, 10/0, 11/0, 12/0. Usuræ *legitimæ* dicuntur quæ legibus statutæ sunt; et sunt fere ubique quincunces: *usuraria pecunia* dicitur quæ sub usuris debetur; unde *usurarius debitor*.

2 Et nonnulli adeo progressi sunt, ut nec materiæ parvitatem in usuris admitterent (Cf. Dian. Par. V, To. 5, Res. 30). Sed his facile ignoscendum fuit propter *truculentas*, ut verbo utar Argentæi, ejus temporis usuras, quibus sævissimi fœneratores necem rebus debitorum familiaribus inferebant. Nempe post sæc. XI, sic interpretati sunt Romanas leges, ut usuras *quadrantes* esse dixerint 25/0; *semisses* 50/0; *centesimas* 100/0: sicque legitimas esse non dubitabant (V. Broenders. *De Usur.* Col. 791, 1129, 1213). Et Less. II, 20, 34 refert, sui temporis fœneratores exigere solitos triplas usuras deunces: (33/0). Ecclesiæ quoque PP. usuras acerrime exagitati sunt: nempe ea ætate legitimæ habebatur usuræ quinquies decunces (50/0. V. L. 1 *h. t.* C. *Theod.*); adeo ut opus fuerit Concilii Œcumenici auctoritate eis proscribendis (Conc. Nicen. Can. XVII).

3 D. Tho. 1, 2, 78, 2 ad 1. Qui antea (*De Malo* Q. 13, 4 ad 14), contrarium cum communi docuerat.

4 Moli. D. 305. Less. 20, 80. Lugo 25, 87. Sive rogatus credas, seu sponte offeras (S. Alph. III, 769 V. *An autem*). Titulum hunc exploserant D. Tho., Scot., Durant., Sot. VI, 1, 3 aliique ap. Salas D. XIX. Ex hoc capite licitum est stipulari usuras ab emptore quoad solverit pretium rei venditæ (quod Nostri communius licitum esse negaverant); immo fieri præcipitur a SS. Urbis congregationibus, in venditione rerum, ad Ecclesiam pertinentium quoad collocetur (V. Lucidi *De Visit. Sacr. lim.* Vol. II, p. 513, n. 295).

5 *S. C. De Propag. Fid.* an. 1645, probante Innoc. X, V. S. Alph. III, 765. S. U. J. 13 Jan. 1780 cor. SS. (Scavini IV, § 234, 4° Edit XIII). Et cautum fuerat in C. 19 *De Usur.*, si absque mendis legatur (Laym., Eng. *Ad Decret.* V, 19, 15 Devoti *Inst. Can.* Lib. IV, Tit. XVI, § 11, 2). Et nihilominus hunc titulum explodunt Navarr., Tolet., Moli. II, 302. Sot. VI, 13. Durant., Genett. etc. (V. Salas D. XIX, I). Et ex parte Azor. P. III, Lib. VII, Cap. VII, q. ult. Et tria hæc sunt, quæ olim in foro *requisita castrensia* (a Paulo de Castro qui sæc. XVI, ea in foro invexit) dici consueverunt.

6 Ex S. Alph. III, 765, v. *Magna*, V. c., ob probabilem moram debitoris, periculum litis, etc. (Ex *S. C. De Propag.* l. c.).

7 S. Alph. III, 760. H. A. X. 146. Nec obstat. Inn. XI, 42. V. Prol. 189, 63.

Vix pervenit: sed cum de genuino ejus sensu ultro citroque gravissime disputatum fuerit, lis sub judice remansit, et adhuc remanet (8). Ex eo tempore usuræ minus execrari (9). Serius vix non permissæ: etenim S. Sedes consulta, pluries respondit, non esse inquietandos nec eos qui sub usuris credunt, vel credi posse docent (10); nec eos qui sive illos, sive istos absolvunt (11); dummodo et moderatæ usuræ sint, et creditores parati sint parere mandatis Ecclesiæ: eos autem, qui pœnitentes inabsolutos dimittebant, durius et severius agere censuit (12). Demum tacite admissæ, ex quo in Ditione quoque Pontificia foveri cœperunt *Arcæ Compendiorum,* seu *Parsimoniæ,* quas vocant.

561. His præmissis, quæstio nobis hæc sit, *utrum* CONSTET, usuras vetitas esse jure sive naturali, sive divino. Et quoad jus naturale, hoc nulla manifesta ratione probari posse docent TT. profecto gravissimi (13); nec facile credendum esse his, qui contra putant, monet ille Moralistarum facile princeps Joann. De Lugo (14). Sane quod hoc jure urget, unum est; dominium rei mutuatæ in accipientem transire, dominum autem ob rei suæ usum quidvis alii præstare, et iniquum et absurdum esse. Ita porro: verum qui rem mutuam alii dat, ei proculdubio beneficium præstat; beneficia mercedem recipere naturali jure posse (§ 463, 3) quis neget (15)? Quoad jus divinum, urgent in T. V.

8 Mastrofi. *Delle Usure* § 467. Nec novum est (V. § 509, 67).

9 Itaque hoc sæc. pro usuris dimicare cœperunt Nic. Broendersen (Parochus Delphi) *De Usur. licit. atque illicit.* Lib. XII, an. 1743; Scipio Maffei *Sull'impiego del denaro,* Verona 1744, opus quod, Romæ recusum an. 1746, inscripsit ipsimet Ben. XIV; Bolgeni, Dissertaz. *Sull'impiego del denaro, e l'usura.* De Luzerne *Sur le pret de Commerc.* Divioni 1823. Bergier *Dizionario* V. *Usure.* Genovesi To. IV, *Metaph.* Lib. II *De Offic.* Cap. X, § 22. Mastrofini *Le usure* Libri tre, Roma 1831. Ralando, *Osserv. sull'usura;* aliique.

10 S. U. I. 3 Jul. 1822, 18 Aug. 1830, 31 Aug. 1831, 27 Nov. 1839, 18 Aug. 1858, probantibus Pio VIII, Greg. XVI et Pio IX. Porro hæc verba: *non esse inquietandos,* ait S. Alph. III, 765, *non meram tolerantiam, sed positivam permissionem significant.* Et ita respondit, nedum pro iis locis ubi usuras probat jus civile, sed alias aliis id generatim respondit, detracta mentione juris civilis S. U. I. prob. Pio VIII, 18 Aug. 1830 et 31 Aug. 1831, prob. Greg. XVI, sub. die 7 Sept. ejusd. anni. Quin Card. De Gregorio Major. Pœnit., 7 Martii 1825, respondit Episc. Vivariensi, *S. Pœnitentiaria quæstionem a Theologis agitatam, de titulo illo ex lege Principis desumpto, haudquaquam voluit definire* (*L'Ami de la Relig.* Vol. 84, p. 433, 434).

11 S. U. I. 18 Aug. 1830. S. Pœnit. 16 Sept. 1830. 11 Febr. et 14 Aug. 1831.

12 S. Pœnit. 11 Nov. 1831.

13 Moli. D. 304, aliique apud Turrian. Disp. 60, Dub. 4, n. 4. Abulens. in Matt. 25, qq. 171, 172. Nec contemnendi sunt Donell. in C. *De usur.* Noodt *De Fœnore* Lib. 1, Cap. 1; ut Puffend., Heinnec., Molinæum, aliosque prætereamus.

14 Lugo 25, 11.

15 V. Balleri. ad Gury 1, 867. Addunt hi qui usuras explodunt, 1° periculum pecuniæ creditæ ad mutuatarium transire; 2° nullum pecuniæ usum esse, quippe

Exod. 22, 25, Levit. 25, 35, quo, primo initio, hæbreis pauperibus; Deut. 23, 20, quo mox et ipsis divitibus; ac demum Psal. 14, 15, Ezech. 18, 5, quo alienigenis quoque fœnerari prohibitum fuit: in N. T. Luc. 6, 35, quo jubemur *mutuum* dare *nihil inde sperantes*. Omissis quæ contrarii observant, nempe, ea quæ Ezech. Psalm. et Deuteronomii continetur interpretanda esse ex Levit., et Exodo (16), quid ad nos jus Mosaicum (Prol. § 15)? Lucæ autem 6, 35, huc non pertinere jam fere lippis atque tonsoribus notum est (17). Quid quod in jure Evangelico nihil novi quoad mores continetur (Prol. 196, 6)? Et numquid aliud forte dicendum est ex interpretatione juris Canonici? Urgent Conc. Nicæn. Can. 17 an. 325; Conc. Later. II, an. 1139; Clem. Un. *De Usuris* an. 1311; et Encycl. *Vix pervenit* Ben. XIV. At Nicen. et Lateran. improbas tantum usuras damnant (18); Clementina generaliter loquitur, atque ideo (Prol. § 178) ad priores canones trahenda est. De sensu Enc. *Vix pervenit* desputari ultro citroque superius dixi.

Nullo igitur manifesto, seu naturali, seu divino jure constat, usuras *per se* (19) illicitas, aut alias vetitas esse. Quin potius ex ratione agendi Ecclesiæ Catholicæ, contrarium conjicitur.

562. Quæ cum ita sint videamus potius, quæ usuræ (conventionales) immodicæ dicendæ sint, quæ modicæ, seu potius justæ. Principio tenendum est, usuras sine justo, aliquo titulo licite stipulari non posse (20). Justus autem titulus est aut *detrimentum* quod mutuans patitur ipse (sive hoc sit damnum emergens, seu lucrum cessans, seu periculum sortis amittendæ), aut *beneficium* quod alteri præstat. Itaque intererit, utrum is certum aliquod ac præsens detrimentum subeat; an futurum, tantum et incertum; an denique nullum prorsus. In priori casu usuras ex detrimento licite metiri palam est (21). In

sterilis est. Hæc præterii; 1° quia nihil vetat, me lucrum capere ex re quæ, ex pacto, tuo periculo sit, velut commodata (§ 554, 7), aut locata (Lugo 29, 73; 2° quia et ædes, et alia multa quæ locari solent, sterilia sunt. Et quidni pecunia, quasi commodata aut locata periculo commodatarii, vel conductoris, videri possit?

16 V. Mastrof. §§ 26, etc. 39, 43, 44.

17 Sot. VI, 1, 1. Nam consilium continet (D. Tho. 2, 2, 78, 1, 4), et, non de rebus proximo credendis loquitur, sed de operibus misericordiæ (V. Mastrof. § 64. 65, etc.). Quin Christus seipsum comparat Patrifamilias, qui servum damnat, quod creditum sibi talentum nummulariis *ad usuram* non dederit (Matth. 25, 27. Luc. 19, 23, V. Mastrof. §§ 75, 76 etc.).

18 V. Mastrofi. 113 etc. Sane Conc. Nicœn. usuras centesimas, et *hemiolia* (50/0) exigi vetuit; et Clericis dumtaxat vetuit: Lateranense autem *insatiabilem fœneratorum rapacitatem* damnat.

19 Nam immodicæ proculdubio illicitæ sunt; immo et modicæ si eas caritas vetet.

20 Ex Alex. VII, 42. Innoc. XI, 41, 42.

21 Ut ecce si quam pecuniam tibi credo paraveram ad debitum extinguendum, quod usuris hemioliis contraxeram.

posteriori (qui vix incidit) æquum *beneficii* pretium esse dixerim usuras legitimas; et sicubi legitimæ nullæ sunt, quincunces, quippe quæ ubique fere gentium legibus constitutæ sunt (22). Secundus casus salebrosior est.

563. Itaque in secundo casu periculum amittendæ sortis æstimari debet ex persona ejus qui mutuum accipit (23). Cetera, idest lucrum cessans et damnum emergens, varie, ex locis, et ex nummorum cum primis, cujusque loci, copia vel inopia: deinde ex copia vel inopia creditorum. Hac re in urbibus minoris creditur, quam in pagis, vel oppidulis. Sane hodie usuræ in illis semisses, in his septunces non immodicæ existimantur, et sub his passim jamdiu credunt ubique timoratæ quoque conscientiæ viri, nec ideo absolutio illis a Confessariis denegatur; easque non inviti debitores pendunt (24). Dices, atqui nobis *legitimæ* usuræ sunt communes quicunces, mercatoriæ semisses (25). Ita sane; verum rerum quoque immobilium *legitimum* pretium est quod ex fructibus collectis in ann. XX coalescit (26): et nihilominus, ubi prædia venalia rariora sunt, ea vendimus fructibus trientibus immo et quadrantibus, computatis; nec quisquam id injustum ducit. Si ergo licet fundos supra legitimum prætium distrahere, cum venditores desunt, nomina debitorum comparare, cum desunt creditores, quidni liceat? Amplius: rerum non fungibilium quæ locantur, utputa ædium, vecturarum, etc., omnium plane merces hodie crevit; nonne, æquum est, et rerum fungibilium crescere? Et, quoad pecuniam, quidni hodie, uti utilior quam antea, ita et pretiosior sit ejus usus? Itaque, ut sententiam meam sapientibus submittam, *regulariter* non immodicas esse dixerim usuras septunces; immodicas supra decunces (27): quæ vero inter has tenent dijudicandas esse ex *peculiaribus* tum personarum tum rerum adjunctis, sed caute e sobrie (28).

22 Sane moderatas usuras stipulari sinit Ecclesia; atqui ejusmodi vulgo habentur usuræ quincunces.

23 S. U. J. 13 Jan. 1780. V. not. 5.

24 Porro S. U. I. 28 Febr. 1872 respondit, non esse inquietandos Laicos, Clericos, Regulares, qui usuras semisses stipulantur, dummodo parati sint parere etc. (Scavi II, 443).

25 C. It. 1831.

26 Ex Nov. 7, Cap. 3 v. *Si vero alicujus*, ex Cit. A. 1831 et L. 3 Sept. 1807. Brunem. ad Cod. Auth. *Perpetua De SS. Eccles.*

27 V. L. 26 C. *De Usur.*

28 Ex S. U. J. 13 Jan. 1780. V. n. 5. Sane Nicol. V. Mart. V, et Calixt. III; ratos habuerunt *census* emptos reditibus ille decunciis, hi vel centesimis, immo et amplius computatis (CC. 1, 2 *De empt. et vend.* Extrav. inter commun.). Porro quoties licet Laicis pecuniam fœnerari, etiam Clericis licet, et Locis Piis; dummodo fœnore nihil quæstuosæ negotiationis lateat (Rot. Rom. *In Ravennat.* 17 Febr. 1851; 4 Junii 1855. V. Farricelli *Raccolta* etc. Roma 1867). Et quamvis lateat, et Clericus peccet, non propterea debitor

Nempe his locis ubi vetitum non est stipulari usuras hujusmodi (29).

564. At vero justitiam lædit QUIDQUID aliud præterea prætio æstimabile mutuatario imponitur supra licitum usuræ modum: quidquid illud sit, etiam *munus a lingua* (30); et quamvis nullum neque damnum, neque incommodum afferat mutuatario (31); immo, verius, etsi hoc sit aliquid ab ipso debitum ex alio capite (32). Nisi forte magis agatur *emptio,* aut *conductio operarum,* repræsentato prætio aut mercede; ut ecce si pecuniam mutuam tibi dem ea lege, ut tempore messis pro ea tu mihi triticum vendas (33), aut operas loces (34). Vel nisi quasi quædam rerum, aut promissionum *permutatio* versetur; ut puta si ego *modo* dem tibi pecuniam mutuam, si tu *modo* triticum mutuum dederis mihi (35): vel si inter nos convenerit, me illum tibi, tu hoc mihi *post,* datoros (36).

565. Porro mutuum lege gratuitum est, ideo usuræ, si stipulatæ non fuerint, non debentur (37): nisi forte ob moram (38), vel nisi credideris vi, aut dolo inductus (39). Nec proderit mutuatori, si forte postea damnum sentire cœperit, aut periculum supervenerit, amittendæ sortis (40). Quid

liberatur obligatione solvendi quod promisit (V. De Luca *De Cambiis* Disc. 18, 7. Bened. XIV *De Syn.* X, VI, 3).

29 Porro jure Gallico (L. 3 Sept. 1803) quincunces; Austriaco (V. 994, 996) semisses excedere vetatur; ergo illicitum est.

30 Ex D. Tho. 2, 2, 78, 2. S. Alph. III, 774. V. c., ut remittat injuriam, ut pro creditore intercedat, etc. (Cf. Moli. 307. Lugo XXV, Sec. V).

31 Lugo 25, 45. V. c., ut ex tua officina emat quæ ei opus sunt, justo prætio. Ut agros tuos colat, justa mercede (Croix III, II, 887. S. Alph. III, 780): si tu aliquando indigueris pecunia, et ipse commode credere possit, ut vicissim credat (Sot. VI, 1, 2. Moli. D. 308, Lugo 47).

32 V. S. Alph. III, 777. Ex gratitudine, ex caritate, ex religione (S. Alph. 780); v. c., si medico centum credas sub ea conditione ut ægrotum curet; Sejo, ut votum solvat (V. Lug. n. 43). Non item, ajunt, si debitum sit ex justitia; v. c., ut quod intulit Cajo damnum sarciat, *quia tunc non exigitur illud vi mutui, sed vi justitiæ* (Azor. P. III, Lib. V, Cap. VII, q. 15. S. Alph. 774). Ceterum hæc, quamdiu nullum grave incommodum afferunt mutuatario, levia esse palam est

33 Cf. Sot. VI, 1, V, 1 ad 4. Moli. D. 359, 360. Lug. XXVI, 110 etc.

34 Moli. D. 309. Lugo XXVI, 51.

35 D. Tho. 2, 2, 78, 2 ad 4. V. Salmat. 14, 3, 61 etc., dummodo æqua permutatio sit (S. Alph. III, 781).

36 Lugo 25, 47. *Verum* ut permutatio dici possit, necesse est ut præsenti fiat. Hac re Nostri communius docent, nefas esse tibi mutuum dare oleum Sejo ea lege, ut triticum credat si commode possit, quandocumque petenti. (Lugo 25, 46. S. Alph. III, 781): quod alii negant, in his S. Antonin. et probabile est Lessio II, 20, 58. Prior sententia forte est verior ex apicibus juris; verum, quia promissio hujusmodi non onerat graviter promissorem, vacat letali.

37 Laym. *De Pact.* XVI, 10. Vide C. G. 1907, lt. 1831.

38 Salm. 14, 3, 82. C. lt. 1223, 1231.

39 Salm. l. c. S. Alph. III, 769.

40 Ex D. Tho. *De malo* 13, 1. Less. II, 20, 77. S. Alph. l. c.

si stipulatæ quidem fuerant, sed immodicæ, verum bona fide, et postea creditori aliquod damnum emerserit, vel amittendæ sortis periculum supervenerit, ut non amplius immodicæ dicendæ sint? Et quamvis stricto jure initium contractus spectandum sit (§ 326), existimo, subinde licite exigi posse (41); cum creditor causare possit, se sine his usuris non crediturum; aut igitur repetet quasi ex errore datum, aut usuras exiget. Sed an debitor repetere possit usuras quas indebitas (idest non promissas, vel ultra promissas) solvit ignorans (V. § 333, 12), quia in jure datur generaliter indebiti repetitio (42)? an minus, quia heic jure civili non datur (43)? Mihi, si creditor accepit sciens indebitas esse, etsi eas non petierit, prior sententia vera est, quia dolo non caret (44) et prope fur est: sin ignorans, altera (nempe cum ex eis factus est locupletior), quia *in toto jure generi per speciem derogatur* (45).

568. Ad ultimum admonendi sumus, aliud usuram esse, aliud pœnam: licet enim semper pœnam stipulari, si debitor suo tempore non solverit (46), sed his opus est: 1° ut non stipuletur in fraudem, quoad usurarum modum (47); utque, 2° cum dies solutionis venerit, debitor vere sit in mora solvendi (48), et 3° mora non exigua fuerit (49).

567. Restat ut videamus, an licite exigi possint usuræ quas lex ipsa, citra omnem conventionem, interdum dependere jubet: dicam plane quod sentio, forte omnium primus. Refert igitur, si quid opinor, an lex eas præstare jubeat eo quod alter damnum cœpit, an ne damnum capiat, an in pœnam. *Illæ* sunt, v. c., quæ debentur ex pecunia pupillari quam tutor collocare debuisset: *istæ* quæ mandatario, negociorum gestori, socio, ex pecunia sua quam in rem domini, vel societatis impendit; et quæ debentur creditori ob moram solutionis post judicium acceptum: *hæ* demum quæ lex dependi a mandatario, gestore negociorum, socio, qui pecuniam domini, vel communem in suos usus intervertit. Itaque omnes exigi possunt, nam justa lex est: et *illæ* quidem quasi ex officio neglecto (quasi ex injusta acceptione), adeoque si neglectum fuerit cum

41 V. Lugo D. 25, Sect. 9. Et probabile est Salm. 14, 3, 37.

42 C. G. 1235, It. 1237. Durant. XVII, 399. Tropl. 412.

43 Doveri II, 94. not. 1. V. Mazzo. VI, 104.

44 L. 8 *De doli mal. except.*

45 L. *In toto* 81. *De R. J.*

46 Navarr. XVII, 215. Less. II, 20, 188. S. Alph. III, 766.

47 Moli. D. 317. Less. 20, 130. Lugo 25, 111. V. g., si restitutio in id tempus stipuleris, quo scis debitorem restituere non posse (S. Alph. l. c. Lugo 22, 397).

48 L. 44 *De Usur.*

49 (S. Alph. III, 766). Nec sine gravi culpa theologica (Reiff. V, 19, 84) V. § 330, 34.

gravi culpa theologica; *istæ*, quasi ex conventione, nempe lege pactum supplente; *hæ* post sententiam judicis. Porro hæc omnia tamquam minus sapiens dixi: si quid autem ex his minus rectum sapientibus, ex mente Ecclesiæ, fortasse videbitur, ex nunc ipse reprobo et damno (50).

APPENDIX II.

DE PIGNORE.

568. *Pignus* et rem pignori obligatam significat, et jus creditori in ea re constitutum, et conventionem qua jus istud constituitur. Hic vulgari significatione, definitur: *Contractus, quo res aliqua pro debito creditori obligatur* (1). Et siquidem obligatur et traditur res mobilis, *pignoris* nomen retinet; sin immobilis, *antichresis* nomen subit. Utrumque tria creditori, quoad debitorem, præstat: 1° jus retentionis: ex hoc capite creditor non cogitur pignus, vel pignoris partem restituere, nisi omni obligatione soluta (2). 2° Si debitor solvendi moram fecerit, creditor permittitur pignus distrahere, sed officio judicis (3). 3° Quamdiu pignus creditori manet præscriptio adversus eum cessat (4). Debito penitus extincto pignus evanescit, et res pignori obligata re-

50 Quæ de usuris hucusque prosequuti sumus naturali jure, ad usuras quoque usurarum (*anatocismum*) pertinent: non enim hoc jure inspicimus, unde mihi aliquid debitum sit, sed utrum, ex eo quod debitum est, liceat usuras exigere. Jure communi (L. 29 *De Usur.*) et Gallico (C. 1154), reprobantur. Quoad C. Au. V. § 988, 1335; nostro debentur post annum si creditor in jure eas petiit: et post id tempus stipulari possunt (A. 1232). Immo et ab initio ex reditibus prædiorum, aut perpetuis, aut vitalitiis (C. G. l. c. It. 1253).

1 Ex § 7 *De action.* C. G. 2071, 2072. V. C. It. 1878, Au. 1368. *Traditur*, nempe vel creditori, vel tertio (C. G. 2076, It. 1882). *Nomine* debitoris in pignus dato, necessaria est scriptura (C. It. 1881. V. C. G. 2075), et debitori denunciatio, vel ejus in scriptis acceptatio (Ex C. G. 1690, 2. It. 1539. Durant. XVIII, 524. Zach. 433, 10).

2 L. 6 C. *De distr. pignor.* Quod et inter heredes, seu debitoris, seu creditoris locum habet (L. 8 § 2. L. 11 § 4 *De Pign. act.* C. G. 2083, It. 1889).

3 C. G. 2078, It. 1884. Nec conveniri potest ut, debito non soluto, pignus debitori cedat (*pactum commissorium*); sed mobilia justo pretio æstimari, immobilia publicari debent (C. It. 1884, 1894. V. C. G. 2078, 2088). Pactum hujusmodi reprobatur etiam jure canonico (C. 7 *De pignor.*): sed hæc jura facti præsumptione innituntur, nempe pignus pluris valere; ideo cessant, in foro conscientiæ, si pignus revera non pluris valet (S. Alph. III, 775).

4 Tropl. 478, 551. Durant. XVIII, 553. Pont X, 1167; IX, 1246. At, eo amisso, ut puta si domus terræmotu corruerit, procedere incipit (Mazzo. VI, 125).

stituenda est. Porro creditor quamdiu hæc penes ipsum est, custodiam ejus præstat, adeoque sarctam tectam, impensis debitoris, servare debet: quamobrem si deterior sit facta culpa sua, damnum præstabit (5). Et hæc pignori et antichresi communia sunt; quoad cetera distant.

569. Pignus *privilegium* præstat creditori (6). Dummodo res pignori obligata creditori, vel alii, tradita fuerit, et penes eum maneat: nam si ab ipso abierit, pignus evanescit (7). Nihilominus si eam perdidit, aut furto ei ablata fuit, pignus manet quamdiu licet eam vindicare (8). Verum si *objectum pignoris* summam 500 libellarum excedit, privilegium cessat, nisi pignus in scriptis sit constitutum, et quantitas debiti, et singulæ species pignori obligatæ sic descriptæ fuerint, ut quandocumque protinus agnosci possint (9). At præter hoc nihil aliud præstat creditori; ne usum quidem rei pignori datæ: quamobrem si ea utatur invito debitore, vel in ea male versetur, eo instante, sequestri dabitur (10). Et si quid emolumenti ex ea interim percepit creditor, imputare; si quid ei accessit, restituere debet (11). Debito extincto pignus evanescit; nihilominus si *post* initum pignus, debitor aliud sine pignore cum creditore suo debitum contraxerit, et dies ejus *venerit*, et pignus *nondum* restituerit, *retentionis* ob novum debitum, jure utitur (12).

570. Antichresis est contractus, quo res immobilis traditur creditori ut fructus percipiat quoad debitum persolvatur (13). Hos autem in sortem; et si usuræ stipulatæ fuerint, in usuras percipit (14), licitas inquam (15). Sed heic plurimum refert utrum convenerit, ut creditor

5 L. 14 *De pign. actio.* Ideo, v. c., si servitutes fundo debitas amiserit non utendo, tenebitur (L. 15 *Eod.*).

6 C. G. 2102, 6. It. 1958, 6. Au. 1369. Nempe ut sibi præ omnibus aliis creditoribus satisfactum sit (§ 193, 6): quod jus nec nuda rei possessio, nec sequestrum præstant.

7 C. G. 2088, It. 2086. V. Au. 1368.

8 Ex C. G. 2279, It. 707.

9 C. It. 1880 § 1. V. C. G. 2074. *Objectum pignoris*, id est res pignori data. Sed etsi hæc plus libell. quincentas valeat, si debitum hanc summam non excedit idem juris est (Ex C. It. 1341, G. 1341. (Durant. XVIII, 511. Pont. IX, 1099. Mazzo. VI, 119, 1°.

10 C. It. 1887. Ex C. G. 2082, et L. 24 § ult. *De Pign. Act.*, restituitur debitori.

11 LL. 1, 2. C. *h. t.* Ex C. G. 1936, It. 1852. Si nomen debitoris pignori sit obligatum, creditor usuras exigit (C. G. 2081, It. 1886). Amplius, licet aliis creditoribus pignus distrahere ut ipsis, post creditorem pignoratitium, satis fiat (Tropl. 460).

12 C. G. 2082, It. 1888. L. 1, pr. *De pign. act. si post:* Non item si antea. *Retentionis*, et non pignoris, quæ verior sententia est (Ex L. un. C. *Etiam ob chirogr.* Durant. XVIII, 567. Tropl. 444).

13 C. It. 1891. Ex L. 11, § 1 *De pign. et hyp.*: Reiff. III, 21, 53. Ex C. G. 2085. scripturam desiderat, sed, verius, ad probationem tantum (Zach. 437, 2).

14 C. G. 2085, It. 1891.

15 Reiff. 54. Laym. *De Pact.* XVI, 17. S. Alph. III, 776. V. CC. 1, 2 *De Usur.*

eos perciperet *in vicem usurarum*, an *in usuras* simpliciter: nam si in vicem usurarum, quasi juris percipiendi fructus venditio, ac proinde quasi alea est; ideo non inspicitur, num plus, an minus perceperit (16): sin in usuras, computari debent; et nedum quos ipse percepit, sed et quos dominus percepturus fuisset, si eos non perceperit culpa sua (19). Deinde creditor necesse habet onera et vectigalia rei imposita agnoscere, debitoris nomine (19). Quæ autem impendit ex fructibus deducit; nempe, si hos percipit in vicem usurarum, omnia prorsus, quasi conductor; si in usuras, quasi *fructuarius* (§ 161, 24), extraordinaria tantum. Ceterum in potestate sua est ab antichresi quandocumque discedere, et rem suo domino restituere (20). Antichresis nullum penes nos reale jus tribuit creditori; atque ideo et sine scriptis iniri potest (20), et quoad tertios est quasi res inter alios acta (21).

TITULUS VI.

DE CONTRACTIBUS ALEATORIIS.

571. Alea *incertum* significat (1). Contractus igitur aleatorius is dicitur, quo incertum lucri quæritur, aut damni incertum avertitur, certo prætio. Uti igitur licite iniri possit necesse cum primis est, ut æqua sit utriusque contrahentis conditio; adeoque ut alea (idest incertus eventus) utrinque versetur, et ut æqua sit damni æstimatio. Porro contractus, qui ad lucrum cum primis quærendum pertinent, sunt ludi, et sponsiones; qui ad damnum cum primis avertendum, adsecurationes, et vitalitia.

Art. 1. De ludo et sponsionibus.

572. Ludus et sponsiones sunt contractus aleatorii, quibus aliquid deponitur vel promittitur, ea lege, ut ei cedat cui faverit sors. Et emptioni et venditioni mutuæ proxime accedunt, utrinque enim emitur spes lucri cum periculo damni (2). Hujus igitur emptionis et vendi-

16 L. 17 C. *De Usur.* C. G. 2089, It. 1895. *Non inspicitur;* nempe, dum ne eo pacto fœnus illicitum lateat.

17 Ex L. 2 C. *De Pign. act.* L. 2 C *De Pact. pign.*

18 C. G. 2086, It. 1892.

19 Tropl. 524. Zach. 438.

20 Mazzo. VI, 124.

21 Mazzo. 125. Nam nullum pignoris (C. It. 1897); immo nec retentionis (Mazzo. l. c.) jus præstat. Jure communi antichresis in pignoris causa est: utrum et Gallico (Ex art. 1941, 1942); an minus (ex A. 1955, 1) disputant J. C. Ipsi viderint.

1 V. L. 13 *De A. E. V.*, C. An. 1267.

2 Ex L. 8 *De C. E. V.* Lugo XXXI, 13, 38.

tionis *res* est alea, idest aliquid incertum ultro citroque: *pretium* vero est id quod deponitur. Et quia sine re et pretio nulla emptio et venditio esse potest (§ 473), si incertum hujusmodi ex uno latere desit, idest si unus aut nullatenus sit obnoxius periculo damni, aut minus altero, quasi res desit, ex neutro latere constat obligatio (3). Nec constat si alter rem deponat non suam, vel quæ ab ipso alienari non potest (4); quasi desit pretium. Præterea necesse est ut ludus, sponsio nullo jure vetita sint: ex vetitis enim nullam obligationem oriri nedum in foro externo (5), sed nec in foro conscientiæ mihi omnino verius est, nam quod per leges vetatur illud profecto illicitum est (6). At si nihil ex his desit obligant; dummodo utrinque bona fide certetur: itaque si alter fraudibus alterum vicerit, quod is deposuit tollere nequit; immo, si is victurus fuisset, quod ipse deposuit ei concedere debet (8). Amplius, quibus ex causis, quibusve personis in aliis contractibus datur in integrum restitutio, v. c., ob metum, dolum; minoribus, nuptis, in his repetitio datur (9). Hæc generatim; nunc autem ad singula veniamus.

3 Ex L. 37 § *Si servus. De Recept. arb.* Less. II, 26, 33. Nec, verius, constat eo quod alter cum eo commiserit sciens prudens (prout non valet venditio si quis vitrum pro gemma emat, etsi sciat vitrum esse), quia *res* deest: Nisi forte commiserit donandi animo, ut ecce si modicum quid deposuit (S. Alph. l. c.); vel, non lucrandi, sed solius recreandi animi causa (Lugo n. 50).

4 Molina, Sanch., Lugo, Croi., S. Alph. III, 875. In summa, necesse est *ut quis possit lucrari, ut possit perdere* (Salm. 14, 4, 65).

5 C. G. 1965, It. 1802. L. 1, 2, etc. ff. L. 15. C. *De Aleat.* Exceptis ludis quibus virtute certatur: ut, ecce hasta, pila, cursu, saltu, etc. (Cit. L. 2, C. G. 1966, It. 1803): dumne in his exponatur immodicum aliquid (C. It. 1803, Gury I, 949); nam promissio prodiga foret. Nihilominus pecuniæ solutæ nulla repetitio est (C. G. 1967, It. 1804. V. Au. 1271, 1272): immo nec depositæ, quippe quasi tradita intelligitur (Durant. XVIII, 11. Zach. 386 in fi. Less. 26, 17. S. Alph. III, 887).

6 S. Bonavent., Silvest., Tabiena, aliique sane multi apud Salas et Sanchez teste Lugone 31, 60. Contraria sententia est longe communior. Ajunt, legem non irritare contractus hujusmodi (S. Alph. III, 887). At sodes, quid est obligatio nisi vinculum juris (Prol. § 232)? Non oportuit igitur illicitam *promissionem* irritam pronunciare (§ 307, 12). Dices, atqui ex NN. LL. soluti repetitio cessat (C. G. 1967, It. 1804): nempe quia in pari turpitudinis causa melior est conditio possidentis (§ 309, 16). Quid, quod hæc obligatio, quæ oritur ex ludo, vel sponsione, nec fidejussionem (Voet 11, 6, 7), nec novationem, nec compensationem (Durant. XVIII, 116. Tropl. *Contratti Aleatorii* nn. 61, 196. Zachar., Mazzo. VI, 97) recipit? Atqui obligationes quæ naturaliter valent hæc recipere notissimi juris est.

7 S. Alph. III, 887.

8 Less. 26, 13. Salm. 14, 4, 58. Sed V. S. Alph. III, 882, v. *Certum.*

9 C. G. 1967, It. 1804. Quid si solvit falso putans se civiliter quoque obligatum esse? Et verius est (§ 311, 12) repetitionem cessare (Lugo n. 67). Utcumque, repetitio quæ competit ex solo jure ci-

573. Ludus est: *Contractus quo ludentes inter se paciscuntur, ut victori cedat quod uterque deposuit, vel promisit* (10). Ex ludo igitur obligatio nascitur, dummodo collusores ludant æqualiter, et remotis fraudibus. *Æqualiter*, idest pari, vel fere pari virtute, aut peritia: nisi certent in ludis publicis (11). Quid igitur, si alter alterum longe antecellat? Et si ille alterius virtutem, seu peritiam ignorat, licite certat, quippe hæc ignorantia nova alea est (12). Alias, si ita antecellit, ut nihilominus probabile sit ab eo vinci, adhuc licite certat si ei meliores conditiones offerat (13): at si vix probabile sit ab eo vinci, certare cum adversario id ignorante *dolus est;* cum sciente *non est alea:* sed promissio licita est ex parte alterius, et quasi donatio (14).

574. *Remotis fraudibus:* verum aliud est uti calliditate et solertia, aliud fraudibus. Calliditates accipimus, quæ, ex more regionis et natura ludi, vulgo licitæ habentur eo loco quo luditur (15); quæ tales non habentur fraudes sunt (16). Amplius: inadvertentia quoque colludentium in alea est: ideo si collusor erraverit, v. c., si dedit tibi manum, si minora puncta sibi adnumeravit, non cogeris eum admonere (17). Demum, quia ludimus recreandi animi causa, si postquam duo inter se convenerint ludere, alter amplius ludere nolit, ludo nondum cœpto, recedere poterit; quia id tacite actum videtur (18); seu potius quasi causa deficiente (§ 307, 3).

vili, ante sententiam judicis heic, ut alias, non intelligitur (S. Alph. III, 887).

10 Ex D. Tho. 2, 2, 168, 2. Less. II, 26, 1.

11 Lugo XXXI, 43, 45. Scilicet in ludis publicis præmium proponitur ei qui ceteris præstat. *Nascitur,* etc., nempe si ludus licitus sit. Porro 1° turpe est ludere solius lucri aviditate (D. Th. 2, 2, 77, 4), et saltem levi non caret (S. Alph. 886); immo et sola cupiditate ludendi, si quid opinor, quia vitium est. 2° Turpe est Clericis aleis ludere (C. 15 *De Vit. et honest. Cleric.*). 3° Sed etsi quis ludat, aut spondeat recreandi animi causa, si immodicum aliquid deponat, hoc quoque turpe est propter prodigalitatem.

12 Lugo n. 50. Verum, statim ac alterius imperitiam animadvertit, desistere debet.

13 Lugo cit. n. 50.

14 Azor. Par. III, lib. V, Cap. 25, q. 4. Sanch.: aliique (V. Lugo 31, 50). Et jure Au. 1270, 1272, donatio præsumitur. Quod ex Nostris quidam admittunt, si vel depositum modicum sit (Moli. D. 517), aut ludens vir generosus qui cupit *ea jactura delectationem emere* (Lugo l. c.).

15 Moli. D. 517. Less. II, 26, 15. Tametsi eas cullusor ignoret (Lugo 31, 33); ut ecce metum simulare.

16 Moli l. c. E. c., fingere se ignarum ludi (Lugo 31, 32), chartas ex arte componere, uti signatis, vel alias notis (Azor. C. 25 in pr. Bus. ap. S. Alph. 882): cartas collusoris subinspicere (Salm. n. 59). Non item si negligentia collusoris, vel casu eas aspexerit (Bus. loc. cit.).

17 Less. n. 15. Lugo 36. Salm n. 59. Croi. III, H, 1084. S. Alph. 882. Sed de eo, qui minora puncta sibi recensuit, negant Navarr. XX, 17. Moli. D 537. Azor. cit. C. 25, q. 3. Et rectius; nam qui victus tollit quod victor deposuit, saltem ex hoc capite, furtum facit.

18 Lugo 31, 89.

575. Sponsio est: *Contractus quo duo de incerto aliquo eventu, aut veritate contendentes, aliquid exponunt ea lege, ut ei cedat qui rem attigerit.* Sponsiones quæ fiunt super electione R. P. (seu adhuc vivat, seu vita decesserit), vel Cardinalium S. R. E., sub gravi vetantur (19). Ceteræ licent, dummodo 1° eventus in quem certatur utrique sit incertus, vel reipsa, vel saltem opinione sua: quamobrem si hoc tibi exploratum sit, et alteri significaveris, et is nihilominus committere velit, verius est, non posse te depositum tollere (20). Deinde ut uterque æquali pignore certet; æquali, scilicet, non absolute, sed pro eventus probabilitate. Cum autem semel sponsio inita fuerit, non licet uni ab ea discedere, ut alias (§ 438, 2), altero invito (21).

576. Porro eventus de quo sponsores certant interdum ab ipsismet pendet. Et si ab altero tantum ipsorum pendet, ut ecce: *si foveam transilieris*, ex parte hujus sponsio in ludum recidit, pignus vero quasi præmium habetur; ideo non inquiritur, an tibi facile fuerit, vel difficile transilire foveam (22). Sin pendet ab utroque, ut ecce si duo contendant, uter ipsorum alterum superet saltu vel cursu, recidit in ludum ex parte utriusque: ideo si unus postea nolit amplius saltare, vel currere, nihil amittit.

Art. 2. De contractu Adsecurationis.

577. Adsecuratio est: Contractus quo quis alienæ rei, vel personæ periculum suscipit (1). Si initur gratis donatio est; sin dato aliquo, vel promisso, est quasi emptio et venditio (2), de qua solum hic. Constat igitur re et pretio. Res est periculum quod redimitur (3): ex hoc capite necesse est, ut extet periculum quod redimi vult (4): utque promissor (adsecurator) locuples sit (5). Pretium (vulgo *præmium*),

19 Greg. XIV. C. *Cogit nos.* Et quia irritæ esse jubentur, Nostri heic non dubitant, nullam ex eis obligationem oriri (Lugo 31, 90).

20 Lugo n. 84. S. Alph. III, 879. Nempe deest alea; nisi donatio subsit, ut in ludo.

21 Azor. Filiucc. 37, 28. Lugo n. 89.

22 Laym. XX. 4.

1 Scaccia *De Commerc.* § 1, Quæst. 1, n. 123. Lugo 31, 93.

2 Moli. D. 507. Less. 28, 24.

3 Lugo 31, 97.

4 Ex C. Commerc. It. 479, G. 364. Perez. Ad C. *De Naufrag.* n. 22. Moli. D. 507. Adeoque ut extet id cui cavetur, utque hoc periculo, quod redimitur, sit obnoxium. Quamobrem si contrahentes falso existimaverint periculum subesse, nihil erit actum: et is quem non latuit de dolo tenebitur (Ex L. 57 *De C. E.* Less. 28, 25. Lugo 31, 95). Nihilominus in maritimis valet contractus (Tropl. *De Contr. Aleat.* 261). Ut ecce si navis quæ adsecurari vult juam appulerit, vel naufragium fecerit (Cod. Comm. It. 480). Sed exceptio est ad alios casus non protrahenda (V. G. 1974, It. 1795).

5 Sot. VI, 6, Art. un. Moli. D. 607.

est id quod datur vel promittitur ei, qui periculum in se suscipit; sive semel detur, seu præstatio sit annua, vel menstrua. Prætium debet esse justum, idest æquale periculo: et, nisi lege aut moribus taxatum sit, arbitrio boni viri æstimari debet, pro valore rerum, et gravitate periculi (6). Et si hoc longe gravius sit quam promissor, aut longe levius quam stipulator existimet, alterum certiorem facere oportet, quasi esset rei vitium emptori, aut dos venditori occulta (7). Fit autem adsecuratio rerum, et personarum.

578. Rerum fit cum inter nos convenit, ut si quod damnum in meis rebus contigerit, ut puta ob naufragia, inundationes, incendia, a te sarciatur. Pericula autem, si res perierit, promissor præstare debet, quæ eo casu fortuito contingunt a quo stipulator ea redimi voluit (8). Et si merces vehendas susceperat terra marive, nisi æstimatæ fuerint, æstimatio facienda est ejus loci ejusque temporis in quo traditio earum fit (9).

579. Deinde personis caveri potest. Et hoc fit maxime duobus modis; primo cum alicui, forte iter agenti, præstatur transitus per loca periculis, v. c., latronum, belluarum, exposita (10). Secundo quoties cavetur de *damnis* quæ tibi, vel alteri, utputa conjugi, liberis, contingere possunt *ob mortem,* vel alium quemcumque casum, velut infirmitatem, adversam fortunam, senectam, etc. (11). Hic pertinet contractus, quo quis deponit apud mensularios, v. c., 200 ea lege ut, si filia sua ante annos viginti moriatur, mensulario cum usuris cedant: alias mensularius det filiæ 600, quibus facilius collocari possit (12). Nihil autem (§ 570, 4) erit actum, si persona cui cavetur mortem obierit (13).

Bonac. *De Contr.* D. III. Q. X, P. 3, n. 4. Ex C. Comm. It. 460, G. 346. *Locuples,* idest solvendo quod promisit, si res periisset. Quid si partim locuples sit, an saltem partem pretii exigere possit? Affirmant Rebell. Lib. 16, Q. un. 11. Bonac. cit. n. 4, et Roncagl. Tract. XIV, Q. 10, Cap. 3 in fi. Negant Bann. 2, 2, 78, 4. Salon. *De Contr. Assecur.* Art. 2, condit. 3; aliique: quorum sententia vel ipsi Bonacinæ probabilissima est. Et jure prorsus, quid enim si res tota periisset?

6 Azor., Less. 28, 24. Lugo 31, 94.

7 Lugo 31, 97. Bonac. l. c., n. 4.

8 Ex L. 3 C. *De Naut. fœn.* C. Comm. G. 359, It. 342. Voet 22, 2, 2.

9 C. Comm., It. 453, G. 339. Secus ac Nostri (Rebell. et Ronc. Tr. XIV, Cap. III, q. 2) olim docuere: scilicet adsecurationibus lucro stipulatoris cavere vetitum est (Delvinc. Cod. di Comm. *h. t.* n. 39).

10 Azor. P. III, Lib. XI, Cap. 18, d. 6.

11 Azor. d. 8, v. *Opinio.* Ut ecce si Titio, qui cum nihil in bonis habeat, præter stipendium ex munere publico, crediderim centum post quinquennium restituendos; dein veritus, ne ante moriatur, quam restituere possit, dem Sejo 50, ea lege, ut si Titius ante id tempus mortem obierit, ipse 100 restituat; sin postea, lucretur 50 (V. Tropl. *De Contratti Aleat.* § 155).

12 Scaccia § 1, Q. 1, 99.

13 Adde C. G. 1974, It. 1795.

Et si vivit quidem, verum non ejus damno caveri videtur, sed potius lucrum quæri, sponsio, magis quam contractus assecurationis, iniri intelligitur (14); atque ideo nulla in foro exteriori actio dabitur (§ 655).

Species contractus assecurationis est vitalitium, de quo proinde paucis hic.

Art. 3. De vitalitio.

580. Vitalitium, stricta significatione, est: *Contractus de annua præstatione, pro sorte in perpetuum data, alicui ad vitam persolvenda.* Est quasi emptio et venditio aleatoria; ideo constat re et pretio: res (quæ emitur) est *jus* exigendi præstationem annuam; pretium est *sors*, qua hoc jus emitur.

581. Vitalitium stipulari potest tum sibi tum alii, vel aliis; sed nisi in vivis agat is cui stipulatur, pro nullo est (1). Et qua est emptio et venditio in foro conscientiæ servanda est æqualitas inter rem et pretium (2). Ideo supputari debet quamdiu adhuc superesse possit is cui pensio præstanda est (3): et talis pensio constitui debet, quæ (fructibus, vel usuris annuatim decrescentibus) tantum quotannis detrahat sorti, ut nihil supersit, si creditor circa id tempus decesserit. Quocirca duo consideranda cum primis sunt, ætas emptoris, et valetudo (4). Verum si is seniorem, vel ægrotum se finxerit, et venditorem deceperit, contractus a venditore rescindi poterit: et contra rescindi poterit ab emptore, si is occulto, sibi quoque, morbo laboret (velut hausto veneno), quo brevi interiturus sit, idque venditorem non lateat (5): immo etsi lateat, quia error substantialis est (6). Demum, qua est contractus aleatorius, vitalitium, non in certum ac definitum tempus constituendum est, sed ad vitam seu stipulatoris, seu ejus cui stipulatur, seu etiam tertii (7).

582. Vitalitium, si *sors* in re soli consistit, eget scriptura; secus si in re mobili (8). Eoque inito debitor cautiones creditori præstare

14 Tropl. § 159. Veluti si ita convenerit, ut si filius meus sanus a navigatione redierit, tu centum mihi; sin minus, ego tibi centum solvam.

1 C. G. 1974, It. 1795. Licet id sciverint contrahentes, Tropl. *Dei Contratti aleatorii* 260. Pont. VIII, 704. At si is, cui stipulatum fuit, incontinenti decesserit, jure nostro non obest. Contra C. G. 1975, Neap. 1847 et Sard. 2009.

2 In foro fori, ex jure Gall. A. 1976, et Nostro, ceu docent Nostri J. C., quovis prætio constituta valet.

3 Olea *De Cess. jur.* Tit. IV, q. 10.

4 S. Alph. III, 844.

5 Lugo 31, 85.

6 Poth. *h. t.* 215. Tropl. 263.

7 C. G. 1971, It. 1792, Au. 1285.

8 C. It. 1314. Mazzo. VI, 90.

debet *quas* promisit (9); et subinde pensiones quoad vixerit is, ad cujus vitam vitam constitutum fuit. Pensiones autem in dies cedunt: verum si convenerit, ut præstentur intio cujusque anni vel mensis, eo veniente, statim integræ totius anni vel mensis debentur (10).

583. Census vitalitius est irredimibilis, tum ex parte creditoris si debitor fuerit in mora solvendi, tum ex parte debitoris si forte is plus æquo eo onerari cœperit (11): nisi forte convenerit, ut sors in priori casu repeti (12), in posteriori restitui (13) possit. At rescinditur si debitor promissas cautiones non præstiterit creditori (14); vel si, culpa sua diminutas, postea non redintegraverit (15). Eo autem rescisso, sortis a debitore *integra*, pensionum a creditore *nulla* repetitio est (16). Finitur autem morte naturali ejus ad cujus vitam fuerat constitutus (17); verum si stipulatus fuerit sibi, et alii, v. c., uxori; vel duobus simul, *una præstatio* esse intelligitur; ideo uno mortuo, debetur tota superstiti (18): ac demum præscriptione ann. 30 (19).

584. Hactenus de vitalitio propria et stricta significatione. Sed et testamentis et donationibus sine pretio interdum constituitur: verum neutrum ad contractus aleatorios pertinet. De eo quod testamento relinquitur expedita res est, nam prope in legatum alimentorum recidit. Quod donationibus constituitur trifariam iniri potest; nempe donatione directa et principali (§ 543): directa sed accessoria (§ 549) quando scilicet vitalitii præstatio est onus, vel conditio alii contractui adjecta; demum indirecta, ut ecce cum annua præstatio vix respondet usuris, seu fructibus sortis, aut ne vix quidem (20). Primum desiderat

9 C. G. 1977, It. 1796.

10 C. G. 1980, It. 1799. Quid si eo die, cœpto quidem sed nondum elapso, creditor vita decesserit? Quidam nihil deberi putant (Zach. 389, 1. Tropl. 336), quia nondum exigi poterat. Alii contra (Pont. VIII, 775. Mourl. III, 1038. Mazzo. VI. 93) quippe cesserat, etsi nondum venerat, dies. Et verius (Prol. § 40, 42).

11 C. G. 1978, 1979, It. 1797, 1798.

12 Tropl. *h. t.* 310. Zach. 390, 8.

13 Cesareg. § 322. Tropl. 326. Quod nonnulli perperam negant.

14 Poth. n. 228. C. G. 1971, It. 1796. Aut præstitas deminuerit. Ex C. G. 1912, 3; It. 1785, 3. Tropl. 291.

15 Durant. XVIII, 163. Tropl. 291. Zach. 390, 4.

16 Tropl. 298. Durant. 164. Mazzo. VI, 94.

17 Zachar. 389, 1. Et si creditor eo adhuc vivo decesserit, transit ad heredes. Et si constitutus fuit ad vitam creditoris, hujus morte finitur (C. G. 1982, It. 1001).

18 Poth. n. 242. Tropl. 245.

19 Durant. XVIII, 184. Tropl. *Prescriz.* 1, 82. Zach. 390, 11.

20 Mazzo. VI, 92 (Nisi forte aliud suadeat periculum sortis amittendæ). Item si vitalitium *sibi* stipulatus sit is, qui se morti proximum esse non ignorabat; vel *alii*, quem sciebat fato suo functum fuisse. Porro simulatas donationes eodem censu ac veræ habendas esse vix dubium puto (V. Zach. 387 pr.), nam *plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur*

instrumentum publicum, cetera privatum tantum (21). Sed omnia donationum jure prope in omnibus æstimantur. Etenim incapaci constituta nullius momenti sunt (22); egent acceptatione (23): deminutionem (*riduzione*) recipiunt, si læsa fuerit legitima heredis necessarii (24): et *revocatoriam* natis liberis, vel si donatarius donatori suo ingratus extiterit (25). Quoad cætera vitalitii jure æstimantur. Vitalitia gratuita sequestrationi, voluntate constituentium, eximi possunt (26).

APPENDIX.

De transactionibus.

585. Transactio est: Contractus quo lis dubia privati juris componitur, aliquo invicem dato aut retento aut promisso (1). Tenet inter contractus commutativos et aleatorios: et vicina est emptioni et venditioni mutuæ. Ideo constat re, pretio, consensu. Res est aliquid controversum; ideo non tenet, quasi *causa* (§ 308) deficiente, si interposita fuerit super re non dubia; sive nulli prorsus controversiæ hæc sit obnoxia (2), sive controversia finita sit vi rei judicatæ (3). Pretium est quod ultro citroque, finiendæ controversiæ causa, retinetur, vel datur, vel promittitur (4). Quantum autem cuique concedendum sit, hoc ex majori aut minori probabilitate cujusque juris metiri debet. At vero, quidquid concessum fuerit, in foro externo actio propter læsionem non datur (5): Demum consensu opus est: ex hoc capite transactionem vitiant vis, dolus (6), ut alias; et error; sed facti

definiti juris est (C. Tot. tit. *Plus val quod agit.*).

21 C. G. 1973, It. 1794.

22 C. G. 1970, 1973. It. 1791, 1794.

23 Pont. VIII, 694. Mazzo. VI, 91.

24 C. G. 1970, It. 1791.

25 Mazzo. VI, 94. Pont. VIII, 784.

26 C. G. 1981, It. 1800. Sed donata pro alimentis ea non egent C. Proc. 592.

1 Ex L. 1, ff. 38, C. *h. t.* (*De transaction.*). C. It. 1764. V. C. G. 2044. Au. 1380. *Invicem*; ideo mutuam renunciationem continet.

2 Ex cit. L. 1. Ceterum, etsi dubium minimum sit, valet transactio (Ex L. 65 § 1 *De condict. indeb.* Zachar. 418, 2.°

3 L. 7 *h. t.* L. 23 § 2.

4 L. 38 C. *h. t.* Quæ fit nullo dato, vel retento, vel promisso, *compositio amicabilis* in jure canonico dici solet (C. 7 *h. t.*). Ab utroque differt *compromissum*; quo aliqua controversia judicio, vel arbitrio boni viri definienda permittitur, ex partium consensu.

5 C. G. 2052, It. 1772. V. Au. 1386. Sed nec in interno, ut opinor, si dolus abfuerit, quippe alea est.

6 C. G. 2053, 1. It. 1773.

tantum (7), et si circa causam (8), vel rem (9), vel personas (10) versetur: non item juris, nisi in *causam* recidat (11). Transactio, super his tantum fieri potest, quæ in patrimonio nostro sunt, vel esse possunt (12); nam ea quæ publici juris sunt privatorum pactis immutari non possunt (13). Et inter eos tantum qui alienare non prohibentur (14). Et in scriptis, ex NN. LL., est facienda (15).

586. Transactio strictissimam interpretationem recipit (16). Et verius *declarativa* juris est, non translativa (17): ideo quoad res controversas sive traditas, sive retentas, nec evictionem (18), nec usucapiendi conditionem (§ 153,15) præstat. Habet autem vim rei judicatæ (19). Nihilominus rescindi poterit si ex falsis instrumentis inita fuerit (20): non item ex novis postea repertis (21); nisi aut error circa personam (22), aut novum jus ex repertis documentis emergat (23). Nihilominus si vel de illis, vel de his dubitatum sit; vel super omnibus plane negociis transactio sine dolo (24) intercesserit, valet (25).

7 C. G. 2052, l. It. 1772, l. V. C. Au. 1385. Nihilominus si error calculi emerserit, emendationi dumtaxat locus erit (L. un. C. *De error. calc.* C. G. 2058, It. 1772, Au. 1388).

8 V. § 3085. Ut puta, si heres solverit legatum ex testamento, quod postea revocatum apparuit.

9 C. G. 2053, It. 1773, Au. 1385. Ut ecce, si litem transegerint super fundo Sejano, quæ super fundo Pompejano exarserat (Tropl. 144).

10 Citt. AA. Ut ecce si transegerim cum eo quem heredem (L. 3 § 2 *h. t.*), vel coheredem meum (L. 37 in fi. *Fam. ercisc.*), falso esse putabam.

11 C. G. 2054, It. 1774. Zach. 422, l. Ut puta si transactio intercesserit cum herede ex testamento, quod postea non jure factum apparuit. Nisi de hoc actum sit nominatim (Citt. AA).

12 Ex L. 32 § 6 *De Recept. Arbitr.* V. C. G. 2046, It. 1766 et A. 8 C. *Proc. Civil.*

13 Ex L. 39 *De Pact.* C. 12 *De for. comp.* Ut ecce super matrimonio, vel beneficio ecclesiastico. (V. C. ult. *h. t.*).

14 L. 60 *De Procurator.*

15 C. It. 1314, 7 G. 2044. Sed V. Zac. 420, 15.

16. Urceol. *De Transact.* Quæ. 81, a n. 7. Tropl. 109. Ideo ad alias res, vel ad alias personas trahenda non est (Ex L. 1, C. *h. t.* C. G. 2048, It. 1768. Au. 1389). Et in ea re, et his personis ad quas pertinet *tantum transactum quantum expressum* (Ex C. G. 2049, It. 1768. Sabelli V. *Renunciatio* n. 23. Tropl. n. 109). *Iniquum est perimi pacto id de quo cogitatum non est* (L. 9 in fi. *h. t.*). Quæsitum fuit, si pœna stipulationi fuerit adjecta, utrum hæc exigi possit, stipulatione rata manente (V. § 331, 41). Gallici J. C. dissident: affirmantium sententia penes nos definiti juris est, quia pœna *moram* dumtaxat coercet (C. It. 1767, 1).

17 V. De Luca *De tendis* Disc. 47, 9. Mazzo. VI, 82.

18 L. 33 C. *h. t.* Tropl. 116, 133. Mourl. III, 1187.

19 L. 20 C. *h. t.* C. G. 2052, It. 1772.

20 L. 42 C. *h. t.* C. G. 2055, It. 1775.

21 L. 19 C. *h. t.* C. G. ex Art. 2057, It. ex Art. 1777.

22 Ex L. 3 § 2 *h. t.* CC. G. et It. ll. cc.

23 Cit. L. 3 § 1. Veluti si transactione facta super testamento, codicilli post reperti fuerint.

24 L. 19 C. *Eod.* Nam qui *dolo* facit, non paciscitur, decipit (L. 9 § 1 *h. t.*).

25 L. 23 § 1 *De Condict. indeb.* C. G. 2057, It. 1777.

587. Sed admonendi sumus interdum sub simulata transactionis specie remissiones juris alicujus, seu donationes contineri (26). Quando autem id actum sit inter contrahentes, quæstio facti, non juris, est: at profecto id actum intelligitur, si transactio sit facta aliquo ex uno tantum latere dato, aut retento, aut promisso (27): vel si uterque sciebat controversiam nullam plane subesse, aut vi rei judicatæ penitus diremptam fuisse (28). Hæic igitur *plus actum,* prout alias, *quam scriptum valet* (29): adeoque omnia non ex jure transactionum, sed ex donationum jure æstimari debent (30).

TRACTATUS XI.

DE JURIBUS QUÆ EX STATU PERSONARUM, VEL EX SUSCEPTO ALIQUO OFFICIO NASCUNTUR.

CAPUT I.

DE HIS QUÆ NASCUNTUR EX STATU PERSONARUM.

Art. 1. De juribus et obligationibus ex matrimonio.

1.° *Inter Conjuges.*

588. Duo cum primis sunt, quæ in societate generis humani speciales obligationes pariunt, status personarum, et susceptum officium. Statum personarum diversum faciunt natura, religio, societas: de eo quod ex religione oritur dicam alibi. Natura profluit ex matrimonio: ex hoc autem inter conjuges, et cum liberis jura et obligationes nascuntur. Principio igitur matrimonium initur mutui adjutorii causa: inde est inter virum et uxorem quædam societas, seu potius consortium omnis vitæ (1): unde triplex inter conjuges jurium et obligationem genus; quoad personas, quoad bona, quoad corpus.

589. Quoad *personas.* Cum igitur vir sit caput societatis conjugalis

26 Brunemann. in L. 32 C. *h. t.*

27 Ex L. 38 C. *h. t.* Etsi promissum postea datum non sit (L 9 *Eod.*).

28 Ex L. 65 *De cond. ind.* C. G. 2056, It. 1776.

29 L. 4 C. *Plus valer. quod agit.* etc.

30 Ex LL. 1, 2 *Eod.* Doumolin Ad L. 6 C. *De SS. Eccles.*

1 Genes. 2, 18 § 13 *De Patr. Potest.*

(Prol. § 48), mulier I necesse habet, regulariter, virum sequi si is velit alio domicilium transferre (2); vel ad tempus discedere ex juxta causa (3): II in officio viri esse debet (4), sed quasi socia, non quasi famula (5): et III sub viri obedientia esse (cit. § 48): ex hoc capite si ei non obtemperat in re gravi, ipsa non caret letali (6), et viro modica coercitio permissa est (7). Ex diverso vir uxorem tueri debet (8), eumque ea habitare: ideo sibi non licet abesse diu, nisi ex gravi causa (9): et tunc licet uxori virum sequi, si possit citra incommodum illius grave (10).

590. At, in his quæ pertinent ad mutuum vitæ adjutorium, vir et uxor pari jure censentur. Et in primis alter alterius casus, si adversi aliquid acciderit, particeps (unde *consortes*) esse debet (11): heinc et mulier virum alio migrantem valetudinis causa, vel in pœnam; et vir mulierem, sequi debet (12); et alteri egenti alter, si facultatibus idoneus sit, alimenta præstare (13), etiam in exilium acto sua culpa, vel carceri incluso (14): immo et ab eo separato, dum ne sua culpa (15). At funeris impensas superstes mortuo non præstat (16), quasi non amplius conjugi.

591. Quoad *bona* uxoris, hæc sunt vel dotalia, vel extradotalia seu paraphernalia. Dos est *pecunia marito data vel promissa matrimonii oneribus sustinendis* (17). Ut sit dos necesse est 1° ut hoc nomine

2 Ex L. 5 *Eod.* C. G. 214. It. 131. Licet sine causa (Sanch. M. I, 46, 6): dummodo uxor possit eum sequi sine gravi seu animæ, seu corporis detrimento (Salm. 24, 1, 61).

3 Ex C. 1 *De Conjug. leprosor.*

4 L. 48 *De Oper. libert.*

5 Sanch. M. VI, 6, 14. Et si ipsa est dives, aut nobilis, non cogitur præstare viro quæ suæ dignitatis non sunt; ut ecce coquere cibos, verrere domum etc. (S. Alphon. III, 352).

6 Salmat. 24, 7, 58.

7 Ex L. ult. *De off. ejus cui mand.* Sanch. M. I, 18, 16. S. Alph. VI, 972.

8 L. 2 *De injur.* C. G. 213, It. 132.

9 C. 1 *De conjug. lepros.* Et ne peregrinationem quidem longam inire, muliere invita (C. 8 in fi. *De Voto*).

10 Ex C. 9 § *In tanta. Eod.*

11 L. 23 § *Si maritus. Sol. matr.*

12 Sanch. M. I, 41, 11. S. Alph. III, 353.

13 Ex cit. § *Si maritus.* junct. L. 14. *Ut in poss. legat.* C. It. 132. Et primo loco tenetur (C. It. 142); et præ parentibus et liberis, si forte et hi egent; scilicet hi conjunctissimi quidem sunt, sed vir et uxor sunt una caro. Proinde vir alere debet uxorem etsi indotatam duxerit (Ex cit. A. 132 et C. G. 214), vel dos *casu* perierit (Sanch. M. IX, 5, 8. Salm. 24, 1, 53). An et si eam, citra culpam uxoris et suam, exigere nequiverit? Nostri fere omnes negant. Sed nonne et hic *casus* est (L. 54 *Locat.*)?

14 Sanch. M. IX, 5, 14.

15 C. It. 133. Surd. *De Aliment.* VII, 16, 14. Sanch. M. IX, 4, 20. Scilicet hæc obligatio ex contractu est, qui *ad mutuum vitæ adjutorium* initur.

16 L. 13 C. *De negoc. gestis.*

17 L. 8 pr. ff. L. 20. C. *De Jure dot.* C. It. 1388. V. C. G. 1541. Au. 1218.

expresse constituta sit (18): 2° ut *instrumento* per notarium (19); et si dos ab ipsis conjugibus constituatur, *ante matrimonium* (20) confecto: utque demum 3° ex jure civili coitæ sint nuptiæ (21). Qui dotem constituit eam ex suis bonis præstare debet, etsi mulieri propria bona non desint (22). Et si parentes eam constituant una simul, uterque eam debet viritim: sin alter eorum (altero mortuo) eam constituat ex suis et defuncti bonis, primum ex *his* (nempe mulieri debitis), tum quod deest ex *illis* detrahitur (23). Qui dotem constituit evictionem præstat (24); at vir pro dote non cavet (25); nisi aut id convenerit; aut ipse facultatibus labi cœperit, et dos ab eo constituta fuerit qui, ea deficiente, dotatæ alimenta præstare cogeretur (26).

592. At vero non omnia quæ dantur dotis causa dotis fiunt. Etenim in *plenum* viri dominum transeunt 1° res quæ usu consumuntur (27); 2° quæ (sive mobiles sive immobiles) ei *in solutum* dantur (28), et 3° res mobiles si æstimatæ datæ fuerint (29). Cetera nisi aliud convenerit, dotalia sunt. Horum naturale dominium penes uxorem remanet, civile in maritum transit (30). Quare ex *illo*, quidquid circa ea acciderit, compendium vel damnum uxoris erit (31). Ex *isto*, vir ea administrat quasi sua; ideo ipse solus locat, nomina exigit, judicio experitur (32): omnia quæ fructuum nomine continentur sua sunt ab inito matrimonio (33): et si pecunia numerata promissa fuit, usuræ

18 C. It. 1388. Adeoque penes nos dotalia non sunt quæ mulieri donantur tabulis nuptialibus (Contr. C. G. 1541. Neap. 1354); nisi aliud expresse cautum sit.

19 C. G. 1394, It. 1382. V. § 434. Porro fœminam posse bona sua in dotem marito dare, vel universa (L. 4 C. *De jure dot.*), futura quoque (C. G. 1542, It. 1389), definiti juris est.

20 Ex C. It. 1391. Initis nuptiis, dos nec constitui, nec augeri ab eis (cit. A.), immo, ex C. G. Art. 1543, nec ab aliis, potest.

21 L. 3 *De jure Dotium.*

22 Ex C. G. 1546, It. 1394, Au. 1224. V. L. 7 C. *De dot. promiss. Qui constituit:* Itaque constituta a patre ex paternis et maternis bonis, mater, etsi tabulas nuptiales subscripserit, non obligatur (C. G. 1344, It. 1395).

23 C. G. 1544, 1545, It. 1392, 1393.

24 C. G. 1547, It. 1396. V. L. 1 C. *De jure dot.* Nempe viro, viduæ, heredibus (Durant. VII, 375. Zach. 500, n. 4°). Nihilominus si post matrimoniam ab extraneo constituta, nec antea promissa fuit, puto in foro conscientiæ evictionem cessare, quia heic mera donatio subest.

25 LL. 1, 2 C. *De fidejuss. pro dot.* C. G. 1550, It. 1440, Au. 1245.

26 C. It. 1400, Au. 1245. V. C. G. 1263.

27 L. 43 *De Jure dot.* C. Au. 1227. Zach. 536, 5. V. § 164.

28 Cit. L. 54 C. G. 1553, It. 1403.

29 LL. 50, 51. *Sol. Matr.* C. G. 1551, It. 1401. Non item immobiles, nisi id palam fuerit expressum (C. G. 1551, It. 1402. V. C. Au. 1228. Contra LL. 5, 21 C. *De jure dot.*).

30 Pr. Inst. *Quib. alien. licet.* ibiq. Vinn. NN. LL. rem, non nomen, tenent.

31 L. 11, § 11 *De jure dot.*

32 L. 9 C. *De R. V.* C. G. 1549, It. 1399. *Locat,* sed non ultra novennium.

33 L. un. § 9 C. *De rei uxor. act.* Ex C. G. 1549, It. 1399, Au. 1227.

ipso jure ei debentur, licet dilatio solutioni stipulata fuerit (34). At vero debet eam diligentiam in rebus dotalibus præstare, quam suis rebus exhibet (35), et omnes fructuarii obligationes adimplere debet (36). Scilicet, nisi mulier separationem bonorum nacta fuerit officio judicis: hac enim impetrata, ipsa, mariti loco, dotalia administrat (37).

593. Præcipuum dotis privilegium est, quod, *regulariter*, constante matrimonio alienari prohibetur (38): et si quid alienatum fuerit, vindicare id poterit vel ipse maritus qui alienationi consensit (39). Nihilominus si, eo constante, mulier æs alienum, vel quamlibet obligationem contraxerit, bona quoque dotalia creditoribus, penes nos, fiunt obnoxia post solutum matrimonium (40). Dixi *regulariter*, etenim dos alienari permittitur ex gravi necessitatis vel utilitatis causa, de Tribunalis decreto, et consensu utriusque conjugis (41); si modo alienatio ipsis tabulis nuptialibus permissa fuerit (42). Hoc tamen, quia legi derogat, strictæ interpretationis est; adeoque *venditione*, v. c., permissa, vetita donatio intelligitur; permissa *hypoteca*, tacite venditio interdicitur (43). Et si in tabulis nuptialibus alienatio ea lege permissa fuerit, ut pretium collocetur, eo non collocato, prout in tabulis convenit, vel (si nihil convenerit) ita, ut dotis conditio deterior non

34 C. G. 1548, It. 1397. Tropl. 3092.

35 L. 17 pr. *De fund. dot.*

36 C. G. 1562, It. 1408. Verum quia *fructus* pertinent ad ferenda onera matrimonialia, nec ipse permittitur *jus* suum alienare, nec creditoribus suis fructus pignorari vel sequestrare, nisi deducto quod opus est ad familiam alendam (Zachar. 535, 25. Durant. IV, 486).

37 C. G. 1449, It. 1424. Proinde quæ ad administrationem pertinent illa jure suo, injussu viri, facere agere potest; non item *alia* (Zachar. 516, 40). Fructus percipit verum necessitatibus domesticis, et filiorum institutioni, una cum viro, providere necesse habet (C. G. 1448, It. 1423). Sed utrum dependere debeat marito quæ hujus rei causa necessaria sunt, hoc in æstimatione viri prudentis esse debet (Tropl.). Porro separationem uxori petere fas est, si dos periclitetur, vel ipsa a viro diverterit officio judicis (C. G. 1407, It. 1418).

38 L. un. § 15 *De rei uxor. act.* Jure nostro *omnia* dotalia alienari prohibentur, et non immobilia tantum, ut jure Gall. 554 et Neap. 1367; lex non distinguit (C. It. 1405). Et ex *quavis causa* (C. It. 1405); atque ideo nec filii alicujus collocandi gratia (Contra C. G. 1556, Neap. 1369). Alienationes vero accipere debemus etiam permutationes, et servitutes, et pignora (LL. 4, 5 *De fundo dot.* C. It. 1404, 1405. V. C.G. 1554, 1559). *Constante matrimonio* (Cit. A. 1405); adeoque post separationem quoque (Contr. C. G. 1449).

39 Cit. § 15 C. G. 1560, It. 1407. Verum, si non dixerit dotalia esse, quasi ex dolo tenebitur (Citt. AA.).

40 C. It. 1407, § 2. Secus ex jure Gallico, ne dos indirecte alienari videatur (Durant. XV, 531, 532. Zach. 537, 27).

41 C. It. 1405. Ex C. G. 1558, nonnisi ex causis in jure (Cit. Art.) expressis.

42 C. G. 1557, It. 1404.

43 Zach. 537, n. 4. V. Pacif., Mazzo. *Dizionar. etc.* V. *Dote.* Amplius, permisso quod plus est, ut puta vendere, non ideo quod minus est permissum, verius, in-

fiat (44), nihil erit actum (45). Utcumque vero fiat alienatio, uxor vendit, vir pretium accipit; ideo emptori mulier tenetur, huic vir.

594. Soluto matrimonio dos ex NN. LL. evanescit (46). Et restituenda est. Et rerum, quarum *civile* tantum in maritum dominium transiit, species ipsæ restituendæ sunt, et uti nunc sunt (47). Earum vero quarum *plenum* dominium vir nactus fuerat, pretium dumtaxat (48). Verum ex his mulier detrahere potest lintea, et quæ ad ordinarium ipsius mundum necessaria sunt, refuso pretio (49) quanti nunc valent. Et nedum accepta, sed et promissa dotis nomine repetit, si vir, post coitas nuptias, toto decennio exigendi *moram* fecit (50). Et *species* quidem statim a soluto matrimonio restituendæ sunt; cetera infra annum (51). Nec dos tantum, sed et fructus novissimi anni restituendi sunt pro rata temporis (52), anno a die matrimonii anniversaria computato (53). Sed viduæ optio datur, utrum hos malit, an alimenta toto anno quo virum luget. Utrumlibet autem elegerit, eo anno, et habitationem ei præstari, et viduales præterea vestes oportet (54); sive dotem habeat, sive non habeat (55).

telligitur, si hoc mulieris fragilitati captiosum esse potest (Ex L. 4 § ult. *Ad S. C. Vellejan*); ut ecce res pignori dare (Durant. XV, 479. Benoit. 1, 218) : quod jure nostro A. 1464, quo duo hæc separantur, indubium puto. (Contr. Trop. IV, 3363); vel permutare (Zach. 527, 35).

44 Ex L. 6 *De fund. dot.* Ideo Gallici I. C. docent, re soli distracta, ex pretio prædia comparari oportere (Durant. XV, 486. Zach. 537, 39).

45 Durant. 494. Tropl. 3119. Zach. 537, 38.

46 Ex C. G. 1554, It. 1405. Contr. L. 1. *Sol. matr.* L. 12 *De fund. dot.* Nec reviviscit si vidua iterum nupserit (C. It. 1390).

47 Ex L. 10 *De Jure dot.* C. G. 1566, It. 1411. Puta si vestes usu detritæ fuerint; vel debitores, citra culpam mariti, solvendo esse desierint (C. G. 1556, 1457. It. 1411, 1412). At si, deteriores culpa viri sint factæ, ipsi æstimabitur (LL. 11, 18 *De Jur. Dot.* Ex C. G. 1562, It. 1408); ut ecce si ædes dotales non fulsit et illæ corruerint (L. 4 *De impens. in rem. dot. fact.*); si non utendo amisit servitutes (L. 81 § 2 *De jure dot.*); si nimia sævitia ejus jumenta dotalia interierint (L. 25 *Sot. mutr.*). Ex diverso si expensas necessarias, vel utiles fecit, repetit quasi b. f. possessor (Ex LL. 38, 39 *De R. V.* Delvinc. III, 30, Benoi. II, 222, etc. Zach. 540, 7).

48 L. 5 C. *De jure dot.* C. G. 1551, It. 1401. Exceptis fungibilibus, quæ restituit quasi fructuarius (V. § 168. Arg. ex C. G. 1562, It. 1408, Zach. 540, 2).

49 C. G. 1566, 1, It. 1411, 1.

50 C. G. 1569, It. 1414 *Moram.* V. § 330, 26. Sufficit autem vel extrajudicialiter petiisse, ne mora facta videatur (C. G. 1569, It. 1414). Nec facile audiemus filiam quærentem, quod maritus patrem non urserit (L. 33 *De jure doct.*).

51 C. G. 1564, 1565, It 1409, 1410. L. un. § *Cum autem De Rei ux. act.*

52 Ex L. 8 § *Si fundum* L. 32 § ult. *Sol. matr.* C. G. 1771, It. 1416. Proudh. *Usufr.* V, 2700. Annum vero accipere debemus biennium, triennium, etc., si res alternis, vel ternis, etc., annis fructificet.

53 C. G. et It. ll. cc. Et deductis impensis (L. 7 *Eod.* Durant. XV, 499. Tropl. IV, 3697. Benoit IV, p. 275. Zach. 540, 37).

54 C. G. 1570, It. 1415. Nec sibi dumtaxat, sed et famulis, et filiis (Toull. V, 369. Durant. XV, 571).

55 Zach. 540, 28. Lex non distinguit.

595. Venio ad bona extradotalia. Hæc uxoris sunt pleno jure (56). Quid igitur si vir ea administravit, et fructus percepit, num hos restituet? Et siquidem ex mandato uxoris expresso vel tacito, eos tantum restituit qui extant cum mulier petit, aut diem suum obit; nisi ea lex mandato dicta fuerit, ut fructuum rationes redderet (57). Sin absque mandato, idest post illud revocatum, vel uxore prohibente, omnes prorsus (58). Huc pertinent res, quas mulier solet habere in domo mariti, neque in dotem dat; ut ecce mundum muliebre (59). Et ea quæ constante matrimonio, sibi quæsivit, sive ex suis bonis, quod palam est, sive ex suo labore, sua sunt (60); tametsi non palam appareat ex illis, vel ex hoc quæsita fuisse (61). At ea quæ sponsus sponsæ dat, quo honestius culta ad se deducatur, ea is magis commodare, quam donare intelligitur (62).

596. Hucusque de bonis uxoris: bonorum mariti uxor nullum dominium habet (63). Nihilominus quia matrimonium est *omnis divini et humani juris communicatio* (64), et uxor est *quasi socia domus* (65), non immerito eorum particeps quodammodo intelligitur (66). Amplius; cum vir uxorem alere debeat pro sua conditione, quæcumque hujus rei causa necessaria sunt, uxor jure suo sibi sumit (67). Demum si moribus regionis introductum sit, ut uxor aliquid impendat de bonis viri, hoc quoque jure uti potest (68). At vero administratio rerum domesticarum, utputa penus, suppellectilis, etc., ex ipsa societatis conjugalis natura ei permissa videtur (69): et jure nostro si

56 L. 9 C. *De Pact. conven.* C. G. 1576, It. 1427. Sed V. Prol. § 48 a n. 5.

57 Ex L. ult. C. *Eod.* C. G. 1578 etc. It. 1428 etc.

58 L. 17 C. *De donat. int. vir.* C. G. 1579, It. 1430.

59 L. 10 § *Ceterum. De Jure dot.*

60 L. 51 *De donat. inter vir. et uxor.* Durant., Zachar. 533, 4. Maxime si suo nomine mercaturam exercet (Fab. Lib. IV, Cod. Lib. VII, Tit. 14. Def. 41. Contra Tropl. *Del contr. di matrim.* 3016): licet operis famulorum viri sui aliquatenus usa fuerit; puta si vestimenta muliebria ex lana sua, operis ancillarum viri, sibi confecerit (L. 32 *Eod.*).

61 Voet 24, 1, 16. Contra cit. L. 51 et L. 6 C. *De Donat. int. vir.*, quibus cautum fuit, ad vitandas suspiciones turpis quæstus, in dubio præsumi quæsita ex bonis mariti. Scilicet suspiciones hujusmodi a Christianis moribus remotæ sunt. Ad ultimum si quid ex bonis paphernalibus (ut puta venditionibus), marito et uxori simul solutum sit, totum ad maritum, quasi potentiorem, præsumitur pervenisse (Menoch. *De Præsumpt.* Lib. 3, Præs. 22, Fab. *Cod.* Lib. V, Tit. VII. Def. 8. Tropl. 3703).

62 L. 5 § *Interdum. Commodati.*

63 L. 1 *Rer. Amotar.*

64 L. 1 *De Rit. Nupt.*

65 L. 5 *De Crim. exp. hered.*

66 Lugo *De Just.* XVI, 72.

67 Less. *De Just.* II, XII, 85.

68 Lugo *De Just.* XVI, 72.

69 Less. n. 85. Lugo 64.

bona mariti administravit, eodem, quo is in administratione bonorum mulieris paraphernalium, jure utitur (70).

597. Ex his prono alveo fluit, posse uxorem ex bonis mariti præstare sibi quæ opus sunt, pro sua conditione et moribus regionis; adeoque non ea tantum, quæ corpori sunt necessaria, sed et ea quæ ad animum levandum pertinent, et ad decentiam status (71). Nec pro se tantum, sed et pro filiis ex eo matrimonio susceptis, et pro utilitate familiæ, vel ad damnum ejus avertendum, invito quoque viro (72). Demum viro absente vel furioso, uxor bonorum ejus administratione defungitur, adeoque potest quæ opus sunt erogare ad familiæ dignitatem, pro viribus patrimonii; et non ea solum quæ vir, si præsens esset, vel suæ mentis, fuisset erogaturus (73).

598. Ad hæc sunt et lucra, seu *incrementa dotalia,* quæ soluto matrimonio ex bonis defuncti debentur conjugi superstiti, si de his convenerit in tabulis nuptialibus. Debentur autem quoad proprietatem, si defuncto nulli extant heredes descendentes; secus quoad usufructum tantum: nisi aliud convenerit; at enim salva legitima cujusvis heredis necessarii (74). De his quæ *ad corpus* pertinent dicam alibi.

2.° *Inter parentes et liberos.*

599. Parentes habent rationem principii, filii autem rationem a principio existentium (1): ideo, præter amorem quem sibi invicem debent, parentum officium est *providentia,* liberorum *pietas.* Verum parentes hoc loco, primum accipere debemus patrem et matrem, liberos vero filios et filias; tum omnes adscendentes, et descendentes (2). Principio igitur parentum officium providentia est. Quæ ab ipsa filiorum conceptione eos tenet: quamobrem letali non carent si, eis nondum editis, sedulo non cavent quidquid aborsus periculum præstat: vel editos exponunt publicis locis misericordiæ causa ædificatis (3); nisi id fecerint ex gravi causa (4). Itaque providere eis debent quoad corpus, quoad animum, quoad statum (5).

70 C. It. Art. 1432.

71 Lugo nn. 68, 70.

72 Moli., Less. 85, Lugo 65. V. 1 Reg. 25, 21, etc. Ideo potest viro prodigo res subtrahere, ne eas profundat; vel avaro, ad elemosinam faciendam.

73 Less. n. 86, Lugo n. 70.

74 C. It. 1398. Ex C. Parmensi et Sardo: *Si convenerit;* nam antea, ex receptis alicubi moribus, etiam non promissa debebantur. *In tabulis* etc., adeoque ante coitas nuptias tantum (Cit. Art. § ult.).

1 D. Tho. 2, 2, 101, 2 ad 2.

2 D. Tho. l. c. Azor. P. II, Lib. II, Cap. I, q. 1. Salm. Tr. 24, n. 1.

3 L. 4 *De Liber. Agnosc.*

4 Salm. 24, 36. S. Alph. III, 336.

5 Azor. l. c. Cap. IV.

600. *Quoad corpus,* necesse habent alimenta eis præbere, et nedum legitimis, sed et illegitimis; *spuriis* quoque (6), vel criminosis (7). *Quoad animum* oportet eos edocere quæ ad æternam salutem necessaria sunt: bonis moribus imbuere, verbis, exemplis: prava filiorum ingenia corrigere in virga ab adolescentia sua (8): eos removere pro viribus ab his quæ peccandi proximam occasionem præbent (9): ac demum delinquentes coercere, implorato quoque, si opus fuerit, judicis officio (10). Qui autem errata filiorum dissimulant, nisi ex gravissima causa, letali non carent (11). *Quoad statum* constans est fere omnium opinio, eos teneri pro more regionis, et familiæ conditione, arte aliqua, vel literis instituere (12). Nihilominus, ex NN. LL., non tenentur ex suo patrimonio quidvis detrahere ut filiæ nubere, aut filii uxores ducere possint (13): sed si filiarum pudicitia periclitetur, debent, saltem ex caritate, eas dotare. Sed gravi non vacant, si bona sua dilapidant, et filios egenos derelinquunt (14).

601. Denique, verius, ex jure civili, parentes debent post mortem suam filiis suis sive maribus, sive fœminis natis ex justis nuptiis, vel adoptivis, immo et naturalibus jure agnitis, non tamen spuriis, legitimam relinquere (15). Num igitur peccent letaliter qui filiis relinquunt *minus* legitima, plus extraneis vel in pios usus largiendo? vel *integram* quidem, sed non æquam singulis? Nempe, si nec filii quibus detrahunt egeant detracto; et aliis adjiciant ex justa causa. Quæstio difficilior et salebrosa, quæ Nostros pene omnes præteriit: dicam plane quod sentio, quam recte viderint sapientes. Si rem æxtimare licet ex communi fere omnium parentum sensu et affectione, quasi ex quodam naturali jure, reor non esse inquietandos, regulariter, I quoad donationes seu largitiones quæ fiunt *brevi manu:* vix enim est, ut quis id sibi nefas ducat; dum ne hoc ingens aliquid sit, vel in odium liberorum fiat. Nec II si aliquid fœminis detrahunt (præsertim nuptis), ut maribus adjiciant; et revera vix aliquis est qui id præstare non stu-

6 C. 5 *De eo qui dux.* C. G. 762, It. 752. S. Alph. III, 951. Contra Auth. *Ex complexu* C. *De incest. Nupt.*

7 Azor. Cap. IV, q. 9. Salm. 24, 33.

8 Prov. 23, 13. *Qui diligit filium assiduat illi flagella* Prov. 30, 1: *Qui* autem *parcit virgæ odit filium* (Prov. 13, 24). Sed modus adhibendus est, ne provocati ad iracundiam (Ephes. 6, 4), deteriores fiant.

9 Salm. 24, 29. Et in primis a pravis sociis, libris, ephemeridibus, officinis, etc.

10 V. C. G. 377, It. 222.

11 V. 1 Reg. 2, 29. *Nisi* etc. V. 2 Reg. 13, 21.

12 Azor. Cap. IV, q. 17.

13 C. G. 204, It. 147. *Ut nubere* Contr. L. 1. *Sol. Matr.* L. 19 *De Rit. nupt.* C. Neap. 194, Sard. 117, Au. 1220.

14 Salm. 24, 30.

15 V. § 358, 28, etc. *Ex jure civili;* nam si jure naturali tenerentur, spuriis quoque relinquenda esset. (V. § 355, 15).

deat, quavis arte et fallacia ad legem eludendam adhibita. Nec demum III, qui ex gravi causa uni ex maribus plus relinquunt (16). Adeoque nec hi inquietandi erunt qui ab eis acceperint, quoad per sententiam judicis restituere cogantur. Hactenus de parentum obligationibus.

602. Filii parentibus pietatem debent, perinde quasi his qui Dei locum obtinent. Quæ duo per se exigit, reverentiam, et obsequium; et interdum per accidens, opem (17). *Reverentiam.* Hæc læditur factis, verbis, vultu denique ipso; nempe graviter in his, quæ quoad alios levia forent, dum ne levissima sint. Quocirca letali non vacat qui in patrem, vel matrem manus considerate levat, quasi percussurus (18); qui eos criminum accusat; nisi hæc publice perniciosa sint, ut heresis, perduellio (19). Qui eos præsentes irridet, subsannat; oretenus maledicit, aut verbis contumeliosis appellat (20); quique demum aspicit torvis oculis, vel passim aspere adloquitur, vel nullum benevolentiæ signum ostendit (21). *Obsequium:* Ex hoc capite gravi non caret qui eis non obtemperat in his quæ ad domesticam gubernationem et œconomiam, vel ad bonos mores ipsorum pertinent; dummodo illi et serio præcipiant, et in re gravi (22): et qui (forte ad munus aliquod vel dignitatem evectus) eos non agnoscit quasi parentes; nisi id faciat ex justa causa, et tantum exterius se filium dissimulet (23).

603. Demum, si parentes egeant, *opem:* itaque eos alere debent; et grave est, eis in egestate relictis, religionem intrare (24). Ex hoc capite letaliter peccant qui non curant sacramenta conferri graviter ægrotantibus; vel mortuos tradi sepulturæ; vel pro eorum animabus aliquod sacrificium offerri (25). At enim *pietatem liberi parentibus, non operas, debent* (26): proinde si filius in domo paterna operas præstat, v. c., fabri, fossoris, quod ex eis lucratur suum est (deductis

16 Croix III, II, 1173, generaliter negat id fieri posse, quia lex justa est, adeoque conscientiam obstringit. At Gousset n. 794. Gury I, 827. Scavi. II, 334 docent, non facile inquietandos esse filios qui a Parentibus majorem hereditatis partem acceperint non sine aliorum (idest legitimæ, nam alias nefas esset eos inquietare) detrimento: mihique novissime suffragatur cl. Del Vecchio Not. ad Scav. l. c. Edit. XIII.

17 D. Th. 2, 2, 101, 2.

18 S. Alph. III, 333. Reg. II.

19 Navarr. XII, 12. Azor. Cap. II, q. 16. Salm. 24, 5.

20 Prov. 30, 17. Exod. 21, 17, L. 1 *De obseq. a lib. deb. Præsentes;* nam si *absunt* leve est. (S. Alph. l. c.) Verbis *contumeliosis;* ut ecce si matrem «*bestiam,* vel *fatuam,* vel *ebriam* appellaverit (S. Alph. l. c. IV).

21 Azor. Cap. II, q. 3. Salm. 24, 4.

22 Azor. q. 4. Salm. n. 6. Secus in his, quæ ad status electionem pertinent (S. Alph. III, 335. Prol. § 53, 32.

23 Azor. Cap. II, q. 10. Salm. 24, 5. S. Alph. 333, VI.

24 D. Th. 2, 2, 101, 4 ad 4.

25 Azor. Cap. II, q. 5. Salm. 24, 4.

26 L. 10 *De Obseq. a liber.*

alimentis quæ a patre accipit). Verum si nihil petit, videtur ea patri remittere pietatis et gratitudinis causa (27). Sed nec æs patris alienum exsolvit (28): immo ipse a patre (si quid is ei debeat) suum exigit totum, non *deducto ne egeat* (29): nec est hoc iniquum, quia necesse habet eum *exhibere* (alere). Verum de alimentis præstandis liceat paullo fusius agere, cum Nostri hæc vix attingant.

APPENDIX.

DE ALIMENTIS PRÆSTANDIS.

604. Heic non loquimur de ea obligatione quæ oritur ex legato aliquo, vel donatione, vel matrimonio, verum de ea quæ ex necessitudine oritur. Principio igitur mutua obligatio alimentorum obtinet 1° loco inter descendentes, et adscendentes (1): 2° loco, penes nos, inter eos qui horum instar habentur, idest generum vel nurum, socerum vel socrum (2): 3° loco inter fratres (3). Quid si plures sint qui *exhibere* (alere), vel plures qui *exhiberi* (ali) debent? Et *illi* non omnes simul alimenta præstare necesse habent, sed quo loco, quove ordine eos recensuimus (4); perinde quasi ubi spes successionis est, ibi sit onus alimentorum (5). *Hi* omnes proculdubio alendi erunt, verum si quis

27 Laym., *De Pact.* Cap. VIII, 11.

28 L. 5 § *Parens* 12. *De agnosc. liber.*

29 Durant. II, 400. Scilicet beneficium *competentiæ* (Prol. 100, 77) e LL. NN. exsulat.

1 L. 5, ff. L. 2 C. *De alend. liber.* DESCENDENTES, *spurios* quoque (C. 5 in fi. *De eo qui dux.*): sive filios, sive filios filiorum (Moli., Vasq., Lugo 24, 136). ADSCENDENTES; nempe patrem et matrem, avum et aviam, etc. Porro hodie pater et mater tenentur filios alere pariter una simul (C. It. 138 ex G. 203); non pater primum, ut jure communi (L. 9 C. *De patr. potest.*), canonico (C. 2 *De convers. in fid.*), et Austr. (§ 141). Quoad adoptivos V. C. It. 211.

2 C. It. 140. Ex C. G. 206. Ex L. 21 *De re judic.* Utrum et inter prosocerum, vel pronurum? Non puto, ex C.It. Art. 140 pr., juncto Art. 138, § ult. Gallici disputant (V. Zach. 552, 5). Non item verius vitricum et privignum (Toull. II, 612. Prohud. I, 254). Nihilominus si quis *paterno affectu* privignos suos aluit, cessat repetitio (L. 15 C. *De negoc. gest.*).

3 Novell. 89 C. *Discretis* 12, § 6, C. It. 141. Sive consanguinei, sive germani, sive uterini: lex non distinguit (V. AA. 740, I, 741). Quid, his locis, ubi jus civile non cogit alere fratres, an cogat caritas? Nostri communius affirmant (V. S. Alph. III, 946. Lugo 24, 175).

4 C. It. 142. Zachar. 552, 11. Adeoque primum parentes tenentur (L. 8 *De liber. agnoscend.*); dein filii.

5 Durant. II, 395. Prohud. Zach. 352, 16. Quamobrem si egenti sint parentes, et filii, hi primum tenentur: nec obstat C. G. 203, It. 138, quippe huc non pertinent (Durant. l. c. Zach. n. 17). Porro descendentes *exhibere* debent eo ordine quo ad successionem vocantur (C.It. 142, 1). Quamobrem si patri sint duo filii; et, ex alio filio præmortuo, duo nepotes, hi succedunt in obligationes defuncti (Durant.

omnes alere nequeat, quos debeat præ ceteris, eodem loco (quasi vice mutua) æstimabitur, eodemque ordine (V. § 85).

605. At vero nemo cogitur alimenta cuivis præstare, nisi et huic desit, et sibi supersit (6). Porro alimentorum nomine *quid* præstare oporteat alias dixi (§ 371). *Quantum,* hoc arbitrio boni viro æstimari debet ex necessitate accipientis (7), et ex facultatibus dantis (8): at vero fratribus et sororibus ea tantum præstari debent, sine quibus vivere omnino non possent (9). Demum *quo modo* præstare hæc oporteat, utrum domi recepto eo qui alendus est, an pensionibus ei constitutis, optio dantis est; nisi judex aliud æquum putaverit (10).

606. Porro *necare videtur qui alimonia denegat* (11): ideo obligatio ea præstandi est omnium gravissima. Proinde non recipit compensationem (12): et licet, verius, nec solidalis, nec individua ea sit (13), nihilominus, si plures fuerint qui ea tenentur, jure nostro potest is qui alendus est, ex urgenti necessitate, et ad tempus dumtaxat, implorato judicis officio, unum eligere qui ipsum alat, regressu ei adversus ceteros dato (14). Amplius; nemini licet denegare alimenta eo quod is qui ea, petit, ad egestatem devenit culpa sua (15); præterquam fratribus et sororibus (16). Nihilominus merito illi denegantur, qui ea injuria affecit eum a quo *exhiberi* vult, ob quam hereditate ejus (V. § 348) arcetur (17): sed pater nihilominus filio præstare debet ea quæ omnino necessaria sunt ad vitam alendam (18): et, ex diverso, æqua lance

II, 394. Vazeill., Zachar. 552, 16). Filia vero nupta alere eos debet ex paraphernalibus; hisque deficientibus, vir ex dotalibus tenebitur, uxoris nomine (Delvinc., Durant II, 403. Zachar. 552, 9.).

6 L. 5 in fi. *De liber. agnosc.*

7 L. 5 §§ 4, 7, 4 *Eod.* C. G. 209, It. 143. Quæ varie ex personarum conditione, ætate valetudine, etc., æstimari convenit.

8 Citt. L. et AA. Quamobrem si eodem ordine et loco plures debent, v. c., plures filii, quisque non viritim, sed pro viribus debet (V. Zach. 552). Itaque si Titius tres filios habeat, quorum uni 300 supersunt, alteri 600, alteri 900, et patri sexcenta desint, *ille* 100, *iste* 200, *hic* 300 præstabit.

9 C. It. Art. 141.

10 C. G. 210, It. 145.

11 L. 4 *De liber. agnosc.*

12 C. It. Civ. Art. 1289, 3 junct. C. Proc. 592. V. C. G. Civ. Art. 1293. Proc. Art. 581, 582, qui longe melius, quam *illi,* sibi cohærent. Exceptis debitis alimentariis (Cit. A. 592).

13 V. Zachar. 552, 18.

14 C. It. 145, 2.

15 Arg. ex C. It. 141. Immo nec si is adsignata sibi alimentorum nomine dissipaverit (Voet 25, 3, 5): verum hoc accipiendum est cum grano salis (Durant. II, 384).

16 C. It. Art. 141.

17 Ex L. 5 *De liber. agnosc.* Voet 25, 3, 18, ibiq. Gomez., Tuld., Rebuff., Durant. II, 385, 418. Vazeille, Zach. 552, 27. Ut ecce si patrem detulit (Cit. L. 5 § *Idem judex* 8); si fratrem capitis accusavit (Ib. § *Si quis* 16).

18 Durant. et Zach. ll. cc. Nam filii manent. At nunquam id posse, eo quod filii, se invitis, indignas nuptias contra-

filius patri. At vero obligatio præstandi alimenta profluit vel ex pietate, vel ex æquitate caritateque sanguinis (19), ideo qui ea non præstat restitutioni non obligatur (§ 199, 7).

607. Hæc obligatio variare potest si aut unius necessitates aut alterius facultates variaverint, sive in melius sive in deterius (20). Adeoque cessat si vel illi non amplius desit, vel huic non amplius supersit (21). Et præterea si vel is mortem obierit (22) vel ille aliquid admiserit, quo ab initio, et quatenus (§ 606, 18) alimenta denegari ei potuissent (23): ac demum quoad socrum et nurum, conjuge liberisque eorum mortuis, vel si ipsæ novas nuptias coierint (24).

Art. 2. De juribus et obligationibus ex societate civili.

608. Heic agendum foret de his qui in civitate imperant, et de his qui parent: Verum quia magis publici, quam privati juris sunt, ea sapientioribus remitto. Tantum de obligatione subditorum pendendi tributa seu vectigalia attingam pauca. Querimus igitur, an peccent, et an restitutioni obligentur subditi qui ea fraudant (1); ea, inquam, quæ imposita vel aucta sunt ab his qui potestatem habent: et *quæstio est quotidiana, et solutu admodum difficilis est* (2). Principio igitur videamus, utrum injusta illa sint, an justa; vel utrum justa sint, an injusta, non satis appareat. Injusta rapinæ sunt (3): justa solvenda esse, si aut lex quæ ea indixit nulla gravi pœna in non solventes animadvertit, aut exactor a singulis eam petat, fere inter omnes convenit: quæstio ea spectat quæ gravem pœnam adnexam habent, et nondum ab exactoribus petita sunt (4).

609. Itaque sententia communissima affirmat, quia justa lex est

xerint, nedum communior et probabilior Moralistarum (S. Alph. III, 949, d. l.), sed et J. C. (Durant. II, 384. Merl., Zachar. 552, 26) sententia est.

19 L. 5, §§ 1, 11 *De liber. alend.*

20 C. G. 209, It. 144. Adeoque etsi transactione forte, vel re judicata alimenta definita fuerint (V. Zach. 552, 40). Idem juris est si unus ex his qui ea præstat dein solvendo esse desierit.

21 L. 5, § 4, ff. L. 2 C. *De alend. liber.* C. G. 209, 210, It. 144.

22 C. It. 146. Scilicet hæc obligatio jure nostro, uti et communi (L. 5 *Item rescriptum. De liber. alend.*) ad heredes (nempe *qua heredes*) non transit. Secus ex C. Au. 171. Utrum et Gall., non satis convenit (V. Proudh. *Usufrut.* IV, 18).

23 Durant. 418. Zach. 552, 27. Eadem est ratio.

24 C. G. 206, It. 140. Ex quo licet intelligere, viduam, etsi alii nupserit, hoc jus non amittere (Durant. 421. Zach. n. 6). Sed an amittant gener aut socer, si vidui facti novas nuptias coierint (non enim hi alterius familiæ esse incipiunt), inter J. C. non satis convenit.

1 V. S. Alph. III, 616.

2 Reiffenst. III, 39, 43.

3 D. Tho. 2, 2, 66, 8 ad 3.

4 Ex his duabus conditionibus, primam apud TT. vix expressam reperies; alte-

(Prol. § 206, 50), et oppido manifesta (5). Minus communis negat 1° ex præsumpta legislatoris voluntate; scilicet (ajunt) is, pœnam temporalem irrogando, æternam quæ peccato cohæret, atque ideo peccatum, videtur excludere (6). 2° Ex pene communi et constanti subditorum persuasione et praxi, qui quoad petita fuerint ea nec solvunt, nec putant solvenda esse. Demum 3° eo quod alias tributa hujusmodi forent injusta: nempe legislatores non præterit, vectigalia a multis fraudari, et idcirco summam imponunt justo majorem. Ex quo et illud apparet, bis eos de fraudatis compensationem capere; idest et ex hac majori summa, et ex mulctis in quas sæpius incidunt fraudatores. Mihi, si lex jubet hos incidere *in commissum* (ut in vectigalibus pro rebus importandis, vel exportandis), hæc sententia verior est, quia versamur in lege pure pœnali (Prol. 207, 61). Sin minus, prior ratio (qua hæc sententia defenditur) S. Alphonso *non contemnenda* (7), posterior *Lugoni non parum efficax* (8) est; secunda vel ipso jure civili probari videtur (9): quamobrem hanc sententiam probabilem putant ex ipsis contrariæ sententiæ patronis Diana (10) Lessius, et Bonacina (11): et quidni vel ipse S. Alphonsus (12)? Ego autem cum Modestino *non puto delinquere eum qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facile responderit* (13). Hactenus de tributis quæ justa esse apparet.

ram præterit S. Alph. l. c.: sed quæstionem hanc *leges* dumtaxat pœnales, et ea solum *tributa* quæ nondum ab exactoribus, publicanis etc., petita fuerint, attingere, alterum ex his quæ TT. disputant ultro citroque, alterum ex terminis quibus illam proponunt palam est.

5 Ad Romam XIII, 7. *Cui tributum tributum, cui vectigal vectigal.* Et ratio evidens est Cf. Vasq. *De Restit.* Cap. VI, § 3, Dub. 2, qui præ ceteris eam tuendam suscepit: quam sequuntur in primis Molina, Less. et Lugo.

6 Navarr. *Summa* Cap. 23, 55. Qui hujus sententiæ auctor fuisse videtur; Duardus (qui eam latius defendit) *Comment. in Bull. Cœnæ* Lib. II, Can. 5, q. 12, n. 2. Cajet. 2, 2, 147, 3. Beja. *Resolut. Cas.* I, p. 23. Enriquez *Quodl.* 3, q. 22. Felin in C. 1 n. 18 *De Sponsal.*; Angel., Malder., Sa, ap. Lug. 36, 38. Et latissime Auctor opusculi. *De Obligat. legis tributor. in conscientia.* Romæ 1867).

7 S. Alph. III, 616 in fine.

8 Lugo 36, 41.

9 Prol. § 247, 19. *In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet* (L. 4, § ult. *De public. et vectig.*). Et hanc esse etiam *timoratorum* praxim, testatur Lugo Cit. n. 41. *Et de hujusmodi transgressione non fit communiter scrupulus in conscientia a doctis et indoctis;* ait Beja l. c., et vere prorsus.

10 Diana *De Legib.* Resolut. 76, 4.

11 Apud. Lugo 36, 38.

12 S. Alph. III, 616 ait., utrum hæc sententia *sit sufficienter probabilis, sapientibus me remitto.* At. in H. A. X, 81, postquam rationes quibus defenditur (haud certe invitus) retulisset, inquit: *At ego non omitto priorem sententiam* SUADERE. Itaque S. Doctor neque hanc urget, neque contrariam explodit: ergo nec illam *certo probabiliorem* existimat, neque hanc *laxam* et quæ *licite amplecti* non possit (V. Prol. § 260, 24, § 263, 10).

13 L. 10 *De jure fisci.*

610. Quid igitur si non apparet utrum justa sint, an injusta? Et antiqua, idest ea, quorum initii memoria non extat, justa præsumenda esse Nostri omnes ad unum docent (14). Nova, et veterum incrementa non obligant, seu dubium sit positivum, quæ *communis fere omnium* (15): seu negativum, quæ *communissima* (16), et utrobique tuta (17) sententia est. Scilicet *petenti incumbit onus probandi* (18), *et in dubio melior est rem suam possidentis conditio* (19). Nihilominus *ante* fraudem contractam monendi sunt pœnitentes, non esse facile judicandum de injustitia tributorum; hortandique sunt, ut ea dependant; *post* eam admissam ad restitutionem adigere nec oportet, nec expedit (20).

CAPUT II.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ EX SUSCEPTO MUNERE VEL OFFICIO NASCUNTUR.

Prænotanda.

611. Munus latiori sensu est *officium quoquomodo susceptum, ex quo commodum ad alios pervenit* (1): ut ecce advocati, ludimagistri, medici, sarcitoris, etc. Principio igitur quisquis munus aliquod obit peritia, et diligentia opus habet. *Peritia;* nam idoneus ei obeundo esse debet: itaque si sentit, vel postea animadvertit, se non satis idoneum esse, gravi non caret si, vel acceptat munus privatum ab eo cui est ignotus, quippe eum decipit (2), publicum vero etiam ab eo cui notus est (3); vel susceptum non dimittit (4). Ceterum satis est, si communem peritiam habeat, licet illud præ dignioribus impetraverit (5). *Diligentia:* et heic quoque sufficit communis et vulgaris; nisi aut

14 Less. II, 33, 62. Lugo 36, 7.

15 Lugo 36, 86. *Quam,* scite ait, *probabiliorem existimo, si tamen præsumptio aliqua sit pro injustitia tributi.*

16 S. Alph. III, 617, v. *Hæc in dubio.*

17 Reiff. III, 39, 44. L. Ferrar. V. *Gabella* n. 29; ibiq. Silvest., Moli., Sanch., Azor. *Et probabilissimum* est Sporerio, To. II, Tr. II, Cap. V, nn. 152, 154.

18 Lugo, Spor., S. Alph. ll. cc.

19 Laym. Lib. III, Tr. III, L. 1, Cap. III. 6.

20 Moli. D. 674, 9. Lugo 36, 43. Bonac. *De Restit.* Disp. II, Q. IX, P. 1, Pr. 2. Spor. l. c., n. 157. Croix III, II, 281. Ferrar. l. c., n. 31.

1 L. 239 *De Verb. Signif.*

2 Ex L. 6 § *Si quis Medico. De off. Præsid.* Etenim acceptatione muneris peritiam ejus tacite pollicetur (Ex L. 10 § *Celsus. Locat.* Salm. 13, 1, 28).

3 Ex LL. 6, 13. *De Muner.*

4 L. 8 § 1 *Ad L. Aquil.* Ibi *Affectare quis non debet, in quo intelligit imperitiam suam alteri periculosam futuram.*

5 Sotus III. VI, 2. Laym. Lib. III, Tr. VI, Cap. II, n. 11. Lugo 37, 2.

aliud convenerit, aut aliud negocii gravitas exigat (6). Ceterum diligentia ex mercede quoque aliquatenus metiri debet (7) : et in foro conscientiæ nemo tenetur ex sua negligentia, nisi letali (8).

612. Sed in primis caveat, ne cuivis aliquid extorqueat. Quid si sponte oblatum acceperit? Et intererit, num causa turpis, an sola legis prohibitio subsit, an neutrum. Si primum, v. c., ut non faciat, vel ut faciat quod ex officio facere debet (9), quid juris sit alias dixi (§ 309). Sin alterum, peccat, et acceptum *in pœnam* amittit (10). Si tertium non peccat, nec restituit ; dummodo et scandalum, et prævaricandi periculum absit ; ut ecce si dona modica fuerint, vel facta ex consuetudine, vel urbanitatis causa : at si alterutrum ex his non desit peccat, nec potest absolvi donec restituat (11).

Hæc generatim : nunc de singulis officiis agendum foret, sed quia prope infinita res esset, ea tantum quæ pertinent ad judicia expedienda persequar paucis.

DE JUDICIIS.

Art. 1. Communia de Judiciis.

613. Nemini fas est sibi jus dicere (1) : inde judicia instituta. Omne judicium vel civile est, vel pœnale. Neutrum constare potest sine reo, actore, et judice ; his plerumque accedunt advocati, testes, etc.

Actor dicitur, qui in judicio aliquid petit ; seu rem, seu pœnam (2). Actorem oportet 1° justa petere, 2° agere servato juris ordine : 3° demum intentionem suam docere probationibus manifestis (3).

614. Reus (*a re* debenda) dicitur, qui in judicio convenitur, vel accusatur. Is nihil præstare necesse habet, nec (hodie) judicio sisti ; nec quidquam probare, nisi aliquid *excipiat*, quo affirmatio aliqua contineatur, quippe sic excipiendo fit actor (4) ; ut ecce, si legatum petenti respondeat, testatorem non suæ mentis fuisse cum testatus est (5).

6 Less. II, 8, 31. Salm. 13, 1, 29.

7 V. Lugo *De Pœnit.* 22, 6.

8 Vasq. *De Rest.* II, 2, 33. Less. l. c., Lugo 8, 93. Salm. 13, 1.

9 L. 2 *De Concuss.* LL. 6, 7 *Ad L. Jul. Repetun.* V. c., ut prohibita exercere sinat, vel ut licita exercere aliquem prohibeat (L. 6 § 3 *De offic. Præsid.*).

10 Less. II, 14, 56. Lugo 18, 54.

11 V. Lugo 37, 130.

1 L. 137 *De R. J.*

2 L. 9 *De R. J.*

3 LL. 2, 25. C. *De Probat.* L. 14 C. *De Contr. Stip.* Porro *intentio* in jure dicitur, id *in* quod actor *tendit*, atque ideo id quod petit.

4 L. 12 *De Probat.*

5 L. 5 C. *Eod.*

615. Testis testimonium ferre debet, adeoque cogi potest judicem adire (6). Sed ea solum prodere necesse habet, quæ judex ab eo quærit (nisi aliud exigat charitas), et jure suo quærit, et servato ordine juris (7). At vero nemo testis intelligitur nisi ejus facti, quod ipse *scit;* ideo ea solum proferre debet, quæ ipse suis sensibus percepit, hoc est enim scire (8); non quæ ipse reputat, *credit,* nec quæ ab aliis *accepit, didicit;* nisi et de his nominatim interrogetur (9). Hæc autem prodere debet, quamvis ea sciat sub secreto promisso, etiam jurato (§ 450, 11); immo et commisso, si damnum alterius agatur (10): nempe si privatum, *dum ne* rigorosum, sin publicum *etsi* rigorosum secretum sit (V. § 265, 24, 25): exceptis his quæ sibi graviter nocere possunt (11). Et respondere debet palam, recte, ad mentem interrogantis (12). Nihilominus cum, non ex justitia, sed ex obedientia teneatur judicem adire, eique respondere (13), non tenetur damni si tacet quid, nec si mentitur *negative,* uti ajunt; sed tantum si *positive* mentitur (14).

616. Quæsitum est an, ad infirmandum testium fidem, liceat, sive actori sive reo, detegere occulta eorum crimina: hæc ex jure defensionis (§ 288) metiri debent. Itaque si hoc inutile, aut vix non inutile futurum sit, non licet; et verius contra justitiam (Cit. § 288, 14) peccatum est (15). Secus convenit licitum esse, si hi *falsum* testentur: sin *verum,* quidam adhuc affirmant, quia unicuique jus est ostendere, testes contra se datos minus idoneos esse (16): alii negant, quia reus non justa defensione uteretur (Cit. § 288, 11), cum testis necesse habeat testimonium ferre; nisi forte voluntarius sit testis. Vel sit accusator, hi enim provocant (17).

617. Advocatus is est, qui agendis causis quoquo studio operatur (18). Advocato *licet* causas suscipere quæ sive actori, sive reo suscipere licet: susceptas oportet patrocinari ea diligentia, qua suas (19). Ad hæc, grave est secreta causæ prodere adversario; vel eis uti, si priore

6 CC. 1, 2 *De Testib. cogend.* LL. 16, 19. C. *De Testib.*

7 Salm. 29, 3, 55. S. Alph. III, 154.

8 Ex L. 14 C. *De Testib.* § ult. *De Testam.* S. Alph. IV, 268.

9 Mascard. *De Probat.* Concl. 60. Et si acceperit a non fide dignis, fides testimonio habenda non est (C. 47 *De Testib.*).

10 D. Th. 2, 2, 70, 1 ad 2. Salm. 29, 3, 65. S. Alph. l. c.

11 Lugo 39, 10, ibiq. Sot., Sanch., Navarr., Salm. n. 44.

12 Salm. 39, 3, 57.

13 Lugo XXXIX, 10, 19. V. § 106, 31.

14 Moli. II, 83. Less., Lugo, S. Alph. l. cit. Favet. C. 1 *De Crim. Fals.* Porro *negative* mentitur qui negat se scire, quod scit; v. c., creditam reo pecuniam fuisse, tali loco, tali die: *positive*, qui falsum affirmat; v. c. creditam non fuisse, pecuniam reo tali loco, tali die.

15 Lugo 40, 22.

16 Lugo 40, 23.

17 Less. II, 31, 1.

18 L. 1 § *Advocatos. De Extr. Cognit.*

19 Ex L. 32 *Depos.*

cliente derelicto, adversario patrocinium præstet (20). Demum necesse habet omnia expedire majori qua poterit celeritate, ne, differendo, vel clienti vel adversario (v. c. qui bonam causam habet) noceat injuste (21). Ipsi autem honoraria debentur, nempe prout initio convenit, si juste convenerit (22): alias ex lege vel consuetudine. Quæ integra ei debentur licet postea causam non egerit, si id facto (23) vel facto (§ 521, 10) clientis acciderit. Quod si salarium ei constitutum sit in singulos annos, quo anno decessit pro rata debebitur (24).

618. Judex est qui inter partes juris dicundi potestatem habet. Judicis officium est: 1° FACTUM quo de agitur explorare diligenter: adeoque probationibus incumbere sive intrinsecis, sive extrinsecis: testes admittere sive ab actore, sive a reo datos, et unumquemque seorsim, et juratum examinare: Verum quanta fides eis habenda sit, hoc ex sententia animi sui extimare ipsum oportet (25). At nunquam omnino fas erit minus quam duobus idoneis, et contestibus ferre sententiam (26). Deinde 2° JUS explorare debet quod ad hujusmodi factum pertinet: et hoc expeditum est. Demum 3° facto jus aptare et ita jus dicere; hac re necesse habet sententiam ferre ex actis, et probatis, et ex jure. Ex *actis et probatis* (27); quid igitur si, forte, sibi certissime constet hæc falsa esse? Et siquidem pro reo sunt, poterit eum absolvere (28): sin contra reum utrum, condemnare eum possit, quæstio subdifficilis est (29). *Ex jure* idest non aliter quam legibus proditum est, licet dura lex videatur (Prol. 162, 9); vel non satis justa: dum ne evidenter sit injusta (30). Denique in dubiis reo favendum est (31): adeoque

20 D. Th. 2, 2, 71 3 ad 2. Præterquam in judicio criminali, si caput agatur, aut personæ status, aut fama (Sot. III, VIII, 3. Lugo 41, 6).

21 S. Alph. IV, 196.

22 V. S. Alph. IV, 224.

23 Ex L. 1 § *Divus Severus. De Var. Cogn.* Ut ecce si litem deseruit; dum ne deseruerit ex transactione, vel quia apparuit injusta; quippe id tacite initio convenisse intelligitur (S. Alph. III, 225).

24 Voet 3, 1, 8. S. Alph. 225, in fi.

25 L. 3, § 1 *De Testib.*

26 Matt. 18, C. 23 *De Testib.* L. 12 ff. *Eod. tit.* Porro contestes dicuntur qui de *eodem* facto testimonium ferunt; alias *singulares* dici solent.

27 L. 6 § 1 *De Offic. Præsid.*

28 Lugo XXXVII, 42, 50.

29 V. Lugo XXXVII, 42, 49. Affirmant enim multi cum D. Tho. 2, 2, 67, 2. Alii negant (V. Holzm. To. I, n. 688) et valde probabile est S. Alph. IV, 208. Nec immerito (Ex L. 79, § 1 *De Judic.*). Est et tertia sententia extimantium, judicem id posse in causa civili, in criminali non posse (Less. II, 29, nn. 78, 84), quia Legislator in bonis quidem subditorum jus habet; super vita, integritate membrorum libertate, non item (Lugo n. 44). Quæstio hæc in judiciis pœnalibus non pertinet ad collegia Judicum juratorum, quos vocant (*Giurì*), quippe qui non solum ex actis, et probatis, sed ex animi quoque sui sententia jus dicere debent.

30 S. August. in C. 3, Dist. 4.

31 L. 168, *D. R. J.* C. 11 *Eod. tit.* in 6. L. 47 *De A. et O.*

etsi actoris causa probabilior, rei minus probabilis videatur (32). Judex qui iniquam sententiam dixit tenetur damni; tametsi damnum passus potuisset ab ea provocare, nec provocaverit (33): tantum si mulctam Fisco, vel privatis debitam non adjudicaverit, recepta sententia est, non teneri eam dependere (34), quamvis illa sit latæ sententiæ (35): sed gravi non vacat, quia officio suo defuit.

619. A sententia definitiva, vel quæ definitivæ vim habet, fas est ad superiorem judicem appellare (36); licet tantum probabiliter sit injusta (37): et appellatione interposita ejus, a quo appellatum est, jurisdictio, adeoque sententia ab ipso lata, interim cessat (38). Si vero non sit justa seu materialiter, seu formaliter; vel a non suo judice lata fuerit, ei non paretur impune (Prol. § 308).

620. Ad ultimum quæri potest, utrum hi qui ex officio necesse habent sententiam exequi, ceu Lictores, Apparitores, præstare id licite possint si injusta ea sit? Ratio dubitandi est, primo quod eis non cognitio, sed executio sententiæ mandata est (39); deinde quia, si id possent, ordo judiciorum, in necem reipublicæ, perturbaretur. Dicam plane quod sentio in re tam salebrosa, quam Nostri Vix attingunt. Si ipsi *putent* sententiam injustam esse, et possunt, et debent eam exequi, ne judicis officium usurpent (40). At cum *est evidenter* injusta, si eam exequi est intrinsece malum, id omnino nefas est (41); secus licet si quid opinor, quia prævalet damnum reipublicæ (42).

32 Ex C. 6 *De Fid. Instr.* Nec obstat Inn. XI, 2. *Existimo judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem.* Hæc propositio damnata est, eo quod nimis late pateat et est falsa quoad actorem. (V. Prol. § 189, 63, § 260).

33 Ex L. 63 *De Evict.*

34 S. Alph. IV, 196, 237.

35 Salm. XI, 2, 76. Scilicet, judex delinquentes quidem coercere debet, sed ut alii minus delinquant, non ut fiscus, aut privati ditiores fiant.

36 LL. 1, 2, 30, 32 *De Appell.* Etiam pro minimis causis (C. 11 *De Appell.*) *Definitiva* (L. 2 *De Appell. recip.* Bened. XIV, C. *Ad Militantis Ecclesiæ* Trid. XXIII. R. 1. XXIV, R. 20).

37 Ex L. 43 *De Petit. hered.* Quid si probabilius sit, sententiam justam fuisse? Nostri communius negant appellationem licitam esse, quia Judici, cum non possit judicare secundum sententiam minus probabilem (Inn. XI, 2), nefas est revocare sententiam hujusmodi (Salm. 24, 7, 45. S. Alph. IV, 285). Affirmant alii, quorum sententia vel ipsis Salm. n. 48 probabilis visa est, et mihi est verior. Nam si cum sententia minus probabili licet et actori judicium inire, et reo se defendere, appellare quidni liceat? Nec obstat Inn. XI, 2. V. Prol. § 189, 63. Et, quidni Judici superiori probabilius, videri possit, quod inferiori minus probabile visum est?

38 L. 3 C. *De Appellation.*

39 Ex C. 28 *De Off. judic. deleg.*

40 Ex cit. C. 28. Nec ulli dubium videtur.

41 C. 13. v. *Porro De restit. spoliat.* L. 200 *De R. J.* Ut puta hominem occidere (D. Tho. 2, 2, 64, 6 ad 3).

42 Ex cit. C. 28. Ut puta condemnato bona extorquere ut publicentur.

Art. 2. De judicio civili.

621. Ut quis hoc judicio experiri possit necesse est 1° ut et jus (saltem probabile), et ex lege actionem (1); et 2° standi in judicio personam habeat (2): 3° demum ut ex jure agat; idest et penes eum cujus ea est jurisdictio (3), et servato ordine juris. Hæc primum deinde intentionem suam probare debet manifeste (Prol. § 260). Hujus autem rei causa potest, omissis probationibus, reo interrogatorium, quod vocant, vel juramentum, deferre. *Interrogatorium,* cum per leges id licet; et si interrogatus non responderit, pro confesso erit (4). *Juramentum,* nempe veritatis: quod (ne huc iterum redeam) duplex est, decisorium, et suppletorium. *Decisorium* est quod ab actore reo defertur ad litem finiendam: hoc est species quædam necessariæ transactionis (5); ideo nisi reus illud præstet, aut referat, condemnabitur (6); at cum præstiterit, liberatur, vel naturaliter, etsi pejeraverit (7). *Suppletorium* est quod a judice defertur, ad probationes implendas: atque ideo si hæ nec plane desint, nec plane subsint (8). Et in potestate ejus est illud deferre; et utri maluerit, sive actori, sive reo (9): sed in foro conscientiæ si deferat probabiliter pejeraturo, et caritatem et justitiam lædit. Itaque si reus, citra juramentum vel interrogationem, taceat, vel inficietur, et idcirco absolutus discedat, quod *ad rem* quidem adhuc remanet obligatus, sed non tenetur (nec in conscientiæ foro) ad litis expensas, quia non ex silentio, vel inficiatione absolvitur, sed ex probationum defectu (10).

622. Advocato seu procuratori licet quidquid clienti (sive actori

1 Ex LL. 6, 7 *De Pact.* L 50 *De Action.* Itaque et is repellitur cui *jus* deest (L. 113 *De R. J.*); et is cui lex civilis *actionem* non præstat, nam *hæc,* non jus, submovetur (L. 7 *De Pact.*); utputa si actor petat rem ab alio, seu bona, seu m. f. usucaptam. *Probabile;* etsi forte probabilius sit non deberi (S. Alph. IV, 222): neque enim debet jus suum indefensum relinquere (Ex L. 43 *De Petit. heredit.* L. 3 C. *Qui legit. person.*). Ex hoc capite reus juste submovet minorem, interdictum sine tutore, nuptam sine marito (V. Prol. 48, 7), etsi justa petentes.

3 LL. 1, 2 *De Judicis.* C. 8 *De foro Compet.*

4 C. 2 *De Confess.* C. It. Proc. 218. Ex L. 18 *De Probat.* L. 12 *De interrog.*

5 L. 2 *De jurejur.*

6 L. 38 *De Judic.* C. It. 1364, etc.

7 § 4 *De Except.* L. 95 § *Naturalis De solut.* § 11 *De Action.*

8 C. ult. § *Sane de jurej.* C. G. 1365, It. 1375, 1377.

9 C. G. 1396, It. 1374. Jure Canonico reo deferendum est, nisi circumstantiæ aliud suadeant (C. 36, § ult. *De Jurej.*). At periurium *heic* obligationem naturalem non tollit, quia non transactio subest, sed probatio (L. 3 C. *De reb. cred.*).

10 Ex L. 6 C. *De Testib.* Quamvis tacendo contra caritatem, inficiando contra veritatem peccet.

sive reo) licet, quippe cujus vices agit: et, contra, quod huic non licet, nec ipsi licitum est (11). Quamobrem ei fas est causas patrocinari, vel tantum probabiles (12); dummodo et clientem de hoc mature certiorem faciat (13), et nulla contra adversarium aut judices utatur fraude, aut fallacia (14). Et siquidem reum patrocinatur, sufficit exceptionem esse justam in foro exteriori; sin actorem, causa in foro quoque conscientiæ justa esse debet. Ex diverso si causæ injustæ patrocinium præstat, lethali non caret, et restitutioni obligatur; nempe adversario semper, quasi cooperator injustus: clienti, si eum non admonuit, sive sciens tacuerit, sive ex ignorantia graviter culpabili (15). Ad hæc prohibetur cum cliente pacisci, ut, si litem vicerit, lucro suo cedat certa (*quota*) pars (v. c. tertia, dimidia) *litis*, idest ejus quod ex ea lite datum erit (16). Hanc prohibitionem niti præsumptione, non facti, sed periculi, idest procurandi victoriam per fas et nefas, recepta apud Nostros (17) sententia est (V. Prol. 208, 66).

623. Denique judicis officium est, actore non probante, reum absolvere; non probante exceptionem reo, actori petitionem adjudicare. In re autem dubia reo potius favendum est quam actori (18); sive dubium sit facti, quod omnibus constat; sive juris, quod verius est (19). Condemnato autem parere necesse est (etiam in foro conscientiæ) postquam sententia transierit in rem judicatam: etiam in dubio an sententia sit justa; primo quia possidet sententia, deinde quia id expedit reipublicæ, ut sit aliquis litium finis (20); immo etsi condemnatus sit dare aliquid quod sola lege civili (dum ne injuste) debitum est; ut puta damnum sarcire culpa civili (§ 211, 31) datum.

11 V. Lugo 41, 7.

12 Salmat. 29, 4, 38. Ubi latissime.

13 S. Alph. IV, 223.

14 Sot. V, VIII, 3. Adeoque uti non debet falsis legibus (L. 33 *Ad L. Corn. De Fals.*), vel abrogatis, vel falsis legum interpretationibus quæ judicem decipere possint (Salm. 29, 4, 51).

15 D. Th. 2, 2, 71, 3. Salmat. 29, 4, 32. Quamobrem non licet advocato patrocinium suscipere, nisi re prius diligenter explorata (Lugo 41, 5); nec potest absolvi ille qui, quascumque sibi obvenerint causas suscipit; vel suscipere paratus est (Croix IV, 1506).

16 L. 54 *De Pact.* L. 15 C. *De Procur.*

17 Lugo 41, 12. Verum hoc, licet admodum probabile sit, fortassis aliqua dubitatione non caret (V. cit. L. 15); ideo existimo, pactum hujusmodi, ex justa et urgenti causa, non esse illicitum. Itaque si injustitia, et fraus absint, licite exigitur quod promissum est (Lugo l. cit. Laym., Silv., Sanch. apud S. Alph. IV, 244).

18 L. 68 ff. CC. 11, 32 *De R. J.* in 6°.

19 C. 6 in fi. *De fide instrum. Cum sunt partium* JURA *obscura reo potius favendum est quam actori* (C. 11 *De R. J.* in 6°).

20 S. Alph. III, 927. Ut puta quando non satis constet, utrum actus sine juris solemniis valeat, an minus, et judex ratum vel irritum pronunciaverit (S. Alph. 711).

Art. 3. De judicio pœnali.

624. Judicium pœnale eo spectat, ut appareat, utrum is qui accusatur (*reus*) sons revera sit, an insons: ut exinde vel plectatur, vel dimittatur. Expeditur processu vel accusatorio, vel inquisitorio, vel mixto, juxta cujusque civitatis leges. In utroque quoddam inter accusatorem seu fiscum, et accusatum quasi certamen initur. Itaque accusator seu fiscus intentionem suam, sive testibus, sive scriptis, sive indiciis apertissimis probare debet. Et duo semper probanda sunt, 1° delictum admissum (1), et ab accusato admissum fuisse. Accusato autem licet se defendere (quamvis revera crimen admiserit), et in primis præsumptione innocentiæ (2). Hac re si negaverit, aut interrogatus tacuerit, ex hoc capite (V. § 621, 4) condemnari non poterit (3).

625. Judicis autem munus est explorare, an accusatus revera sit reus. Quod examine testium, et ipsius rei cum primis fieri solet: quamobrem præcipuum judicis officium in *illis*, et *hoc* examinando positum est. At vero neque testes, neque reum in examen vocare fas est, nisi aut infamia præcesserit, aut indicia non levia apparuerint (4). Examinare oportet, testes quidem juratos, non item reum (5). Nempe ut veritas appareat, sive qua reo nocet, sive qua prodest; quamobrem cavere oportet ab interrogationibus captiosis, et *suggestivis* (6). Et si reticuerint, testes quidem carcere aliquamdiu experiri possunt; at reum aut minis terrere, aut blanditis allicere, grave est (7).

626. Hoc primum: deinde, ne reus testes corrumpere, vel ipse aufugere possit, judex mandare debet, nec mora, ut in carcerem includatur. Sed mandatum hujusmodi in scriptis expediendum est nec sine gravioribus indiciis expediri debet (8): et reo est exibendum (9): nec sine gravibus indiciis, et gravi delicto expediri debet Amplius; reo capto, quoties

1 Hoc dicitur *corpus delicti;* sive consistat in facto permanenti, velut homicidium, stuprum; sive in facto transeunti, ceu adulterium, blasphemia.

2 Ex C. un. *De Scrut. Nemo præsumitur malus nisi probetur.* Creman. *De Jure Crim.* Lib. III, Cap. XIX, § 13.

3 Giuliani *Instit. di Diritto Criminale* Lib. III, § 3, n. 1.

4 Brunem. *Process. Inquis.* Cap. VIII, n. 1. Crema. Lib. III, XIV, 10.

5 Ben. XIII, in Conc. Rom. 1725. Quamvis (cum agitur de delicto a pluribus perpetrato) examinetur *cum discretiva* non quoad se, sed quoad socios (Giulian. Lib. III, Trat. 3, Cap. 2, § 4).

6 Strik. Cap. 3. Quibus, nempe, non tam requiritur aliquid, quam *suggeritur* (L. 1 § *Qui quæstionem De Quæstion.*), idest *indicatur* (L. 2 § ult. *Ubi pupill.*).

7 Navarr., Lugo 40, 1.

8 Matth. Lib. 48. Tit. 14, Cap. I. Nisi aut vagus sit reus; aut, jussus exhibere se, recusaverit. (Giulian. l. c. § 3).

9 L. 5 C. *De Jure Fisc.* Carmignani *Elem. Jur. Crim.* § 622.

est in potestate judicis, interim satisdato, eum dimittere : et si nihilosecius non ex graviori causa eum detinet, caritatem ; si ex levi justitiam lædit. Utcumque, quia custodia eo spectat, ne reus fugiat, aut testes corrumpat, cum incluso custodiæ causa mitius agendum est ; nec prohiberi debet his, quæ nullum aut corruptionis hujusmodi, aut evadendi periculum præstant (10).

627. Hæc communia utriusque processus: nunc singularia cujusque. Principio igitur cum utimur accusatorio, præsumitur innocens quem nullus accusat (11); ideo non licet ex officio in eum inquirere, quem nemo reum postulat (12). Hoc primum : deinde inter accusatorem, et accusatum omnis res agitur, fere perinde ac in judicio civili (13); utroque eidem pœnæ prorsus obnoxio (14). Accusator crimen objicit; reus negat, aut recte factum respondet: si autem confitetur pro condemnato est (15). Testes examinandi sunt utroque præsente, omnes palam et oretenus. Tum continuo, arbitrio judicum ex populo delectorum et numero imparium, *vere* (prout major pars judicaverit), aut sons, aut insons *edicitur :* nam heic nihil est tertium (16). Post hæc magistratus in sontem ex jure pœnam irrogat, vel eum, quasi insontem, dimittit.

628. In processu inquisitorio res agitur inter accusatorem et fiscum: magistratus omnia obit motu proprio, secreto et in scriptis. Et primum cum quid ad aures ipsius pervenerit per irenarchas, vel delatores, vel quærelantem, etc., in delictum ; post hæc in delinquentem seorsim (nisi delictum in facto transeunti consistat) inquirit. Et in delictum quidem etiam ex levissimis indiciis, in delinquentem ex gravibus tantum (17). Reum examini primum *summario*, tum *ordinario* subjicere debet. Utroque expleto necesse habet *contestari* reo crimen a se perpetratum, et pœnas ex jure irrogandas ; dein tabulas processuales *publicare*, reoque tradere examinandas ; ac demum *legitimare* (18). His peractis judices sententiam ferre debent, vel eum condemnando, si reus; vel absolvendo, si innocens apparuerit ; vel, si neutrum liquet, interim

10 Carm. § 628. Giul. cit. § 3.
11 Ex L. 6 § *Si quis. De Muner.*
12 Carmign. § 590.
13 Carm. l. cit. n. 3.
14 V. Deuter. XIX, 16. Giul. § 2.
15 Giul. Cap. 1, § 3. Secus ac in processu inquisitorio.
16 Carm. cit. § 590. Giul. § 14.
17 Ex C. 17 in fi. *De Accusat.*
18 Giul. Lib. III, Tr. III, C. 2, §§ 6, 7. Carmign. *Elem.* § 650. Latini *Elem. Jur. Crim.* Lib. III, Par. III, Tit. I. Quæ idcirco ante *publicationem* nullæ prorsus, ante *legitimationem* nullæ quoad reum sunt (Giul. cit. § 7): et nihil probant (Bassan. *Theor. Pract. Crim.* Lib. IV, Cap. 1, n. 5). Fit autem legitimatio per *declarationem*, nempe si reus declaraverit, se tabulas processuales ratas habere ; vel *repetitis* coram eo *testibus*.

dimittendo. Si suffragia dissona, et paria numero fuerint, pro reo obtinebunt (19). Et si is fuerit absolutus a *crimine* ex falsis probationibus, nihilominus ejusdem criminis subinde iterum postulari non poterit quippe tuetur *re judicata* (20).

629. Post hæc videamus quid liceat reo, ut pœnæ se eximere possit. Principio reus necesse habet judicibus obtemperare in his, quæ judices sibi (non quæ justitiæ administris) imperant; dummodo juste imperent, nec nimis gravia. Itaque intererit quo modo se eximere velit, utrum nempe 1° calliditate, et astutiis; an 2° corruptione, et mendaciis; an 3° denique vi adhibita: *illis* licet uti; *istis* non licet, quippe sunt mala natura (21); *hac* licet, quasi justa defensione, quoties aut mandatum capiendi est injustum, aut injusta est sententia; seu formaliter sit injusta, quod nemo dubitat; seu materialiter tantum, quod est verius (22): dummodo absit scandalum (23), et periculum hallucinationis (24). Itaque licet e manibus lictorum, apparitorum, custodum sese proripere (25). E carcere evadere quamdiu eo, non ipse manere, sed *detineri* jubetur (26); adeoque incluso, nedum custodiæ, sed et pœnæ causa (27), *quippe reus non tam condemnatur, ut ibi sponte maneat, quam ut detineatur* (28): et effracto quoque carcere et cum damno aliorum nisi caritas obstet, fugere licet (29).

19 L. 38 *De Re Judic.*

20 Renaz. Lib. III, Cap. XVII, § 4, n 3.

21 S. Alph. IV, 282 in fi. Etenim aliquem corrumpere, v. c., promissionibus, donis, pecunia, est eum facere officii sui prævaricatorem.

22 Lugo XL, 39, 40. S. Alph. 481. Quia, non in his quæ apparent justitia consistit, sed in rei veritate.

23 D. Tho. 2, 2, 69, 4.

24 S. Alph. IV, 279. Propter utrumque igitur, vel alterutrum, numquam *licet occidere falsos accusatores; falsos testes, aut judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, etiamsi non possit alia via damnum vitari* (Alex. VII, 18).

25 Carm. *Elem.* § 618.

26 Less. II, 31, 39. S. Alph. IV, 280.

27 Custodiæ causa reus in carcere detinetur semper ante sententiam judicis: post eam vero quoties aut capite plectendus est, aut alio deducendus ad luendam pœnam.

28 Less. l.c. Et re quidem vera, carceris pœna, sive unius diei, sive unius anni, sive perpetua, iisdem plane verbis et legibus fertur, et a judicibus irrogatur; itaque eam ferendo, irrogando, aut semper *reis* imperatur, aut semper justitiæ *administris*. Alias, aut semper jubetur reus manere in vinculis, aut nunquam: atqui non semper, ex Nostris, ergo nunquam. Nihilominus hi distingunt; et ante sentent. judicis, ex ratione facta, docent fugam licitam esse. At post sententiam, rem *alia via* expediunt; nempe ex gravitate pœnæ, si forte ea sit, quam lex reo *præcipere* nequit; sed varie, etenim plures pœnas acerbiores exigunt, e. g., capitis, triremium (Lugo 40, 43); alii valde graves tantum (Salon, Less. cit. n. 39).

29 Less. II, 31, 39. Lugo 40, 40. S. Alph. IV, 280. Nam *cui licet fuga, licet etiam removere impedimenta ad fugam,* damnumque alteri in bonis inferre (S. Alph. 282). Adeoque non tenetur damni, quod in custodes redundat (Lugo 46); vel in cives, si exinde alii quoque

630. Difficilior quæstio est, an reus interrogatus a judice debeat crimen fateri. Et in processu accusatorio certe id non debet (30): in inquisitorio debet (31) regulariter; dummodo delictum saltem semiplene probatum fuerit (32), et id sciat accusatus (33); et, quæ plurium sententia est, ex tabulis processualibus sciat (34). Dixi *regulariter*, id est nisi crimen pœnam atrociorem secum trahat, quæ merito recepta, contra nonnullos, sententia est (35). Immo etsi non atrocior, sed gravis pœna sit, puto leve esse non respondere, aut mentiri; nam neque naturali jure cogitur fateri (alias maxime in atrocioribus cogeretur), neque lege humana cogi potest seipsum prodere, et velut ensem adversario tradere, quo necetur (36).

631. Sed quæri potest, utrum aliis licitum sit reo fugam suadere, utrum eam expedire, utrum ei instrumenta suppeditare, quibus ipse sibi illam expediat; exceptis custodibus, apparitoribus, etc. Et si hoc alteri perniciosum futurum sit, ne suadere quidem licet; secus licet eam suadere, et consilio reum instruere quoties huic licitum est eam arripere: expedire omnino non licet; utrumque inter omnes convenit. Sed utrum liceat ei suppeditare quæ necessaria sunt, ut ipse sibi eam expediat, non satis convenit: affirmantium sententia S. Alphonso probabilis visa est (37): Lugoni probabilior (38).

eruperint (Less. II, 31, 38); immo nec damni effracti carceris, quia damna hujusmodi sequuntur per accidens (Salmat. 29, 7, 75. S. Alph. loc. cit.). *Nisi caritas obstet* (Less. n. 32. Lugo n. 44) nempe ob damnum alterius longe gravius.

30 Ex L. ult. *Ad S. C Turpil.*

31 Benedictus XIV C. *Paterna Charitas.*

32 Lugo, 40, 1.

33 Cajet., Sot., Navarr. 25, 43. Lugo 40, 2. Proinde, quamdiu is de hoc dubitat, non tenetur (S. Alph. IV, 273).

34 Lugo n. 8. ibique Cajet., Navarr., Sot., Less., Fagund., Bann., Tolet., Sanch., etc.

35 S. Alph. IV, 274. Velut mortem, triremes, carcerem perpetuum, publicationem omnium bonorum, totius famæ jacturam, etc. (Lugo n. 14).

36 Ex Clem. 2 § *Esto igitur* 5 *De Sentent. et Re Judic.*

37 S. Alph. IV, 283.

38 Lugo 40, 56. Qui enim prohibeor alii dare, quo is licite utitur? Alias nec consiliis juvari posset.

FINIS.

INDEX

LIBER I.

De obligationibus erga Deum . . . . . *Pag.* 9

TRACTATUS I. — DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS. — Prænotanda.

CAP. I. DE FIDE ET OPPOSITIS VITIIS.

ART. 1. De Fide . . . . . » *ivi*

ART. 2. De Vitiis Fidei oppositis . . . . . » 7

CAP. II. DE SPE ET VITIIS OPPOSITIS . . . . . » 8

CAP. III. DE CARITATE ET OPPOSITIS VITIIS . . . . . » 9

TRACTATUS II. — DE VIRTUTE RELIGIONIS ET VITIIS OPPOSITIS.

CAP. I. DE VIRTUTE RELIGIONIS

ART. 1. De adoratione et oratione . . . . . » 12

ART. 2. De Juramento . . . . . » 16

CAP. II. DE VITIIS RELIGIONIS OPPOSITIS.

ART. 1. De Superstitione . . . . . » 20

Appendix. — De potioribus ævi nostri superstitionibus . » 26

De Magnetismo Animali . . . . . » *ivi*

De Tabulis semet moventibus, et de spiritismo Americano . » 30

ART. 2. De Irreligiositate . . . . . » 42

LIBER II.

De obligationibus erga se ipsum . . . . . » 46

TRACTATUS UNICUS. — Introductio.

ART. 1. De Temperantia . . . . . » *ivi*

ART. 2. De Fortitudine et Prudentia . . . . . » 54

Appendix. — Utrum homo sit vitæ, vel famæ suæ dominus . » 55

LIBER III.

De obligationibus erga proximum. — Introductio . . . » 57

TRACTATUS IV. — DE CARITATE ERGA PROXIMUM. — Prænotanda.

De caritatis definitione ac natura . . . . . » 58

CAP. I. QUÆ CARITAS JUBEAT.

ART. 1. De subveniendis proximis in necessitatibus temporalibus . » 60

ART. 2. De subveniendis proximis in necessitatibus spiritualibus . » 62

CAP. II. QUÆ CHARITAS VETET.

ART. 1. De odio proximi . . . . . » 65

ART. 2. De scandalo . . . . . » 67

ART. 3. De cooperatoribus . . . . . » 70

CAP. III. QUÆ CARITAS PERMITTAT . . . . . » 72

De Justitia et Jure. — Prænotanda . . . . . » 74

TRACTATUS V. — DE REBUS, ET DE ACQUIRENDO RERUM DOMINIO.

CAP. I. DE REBUS, DE DOMINIO, ET DE POSSESSIONE.

ART. 1. De rebus . . . . . *Pag.* 78
ART. 2. De dominio . . . . . » 83
Appendix. — De Communione seu condominio . . . » 86
ART. 3. De possessione . . . . . » 90

CAP. II. DE ACQUIRENDO RERUM DOMINIO.

Prænotanda . . . . . » 95
ART. 1. De Occupatione . . . . . » 97
ART. 2. De Accessionibus . . . . . » 100
ART. 3. De titulo ad transferendum dominium habili . . . » 103

APPENDIX.

ART. 1. De usucapionibus et præscriptionibus . . . . . » 104
SECT. 1.ª *Generalia utrarumque* . . . . . » *ivi*
SECT. 2.ª *De usucapionibus* . . . . . » 107
SECT. 3.ª *De præscriptionibus* . . . . . » 111

CAP. II. DE SERVITUTIBUS, PRIVILEGIIS ET HYPOTECIS.

TIT. I. De servitutibus. — Prænotanda . . . . . » 114
De Servitutibus personalibus. De Usufructu . . . . » 115
De usu et habitatione . . . . . » 121
ART. 1. De Servitutibus realibus . . . . . » 123
ART. 2. Servitutibus quemadmodum utendum sit, et quomodo amittantur . . . . . » 128
Appendix. — De servitute aquæductus, aquæ derivandæ, et de aquæ superfluis . . . . . » 131
De servitute aquæductus . . . . . » *ivi*
De servitute aquæ derivandæ . . . . . » 133
De aquæ superfluis . . . . . » 134
TIT. II. De Privilegiis et hypotecis . . . . . » 135

TRACTATUS VI. — DE RESTITUTIONE IN GENERE.

Prænotanda . . . . . » 139

CAP. I. COMMUNIA UTRIUSQUE RESTITUTIONIS.

ART. 1. Quo facto opus sit ut competat restitutio . . . . » 141
ART. 2. Quid restituendum sit . . . . . » 144
ART. 3. De restitutione facienda . . . . . » 145

CAP. II. DE UTRAQUE RESTITUTIONE SEORSIM.

ART. 1. De restitutione ex acceptione injusta . . . . . » 146
I. *Quo ex facto competat hæc restitutio* . . . . » *ivi*
II. *A quo restitutio ex injusta acceptione competat. De eo qui damnum dat* . . . . . » 150
III. *De his qui dant causam damni* . . . . . » 152
IV. *De restitutione facienda* . . . . . » 159
ART. 2. De restitutione ex re injuste accepta . . . . . » 164

CAP. III. DE CAUSIS A RESTITUTIONE EXCUSANTIBUS.

ART. 1. Si damnum passus remiserit damnum . . . . . » 169
ART. 2. Si debitor nequeat restituere . . . . . » 170

Art. 3. Si damnum restitui non possit . . . . . *Pag.* 173
Appendix. — De satisfactione . . . . . » 176

TRACTATUS VII. — DE INJURIIS, ET RESTITUTIONE VEL SATISFACTIONE IN SPECIE.

Cap. I. De injuriis quibus læduntur ea quæ in patrimonio nostro sunt.
Art. 1. De Furto . . . . . » 179
Art. 2. De violatione Secreti . . . . . » 186
Art. 3. De Detractione . . . . . » 189
Cap. II. De injuriis quibus læditur dignitas.
Art. 1. De Contumelia. . . . . » 196
Art. 2. De stupro . . . . . » 197
Art. 3. De adulterio . . . . . » 200
Cap. III. De injuriis quibus læditur corpus.
Art. unic. De homicidio, fœticidio, et duello . . . . . » 201
Cap. IV. De injusta læsione bonorum quæ ad animum pertinent . » 209

TRACTATUS VIII. — DE ACTIBUS SEU INTER VIVOS SEU ULTIMÆ VOLUNTATIS IN GENERE.

TIT. I. De actibus ineundis . . . . . » 213
Cap. I. De actuum substantialibus.
Art. 1. De Re. . . . . » 214
Art. 2. De causa . . . . . » 215
Art. 3 De voluntate . . . . . » 217
Cap. II. De his quæ actibus accidentalia sunt.
Art. 1. De conditionibus . . . . . » 220
Art. 2. De Die, seu termino, et modo . . . . . » 225
Cap. III. De actuum solemniis . . . . . » 226
TIT. II. De actibus jam initis.
Art. 1. De obligationibus quæ ex actibus legitime initis oriuntur . » 230
Art. 2. Quibus modis tollitur obligatio . . . . . » 235
Appendix. I. — De obligatione alternativa, vel solidali, vel indivisibili . . . . . » 241
Appendix II. — De actuum interpretatione . . . » 244

TRACTATUS IX. — DE ULTIMÆ VOLUNTATIS ACTIBUS, ET DE SUCCESSIONIBUS QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR

Prænotanda . . . . . » 247
TIT. I. De Hæreditatibus quæ ex testamentis deferuntur.
Cap. I. De testamentis faciendis.
Art. 1. De testamentis ordinandis . . . . . » 250
Art. 2. Qui testamentum facere et qui testamento capere; quæve testamento relinqui et capi possint . . . . . » 254
Cap. II. De his qæe testamento continentur.
Art. 1. De heredis institutione et substitutionibus . . . . . » 258
Art. 2. De Legatis . . . . . » 262
Cap. III. De testamentorum effectibus.
Art. 1. Quemadmodum testamenta infirmentur . . . . . » 271

Art. 2. De testamentis observandis . . . . . *Pag.* 274
Cap. I. De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur.
Art. 1. Prænotanda . . . . . » 278
Art. 2. Quo ordine legitimi ad successionem vocentur.
Successio descendentium . . . . . » 281
Ascendentium, collateralium, conjugis . . . . . » 282
Ceterorum collateralium . . . . . » 284
TIT. III. Communia utriusque successionis.
Art. 1. De Aquirenda vel omittenda hereditate . . . . . » *ivi*
Cap. II. De hereditate dividenda.
Art. 1. Quæ veniant in computatione hæreditatis . . . . . » 287
Art. 2. De agnoscendis oneribus hereditariis . . . . . » 294
Art. 3. De divisione hereditatis . . . . . » 297
Appendix. — De divisionibus inter liberos a parentibus faciendis » 300

TRACTATUS X. — DE CONTRACTIBUS.

Cap. I. De contractibus in genere.
Art. 1. Quid contractus et quotuplex, et de contractibus ineundis . » 303
Cap. II. De contractibus initis.
Art. 1. De effectibus contractuum . . . . . » 311
Art. 2. De contractibus confirmandis vel infirmandis . . . » 313
Appendix. — De his quæ contractibus accedere solent.
Art. 1. De Fidejussione . . . . . » 318
Art. 2. De Juramento . . . . . » 320
De mandato . . . . . » 323
Appendix. — De obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur » 327

TRACTATUS XI. — DE CONTRACTIBUS ONEROSIS IN SPECIE.

Art. 1. Prænotanda. De Æquitate servanda . . . . . » 329
Art. 2. De evictione præstanda . . . . . » 334
TIT. I. De emptione et venditione . . . . . » 336
Cap. I. De emptione et venditione generatim.
Art. 1. De emptione et venditione contrahenda . . . . . » *ivi*
Art. 2. Quid præstet emptio et venditio . . . . . » 340
Art. 3. De venditione distrahenda . . . . . » 342
Cap. II. De quibusdam venditionibus speciatim . . . . . » 345
Art. 1. De venditionibus cum pacto retrovendendi; Datis arris; Ad pondus, numerum, vel mensuram; Ad degustationem . . . » 346
Art. 2. De venditione jurium, seu rerum incorporalium . . . » 348
Art. 3. De venditionibus sub hasta, de negotiationibus, et monopoliis » 350
Appendix. — De permutatione et cambiis . . . . » 354
TIT. II. De Societate . . . . . » 356
TIT. III. De locatione et conductione . . . . . » 363
Cap. I. De locatione rerum.
Art. 1. De locatione contrahenda . . . . . » *ivi*
Art. 2. De locatione et conductione jam contracta . . . . » 365
Art. 3. De locatione finienda et de sublocationibus . . . . » 369

Cap. II. De locatione operarum, vel operis.
Art. 1. De locatione operarum . . . . . Pag. 372
Art. 2. De locatione operis . . . . . » 373
Appendix I. — De coloniis partiariis . . . . . » 375
Appendix II. — De societate animalium . . . . . » 376
TIT. III. De emphyteusi et censibus.
Art. 1. De emphyteusi . . . . . » 379
Art. 2. De censibus . . . . . » 282
TIT. I. De contractibus gratuitis. — De Donationibus . . » 384
Cap. III. De deposito, commodato, et mutuo . . . . . » 389
Art. 1. De Deposito . . . . . » 390
Art. 2. De Commodato . . . . . » 391
Art. 3. De mutuo . . . . . » 393
Appendix I. — De usuris . . . . . » 394
Appendix II. — De Pignore . . . . . » 401
TIT. VI. De contractibus aleatoriis . . . . . » 403
Art. 1. De ludo et sponsionibus . . . . . » *ivi*
Art. 2. De contractu Adsecurationis . . . . . » 406
Art. 3. De vitalitio . . . . . » 408
Appendix. — De transactionibus . . . . . » 410

TRACTATUS XII. — DE JURIBUS QUÆ EX STATU PERSONARUM, VEL EX SUSCEPTO ALIOQUO OFFICIO NASCUNTUR.

Cap. I. De his quæ nascuntur ex statu personarum.
Art. 1. De juribus et obligationibus ex matrimonio.
1.° *Inter Conjuges* . . . . . » 412
2.° *Inter parentes et liberos* . . . . . » 418
Appendix. — De alimentis præstandis . . . . . » 421
Art. 2. De juribus et obligationibus ex societate civili . . . » 423
Cap. II. De obligationibus quæ ex suscepto munere vel officio nascuntur.
Prænotanda . . . . . » 425
Art. 1. Communia de Judiciis . . . . . » 426
Art. 2. De judicio civili . . . . . » 430
Art. 3. De judicio pœnali . . . . . » 433

239.02
An77

5652

ANNIBALE, Giuseppe [illegible],
Cardinal, 1815-1892

AUTHOR

TITLE Summula Theologiae Moralis, Pars II

DATE LOANED	BORROWER'S NAME	RO NU
	[redacted]	
DEC 5 1986		

5652